STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05133

YIDN FUN A GANTS YOR

Iehoshua Perle

Permanent preservation of this book was made possible
by Dr. Jennie Ann Freiman
in memory of
Joseph & Tema Freiman

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יהושע פערלע

יידן פון אַ גאַנץ יאָר

דאָס דאָזיקע ווערק איז אין יאָר 1937
פרעמירט געוואָרן אין וואַרשע מיט דער
פרץ־פרעמיע פון יידישן פען־קלוב אין פוילן
און ליטעראַטור־פרעמיע פון „בונד" אין פוילן.

LIBRARY
CANCELLED
NOV 30 1997
NOV 18 1997
UNIVERSITY OF TORONTO

די איצטיקע אויסגאַבע איז אַן איבערדרוק פון דעם בוך אַרויסגעגעבן דורכן צענטראַל־פאַרבאַנד פון פוילישע ייִדן אין אַרגענטינע אין דער ביכער־סעריע „דאָס פוילישע ייִדנטום״, בוענאָס־איירעס 1951

דאָס בוך ווערט אַרויסגעגעבן מיט דער מיטהילף פון דעם סאָניע און בצלאל קאַסטנער־פאָנד א״נ פון מלך ראַוויטשביים י. ל. פרץ־פאַרלאַג.

יהושע פערלע

יידן פון
אַ גאַנץ יאָר

הקדמה פון

לעאָ פינקעלשטיין

*

פאַרלאַג
י.ל. פרץ
ישראל

תל־אביב 1990 — תש״ן

IEHOSHUA PERLE

IDN FUN A GANC IOR

I. L. Peretz Publishing House
14, Brenner Str., Tel-Aviv

©

פארלאַג י. ל. פרץ, ברנר 14, תל־אביב

נדפס בישראל תש"ן
Printed in Israel, 1990
נדפס בדפוס אופסט „ראם", ת"א

יהושע פערלע

(צייכענונג פון פעליקס פרידמאַן)

לעאַ פינקעלשטיין

יהושע פערלע

(אומגעקומען על קידוש השם מיט אַלע פּוילישע יידן)

צי קאָנט איר אפשר די טיף־פּוילישע פּראָווינץ? איז אייך נישט אַמאָל אויסגעקומען אַריינצושמעקן אין אַן אַמאָליקער פּוילישער „גובער־ניע״־שטאָט, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַן אייגנזעסן און באַגלייך אויפגעוועקט יידיש לעבן. אויב איר זענט דאָרט געוועזן, האָט איר מסתמא באַמערקט יידישע אוניפאָרמירטע „סטודענטלעך״ גיין אין דער שטאָט־גימנאַזיע און אַ כאָפּטע אָפּגעריסענע חדר־ייִנגלעך איז זיי נאָכגעלאָפן און געוואָרפן שטיינער. דאָס פאַרביסענע שטיינער־וואַרפן איז נישט געקומען בלויז פון הפקר־שקאָצעריי, נאָר ס׳רוב פון קנאה. ס׳אָרים אָפּגעשליסן ייִנגל האָט נישט געקאָנט פאַרגינען דעם באַהייביקן שכנס בחורל צו גיין אַן אויסגעסטראָצטער „אין אַ מונדיר מיט מעשענע קנעפּ״. יאָ, די גימנאַ־זיע וועט פאַר דעם שכנס זונדל עפענען די ברייטע וועלט, און ס׳אָרימע ייִנגל וועט נעבעך שוין אויף שטענדיק פאַרבלייבן אין בלאָטיקן געסל. נישט איין ייִנגל האָט זיך נישט באַגנוגנט רק מיט הפקרדיקער קנאה, נאָר זיך געפּרוווט פאַרקלערן איבערן אייגענעם גורל און מיט געוויין מאָנען ביי דער מאַמע גערעכטיקייט.

צווישן אָט־דער כאָפּטע שטיינער־וואַרפער האָט איר געקאָנט זען דעם קליינעם שיעלע מיט זיינע לעבעדיקע טונקל־בלויע אויגן און פיין־געשניטן מיילעכל. ער איז אַריינגעלאָפן צו דער מאַמע מיט אַ געוויין: „יאַך וויל ווערן אַ סטודענטל״. די מאַמע, וועלכערס ערשטער מאַן איז געווען אַ פעלדשער און איז איצט ביים צווייטן מאַן אַראָפּ פון מעמד, האָט געפּרוווט איינגעמען איר וויינענדיקן זונדל מיט גוטע רייד און שפּע־טער איבערגעשמועסט דערוועגן מיטן טאַטן. דער טאַטע, אַ וואָכעדיקער

דאָרפס־ייִד, אַן אָרימאַן אין זיבן פּאָלעס, וועלכער פירט אַ משטיינס־געזאָגטן גראָשנדיקן מסחר מיט היי, האָט זיך אויסטערליש צעלאָכט פון דער מאַמעס „ווילדע" פאַרלאַנגען. פונדעסטוועגן איז באַשלאָסן געוואָרן צו מאַכן פון ייִנגל „אַ לייט"; מ'וועט אים אַרויסנעמען פון חדר און אַריינגעבן אין אַ שניט־קראָם פאַר אַ געהילף־„סוביעקט". נישט קשה, מ'האָט שוין געזען ווי אָרימע משרתים ווערן שפּעטער גרויסע סוחרים. עלעהיי: נתן ניימאַן, יענקל אייפּער, יוסף וויינריב און חיים פוקס. זיי זענען דאָך לכתחילה געווען „מענטשן ביי יענעם". אַזוי אַרום איז שיעלע מיט מזל געוואָרן אַ שיק־ייִנגל ביי יוסל גרין אין דער גרויסער שניט־קראָם אויף דער לובלינער גאַס. אין חמימהדיקע טעג פלעגט ער אָפּטראָגן גרויסע פּעק שטייפליוונט צום סקאַרשעווער אָמניבוס. ווידער אין דער „פרייער" צייט האָט ער געמוזט וויגן ס'קינד פון דער באַלעבאָסטע, וועלכע האָט אים, שיעלען, גערופן אויף דייטשמעריש „דער יונגע".

אָבער דער „יונגע" האָט עפּעס נישט געפונען קיין מנוחה אין זיין אַרבעט, תמיד אַרומגעגאַנגען פאַרחלומט. אַמאָל פלעגט ער צווישן איין קונה און דעם אַנדערן זיך אַ לאָז טון מיט חברה יאָגן טויבן איבערן רייטשול־מאַרק, צילן אין זיי שטיינדלעך פון אַ גומענעם ציפער. אָדער גלאַט לויפן נאָך אַ וואָגן שמעקעדיק היי, וואָס אַ פּויער האָט געפירט איבער דער שטאָט. דער באַלעבאָס האָט אָפט בייז אונטערגעברומט, אַז שיעלע איז צומאָל אַ ליימענער גולם און צומאָל אַ לאָבוזל, אָבער אין קיין פאַל נישט קיין שניט־סוחר...

ביסלעכווייז האָט די מאַמע, אַן אָפּגעקומענע באַלעבאָסטע, וואָס האָט זיך געגוידערט מעשה־גבירטע, איינגעזען, אַז ס'איז נישט קיין תכלית ווייטער צו לאָזן ס'ייִנגל אין „געשעפט". זי האָט מיט גרויס קאָפּדאַרעניש צונויפגעסטריגעוועט אַ גראָשן מיט אַ גראָשן און געלאָזט אים לערנען ביי אַ פּריוואַטן לערער מיטן חלום, אַז פון איר גערעטן שיעלע וועט אַמאָל אַרויסוואַקסן אַ לייט. ס'איז איר נישט אָנגעקומען אַזוי גרינג, אָבער שיעלע האָט זיך געלערנט פלייסיק. במשך פון צוויי יאָר האָט ער דורכגעמאַכט אַ פיר־קלאַסיקן גימנאַזיע־קורס. די מאַמע האָט דעמאָלט געהאַלטן, אַז איר זון איז שוין גענוג געבילדעט און דאַרף ווערן אַ פאַרדינער, אַ „קאַנטאַרשטשיק", וואָס האָט זיך דעמאָלט גערעכנט פאַר אַ געהויבענער באַשעפטיקונג.

שיעלע איז איצט שוין אַן אויפגעקלערטער זעכצניעריקער בחור; ער הייבט זיך אָן אַריינלייענען אין רוסישע און פּוילישע ביכער, וואָס וועקן ביי אים כסדרדיקן אומרו. ער האָט צום ערשטן מאָל געפּרוווט אויפשרייבן אַ ליד אויף רוסיש א. נ. „געשטאָרבן הערצל" און עס פאָרגעלייענט פאַר די שטאָטישע גימנאַזיסטן. ער האָט געהערט, אַז אין וואַרשע געפינען זיך פּרץ און אַש. ס׳האָט אים געצויגן די גרויסע שטאָט. ענדלעך איז ער אויף אַ פאַרצייטיקן פערד־אָמניבוס דורך גריצע געקומען קיין וואַרשע, ווו ער איז געוואָרן אַ געהילף־בוכהאַלטער. ער האָט פלייסיק געאַרבעט אין קאַנטאָר, אָבער מיט דער מחשבה איז ער געווען אין זיין לופּטיקער היימשטאָט, פון וועלכער ער האָט מיטגעבראַכט פאָלקסשטאָמיקייט, תמימות, האַרציקע ערלעכקייט, ליבע צום פּראָסטן פאָלקסמענטש און צו זיין לשון־יידיש.

ווי אַ בוכהאַלטער איז ער געווען אָנגעטון אין אַ געפּרעסטן אַנצוג, שטייפן קאָלנער און אויך געטראָגן בלישטשענדיקע פענסנע אויף דער נאָז. אָבער זיין גאַנץ האַלטן זיך, הויך רעדן און אָפן געלעכטער איז גאָרנישט געווען מעשה־בוכהאַלטער.

אין דער גרויסער שטאָט איז ער אייגנטלעך געקומען צו ווערן אַ פאַרדינער, אָבער קיין שום זאַך איז אים דאָרט נישט איינגעגאַנגען. די בוכהאַלטעריע איז אים נישט געווען ניחא; ס׳האָט אים „עפּעס" געצויגן. תמיד געהאַט אין אויג די הינטערשטאָטישע פעלדער, פון וואַנען דער טאַטע האָט געפירט היי. ער האָט זיך ממש געשאַרט ביי די ווענט. שפּעטער פלעגט ער אין דער פרייער צייט לייענען ביכער, גיין אין פּוילישן טעאַטער אָדער אויף די באַרימטע פּרץ־פאָרלעזונגען, פון וועלכע ער איז געווען באַגייסטערט. אָבער באַזונדער פאַרליבט איז ער געווען אין שלום אַשן. אין שלום אַשס צאַרט־פּוילישער ראָמאַנטישקייט האָט ער אַנטפּלעקט די אייגענע ירושה, וואָס ער האָט באַקומען פון זיין דאָרפס־טאַטן. ער האָט געפּרוווט פאַרקערן אין דער סביבה פון יונגע שרייבער. זיין בחור־שטיבל אויף דער אָרלע־גאַס איז געוואָרן אַ בית־ועד פאַר שרייבער־אָנהייבער און גלאַט באַהעמע־לייט. מ׳האָט דאָרט לײדנשאַפטלעך דיספּוטירט וועגן פּשיבישעווסקיס דעמאָניזם און פּרצס „גאָלדענע קייט".

אין וואַרשע זענען דעמאָלט געווען דריי ליטעראַרישע „סאַלאָנען": אויף דער צעגלאַנע ביי י. ל. פּ ר צ ן, אויף דער שליסקע ביי ה ל ל

צ י י ט ל י נ ע ן און אויף שוויענטאָקשיסקע ביי נ ח פ ר י ל ו צ־ק י ן. אין פּרצס שטוב האָט ער דעמאָלט נישט געהאַט קיין דריסת הרגל. וואָס דאָרט קומט פאַר האָט אים צומאָל דערציילט זיין חבר אפרים קאַגאַנאָווסקי, וועלכער איז געווען פּרצעס ליבלינג. הלל צייטלינס שטוב איז פאַר אים געווען צו לומדיש; דאָרט האָט מען גערעדט וועגן הויכע מאַטעריעס און מ׳האָט געדאַרפט האָבן אַ ידיעה אין די דריבנע אותיות. איז ער טאַקע געוואָרן אַ שטיקל בן־בית ביי נח פּרילוצקין, ווו ס׳האָבן זיך געזאַמלט די דעמאָלטיקע יונגע, וועלכע האָבן געהאַט אינטערעס נישט נאָר פאַר שיינער ליטעראַטור נאָר אויך פאַר טעאַטער און פאָלקלאָר.

פּערלע האָט ביי זיינע חברים אויסגענומען קודם־כל מיט זיין האַר־ציקעו׳ אָפנקייט, טיפּיש פאָלקס־געמיט, וואָס איז ביי אים געגאַנגען גע־פּאָרט מיט אַ באַזונדער פוילישער פאַרחלומטקייט און צאַרטער פאַר־בענקטקייט. ער האָט געפילט, אַז עס איז אים שטענדיק „עפּעס" נאָכגע־גאַנגען.

מיט זיין ערשט סענטימענטאַל־ראָמאַנטיש בילדל „שבת" האָט ער געפּרוווט מזל אין רעדאַקציע „היינט". ער האָט עס פאַרגעלייענט דעם רעדאַקטאָר ש. י. יאַצקאָן. נאָכן אויסהערן האָט יאַצקאָן געזאָגט פּערלען: „אייער „שבת" איז אַוודאי אַ כּודאַזשעסטווענע זאַך, נישט מער פאַר מיין „היינט" איז עס צו ליטעראַריש". ענדלעך איז „שבת" אָפּגעדרוקט גע־וואָרן אין נח פּרילוצקיס זאַמלבוך „דער נייער גייסט".

דאָס איז געווען דער אָנהייב; שפּעטער האָט ער זיך ממש פאַרכלי־נעט מיט דער ספּעציפיש־פוילישער סענטימענטאַלקייט. ער האָט נישט דערציילט נאָר פּשוט געזונגען. זיין „לאַנד פון דער ווייסל" — אַ פּאָעמע אין פּראָזע — איז פול מיט האַרציקער צוגעבונדנקייט צום פוילישן שטיי־גער און פוילישן לאַנדשאַפט. אַלץ וויקלט זיך אַרום מאָטיוו, וואָס אַ פרי־צישע טאָכטער פאַרפירט אַ יידיש מיידל צום שמד. מיט מער פּלאַסטיש־קייט ברענגט ער עס אַרויס אין זיינע סקיצן און נאָוועלן־זאַמלונג „אונ־טער דער זון".

פּערלען דעם בוכהאַלטער קומט אויס זיך צונויפצוטרעפן מיט דער יידישער האַלב־אַסימילירטער בורזשואַזיע. ער קוקט זיך צו, אָדער קוקט אונטער זייערע שוואַכקייטן. ער אָבסערווירט זייער לעבנסשטייגער, וועל־

כער איז פול מיט גייסטיקער פוסטקייט, „ווילדערצויגענער" קולטורלאָזיקייט און סנאָבישער פּאַרריסנקייט. ער פּאַרגלייכט עס מיט זיין אָרימער אָבער ערלעכער היים און דערזעט פלוצים די וויסטע ליידיקייט, וואָס טראָגט זיך פון דער „בעסערער" געזעלשאַפט. זיין פּראָסט פּאָלקס־געפיל בונטעוועט זיך אַקעגן אָט־דער פּאַרליגנערישטער „אינטעליגענץ", וואָס בלאָזט זיך מיט אינהאַלטלאָזיקייט. פון דער דאָזיקער וועלט שטאַמען זיינע ראָמאַנען „מירל", „אַן אָרנטלעכע פרוי" און די נאָוועלן „זינד", אין וועלכע עס דאָמינירט דער עראָטישער עלעמענט.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען ס'גאַנצע יידישע לעבן אין פוילן איז איבערגעענדערט געוואָרן, האָבן זיך אין דער יידישער ליטעראַטור אין פוילן אויסגעשיילט נייע שולן. צו יענער צייט האָט פּערלע געהערט צו דעם קרייז פּראָזאַיקער, וואָס שטייען אויפן שיידוועג צווישן דער אַלטער און נייער תקופה. ער איז דאָך דערצויגן געוואָרן אין גייסט פון די פאַרמלחמהדיקע ליטעראַטור־טראַדיציעס, דערהויפּט אונטער דער השפעה פון פּרץ, שלום עליכם און אַש. פון פּרצן און אַשן האָט ער איבערגענומען די באַזונדערע ליבשאַפט צו פּוילישע יידן. ביים שלום עליכמען האָט ער זיך געלערנט אָנווענדן דעם רעאַליסטישן מעטאָד ווי אויך דעם פּלאַסטישן באַנעם פון דערווירקלעכקייט. לכתחילה האָט זיך פּערלעס זאָרגלאָז געצערטלט מיט דעם באַלעבאַטישן לעבנסשטייגער אָבער דערביי אויך געהאַט אַן אויג פאַר דער רויער ווירקלעכקייט פון שוסטער־געסל. די דאָזיקע וואָכעדיקייט איז אָבער געווען באַדעקט מיט אַ דינעם שיכט צאַרטע ראָמאַנטישקייט. אויף זיין ווייטערדיקן וועג באַפרייט זיך פּערלע פון די צוגעזיסטע לירישקייטן און ווערט מער נאַטוראַליסטיש, לעבנסהאַרטער. ער באַמיט זיך אַריינצודרינגען אין תוך פון דער גרויער טאָגטעגלעכקייט און ווייזט דערביי אַרויס מער שרייבערישע רייפקייט. דאָס איז נוגע נישט נאָר דער טעמאַטיק, נאָר אויך — קינסטלערישע מיטלען: דער שילדערונגס־אופן, עקספּרעסיע, אוממיטלבאַרקייט פון צייכענען, בילדערישקייט, מעטאַפאָר א. ד. גל. עס שפּירט זיך שוין קינסטלערישער אויסדויער. זיינע דערציילונגען זענען נאָך אָבער אַלץ קורץ־אָטעמדיקע. צום דאָזיקן זשאַנר געהערט זיין בוך נאָוועלן „ביין אַ זייגער אין דער פרי", דער פּאָן — דאָס לעבן פון ביוראַליסטן, וואָס איילן אין דער פרי צו דער אַרבעט. זיצן מענטשן אָפּ צענדליקער יאָרן ביים שרייבטיש און גריבלען

זיך אין טויטע ציפערן. פּערלע האָט דערפילט דעם שוידער פון די, וואָס גענעצן אָפּ אַ לעבן מיט נישטיקע שוואַכקייטן און גראָשנדיקע אַמביציעס.

אַ באַזונדער אויפמערקזאַמקייט שענקט פּערלע ווייטער דעם האַלב־אַסימילירטן טייל פון יידישן מיטלשטאַנד. די מענטשן „ז׳ טאָוואַזשיסט־וואַ״ (פון דער געזעלשאַפט), וואָס רעגלען זייער לעבן לויט פּאַרליגנע־רישט־איינגעשטעלטע קאַנווענאנסן. פּערלע אידענטיפיצירט זיך אָבער נישט מיט זיינע העלדן, עס טיילט זיך אויס אַ דיסטאַנס, אַ דאַנק וועלכן ער איז מסוגל אויסצולאַכן די סנאָביסטישע אייגנגעגלויבטקייט אין דער „העכערער״ קולטור פון דער „גוטער דערציאונג״. ער שטרייכט כסדר אונטער זייערע לעכערלעכע געוווינהייטן, טעמפּקייט און גייסטלאָזיקייט.

זיין בוך — „יידן פון אַ גאַנץ יאָר״ באַטייט אַ פולשטענדיקער שרייבערישער איבערברוך. עס איז פּערלעס ערשטער לאַנגאָטעמדיקער פּרוּוו צו סינטעטיזירן דעם ראָמאַנטישן ליריזם מיטן אולטראַ־נאַטוראַליזם.

דער אַלטער אָפּשפּעטער פון דער בוכהאַלטערישער געצאַצקעטקייט ווייזט דאָ אַרויס ווידערווילן צום באַקאַנטן מין קאַליגראַפיע־סטיל. ער מיידט פלייסיק אויס די שפּראַך־ און סטיל־געציקלטקייט, שרייבנדיק פּראָסט און נאַטירלעך — ווי עס רעדט אַ מענטש צו אַ מענטש. ער שרייבט טאָקע לויט אַ באַזונדערן נוסח, פונדעסטוועגן איז זיין סטיל דער לעבנס־סטיל פון דער עדה פּראָסטע און גרויע יידן, צווישן וועלכע דער אויטאָר איז אויסגעוואַקסן.

דאָס איז אַ סביבה, מיט וועלכער דער אויטאָר איז אָרגאַניש צונויפגעוואַקסן. ער האָט אָבער באַוויזן אין זיך גובר צו זיין דעם פּיגמייענאַרטיקן לעבנס־פּאַרנעם פון דער דאָזיקער סביבה. דער גייסטיקער דיסטאַנס, וואָס פּרעסט זיך אַריין צווישן אים און דער געשילדערטער וועלט, דערלויבט אים צו זאָגן דעם גאָלן אמת און פריי, הומאָריסטיק־שפּילעוודיק צו צייכנען זיינע פיגורן.

„יידן פון אַ גאַנץ יאָר״ זענען געשריבן אויטאָביאָגראַפיש. דאָס איז אַ געשיכטע פון אַ יינגל, וואָס איז אויסגעוואַקסן אין אַ גרעסערער פּראָווינץ־שטאָט. מיר באַקענען זיך מיט די אַנטוויקלונגס־עטאַפּן פון דאָזיקן

יינגל און זיין אויסטערלישן אַרט רעאַגירן אויף דערשיינונגען. אָבער דער עיקר פון דער דערציילונג איז דער געזעלשאַפטלעכער פאָן און ספּעציעל — דער אייגנאַרטיקער יידישער לעבנס־שטייגער פון גרויען מענטש. ער וויקלט פונאַנדער אַ ברייטן לייוונט פון דער יידישער אָרעמקייט. אַ טריי־בער לעבנס־ריטם פונעם פאַרמיטלער־שיכט, וואָס וואַרט אַלץ אויף אַ „מופת", אַז דער „שיקזאַל" זאָל ענדלעך אַ קער טון די מערכה צום גוטן. אַ משונהדיק געזעמל פון געשטאַלטן און פאַרשוינען, וואָס וואַרגן זיך מיט כסרדדיקע זאָרגן, לעבן זיך אויס אין גלויבן און אַבערגלויבן און פּוצן אויס זייער אָרעמקייט יום־טובדיק. דאָס בוך איז דורכגעוועבט מיט סאַ־ציאַלע עלעמענטן. עס איז דער גרויסער דלות־פּאַטאָס, וואָס פאַרדרענגט אַ שלל פון נישט אויסגעלעבטע מעגלעכקייטן ,נישט אויסגעשוימטע באַ־גערן און בענקשאַפטן. עס איז אַ שטילע אָדע צום פּראָסטן און גרויען מענטש, צום ייד פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס הייליקט זיין לעבן אין פּיינפולן קאַמף פאַר אַ טרוקן שטיקל ברויט, עס איז אַ ביטער לעבן — ווי בער־געלסאָן וואָלט זיך אויסגעדריקט — על קידוש הקאפּיקע.

„אַ בוך פון אַ פאַרגאַנגען לעבן" — לעבנס־עפּאָפּיי פון אַן אָקאָרשט פאַרגאַנגענעם דור, וואָס מיט זיינע גייסטיקע רעשטלעך נערן מיר זיך נאָך היינט. מיט די אויגן פון אַ באַאָבאַכטעריש און עמפּינדלעך יינגל קוקט דער אויטאָר אויף דער יידישער ווירקלעכקייט, וואָס וועקט זיך פון אַ לאַנגער פאַרשלאָפנקייט. עס פאַרשווינדט שוין די באַקאַנטע שטעטל־דיקע אָפּגעצוימטקייט.

אַלס פירשט פון דער אָרימקייט טרעט דאָ אַרויס לייזער שאַניאַש, אַ שטילער ייד מיט אַ שווער געמיט, אַ טויבלעכער „מרוק", וואָס האַנדלט מיט היי און שטאַרבט דריי מאָל אין טאָג פון הונגער. ער פאַרנעמט זיין עלנט באהבה, ער איז אָרגאַניש צונויפגעוואַקסן מיט זיין אביונישקייט, וועלכע איז געוואָרן זיין לעבנס־נוסח. דאַכט זיך, אַז ווען ער זאָל ווערן אויס אָרימאַן, וואָלט ער געוואָרן נאָך אומעטיקער. אין פלוג קאָן זיך אפשר אויסדוכטן, אַז ביים צייכענען די פיגור פון אייגענעם טאַטן איז דער אויטאָר אַביסל צו ניכטער, און צוביסלעך הפקרותדיק, ער אַנטבלויזט צופיל דאָס, וואָס מען איז געווינט צו פאַרהוילן. דער דאָזיקער איינדרוק איז אָבער אַן אויבנאויפיקער, ווייל ער שטאַמט פון נאַטוראַליסטיש־קינסטלערישער דיסטאַנס־אויפריכטיקייט.

ביז גאָר טשיקאַווע צייכנט פּערלע די פיגור פון זיין מאַמע, צו וועל־כער ער באַציט זיך מיט ליבע, אָבער דערביי זייער קריטיש. אַ יידענע, וואָס האָט אַלע אייגנשאַפטן פון אַ טיפּיש־יידישער מאַמע. עפּעס אַן אָפּ־געקומענע באַלעבאָסטע, וואָס ווייסט איר ווערט, חנדלט און ברוגזט זיך אין לייכט־פאַרצויגענער גאוה. זי האָט אַמאָל געהאַט אַ מאַן אַ פעלדשער און „פּאַקאַיעס" מיט מעשענע קליאַמקעס. איצט איז זי אַראָפּ פון מעמד, חתונה געהאַט מיט לייזער שאַניאַש, אַ „פּראָסטן" מענטש, וואָס קאָן זיך אַפילו נישט אונטערשרייבן. די מעשענע קליאַמקעס זענען פאַר איר אַ סימבאָל פון פאַרלוירן גליק. דער אויטאָר וואַרפט אויף איר זייטיקע בליקן, דערזעט אירע שוואַכקייטן, איר שטענדיק וואַקלען זיך צווישן דער בידנער ווירקלעכקייט און נישט אויסגעלאָשענע האָפענונגען. קומט טאַ־קע די דאָזיקע פיגור אַרויס גראָטעסק־טראַגיש.

פּערלע באַקומט אַרויס דעם חן פון וואָכעדיקן לעבנס־שטייגער. דאָס איז אפשר קאָמפּאָזיציאָנעל אין דער יידישער ליטעראַטור דאָס ערשטע בוך, וואָס פאַרמעסט זיך קינסטלעריש צו שילדערן דאָס לעבן פון דעם פּראָסטן חי־וקים־שיכט.

אוודאי איז דיסטאַנס אַליין נאָך נישט אַלץ. ביים שילדערן די נויט פון גרויען מענטשן, איז נאָך ווייניק אַרויסצובאַקומען דעם פאַרבאָרגע־נעם חן פון דער אָרעמקייט, עס איז אויך נויטיק צו צייכענען די סאָציאַלע פּערספּעקטיוון. אָבער דאָ קומען מיר שוין צו דער הויפּט־אייגנשאַפט פון פּערלעס שרייבערישן געמיט; ער איז צו מנוחהדיק, ער איז צו אידיליש אויפגעטראָגן מיט אַלע און אַלעמען, סיי מיטן גוטן, סיי מיטן שלעכטן. ער איז רואיק און זיינע העלדן זענען רואיק; ער וועקט נישט און מאָנט נישט. אוודאי זעט ער די סאָציאַלע קאָנטראַסטן, אוודאי זעט ער דעם גע־ראַנגל פאַר מער לופט און ברויט, אוודאי זעט ער די עוולות און באַליידי־קונגען, וואָס זיינע שוועסטער — דינסטמיידלעך האָבן אויסצושטיין ביי די רייכע באַלעבאַטים, ער באַווייזט עס אָבער נישט אידעאיש צונויפצו־בינדן.

קינסטלעריש גענומען זענען אָבער „יידן פון אַ גאַנץ יאָר" פּערלעס דאָס סאַמע אויסגעשטאַנענע, רייפע און געלייטערטע בוך.

***

די אויטאָביאָגראַפֿישע ליניע ציט זיך ווייטער אין זיין צווייבענדיקן ראָמאַן „די גילדענע פּאווע“. ער גיט אויף אַן עפּאָפּעיאישן שטייגער אַ קווער־שניט פֿון פערציק יאָר יידיש לעבן אין פּוילן. דערביי שילדערט ער דעם אויפֿקום פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג און דורכפֿאַל פֿון דער רעוואָלוציע אין יאָר 1905. דער ראָמאַן איז לויטן סיוזשעט דערפֿירט ביז צום אויסברוך פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אמת, דאָ איז פּערלע מינער אָפּגעהיט מיט אַ וואָרט, בילד, זאַץ־בוי און אַלגעמיינער קאָנסטרוקציע. דער חיתוך הכתב איז אַ געלייפֿיקער צוביסלעך אָנגעשטעקט מיט פּרעסע־געשפּאַנטקייט. ער ווייזט אָבער אַרויס טיפֿע לעבנס־קענטעניש און ענגע אויסגעבונדנקייט מיטן יידישן לעבנסשטייגער אין פּוילן. זיין שרייבערישע סטיכיע איז *יידיש פֿאָלקסטום* נישט אין דער שבתדיקער געהויבנקייט נאָר אין דער וואָכעדיק־גרויער טאָג־טעגלעכקייט פֿון שוסטער־געסל. אויך דאָ איז ער געבליבן טריי זיין באַזונדערע שוואַכקייט צו שילדערן ס׳ריין־מענטשלעכע דווקא ביים פּראָסטן און פּשוטן מענטש. ווען ער האָט ערגעץ באַגעגנט פּשוטע יידן מיט פֿאַרזאָרגטע פּנימער, אויסגעקרימטע רוקנס און אויסגעריבענע מלבושים, פֿלעגט ער מיט שטאָלץ זאָגן „יאָ, דאָס זענען *מיינע* יידן“... זיי ווערן דורך פּערלע באַהאַנדלט מיט וואַרעמקייט און ליבע. ער וויל דערמיט פֿאַרגיטיקן זייער ביטערע אָרעמקייט. פֿון אונטער זיין פּען קומען זיי אַרויס געליי־טערטע אין נויט, איידל־יידן, וואָס פֿאַרנעמען אַ סך שלעכטס אין לעבן און שפּאַנען פֿונדעסטוועגן קיינמאָל נישט אַריבער דער שוועל פֿון ערלעכער מענטשלעכקייט.

די צענטראַל־פֿיגור פֿון דער „גילדענער פּאַווע“ איז פּערלעס עלטערע שוועסטער פֿון איין מאַמע, די בילד־שיינע ראַכטשע, וואָס האָט מיט איר שיינקייט געקערט אַ וועלט און אַרום זיך אומעטום געשפּרייט טרויער און אומגליק. דערביי האָט זיך פּערלע פֿאַרגענומען אַלץ צו שילדערן און וועגן אַלץ דערציילן דעם *גאָלן אמת* אָן וועלכע ס׳איז ליטעראַרישע באַפּוצעכצן. ר׳האָט נישט אויסגעמיטן קיין שום שאָטן און אויך אַרויסגעוואָרפֿן יעדן גלאַנץ, וואָס איז געווען מסוגל אַריינצוברענגען אַ פֿאַלשן אַקצענט. מיט אַ צייט, איידער ער האָט אָנגעהויבן שרייבן זיינע „יידן פֿון אַ גאַנץ יאָר“, האָט ער מיר דערציילט וואָסער געוואַלדיקן

איינדרוק ס׳האָט אויף אים געמאַכט מאַקסים גאָרקיס אויטאָביאָגראַפישע טרילאָגיע („קינדהייט״, „צווישן מענטשן״ און „מיינע אוניווערסיטעטן״). „איך פאַרשטיי — האָט ער מיר געזאָגט — דער מענטש האָט זיך פאַר דער וועלט אויסגעטון אָדם־נאַקעט; באַשריבן אַלץ ערלעך־אָפן, נישט גע־שוינט אַפילו אייגענע טאַטע־מאַמע. אָט דאָס הייסט אַ גרויסער שריי־בער!״ לויט אָט־דעם מעטאָד האָט פּערלע באַשריבן זיין קינדהייט און יינגל־לעבן; נישט געשוינט ס׳עם הארצות פון טאַטן, דער מאַמעס חסרו־נות און שוואַכקייטן ווי אויך דער שוועסטערס בייזוויליקייטן. אַ שריי־בער, האָט ער געטענהט, האָט נישט קיין סודות, ער דאַרף אַלץ ערלעך אַנטפּלעקן. ווען איך האָב אַמאָל אין פּערלעס היימשטאָט באַגעגנט זיין שוועסטער די „שיינע ראכטשע״ (איר אמתער נאָמען איז ציפּע) און מיט איר פאַרפירט אַ שמועס וועגן איר ברודער, האָט זי פאַרשנירט ס׳פּיסקל און מיט אַן אויפגעבלאָזענער מינע געזאָגט: „וואָס זאָגן זי נישט צו שיע, עפּעס באַשרייבט ער אַזעלכע נאַרישקייטן פון אַמאָל, ווי אַזוי עס איז געווען ענג אין דער היים, ווי אַזוי זיין טאַטע איז געגאַנגען אָפּגעריסן. נע, נע, איך פאַרשטיי אַבסאָלוטנע נישט צו וואָס מען דאַרף עס״. ווען כ׳האָב עס איבערגעגעבן פּערלען, האָט ער געזאָגט מיט אַ פאַרלעגן שמייכעלע: „אַהא מיין שוועסטערל שעמט זיך...״

„הינטערגאָסן״ איז ס׳לעצטע ברייט־פאַרמאָסטן בוך פון פּערלעס אויטאָביאָגראַפישע טרילאָגיע. ער לעבט קינסטלעריש אויף די גילדענע פּרץ־תקופה מיט איר באַזונדערן יידיש־וואַרשעווער אַראָמאַט. ס׳איז די צייט פון יידיש־וועלטלעכן קולטור־רענעסאַנס; אַלץ רייסט זיך צום לעבן. אַ ראַשער איבערגאַנג פון גרויען הינטערגעסל צום זאַקסישן גאָרטן, ווו י. ל. פּרץ אַן איינגעהילטער אין אַ ברייטער פּעלערינע פלעגט שפּאַצירן אי־בער דער „ליטעראַרישער אַלייע״. הונדערטער דורכגייער ציען דעם הוט פאַרן דאָזיקן וווּנדערבאַרן מאַן.

אָט שטייט פּרץ אויף דער עסטראַדע אין דער „פילהאַרמאָניע״ פאַר אַ טויזנט־קעפּיקן עולם, וועלכער נעמט אויף יעדעס וואָרט פּרצס מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם. „פּרץ האָט געזאָגט״, „פּרץ האַלט״, „פּרץ מיינט״, דאָס זענען כישוף־ווערטער, וואָס ברענגען אַריין העלע יום־טובדיקייט אין דער טריבער שטוב פון יידישן אַרבעטער און פאַלקסמענטש. אויך דער יונגער

פערלע געפינט זיך צווישן דעם עולם באַגייסטערטע פּרץ־פאַרערער. אויף אַט־דער פאָן פלעכט זיך אַ ליבע צווישן אַ יונג צאַרט פּאָרל. ער אַ זון פון אַ דאָרפסגייער, זי — אַ טאָכטער פון אַ וואַרשעווער קבצן; ביידע פון אַן אָרעמער שטוב, פון די א. ג. הינטערגאַסן. זיי רייסן זיך אָבער צו אַ שענער לעבן. דער „שדכן" איז דאָ פּרצס בליצוואָרט „מיין גישט די וועלט איז אַ קרעטשמע"; יאָ, ס'דאַזיקע וואָרט סיגנאַליזירט אַ נייע וועלט. פּרץ צינדט אָן דעם צעפּאַכטען עולם און צינדט אויך אָן די צעפּאָכעטע הערצער פון פאַרליבט פּאָרל, וואָס גייט פאַרצויבערט צו אַ געאַנטער אילוזאָרישער וועלט.

מיט אַ געמאָסטן וואָרט, וואָס איז טיף איינגעוואָרצלט אין יידיש־פּוילישן שטייגער, באַווייזט פערלע פלאַסטיש איבערצוגעבן די משונהדי־קע גלגולים, וואָס ס'פּאָרל לעבט איבער ביז עס דערשלאָגט זיך צו אַ ברעג. ער דרינגט אַריין אין אַלע פאַרבאָרגענע ווינקעלעך פון דער יידישער אָרימקייט, וואָס גייט אויס פון בענקעניש נאָך אַביסל יום־טובדיקייט.

***

אין דער וואַרשעווער שרייבער־משפחה האָט מען פערלען געזען זייער גינציק; ער איז געווען אַ גוטער חבר, מיט אַ באַזונדערן חן. אַן אויפגעלייגטער, תמיד גרייט אונטערצושטעלן אַ פּלייצע פאַר אַ צווייטן. ער האָט אָנגעשטעקט מיט זיין האַרציקייט, אויפריכטיקייט און אָפן גע־לעכטער. געהאַט אַ באַזונדערן חוש פאַר גערעכטיקייט און נישט פאַר־טראָגן קיין עוולה. ער האָט פאַרבראַכט מיט גאָר יונגע שרייבער און זיי כסדר אונטערגעוואָרעמט. שוין ביים אַריינקומען אין לאָקאַל פון וואַרשע־ווער ליטעראַטן־פאַראיין פלעגט ער מיט אַ ברייטן שמייכל זיך ווענדן צו די יונגע שרייבער אַביסל ווולגאַר: „נו, פענטאַקעס, וואָס האַלט עך עפּעס אין איין זיצן אין דער בודע, קומט לאָמיר גיין שפּאַצירן".

געווען אַ צייט ווען ער האָט געוואָלט בעסער מאַכן זיין מאַטעריעלע מערכה און געשריבן אין וואַרשעווער „מאָמענט" שפּאַנענדיקע ראָמאַנען, וועלכע ר'האָט אונטערגעשריבן מיט דריי שטערנדלעך. אַ סך פען־קלוב־שרייבער האָבן געטון ס'זעלביקע און ס'איז געווען שאַ־שטיל. פערלען איז עס אָבער נישט אָנגעגאַנגען גלאַטיק. מ'איז אים באַפאַלן פון אַלע זייטן.

„דריי שטערנדלעך" איז ממש געוואָרן אַ זידל־וואָרט. אין ווילנע בעת דעם ליטעראַרישן טאָג אויפן ייוואָ־צוזאַמענפאָר האָט מען אים געמאַכט אַ וויסטע אַוואַנטורע און באַין אופן אים נישט געלאָזט פאָרלייענען זיינס אַ נאָוועלע. אוודאי האָט עס אים געעאַרט, אָבער ר׳איז געבליבן ביי ס׳זיי־ניקע. „אַלע שרייבן, מעג איך אויך; איך וויל נישט זיין מער צדיק פון אַנדערע". אָבער מיט אַ צייט שפּעטער איז ביי אים פאָרגעקומען אַן ענ־דערונג. געווירקט האָט אויף אים י. אָפּאַטאָשוס אינטערוויו, אין וועלכן ער דריקט זיך אויס, אַז ס׳זענען ביי אונדז פאַראַן באַגאַבטע שרייבער־גנידעס, וואָס פלאָדזשען שונד. פערלע האָט זיך דערמיט שטאַרק איבער־גענומען און ביסלעכווייז זיך אַרויסגעצויגן פון שרייבן סענסאַציאָנעלע ראָמאַנען. בכלל איז ער געווען אַ נוח לבריות, געהאַט עפּעס אַ מאָדנעם דרך ארץ פאַר אַ תלמיד חכם און אַרויסגעוויזן אַ באַזונדערע שוואַכקייט צו טראַדיציאָנעלער יידישקייט. ער האָט נישט איינמאָל איבערדערציילט, אַז ווען נאָמבערג איז געשטאָרבן, האָט מען ביים ארון געהאַלטן אַן ערך־וואָך מיט אָפּגעדעקטע קעפּ. ער אָבער מיט י. מ. ניימאַן זענען די איינ־ציקע געשטאַנען מיט די היט אויף די קעפּ. „איר פאַרשטייט, דאָס איז אַ יידישער אופן פון כבוד המת און איך לאָך זיך אויס פון זייער „פּאָס־טעמפּ".

צו דער קריטיק האָט ער בדרך כלל געהאַט מזל. אין די לעצטע צייטן האָט ער זיך אַפילו דערוואַרט אויף אַביסל כבוד. ער איז איינמאָל פּרע־מירט געוואָרן פון ניו־יאָרקער „טאָג" פאַר זיין „אָרנטלעכע פרוי", שפּע־טער אין יאָר 1937 אויסגעצייכנט געוואָרן דורך זשורי ביים פּוילישן „בונד" פאַר זיין „יידן פון אַ גאַנץ יאָר", לסוף באַקומען די פּרץ־פּרעמיע ביים יידישן פּען־קלוב אין פּוילן פאַרן זעלביקן בוך. בלויז דער פאַרבי־טערטער י. מ. וויסנבערג האָט אים פון מאָל צו מאָל געגעבן אַ שטאָך, אָנרופנדיק אים עפנטלעך „שרייבערישער זייגערמאַכער". דאָס זאָל הייסן, אַז די רעדעלעך דרייען זיך, די ווייזערס רוקן זיך און ־ דאָס גלעקל קלינגט, אָבער קיין נשמה איז נישטאָ. פערלע האָט אים שאַרף אָפּגעענטפערט. פונדעסטוועגן ווען וויסנבערג איז געשטאָרבן, איז פערלע אַרויסגעטראָטן מיט אַ האַרציק אַרטיקל, אין וועלכן ער האָט געשריבן „איך בייג פאַר דיר מיין קאָפּ איטשע מאיר". באַזונדער האָט זיך אויף אים אָנגעזעצט י. ראַ־

פּאַפּאַרט, וועלכער האָט וועגן פּערלען געשריבן פּאַמפּלעטן און אויך גע־האַלטן אַ ריי אַראַפּרייסערישע פאַרלעזונגען.

מיר איז עטלעכע מאָל אויסגעקומען צוזאַמען מיט פּערלען צו פאַר־ברענגען דעם זומער־אורלויב. האָרט פאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה זענען מיר געווען אינאיינעם אין קריניצע. מיט אונדז זענען דעמאָלט אויך געווען יצחק קאַצענעלסאָן, ב. יאושזאָן, און דער נאָווע־ליסט פּישמאַן. מיר פלעגן אָפט מאַכן ווייטע אויספלוגן. פּערלע איז שטענדיק געווען אַ צעזונגענער. איינמאָל האָבן מיר כאָראַל פאַרגעזונגען קאַצענעלסאָנען זיין עלעגיע „די זון פאַרגייט אין פלאַמען״. קאַצענעלסאָן איז דערפון געווען שטאַרק געשמייכלט און געזאָגט צו פּערלען — „נישט אַנדערש נאָר איך דאַרף איצט אויף אויסנווייניק רעציטירן אייערס אַ ראָ־מאַן״.

פּערלע האָט ליב געהאַט צו גיין שבת־צו־נאַכט צו די רבישע טישן אין קריניצע און זיך צוהערן צו די חסידישע תורות בעת שלוש־סעודות. איינמאָל איז ער געגאַנגען צום באבאווער רבי. ער האָט שפּעטער דער־ציילט מיט גרויס התפּעלות ווי אַזוי דער גבאי שיט מיט „אַקטועלע״ גראַמען, ד״ה ער זאָגט אַ „ליד״ געשטיצט אויף דער סדרה פון דער וואָך.

איינמאָל האָב איך אים ווידער געטראָפן אַ צעזונגענעם. פּערלע. וואָס איז מיט דיר די חזנישע גדולה? — „אוי, גלויב מיר, איך זינג און זינג און אינעווייניק אין מיר וויינט עפּעס כסדר״. וואָס איז געשען? — „גאָרנישט, כ׳שפּיר אַז ס׳רוקן זיך אויף אונדז אָן ביטערע טעג...״ דאָס איז געווען אַכט טעג פאַרן מלחמה־אויסברוך צווישן דייטשלאַנד און פּוילן.

מיר זענען צוזאַמען אָפּגעפאָרן קיין וואַרשע, באַזונדער אַנטלאָפן פון וואַרשע און אין יאַנואַר 1940 זיך ווידער געטראָפן אין סאָוועטישן לעמ־בערג.

פּאָליטיש איז פּערלע געווען זייער נאַאיוו, זיך קנאַפּ אָריענטירט אין נאַציאָנאַלע און סאָציאַלע פּראָבלעמען. ער האָט אָבער אַרויסגעוויזן אַ שטענדיקן ווידערווילן צום ציוניזם. ער פלעגט זאָגן: „איך בין לייזער שאַניאַשס זון. אין מיין היימשטאָט זענען די ציוניסטן געווען זאַטע יידן,

וואָס טראָגן אום יום־טוב צילינדערס. זיי האָבן אַלעמאָל אויסגעמיטן מײַן טאַטנס אָרימע שטוב, מייד איך זיי היינט אויס". אַמאָל איז ער געווען אַ סימפּאַטיקער פון „בונד", אין לעצטן יאָר פאַר דער מלחמה איז ער געווען אַ פאַרמעלער פּאַרטיי־מיטגליד פון „בונד".

אין לעמבערג איז ער געזעסן אין סאָוויעטישן שרייבער־קלוב אַרומגערינגלט מיט ש. י. אימבער, אלתר קאַציזנע, ה. ל. זשיטניצקי, בער שנאַפּער און משה שימעל. די איבעריקע האָבן געוויכט פון אים, פשוט אויס מורא, ווייל מ'האָט געוווסט, אַז פּערלע איז דאָ נישט אינגאַנצן כשר. ער אַליין איז אויך געווען שטאַרק אומרואיק. די אָנגעזעענסטע מחותנים זענען דאָרט געווען יעקב שודריך און ישראל אשנדאָרף. זיי האָבן עס פּערלען כסדר באַרואיקט, אַז עס וועט אים, חלילה, גאָרנישט געשען קיין שלעכטס.

ער האָט זיך צוביסלעך אײַנגעלעבט אין לעמבערג, אַרויסגעטראָטן מיט פאָרלעזונגען אין די פאַבריקן, אַפילו געשריבן, אָבער קיין מנוחה האָט ער דאָרט עפּעס נישט געפונען. אין יוני 1940 האָב איך פון אים באַקומען אַ בריוו קיין ביאַליסטאָק מיט אַ פאָרשלאָג, אַז מיר זאָלן ביידע נאָך זיך אָוועקלאָזן קיין ווילנע. אָבער באַלד נאָכדעם בין איך פאַרשיקט געוואָרן און פאַרלוירן מיט אים יעדן קאָנטאַקט. שפּעטער האָב איך געהערט, אַז ער האָט זיך באַטייליקט אין אַ שרייבער־אויספלוג קיין קיעוו. אויף מײַנע בריוו צו אים פון ווייטן צפון האָב איך נישט באַקומען קיין ענטפער.

נאָכדעם ווי די נאַצי־האָרדעס האָבן פאַרנומען לעמבערג איז פּערלע אַריבער קיין וואַרשע. דאָרט האָט ער מיטגעמאַכט אַלע געטאָ־צרות. ער האָט זיך נאָך געווויצלט, אָבער מ'האָט שוין געזען, אַז די אויפגעלייגטקייט איז אַ געמאַכטע; ער איז כסדר אַראָפּ פון דער מראה. ס'איז אַפילו געווען אַ צייט, ווען עס האָט פאַר אים אַ שימער געטון אַ שטראַל פון האָפענונג, ער איז געווען צווישן די גליקלעכע, פאַר וועלכע ס'זענען באַשטימט געוואָרן סערטיפיקאַטן. שפּעטער האָט זיך דערפון אויסגעלאָזט אַ בוידעם.

אין געטאָ האָט ער אָנטײלגענומען אין די א"ג ליטעראַרישע שמועסן אין אַרכיוו־לאָקאַל פון דער קהילה צוזאַמען מיט ד"ר יצחק שיפּער, ד"ר מנחם שטיין, ד"ר הלל'זיידמאַן, הרב מנחם זעמבא, יהודה לייב אָר־

לעאַן, יצחק קאַצענעלסאָן, טשודנער א. אַנד. אַט־די אויסטערליש צונויפֿ־ געזאַמלטע מסיבה פֿון רבנים, וויסנשאַפֿטלער, דערציער און שרייבער האָט שעהענווייז דיספּוטירט אַקוראַט ווי אין ר׳ עקיבֿאס צייטן אין בני ברק. אַלץ איז אַרומגענומען מיט פֿלאַמען און דאָ חקרנט מען זיך וועגן דעם צי איז שוין אַמאָל געווען אין דער יידישער געשיכטע אַזאַ פּעריאָד? און וואָס וועט דערפֿון אַרויסקומען? דער שמועס האָט ווייטער געפֿיבערט עד שבאו גראַכאַוועד חלוצים און אַנגעקלאַפּט אין טיר: רבותינו הגיע זמן של מרידה... און נאָכדעם איז געקומען דער „שפוך חמתך״.

ענדלעך איז פּערלען מיט זיין זון געלונגען אַריינצופּאַלן אין דער רשימה פֿון די, וואָס האָבן באַקומען אויסלענדישע פּעסער. זיי זאָל מען בעסער באַהאַנדלען און דערהויפּט מען וועט זיי דערלויבן צו פֿאַרלאָזן פּוילן. ער איז אַריבער אין „האָטעל פּאָלסקי״, כדי צו וואַרטן אויפֿן טראַנספּאָרט. שפּעטער זענען די פּעסער געפּסלט געוואָרן און פּערלע איז אויף „דערוויייל״ איבערגעפֿירט געוואָרן קיין בעלזען־בערגען. דאָרט האָט ער געהערט צו די פּריווילעגירטע, וואָס דאַרפֿן „אינגיכן״ אַרויסגעלאָזט ווערן פֿון נאַצי־גיהנם. אָבער אויך אין לאַגער האָבן זיך געגרינדעט „לי־ טעראַרישע קרייזלעך״, מ׳האָט געהאַלטן רעפֿעראַטן און געלערנט יידישע געשיכטע. איינער אַ לעקטאָר האָט זיך באַזונדער אויסגעצייכנט מיט זיי־ נע מוסטערהאַפֿטיקע תנ״ך־לעקציעס. פּערלע האָט געהערט צו די פּלייסי־ קע באַזוכער פֿון די תנ״ך־לעקציעס. און ער האָט אויף זיין שטייגער הויך אויסגעדריקט זיין אַנטציקונג. דערעיקרשט האָט ער געלויבט די שפּראַך פֿון לעקטאָר. „אַ־וואַ, וואָסער טייערן יידיש דער ייד האָט!״ דערביי איז גראָד געשטאַנען דערשלאָגן אַ באַקאַנטער שטאָק־פֿרומער מחנך און זיך אַנגערופֿן: „וועגן וואָס רעדט ער דאָ, וועגן דער תורה־לעקציע? זאָגט ווייסן, אַז „קודשא ברוך הוא, אוריתא וישראל חד הוא״. אויב מען פֿאַר־ ברענט ס׳ביסל יידן איז שוין נישט נייטיק קיין תורה״... דאָס האָט אויף אַלעמען געווירקט ווי אַ דונער, עפּעס אַ פּלוצים־קאַצקער „לית דין ולית דיין״... פּערלע איז געוואָרן דערשיטערט צו הערן אַזעלכע רייד פֿון איי־ נעם, וואָס איז ביז איצט געווען באַקאַנט ווי אַ פֿרומגלייביקער. ער האָט אָבער פֿאַרשטאַנען דעם שוידער פֿון דער לאַגע. ער האָט לאַנג געקוקט אויף דעם אָרטאָדאָקסישן מחנך און ס׳האָבן זיך אים גענומען קייקלען

טרערן פון די אויגן. ס׳איז נישטאָ קיין פאָלק... איז שוין ממילא די תורה נישט נייטיק, ווייל ישראל און די תורה זענען הייגו הך...

די „גליקלעכע״ שעה האָט געשלאָגן און פערלע איז אום שמחת תורה תש״ג צוזאַמען מיט אַנדערע „אויסלענדער״ דעפּאָרטירט געוואָרן אין אַן אומבאַשטימט אָרט. אַלע האָבן אים מקנא געווען, ער וועט זיך דאָך אַרויסבאַקומען אַ לעבעדיקער. ביים געזעגענען זיך האָט ער פאַרזי־כערט: „איך וועל דערציילן דער וועלט וואָסערע רשעים און היצלעס די פּאָליאַקן זענען״.

פון דעמאָלט אָן איז פאַרשוווּנדן פערלעס לעצטער שפור. ער האָט נישט באַוויזן דערציילן דער וועלט וועגן דער רשעות, וואָס איז אַקעגן אונדז אָפּגעטון געוואָרן. ער האָט עס אויך איבעריקנס פאַרשפּאָרט צו טון, ווייל די ווערעמדיקע וועלט וויל אונדז סיי ווי סיי נישט אויסהערן. ער איז צוזאַמען מיט „זיינע״ יידן געגאַנגען אין קאַלכאויוון אַריין...

זאָל מיר דערלויבט זיין בפרהסיא לאָזן פאַלן אַ טרער אויפן קבר פון מיין ליבהאַרציקן חבר און בן עיר י ה ו ש ע ב ר א ל י ע ז ר ז״ל, אַ טרער אויף זיין אַש־קבר, וואָס שוועבט ערגעץ אין חלל האויר... וואָרים פונקט ווי וועגן אַלע קדושים קאָן מען אויך וועגן פערלען זאָגן די חומש־ווערטער: „ולא ידע איש את קברתו״...

נויריאָרק, 1948.

אַ בוך פון אַ פאַרגאַנגענע לעבן

קאפיטל איינס

א געוויין פון קעץ הינטערן פענצטער פון אונדזער שטוב האט מיך אויפגעריסן פון שלאף. כ'בין געלעגן מיטן פנים צום טאטנס פלייצע און איינגעאטעמט אין זיך דעם זויערן ריח פון זיין האריק, שווער לייב. דער טאטע האט הויך געשנארכט, פארגאנגען זיך מיט א געדריידלט כארכלען, אזוי ווי ער וואלט געגארגלט אין האלדז א שטיק לייכעץ. כ'האב אונטערגעהויבן אביסל ס'פנים און אריבערגעקוקט איבערן טאטנס אן אויסגעשפיצטן אקסל. אויף דער קאמאדע, וואס האט זיך געטונקלט צווישן טאטע־מאמעס בעטן, האט געקאפטשעט א קליין נאפט־לעמפל. דאס גלעזל האט אויפן נידריק־געזעצטן בעליס אויסגעקיילעכדיקט א רויטלעך רעדל, וואס האט שאטנדיק געציטערט צווישן צעריסענע שטיקער טונקלקייט.

די צוויי מעשענע וואגעס פון זייגער זענען, זעט אויס, שטיין געבליבן אינמיטן דער נאכט. איין וואגע האט דערגרייכט ביז צו דער קאמאדע אראפ און דארטן זיך אנגעשפארט. די צווייטע איז געבליבן הענגען אינמיטן, אזוי ווי אן אפגעזעגטער פוס.

לויטן קריי פון האן, וואס האט זיך ווייט און לידיק אריינגעשניטן אין געוויין פון די קעץ, האט מען זיך געקענט משער זיין, אז אינדרויסן פארנעמט זיך אויף טאג־ווערן.

כ'האב קלאר געזען, אז דאס צווייטע בעט, וווּ די מאמע האט איצט געזאלט שלאפן, איז געשטאנען אויפגעבעט. אין דער סאמע מיט פון בעט איז געלעגן צעשפרייט א גרויסער שווארצער פלעק — א רמז אויף א מלבוש, וואס מ'האט אויף דער גיך אוועקגעווארפן.

זעט אויס, אז די מאמע איז נאך אלץ נישט צוריקגעקומען פון שפיטאל.

זי איז היינט אוועק אהין באלד נאך דעם, ווי דער טאטע האט אפגעגעסן וועטשערע. ער איז געזעסן א מידער און געבענטשט אונטער דער

נאָז. איך בין נאָר־וואָס געהאַט געקומען פון חדר — אַ פאַרבאַבלטער, אַ קיילעכדיקער — האָט שוין די מאַמע אוועקגעשטעלט פאַר מיר די וועטשערע און אַליין האָט זי זיך איינגעוויקלט אין דער גרויער וואָלענער דערע און געלאָפן צו משהן אין שפיטאָל אַריין, צו איר יינגסטן, גראָטענעם זון פון ערשטן מאַן.

ער איז טאַקע געווען אַ געראָטענער, דער משה. יידן פון טעכטער האָבן געקוקט אויף אים מיט זייטיקע אויגן און אונטערגעשיקט שדכנים. ער אַליין האָט געהאַט אַ קיילעכדיק פנים מיט חן־גריבעלעך, אַזוי ווי אַ פולע לבנה, רויטע, אויסגעקנייפטע בעקלעך, און אַ שיינע, געציקלטע האַנטשריפט. משה איז שוין אַלט געווען גאַנצע אַכצן יאָר. ער איז געשטאַנען אין געשעפט ביי ישראל איינבינדער און געוויקלט דאָרט פאַר קונים לאַנגע פאַסן פאַפיר, אויסגעמאָלטע מיט פייגל און מיט בלומען.

אונדזער נידעריקע, לאַנגע שטוב מיטן פיר־שויבנדיקן פענצטער האָט משה געזאָלט אויסקלעבן מיט די אייגענע אויסגעמאָלטע פאַפירענע פייגל און בלומען.

איז ער אָבער געגאַנגען שפאַצירן מיט מיידלעך, משה. געגאַנגען אין אַ מלבוש, אונטערגעשלאָגן מיט ווינט. אַהיימגעקומען איז ער שפעט, גאָר שפעט ביינאַכט. יוזשע דעם בעדנערס, וואָס האָט זיך אויפגעהאַלטן ביי אונדז אין קיך און דערפאַר געהאָלפן דער מאַמען אין באַלעבאַטישקייט, האָט משהן געעפנט די טיר.

ווער זאָל וויסן? וועמען האָט עס געקענט איינפאַלן?

נאָר אינדערפרי האָט זיך משה נישט געקאָנט אויפהייבן. ער האָט שטיל געקרעכצט און געזאָגט, אַז עס שטעכט אים עפעס דאָרט אין אַ זייט.

האָבן אין אונדזער נידעריקער, לאַנגער שטוב אָנגעהויבן קומען פרעמדע מענטשן מיט ברילן. יוזשע דעם בעדנערס האָט יעדן אַנדערן טאָג געוואַשן די פאָדלאָגע און געהאָלפן די פרעמדע מענטשן אויסטון און צוריק אָנטון די מלבושים.

די פרעמדע מענטשן האָבן משהן געהייסן טיף אָטעמען. זיי האָבן אים געקלאַפט איבער די ריפן, איבערגעלאָזט פאַרשריבענע פאַפירלעך, מיט וועלכע מען איז געלאָפן אין אַפטייק אַריין און געברענגט פלעשלעך מיט מישונהדיק־קאָלירטע וואַסערן.

אויף די שויבן זענען געווען אויסגעהאַפטן ווייסע נאָדל־ביימלעך.
אַמאָל איז פון די נאָדל־ביימלעך געוואָרן א רמז פון א שיף אויפן ים;
אַמאָל אַן אַלט יידעלע אין א קאַלפּאַק מיט א שפּיציק בערדל.

משה האָט געקוקט מיט פאַרגאַסענע אַפּלען אין די דאָזיקע שויבן
אריין. ער האָט געקריגן אַן אויסגעצויגן, גרינלעך פּנים, ברוינלעכע ווינק־
לען ארום די אויגן.

אין שטוב האָט זיך אָפּגעזעצט אַן ענגער, זיס־זויערלעכער ריח פון
משהס רפואות און פון משהס שוויים. די מאַמע האָט פאַרגעסן צוצו־
קעמען דאָס שייטל. דורך דער צייט, וואָס משה האָט אַזוי געקוקט אין
די פאַרפרוירענע שויבן אריין, האָט די מאַמע געקריגן א שפּיציקע גאָמ־
בע און א סך אויפגעלאָפענע אָדערן אויף די הענט. יוזשע דעם בעד־
נערס האָט ארומגעטשאַפּעט א באָרוויסע מיט א צעשויבערטן, שוואַרצן
קאָפּ האָר און כסדר „געמאַדליעט” זיך ביי איר אייזערן בעטל אין קיך.

דער טאַטע, אַהיימקומענדיק ביינאַכט, האָט א קוק געטון מיט
האַלב־דרימלדיקע אויגן און געפרעגט, מער מיט דער נאָז, ווי מיטן מויל:

— נו, וואָס מאַכט ער, משה?

אָבער משה האָט אין שטוב גאָרנישט געקאָנט מאַכן. מען האָט אים
געמוזט כאַפּן אין שפּיטאָל אריין.

אָט אַזוי, אין א מיטן מיטוואָך, צווישן א יאָ מיט א ניין, האָט מען
איב געכאַפּט.

דער טאַטע האָט געדאַווענט מנחה אין א ווינקל, ארומגענומען מיט
שאָטן. אויף די פיר פאַרפרוירענע שייבלעך האָט זיך אָפּגעזעצט א קאַל־
טע בלויקייט, יאָ ווייטע, וואָס דערמאָנט אָן אונטערגעגאַנגענע שיפן.

משהן האָט מען ארומגעשטעקט מיט א קישן, איינגעהילט אים אין
דער מאַמעס וואָלענער דערע, ארויפגעצויגן אויף אים דעם אייגענעם
פּאַלטן, אין וועלכן ער האָט זיך פאַרקילט.

א פרעמדער גוי אין א געלן „קאָזשוך” האָט צוזאַמען מיט דער מאַ־
מען און מיט יוזשען ארויסגעפירט משהן פון שטוב. מען האָט אים גע־
רוקט פּאַמעלעך, טריט ביי טריט, אַזוי ווי מען רוקט אַמאָל ארוים א
שאַנק.

אינדרויסן איז געווען בלוי: דער שניי, די הייזער, די דעכער.
משהן האָט מען אויסגעצויגן אויף א ברייטן, נידעריקן שליטן. ער

איז געלעגן גלייך, אזוי ווי א שמאָלער, טויטער פיש, פאַררײסן דאָס פאַר־
וויקלטע פּנים ארויף צום הימל.

די מאַמע האָט זיך אװעקגעזעצט צופוסנס מיטן פּנים אויסגעדרייט
צו משהם קאָפּ, די פּיס אַראָפּגעהאָנגען אין שניי אריין.

עטלעכע ווייבער, מיט געפרוירענע נעז, האָבן נאָכגעקרעכצט:

— אַ רפואה שלימה...

און דער שליטן האָט זיך גענומען גליטשן אויפן ווייכן, בלויען שניי,
איבערלאָזנדיק נאָך זיך צוויי ברייטע „קאָליעס", אזוי ווי צוויי שניטן
אין אַ לעבעדיק לייב. וואָס ווייטער איז דער שליטן געוואָרן קלענער,
דער אויפדערנאָכט — בלויער.

אין שטוב איז נאָך משהן געבליבן אַ צעוואָרפן אייזערן בעטל מיט
צעקנייטשט, אויסגעוואַרעמט בעטגעוואַנט. אויף דער ערד האָבן זיך גע־
פּלאָנטערט פייכטע פּאַסמעס שטרוי. די רפואה־פלעשלעך אויפן פענצ־
טער האָבן זיך אזוי ווי צוזאמענגערוקט, ברידערלעך צוגעבויגן איינס צו
ס'אַנדערע די העלזלעך; און משהם אַ ספּינקע, אַ פּערלמוטערנע, האָט
אַפּערגעקוקט פון אונטערן טיש, אזוי ווי אַ ווייס, טויט אויג.

**

אין שפּיטאָל האָט מען משהן געצאַפּט וואַסער פון אַ זייט. מען האָט
אים פון דער אייגענער זייט אויסגעזעגט צוויי לעבעדיקע ריפּן. ער האָט
געהאַט אין שפּיטאָל אַ באַזונדער שטיבל מיט צוויי לאַנגע, ווייסע פענצ־
טער. אַ בוים מיט פאַרדרייטע צווייגן ארויף, אַן אויסגעטועטער, אזוי ווי
די מאַמע האָט אים געהאַט, האָט אריינגעקוקט אין שטיבל אריין דורך
די בלוילעך־קלאָרע שויבן.

אין יענעם שפּיטאָל אריין איז דאָס די מאַמע נאַכט־ביינאַכט גע־
גאַנגען נעכטיקן.

אין שטוב האָט יוזשע דעם בעדנערס שוין פריער צעהאַקט אַ פּאָר
שייטלעך האָלץ, געבלאָזן מיט צוויי אָנגעדראָלענע באַקן אין די אָפענע
פּייערקעס אריין. אויף די ווענט איז נאָך געשטאַנען אַ שטייפע, טונ־
קעלע קעלט. דער טאַטע האָט ביים קליינעם פלעמל פון נאַפט־לעמפּל
געזאָגט תהלים — דעמאָלט איז די מאַמע צוריקגעקומען פון שפּיטאָל.
געקומען שווייגנדיק, מיט רויטע, נישט־אויסגעשלאָפענע אויגן. זי האָט

גלייך פארשטעקט דעם קאפ אונטערן בלעכענעם דעכל, וואס איז געהאנ־גען איבער דער קאך־קיך, אזוי ווי א פויערישער קאפעלוש. דארט האט זי געקאכט אנבייסן פארן טאטן און דארט האט זי, באהאלטענערהייט, אריינגעוויינט אין די שווארצע טעפ אריין, וואס זענען געבליבן פון נעכטן נישט דערוואשענע.

דער טאטע, טונקנדיק א כזית ברויט אין זאלץ, האט פון טיש אוועק געפרעגט:

— נו, פרימעט?...

האט די מאמע אריינגעקנייטשט דעם קאפ צווישן די אקסלען און געענטפערט אין די אפגעשפרונגענע טעפ אריין:

— ער דארף האבן רחמים!

היינטיקס מאל איז די מאמע אונטערן בלעכענעם דעכל פון דער קאך־קיך נישט געשטאנען. די קעץ הינטערן פענצטער זענען, זעט אויס, מיד געווארן פון וויינען. ערגעץ, אין דער ליידיקער טונקלקייט פון שטוב, האט זיך געהערט א שארף, איינגעגעסן גראבלען פון א מייזל. דאס בעטל אין קיך, וווּ יוזשע דעם בעדנערס איז געשלאפן, האט געקרעכצט. אבער דאס מייזל האט נישט אויפגעהערט. דעמאלט האט יוזשע, מוז זיין, גע־כאפט עפעס און געווארפן אין דער הוילער טונקלקייט אריין.

ס׳האט זיך דערהערט א קנאק פון א ליימענעם טאפ. איך האב איינגעצויגן די פיס און נענטער זיך צוגערוקט צום טאטנס אויסגע־שוויצטער פלייצע.

אבער דא האט זיך פלוצלינג דערהערט א בהלהדיק קלאפן ביי דער טיר. יוזשע איז דארט אראפגעלאפן עפענען. און מיט איין מאל, אזוי ווי אן ארויסגעזעצטער צאפן פון א פאס, האט זיך אין שטוב אריינגע־ריסן א צעזונגען, אויסגעצויגענע פארקייכטקייט:

— לייזערשי, לייזער־קרוין!...

דאס געדריידלטע שנארכן פון טאטן איז אזוי ווי פארשטאפט גע־ווארן אינמיטן. איך האב מיך געגעבן ראפטום א זעץ אויף און דערזען, ווי די מאמע איז שטיין געבליבן אינמיטן שטוב, צעוויגט זיך אין דער ברייט, געכאפטביידע הענט צום קאפ, באלד זיי צוריק אראפגעלאזט מיד און שווער, אזוי ווי פון א ווייטיק, וואס מען האט זיך נישט פון איר ווו אויסצובאהאלטן:

— אזא יונגער בוים, אזא מלכותדיקער מענטש... — האָט די מאַמע צעוויגטערהייט געצויגן.

ערשט איצט האָט זיך אויך דער טאַטע ראַפּטום געגעבן אַ זעץ אויף אין בעט.

— הע, וואָס איז? — האָט זיין פאַרשלאָפן, הייזעריקלעך קול טויב אָפּגעקלונגען אין שטוב.

— ער איז פאַרביי! — האָט די מאַמע צעריסן די הענט אַזוי ווי אויף אַ צלם — לייזער־קרוין, ער איז מיר פאַרביי...

לעבן דער מאַמען איז געשטאַנען יוזשע אין אַ לאַנג, אויסגעשניטן העמד, אַ צעשויבערטע, אַזוי ווי אַ שוואַרצער שעפּס. ביידע הענט האָט זי געהאַלטן איינגעקניפּט אין די באַקן. נישט אַנדערש, נאָר זי וויל פון אירע אייגענע באַקן אויסרייסן לעבעדיקע שטיקער.

זי האָט אַרויסגעדרייט ס'לעמפּל. אויפן בעליק האָט זיך דאָס ציטערדיקע, רויטע רעדל פאַרברייטערט, אויסגעזען, ווי אַ משונהדיקאויפגעריסן אויג. אין שטוב איז אַרומגעלאָפן אַ ווינט. איך בין אַרויס פון בעט און גענומען זיך גיך אָנטון. דער טאַטע האָט אַראָפּגעשטעלט אַ פּאָר בלויע פיס אין דער קאַלטער שטוב אַריין און געזוכט די „אָניצעס".

אויף די פיר קליינע שייבלעך האָט געבלויט. אין דער בלויקייט האָבן זיך מיטאַמאָל באַוויזן פרעמדע פּנימער. אַן איבערגעבויגענע יידענע אין אַ רויט, פאַרפּעדערט שלאָף־קופּקעלע האָט זיך פּאַמעלעך און ווייך צוגעשאַרט צו דער מאַמען און מיט אַ פאַרבויגן קעפּל, אַזוי ווי אַ הינדל בעתן דרימל, — האָט זי דער מאַמען אַריינגעקוקט אין פּנים. אַ שכנטע, פון ערשטן שטאָק, אַ יידענע אַ שרייערין, איז אַראָפּגעקומען צו לויפן אין אַ פּאָר אָפענע שיך — מיט די לעצלעך אין דרויסן.

דערנאָך איז געקומען דער געלער פּייוול מיט זיין צעקנייטשטער, בלעכענער קאַן. דער אייגענער פּייוול, וואָס האָט אונדז אלע אינדערפרי אָנגעגאָסן אַ קוואָרט מילך גלייך פון דער קו. היינט איז אים קיינער נישט אַנטקעגנגעגאַנגען מיטן טעפּל. צוזאַמען מיט אים האָבן זיך אַריינגעשאַרט נאָך צוויי ווייבער, אינגאַנצן פרעמדע. איינע, מיט אַ הויכער פּלייצע, האָט זיך אַרומגעקוקט איבער אונדזער שטוב, אַזוי ווי זי וואָלט דאָ עפּעס פאַרלוירן. די צווייטע, אין אַ פּאָר בלעכענע ברילן, פאַרנומען הינטער די אויערן מיט צוויי ווייסע בענדלעך, אַזוי ווי אַ רביצין פון

מיידלעך, האָט געטשאַפּעט איבער דעם שטוב, ווי אַן אַלטע תּושבֿטע. אירע שמאָלע, איינגעפֿאַלענע ליפּעלעך האָבן עפּעס געפּרעפּלט צום טאַטן.

דעם טאַטנס דרימלדיקע אויגן האָבן געקוקט אויף דער ייִדענע פֿון אַ זייט. די גרויסע, שוואַרצע באָרד זיינע האָט זיך פּאַמעלעך געהויבן:

— יאָ, יאָ — האָט די באָרד געזאָגט — פֿרימעטס זון, משה. מיין שטיף־זון.

אין שטוב איז שוין געווען גוט ליכטיק. דאָס לעמפּל אויף דער קאָמאָדע האָט קיינער נישט אויסגעלאָשן. די פֿרעמדע ייִדענע מיט די ברילן האָט אַ זאָג געטון, ווייזנדיק מיט אַ פֿינגער, וווּ דער זייגער איז געהאָנגען:

— שטיין געבליבן, דער זייגער...

אין יענער רגע האָט זיך די טיר געגעבן אַ פּראַל אויף און ס'איז אַריינגעפֿאַלן די מומע מרים. דאָס מויל צוזאַמענגענומען אין דינע קנייטשעלעך, אַזוי ווי מיט טיפֿע אָדערלעך, דאָס שמאָלע נעזל — פֿאַרשפּיצט און רויטלעך.

מיר איז געווען חידושלעך: די מומע מרים האָט אַ גאַנץ לעבן גערעדט שטיל, מער אויפֿן ווונק, ווי מיטן מויל. זי האָט געהאַלטן, אַז הויך רעדן איז אַ מנהג פֿון גויים. ייִדישע קינדער — האָט זי געזאָגט — דאַרפֿן רעדן שטיל און זיין געלאַסן. אַ סימן האָט זי, אַז די מוטער רחל איז אויך געווען אַ געלאַסענע און מן־הסתּם האָט זי אויך נישט גערעדט הויך.

איצט איז די אייגענע מומע אַריינגעפֿאַלן צו אונדז אין שטוב מיט אַ צעטראָגן, בהלהדיק פּנים. דאָס געשריי, וואָס האָט באַלד געזאָלט קומען, איז געלעגן אין אירע קיילעכדיק־אויפֿגעריסענע אַפּלען.

די מאַמע, וואָס איז געזעסן אויפֿן בענקל אַ צוזאַמענגעבראָכענע, דעם קאָפּ פֿאַרגראָבן אין ביידע הענט, האָט דערפֿילט, אַז עמעצער פֿון אירע נאָענטע געפֿינט זיך אין שטוב. זי האָט נאָך די מומע מרים רעכט נישט געזען — האָט זי זיך שוין אויפֿגעריסן פֿון אָרט און מיט אַ פּאָר צענומענע, שטייף־אויסגעצויגענע הענט האָט זי פֿאַרוואָרפֿן דעם קאָפּ אַרונטער און צעקלאָגט זיך:

— שוועסטער־לעב, ראַטעווע מיר מיין קינד!

אין יענער מינוט, אזוי ווי זי וואָלט נאָר געוואַרט אויף דער מאַמעס רוף, האָט עס פון דער מומע מרים א שפּאַר ארויס געגעבן מיט אַן אויפגעפּלאַצט געיאָמער, וואָס איז פאַרגאַנגען ביז אין דער זיבעטער ריפּ אַריין.

דער טאַטע האָט זיך אוועקגעשטעלט מיטן פּנים אין פענצטער אַריין. דאָס געוויין פון דער מאַמען איז שוין אַצינד געגאַנגען נישט פון האַלדז, נאָר פון די שווערע, אָנגעפּרוירענע מלבושים אירע. פּלוצלינג איז זי שטיין געבליבן א ווײַלע אינמיטן שטוב, אַזוי ווי א פאַרטױבטע. ס׳איז שטיל געוואָרן. זי האָט זיך אַרומגעקוקט מיט א פּאָר פאַרגאָסענע, הייסע אויגן.

— פרימעט, פרימעט! — איז די מומע מרים אין איין צאַפּלעניש צוגעלאָפן צו איר שוועסטער.

אָבער די מאַמע האָט, זעט אויס, נישט גוט געהערט. זי איז מיטאַמאָל געוואָרן גרויס, הויך. נישט געוועזן צו דערקענען, אַז דאָס איז די איינענע מאַמע, וואָס איז פריער געזעסן אַזאַ צוזאַמענגעבראָכענע.

עולם מענטשן האָט זיך צוזאַמענגעפּרעסט. איבער די קעפּ איז געגאַנגען א שטילער שוידער, אַן איינגעהאַלטענער.

דעמאָלט האָט זיך די מאַמע געגעבן א ריס אָפּ פון אָרט, א פאַל צו צו דער שאַנק פון מלבושים און אויפגעפּראַלט ביידע טירלעך, אַזוי ווי מען פּראַלט אויף, להבדיל, אַן אָרון־קודש. ערשט דאָ האָט זי זיך צעוויינט אויפסניי.

— און צו וואָס טויג מיר דאָס אַלץ, אַז מיין קינד איז מיר פאַרביי!... נעמטס, האַרצעדיקע מענטשן! — האָט זי אָנגעהויבן ארויסוואַרפן פון שאַנק משהס איבערגעבליבענע מלבושים — בעטס פאַר מיין אָרעם קינד! זאָל דער רבונו של עולם צערייסן דעם פינצטערן גזר־דין!...

דער טאַטע האָט נאָך מער צוגעבויגן דאָס פּנים צום פאַרפרוירענעם פענצטער. די „האַרצעדיקע" מענטשן האָבן גענומען. די שאַנק איז שוין באַלד געווען אויסגעליידיקט. דעמאָלט איז די מאַמע מיט צוויי אונטערגעהויבענע הענט פאַראויס, אַזוי ווי זי וואָלט געטראָגן א קינד צום יידישן, ארויסגעפאַלן פון שטוב.

פון דער אָפענער שאַנק האָט געיאָגט מיט אַן אויסגעלעערטער שוואַרצקייט. דער טאַטע איז אָפּגעטרעטן פון פענצטער און אַריינגעצויגן

ס'פלעמל. יוזשע דעם בעדנערס איז פלוצלינג צוגעקומען צו מיר, ארומ־געגומען מיך מיט גרויסע, װארעמע הענט און שטיל ארײנגערעדט מיר אין פנים:

— ביעדני, ביעדני כלאפאטשקו!...

די פרעמדע מענטשן האבן זיך אײנציקװײז ארױסגעשארט. אין שטוב האט זיך געשפירט א ריח פון ניכטערע מאגנס. דער טאטע האט זיך, אזוי װי אלע אינדערפרי, אװעקגעזעצט זאגן תהלים.

ניִשט מער — היינט האט ער זיך צעשאקלט גיך מיטן גאנצן קאפ. היינט האט ער איבערגעחזרט עטלעכע מאל א װארט, געזשומעט װי א פליג אויף א שויב. אויפן נידעריקן בעליק האט זיך דעם טאטנס קאפ געװארפן אראפ און ארויף, אזוי װי א צעשמירטער, גרויסער פלעק פון אן אויסטערליש באשעפעניש.

אבער דעם פינצטערן גזר־דין האט דער רבונו של עולם נישט צע־ריסן. משה איז, נישט דא געדאכט, געשטארבן.

***

אז כ'בין געקומען צו לויפן צום שפיטאל, איז דאס שווארצע טויער געווען פארשלאסן. צוויי לאנגע יידן מיט געדיכטע בערד האבן איינגע־טענהט מיט א גוי. עטלעכע ווייבער האבן געטופעט מיט די פיס אויפן שניי. א הונט, א קודלאטער, אן אויסגעקראכענער האט געשמעקט צו די פאלעס פון די צוויי יידן.

אין א ווײלע ארום איז אנגעקומען פעטער שמואל — דער מאן פון דער מומע מרים. ער איז געקומען מיט צוויי צעווארפענע הענט. ער איז ארויף אויף די צוויי לאנגע יידן און א זאג געטון מיט זיין צע־שפרייט, זויל־וסובאדיק קול:

— געשטארבן!... נגע... ביסט א מבין!...

די צוויי יידן האבן אויסגעדרייט די בערד און אנגעקוקט דעם פע־טער שמואל מיט פרעמדע, פארחידושטע אויגן. איך האב געוואלט א קאפע טון דעם קודלאטן, אויסגעקראכענעם הונט. פעטער שמואל האט א סמאטשקע געטון מיט די דיקלעכע, וואסערדיקע ליפן און פון דער הע־לער הויט דערזען מיך:

— און דו ביסט אויך דאָ? ווער האָט נאָך דיר געשיקט, ווער?

און ווער האָט נאָך אים געשיקט? צו וואָס האָט מען אים דאָ באַדאַרפט איינגאַנצן מיט זיין סולל־וסובאדיק קול? אַז געלאָפן איז ער הין און צוריק הינטערן שווארצן טויער, געשפּיגן אין שניי אריין, אָפּגעשטעלט פאַרבייפאָרנדיקע פּויערישע פירלעך, געטאַפּט זעק מיט תבואה, געפרעגט מקחים, כאָטש ער האָט קיינמאָל מיט קיין תבואה נישט געהאַנדלט און קיינמאָל נישט געוווסט, צי וואַקסט תבואה אויפן פעלד, צי גאָר אויף ביימער אין וואַלד.

דערווייל איז אָנגעקומען דער טאַטע, אַ פּאַמעלעכער, אַ שווערער. באַלד נאָך אים זענען פאַרפאָרן מיט אַ דראָזשקע די מומע נעמי מיטן פּעטער בן־ציון. פּעטער בן־ציון, — אַ קליינער, אַ קייַלעכדיקער, אַזוי ווי אַן אויסגעשטופּטע איינשיט, — האָט נישט געקאָנט ארויסקריכן פון דער דראָזשקע. האָט די מומע נעמי, אַ יידענע מיט איידעלע ליפּן און מיט אַן אָנשטעל אויף לומדות, אים אונטערגעשטעלט אַן אַקסל. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט, דער פּעטער בן־ציון, און אַזוי ארום איז ער ערשט אראָפּגעקראָכן.

ער איז שטיין געבליבן אַ ווײַלע, געפּרייבט מיטן אויסגעשטופּטן בויך, ארומגעקוקט זיך און צום סוף אויסגעבלאָזן פון די רויטע, זאַטע ליפּן אראָפּ:

— קאַלט... ביסט אַ מבין אויף די פרעסט! וויפיל גראַד קאָן דאָס היינט זיין?

מען האָט אים נישט געענטפערט. דער אויסגעקראָכענער קודלאַטער הונט האָט אראָפּגעלאָזט די מאָרדע צום פּעטער בן־ציונס קאַלאָשן. פּעטער בן־ציון האָט זיך אָפּגערוקט הינטערווייַלעכטס:

— אַ פּודזשעס!

דער הונט האָט הכנעהדיק אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און צוגעבלאָנקעט זיך צו מיר. ער האָט אָנגעשטעלט אַ פּאָר וואַרעמע, פייכטע אויגן, געדרייט טרויעריק מיטן ווײדל און, מן־הסתם, ווען ער וואָלט געקענט רעדן, וואָלט ער געפרעגט:

— דיין ברודער איז טאַקע געשטאָרבן. טאָ וואָס איז אַזוי דעם פּעטער בן־ציון דיינעם קאַלט?

מען האָט נישט געזען, ווי אַזוי די נאַכט האָט אָנגעהויבן צופאַלן.

א טשאטשע ווראָנעס האָט זיך געלאָזט ערגעץ לויפן אין די וואָלקנס אַריין. פון ביידע זייטן שאָסיי איז דער שניי געלעגן אַ צעשניטענער אין פּאַסן, ווו — שווארץ, ווו — בלוי און ווו — רויט־ווייס. אַנטקעגן־איבער דעם שפּיטאָל, אויפן גאַניקל פון דער קרעטשמע, האָבן זיך אוועק־געשטעלט צוויי מיידן, ברייטע, אָנגעפּעלצטע און געגערעדט הויך מיט צוויי איבערגעבויגענע שאָטנס פון מאַנסלייט.

ערשט דעמאָלט האָט זיך דאָס שווארצע טויער פון שפּיטאָל גע־עפנט. צוויי מידע, שאָקלענדיקע פערדס־קעפּ האָבן אַרויסגעשטעלט צוויי פּאָר שווארצע אויערן. נאָך זייערע לאַנגע, פאַרוואָרלאָזטע ווײדלען האָט זיך געשאָקלט אַ שמאָלע, שווארצע עגלה, אַרומגענומען מיט מיין טאַטנס גרויסע הענט. ס'האָט זיך מיטאַמאָל אַ וויג געטון אַן עולם מאַנסלייט — שווארצע, גיכע מיט צעפּלאָשעטע קאַפּאָטעס, אַזוי ווי פייגל, וואָס מען האָט אויפגעוועקט פון דרימל. ווייבער זענען געלאָפן צעוואָרפן, גע־שטופּט זיך און כסדר געהויבן די דערעס אויף די אַקסלען אַרויף. די מאַמע מיט דער מומע מרים — האַרט נאָך די מאַנסלייט. ביידע מיט פאַרוואָרפענע קעפּ, ווי געשאָכטענע. ביידע מיט אויפגעריסענע מיילער. דער פעטער בן־ציון מיט דער מומע נעמי זענען געפאָרן אויף אַ דראָזש־קע צום סאַמע סוף.

דער הונט איז געגאַנגען לעבן מיר. ער האָט געקוקט אויף זיינע איי־גענע טריט. פון מאָל צו מאָל האָט ער פון די פייכטע נאָזלעכער אַרויס־געלאָזט אַ מין בייז פּאַרסקערייַ.

אַ פרעמדע יידענע האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו מיר און מיט אַ גוט קול געזאָגט, אַז יינגלעך, וואָס האָבן טאַטע־מאַמע, ביז הונדערט און צוואַנ־ציק יאָר, טאָרן נישט גיין אויפן בית־עולם.

בין איך מיטגעגאַנגען נישט מער, ווי ביז צו די „דריי ביימער", ס'איז געווען האַלב־וועג. די עגלה מיטן עולם, צוזאַמענגעגאָסן אין איין גרויס שטיק שווארצקייט, האָט זיך געוויגט ווייטער אַרויף אויפן שאָסיי צום גוטן־אָרט צו.

קיינער איז נישט מיטגעגאַנגען מיט מיר אַהיים. בלויז דער פרעמ־דער, קודלאַטער הונט האָט זיך געוויגט ביי מיינע פיס און געפּאַרסקעט צו די טריט זיינע.

ביי אונדזער טיר האָט ער זיך אָפּגעשטעלט פריער פאַר מיר. האָט

ער געוווּסט, אַז איך וווין דאָ, וואָס האָט ער אַזוי אויפגעשטעלט די אויערן?

איך האָב מיך אויך אָפּגעשטעלט, און אין הונטס אויפגעשטעלטע אויערן אַריין האָב איך אַריינגעשריגן:

— ווי הייסטו? בורעק?

דער הונט האָט אַ וואָרף געטון מיטן קאָפּ איןביידע זייטן. ס'האָט אויסגעזען, אַזוי ווי ער וואָלט זיך אָפּגעשאָקלט פון אַזאַ פּראָסטן נאָמען, ווי „בורעק".

האָב איך אָנגערופן נאָך הינטישע נעמען: — „לאַפּאַ", „בוקעט"...

— ניין... — ער שאָקלט אָלץ מיטן קאָפּ אין דער ברייט.

מיר איז געוואָרן קאַלט. דער שווערער פּאַלטן האָט אַראָפּגעצויגן די אַקסלען. האָב איך צום לעצטן מאָל אַריינגעשריגן דעם הונט אין אויער אַריין:

— אַ גוטע נאַכט, הונט!

ער האָט זיך צעפּאַרסקעט צו די טריט זיינע און אַוועקגעלייגט זיך אויפן שניי מיט צוויי אויסגעצויגענע לאַפּעס צו דער טיר פון אונדזער שטוב.

***

אַז כ'בין אַריין אין שטוב, איז יוזשע דעם בעדנערס געזעסן איינע אַליין אין קיך. אויפן קליינעם טישל, וווּ ס'איז געשטאַנען דאָס נאַפט־לעמפּל, האָט זי אַריינגעשפּאַרט די גאָמבע אין ביידע אויפגעשטעלטע הענט און מיט פּאַרטועדנע אויגן געקוקט אין רויט־בלויליכן פלעמל אַריין.

ביי מיין אַריינקומען זענען די הענט אירע געגעבן אַ פאַל אַפּער פון אונטער דער גאָמבע און די גאַנצע יוזשע האָט זיך האַסטיק אויפגע־שטעלט.

— שוין נאָך דער לויה?

— ניין. נאָך נישט.

— ביסט נישט מיטגעגאַנגען?

— נאָר ביז צו די „דריי ביימער".

— און ביסט הונגעריק, יאָ?

— ניין, כ׳בין נישט הונגעריק.

— און קאלט איז דיר, יא? קום אהער דא, זעץ דיך אנידער.

זי האט מיך גענומען, אזוי ווי מען נעמט א זעקל וואטע אדער פע־דערן, און אוועקגעזעצט הארט לעבן זיך. זי האט מיך ארומגענומען מיט א פאר גרויסע, אויסגעווארעמטע הענט און גערעדט מיר גלייך אין מויל אריין:

— ווארעם דיך אן. גוט ווארעם דיך אן!

מיט איר אטעם האט זי געבלאזן אין מײנע פארשטייפטע פינגער אריין, גענומען זיי אין מויל אריין, געריבן צווישן אירע הענט.

— וועסט דיך אפשר לייגן, יא?

כ׳ווייס נישט, צי כ׳האב איר געענטפערט, נאר זי האט מיך גע־לאזט זיצן בײם טישל און אליין איז זי אריין אין דער אנדערער שטוב בעטן דעם טאטנס בעט. דערנאך האט זי אליין מיך אויסגעטון, ארײנ־געפירט מיך אין דער גרויסער שטוב און ארומגעדעקט איבערן האלדז מיטן איבערבעט. זי האט זיך אוועקגעזעצט ביי מיר צופוסנס, אזוי ווי אמאל די מאמע, ווען כ׳בין געלעגן אויף שארלעך.

— זיי וועלן באלד קומען, ווייסט נישט? — האט יוזשע מיך פלוצ־לינג געפרעגט.

— נאך דער לויה וועלן זיי, מן־הסתם, קומען.

— ווען וועט זיין נאך דער לויה?

— כ׳ווייס נישט.

יוזשע איז אריין אויף א ווײלע אין קיך.

איך האב געהערט, ווי זי גראבלט דארט ביים שלאס פון דער טיר.

אין שטוב איז איצט געווען גוט טונקל. נישט מער, וואס פון דער קיך האט זיך געצויגן א שמאל פאסיקל ליכטיקייט און איבערגעבראכן זיך אין דער מיט.

יוזשע איז צוריקגעקומען פון דער קיך און אוועקגעזעצט זיך ביי מיר אויפן בעט. אבער שוין נישט צופיסנס. פון איר איז געגאנגען א שוויי־סיקע פארנעקייט, א זיסלעכע אויפן גומען און אין דער נאז. אזא ריח פון א מענטש האב איך נאך קיינמאל נישט געשפירט.

— ס׳איז דיר שוין ווארעם? — האט זי צוגעבויגן צו מיר איר גרויס פנים.

— אביסל. — האָב איך געענטפערט און געפּילט, ווי יוזשעס ריח גייט מיר אין האַלדז אַריין און פון דאָרט — ערגעץ טיף אין די גערע־דים אַריין.

— באַלד... ס'וועט דיר באַלד אינגאַנצן וואַרעם ווערן.

איך האָב געהערט, ווי אויף דער פּאַדלאָגע האָבן אָפּגעקלונגען צוויי טויבע קלעפּ. דאָס האָט יוזשע, זעט אויס, אַראָפּגעוואָרפן פון די פיס צוערשט איין שוך, דערנאָך דעם צווייטן.

— באַלד, באַלד... — האָט איר אָטעם הייזעריקלעך און אָפּגעהאַקט געציטערט.

מיט האַלב־דרימלדיקע אויגן, פאַרפרוירענע און מידע, האָב איך געזען, ווי יוזשע נעמט אַראָפּ פון זיך דעם רויטן קאַפּטאַן, ווי זי שנורע־וועט־אויף די באַרכאַנקע. מוז זיין, אַז די בענדלעך אַרום דער באַרכאַנקע האָבן זיך ערגעץ־ווו פאַרקנופּט. מחמת יוזשעס אָטעם איז געוואָרן סאַפּנ־דיק ,און אַזוי סאַפּנדיקערהייט האָט זי געוואָרפן אין טונקעלן חלל אַריין:

— פּשיאַקרעוו, כאָלערא...

אָבער דאָס האָט נישט לאַנג געדויערט. דאָס איבערבעט איבער מיר האָט זיך פּלוצלינג געגעבן אַ הויב אונטער און באַלד האָב איך דערפילט לעבן מיר יוזשעס גרויס, אויסגעוואַרעמט לייב.

ס'איז מיר געוואָרן ענג אין דער קעל. מוז זיין פאַר שרעק, צי פאַר איבעררעשונג, האָב איך מיך געגעבן אַ שאַר צו צו דער וואַנט.

— קום אהער דאָ, נעבעך... — האָט יוזשע מיך צוריקגעצויגן צו זיך — אָט דאָ וועט דיר זיין וואַרעם. גיב אַהער די הענט. נו, וואַרעם?

— וואַרעם...

— בויג צו דעם קאָפּ, אָט דאָ... נו, וואַרעם?

— וואַרעם...

— האָסט אַזאַ קאַלט מויל, בחורל מיינס. אָפּגעפרוירן ס'מויל, נע־בעך.

כ'האָב איינגעצויגן די פיס. אין בעט איז געוואָרן ענג. כ'האָב נישט פאַרשטאַנען די סיבה. שלאָף איך דאָך שטענדיק מיטן טאַטן. פאַרוואָס איז מיר מיט אים קיינמאָל נישט ענג? פאַרוואָס בריט נישט אַזוי דעם טאַטנס לייב? און פאַרוואָס בין איך אַזוי אַנדערש געוואָרן?

זאָל עס זיין דערפאַר, וואָס די ליפּן אירע הערן נישט אויף צו דערוואַ־רעמען מיין אָפּגעפרוירן מויל?

ווי אַזוי איך בין אַנטשלאָפן געוואָרן, ווייס איך נישט. כ׳האָב נישט געהערט יוזשעס אַוועקגיין. כ׳האָב אויך נישט געהערט, ווען טאַטע־מאַמע זענען געקומען.

ווען כ׳האָב צוריק געעפנט די אויגן, איז שוין דער טאַטע געזעסן אויפן בעט מיט די פּיס אויף דער שטוב אַרויס און אַרויפגעצויגן אויף זיי די שטיוול. די מאַמע, אַרומגענומען דעם קאָפּ מיט אַ דערעלע, האָט זיך איינגעקנייטשט אין אַ קליין בענקעלע אַריין, אַזוי ווי אַ קינד. דאָרט האָט זי זיך געוויגט אין דער ברייט. אין דער קיך האָט יוזשע צעהאַקט אַ פּאָר שייטלעך האָלץ. די קלעפּ זענען געווען טרוקענע, גיכע, אַזוי ווי יוזשע וואָלט דאָרט צו עמעצן אויסגעלאָזט איר כעס.

יאָ, יוזשע. וואָס איז דאָס געווען מיט יוזשע? ווי קומט זי דאָס שוין צו האַקן האָלץ? ווי לאַנג איז גאָר, אַז זי האָט דערוואַרעמט מיין מויל? זיצט גאָר דער טאַטע ביי מיר אויפן בעט מיט אויסגעדרייטע פּלייצעס. די מאַמע וויגט זיך אויפן קינדישן בענקעלע. און יוזשע איז גאָר אין קיך. שוין טאָג. אויף די גרויע, שוין לאַנג נישט־געקאַלכטע ווענט זעצט זיך אָפּ אַ גרינע, פאַרשלאָפענע ליכטיקייט.

פון אַ דיק, געפינגערט גלאָז אויפן פענצטער ציט זיך אַ קליין, בלוי אייל־פּלעמל.

דער טאַטע האָט שוין געהאַט אַרויפגעצויגןביידע שטיוול. דער גרויסער, געלער טלית־קטן האָט זיך געקנייטשט אויף זיינע פּלייצעס, ווי אַן אַלט שטיק „שמות״. ער האָט אויסגעדרייט די באָרד צו מיר אין בעט אַריין:

— הייב דיך אויף! — האָט ער געזאָגט — מ׳עט זיך באַלד שטעלן דאַווענען.

אַליין האָט ער אַריינגעשטעלט די הענט אין די אַרבל פון אַלטן צייגענעם כאַלאַטל און איז אַרויס פון שטוב.

ער האָט זיך נישט לאַנג געזוימט. באַלד איז ער צוריקגעקומען צו־זאַמען מיט צוויי קליינע יידעלעך, וואָס האָבן זיך פרעמד און פאַרחי־דושט אַרומגעקוקט איבער דער שטוב. דער טאַטע האָט זיי געלאָזט שטיין און איז ווידער אַרויס אין דרויסן. אַזוי עטלעכע מאָל — ביז אונדזער

שטוב איז פארנומען געוואָרן מיט פרעמדע נישט־צעקעמטע בערד און וואַכעדיקע, קאַלטע קאַפּאָטעס.

פון פענצטער צו דער וואַנט, און פון וואַנט צום פענצטער האָט זיך געטראָגן אַ גיך, ניכטערן געברומעריי. אויף דער קאָמאָדע, אויף דער שאַנק האָבן זיך געבראָכן צעפלאַטשטע שטיקער שאָטנס, ארויפגערוקט זיך ביז אויפן בעליק, אַזוי ווי די שטוב אַליין וואָלט זיי צו ענג געווען.

די מאַמע מיט איר נידעריק בענקעלע האָט זיך אָוועקגערוקט צום אויוון. יוזשע איז פון צייט צו צייט שטיין געבליבן אין דער אָפענער טיר מיט אַ שייט האָלץ אין דער האַנט. איך האָב מיך איינגעקנייטשט צווישן די קאַלטע קאַפּאָטעס פון די פרעמדע יידן און מורא געהאַט צו קוקן אַהין, וווּ יוזשע איז געשטאַנען. ציצית פון טליתים האָבן זיך נאָכגעשלעפּט אויף דער פּאָדלאָגע, אַזוי ווי ווייסע ווערים. אַ ייד מיט אַ הונגעריק קול האָט זיך אין דער ברייט געשאָקלט איבערן טיש און הויך געשלונגען די ווערטער.

דער טאַטע, וואָס איז געשטאַנען מיר צוקאָפּנס, האָט ארויפגעלייגט אַלע פינף פינגער אויף מיינס אַן אַקסל און מיטן פּנים געוויזן מיר אין סידורל אריין:

— נו, אַ...

נאָכן דאַווענען האָבן זיך די יידן גענומען ארויסשאַרן. שווערע, פאַרבאַקענע שטיוול האָבן נישט־ניחאדיק געטשאַפּעט איבער דער פּאָדלאָגע. מען איז פאַרבייגעגאַנגען פאַר דער מאַמעס נידעריקן בענקעלע און מען האָט דאָרט עפּעס אריינגעברומט.

אין שטוב איז געבליבן הענגען אַ דעמפּיקער ריח פון אַלטע וואַטע און פון אָפּגענוצטע מלבושים. אויפן טיש האָבן זיך געוואַלגערט צוויי צעוואָרפענע טליתים מיט פאַרגעלטע ציצית. דער טאַטע האָט געלאָסן אָפּגעוויקלט די האַרטע, אויסגעפּעצטע רצועות פון דער בלויער, קאַלטער האַנט אַראָפּ.

האָט עס אַזוי געדויערט אַ גאַנצע וואָך פון שבעה־זיצן. די מאַמע האָט זיך כמעט ווי נישט אויפגעהויבן פון איר פיסנבענקעלע. יוזשע דעם בערדנערס, אַז זי האָט שוין געהאַט צעהאַקט אַביסל האָלץ, און אונטער די פייערקעס איז שוין אָפּגעגאַנגען דאָס פייער — האָט זי זיך אויך

אוועקגעזעצט אויף אַ פּיסנבענקעלע, און פּונקט ווי די מאַמע, אויך גע־וויגט זיך אין דער ברייט.

די מומעס, וואָס זענען געקומען אין די אויפדערנאַכטן מנחם־אבֿל זיין, האָבן מיטגעברענגט דאָס שווייגן פון דרויסנדיקן שניי. זיי זענען געזעסן ביי אונדז אַזוי ווי אויף דערווייל, האַלב־דרימלדיק, אָרעם. מען האָט נישט אראָפּגענומען פון זיך די מלבושים, נישט אָנגערופן זיך צו קיינעם מיט קיין וואָרט. אָפּגעזעסן, נישט געזעגנט זיך, אַ צי געטון מיט די אַקסלען און ארויס אין זייערע היימען אַריין, וווּ ס'איז קיינער נישט געשטאָרבן און וווּ מען איז נישט געזעסן קיין שבעה.

בלויז צוויי פעטערס האָבן יאָ געלאָזט פון זיך הערן. איינער — דער פעטער שמואל מיט די לויפנדיקע הענט, האָט נישט געקענט מוחל זיין משהן, וואָס יענער איז געשטאָרבן; דער צווייטער — פעטער בן־ציון האָט זיך כסדר געריבן די פולבנע הענטלעך און כסדר געהאַט טע־נות צום רבונו של עולם:

— ביסט אַ מבין, וואָס פאַר אַ ווינטער ס'האָט זיך געשטעלט... אַז קוילן זענען צוגלייך מיט גאָלד! זאָג איך צו מיין ווייב...

אָבער דאָ האָט די מומע נעמי האַלב צוגעמאַכט אירע שטילע אויגן און אביסל אונטער דער נאָז, אביסל מיט אַ נגידיש־פאַרצויגן ניגונדל, האָט זי געגעבן אָנצוהערן:

— בן־ציון, מ'ע'מיר שוין אפשר גיין? הע, בן־ציון?

קאַפּיטל צוויי

צו אונדז אין שטוב אריין זענען שוין מער קיין מנחם־אבל־געסט נישט געקומען. איבער דער קאָמאָדע האָט זיך באוויזן משהס פאָטאָ־גראַפיע, וואָס די מאַמע האָט געלאָזט איינרעמען. דאָ, אויף דער פאָטאָ־גראַפיע, האָט משה נישט געהאַט קיין קיילעכדיק פּנים און נישט קיין אויסגעקנייפּטע בעקלעך. אויפן טויטן פאַפּיר איז געשטאַנען אַ דאַרער בחור מיט אַ בלאַס, דערשראָקן פּנים, איין האַנט אַ ווייסע, די צווייטע — אַ שוואַרצע, אַזוי ווי אין אַ גומענער הענטשקע. ער האָט געקוקט

אויף א זייט, פרעמד, שטיפלעך, אזוי ווי ער וואָלט דאָ אין שטוב קיי־נעם נישט ד׳ערקענט.

אין יענע טעג איז צו אונדז אין שטוב אריין אָנגעקומען נאָך א פאָ־טאָגראַפיע. געקומען איז זי אַזש פון קאַטערינאָסלאַוו, ווו לייבקע, דעם טאַטנס זון פון ערשטן ווייב, האָט געדינט ביי פאָניע.

גאָר אַן אַנדערער מענטש פון משהן. מיט אַן אַנדער אויסזען און מיט אַן אַנדער געשטעל. א הויכער מיט שפיציק־צוגעשניטענע וואָנסע־לעך, אין א קיילעכדיק היטל אָן א דאַשיק, מיט שליפעס און מיט קנעפ — האָט זיך לייבקע אויסגעצויגן ביי א טישל. אָנגעשטעלט א פאַרביסן פנים און געקוקט מיט אַזעלכע ביסטרע־אויפגעריסענע אויגן, אזוי ווי ער וואָלט פונדערווייטנס דערזען אָנקומען דעם שונא מיט ביקסן און מיט שווערדן.

דער טאַטע האָט נענטער צוגערוקט דאָס נאַפט־לעמפל און גענומען זיך געניי צוקוקן צו לייבקעס פאָטאָגראַפיע. בשעת מעשה האָט זיך דעם טאַטנס גרויסע, שוואַרצע באָרד צעשניטן אויף צוויי חלקים, אויף א ליכטיק און אויף א טונקל חלק. צווישן דער ליכט און טונקלקייט האָט זיך פון איין ווינקל מויל צום צווייטן פאַמעלעך איבערגעלייגט א שפיץ צונג, וואָס דער טאַטע האָט אין גרוים פאַרנומענקייט אַרויסגעשטעקט.

— וואָס זאָגסטו עפּעס צו מיין לייבקע? — האָט ער גערעדט אין דער פאָטאָגראַפיע אריין. אָפּגערוקט זי אביסל פונדערווייטנס, דערנאָך ווידער זי צוגענומען נענטער:

— א גאַנצער אָפיציר איז ער דאָרט געוואָרן ביי פאָניען.

געמיינט האָט דער טאַטע — די ווערטער זאָלן דערגיין צו דער מאַ־מען, זי זאָל זיך מיט עפּעס אָנרופן און מסכים זיין, אז פון לייבקען איז טאַקע געוואָרן א גרוים לייט. אָבער די מאַמע האָט שוין די פאָטאָגראַפיע געהאַט געזען ביי טאָג. זי האָט זיך שוין געהאַט גוט אויסגעוויינט, קוקנ־דיק אויף איר זונס פאָרטרעט, גוט אויסגעשנייצט און גוט אָפּגעזיפצט:

— און מיין משה ליגט, נעבעך, אין דער ערד...

איצט, אז דער טאַטע האָט געפרעגט, האָט זיך איר קאָפּ פאַרבויגן אויף א זייט. די נאָז האָט אליין פון זיך א זופּ געטון. אָבער קיין תשובה האָט זי דעם טאַטן נישט געגעבן.

דער טאַטע אליין איז קיין גרויסער רעדער נישט געווען. אין זיינע

האלב־דרימלדיקע אויגן איז אייביק געלעגן א פארטויבטע שטילקייט. ער האט געקוקט אויף א מענטש נישט אין די אויגן אריין, נאר אויפן מויל, אזוי ווי ער וואלט נישט געהאט קיין איבעריקן צוטרוי צו יענעמס רייד. די מאמע האט אים טאקע געהאלטן פאר א טויבלעכן און גערעדט צו אים העכער, ווי געווענלעך. דער טאטע האט ליב געהאט ארומצודרייען זיך איבער דער שטוב אין א ווארעמען, געשטעפטן שפאנצער, פארריכטן א בענקל, אנציען דעם זייגער, שניידן אשר־יצר־פאפירלעך. איז, אז די מאמע האט גערעדט צו אים העכער, ווי געווענלעך, האט ער זיך אפגע־שטעלט אינמיטן גיין, אויפגעהויבן דאס גרויסע, שווארץ־באוואקסענע פנים און אנגעשטעלט אויף דער מאמען דעם האלב־דרימלדיקן בליק זיינעם:

— וואס שרייסטו עפעס צו מיר? כ'בין דען טויב?

— וואס דען ביסטו, הערעוודיק? — האט די מאמע אפגעפסקנט איינמאל פאר אלע מאל און בשום אופן נישט געוואלט נאכגעבן, אז דער טאטע איז נישט טויב.

איצט, ביי לייבקעס פאטאגראפיע, האט דער טאטע אויסגעדרייט ס'פנים פון טיש אוועק צום בעט, וווּ די מאמע איז געזעסן. אין בליק זיינעם איז געלעגן יענע נישט־זיכערקייט, ווען מען באגעגנט א מענטש און מען ווייסט נישט, צי מען קען אים יא, צי מען קען אים נישט.

רעדסט עפעס היינט אזוי שטיל — האט ער זיך אנגערופן.

— כ'רעד גארנישט. ווער זאגט דען, אז איך רעד.

— וואסזשע דען האסטו געזאגט?

— כ'האב גארנישט געזאגט. לאז מיך צורו.

דער טאטע האט געקוקט אויף דער מאמעס מויל. די טויבלעכע שטילקייט אין די אויגן האט זיך פארשאטנט. די מאמע האט איצט אויס־געזען א פרעמדע, נישט קיין היגע. האט דער טאטע אנגעשטעלט זיין איינגעהערט מויל אויף מיר און פארשארצט איין זייט שטערן:

— מ'דארף אים אנשרייבן א בריוול, לייבקען. קיין קאטערינאסלאוו דארף מען שרייבן.

געמיינט האט ער דערמיט צו זאגן, אז ווען ער אליין וואלט גע־קאנט, וואלט ער נאך היינט אנגעשריבן א בריוול קיין קאטערינאסלאוו. נאר אזוי ווי מיטן שרייבן מוז ער אנקומען צו דער מאמען — האט ער

נישט קיין אַנדערע ברירה, ווי צו וואַרטן, ביז די מאַמע וועט זיין אויפ־
געלייגט.

דערווייל האָט ער אוועקגעלייגט לייבקעס פאָטאָגראַפיע אין אַ שופ־לאַד פון דער קאָמאָדע, צווישן דער קלאָרער וועש. פון צייט צו צייט, ס'רוב שבת־צונאַכטס נאָך דער הבדלה, האָט ער ארויסגערוקט די שופלאַד, גענומען די פאָטאָגראַפיע, אויפסניי זיך צוגעקוקט צו איר און אויפסניי דערמאָנט, אַז מען דאַרף אים שרייבן אַ בריוול קיין קאַטערינאָסלאַוו. אָבער די מאַמע איז נאָך אַלץ נישט געווען אויפגעלייגט און נאָך אַלץ נישט געהאַט נ'קאָפּ, נישט צו אים און נישט צו זיין זון לייבקע.

דער ווינטער אין יענעם יאָר איז געשטאַנען אַ לאַנגער, אַ שאַרפער. די פלומפ אויפן הויף איז געווען באַהאַנגען מיט אַנגעשוואָלענע צאַפּנס אייז, אַזוי ווי מיט שווערע שטיקער געגאָסן גלאָז. אין די רינשטאָקן זע־נען איבערנאַכט פאַרגליווערט געוואָרן אַרויסגעגאָסענע פּאָמישאַפּן מיט אומריינקייט. דאָס שלאָס פון דער טיר האָט זיך גליטשיק און ווייס גע־זילבערט אויף דער שטוב אַרויס. די ווענט פון דער קיך, ווו יושע איז געשלאָפן, האָבן אויף דער נאַכט געגלאַנצט מיט אַ בלווילעך־גרינער פייכט־קייט. די אייגענע פייכטקייט האָט זיך אויך אָפּגעזעצט אויף דער וואַנט, וווּ ס'איז געשטאַנען דעם טאַטנס בעט. ס'האָט נישט געהאָלפן דאָס איי־זערנע אייוועלע אינמיטן שטוב מיט די פאַרצווייגנע, האַלב־פאַרזשאַווער־טע בלעכענע רערן אונטערן נידעריקן בעליק. ס'האָט נישט געהאָלפן דאָס ליים, מיט וועלכן מען האָט פאַרקלעפּט די שפּאַרעס ביים פענצטער און ס'האָט אפילו נישט געהאָלפן די וואַטע, וואָס איז אָפּגעלעגן אַ גאַנצן ווינטער צווישן די טאָפּלטע פענצטער און געווייקט זיך אין אייז.

דעם טאַטן האָט עס אָבער נישט געאַרט. ער איז געשלאָפן שווער, מיד. נאָר אַז ס'איז געקומען אַרום פיר אַזייגער פאַרטאָג, האָט ער זיך שוין גענומען רודערן און איז גרייט געווען אויפצושטיין.

אויפגעשטאַנען אַזוי פרי איז ער מחמת דעם, וואָס אין יענעם ווינ־טער האָט ער געמאַכט שותפות מיט איינעם אַ ייד, וואָס זיין נאָמען איז געווען מאָטל שטרוי. אַ הויכער איז ער געווען דער דאָזיקער מאָטל, אַן אויסגעצויגענער מיט אַ לויפנדיקן קנאָפּ אין האַלדז, מיט אַ שפּיציק, שי־טער בערדל און מיט לאַנגע, דינע הענט, וואָס האָבן זיך אין ערגעץ קיין אָרט נישט געקענט געפינען.

אלע זיינע יארן האט זיך מאטל שטרוי געדרייט צווישן פויערישע פירלעך, געטאפט פרעמדע זעק מיט תבואה, געקייעט א שטרוי צווישן די ציין, ארייגעלאפן פון צייט צו צייט צו מרדכי גארקיכער כאפן א געב־טיק פערטל געגדזנס — און בינו לבינו — געליגט די באנק־צעטלען אין א לאנגן, לעדערנעם בייטל אריין. אזוי לאנג געליגט, ביז ער איז גע־קומען צום טאטן — יענער זאל מאכן מיט אים שותפות.

— ס׳טרעפט זיך — האט ער געזאגט — צו קויפן א גרויסע קראם היי, גוט היי. וועט מאטל ארייגלייגן געלט, און דער טאטע — מבינות.

מער, ווי מבינות, האט דער טאטע מיינער נישט פארמאגט. אין „נייעם מילכל״, אין יענעם דארף, פונוואנען דער טאטע איז געקומען אין שטאט אריין, זענען געלעגן גרויסע, צעווארעמטע שטחים פעלד, ארומגענומען מיט בלויע, פארטונקלטע וועלדער. די הייזלעך אין „נייעם מילכל״ זענען געשטאנען הילצערנע, פראסטע, נישט געהובלעוועטע, מיט שטרויענע דעכלעך און ליימענע פאדלאגעס. געגעסן האט מען דארט זויערמילך פון גרויסע ערדענע „זישקעס״, געבאקן פלאטשיקע לאבנס ברויט. זומער־צייט האט מען זיך געבאדן אין טייך, געשלאפן הינטער סטויגעס היי און געקוקט אויף די ווייטע שטחים פעלד. מוז זיין, אז פון דארטן האט דער טאטע מיטגעברענגט אין שטאט אריין זיין מבינות אויף היי.

האט זיך נאך משהם טויט אנגעהויבן ביי אונדז אין שטוב א לעבן אויף א נייעם שטייגער.

די נאכט איז נאך געלעגן א פארשלאפענע אויף די פארפרוירענע שויבן, האט זיך שוין דער טאטע געוועקט. אין דער קאלטער, שווארצער שטוב ארייין האט זיך פון צו מאל צו מאל איינגעשניטן זיינס א לאנגער, ניכטערער געניץ. איך האב מיך אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער בלויעך־פינקלדיקער וואנט און געווארט מיט אומגעדולד, דער טאטע זאל שוין ארפשטעלן א פוס — כ׳זאל אליין קאנען ירשענען דאס גאנצע בעט. דער טאטע האט אבער געווארט אויף א צייכן, אויף א סיגנאל, וואס זאל אים ארויסנעמען פון אונטערן אויסגעווארעמטן איבערבעט.

דער סיגנאל איז געקומען. אלע פארטאג, כמעט אין דער אייגענער צייט, האט זיך אין די שויבן אריין דערהערט א קלאפן פון פינגער און א נאקעט קול, א געפרוירענס, האט גערופן:

— פאניע קופּיעץ! פאניע קופּיעץ!
געוועזן איז עס דער אַלטער מאַטשעי — דער פּויער מיטן פערד־און־וועגעלע, מיט וועלכן דער טאַטע איז געפאָרן איבער די דערפער איינקויפן היי ביי די פּריצים.
דער טאַטע האָט זיך שווערלעך צעקרעכצט און ארויסגעשטעלט די פיס אין דער אויסגעקילטער שטוב אריין. ער האָט ארויסגעדרייט דאָס לעמפל. ביים רויטלעכן אָפּשיין פון פלעמל, וואָס האָט געמרוגעט ווי אַן אויפגעוועקט אויג, האָט דער טאַטע זיך געעסקט מיט איינעם פון זיינע פיס, וואָס האָט פון כמה יאָרן געאייטערט אויפן שי־ביין. געהאַט אַ בלויען, רויטלעך־איבערגעברענטן פלעק ארום אַן אָפּן, קליין ראַנקעלע, צו וועלכן דער טאַטע האָט גענוצט גרינע ציבעלע־בלעטער, וואָס זענען געוואַקסן ביי אונדז אויפן פענצטער אין אַן ערדענעם טאָפּ.
אָפּגעפּאַרטיקט מיטן פוס, אָפּגעקרעכצט און אָפּגעגעניצט — האָט ער זיך דערמאָנט, אַז אין דרויסן וואַרט דער אַלטער מאַטשעי — האָט ער אים געעפנט די טיר און אריינגעלאָזט.
איז ער אריין, דער פּויער, אַ בלויער, אַ הויכער, אין אַ געלן, שטינקנדיקן „קאָזשוך" מיט דער בייטש אין דער האַנט און אַזוי ארום, פּונקט ווי אַ סטראַשידלע אויף פייגל, אַוועקגעשטעלט זיך וואַרטן, ביז דער „פאַן קופּיעץ" וועט פאַרטיק ווערן.
דער פאַן קופּיעץ האָט זיך הויך געוואַשן אין פאַמישאַף אריין, נאָך העכער געדאַוונט פון פאַרנט.
די מאַמע האָט זיך געדרייט אין בעט ווי אַ וואָרעם, געקרעכצט אין די קישנס אריין:
— אַ וויסטע פּרנסה דאָס איז. מען זאָל נישט לאָזן צוטון קיין אויג.
אָבער דער טאַטע האָט נישט געהערט.
יוזשע דעם בעדנערס האָט ארויסגעשטעקט איר שווארצן, שעפּסענעם קאָפּ פון אונטער דער קאָלדרע, ארויסגעלייגט די נאַקעטע הענט און געפרעגט מיט אַ פויל, אויסגערוט קול:
— טאַטעלע, האָסטו אַ זון?
— אוודאי האָב איך — האָט זיך דער פּויער אויסגעדרייט צו יוזשעס בעט.

— א יונגער איז ער, דער זון דיינער?

— א יונגער, אוודאי א יונגער.

— טא שיק אים אהער, טאטעלע, שיק אים אהער.

— ער האט שוין א ווייב, ער דארף נישט קיין פרעמדע.

— האט ער, איז וואס? כ׳קאן אויך זיין א ווייב.

דער טאטע איז געגאנגען איבער דער שטוב און הויך געזאגט. דער שמועס פון יוזשען מיטן פויער האט זיך פארוויקלט אין זיין דאווענען אריין. דער מאמעס בעט האט האסטיק גענומען סקריפען.

— לייזער! — האט זי גערופן — לייזער, אפשר אביסעלע שטילער?

אבער אויך דאס האט דער טאטע נישט געהערט. ביז ער האט פארמאכט די טיר, האט זיך די מאמע געהאט עטלעכע מאל איבערגעדרייט און עטלעכע מאל דערמאנט איר ערשטן מאן, זאל זיין אפגעשיידט, ביי וועמען זי האט געהאט מעשענע קליאמקעס ביי די טירן.

נאכן טאטנס אוועקגיין איז אין שטוב געבליבן א מנוחהדיקע שטילקייט, אזוי ווי נאכן פארבייפארן פון א פור אויף שפיציקע שטיינער. דאס לעמפל איז געבליבן ברענען. די מאמע האט צום לעצטן מאל אפגעקרעכצט מיט דערלייכטערונג; און איך, אין מיין האלבן דרימל, האב נאך אלץ געהערט:

— א יונגער? ברענגט אים אהער, טאטעלע...

כ׳האב שוין גוט פארשטאנען, וואס יוזשע האט געמיינט. ס׳האט זיך מיר באלד דערמאנט יענער אויפדערנאכט, ווען יוזשע האט מיך גענומען דערוואַרעמען. פון יענעם אויפדערנאכט אן איז שוין אריבער א שפאר שטיקל צייט. ס׳האט אויסגעזען, אזוי ווי יוזשע וואלט איינגאנצן פארגעסן אן מיר. כ׳בין א סך מאל אהיימגעקומען א דערפרוירענער, א שטייפער. כ׳האב א סך מאל נישט געטראפן אין שטוב נישט דעם טאטן און נישט די מאמע. יוזשע איז געזעסן איינע אליין ביי א קאנט פון קידטיש און מיט שטייענדיקע אויגן געקוקט אויפן ציטערדיקן פלעמל, וואס איז זיך פארגאנגען ביי די זייטן מיט א בלוי שנירעלע. כ׳האב מיך אליין געמוזט ארויסנעמען פון גרויען, זעלנערישן באשליק. כ׳האב אליין געמוזט זוכן אויף די פייערקעס עפעס צום עסן און כ׳האב מיר אפילו אליין געמוזט גלייכמאכן ס׳בעט. יוזשע האט מיך נישט געזען.

איינמאָל נאָר, צום לעצטן מאָל טאַקע, האָט מיך יוזשע יאָ צוגע־רופן צו זיך.

— קום נאָר, קליינער — האָט זי אַוועקגענומען די שטייענדיקע אויגן פון לעמפּל און אַוועקגעשטעלט מיך צווישן די פאַלדן פון איר באַר־כאַנקע. זי האָט צוגעבויגן איר פּנים צו מײַנעם, אַ וויש געטון איר נאָז בײַ מײַן נאָז און מיט אַ הייזעריק קול געפרעגט:

— האָסט דערציילט דער מאַמען?

מיר איז געוואָרן קאַלט.

— ניין — האָב איך גיך געזאָגט — כ׳האָב נישט דערציילט.

— פּעווגע (זיכער)?

— פּעווגע.

— שווער דיך!

— כ׳זאָל אַזוי לעבן!

מײַן פּנים האָט זיך געפונען אין אירע בײדע הענט.

— ווילסט אַ קוש, יאָ?

כ׳האָב נישט געקענט ענטפערן. ס׳איז מיר ווידער ענג געוואָרן.

— ווילסט אַזוי ווי דעמאָלט? יאָ?

זי האָט נישט געוואַרט, ביז כ׳וועל ענטפערן ,נאָר פּלוצלינג געגעבן אַ דרײַ אַראָפּ ס׳לעמפּל. אין דער טונקלקייט האָט יוזשע גיך אַראָפּגע־שלעפּט פון מיר די מלבושים. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז מען דאַרף זײַן שטיל.

— דאָ בײַ מיר — איז יוזשעס קול געוואָרן נאָך הייזעריקער און די הענט — וואַרעמער.

— קום אַהער, קליינער. הײַנט צום לעצטן מאָל. איך צי דאָך מיך אַרויס פונדאַנען. האָסט נישט דערציילט?

— ניין... — האָב איך געשטיקט מײַן קול אין יוזשעס לײַב אַרײַן.

— די מאַמע דײַנע הייסט מיך אַרויסציען. האָסט פּעווגע נישט דערציילט?

— פּעווגע.

— טאָ פאַרוואָס הייסט מיך די מאַמע דײַנע אַרויסציען?

— כ׳ווייס נישט.

מער האָב איך נישט געקאָנט רעדן. מײַן לײַב האָט געגליט. מיר איז געגאַנגען אַ ווייטיק פון קאָפּ ביז די שפּיץ פינגער פון די פיס.

— בײַס נישט — האָט יוזשע מיט אַן אָפּגעהאַקט געלעכטער געטאַטשט מיר אין פּנים אַרײַן — כע־כע... ביסט שוין אַ גרויסער, גאָר אַ גרויסער...

איך האָב מיר נישט געקאָנט אָפּגעבן קיין חשבון, וואָס דאָס איז אַזוינס. נאָר געוואָלט האָב איך, דער ווייטיק זאָל געדויערן וואָס לענגער.

אָבער מיטאַמאָל איז אַרום מיר געוואָרן לײַדיק, הויל. ס'האָט זיך עפּעס אָפּגעטרענט פון מיר, אַוועקגענומען. אויפן האַרץ האָט געברענט. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז מען האָט מיר אויסגעשניטן פון לײַב אַ שטיק לעבעדיק פלייש.

— וואָס וויינסטו, נאַריש קאַלב? — האָט זיך יוזשעס קול געקנוילט אין דער פינצטער — אַזאַ גרויסער יונג וויינט שוין נישט. נו, קום אַהער... דו הונט, דו!

אָבער איך האָב פאַרהאַקט מיט די ציין, אַרויסגעריסן זיך פון אירע הענט, אַראָפּגעקוילערט זיך פון בעט און דאָרט, אויף דער פּאָדלאָגע, האָב איך מיך ערשט צעוויינט אויף אַ קול.

יוזשע האָט אויף גיך צוריק אַרויסגעדרייט ס'לעמפּל. איר שעפּסן־קאָפּ איז געווען צוויי מאָל גרעסער, ווי תמיד. צעשויבערט, קיילעכדיק און צענומען איז זי געשטאַנען איבער מיר, געצויגן די באַרבאַנקע, געבונדן בענדלעך און געוואָרפן אין טונקעלן חלל אַרײַן:

— מער שפּיל איך מיך נישט מיט דיר. ביסט אַ נאַר, אַ ראָצער... קום נאַר... — האָט זי מיך פלוצלינג געגעבן אַ שטעל אויף — טאַמער דערציילסטו?!... — און זי האָט שטײַף געוואָרנט מיט אַ פויסט מיר פאַר דער נאָז.

כ'האָב צאַפּלדיק געהעשעט און געשאָקלט מיטן קאָפּ, אַז כ'וועל נישט דערציילן.

די מאַמע איז אַהיימגעקומען שפּעט. כ'האָב קיין וועטשערע נישט געקאָנט עסן. די מאַמע, זעט אויס, האָט געהאַט מיט זיך צו טון. זי האָט נישט געפרעגט, פאַרוואָס איך עס נישט. זי האָט מיך אַזוי ווי

נישט געזען. די פייערקעס אויפן קוימען זענען געשטאנען קאלטע, ליי־דיקע, שווארצע.

דער טאטע איז געקומען נאך שפעטער. אין די פאלעס פון זיינע מלבושים האט ער מיטגעבראכט א בייסנדיקע קעלט. ער האט לאנג אראפגעצויגן די שטיוול און אויסקרימענדיק דאס מויל, האט ער טיף געקרעכצט. ביי מיר אויפן הארץ איז נאך אלץ געלעגן א נישט־אפגעהע־שעט געוויין. די מאמע, מוז זיין, האט פארט עפעס דערקענט. זי האט זיך צוגעזעצט צו מיר אויפן בעט. אין האלב דרימל, וואס האט שוין גע־שניטן מיינע אויגן־לעפלעך, האב איך געהערט, ווי זי זאגט צום טאטן:

— דאכט זיך, אז מענדל האט אביסל היץ.

— היץ? — האט דער טאטע טויבלעך איבערגעפרעגט און געעסקט זיך ביי זיין פוס — אז ס'היצט, שווענדזשעט עס. ווייז מיר נאר אהער די ציבעלעס.

מער האב איך נישט געהערט. נאר ווען דער טאטע איז אריינגעקו־מען אין בעט, האב איך מיך איבערגעוועקט און אויסגעדרייט זיך מיטן פנים צו דער וואנט, אזוי ווי איך וואלט מורא געהאט, ער זאל נישט דערשפירן די ענדערונג, וואס איז פארגעקומען אין מיין צעגליט לייב.

קאפיטל דריי

דאס, וואס די מאמע האט אין יענעם אויפדערנאכט גארנישט דער־זען אין מיר און דאס, וואס זי האט מיך אפילו נישט געפרעגט, פאר־וואס איך גיי נישט עסן, האט, זעט אויס, געהאט א סיבה. לויט ווי איך האב מיך שפעטער משער געווען, איז די מאמע געווען פארטון מיט אירע אן אייגענעם ענין. מען האט עס שוין דערקענט אין איר פארמאכט מויל און אין די אויגן, וואס האבן אויף אלץ און אויף אלעמען געקוקט מיט אומרואיקער נישט־זיכערקייט.

כ'האב מיך טאקע נישט אפגענארט. מיט א וואך שפעטער איז דער מאמעס ענין ארויסגעשווומען, ווי בוימל אויפן וואסער.

אין דרויסן האט געשנייעט. דער טאטע איז אין יענעם אויפדער־נאכט אהיימגעקומען פריער. ער איז אריין אין שטוב א ווייס־באוואק־

סענער, א פולכנער, אזוי ווי אַן איבערבעט. אויף דער באָרד, אויף די וואָנסעס, אין די קנייטשן פון פליושענעם היטל, אויף ביידע אקסלען זע־נען געלעגן שטיקער שניי.

די מאמע איז אין שטוב נישט געווען. זינט משה איז געשטאָרבן, האָט עס די מאמע געיאָגט פון שטוב אַרויס. די טעג מיט די אויפדער־נאכטן איז זי אָפּגעזעסן ביי שכנים, אָדער ביי דער מומע מרים און דער־ציילט די ווונדער פון איר זון משה.

איז אָט אין יענעם אויפדערנאכט, ווען דער טאטע איז אזוי אָנגע־קומען און געטראָפן א קאַלטן, אויפגערוימטן קוימען מיט ליידיקע טעפּ, און מיך — א פּאַרוויקלטן אין זעלנערישן באשליק, אויך נאָר־וואָס א געקומענער פון חדר, האָט ער א פּיר געטון זיינע מידע, דרימלדיקע אויגן איבער די פּייכטע, טונקעלע ווענט, איבער יוזשע דעם בעדנערס, וואָס האָט געקניט ביי אַן אָפּן קופערטל, און מיט א פאַרטריקנט, ניכטערן קול האָט ער געפרעגט:

— ווו איז עפּעס מיין ווייב?

— נישטאָ די פאַני פרימעט — האָט יוזשע געענטפערט אין קו־פערטל אַריין.

— אַז זי איז נישטאָ, זע איך דאָך. ווו איז זי אָבער געגאַנגען?

— זי האָט מיר נישט געזאָגט.

— אפשר איז זי אין דרינען?

— ניין. זי איז אַוועק נאָך אינדערפרי.

— אינדערפרי גאָר? ווו האָט זי דאָס געקענט גיין?

— אַז איך ווייס נישט — האָט זיך יוזשע עפּעס אזוי ווי געביי־זערט.

— ננע! — האָט דער טאטע א דריי געטון מיטן קאָפּ און גענומען שווער אַראָפּציען פון זיך ס'מלבוש.

— און דו, מענדל, קומסט ערשט פון חדר?

— יאָ.

— האָסט שוין עפּעס געגעסן?

— ניין, נאָך נישט.

— ביסט הונגעריק?

— נישט איבעריק.

— און ווו איז די מאַמע, ווו?

— מוז זיין ביי דער מומע מרים.

— וואָלסט אפשר אריבערגעלאָפן?

פאָלג מיך אַ גאַנג. די מומע מרים האָט געוווינט אין צווייטן עק שטאָט, ביי די כשרע יאַטקעס. מען האָט באַדאַרפט אַדורכגיין דעם קייַ־לעכדיקן מאַרק, דאָס שוסטער־געסל, די גאַנצע וואַרשעווער גאַס און ערשט ביים גויאישן שפּיטאָל האָט מען געטראָפן צו דער מומע מרים. אָבער צו דער דאָזיקער מומע בין איך תמיד געגאַנגען גערן.

זי האָט געוווינט אין אַ באַזונדער, הילצערן הייזל, אַרומגענומען פון אַלע פיר זייטן מיט ווינט און מיט הימל. דאָרט, אין דער מומע מרימס הייזל, איז די פּאָדלאָגע געלעגן אַ גילע פון וואַשן זי דריי מאָל אין דער וואָך. פון די ווענט אַראָפּ האָבן געפינקלט קופּערנע בראַטפּאַ־נען מיט שפּיגלדיקע הינטנס; דאָס ווייסע שויבן־שענקל איז תמיד גע־ווען פול מיט פיר־פּונטיקע ברויטלעך, מיט געטריקנטע פערפל, מיט אַלטן פינטשעווער קעז — אָפּן פאַר אַלע, וואָס זענען אַהין אַריינגע־קומען.

איז אַ וווּנדער — וואָס כ'האָב צוריק פאַרבונדן דעם זעלנערישן באַשליס, און בין אַרויס צו דער מומע מרים אויפזוכן די מאַמע?

דער שניי איז געלעגן אַ טיפער, אַ ווייכער. מען איז געגאַנגען שטיל, אַזוי ווי מען וואָלט מורא געהאַט אויפצוּוועקן אַ שוואַר־קראַנקן.

איך האָב באַדאַרפט גיין דורכן שוסטער־געסל. אָבער אין דאָזיקן געסל האָט זיך דער טראָטואַר געדרייט שמאָל און קרימלעך. אויף איין זייט — נידעריקע דעכלעך איבער צעהויקערטע, אָפּגעריסענע הייזלעך, אויף דער צווייטער זייט — אַן אָפּגעשיילטע מויער מיט אויסגעפּרעסענע שטיקער וואַפּנע.

אין דער דאָזיקער מויער, אין אַ שטיבל מיט אַ רויטער טיר, האָט געוווינט איינע, דאָברעלע, וואָס איז צוריקגעקומען פון בוענאָס־איירעס מיט אַ כשר, מילכיק פּנים און אין אַ ברייט־רונדיקן, שוואַרצן קאַפּע־לוש. וועגן דאָברעלען האָט מען דערציילט, אַז זי איז צוריקגעקומען אַ פרומע. זי וואַשט די הענט און מאַכט אַ ברכה איבער אַ דונער. פּריצים פאַרפאָרן דאָ צו איר מיט קאָטשן און בשעת זי שלאָפט מיט זיי, מיט די פּריצים, לייענט זי הויך קריאת־שמע. דאָברעלע האָט אָבער געוואָרפן אַן

אויג אויף חדר־יינגלעך. אז עס קומט אויפדערנאכט און קיין פריצישע קאטשן פארפארן נישט, גייט דאברעלע ארוים פאר דער טיר, אינגאנצן א רויטע, און כאפט אריין חדר־יינגלעך, מיט וועלכע זי לייענט קריאת־שמע.

איז שוין גלייבער געווען פאר מיר אויסצומיידן דאס שוסטער־געסל און צו פארנעמען זיך אין דער שפאציר־גאס אריין. דא איז דער שניי געפאלן שטילער, בלויער, ווי אין קיילעכדיקן מארק. ביים שמאלן, הויך־געשניטענעם דייטשישן קלויסטער, וואס האט זיך אוועקגעשטעלט דווקא דא, צווישן סעדלעך און גערטנער, האט איצט געקניט אן איבער־געבויגן געשטאלט, געפאלן מיטן פנים אין פוכיקן שניי אריין און גע־צלמט זיך.

אבער צו דער מומע מרים איז נאך ווייט. אט וואקסט אויס דאס קרימינאל מיטן הויך־געמויערטן, געלן פארקאן, מיטן ברייטן פוטער־נעם זעלנער, וואס דרייט זיך הין און צוריק מיט דער ביקס אויפן אקסל. נאענט פאר אים טאר מען נישט פארבייגיין. מוז מען אריבערגיין אויף דער אנדערער זייט. פון דארט — אין קרימינאל־געסל אריין, דערנאך ערשט — אויף דער ווארשעווער גאס ארויס.

איך גיי גוט. דער וועג צו דער מומע מרים איז מיר באקאנט, ווי מיינע צען פינגער. אט איז שמשון־שלמהס שענק. ווייטער ארויף — די ברייטע, רוסישע צערקווע. דארט דארף זיין א רויטע, הילצערנע בוד־קע, ווו עס ווארעמען די סטראזשניקעס זייערע אפגעפרווירענע פינגער.

נאר די הילצערנע בודקע זע איך עפעס נישט. זאל עס זיין דער־פאר, וואס דער שניי שמייסט איצט אזוי פוןביידע זייטן פנים? אט א שטייגער זע איך, ווי גלייך אויף מיר ארויף גייט עפעס א הויכס, א צעוואקסנס און זינגט. איז עס דאך חידושלעך: ווי אזוי זינגט מען עס, ווען דער שניי פאטשט אזוי איבערן פנים? ווייזט זיך ארויס, אז קיינער גייט נישט און זינגט נישט. איך שטיי גאר ביי א מויער, ביי א לאנגער, אפגעריסענער מויער. נישט אנדערש, נאר איך בין אריין אין שוסטער־געסל און שאר מיך אזוי ביי דער מויער, ווו עס וווינט דאברעלע מיטן כשרן, מילכיקן פנים.

זע איך אבער, אז ס׳איז נישט יענע מויער. ס׳איז גאר דער פאר־קאן פון גויאישן שפיטאל. דארף דאך שוין דא נישט ווייט וווינען די

מומע מרים. דאַכט זיך, אין יענעם געביידעלע. אַט טאַקע — די צוויי ליכטיקע פענצטער. איך געפין נאָר נישט דאָס הילצערנע פאָדערהייזל, וואָס שטייט צוגעקלעפּט צום געביידעלע, ווי אַ קינד צו אַ מאַמעס אַ פאַרטוך. איך זע אויך נישט די נידעריקע, קיילעכדיקע פּלומפּ.

איך הער קלינגען אַ גלעקל, פאַר מיין פּנים גיט אַ שווים פאַרביי אַ שליטן.

— יינגעלע, יינגעלע, ווו גייסטו? יינגעלע, יינגעלע, ווו שטייסטו?

ווייס איך נישט פונוואַנען מען האָט דאָס אַזוי גערופן. צי פון פאַר־בייגעלאָפענעם שליטן, צי פון דער מומע מרימס געביידעלע. ס'קען גאָר זיין, אַז ס'האָט זיך מיר דערמאָנט דער משוגענער מרדכי „האָקע". ער האָט טאַקע אַ טבע צו דרייען ביי אַן אויער און איינצוזינגען:

— יינגעלע, יינגעלע, ווו גייסטו? יינגעלע, יינגעלע, ווו שטייסטו?

כ'שטיי טאַקע... ניין, מוז זיין, אַז איך ליג גאָר... ס'איז ווייך, וואַ־רעם, ס'קיצלט אין דער נאָז, די אויגן זענען שווער. יאָ, כ'ליג מיטן פּנים צום טאַטנס פּלייצע. איך שפּיר גאָרנישט אַצינד דעם ריח פון זיין האָריק לייב. אַן אַנדערער ריח גייט. פּרייטיק שפּירט מען אַזאַ ריח ביי די כשרע יאַטקעס. איז דאָך היינט אָבער נישט פרייטיק. איך געדענק דאָך גוט. נו, יאָ, כ'ווייס: דעם טאַטן הונגערט... איז עס מיר טאַקע אַ וווּנ־דער אויפן טאַטן: ער שלאָפט דאָך שוין, וואָס־זשע הונגערט אים עפּעס אינמיטן שלאָף?

*****

דעם סוף האָב איך שוין נישט געקענט דערטראַכטן. אַרום מיר איז געוועזן בלוי און הייס. כ'בין געלעגן פאַרשטיקט אויף אַ הויך געלעגער, אַרומגענומען מיט אַן איבערבעט און מיט קישנס. אין שטוב איז גע־שטאַנען אַן אָפּגעזעצטער ריח פון פרעס־אייזנס. איבער מיר האָט זיך אַראָפּגעבויגן אַן אַלט איינגעפאַלן פּנים אין אַ רויט נאַכט־קופּקעלע.

— נעם איין — האָט דאָס קופּקעלע געזאָגט און געשטופּט מיר אין מויל אַריין אַ גרויסן, הילצערנעם לעפל — נעם איין מענדלשי... ס'איז מאַגנעזיע מיט מאַנדל־מילך. ס'וועט דיר לעשן די היץ.

צופיסנס דעם בעט האָט זיך, אַזוי ווי אַ צלם, געצייכנט אַ לאַנגער

שמאָלער ייִד מיט אַ קליין, ווייס בערדל, ער איז געשטאַנען אין אַ צע־קנעפּלט וועסטל מיט אָפּגעלאָזענע שנאָלן. אין מויל האָט דער ייִד גע־האַלטן אַ ווייסן דרים פּאַדים, אַזוי ווי אַ דין, לעבעדיק ווערעמל. פון אַן אַקסל איז אים אַראָפּגעהאָנגען אַ שניידערישע מאָס, אַ גרינלעכע מיט שוואַרצע פּינטעלעך. נישט אַנדערש, נאָר אַ שלאַנג איז אים אַרויסגע־קראָכן פון יענער זייט אַרבל. ער האָט גערוקט צווישן די ליפּן דעם דרים פּאַדים, געצופּט פון אים מיט די ציין פּיצלעך, אויסגעשפּיגן און צוגע־שאָקלט מיטן קאָפּ.

— נעם איין, נעם איין! נגע... ביסט אַ מבין... אין אַזאַ זאַוויערוכע שיקט מען אַרויס אַ קינד!

בין איך גאָר אַריינגעפאַלן נישט צו דער מומע מרים, נאָר צו באָ־בע־זיידע. דאָס אַלטע, איינגעפאַלענע פּנים, וואָס שטופּט מיר דעם הילצערנעם לעפל אין מויל אַריין, איז טאַקע די באָבע ראַכל אַליין. די איי־גענע באָבע, וואָס האָט כסדר געזאָגט תוכחה מיין מאַמען, אַז זי, די מאַמע, האָט נישט קיין עול פון אירע אייגענע קינדער. אָט די באָבע ראַכל, וואָס איז יום־ולילה געזעסן אויף אַ הילצערן קופערטל, געקוקט דורך דראָטענע ברילן מיט איין גלעזל און גענייט פון ווייסן, האַרטן מושלין קופּקעלעך פאַר אַלטע, פרומע ווייבער. דער ייִד דאָרט, דער לאַנ־גער, וואָס איז געשטאַנען צופוסנס פון בעט, איז טאַקע געווען דער זיידע — דוד פּרויקע דער שניידער. אַ ייִד, וואָס האָט געטראָגן אַ לאַנגע, שוואַרצע פּעלערינע, אַ האַרטן, געלן קאַפּעלוש, ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן און אַלע שבת־צונאַכטס אַריבערגעגאַנגען אַביסל צו זיינס אַ „גוטן ברודער" כאַפּן אַ קערטל ביזן ווייסן טאָג אַריין.

נו, מילא, אָבער אַ זיידע איז ער געווען אַ גוטער, און אַריינצוקומען צו אים איז געווען אַ גרויס פאַרגעניגן. ער איז טאַקע געווען אַ שניידער, אָבער אַנדערש ווי אַלע שניידערס. ער האָט נישט אָנגענומען צו נייען — נישט קיין קאַפּאָטעס, נישט קיין רעק, נישט קיין הויזן, נאָר בלויז מלבו־שימלעך פאַר די תלמידים פון דער רוסישער גימנאַזיע. קורצע אַזעלכע, גראַנאַטענע מונדירלעך, מיט אַ געהאַקטן שפּאַלט פון הינטן, מיט ווייסע זילבערנע קנעפּ, וואָס יעדן איינציקן באַזונדער האָט דער זיידע מיט זיי־נע צען פינגער געמוזט אַליין צונייען.

ער האָט געצויגן די דרימען פּאַדים דורך געלע, צעאָדערטע שטוי־

קער וואַקס, געזעסן אויף אַ הויך בענקל אָן אַן אָנלען. געהאַלטן פאַר־ליינגט אַ פוס אויף אַ פוס, געוואָרפן גיך מיטן נאָדעלע אַראָפּ און אַרויף און צוגעזונגען:

„אין דער סאָבע, ליגט די מזל־ברכה,

ס'וואַרע גליק פון לע־ע־ע־בן".

אַז די „סאָבע" איז אים פאַרמיאוסט געוואָרן, האָט ער אַראָפּגע־נומען דעם רעכטן פוס פון לינקן, איינגעפעדימט אַ פרישן דרים, אַ שניט געטון אין וואַקס אַריין און צעזונגען זיך אויף אַן אַנדערן נוסח און מיט אַנדערע רייד:

„שיין ביסטו, מײַן טייער לעבן, אַזוי ווי לויטער גאָלד,

ווען כ'האָב אַוועקגעוואָרפן, דיך האָב איך געוואָלט..."

האָט די באָבע ראָכל פון איר קופּערטל אויפגעהויבן דאָס קליינע, איינגעפאַלענע פּנים, אַ קוק אַריבער געטון איבער די בלעכענע ברילן און מיט אַ בייזלעך, נישט־ניחאדיק קול אַריינגעוואָרפן:

— אפשר וואָלסטו שוין אויפגעהערט מיט דיינע לידלעך, אפשר?

— וואָס איז דאָס מיין כשר ווייבל אַזוי „פּעפּערזיכטיק"?

— נו, הער שוין אויף, בהמה!

האָט אָבער דער זיידע נישט אויפגעהערט. ער האָט זיך נאָר צע־שאָקלט, גענומען שטופּן דאָס נאָדעלע וואָס אַמאָל גיכער און פאַרגאַנ־גען זיך מיט אַ ניגון פון דער גמרא:

— מה דאָך — האָט ער געוויגט מיטן קאָפּ אין דער ברייט — אַז איך בין אַ בהמה, טאָ וואָס פאַר אַ פערד דאַרף שוין זיין אַזאַ יידענע, ווי דו ביסט!

און כדי די באָבע זאָל אַזוי גיך נישט קאָנען ענטפערן — האָט ער זיך נאָך שטאַרקער צעשאָקלט, פאַרקנייטשט דאָס גאַנצע פּנים און צע־שריגן זיך מיט אַ חזנישער יעלה:

— ונתנה תוקף קדושת היום — — —

***

איצט איז אין באָבע־זיידעס שטיבל געווען ווייס און שטיל. צווישן די צוויי פאַרהעמערטע פענצטער זענען געלעגן שטיקער טונקעלע וואַטע, אַזוי ווי ברודיקער פוך. פון איבערן שמאָלן וואַרשטאַטל האָט אַראָפּגע־

קוקט גלייך צו מיר אין בעט אריין קייזער אלעקסאנדער דער דריטער — א גוי מיט א גרויסער, געלער באָרד, באשפּרינקלט מיט פליגן־פינטעלעך.

דער זיידע אליין איז געזעסן אויף זיין הויך בענקל און איבערגע־בויגענער, נישט געזונגען און נישט געמאַכט קיין הלצהלעך. פאַרעקשנט האָט ער היינט געגייט די זילבערנע קנעפּ און פון צייט צו צייט אריינ־געוואָרפן מן הצד:

— און אפשר וואָלט מען פאָרט גענומען פאַמפער דאָקטאָר?

— וואָס וועט פאַמפער דאָקטאָר העלפן?

— כ׳ווייס, מ׳זאָגט, אז ער איז א מומחה.

— און לאָז מיך שוין געמאַך מיט דיינע מומחהס. כ׳האָב אראָפּגע־שיקט נאָך חזיר־פעטס און נאָך „זשולקעס״. ס׳וועט אים מיט גאָטס הילף בעסער ווערן.

נאָר, ווייזט אויס, אז נישט דאָס חזיר־פעטס, וואָס די באָבע האָט מיר צוגעלייגט צום בויך און נישט די ביטערע „זשולקעס״, וואָס מען האָט אין מיר אריינגעגאָסן, האָבן עפּעס געהאָלפן. פאַמפער דאָקטאָר האָט געמוזט קומען.

ער האָט געקלאַפּט מיט א שטעקן, דער דאָקטאָר, און געשריגן אויף דער באָבען. מיר האָט מען געבריט דאָס לייב מיט קאָכעדיק וואסער, געצאַפּט בלוט פון הינטער די אויערן און פון די פּלייצעס, מען האָט אריינגעגאָסן אין מיר רפואות — ביטערע, זיסע, געזאַלצענע — ביז עס איז געקומען די ישועה און כ׳האָב צום ערשטן מאָל קלאָר געעפנט די אויגן. כ׳האָב געזען, ווי די קנייטשן אויף דער באָבעס פּנים האָבן זיך אויסגעגלייכט, און ווי דעם זיידנס ווייס בערדל האָט זיך געשאָקלט.

די מאַמע אָבער איז נישט געווען. אין יענעם אויפדערנאַכט, ווען כ׳בין געגאַנגען זי זוכן צו דער מומע מרים, בין איך אנטשלאָפן געוואָרן אין שניי. אזוי האָט די באָבע דערציילט. דער סטרוזש פון גוי־אישן שפּי־טאָל האָט דערזען, אז עס ליגט עפּעס א פאַרשנייעט פּעקל. האָט ער גע־מאַכט א גוואַלד. איז געוואָרן א געלויף. בינו לבינו האָט א יידענע, וואָס גייט זיך קופּקעלעך ביי דער באָבע, מיך דערקענט. האָט זי גע־זאָגט, מען זאָל מיך ארויפפירן צו דער באָבע ראָכל. ווזשע דען האָט זי מיך געזאָלט היימען פירן? אז די מאַמע איז נישט געווען — נישט אין דער היים און נישט ביי דער מומע מרים.

זי איז נאָר אוועקגעפאָרן. און נישט ערגעץ אַנדערש, נאָר גלייך קיין וואַרשע.

זי האָט געמוזט פאָרן. מען האָט זי אַרויסגערופן מיט אַ טעלעגראַ־מע. די טאָכטער אירע פון ערשטן מאַן, די איינציקע טאָכטער, וואָס די מאַמע האָט געהאַט, ציפּעלע, איז אין וואַרשע געגאַנגען תּנאָים שרייבן.

אַ סך יאָרן האָט די מאַמע געשיקט דער דאָזיקער ציפּעלע גרויסע, נעלע בארנעס, אַזוי ווי גלאָקן, טעוועלעך שאָקאָלאַדע, געפלאָכטענע און געדריידלטע פּוטערקוכנס, פון צייט צו צייט — פּאַפּירענע איינצלנע רובלעס. פון די אַלע זאַכן האָט ציפּעלע געקריגן אויסגעקנייפּטע, רויטע בעקלעך, אַ שיינעם געשטעלעל און אַ חתן אָן אַ גראָשן נדן. האָט די מאַמע נישט געזאָלט פאָרן? אי, זי האָט זיך מיט קיינעם נישט געזעגנט? ווי האָט זי צייט געהאַט?

טאָ וואָס איז עס אַזוי דער מער געווען מיטן טאַטן, וואָס ער האָט געטראָגן אַזאַ האַס אויף דער מאַמען, אויף דער באָבע ראַכל און אַפילו אויף מיר?

ער האָט דאָך געוווּסט, אַז כ׳ליג קראַנק ביי דער באָבען, איז ער אַפילו נישט אַרויפגעקומען. ער האָט נאָר געשיקט אַ יינגל געוואָר ווערן, וואָס איך מאַך.

די באָבע איז אַזוי בייז געוואָרן, אַז זי האָט אויסגעהאַקט מיטן יינגל די טיר:

— וואָס מיינט ער, וואָס? — האָט זי נאָכגעשריגן דעם יינגל — אַז דער זון זיינער איז אַ ממזר? און אַליין אַרויפקומען קען ער נישט? ס׳פּאַסט אים נישט?

דער זיידע האָט פאַרקנייטשט דעם קאָפּ אין די אַקסלען אַריין און מיט אַ הויך קול אַריינגעברומט אין די מונדירלעך, אַז דער טאַטע מיי־נער איז גערעכט. מען נעמט נישט און מען פאָרט נישט אַוועק אָן אַ „זיי געזונט".

— און אַז יענע גייט תּנאָים שרייבן?

— לייגט מען אָפּ די תּנאָים! — האָט דער זיידע אָפּגעפּסקנט.

— ביסט אַ בהמה!

— און דו ביסט אַ פערד!

קאַפּיטל פיר

אַזוי צי אַזוי — נאָר די מאַמע האָט זיך אין וואַרשע געזוימט. די פּרעסט האָבן געהאַלטן. דאָס הויכע, ווייכע בעט פון דער באָבען, אין וועלכן פּאַמפּער דאָקטאָר האָט מיר אַלע פּאָר טעג געקלאַפּט אין די פּלייצעס אַריין, איז שוין איצט געשטאַנען צוגעבעט.

איך האָב שוין אַרומגעטשאַפּעט איבער דער שטוב. אַ קליינער, אַן איינגעפאַלענער מיט אַן אויסגעצויגן, גרינלעך פּנים, האָב איך געטרונקען קאָזע־מילך, וואָס די באָבע האָט צוויי מאָל אין טאָג געברענגט אַזש פון דער „מאַריאַצקע".

דער זיידע איז דורך דער צייט פון מיין קראַנק־זיין געוואָרן ווייסער. ער האָט געקריגן רויטע, איבערגעברענטע בעקלעך און אַ פּאַר־שפּיצט נעזל. ער האָט זיך געפּירט, דער זיידע, אַז אינדערפרי, זוען איך האָב געטרונקען קאָזע־מילך, האָט ער געצויגן פון אַ קליין פלעשעלע, וואָס איז געווען פאַרשטעקט אין אַ פינצטער ווינקל. ער האָט פאַרוואָרפן דעם קאָפּ אַרונטער, מעשה גוי, אויפגעעפנט דאָס מויל קיילעכדיק און אויסגעגאָרגלט דאָס פלעשעלע ביז צו דער דנאָ.

מיך האָט געאַרט, וואָס דער זיידע ציט אַזוי גלייך פון פלעשל. נאָך וואָס שטייען געפינגערטע גלעזעלעך אויפן שענקל?

האָט אָבער דער זיידע געגעבן צו פאַרשטיין, אַז פון פלעשעלע אַרוים איז פונקט אַזוי, ווי מען גייט אין אַ גרויסער היץ אין אַ פעלד און מען טרעפט פּלוצלינג אָן אויף קוואַל־וואַסער. ווו וועט מען דאָס גיין זוכן דעמאָלט אַ קוואָרט? מען פאַלט צו גלייך מיטן מויל און מען טרינקט זיך אָן, ווי אַ באָק. אדרבא — האָט דער זיידע געזאָגט — ווייז מיר וועלכעם גרעזל, און וועלכעם בלימל, צי גאָר וועלכעם חיהלע דאַרף האָבן אַ קוואָרט צום טרינקען? און וואָס מיינסטו, זאָגט ער, איז דער מענטש — נישט קיין חיהלע?

נו, יאָ. אַבישל איז ער גערעכט געווען, דער זיידע. ס'איז טאַקע גוט צו טרינקען גלייך פון קוואַל. אָבער איינס איז מיר פונדעסטוועגן שווער געווען צו פאַרשטיין. דער זיידע האָט געזאָגט, אַז נאָך אַזאַ אויסגעגאָרגלט פלעשעלע ווערט אים קלאָר אין קאָפּ. ס'אַרבעט זיך אים אינגאַנצן אַנ־

דערש. ער האָט אַ סימן: ווען משה רבינו וואָלט נישט ליב געהאַט קיין לייטישן טרונק בראָנפן, וואָלט ער די יידן נישט געקאָנט ארויספירן פון מצרים.

דעם אייגענעם שכל האָט ער אויך געגעבן צו פאַרשטיין דעם רבין מיינעם, סימע־יוספן, וואָס איז געקומען מיך מבקר־חולה זיין.

סימע־יוסף, אַ ייד אַ נידעריק־געזעצטער, מיט אַ גרויס, באַוואַקסן פנים און מיט שרויפנדיקע, שוואַרצע אייגעלעך, האָט זיך אַביסל פאַר־קרימט. דעם זיידנס משה רבינו איז אים נישט איבעריק געפעלן. ער האָט אויפגעוויזן, דער רבי מיינער, אַז דעמאָלט, אין משה רבינוס צייטן, איז נאָך אינגאַנצן קיין בראָנפן נישט געווען אויף דער וועלט.

— וואָס הייסט, ס׳איז נישט געווען? — האָט דער זיידע פאַרריסן ס׳בערדל — ווי געשיקט זיך עס? און ווי אַזוי זענען דאָס די יידן טאַקע ארויסגעגאַנגען פון מצרים אָן אַ טרונק בראָנפן?

— מען זאָגט דאָך אייך, ר׳ דוד, אַז ס׳איז נישט געווען! — האָט סימע־יוסף אָפּגעפּסקנט.

— וואָס־זשע דען איז געווען?

— כ׳וויים, ווייַן, קען זיין, איז יאָ געווען.

— און ווייַן איז נישט קיין משקה? — האָט זיך דער זיידע דער־פרייט — אַזאַ יאָר אויף מיר און אויף מיין ווייב, ראַכל, ווי גוט ס׳איז אַ גלעזל ווייַן.

— נו, הער שוין אויף צו נאַבלען — האָט זיך די באָבע אריינגע־מישט פון איר קופּערטל — האָסט געמוזט הייַנט איינגעמען פלוידער־וואַסער.

— אסור, האַבלשי, ווי כ׳בין אַ ייד, אַז נישט... איר ווייסט — האָט ער אויסגעדרייט דאָס קליינע, ווייסע בערדל צום רבינס באַוואַקסענעם פנים — זי, מיין ראַכל זאָל לעבן, האָט אויך ליב צו „דערלובען" (דער־האַלטן) זיך ס׳האַרץ מיט אַ גלעזעלע ליקער.

— לאָזן שוין דיינע שונאים רעדן! זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָס הייַנט אַביסל צערעדט! הערט אים נישט, ר׳ סימע־יוסף. ער איז דאָך אַ משוגענער.

— נאָר זי טוט עס שטיליטשקע... — האָט זיך דער זיידע נישט

געמאַכט הערן — זי איז זיך מכבד אינמיטן דער נאַכט. מילא, ס׳איז נישט קיין עולה. אַן אַלט מענטש, פאַרוואָס נישט?

איז אַט דער דאָזיקער זיידע מיינער אַ נייער מענטש געוואָרן, זינגט איך בין אַראָפּ פון הויכן, וואָרעמען בעט, און זינגט פּאַמפּער דאָקטאָר האָט אויפגעהערט צו קלאַפּן מיר איבער די פּלייצעס.

אַ גאַנצן טאָג איז דאָס ווייסע, אויפגערוימטע שטיבל פול געווען מיט געפּלוידעריי און מיט געזאַנג.

די באָבע האָט געניים די מושלינענע קופּקעלעך, אַריינגעשטעקט פון צייט צו צייט דאָס פּנים אין די קליינע טעפּעלעך, וואָס האָבן היימלעך געקלעקעטשעט אויף די פּייערקעס. דער זיידע האָט זיך ביי יעדן שטאָך פון נאָדעלע אַ וויג געטון אין דער ברייט און אַ נעם געגעבן אויף זיין מוח־שטימעלע:

„און אַז מיך וועט גאָט דערפרייען,
וועל איך אויך מיטן טאָכעס דרייען...״

האָט די באָבע אוועקגענומען די בלעכענע ברילן פון מושלינענעם קופּקעלע און ביטולדיק געשאָקלט מיטן קאָפּ:

— אַן אַלטער ייד, ווי דאָס שעמט זיך נישט!

אָבער דעם זיידן האָט דער ווייבערשער ביטול נישט געאַרט. ער האָט אויסגעזונגען דאָס לידל ביזן סוף און באַלד אָנגעהויבן אַ צווייטס מיט אַ וואַרעם, וויינענדיק קרעכצעלע:

„כ׳האָב דיך ליב, דו מעגסט מיר זיכער גלייבן,
אַז לעבן אָן דיר קאָן איך קיין מינוט. —
טייער ביסטו ביי מיר, ווי מיין ל־ע־עבן...
נאָר חתונה האָבן קאָן איך מיט דיר ניט.״

— אוודאי!... —האָט די באָבע צוגעשאָקלט אין די קופּקעלעך אַריין — ליב האָט ער זי, נאָר חתונה האָבן קאָן ער נישט. גיי אין אַלדי שוואַרצע יאָר! ווער דאַרף דיך, זאָלסט מיך ליב האָבן?

— נאַרישע ראכל! — האָט דער זיידע אָנגעשפּאַרט איין זייט בערדל אויף אַ קלאַפּע — ס׳איז דאָך נאָר אַ ליד, אַ משל אַזעלכער.

— מען ווייסט שוין דיינע משלים...

אַ סך מאָל האָט זיך דער זיידע אוועקגעשטעלט ביים גרויסן טיש, וואָס איז געשטאַנען אינמיטן שטוב אָן אָפּגערעקטער מיט שוואַרץ־ברוינע

פלעקן פון פרעס־אייזן און גענומען צושניידן א מונדירל. דעמאָלט איז אין שטוב צוגעפּאַקן א גרויסע שטילקייט. מען האָט קלאָר געהערט דאָס קלעקעטשען (קאָכן) פון די טעפּלעך און דאָס הייזעריקע וויגן זיך פון אומרו.

דער זיידע איז געשטאַנען אין אויפגעקנעפּלטן וועסטל, פאַרוואָרפן די מאָס איבערביידע אַקסלען. ער האָט געקוקט אויפן שטיק געוואַנט, וואָס האָט פאַרדעקט דעם גאַנצן טיש, געצויגן דאָס דאָזיקע געוואַנט, א שמיר געטון מיטן קרייד, אויסגעפּאַטשט דעם קרייד־צייכן, ווידער א שמיר אויף א צווייט אָרט און שטילערהייט, פון גאָר אַן אַנדער אָרט אַרויס, האָט ער גענומען ברומען אונטער דער נאָז גלאַט אזוי א מין ברו־מעכטס, וואָס האָט זיך געצויגן פּאַמעלעך און טרויעריק. ביסלעכווייז איז דאָס ברומעכטס געוואָרן אָפּענער. ס'האָט אָנגעהויבן שטייגן העכער, ביז דאָס ווייסע שניידערל, וואָס איז געווען מיין זיידע, האָט זיך צעקרעכצט:

— אוי, אוי, אוי... הנני...

א וואָרף מיטן קאָפּ. דאָס בערדל האָט זיך פאַרשפּיצט. דאָס שטיק קרייד האָט אזוי ווי פון זיך אַליין געגעבן א לאַנגן שמיר איבערן געוואַנט. דער קרעכץ איז זיך פאַרגאַנגען מיט אַן אויבערשט, פאַרטרערט טאָנדל:

— העני ממעש... אוי, אוי, טאַטע אין הימל... — האָט דער זיידע גענומען איבערזעצן אויף יידיש — איך, אָרימער מענטש, וואָס בוק מיך צום שטויב פון דיינע פיס, בין געקומען בעטן פאַר דיין אָרעם פאָלק ישראל...

די באָבע האָט פאַרבויגן ס'קעפּל, אזוי ווי א הון. דאָס ווייסע שטיק מושלין איז געבליבן הענגען צווישן די פינגער — טויט. די נאָדל האָט זיך אָפּגערוט. דאַכט זיך, אַז דאָס קלעקעטשען פון די טעפּלעך איז אויך שטי־לער געוואָרן. דער אומרו האָט זיך אזוי ווי פאַרגאַפּיעט. נישט ער וויגט זיך, נאָר דער קאָפּ פון דער באָבען וויגט זיך אזוי. די נאָז גיט אַליין פון זיך א זופּ און פון האַרץ אַרויס פאַלט א שוואַך, ווייבעריש קרעכצל:

— אוי, האַרצעדיקער פאָטער אין הימל, האָב רחמנות אויף דיינע יתומים, נעבעך...

ווען די באָבע ראָכל האָט פאַררעכנט צו די יתומים, נעבעך, איז מיר נישט קלאָר געווען. נאָר ווען דער זיידע איז זיך אזוי פאַרגאַנגען מיט זיין „הנני", האָט די באָבע אָנגעהויבן א מעשה פון דער מיט:

— איז די מאַמע, זאָל זיין אָפּגעשיידט, געגאַנגען צום קינד מיט רבקהן, האָט אין שטוב פּאַרפּעלט וואַסער. נעמט דער טאַטע, עליו השלום, די קאַן...

— כ'האָב שוין געהערט די מעשה אפשר טויזנט מאָל — האָט דער זיידע פּלוצלינג איבערגעריסן און אַ שניט געטון מיט דער שער אין לעבעדיקן געוואַנט אריין.

— זע נאָר, ווי ער לאָזט דאָס נישט אַ וואָרט אויסרעדן, דער המן!

— וויפל מאָל איז דאָס דיין מאַמע געגאַנגען צום קינד מיט רבקהן?

— לאָז דיר ס'מויל שטיין פון הינטן!

— טראַ־לאַ־לאַ, טרי־לי־לי־לי... — האָט זיך דער זיידע צעזונגען מיט אַ נייעם ניגון.

די באָבע האָט זיך נישט געקאָנט שענקען, וואָס דער זיידע לאָזט זי נישט אויסדערציילן די מעשה ביזן סוף. זי האָט געזוכט אַ געלעגנהייט, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אין אים. און די געלעגנהייט האָט זיך געפונען. וואָרום דער זיידע האָט געהאַט אַ שוואַכקייט איינצוטונקען מיטן נאָרישן וולאַדעק, וואָס איז געווען אין זיידנס שטוב נישט נאָר אַן אייגענער, נאָר טאַקע אַ גאַנצער ביישלעפּער.

אויפדערנאַכט, אַזוי אַרום ניין אַ זייגער, ווען דער זיידע האָט שוין באַלד געהאַלטן ביים אוועקלייגן די אַרבעט, האָט זיך די טיר זייער שטיל געעפנט און ס'האָט זיך אַריינגעפּאַקט איינער, אַ קורצער, אַ באַוואַקסענער מיט אַ צעשויבערטער, געלער באָרד און מיט אַ פּאָר מעלה־גרהדיקע, אויפגעדראָלענע ליפּן — וולאַדעק.

די פיס אַרומגעוויקלט מיט אַלטע שטיקער זעק, אַ קורטקע — אַ געלעכערטע מיט ברודיקע צויטן וואַטע, אַרומגענומען מיט אַ שטריק — האָט וולאַדעק אַרויסגעגעבן פון זיך אַ ריח פון נאַפט און פון הינערישן אָפּפאַל. איבער דער קורטקע, אויף איין אַקסל, האָט וולאַדעק געהאַט פאַרוואָרפן אַ לאַנגע טאָרבע, אַ שווערע — ענלעך צו יענע טאָרבעס, וואָס הענגען ביי די זייטן פון מדינה־גייערס.

ער איז תמיד אַריין אַ שטילער, אַ ווייכער, אַראָפּגענומען פון זיך די מדינה־טאָרבע, אַוועקגעלייגט זי זייער פאָרזיכטיק אין אַ ווינקל אַריין, דערנאָך אַראָפּגעגאַנגען מיט די צוויי לײדיקע קאַנען צום „בערנאַרדינער" קלויסטער און געבראַנגט ווייך וואַסער. אויסגעגאָסן די צוויי קאַ־

נען, איז ער אויפסניי מיט זיי אראָפּגעגאַנגען ביז דער באָבעס פּעסל איז פול געוואָרן מיט וואַסער איבערן אויג.

ערשט דעמאָלט האָט דער זיידע, נישט אויסדרייענדיק זיך פון זיין ווארשטאַטל, געפרעגט:

— שוין דאָ וואָלאַדעק?

— מהו, מהו — האָט וואָלאַדעק אַ ברום געטון און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ, אַזוי ווי אַ פערד, וואָס גייט אין געשפּאַן צווישן צוויי דישלעס.

— אין וואָס זשע הערט זיך עפּעס, וואָלאַדעק? עפּעס אַ סך וואַסער אָנגעגאָסן אין די נגידישע פעסער אריין?

וואָלאַדעק האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער פּאָדלאָגע, נישט ווייט פון וואַרעמען קעכל, אַרונטערגענומען די פיס, אַזוי ווי אַ טערק, אויפגעעפנט די מדינה־טאָרבע און פון פינצטערן לאָך אַרויס, גענומען לייגן אין מויל אריין האַלב־רונדיקע מוציאס ברויט, אויסגעהוילטע פון ווייכן טייג, אַזוי ווי פּאָדקאָוועס. צום ברויט־צו האָט ער געסמאַטשקעט גרויסע, אויסגעקרימטע ביינער, וואָס האָבן נאָך דאָ און דאָרט געהאַט אויף זיך דעשטעלעך פון אָפּגעגריזשעט פלייש. טיילמאָל האָט וואָלאַדעק פאַרביסן זיין וועטשערע מיט אַן איבערגעוואַקסענער ציבעלע, מיט אַ האַלבן עפּל און מיט אַ ווייכע, איבערגעזויערטע אוגערקע. ער האָט געגעסן פּאַמעלעך און לאַנג, אַזוי ווי אַ קו.

די באָבע האָט שוין געקענט וואָלאַדעקס טבע. זי האָט געוווּסט, אַז כל־זמן וואָלאַדעק וועט נישט האָבן אויסגעליידיקט די גאַנצע טאָרבע, קאָן מען צו אים רעדן פון היינט ביז מאָרגן.

האָט זי געוואַרט, ביז די טאָרבע איז געבליבן ליגן אַ פּלאַטשיקע און ביז וואָלאַדעק אַליין האָט אָפּגעאָטעמט. ערשט דעמאָלט האָט די באָבע געפרעגט:

— ווילסט טרינקען טיי, וואָלאַדעק?

— מהו... מהו... — האָט ער אויף זיין אופן אַ ברום געטון מיט אַ פול מויל עסנוואַרג.

די באָבע האָט אים דערלאַנגט טיי אין אַ פינצטער טעפּל. ער האָט עס געהאַלטן צווישן ביידע הענט און געזופּט הויך. אויף די וואָנסעס האָבן זיך אָפּגעזעצט טראָפּנס. וואָלאַדעק האָט זיי אָפּגעלעקט מיט דער צונג און די רעשט צעשמירט איבער דער באָרד.

— איז וואָס זשע הערט זיך פאָרט אויף דער וועלט, וואָלאַדעק? — האָט זיך דער זיידע ווידעראַמאָל אָנגערופן — עפּעס אַ סך וואָסער האָבן זיי אויסגעבלאָיעט, די פאַרכעוואַטע גבירים?

— אָהאָ, אָהאָ — האָט שוין וואָלאַדעק גאָר אַנדערש אָנגעהויבן ברו־מען — פאַן „קראַוויעץ" מאַכט וויצן... דעם פאַן „קראַוויעץ" איז גוט צו גאָבן...

— אז איך לאָך גאָר נישט. אסור, כ'בין גלאַט נייגעריק צו וויסן, וויפל וואָסער דו האָסט הײַנט אָנגעגאָסן אין די רייבע פּעסלעך אַריין.

— אָהאָ, אַ סך וואָסער, פּאַניע קראַוויעץ. גאָר אַ סך וואָסער.

— מוזטו דאָך האָבן אַ בייטל מיט געלט?

— פונוואַנען זאָל איך האָבן, אז מען צאָלט אַ צווייער פאַר אַ גאַנץ פאַס.

— נישט מער, ווי אַ צווייער?

— אוודאי נישט מער. און ביי די דאַנציגעראָווע איז אַ גרויס פּעסל — אזא פּעסל!

ער האָט אַ ווייז געטון אויפן ברייטן, ברוינעם אַלמער, וואָס איז געשטאַנען צווישן באָבע־זיידעס בעטן.

— אָווא!... און וואָס הערט זיך מכוח נאָך זאַכן?

— ביי די דאַנציגעראָווע איז אַ גרויס פּעסל — אזא פּעסל! — האָט וואָלאַדעק נישט געהערט דעם זיידנס צווייטע קשיא.

— ווײַס איך דאָך, אז זי האָט אַ גרויס פּעסל.

— אזא גרויס פּעסל!

דאָס „פּעסל" ביי דער דאַנציגעראָווע איז געווען וואָלאַדעקס אָן אָנ־געווייטיקט אָרט. דאָס דאָזיקע פּעסל האָט אים נישט געלאָזט רואיק שלאָפן. אפילו ווען ער איז אַנדרימלט געוואָרן נאָך דער וועטשערע, האָט ער נישט אויפגעהערט צו ברומען:

— או דאַנציגעראָוועי בעצקאַ דוזאַ! בעצקאַ דוזאַ...

אַ האַלבן טאָג האָט ער אַריינגעגאָסן דערין צענער קאַנען וואָסער, געגאַנגען אויף די שטיגן אַראָפּ און אַרויף. און פאַר די אַלע קאַנען מיטן גיין אויף די שטיגן האָט ער געקריגן נישט מער, ווי אַ קופּערנעם צווייער.

— זיי מעגן ברענען, די גבירים, נישט אמת, וואָלאַדעק? — האָט דער זיידע אַ זאָג געטון מיטן פרעס־אייזן איבער אַ פאַלע פון אַ מונדירל.

— מהו, מהו...

— האָב נישט קיין מורא, וואָלאָדעק, ס'וועט קומען אויף זיי אַ צייט. זיי וועלן נאָך גיסן וואַסער אין דיינע פעסלעך אַריין.

— אַהאַ, אַהאַ...

— זאָלסט דיר אָנגרייטן אַ גרויס פעסל, נאָך גרעסער, ווי ביי דער דאַנציגעראָווע.

דאָ איז די באָבע אַרויס מיט איר לשון: אַצינד איז געקומען די צייט נקמה צו נעמען אין זיידן.

— און אפשר וואָלסטו שוין אויפגעהערט איינצוטענהען מיטן גוי, אפשר?

— וואָס איז, אַ גוי איז קיין מענטש נישט?

— אַ גוי איז טאַקע אויך אַ מענטש, נאָר דו מיט דיינע חכמות ביסט נאָך ערגער ווי אַ גוי.

— און אַז דו דערציילסט מיר דיינע נאַרישע מעשיות?

— דערצייל איך. און ווען ס'געפעלט נישט, קאָן זיך פאַרשטופן די אויערן.

וואָלאָדעק האָט נאָך אַלץ געמעלה־גרהט. ער האָט געקוקט דער באָבען גלייך אין מויל אַריין און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ:

— יאָ, יאָ. או דאַנציגעראָוועי בעצקאַ דוזאַ!...

— הער שוין אויף מיט דער דאַנציגעראָווע — האָט די באָבע אַראָפּגענומען די בלעכענע ברילן פון דער שפּיץ נאָז. — גיי, לייג דיך שוין, נאַרישער גוי, וואָס דו ביסט.

— זאָג אים נישט. וואָס אַרט דיך, אַז מען שמועסט אַביסל.

— זע נאָר, מיט וועמען ער האָט זיך אָוועקגעזעצט שמועסן.

— אַז מען האָט אַ ווייב אַ בהמה, מוז מען שמועסן מיט וואָלאָדעקן.

די באָבע האָט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: „אַ פאַרפאַלענער מענטש!", און דער זיידע איז אַנטשוויגן געוואָרן.

אין שטוב איז געוואָרן שטיל. די באָבע האָט ווייך אַרומגעטשאַפּעט ביי די בעטן, אַראָפּגענומען די קישנס און אַוועקגעלייגט זיי אויף בענקלעך. אונטער דער קיך האָט געגרילט אַ גריל.

— זאָג מיר נאָר, וואָלאָדעקשי — האָט דער זיידע לאַנג נישט גע־

קאַנט שווייגן — וואָס איז עפּעס דער מער מיט דיר? וואָס ווילסטו עפּעס פון די מיידן, וואָס?

וואָלאַדעק, וואָס האָט זיך מיט אַ רגע פריער געהאַט ברייט און הויך צעגענעצט, האָט אַ מרוגע געטון מיט די אויגן און אַנגעשטעלט זיי אויפן זיידן, אַזוי ווי אַ קעלבל.

— איז עס טאַקע אמת. מען זאָגט דאָך, אַז הייבסט אויף די קליידער ביי די מיידן אין גאַס?

אַ שמאָל שנירעלע גאַוועכטס האָט זיך גענומען ציען פון וואָלאַדעקס רעכטן מויל־ווינקל.

— ס'איז גוט, פּאַניע קראַוויעץ — האָט ער זיך הויליק צעבור־טשעט.

— אַזוי גוט איז עס?

— פּאַניע קראַוויעץ — האָט דאָס באַוואַקסענע גויאישע פּנים גע־קריגן קרימלעכע קאַנטן — זיי, די מיידן...

— הער אויף צו גאַבלען — האָט זיך די באָבע געגעבן אַ האַסטיקן דריי אוים פון בעט — כ'וואַרף דיך אַראָפּ פון אַלע שטיגן צוזאַמען מיטן נאַרישן מאַן מיינעם.

— פּאַני רובלינאַ, וואָס זאָל איך טון, אַז... זיי, די מיידן...

— אַזוי, די מיידן... — האָט דער זיידע אַוועקגענומען דאָס פּנים פון שניידערישן טיש — און דיר געפעלט עס אַזוי?... אָווא...

— יאָ, פּאַניע קראַוויעץ, ס'געפעלט מיר. מיט די מיידן איז גוט צו שלאָפן.

— הערסט אויף?! — איז די באָבע ראַכל געגעבן אַ שפּרונג צו מיט אַן אויפגעהויבן, קליין פויסטל — שוין זאָלסטו דיך אָפּטראָגן פון־דאַנען, דו מנובל איינער! און דו, שניידערולעק — האָט זי צאָרנדיק גע־קוקט צום זיידן — זאָלסט אויפהערן...

וואָלאַדעק האָט זיך שווער און קרום אויפגעשטעלט פון דער פּאָד־לאָגע. ער האָט גענומען די ליידיקע טאָרבע און ברומענדיק אונטער דער נאָז, איז ער אַריינגעגאַנגען אין אַ קעמערל, וווּ ער איז שוין געבליבן אַ גאַנצע נאַכט.

— צערעדט זיך אביסל! — האָט די באָבע דערנאָך בייז געקלאַפּט אין די קישנס אַריין.

— כ׳האָב נאָר געוואָלט וויסן, צי ס׳איז טאַקע אמת — האָט דער זיידע אַזוי ווי פאַרשולדיקט געזאָגט.

— נאָר דאָס ליגט דיר אין זינען. ביסט דען בעסער פון אים? און דו לאָזט יאָ אַדורך אַ מויד אין גאַס?

— אַז מען האָט אַזאַ ווייב...

— ס׳געפעלט דיר נישט? קענסטו דיר לאָזן צוריקשפּילן.

דער זיידע האָט שוין נישט געענטפערט. די באָבע האָט נאָך בייז געדערט. אַז וועט נישט דאָס, וואָס ס׳איז ווינטער, וואָלט זי אַנטלאָפן פון ברומט, אַז וועט נישט דאָס, וואָס דער נאַרישער וואָלאַדאַנען, ווו די אויגן טראָגן, און וועט נישט דאָס, וואָס דער נאַרישער וואָלאַדעק ברענגט איר אַרויף אַביסל וואַסער פון בערנאַרדינער קלויסטער — וואָלט זי אים אַראָפּגעזאָרגעט (אַראָפּגעוואָרפן) פון אַלע שטיגן.

דאָס קעמערל, ווו וואָלאַדעק איז איצט אַריינגעגאַנגען, איז געווען פאַרמאַכט. איך האָב נישט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג פון געל־געפאַרבטן, נידעריקן טירל, וואָס האָט איצט געהאַלטן אין זיך עפּעס אַ גרויסע פאַרשלאָסנקייט. כ׳האָב שטאַרק חשק געהאַט אַריינצוגיין אַהין און פרעגן וואָלאַדעקן, צי האָט ער אויך אויפגעדעקט דאָס קלייד ביי יוזשע דעם בעדנערס.

קאַפּיטל פינף

הינטערן פענצטער פון באָבע־זיידעס שטוב, אַרומגענומען מיט שוואַרצע, אייזערנע שטאַכעטן, איז געשטאַנען דער בערנאַרדינער קלויסטער. אַ רויטער איז ער געווען מיט לאַנגע, טונקעלע פענצטער און הויכע, פאַרשפּיצטע טירן. אַרום די הויכע קלויסטער־מויערן האָבן זיך אָנגעשפּאַרט ברייט־צעצווייגטע קאַשטאַן־ביימער, וואָס האָבן מיט זייער קילער שטילקייט געהיטן דאָס טונקעלע פּנים פון דער הייליקער מאַמען מיטן קינד.

איצט, ווינטער, זענען די קאַשטאַן־צווייגן געווען באַשיט מיט שניי, אַזוי ווי מיט צעשטויבט זאַלץ. די מויערן זענען איצט געשטאַנען אָפּענע, קאַלטע. דאָס טונקעלע פּנים פון דער הייליקער מאַמען האָט זיך אַראָפּ־

געלאָזט צו איר האַלב־אָפענער ברוסט, אזוי ווי פון בושה פאר דער ארו־מיקער, אָפענער ליידיקייט.

בין איך אזוי געזעסן איינמאָל אין א פארנאכט ביים פענצטער און נעקוקט אין דרויסן ארויס. די זון איז פארגאנגען אויף יענער זייט צלם. א גרויסע האָט זי זיך געזעצט, די זון, גאר א גרויסע, אזוי ווי א פלאַכער, גאָלדענער טעלער. איבערן דאך, און איבערן צלם האָט א העליש פייער שפּיזלדיק געציטערט אויף שויבן פון קעגנאיבערדיקע הייזער.

אין שטוב, ווו כ'בין געזעסן, האָט נאך קיין לאָמפּ נישט געברענט. פון גרויס שטילקייט איז די באָבע, זעט אויס, אנדרימלט געוואָרן אויף איר קופערטל. דער זיידע איז געהאַט אוועקגעגאנגען אין בית־המדרש אריין קדיש־זאָגן. האָב איך מיר אזוי געקוקט אויפן ברענענדיקן צלם און געטראַכט, אז מאָרגן דארף איך שוין אויפסניי אָנהייבן גיין אין חדר אריין. איז שווער געוואָרן ס'געמיט. ס'האָט זיך מיר פארגעשטעלט די נידעריק־אראָפּגעלאָזטע שטוב פון סימע־יוספס חדר.

א גרויסע איז זי, יענע שטוב, א צעפּאָרענע, דער בעליק ליגט אזוי ווי אויף די אַקסלען. די ווענט זענען דאָרט טונקל־גרינע, אַלטע, מיט פלעקן פון אוועקגערוקטע שענק און אראָפּגענומענע זייגערס. ארום די ווענט — לאַנגע, אויסגעפּעצטע בענק, שאָקלדיקע, מיט אונטערגעשפּאַר־טע פיסלעך. איך, צוזאמען מיט נאך חברים, שרייען דאָרט אָפּ א גאנצן טאָג, שנייצן די נעז אין די פינגער אריין און ווישן דערנאָך אָפּ די פינ־גער ביי די קלאַפּעס פון די כאַלאַטלעך.

סימע־יוסף אליין איז א ייד, וואָס וויל אָנגיין פאר נישט קיין בייזן רבין. נישט ער שרייט, און נישט ער שלאָגט. אז ער וויל שרייען — פאַר־הוסט ער זיך און ס'קומט אים אָן א פול מויל מיט פלעגמע. וויל ער שלאָגן — האָט ער אזא אויסטערליש ברייט געזעס, וואָס ציט אים אראָפּ און לאָזט אים נישט צעוואָרפן די הענט איבער די יינגלשע קעפּ. נישט מער — ער איז דאך פאָרט א רבי, ליגן ביי אים אויפן טיש: א גע־שפּרינקלטע, רויטע פאטשיילע, א האָרן־שקעטעלע מיט טאַבאַק און א באַוואַקסן שעפּסן־פיסל מיט איבערגעשפּאָלטענע קלאָען. נאָכן דאָזיקן שעפּסענעם פיסל ציען זיך לעדערנע רימענדלעך, קוילעכדיקע, פליישיקע, וואָס זאָגן עדות, אז פון זיי קענען אמאָל אראָפּפאַלן שמיץ איבער הענט

און קעפּ און איבער נאַקעטע געזעסלעך, וואָס מען מוז מיט די אייגענע צען פינגער אויפקנעפּלען.

אזא שטראָף טרעפט אָבער נישט אַלע מאָנטיק און דאָנערשטיק. סימע־יוסף האָט אַן אַנדערע טבע. ער האָט ליב אַריינצוזופּן אַ פולע נאָז טאַבאַק, אַ רוף צו טון, אַזוי זיך, אַ תלמיד פון ערגעץ אַ ווינקל און מכבד זיין יענעם מיט אַ קניפּ אין אונטערשטן חלק אַריין. ער האָט אויך אַ טבע, דער רבי סימע־יוסף, אויפצועפענען בשעת־מעשה ס׳מויל, צעשפּרייטן די נאָז־לעכער און אַרויסצולאָזן אַ טיפן אָטעם:

— אַ־אַ־אַ־אַ...

איז אָט דאַרף איך דאָס שוין מאָרגן צוריק אהינגיין אין יענער שטוב אַריין. די רביצין, די לאַנגע סימע־יוספטע, וועט, מן־הסתם, ווי אַלע מאָל זיצן ביי דער טיר, דאָרטן, וווּ עס שטייט דאָס פולע פּאָמישאָף מיטן אויסגעקראָכענעם בעזעם; זי וועט, מן־הסתם, האַלטן צווישן די פיס די אָפּגעשפּרונגענע, בלעכענע שיסל, גיך־גיך אַריינשיילן די קאַרטאָפל און רופן:

— סימע־יוסף! סימע־יוסף!

וועט דער רבי אַ צאַפּל טון און כאַפּן זיך צו דער רויט־געשפּרינקלטער פאַטשיילע:

— האַ, זאָגסט עפּעס?

— כ׳זאָג, אַז אַנטשלאָפן ווערן זאָלסטו שוין אויף אייביק, סימע־יוסף לעבן!

אַז איך וועל אַריינקומען, וועט זי אַראָפּלאָזן אַן אָפּגעשיילטע קאַרטאָפל אויף דער פּאָדלאָגע און אַ זאָג טון מיט איר לאַנג, שפּיציק קול:

— זע נאָר, ר׳איז דאָך שוין דאָ, דער תכשיט! סקאָציל קומט...

זי וועט מיך שוין נישט לאָזן אויסטון דאָס פּאַלטנדל, נישט אָפּוויקלען דעם באַשליק, נאָר אַזוי ווי איך גיי און שטיי, וועל איך מוזן אַרויס צו דער פּלומפּ און אַריינברענגען אַ צוויי, דריי קענדלעך וואַסער.

דאָס אַלץ וועט אָבער זיין ערשט מאָרגן. ביז מאָרגן איז נאָך אַ סך שעהען. מען זאָל וועלן איבערציילן, איז עס גאָר אָן אַ שיעור שעהען.

דערווייל זיץ איך מיר ביי באָבע־זיידעס פענצטער. דער קלויסטער טונקלט זיך וואָס אַמאָל טיפער און בלויער. אַרום דעם צלם איז נאָך אַלץ

דער הימל רויט. נישט אַנדערש, נאָר דאָ טאַקע, אויף דעם אָרט, בראָט מען און מען ברענגט די רשעים.

איז אָט, ווי כ'זיץ אַזוי, דאַכט זיך מיר אויס, אַז איך הער דעם זיידנס קול. נאָר עפּעס איז עס אַזוי ווי פאַרטויבט. ס'קומט אויס, ווי ס'וואָלט געגאַנגען פון יענער זייט טיר. אין אַ מינוט אַרום פּראַלט זיך טאַקע אויף די טיר און ס'פאַלט אַריין אַ קול, אַ פרעמדס, נישט קיין היגס:

— וואָס עפּעס אַזוי פינצטער?

איך רייס מיך אָפּ פון פענצטער. כ'וואָלט געשוואוירן, אַז ס'איז דאָס קול פון מיין מאַמען.

— קומסט טאַקע איצט צו פאָרן? — הער איך אין דער טונקלקייט דעם זיידנס שטים, וואָס איז, דאַכט זיך, אין דער איצטיקער מינוט אויך טונקל געוואָרן.

— נאָר־וואָס אַראָפּ פון אָמניבוס. אָבער וואָס איז דאָ אַזוי פינצ־טער?

די באָבע האָט זיך אויפגעכאַפּט פון דרימל.

— פרימעט, דאַכט זיך, הע? — פרעגט זי מיט אַן אויסגעוואַרעמ־טער פאַרשלאָפנקייט.

— יאָ, פרימעט טאַקע — ענטפערט דער זיידע — אָבער ציגנד עפּעס אָן. מען קאָן זיך דאָך אָן אויג אַרויסנעמען.

— און וווּ איז ערגעץ מיין מענדל? — פרעגט די מאַמע.

— דאָ בין איך, מאַמעשי! — שפּרינג איך ערשט איצט אַראָפּ פון זיידנס וואַרשטאַטל און לויף גלייך אַהין צו דער טיר, וווּ עס שטייט דאָס פאַרשאָטנטע געשטאַלט פון מיין געקומענער מאַמע.

פון אירע מלבושים גייט אַ געפרוירענער ריח, אַזוי ווי פון שטאָל.

— מענדלשי? — זוכט זי מיט אַ קאַלטער האַנט איבער מיין פּנים

— ווייז דיך נאָר. קום אַהער נענטער.

איך צי אַרויף צו איר דאָס פּנים. זי בויגט אַראָפּ אירס. צווישן אונדז שטייט די פינצטערניש. די באָבע גראַבלט דאָרט ביים לעמפּל, וואָס וויל זיך אַזוי גיך נישט אָנצינדן. פונדעסטוועגן דערפילט די מאַמע אין דער פינצטער, ווי אַזוי איך זע אויס.

— אָרעם קינד מיינס! ביסט, נעבעך, אַזוי אויסגעדאַרט געוואָרן, און ווי איז מיר!

— דאַנק גאָט דערפאַר! — רופט זיך אָן די באָבע.

— פאַרוואָס האָסטו מיר נישט געשריבן, אַז ער איז, נעבעך אַזוי קראַנק? — האָט די מאַמע טענות צו דער באָבען.

— ערשטנס האָב איך דיר יאָ געשריבן.

— אַז ער איז אַביסל נישט געזונט.

— וואָס נאָך האָסטו געוואָלט?

— כ'וואָלט דאָך געקומען צו לויפן.

— וואָלסטו אים געזונט געמאַכט? נישקשה, די באָבע האָט אויך געוווסט, וואָס זי האָט צו טון. הע, מענדל?

אויף דער שטוב ליגט שוין די וואַרעמע, רויטלעכע ליכטיקייט פון אַנגעצונדענעם לעמפּל. דער זיידע העגנט־אויף אויף דער טיר זיין ווינטערדיק מלבוש מיטן שפּאַלט פון הינטן און מיט די צוויי קנעפּ ביי די זייטן. די באָבע רופט דאָס דאַזיקע מלבוש — די גויאישע יופּיצע זי האָט עס נישט ליב. דער זיידע אָבער גיט אַ פיר מיט דער האַנט איבער דער געלבלעך־אויסגעקראַכענער שעפּסן־פעל, אַזוי ווי ער וואָלט געגלעט אַ טייער קעפּל פון אַן אייניקל און גיט גדלותדיק אָנצוהערן:

— נישט קיין גויאישע יופּיצע איז עס, נאָר אַ זשופּאַן.

— אַ זשופּאַן, אַ דופּאַן... — שפּעט די באָבע — אַ ייד זאָל דיר ליב האָבן צו גיין נאָר אין גויאישע מלבושים.

די מאַמע שטייט אַזוי ווי אַ פרעמדע. זי איז געקומען פון וואַרשע אין אַ לאַנגן, שוואַרצן פּאַלטן מיט נאָך אַ שוואַרצערן פוטערנעם קאָלנער. די לענג, צי גאָר די שוואַרצקייט פון פּאַלטן, מאַכט די מאַמע גרעסער, ווי זי איז געווען, איידער זי איז אוועקגעפאָרן.

זי האָט מיך שוין אויסגעקושט פון אַלע זייטן. איצט, ביי דער רויטלעכער ליכטיקייט, נעמט זי מיך נאָכאַמאָל אַרום:

— אָרעם קינד מיינס! אַזוי קראַנק ביסטו, נעבעך געווען?

— קראַנק, שמאַנק... — רופט זיך אָן דער זיידע, וואָס גרייט זיך שוין אוועקצוזעצן צום וואַרשטאַטל — טו דיך אויס, וואָס שטייסטו, וואָס?

די מאַמע בינדט אָפּ דאָס דערעלע פון קאָפּ, ציט אַראָפּ פון זיך דעם

לאַנגן, שוואַרצן פּאַלטן און וואַרפֿט אים אַרויף אויפֿן בעט. די באָבע נעמט פֿאַמעלעך אַראָפּ דעם פּאַלטן און הענגט אים אויף אין שכנות מיטן ייִדנס גויאישן זשופּאַן.

— אַ נייעם פּאַלטן האָסטו דיר געמאַכט? — גיט די באָבע אַ גלעט דעם שוואַרצן קאָלנער.

— גיטל־האָדעס האָט אים מיר געשענקט.

— אַזוי! המ... און וואָס הערט זיך דאָרט ביי זיי?

— קיין עין־הרע! אונדז געזאָגט, אַן זייער שאָדן.

— און הירש־וואָלף, וואָס מאַכט?

— אַזוי ווי ער.

— און די האַנט זיינע? ער קאָן שוין רירן מיט דער האַנט?

— יאָ, געלויבט דער אויבערשטער.

איך קוק מיך ערשט גוט איין אין דער מאַמען. אָן פּאַלטן זעט זי שוין אויס אַזוי ווי דעמאָלט, ווען זי איז אַוועקגעפֿאָרן. נישט מער, אויפֿן קאָפּ זיצט אַן אַנדער שייטל. זייער אַ שוואַרץ, גלאַנצנדיק שייטל מיט אַ גראָבן, פּאַרדרייטן פּלעכט פֿון פֿאָרנט, אַזוי ווי אַ פֿויגל.

מוז זיין, אַז צוליב דעם דאָזיקן שייטל זעט דאָס פּנים אויס פּולער, אויסגעגלייכטער און אפֿשר יינגער אויך.

— און וואָס מאַכן דאָרט גיטל־האָדעסעס קינדער, זאָלן געזונט זיין? — פֿרעגט אויפֿסניי די באָבע.

— אַלדאָס גוטס. פּיניעק אַרבעט שוין אין אַן אַפּטייק.

— און פֿאָלע?

— זי האָט שוין „געסקינטשעט".

— און שליאַמעקל?

— ער גייט מיט מזל אַ חתן ווערן.

איך ווייס, אַז דאָס דערציילט איצט די מאַמע פֿון איר רייכער שוועסטער אין וואַרשע, פֿון דער מומע גיטל־האָדעס, וואָס וווינט דאָרט אין אַ סך שטובן מיט באַלקאָנען און וואָס אירע קינדער הייסן: נישט מענדל, נאָר פּיניעק און פֿאָלע. ס'דאַרף דאָרט זיין אַנ'עדזשע אויך און אַ קליין יינגל, וואָס האָט אינגאַנצן נישט קיין נאָמען, נאָר מען רופֿט אים „מאַלי". איך האָב די אַלע קינדער נאָך קיינמאָל נישט געזען. איך ווייס נאָר, אַז פֿון צייט צו צייט טראָגט איך קורצע הייזעלעך, מיט מע־

שענע קנעפּלעך בײַ די זײַטן, וואָס שטאַמען פון דעם אײגענעם „מאַלי".

— און וואָס מאַכט „מאַלי"? — האָב איך גיך אַ פרעג געטון.

— אַ — האָט זיך די מאַמע צעשמײכלט — ער איז שוין נישט הײנט קײן „מאַלי". קײן עין־הרע אויסגעוואַקסן. ער גײט אין גימנאַזיע אַרײַן, גײט ער.

דער זײדע, וואָס איז שוין געזעסן בײַ זײַן וואַרשטאַטל מיט די פּלײצעס אויף דער שטוב אַרויס, האָט זיך איצט אויסגעדרײט.

— הע, וואָס זאָגסטו? — איז זײַן קלײן, ווײַס בערדל געשטאַנען אויפגעשפּיצט.

— ר'איז שוין אין דער דריטער קלאַס.

— אין דער גימנאַזיע טאַקע?

— יאָ, אין דער גימנאַזיע.

— און ער טראָגט אַ מונדירל?

— אוודאי. אַזאַ מונדירל, ווי דו נײַסט, טאַטע.

— אָוואַ! — האָט זיך דער זײדע נישט געקאָנט אָפּוואונדערן — אַ שאָד, וואָס דו האָסט נישט מיטגעבראַכט עפּעס אַן אַלט מונדירל פון אים.

— צו וואָס דאַרפסטו עס?

— אַט גלאַט, אַ קוק טון, ווי אַזוי מען נײט מונדירלעך אין וואַרשע.

— נישט בעסער פון דיר, טאַטע.

— אויך גראַנאַטנע, מיט זילבערנע קנעפּ?

— יאָ. פּונקט אַזוי ווי דאָ.

— הם... אומעטום אײן וועלט.

דעם זײדן האָט, זעט אויס, שטאַרק הנאה געטון, וואָס אין וואַרשע נײט מען פּונקט אַזעלכע מונדירלעך, ווי ער. ער האָט אָוועקגעלײגט דאָס שטיקל אַרבעט און געגרײט זיך אויף נײַע ידיעות פון וואַרשע.

— און ווער נײט אים די מונדירלעך?

— ווער זאָל אים נײען? אַ שנײַדער.

— איז אין וואַרשע, הײסט עס, אויך דאָ אַ דוד־פּרוויקע?

— ער מײנט, אַז ער איז אײן זכר אין מאָסקווע... — האָט זיך שוין די באָבע אַרײַנגעמישט.

— הער אויף. ייִדענע. מ'רעדט דאָך עפּעס.

איך בין געשטאנען אנגעשפארט אן דער מאמעס א קני. זי האט נישט אויפגעהערט מיך צו גלעטן, ארומצונעמען מיין פנים און שטילער־הייט צו זיפצן.

—און וואס הערט זיך נאך? — האט די באבע איבערגעריסן די שטילקייט — האסט טאקע תנאים געשריבן מיט ציפעלען?

— יא, מאמע. ס׳קומט מיר א מזל־טוב.

— זאל טאקע זיין מיט מזל. עפעס א לייטישער מענטש?

— א בארשטן־מאכער.

— א בארשטן־מאכער? — האט דער זיידע איינגעקנייטשט דעם שטערן — וואס עפעס א בארשטן־מאכער? פארוואס נישט קיין שניי־דער?

— מיט וואס איז דאס א שניידער מער יחסן, ווי א בארשטן־מאַ־כער?

— א שניידער איז א מענטש. און א בארשטן־מאכער איז נישט מער, ווי א בארשטן־מאכער.

— ס׳שטייט דיר נישט אן? — האט די באבע אויפגעשטעלט אירע בלעכענע ברילן.

— אוודאי שטייט מיר נישט אן.

— טאמער קענסטו וויסן... דוד־פרויקען שטייט נישט אן דער יחוס.

— ער האט זי גענומען אן א גראשן געלט — האט די מאמע שטיל אריינגעווארפן.

— א טובה טוט ער מיר. נאך געלט גיב אים.

— הער נישט, וואס דער נאר רעדט — האט די באבע ברוגזלעך אויסגעשטעלט דאס פנים — און ווו זענען געווען די תנאים?

— ביי אברהם־אייזיקן.

— פארוואס נישט ביי גיטל־האדעסן?

— כ׳וויים... גבירים? ס׳האט זיי אפשר נישט געפאסט.

— אוודאי. גיי לאז ארײַן א בארשטן־מאכער... — האט דער זיידע גענומען נקמה.

די באבע האט שטיל אראפגעלאזט ס׳פנים. דער זיידע איז גיך געלאפן מיטן נאדעלע.

— אברהם־אייזיק, נעבעך, האט אלץ נישט קיין פרנסה, העי?
— ער קאפעט זיך, פארשולדיקט.
— און סימע־לאה?
— שיין, ווי גאלד.
— פארוואס טוט מען נישט מיט איר קיין שידוך?
— ס׳טרעפט זיך נישט.

די באבע האט טיף אפגעצויגן דעם אטעם. אין שטוב איז לאנג שטיל געווען.

דריי מענטשן זענען געזעסן מיט געזונקענע קעפ און אזוי ווי גע־דרימלט.

ס׳איז טרויעריק. מיטן פעטער אברהם־אייזיק איז טרויעריק.

אליין איז ער א לייבלעכער ברודער פון מיין מאמע, פון דער מומע מרים און פון דער רייכער גיטל־האדעס אין ווארשע.

כ׳קען אים, דעם פעטער אברהם־אייזיק.

פאראיארן, ראש־השנה, איז ער געווען דא ביי אונדז. ער האט גע־האט א גרויסע, בלאנדע באָרד, א שיטערע. געקוקט האט ער דורך ברילן און געטראגן אן אויפגעשטעלט, אכט־קאנטיק היטל, וואס קיינער האט קיינמאל נישט געטראגן און וועט נישט טראגן. געררעדט האט פעטער אב־רהם־אייזיק מיט א צעשפרייטער שטים, זינגנדיק. און ראש־השנה־יום־כפור האט ער טאקע דא ביי אונדז אין שטאט געדאוונט מוסף אין שניי־דערישן שולכל.

מען האט געזאגט, אז זיין דאווענען איז צו קושן יעדעס וואָרט. וואס קומט אבער ארויס, אז ער האט, נעבעך, נישט קיין פרנסה, און סימע־לאה, די שיינע טאכטער זיינע, דארף שוין א כלה ווערן, און דער זון פון לאנדאן האט געזאלט שיקן נדן — שיקט ער נישט.

איז טרויעריק ביים פעטער אברהם־אייזיק.

אזוי האט די מאמע דערציילט, און בשעת־מעשה אויפגעבונדן דאס פעקל, וואס מומע גיטל־האדעס האט איר מיטגעגעבן. ס׳איז געגעבן א פאל ארויס א פאר שיך מיט שנורעוואדלעס, א מארינארקע מיט צו לאנ־גע ארבל, א היטל מיט א גויאישן דאשיק, הויזן, וועסטלעך. אן אוצר נאנצער.

אָבער דאָס אַלץ האָט מיך דאָס מאָל נישט געפרייט. איבערהויפּט האָט מיך געאַרט דאָס היטל מיטן גויאישן דאַשיק.

— כ'על עס נישט אָנטון! — האָב איך געזאָגט און נישט געוואָלט זיך צורירן דערצו.

— פאַרוואָס? ס'איז דאָך אַזאַ שיין היטעלע.

— ביי אונדז אין חדר גייט מען נישט אין אַזעלכע היטעלעך.

— וועסטו יאָ גיין.

— ניין, כ'וועל נישט גיין.

דער זייגער האָט הייזעריק געקלונגען. איך האָב אָפּגעציילט. גאַנ־צע צען קלעפּ. אין אמתן אָבער האָבן די ווייזערס געוויזן נישט מער, ווי ניין.

— האָסט דיך שוין געזען מיט לייזערן? — האָט זיך פּלוצלינג אָנגערופן דער זיידע.

— ניין — האָט די מאַמע נישט־ניחאדיק געענטפערט.

— כ'האָב מיך טאַקע געוווּנדערט, פאַרוואָס דו ביסט נישט פאַר־פאָרן גלייך אַהיים.

— כ'על שוין דאָרטן קיינמאָל נישט פאַרפאָרן.

צוויי שטומע פּנימער פון באָבע־זיידע, פאַרשאַרצטע, האָבן זיך גלייכצייטיק אויפגעהויבן אויף דער מאַמען. איך האָב אויך נישט פאַר־שטאַנען, וואָס די מאַמע האָט דאָ געזאָגט.

— אַהיים צו דיר וועסטו נישט פאָרן?

— ניין. כ'האָב אים שוין גענוג געהאַט, דעם געשפּאַן מיינעם.

די אַלטע צוויי פּנימער זעען אויס, ווי טויבלעך.

— וואָס איז שוין ווידער, פרימעט?

— וואָס זאָל זיין? ס'איז גאָרנישט. נאָר די טויטע קללות, וואָס ער ווינטשט מיר, זאָלן אַריין...

— שאַ, שאַ, שעלט נישט! — האָט זיך די באָבע גיך אויפגעשטעלט פון איר קופּערטל.

— אַ ייד זאָל זיך נישט שעמען. אַ גוי שעלט דאָך נישט אַזוי אַ ווייב, ווי ער האָט מיך געשאָלטן.

— ווען האָט ער דיך דאָס צייט געהאַט צו שעלטן? ביסט דאָך נישט געוועזן הי.

— דודך א בריוו האָט ער מיך אַזוי געשאָלטן. איז וואָס, אַז כ'בין אַוועקגעפאָרן? כ'האָב אַן איינציקע טאָכטער, האָב איך נישט געזאָלט פאָרן אויף איר שמחה?

— זאָגט מען כאָטש, אַז מען פאָרט — מישט זיך אַריין דער זיידע.

— ווען האָב איך געזאָלט זאָגן? כ'האָב אים דען אַמאָל אין דער היים?

— וואָס האָסטו געוואָלט, ער זאָל זיצן אין שטוב און „טשאַטשקען" (שפּילן) זיך מיט דיר?

— ווער רעדט פון „טשאַטשקען" זיך? אָבער ער קאָן דאָך מיר נישט פאַרווערן צו פאָרן אויף מיין קינדס תנאים?

— אַז ס'האָט קיין שום לעבעדיק נפש נישט געוווּסט, ווו דו ביסט אַהינגעקומען. ווי האָט מען דאָס אַ „יאַדעס" (יהדות), איבערצולאָזן אַ מאַן מיט אַ קינד אויף הפקר?

— אָווא!... טאָמער קענסטו ווייסן. ער האָט נישט געהאַט ווער עס זאָל אים אָפּקאָכן די „מיכע" (געקעכטס)?

— וואָסזשע האָסטו געוואָלט? ער זאָל זיך אַליין קאָכן?

— לאָז ער יאָ קאָכן, לאָז ער נישט קאָכן. איך האָב אים שוין גע־נוג!

— האָסט שוין אַן אַנדערן אויף זיין אָרט? — האָט דער זיידע פאַר־מאַכט איין אויג — וואָס מיינסטו, ביסט אַ יונג ווייבעלע?...

— נו, הער שוין אויף, אַלטער נאַר! — האָט זיך די באָבע אינ־גאַנצן געשאָקלט — און דו, פרימעט, מאַך נישט קיין לייטיש געלעכ־טער און גיי אַהיים.

— וואַרפסט מיך אַרויס, מאַמע?

— כ'וואַרף דיך נישט אַרויס, חלילה. נאָר אַ ווייב דאַרף אַהיימ־גיין צום מאַן.

— כ'וויל אים מער נישט קענען. וואָס האָב איך געהאַט ביי אים? אָפּגעפינצטערט, נעבעך, מיינע יונגע, שיינע יאָרן! ער האָט מיר איינ־גערעדט, אַז ער איז אַ גוט־באַזיצער, אַז ער האָט אַ פאָלוואַרק... אַז אַך און וויי איז צום פאָלוואַרק זיינעם!

די מאַמע האָט איצט געקריגן רויטע, קליינע אויגן. נישט קיין שיי־נע. די נאָז איז אויך געוואָרן רויטלעך, פאַרשפּיצט.

— נו, שוין, גענוג. — האָט די באָבע געוואָלט פאַרגלעטן דעם טאַטנס חטאים — מיינסט, ער האָט זיך נישט נאָכגעפרעגט אויף דיר?

— האָט ער מיר אַ טובה געטון!

— עטלעכע מאָל אין טאָג פלעגט ער דאָ קומען אויפן הויף.

— אויפן הויף... און אַרויפקומען אַהער איז אים נישט אָנגעשטאַנען?...

— ווייסט דאָך — האָט די באָבע אַזוי ווי איינגערוימט אַ סוד — אַז מירביידע לעבן נישט שווה בשווה.

— מיט וועמען לעבט ער יאָ שווה בשווה?

— מילא, נו. ר׳איז נאָך נישט פון די ערגסטע... אַצינד איז טאַקע שפּעט, אָבער מאָרגן, מערטשעם, וועסטו אַהיימגיין.

— ניין, מאַמע. כ׳זאָל אַפילו ווייסן צו וואַשן פאַדלאָגעס, וועל איך מיט אים מער נישט גיין וווינען.

— וואָס איז עפּעס געוואָרן מיט דיר אין וואַרשע? — האָט שוין דער זיידע נישט געקאָנט מער איינזיצן.

— אין וואַרשע לעבט מען, ווי מענטשן. גיטל־האַדעס איז אַ מאַדאַם אַ גאַנצע, אַ דייטשישע פרוי. און וואָס איז פון מיר געוואָרן? ביי בערלען, זאָל זיין אָפּגעשיידט, האָב איך דאָך געוווינט אין „פאָקאָיעס". כ׳האָב דאָך געהאַט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

— מאַ, ביי בערלען! — האָט די באָבע אָפּגעזיפצט — ס׳איז דען אַזוי, ווי אַ מענטש נעמט זיך פאַר?

אַזוי האָט מען זיך איבערגעוואָרטלט ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אַריין. אַן מיר האָט מען אינגאַנצן פאַרגעסן.

איך האָב אַלץ אויסגעהערט און בשום אופן נישט געקאָנט פאַרשטיין, פאַרוואָס די מאַמע איז צוריקגעקומען פון וואַרשע אַ ברוגזע אויפן טאַטן. פאַרקערט — מיר האָט זיך געלייגט אויפן שכל, אַז דער טאַטע גאָר דאַרף זיין ברוגז אויף דער מאַמען. איז זי דאָך פאָרט נעלם געוואָרן און אַפילו נישט אָנגעזאָגט — וווהין.

איך בין אויף דער מאַמען, וואָס אַן אמת, נישט בייז געווען. ס׳האָט מיך נאָר געאַרט, פאַרוואָס זי דערמאָנט איצט איר ערשטן מאַן, ביי וועמען זי האָט געהאַט „פאָקאָיעס" און מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן. וואָס איז דאָס פאַר אַ פאַרגלייך? איר ערשטער מאַן איז געווען אַ

רופא אין קאַנסקעוואָליע, און מיין טאַטע האַנדלט נאָר מיט היי. ווי קומען דאָ אַהער „פּאַקאַיעס” מיט מעשענע קליאַמקעס?

קאַפּיטל זעקס

צומאָרגנס האָב איך מיך געפּעדערט צו גיין אין חדר אריין. כ'בין אויפגעשטאַנען פריער. כ'האָב מיך אַרומגעוואַשן פון אַלע זייטן, אָנגעטון אַ פּאָר פּרעמדע הויזן, וואָס די מאַמע האָט געברענגט פון וואַרשע, און געהאַלטן שוין גרייט די צוויי בייגל, וואָס די באָבע האָט מיר אָנגעשמירט מיט פּוטער.

ס'האָט מיך נישט געגלוסט אוועקצוגיין פון דער וואַרעמער שטוב, פון זיידנס לידלעך, פון דער געקומענער מאַמען. ביז די מאַמע אַליין האָט עס, זעט אויס, דערפילט, און בשעת כ'האָב שוין אַרויפגעצויגן אויף מיר ס'פּאַלטנדל, האָט זי זיך אָנגערופן פון בעט אַרויס:

— זאָל ער נאָך היינט נישט גיין. ער וועט נישט פאַרשפּעטיקן די תורה.

כ'האָב אַ קוק געטון אין פענצטער אַריין מיט פרישע אויגן.

ס'איז געווען בלוי און ליכטיק. דער זיידע, ווייזט אויס, האָט זיך שוין געהאַט אונטערגעלענט ס'האַרץ מיט אַביסל אָקעוויט. ער איז איצט אַרומגעגאַנגען איבער דער שטוב אַ האָפערדיקער און געלאָזט זיך הערן מיט זיינע וואָכעדיקע און יום־טובדיקע ניגונים.

די באָבע, אין רויטן נאַכט־קופּקעלע, אַ קליינע, אַן איינגעבויגענע אַזוי ווי אַן אויסגעקרימטער קזשאַק, האָט שטיל אַרומגעשאַפּעט איבער דער שטוב, געמאַכט פייער און געגרייט אָנבייסן.

די מאַמע איז אויפגעשטאַנען די לעצטע. איצט, ביי דער בלוי־ווייסער ליכטיקייט אויף די שויבן, איז דער מאַמעס פּנים געווען לויטער און יונג. דאַכט זיך, אַז ביז היינט אינדערפרי האָב איך נישט געזען, די מאַמע זאָל האָבן אַזאַ וואַרעם, ווייך גוידערל און אַזעלכע אויסגעוואַשענע, בלויע אויגן.

זי האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שטוב אין אַ שוואַרצער, די־

נער ספּודניצע מיט שפּיצן ביים זוים, וואָס האָבן בשעתן גיין גערוישט, אַזוי ווי שאַרסטקע זייד.

— האָסט עס געקויפט? — האָט זיך די באָבע אַראָפּגעבויגן און אַ טאַפּ געטון די ספּודניצע.

— ווי קום איך צו אַזעלכע זאַכן — האָט די מאַמע געענטפערט מיט אַ שטילער פאַרביטערטקייט, וואָס האָט גאַרנישט געקליידט צו איר לווי־טער פּנים — גיטל־האָדעס האָט עס מיר געשענקט.

— זייד?

— וואָס דען? באַרכאַן?

די באָבע האָט מיט צוויי פינגער אָפּגעווישט די ווינקלען פון מויל. דער זיידע האָט אַ קוק געטון פון אַ זייט און סתם אַזוי געפרעגט:

— וויפיל, אַ שטייגער, קאָן אַזאַ ספּודניצע ווערט זיין?

קיינער האָט אים נישט געענטפערט.

די מאַמע האָט זיך אָנגעשטופט מיט די פּלייצעס אויף דער שטוב אַרויס און גענומען צעקעמען איר שייטל.

איך וויים נישט פאַרוואָס, נאָר די שוואַרצע, זיידענע ספּודניצע פון דער וואַרשעווער מומע גיטל־האָדעס איז מיר נישט געפעלן. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז אין דער דאָזיקער ספּודניצע איז די מאַמע אַן אַנדערע. נישט יענע מאַמע, וואָס איז אַריינגעפאַלן אַמאָל אין אַ באַגינען מיט רחמימדיק־צענומענע הענט:

— משה איז פאַרביי!

ביי אונדז אין שטוב האָב איך די מאַמע קיינמאָל אַזוי נישט געזען. די הענט אירע זענען קיינמאָל נישט געווען אַזוי נאַקעט, ווי איצט. דאָרט האָט זי זיך נישט געוואַשן מיט קיין שמעקנדיקן זייף, נישט געשטאַנען אין שפּיגל און נישט געפּוצט זיך, אַזוי ווי דאָ.

— וואָס געדויערט עס אַזוי לאַנג, פרימעט? — האָט זיך די באָבע אָנגערופן פון אַ זייט — ס'אָנבייסן שטייט דאָך שוין אויפן טיש.

— ס'שאַדט נישט... — האָט די מאַמע אַ גלעט געטון אַ לעקעלע פון שייטל — אין וואַרשע פירט מען זיך אַזוי.

— דאָ איז דאָך נישט וואַרשע.

ס'האָט גענוג לאַנג געדויערט, ביז די מאַמע איז פאַרטיק געוואָרן

און צוגעקומען צום טיש. זי איז געגאַנגען אביסל שטייפלעך, אָנגעבלאָזן, אַזוי ווי אַ פּאַווע.

ביים טיש זענען געזעסן אַלע. די מאַמע — אַקעגנאיבער מיר. איר וואָרעם, קליין גוידערל האָט זיך לייכט געשאָקלט. איך האָב ערשט אַצינד דערזען, אַז די מאַמע האָט געברענגט פון וואַרשע צוויי חן־גריבעלעך אויף ביידע זייטן פּנים. זי האָט געמאַכט קליינע ביסנס, געטרונקען די קאַווע אַזוי ווי מיט אַ האַלב מויל און אינמיטן דרינען אָנגערופן זיך צו מיר:

— מענדלשי, ווי אַזוי עסטו עפּעס?

— ווי אַזוי זאָל ער עסן? — האָט זיך דער זיידע אַריינגעמישט.

— אין וואַרשע עסט מען אַנדערש.

— און לאָז מיך שוין געמאַך מיט דיין וואַרשע! זע נאַר, ס׳געפעלט איר נישט, ווי ער עסט. און איך עס בעסער?

— דו עסט אויך נישט שיין, טאַטע.

— ראַכל, הער נאַר, וואָס דיין טאָכטער זאָגט! אָפּגעלעבט צוויי און זעכציק יאָר און גאָרנישט געוווּסט, אַז איך עס נישט שיין! אָוואַ!... ווי אַזוי עסט מען דאָס שיין?

— מען כאַפּט נישט. מען בייסט אָפּ קליינע שטיקלעך.

— אַ וואַזשנע תורה.

די מאַמע האָט נישט געענטפערט. איך האָב מיך באמת אָפּצובייסן קליינע שטיקלעך און נישט צו כאַפּן. אָבער אין האַלדז איז מיר געוואָרן ענג, די אויגן זענען מיר איבערגעגאַנגען. האָט די באָבע פּלוצלינג געגעבן אַ שטעל אַוועק איר טעפּל קאַווע און אָנגערופן זיך מיט אַ צו־הויך קול:

— מענדל, דו וויינסט?

דאָ האָט די מאַמע אויך געגעבן אַ שטעל אַוועק ס׳טעפּל קאַווע. ס׳גוידערל אירס האָט זיך אַביסל פאַרקרימט.

— נו, שאַ, מענדלשי, וויין נישט — האָט זי מיך גענומען גלעטן

— כ׳האָב מיר געמאַכט אַ געלעכטער... נו, הער שוין אויף... דו עסט גאַנץ שיין.

דער זיידע האָט בייז געברומט:

— וואַרשע גאַר! טאָמער קענסטו וויסן?.. גנע!...

די מאמע האט מיך, סוף כל סוף, איינגענומען. אָבער מיר איז נאָך אַלץ געווען שווער אויפן האַרץ.

— אַזאַ שיינער טאָג אין דרויסן! — האט זיך דער זיידע אָנגערופן, זיצנדיק שוין צוריק ביי זיין וואַרשטאַטל — אפשר וואָלט מענדל אַביסל אַראָפּגעגאַנגען? זאָל ער זיך צוגעוווינען צו דער לופט.

— כ׳וויים, כ׳האָב נאָך מורא! — האט זיך די מאַמע געקווענקלט.

— ס׳שאַדט נישט. זאָל ער טאַקע גיין — האט זיך אַריינגעמישט די באָבע — ווי לאַנג די זון איז דאָ.

מען האט מיך אַרומגעהילט און אַרומגעבאַבלט. איך בין אַרויס אין גאַס אַריין, אַזוי ווי איינער, וואָס קומט קאַפּויער פון אונטערן וואַסער.

— גיב דאָרט אַכטונג אויף די שליטעלעך — האט מיר די באָבע נאָכגעשריגן — און זוים דיך נישט לאַנג. הערסט, מענדל?

— כ׳הער, באָבעשי, כ׳הער.

אויף דער גאַס איז געווען אַזוי ווייס און שטיל, אַז כ׳האָב געמוזט אַ ווײַלע האַלטן די אויגן צוגעמאַכט. ס׳האט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז כ׳בין אַריינגעפאַלן אין אַ פרעמדער שטאָט. אַלע זעען אויס אַזוי ווי טויבע, און אַלע גייען מיט טויבלעכע טריט.

דער שניי ליגט צווישן די אייזערנע קראַטן אַרום דעם קלויסטער, אויף די געזימסן איבער די פענצטער. אינמיטן וועג איז ער הויך, ווייך. אַ שליטעלע גיט זיך גדלותדיק אַ שנייד פאַרביי מיט אַ דין געקלינגעריי. פון דער גימנאַזיע גייען שוין צוריק די סטודענטלעך. מען וואַרפט זיך מיט קוילן שניי. מען לויפט, מען שרייט.

ווי אַנדערש די שטאָט איז געוואָרן, זינט איך האָב מיך געמוזט ליגן אין בעט אַריין. אויף דער לובלינער גאַס שטייען אויסגעשטעלט הויכע פאַרשנייעטע סלופּעס, אונטערגעשפּאַרט מיט קלענערע סלופּקע־לעך, אַזוי ווי מיט צענומענע פיס. די גאַס אַליין גייט איצט באַרג־אַרויף. זי איז לאַנג און פאַרברייטערט געוואָרן. ביי דער „צעלבודע״ שטייט שוין נישט מער דער פּוילישער סטראַזשניק מיט דער בלויער נאָז. אויף דער וואַרשעווער גאַס, דאָרט וווּ מאָטל שטרוים ווייב האט אַ געוועלב, האט מען שוין נישט אויסגעשטעלט נישט די שטיקער באַרכאַן, נישט די שטרויענע קוישן. ס׳איז דאָרט ווייס און טויב.

אויף דער שפּאַציר־גאַס האָב איך מיך פאַרקוקט אויפן פאַרשנייעטן

צלם פון דייטשישן קלויסטער. כ'האָב מיך דערמאָנט, אַז דאָ אַרום בין איך געגאַנגען זוכן די מאַמע צו דער מומע מרים, אַצינד איז דאָ זייער שטיל. מען זעט נישט קיין לעבעדיקן מענטש. אָבער פּלוצלינג וואַקסט אויס אַ ייד אין אַ הויך פּליושן היטל.

— מענדל, ווו גייסטו דאָס? — דערהער איך אַ באַקאַנט, וואַרעם קול.

— טאַטע! — האָב איך מיך אין דער ערשטער מינוט דערשראָקן, און אין האַלדז איז מיר עפּעס פאַרשטעלט געוואָרן.

— ווּהין גייסטו דאָס? ביסט שוין געזונט, העט?

— יאָ, טאַטע, כ'בין שוין געזונט.

דער ייד אין הויכן פּליושענעם היטל איז טאַקע מיין טאַטע, ער איז גרוי געוואָרן... די אויגן קוקן דרימלדיקער, שטילער.

— כ'בין געוועזן היינט ביי דיין רבין געוואָר ווערן — זאָגט ער.

— כ'האָב שוין היינט געזאָלט גיין אין חדר אַריין.

— אַזוי. נו, פאַרוואָס ביסטו נישט געגאַנגען?

— די מאַמע איז געקומען.

— העט? — פאַרשאַרצט דער טאַטע אַ האַלב פּנים און די דרימלדיקע אויגן ווערן צוגעמרוזשעטער — די מאַמע, זאָגסטו?

— יאָ, די מאַמע איז געקומען.

— ווען איז זי דאָס געקומען?

— נעכטן ביינאַכט.

— נעכטן נאָך? פאַרוואָס־זשע זעט מען זי נישט?

— זי איז אין דער הויך, ביי דער באָבען.

— אַזוי, ביי דער באָבען...

עס ווערט צווישן אונדז שטיל. דעם טאַטנס אויגן עפענען זיך. ער האָט איצט אַזעלכע גרויסע, גרין־געלבלעכע וואָנסעס, דער טאַטע.

— כ'בין נישט אַרויפגעקומען — רעדט ער נישט צו מיר, נאָר צום דייטשישן קלויסטער — ווייל כ'האָב זי נישט ליב, די באָבע דיינע. אָבער מיין נישט... כ'האָב געוווסט... ווענן דיר האָב איך אַלץ געוווסט. ווער, מיינסטו, האָט געשיקט פּאָמפּער דאָקטאָר?

זיין קול ווערט פון מינוט צו מינוט שטילער, אָפּגעהאַקטער.

— איז זי געקומען! — דערמאָנט ער זיך אויפסניי און זיפצט אָפּ — פאַרפאָרן גאָר צו זיי... און ווי זעט זי אויס, די מאַמע?

— גוט. גאַנץ גוט.

שטיל. מיר גייען צוזאַמען. עס קומט אונדז אַקעגן דער זעלנער מיט דער ביקס, וואָס היט דאָס קרימינאַל.

— האָסט שוין עפּעס געגעסן? — רייסט דער טאַטע איבער די שטילקייט.

— יאָ, כ'האָב שוין געגעסן.

— ס'איז דיר אפשר קאַלט? קום אַריין צו מרדכין אין דער גאָר־קיך. וועסט דיך אַביסל דערוואַרעמען.

— ניין, טאַטע, דאָ איז גאַנץ גוט.

— וואָס טוסטו דאָ אין גאַס?

— כ'בין אַרויס אַביסל אויף דער לופט.

— אַזוי. גוט, קום, וועל איך דיך צופירן.

ער נעמט מיך אָן ביי דער האַנט. כ'בין נאָך אַזוי מיטן טאַטן קיינמאָל נישט געגאַנגען. כ'ווייס נישט, צי זאָל איך מיך שעמען, צי זאָל איך מיך פרייען. כ'ווייס נאָר, אַז ס'איז מיר גוט אַצינד.

— כ'בין געווען היינט ביי דיין רבין — הייבט ער אָן אויפסניי — זאָגט ער מיר, דער רבי דיינער...

ער האַקט אָפּ אינמיטן, פאַרקלערט זיך און קוקט ערגעץ אין חלל אַריין. זיין גרויסע, פליישיקע נאָז זעט אויס, ווי זי וואָלט זיך אָפּגעטיילט פון פנים. פּאַמעלעך נעמט ער אויפקנעפּלען זיין אַלטן, ווינטערדיקן פּאַלטן, לאָזט אַראָפּ אַ האַנט אין איינער פון די גאָר־טיפע הויזן־קעשענעס, נעמט אַרויס פון דאָרט אַ ווייכן איינגעפּאַלטנעם, לעדערנעם בייטל און דערלאַנגט מיר עפּעס אין האַנט אַריין.

— נאַ — זאָגט ער — דאָ האָסטו, וועסטו דיר עפּעס קויפן.

צום ערשטן מאָל גיט מיר דער טאַטע געלט. וואָס טויג עס מיר? וואָס קויפט מען פאַר אַזויפיל געלט?

— קויף עפּעס פאַר דער מאַמען — גיט ער צו גאָר שטיל און פירט מיך צו צום הויז, וווּ עס וווינען באָבע־זיידע. — נו, גיי שוין, וועסט דיך נאָך, חלילה, פאַרקילן.

איך וויל דעם טאַטן געבן אַ קוש אין האַנט אַריין. דאַכט זיך, אַז

אויך צום ערשטן מאָל. נאָר ער כאַפּט אָוועק די האַנט און נעמט שטאַמ־לען:

— נו, שוין, פּטור... גיי, גיי...

אינמיטן וועג רופט ער מיך צוריק:

— מענדל? איז וואָס האָב איך דאָס געוואָלט זאָגן? יאָ... דערציי־ל דאָרט נישט. כ'האָב נישט ליב די באָבע דיינע, האָב איך נישט ליב.

***

דעם איינענעם אויפדערנאַכט איז וואָלאָדעק, דער משוגענער גוי, אַהיימגעקומען פריער, ווי אַלע מאָל. ער איז געווען אינגאַנצן רויט. די געלע באָרד — צעקנוידערט, פּייכט.

— וואָס האָסטו דיך היינט עפּעס אַזוי צוגעאײַלט, וואָלאָדעק?

דער גוי ברומט אין דער צעקנוילטער באָרד אַריין מיט אַ פול, מעלה־גרהדיק מויל:

— אַז אַ כאָלערע זאָל זי טרעפן, די מאַגדע. אַז פּגרן זאָל זי די היינטיקע נאַכט, די פאַרשאָלטענע מויד!

— ווער איז דאָס די מאַגדע? פאַרוואָס שעלטסטו זי אַזוי?

— פאַרוואָס זאָל ער זי נישט שעלטן? זי האָט דאָך אים געפּאַטשט מיט אַ פיש אין פּנים אַריין.

דער זיידע שיסט אויס מיט אַ הויך, צעשפּריייט געלעכטער. די באָ־בע נעמט אָוועק די ברילן פון אירע קופּקעלעך.

— אַ שיינע, ריינע כפּרה אויף דיר! — שאָקלט זי מיטן קליינעם קעפּל — ווער הייסט דיך טשעפּען מיט מיידן, ווער?

— כ'האָב זי דען געטשעפּעט? אַ נכפּה אויף איר!

— מען ווייסט שוין, מען ווייסט שוין... — כאַפּט די באָבע שלינ־גענדיק די ווערטער, און דער זיידע הערט נישט אויף צו קייכן:

— מיט אַ פיש, זאָגסטו? אוי, כ'האָב דאָך שוין קיין זייטן פון לאַכן... נו, דערציי־ל, ווי אַזוי איז דאָס געווען?

— מוחל, מוחל! — מישט זיך אַריין די באָבע — דאָס נייעס, וואָס ער וויל דאָ הערן!...

וואָלאָדעק אַליין זעט אויס בייז צו זיין. ער קייעט מיט אַ פאַרמאַכט

מויל. די מאמע מיינע מישט זיך אינגאנצן נישט אריין אין שמועס. זי זיצט ביים זיידנס ווארשטאטל מיט א פאר גאלדענעברילן אויף דער נאז און קוקט פון אויבן אראפ אין א ביכל אריין.

וולאדעק זעצט זיך אוועק אויף זיין שטענדיק ארט, ביי דער קיך. ער ציט אראפ די שיך מיט א קרעכצל, וויקלט אפ די אניצעס און פון דער טארבע ארויס, אין וועלכער ער האלט תמיד זיין צדה־לדרך, נעמט ער שלעפן גרויסע גארשטשן שטרוי.

אין שטוב איז איצט שטיל. אלע זענען פארטון. דאס לעמפל, וואס ברענט אויפן זיידנס ווארשטאטל, באלויכט יענע ווינקל, וווּ ער נייט און ווו די מאמע לייענט. די רעשט שטוב איז ארומגענומען מיט א גרויסן שאטן.

דער זיידע איילט זיך ארויסצופארטיקן א שטיקל ארבעט. ער גיט פון צייט צו צייט א ציטער מיט די אקסלען, אזוי ווי עס וואלט אים גע־פייניקט א שלוקעכץ. מען גיט נישט אכטונג, וואס וולאדעק טוט דארט אצינד אין ווינקל ביי דער קיך. מען ווייסט דאך: ער זשאמזשעט די שטיקער ברויט, וואס ער האט אנגעשלעפט אין אלע הייזער.

אין אמתן אבער האט וולאדעק היינט נישט געזשאמזשעט. ער האט אנגעלייגט ביי זיינע פיס א שפארע קופע שטרוי.

אט נעמט ער גראבלען ביי זיך אין די קעשענעס. גראבלט אזוי לאנג, ביז עס באווייזט זיך אויף דער ליכטיקער שיין א פעקל מיט שווע־בעלעך. איך זע, וואס וולאדעק טוט. מיין איך, אז ער וויל פאררויכערן די ליולקע. ניין. וולאדעק פאררויכערט נישט. ער רייבט טאקע אן א שוועבעלע און שטעלט צו דאס קליינע, צאפלדיקע פלעמל צו דער קופע שטרוי, וואס ער האט אנגעלייגט ארום זיך.

עס נעמט זיך דושען א קליין רויכל. וולאדעק ציט אויס די פיס צום רויכל. נישט אנדערש — דער גוי גייט זיך פארברענען.

איך קאן נישט מער רואיק צוקוקן און גיב א רוף אויס:

— באבע! זע נאר, וואס וולאדעק טוט!

אלעמענס קעפ גיבן זיך א ריס אפ פון זייער ארבעט. דער זיידע דרייט אויס נישט מער ווי איין אקסל. ער פארזשמורעט די אויגן. די מאמע כאפט אוועק די גאלדענע ברילן פון ביכל, און די באבע גיט די ערשטע א שפרונג אויף:

— און ווי איז מיר נישט געשען! וואָס האָסטו געטון, משוגענער גוי?! — שרייט זי און נעמט זיך דרייען אויף איין אָרט, אַזוי ווי אַ מילכל.

דאָס אונטערגעצונדענע שטרוי פֿלאַקערט.

— דוד — וואַרפֿט די באָבע מיט די הענט — מען וועט דאָך אַוועק־גיין מיטן רויך! זע נאָר, וואָס דאָ טוט זיך! געוואַלד, מענטשן!...

דער זיידע גיט אַ וואָרף אַוועק דאָס שטיקל אַרבעט. די ברילן האָבן זיך אים אַראָפּגערוקט אויפֿן מויל. דער ראַשיק פֿון היטל שפּאַרט אַזש אָן ביזן אויער. ער שטופּט גיך די נאָדל אין אַ קלאַפּע אַריין און קאָן בשום אופֿן נישט אַריינטרעפֿן. שליידערט ער אַוועק נאָדל־פֿאָדים אויפֿן וואַרשטאַטל, גיט אַ שפּרונג אַרויף אויפֿן אונטערגעצונדענעם שטרוי און נעמט דערויף טאַנצן. דער זיידע, זעט אויס, איז משוגע געוואָרן. און די באָבע אויך. וואָרום, וואָס כאַפּט זי עפּעס אַ קישן פֿון בעט אַראָפּ און שליידערט עס צום זיידנס טאַנצנדיקע פֿיס?

— משוגענע, וואָס טוסטו? — שרייט דער זיידע מיט אַ צעשאָקלט פּנים, און קאַפּעט אַוועק דאָס קישן צוריק אין שטוב אַריין.

די מאַמע כאַפּט אויף דער גיך דער באָבעס דערע און לויפֿט צו דער טיר.

בלויז וואָלדעק זיצט אויף זיין פֿריערדיק אָרט מיט אַ פּאָר רויטע, געפֿרוירענע פּיענטעס. ער קייעט און שאָקלט צו מיט דער גאָמבע און מיט דער נאָז.

— פּערדישער קאָפּ! וואָס האָסטו געטון? — הערט נישט אויף דער זיידע צו טאַנצן אויפֿן שטרוי.

— וואָס האָב איך דאָ געטון? — שנאַפּלט וואָלדעק מיט אַ פּולער נאָז — וואָס שרייט אַזוי דער פּאַן קראַוויעץ? ס'איז דאָך ווינטער! כ'האָב מיר געוואָלט אָנוואַרעמען די פֿיס. אַז אַ נכפּה זאָל אויף איר קומען, אויף דער מאַגדע! פֿאַרוואָס האָט זי מיך נישט אַריינגעלאָזט אין בעט אַריין, פֿאַרוואָס?

— ווער ראַד־געבראָכן צוזאַמען מיט מאַגדען! — בענטשט אים די באָבע מיט ביידע הענט — וואָס ביסטו געקומען מיך אונטערצינדן?

— כ'האָב נישט געוואָלט אונטערצינדן. וואָס רעדט עפּעס די פּאַני קראַווצאָוואַ!

— אז רעדן זאָלסטו שוין פון היץ, גולם איינער! אזוי ווארעמט מען זיך פּיס?

דער זיידע האָט טאַקע פאַרטאַנצט די שרפה. אָבער געסאַפּעט האָט ער, אזוי ווי א שווינדזיכטיקער.

מען עפנט דאָס פענצטער. דער רויך ציט זיך ארויס מיט א בלוי, קוים־אָנזעעוודיק וואָלקנדל. די מאַמע וויקלט זיך ארום אין א פאַטשיילע און פאַרשטעלט מיך פון אָפענעם פענצטער. די באָבע הילט זיך איין אין דער מאַמעס א טיכל. בלויז דער זיידע שטייט אין וועסטל און טאַפּט זיך ביי די קלאַפּעס:

— ווו האָב איך אהינגעטון די נאָדל, ווו?

אין יענער מינוט, ווען אַלע זענען נאָך געווען אזוי צעחושט, האָט זיך פּאַמעלעך אָפּגעלענט די טיר און אויף דער שוועל איז פּלוצלינג שטיין געבליבן דער טאַטע מיינער.

— דער טאַטע איז דאָ! — האָב איך אים דער ערשטער דערזען, און געמאַכט א טריט צו דער טיר.

— גוט נ׳אָוונט! — האָט זיך דער טאַטע פאַרחידושט ארומגעקוקט איבער דער צערודערטער שטוב.

— גוט־נ׳אָוונט, גוט־יאָר! — איז אים דער זיידע אקעגנגעגאַנגען — שלום עליכם! וואָס מאַכסטו עפּעס?

די באָבע האָט גיך פאַרמאַכט ס׳פענצטער. דער מאַמען זענען די גאָלדענע ברילן אראָפּגעפאַלן אויף דער ערד.

—טראָג מיר שוין ארויס דאָס מיסט פונדאַנען! — האָט זיך די באָבע אראָפּגעבויגן איבער וואָלאָדקען — הערסט? שוין זאָלסטו דיך „ווינאָשען״ פונדאַנען, דו היצעל איינער!

וואָלאָדעק האָט זיך שווער און שווייגנדיק אויפגעשטעלט. צוזאַמענגענומען דעם האַלב־אָפּגעברענטן פּאַק שטרוי און קרעכצנדיק ארויסגעטראָגן.

— וואָס שטייסטו, וואָס? זעץ דיך! — האָט דער זיידע פאַרבעטן דעם טאַטן.

— וואָס איז דאָ געשען? — האָט ערשט איצט דער טאַטע געפרעגט און געקוקט אהין, ווו די מאַמע האָט פון זיך אראָפּגענומען די וואָלענע דערע.

— גאַרנישט. אַ בהמה אַ גוי... ס'האָט זיך אים פאַרגלוסט צו וואַרעמען די פיס ביי אַן אָנגעצונדענעם בונט שטרוי.
— ווער האַלט עס אַזאַ גוי אין שטוב?
— כ'ווייס, ער ברענגט אַמאָל אַ קענדל וואַסער, שיט אַראָפּ דאָס מיסט...

די מאַמע האָט געפונען די ברילן. אין יענעם ווינקל, וווּהין דער טאַטע האָט געקוקט, איז איר, ווייזט אויס, פינצטער געוועז. האָט זי זיך אַוועקגעזעצט ביי דער צווייטער זייט פון זיידנס וואַרשטאַטל און אויפסניי גענומען קוקן אין ביכל אַריין פון אויבן אַראָפּ.

האָט זי גאַרנישט באַמערקט, ווי דער טאַטע פירט זיינע טויבלעך־דרימלדיקע אויגן צום זיידנס וואַרשטאַטל צו?

זי איז געזעסן דעם קאָפּ אַביסל פאַררריסן, מעשה נגידיתטע. איר שיין פּנים איז געווען צוזאַמענגעצויגן. דאָס וואַרעמע, ווייכע גווידערל האָט זיך לייכט געשאָקלט.

— וואַרשע, זעט אויס, פּאַשעט נישקשה... — האָבן זיך דעם טאַטנס וואָנסעם קוים־קוים צעשמייכלט.

ס'האָט אים קיינער נישט געענטפערט. די באָבע האָט גיך געשטאָכן די נאָדל אין ווייסן מושלין אַריין. דער זיידע האָט געצויגן דרימען צווישן די ליפּן.

איך בין געשטאַנען אָנגעשפּאַרט ביים טאַטן און געקוקט אים גלייך אין פּנים אַריין.
— איז דיר שוין בעסער, מענדל?
— יאָ, כ'בין שוין געזונט.
— און ווען גייסטו אין חדר אַריין?
— מאָרגן מערטשעם.

די שטילקייט אין שטוב איז געהאָנגען אַ געדיכטע. דער טאַטע האָט פּאַמעלעך געבאַמקעט מיט צוויי פינגער אין טיש אַריין. מיר איז געווען ענג אין האַלדז, ענג אין די מלבושימלעך. די גאָלדענע ברילן אויף דער מאַמעס נאָז האָבן פונדערווייטנס געגלאַנצט מיט אַזאַ שטייפן אָנשטעל, אַז ס'האָט מיר אַזש געשטאָכן אין די אויגן. דאָס גאַנצע פּנים פון דער מאַמען האָט אַזוי געגלאַנצט.

— איז וואָסזשע מאַכסטו עפּעס, לייזער? — האָט דער זיידע אי־בערגעריסן די שווערע שטילקייט.

— געלויבט השם יתברך!

— און, וואָס הערט זיך מכח פּרנסה?

— נישקשה... נישט צו פאַרזינדיקן.

ווידער שטיל. אונטער דער קיך האָט פאַרעקשנט און בייז גענומען זעגן א גריל.

וולאַדעק האָט שוין געהאַט אַרויסגעוואָרפן ס'גאַנצע אָפּגעברענטע ביסל שטרוי. איצט איז ער געזעסן מנוחהדיק אויף זיין פּריערדיק אָרט און געפּיפּקעט די ליולקע.

— פרייסט דיך גאָרנישט מיטן ווייב דיינעם? — האָט דער זיידע ווידער געפּרווווט רעדן.

— הע? — האָט דער טאַטע איבערגעפרעגט און געקוקט גלייך אויפן זיידנס מויל.

— ס'ווייב דיינס... פרייסט דיך גאָרנישט?

— יאָ... אָבער זי זעט דאָך מיך נישט.

די מאַמע האָט אין דער דאָזיקער מינוט אויפגעהויבן ס'ביכל הע־כער איבערן פּנים. די גאָלדענע ברילן האָבן אויפגעהערט צו גלאַנצן.

— פרימעט!... — האָט דער זיידע אוועקגעלייגט ס'שטיקל אַרבעט פון דער האַנט — פרימעט, לייזער איז דאָך דאָ.

— איז ער דאָ!

— הער אויף צו לייענען די ביכלעך, הער אויף! — איז דעם זיידנס קול געוואָרן אביסל הייזעריקער — אין דיינע יאָרן לייענט מען שוין נישט קיין ביכלעך.

— אַזוי אַלט בין איך שוין? אין וואַרשע לייענען עלטערע פון מיר.

— אַלץ אין וואַרשע... דו וווינסט דאָך נישט אין וואַרשע. דאָ האָסטו א מאַן, א קינד...

— א שיינער מאַן איז דאָס! א געשפּאַן איז עס, נישט קיין מאַן!...

מיר זענען געקומען טרערן אין די אויגן אריין. דער טאַטע איז גע־זעסן מיט א פאַרמאַכט פּנים. די פינגער, מיט וועלכע ער האָט פריער געבאַמקעט אין טיש אריין, זענען איצט געשטאַנען האַלב־אויפגעשטעלט, טויט.

— וואָס האָב איך איר די ריבן פון פעלד אראָפּגענומען? — האָט ער זיך ענדלעך אָנגערופן.

— און די טויטע קללות, וואָס ער האָט מיר געשיקט קיין ווארשע, זענען א הונט? — האָט שוין די מאמע אוועקגענומען דאָס ביכל פון פּנים — וואָס איז? כ'האָב נישט געטאָרט פאָרן אויף מיין קינדס שמחה? וויפיל טעכטער האָב איך דאָס איינגאנצן?

— נו, שוין, האָט ער זיך באנארישט. אָבער ווי לאנג איז דער שיעור ברוגז צו זיין?

— כ'בין דען ברוגז?

— וואָס דען ביסטו, חבר? אוועקגעזעצט זיך לייענען... וואָס וועסטו האָבן פון לייענען, וואָס?

— און וואָס וועל איך האָבן פון אים?

— וואָס הייסט, וואָס דו וועסט האָבן? ער איז דיין מאַן, צי ער איז נישט דיין מאַן?

— ניין, ער איז נישט מיין מאַן.

— נו, הער שוין אויף, בהמה!

— טאטע, וואָס ווילסטו פון מיר?

— כ'וויל, זאָלסט דיך נישט מאכן צו־נאַר. האָסט א היים א הויז... איז דען דאָ א לעבן פאר דיר?

— האָב נישט קיין מורא, טאטע. כ'וועל נישט פאלן דיר אויפן קארק. מיין שטיקל ברויט וועל איך מיר נאָך שטענדיק פארדינען.

— וואָס אזעלכעס וועט זי טון? — האָט זיך דער טאטע ארייננגע־מישט.

— זאָל אים דער קאָפּ נישט דארן.

— וואָס וועסטו טאקע טון? — האָט דער זיידע אויפגעשפּיצט דאָס בערדל.

— כ'על שוין טון. נישקשה. כ'קען האלטן א פעדער אין האנט, כ'קען לייענען, שרייבן. אפילו כ'זאָל וועלן געבן לעקציעס, וועל איך מיר אויך מיין שטיקל ברויט פארדינען.

— ווילסטו ווערן א רביצין פון מיידלעך?

— און אז א רביצין פון מיידלעך איז וואָס?

דאָ האָט זיך די באָבע, וואָס האָט אַ גאַנצע צייט געשוויגן, אויפ־געשטעלט פון איר קופערטל.

כ'האָב מיך נישט געוואָלט אַריינמישן — האָט זי אָנגעהויבן — נאָר, אַז דו הייבסט שוין טאָקע אָן צו רעדן נאַרישקייטן, מוז איך דיר זאָגן, פרימעט, אַז דו ביסט נישט גערעכט.

— די באָבע האָט דאָס מאָל גערעדט שטיל. דאָס קליינע קעפּל האָט זיך געשאָקלט.

דער טאַטע, זעט אויס, האָט דערהערט די באָבעס רייד לויטן שאָק־לען זיך פון איר קעפּל.

ס'האָט אים צוגעגעבן וואַרעמקייט.

— אין שטוב איז איינגעהייצט... — האָט ער געזאָגט, אַזוי ווי אין טיש אַריין — כ'האָב געהייסן אָנגרייטן מילך, קעז, פּוטער...

— אַ שיינעם דאַנק אים, זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָס געלאָזט ווויליגיין! און אַז איך וויל אַמאָל נאָך אַ גילדן אויף פּרנסה — איז הימל עפן זיך!...

— ס'גייט דיר וועגן גילדן? — האָט דער טאַטע פאַרקנייטשט מיט אַן אַקסל.

— ס'גייט מיר וועגן אַלעמען. ס'גייט מיר, ער זאָל מיך גוט באַ־האַנדלען. ביי בערלען, זאָל זיין אָפּגעשיידט, האָב איך געהאַט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן. און דאָ וואָס האָב איך?

—אַז מיר וועט גאָט העלפן, וועל איך אויך לאָזן מאַכן מעשענע קליאַמקעס.

— און בראש האָט ער אויסגעזוכט אַ דירה! — האָט די מאַמע גע־רעדט, אַזוי ווי צו וואַלדעקן — פינצטער, קאַלט...

— ווער איז שולדיק? האָסט דאָך אַליין געוואָלט די דירה!

— איך גאָר האָב געוואָלט? ווי אַזוי האָב איך געקענט וועלן, אַז משה, נעבעך, איז דאָרט קראַנק געוואָרן.

— מן הסתם איז עס געווען מן השמים. נאָר אויב ס'זאָל דיר גיין אין דער דירה, וועסטו, אם ירצה השם, אויף פסח דינגען אַן אַנדערע דירה.

— פאָלג מיך אַ גאַנג. טשעקאַי באַבקאַ לאַטקאַ...

— ווי לאַנג איז צו פסח? — האָט זיך דער זיידע אַריינגעמישט

— זעסט דאָך, פרימעט, אַז ער איז דיך געקומען איבערבעטן וואָס נאָך ווילסטו, וואָס?

— שיין בעט ער מיך איבער.

— ס'זאָל דיר גיין אין דעם — האָט דער טאַטע הילפלאָז גערדרייט מיט אַ האַנט — ווילסט דווקא, כ'זאָל דיך איבערבעטן? מילא, בעט איך דיך איבער.

ס'איז אויפסניי צוגעפאַלן אַ שטילקייט. וולאַדעק האָט דרימלדיק געאָטעמט מיט דער פּייקע אין מויל. דער זיידע האָט אויפגעהויבן די נאָדל צום לעמפל און שנעל איינגעפעדימט.

— ווער האָט דאָרט איינגעהייצט? — האָט די מאַמע איבערגעריסן די שטילקייט.

— כ'האָב געהייסן איינהייצן. ס'איז דאָ מילך, פּוטער... קיין פלייש האָב איך נישט געוואָלט אָנגרייטן. כ'ווייס...

— און ס'בעטגעוואַנט איז כאָטש איבערגעצויגן?

— יאָ. כ'האָב געהייסן. ס'איז וואַרעם, ריין...

דעם טאַטנס קול איז אויך געווען וואַרעם און ריין. ער האָט זיך אויפגעשטעלט פון טיש און צוגעגאַנגען נענטער צום זיידנס וואַרשטאַטל, ווו די מאַמע איז געזעסן.

— האָסט עפּעס זאַכן? — האָט ער געפרעגט — וועל איך נעמען אַ דראָזשקע.

— ווו וועט מען איצט קריגן אַ דראָזשקע?

— מ'עט שוין קריגן.

די מאַמע האָט אוועקגעלייגט דאָס ביכל. כ'ווייס נישט, צי זי האָט אָנגעוויזן, ווו עס ליגן אירע זאַכן, נאָר דער טאַטע איז גלייך צוגעגאַנגען צום וואַרשעווער פּעקל און אויפגעהויבן עס.

אפשר אַ טרונק בראַנפן, לייזער? — האָט דער זיידע אוועקגעלייגט ס'שטיקל אַרבעט און שוין גענישטערט אין קיך־שענקל, ווו ער האָט געהאַלטן דעם טייערן טראָפּן.

דעם טאַטנס געלבלעך־גרויע וואָנסעס זענען גרעסער און געדיכטער געוואָרן פונעם שמייכל, וואָס האָט זיך אים צעלייגט איבער דער באָרד.

— לחיים!

— לחיים טובים ולשלום! מען זאָל טרינקען אויף שמחות! ננע!

וואָלאָדיאַ האָט זיך אויפגעוועקט פון דרימל. ער האָט אַרויסגעלאָזט די פּייקע פון מויל און אויפגעשטעלט זיך. ער האָט געשמייכלט צום זיידנס פּלעשעלע, אונטערגעטענצלט און צוגעשאָקלט מיט דער צעקנוי־דערטער באָרד.

— האָים, האָים, פּאַניע קראַווויעץ!

— ׳עסט מאַכן אַ שנאַפּס, וואָלאָדיע?

— מהו, מהו.

— נאַ, דאָ האָסטו! — האָט דער זיידע אים דערלאַנגט אַ האַלב גלעזל — און טרינק פאַרן געזונט פון מאַגדע, וואָס האָט דיך געפּאַטשט מיט אַ פּיש.

— ניין, אַ נכפּה אויף איר, אויף דער מויד. פאַרן פּאַן קראַוויעצס געזונט. האָים, האָים!

די מאַמע האָט אויך טועם געווען פון גלעזל. איך אַליין וואָלט אַצינד אויסגעטרונקען אַ גאַנץ פּלעשל.

— נו, עס ווערט שפּעט.

— אַ גוטע נאַכט.

— אַ גוטע נאַכט, אַ גוט יאָר. אין אַ מזלדיקער שעה!

דער טאַטע איז געגאַנגען פאַראויס, פאַרנומען ביידע הענט מיט דער מאַמעס פּעקלעך. איך מיט דער מאַמען פון הינטן. וואָלאָדיע האָט אונטערגעטענצלט. באַבע־זיידע זענען געשטאַנען אין דער אָפענער טיר. די באַבע מיטן נאַפט־לעמפּל אויפגעהויבן איבערן קאָפּ, דער זיידע — מיט אַ דרים פּאָדים אויף די ליפּן, צווינגענדיק:

לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן,
קויף מיר פּאָמעראַנצן.

קאַפּיטל זיבן

געווען ביי אונדז אין שטאָט אַ מנהג, צי אַ דין אַזעלכער, אַז אַי־בערציען זיך פון איין דירה אין דער צווייטער אַריין האָט מען נאָר גע־קענט אין גויאישן „שוויענטי יאַן״, וואָס פאַלט אויס די וואָך פון שבת־

נחמו. אין יענע טעג האָט זיך אין די גאַסן געוואַלגערט שטרוי פון אויפ־געטרענטע שעניקעס, גראַכאַווינעס פון בעטן, וווּ מען איז אויף קיין שטרוי נישט געשלאָפן. טירן מיט פענצטער זענען געשטאַנען הפקר אויפ־געפּראַלט, ייִנגלעך זענען אַריין און אַרויס, הינט זענען געקראָכן אויף פּריש־אויסגעשיטע מיסטן און ייִדן, באַלעבאַטישע, בכבודיקע ייִדן זע־נען אין אַ מיטן מיטוואָך געגאַנגען ביי געלאַדעוועטע פורן מיט ווירט־שאַפט.

מיין מאַמע האָט אָבער אַזוי לאַנג נישט געוואַלט וואַרטן. אויף דער אַלטער דירה האָט זי מער נישט געקאָנט קוקן. ס׳האָט געיאָגט דאָרט פון יעדן ווינקל. האָט זי באַלד, ווי נאָר מען איז אַוועק פון באָבע־זיידעס שטוב, גענומען זוכן, נאָכפרעגן, ביז זי האָט געדונגען אַ דירה איינע אין שטאָט. אַ פּאַלאַץ — נישט קיין דירה.

האָט מען איבערגעוואַרט שבת, און דינסטיק, אַזוי ווי ס׳איז אַ מזלדיקער טאָג, האָבן מיר זיך איבערגעצויגן.

דער גוי, וואָס איז אַלע אינדערפרי געקומען וועקן דעם טאַטן, האָט נישט געוווּסט דערפון. ער האָט זיך אויך דאָס מאָל אַוועקגעשטעלט באַ־גינען הינטערן פענצטער און געקלאַפּט אין די שויבן אַריין:

— פּאַניע קופּיעץ! פּאַניע קופּיעץ!

אָבער דער „פּאַן קופּיעץ״, ס׳הייסט מיין טאַטע, איז שוין היינט געשטאַנען אָן אָנגעטוענער. ער האָט גלייך אַריינגעלאָזט דעם גוי און געזאָגט אים, אַז היינט פּאַרט מען נישט אין דאָרף אַריין. היינט ציט מען זיך איבער אין אַ נייער דירה אַריין. זאָל ער דאָ בלייבן, דער גוי, וועט ער אונדז העלפן איבערפירן די זאַכן.

איך בין אין יענעם טאָג אין חדר אַריין נישט געגאַנגען. מען האָט פריער אָפּגעדאַוונט. מען האָט געכאַפּט דאָס הייסע אָנבייסן אויף איין פוס און גלייך ווי דער טאַטע האָט אָפּגעבענטשט, האָט מען זיך גענומען צו דער אַרבעט.

דער טאַטע, צוזאַמען מיטן פויער, האָבן קרעכצנדיק אַוועקגערוקט די שאַנק פון דער וואַנט, וווּ ס׳איז געבליבן אַ גרויסער, טונקעלער פלעק פון שפּינוועבס מיט שטויב. איבער דער נישט־אויפגערוימטער קאַלטער שטוב האָבן זיך געוואַלגערט קאַרקעס פון פּאַפּיראָסן, אויסגעבויגענע צי־

גענע לעפל, אַ הילצערנער פאָרם אויף צו גיסן חנוכה־דריידלעך, און דעם געשטאָרבענעם משהס אַ פּאָר שטייפע, ברודיקע מאַנקעטן.

אַז מען האָט אַראָפּגענומען דעם שפּיגל פון איבער דער קאָמאָדע, האָט אַ גרויסע פּאַרוועבטע שפּין גענומען בהלהדיק לויפן. זי איז אַרויף אויף דער וואַנט, פון דאָרט — אויפן בעליק און ערשט אין סאַמע מיטן בעליק האָט זי זיך אָפּגעשטעלט און אַראָפּגעקוקט אויפן חורבן, וואָס מען האָט דאָ אָנגעמאַכט.

די בעטן האָט דער טאַטע אַליין צענומען. דער פּויער האָט אים גע־וואָלט צוהעלפן, האָט אָבער דער טאַטע פאַרשאַרצט די ליפּן, געוויזן צוויי שורות ווייסע, געזונטע ציין און געזאָגט אויף ייִדיש:

— ניטע, כ'על שוין אַליין.

די בעטן זענען געווען דעם טאַטנס שוואַכקייט פון תמיד אָן. ער האָט געהאַלטן, אַז אַ בעט איז אַזוי ווי אַ ווייב: טאָמער רירט זיך צו אַ פרעמדער, מאַכט ער עס קאַליע...

די מאַמע, אַ פאַרוויקלטע, אַ פאַרפּעדערטע, שוין גאָרנישט מיטן וואַרשעווער אויסזען, האָט געגאָסן קאָכעדיקע טעפּ וואַסער אין די צע־נומענע בעטן אַריין.

מען האָט געטרעטן אויף פּייכט, האַלב־פאַרפוילט שטרוי, וואָס האָט זיך פאַרעקשנט נאָכגעשלעפּט נאָך די פיס. עס איז געשטאַנען אַ ריח פון נישט־געלופטערט בעטגעוואַנט, פון שמאַטעס, וואָס זענען געלעגן קופּעס־ווייז אונטער יוזשע דעם בעדנערם בעטל. פון אונטער דער אַוועקגענומע־נער קאָמאָדע האָבן אַפּערגעקוקט עטלעכע צעקנייטשטע פּודעלעך פון סאַרדינען, וואָס קיינער האָט נישט געוווסט, ווי אַזוי זיי זענען דאָ אַהער־געקומען.

דאָס אַלץ איז געבליבן. ס'איז אויך געבליבן דאָס ווידערקול, וואָס איז געלאָפן פון ווינקל צו ווינקל און יענע טונקעלע עלנטקייט, וואָס בלייבט אין יעדער שטוב, ווען עס ציען זיך פון איר אַרויס לעבעדיקע מענטשן.

אויפן שליטן זענען די זאַכן געלעגן אויסגעמישט, אָן אַ סדר.

די פיר געפלאָכטענע פיס פון גרויסן טיש האָבן זיך פאַרריסן אין הימל אַריין, אַזוי ווי ביי אַ געבונדן קעלבל.

דאָס אָפּגעצווייגענע רויטע בעטגעוואַנט — אַריינגעקנוידערט אין

איבערגעדרייטן טיש אריין. דאָס פּאַמישאַף, צוזאַמען מיט די שווארצע, אָפּגעשפּרונגענע טעפּ — אין אַ שופלאָד פון דער קאָמאָדע.

דאָס אַלץ האָט זיך קרעכצנדיק געגליטשט איבערן ווייכן, הויך־אָנגעפּאַלענעם שניי.

פון איין זייט איז געגאַנגען דער טאַטע מיטן וואַנט־זייגער אויף דער האַנט, אַזוי ווי, להבדיל, מיט אַ ספר־תורה צו הקפות; פון דער צווייטער זייט — די מאַמע מיטן שטיי־לאָמפּ, וואָס האָט אין דער אַלטער דירה געברענט פון איין יום־טוב צום אַנדערן.

איך בין געזעסן אויפן שליטן פון הינטן מיטן פּנים אין גאַס אריין. די הענט פאַרנומען מיט די מעשענע, פאַרגרינטע לייכטערס. מיר צופיסנס איז געשטאַנען דער מערזשער און דאָס אַלטע פרעס־אייזן, וואָס דער זיידע האָט אונדז געשענקט צוליב מיין געזונט־ווערן.

אַזוי אַרום זענען מיר אָנגעקומען אין דער נייער דירה אריין.

אויף דער גאַס האָט זיך פון אַ גלייכער שורה הילצערנע הייזלעך ארויסגערוקט איין הייזל, אַ געלס, אַ געמויערטס, מיט אַ בלעכענעם שיפן דאַך.

אַ ווייסע קאַץ, נאָך ווייסער ווי דער שניי, האָט אַראָפּגעקוקט צו אונדז פון דאַך. זי האָט געציטערט מיט די וואַנסעס, אויסגעצויגן ס׳קעפּל. און פאַר גרויס חידוש, מוז זיין, האָט זי פּלוצלינג אויפגעעפנט די וואַנסעס און צעגענעצט זיך.

דער שליטן מיט אונדזערע זאַכן האָט געמוזט בלייבן שטיין אויף דער גאַס. דאָס טויער איז געווען אַ שמאָלס. דאָס הויפל נאָך שמעלער. קיין פלומפּ האָט מען נישט געזען. ס׳האָט געשמעקט מיט חזיר און מיט אַלטע, פייכטע קעמערלעך, וואָס זענען געווען אויפגעהאַנגען אויף אַ הילצערנעם גאַניק.

אונטער דעם דאָזיקן גאַניק טאַקע האָט זיך געפונען אונדזער נייע דירה. זי איז געווען קלענער, ווי די אַלטע. די קיך — אַ בלויע מיט אַן אויסגעקרימטן בעליק און מיט שיטערע, קרישלדיקע ווענט. די שטוב אַליין — אַ פיר־עקעכדיקע מיט צוויי פענצטער אין שמאָלן הויפל אריין. ליכטיק איז נישט געווען. פאַר דאָס אָבער האָט די נייע דירה געהאַט אַ פּאָדלאָגע, געשמירט אויף רויט. דאָס קאָן זיין, איז געווען די איינציקע סיבה, צוליב וועלכער די מאַמע האָט געדונגען די דאָזיקע דירה.

— אין וואַרשע — האָט זי געזאָגט — זענען די פּאָדלאָגעס אומעטום געשמירט אויף רויט.

דער טאַטע האָט פאַרקרימט מיט דער נאָז.

— עפּעס אַזוי פינצטער! — האָט ער געפירט מיט די אויגן איבער די ווענט.

— ס'איז דאָך ווינטער! — האָט זיך די מאַמע פאַרענטפערט — זומער, מערטשעם, וועט זיין ליכטיקער.

מיר איז די נייע דירה יאָ געפעלן. ס'איז דאָ ליידיק און ריין. נישטאָ קיין פלעקן אויף די ווענט. ס'וואָלגערט זיך נישט קיין פּייכט שטרוי, ס'וועלן נישט זיין קיין מייז. אַז אַ פּאָדלאָגע איז רויט געפאַרבט, האַלטן זיך נישט קיין מייז. דאָ וועט שוין קיין משה נישט שטאַרבן און ס'וועט נישט זיין קיין יוזשע דעם בעדנערס, וואָס זאָל זיך מיר נישט אויפהערן צו חלומען.

פון דרויסן קוקט אַריין אַ גרויער, רויכיקער פאַרנאַכט. אויפן גאַניקל, וווּ די קעמערלעך געפינען זיך, לויפט עמעצער. דאָס לויפן קלאַפּט אונטערן בעליק, אַזוי ווי מען וואָלט געוואָרפן מיט שייטן האָלץ.

אין שטוב איז איצט וואַרעם און ליכטיק. די מאַמע האָט אָנגעצונדן די גרויסע לאָמפּ, די יום־טובדיקע.

דער טאַטע אין געשטעפּטן שפּאַנצער, שטעלט צונויף די שאַנק.

ער פאַרשאַרצט דאָס מויל אין רעכטן ווינקל אַריין, ווייזט זיינע ווייסע, שיינע ציין, קרעכצט אביסל אונטער. איך לויכט אים צו מיטן קליינעם נאַפט־לעמפּל, און ביי יעדן מאָל, וואָס דער טאַטע גיט אַ קרעכצל — קרעכצל איך מיט.

ס'איז גאָר, גאָר אַנדערש, ווי אין דער אַלטער דירה. אונטער דער קיך ברענט שוין אַ פייער. די שוואַרצע, אָפּגעשפּרונגענע טעפּ מיט די ליידיקע, אָפענע מיילער, זיצן שוין איצט אין די פייערקעס. עס קלעקעטשעט און זידט. אַזוי ווי ביי דער באָבען אויפן קוימען. דער מאַמעס פּנים איז אויף איין זייט פאַררויטלט, די אַרבל פון דער בלוזקע — פאַרדרייט אַרויף ביז צו די עלנבויגנס, אַזוי ווי בייגל.

אַלע פּאָר מינוט באַווייזט זי זיך אויף דער שוועל פון שטוב און מיט אַן אויסגעוואַרעמט, זאַרגעפּעליק קול דערמאָנט זי:

— לייזער, אפשר וואָלסטו דיך שוין געגאַנגען וואַשן, לייזער? ס'עסן ווערט דאָך איבערגעשטאַנען.

אָבער דער טאַטע איז נאָך אַלץ אַריינגעטון אין דער שאַנק. ער האַלט ביים אַרויפזעצן דעם געזימס. ער שפּאַרט אונטער אַ שפּיץ אַקסל, בויגט אַביסל אָפּ דעם קאָפּ. זיין הויכע, ברייט־פּלייצעדיקע פיגור שטייט אַראָפּגעזעצט, צעשפּרייט. פּלוצלינג לאָזט ער אָפּ דעם שפּיץ אַקסל, בויגט זיך איין, און דער געזימס גיט ווייך אַ גיי אַריין אין די שפּונטן.

אין קיך האָט שוין די מאַמע געגרייט צום טיש.

פון די שיסעלעך מיט גריץ גייט אויף אַ הייסע, ווייסע פּאַרע. עס ליגט אַ גרויס געבייטלט ברויט, באַשיט מיט קאָפּער. די מאַמע שניידט גרויסע פּעניצן, פון וועלכע דער טאַטע מאַכט קליינע כזיתן, טינקט זיי אין זאַלץ און ערשט אַזוי עסט ער זיי.

עטלעכע פליגן שפּרינגען אַראָפּ פון ברויט און זעצן זיך אויס אויף די קאַנטן פון די שיסעלעך גריץ.

דער טאַטע שטעלט אַלע ווײַלע אָפּ דעם לעפל. ער פאַרשט מיט לאַנגע, פאַמעלעכע בליקן, ווו די פליגן האָבן זיך בדעה נאָך ווייטער אָפּ־צושטעלן. די מאַמע טרייבט זיי מיטן לעפל, מיט דער האַנט און בשעת־מעשה אײַלט זי צו דעם טאַטן.

— נו, עס שוין — זאָגט זי — ס'ווערט דאָך איבערגעשטאַנען.

איך ווייס, פאַרוואָס זי אײַלט אַזוי.

נישט געווען ביי אונדז אין שטוב קיין גרעסער עגמת־נפש, ווי ווען דער טאַטע האָט, חלילה, געפונען אַ פליג אין עסן. האָט שוין דאָס מאכל געמיאוסט זיין פון קאָפּ־העגער און האָט דער טאַטע געמעגט זיין ווי הונ־געריק, האָט ער שוין דאָס עסן מער נישט טועם געווען.

דאָס מאָל זענען אָבער די פליגן מיד געוואָרן. איינע האָט די מאַמע דערהרגעט מיטן האַנטוך. די איבעריקע האָבן זיך צונעקלעפּט צום בעליק און פון דאָרט אַראָפּגעקוקט, ווי די שיסעלעך גריץ ווערן ליידיק און ווי מען רוימט אַראָפּ דאָס ברויט פון טיש.

***

אין דער נייער דירה האָט די מאַמע איינגעפירט, אַז אויסער שבת און יום־טוב זאָל מען אַ גאַנצע וואָך עסן אין קיך. די שטוב אַליין האָט די

מאמע שיין אויפגערוימט. דעם טיש האט זי אוועקגעשטעלט אינמיטן שטוב אריין, נישט ביים פענצטער, ווי אויף דער אלטער דירה. אויפן טיש איז תמיד געלעגן א קאלירט טישטוך מיט קעסטעלעך, מיט פייגל און קעפעלעך און מיט גרויסע, אויסגעהאפטענע בלומען.

איבער דער קאמאדע, ארום דעם גרינלעכן שפיגל האט די מאמע אויסגעהאנגען די פאטאגראפיעס פון אירע זין און פון דער איינציקער טאכטער ציפעלע, וואס האט תנאים געשריבן אין ווארשע.

אויף דער קאמאדע האט די מאמע אויך אויסגעשפרייט א טישטוך, א געשטריקטס פון גרויען, דיקן באוול, מיט פראנזן און מיט געקייטלטע לעכלעך. ס'איז צוגעקומען א גלעזערנע, געשליפענע קלאש, אזוי ווי א קליין שיפעלע. דא האט מען געקאנט אריינווארפן פערלמוטערנע קנעפלעך, פינגערהוטן, שפילקעס, און דער עיקר — דא איז געלעגן דער ווייסער זשאבאט, וואס די מאמע האט געטראגן אונטערן גווירל אלע שבת, זינט זי איז געקומען פון ווארשע.

קיין שום זאך אבער האט נישט באשיינט אזוי די קאמאדע, ווי די צוויי שטייענדיקע ווינטשקארטן, וואס די מאמע האט דערהאלטן פון אירע זין אין דער פרעמד. ביידע ווינטש־קארטן האבן אראפגעשיינט אין שטוב אריין מיט גאלד און מיט זילבער. ביידע האבן זיי פארמאגט קיילעכדיקע טויערלעך מיט גאלד־פינקלדיקע דייטשע אותיות:

„הערצליכע גליקווינשע צום נויען יאהרע".

און ביי ביידע טויערלעך זענען, אזוי ווי שומרים אין גן־עדן אריין, געשטאנען צוויי ווייסע טייבעלעך מיט פארמאכטע בריוועלעך אין דזשוביקלעך (שנאבעלעך).

דער טאטע האט אינגאנצן נישט געוווסט פון דער דאזיקער נייער באשיינונג. אין דער אלטער דירה האט ער די ווינטשקארטן קיינמאל נישט געזען. איצט, אז זיי האבן זיך אזוי מיטאמאל באוויזן אויף דער קאמאדע, האט זיך דער טאטע צוערשט אוועקגעשטעלט קוקן פונדערווייטנס, געשארצט דעם שטערן; דערנאך, אזוי ווי מען נעמט אן איידעלע, גלעזערנע זאך, האט ער אויך די ווינטשקארטן גענומען אין זיינע גרויסע, אויסגעפרוירענע הענט אריין.

— וואס זאל עס זיין?

— ווינטשקארטן — האט די מאמע געענטפערט.

— ווינטשקארטן? פון וועמען?

— פון יונהן און פון אברמקען.

דעם טאטנס באָרד האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויף די קלאַפּעס. מיט איין האַנט האָט ער ארויסגעצויגן די ברילן פון הינטער די אויערן: מיט דער צווייטער — צוריק אוועקגעשטעלט די ווינטשקארטן אויף דער קאָמאָדע. ער האָט שוין מער נישט געקוקט אויף זיי. די טויבלעך־דרימלדיקע אויגן זיינע האָבן עפּעס געזוכט ארום שפּיגל, וווּ עס זענען געהאָנגען די פאָטאָגראַפיעס פון דער מאַמעס קינדער.

דער טאַטע, זעט אויס, האָט געזוכט די פאָטאָגראַפיע פון זיין זון לייבקע, וואָס דינט אין קאַטערינאָסלאַוו. ער האָט זי געפונען אויך, אָבער זי איז געהאָנגען אין א זייט, אין שכנות מיט עפּעס א ווייבעריש גע־שטאַלט — א לאַנגס, אַן אויסגעצויגנס, וואָס קיינער אין שטוב האָט נישט געוווּסט, ווער דאָס איז.

דער טאַטע האָט נישט געהאַט קיין טענות, פאַרוואָס זיין לייבקע הענגט אַזוי מן הצד. נאָר שפּעטער, ווען מען איז געזעסן אין קיך ביי דער וועטשערע, האָט ער א קוק געטון אויף מיר מיט א פּאָר בלויע, גרויסע, ווייסלעכטסער און אָנגערופן זיך:

— ער שרייבט גאָרנישט, לייבקע.

קיינער האָט אים נישט געענטפערט. פּאַמעלעך האָט ער געשניטן די קליינע בזיתלעך ברויט, נאָכגעזופּט מיטן לעפל און אויפסנייַ זיך אָנ־גערופן:

— צווישן גויים... קאַטערינאָסלאַוו... דאָרטן קריגט מען גאָר נישט אַזעלכע ווינטשקארטן!...

***

דאָ אין דער נייער דירה איז דער סדר פון אונדזער לעבן געגאַנגען מיטן איינגענעם דרך, וואָס אין דער אַלטער. יעדן פרייטאָג איז ווידער געקומען דער פויער און ווידער גערופן אין די שויבן אריין:

— פּאַניע קופּיעץ! פּאַניע קופּיעץ!

פאַרן אוועקגיין האָט דער טאַטע איבערגעלאָזט אויף דער קאָמאָדע, אונטערן געשטריקטן טישטוך, אויף פּרנסה פאַר דער מאַמען. די מאַמע

האָט זיך גערודנגען, געזאָגט, אַז זי וועט נישט אַנגרייטן קיין אָנבייסן. אָבער געגעסן האָט מען פאָרט צו דער צייט. אין שטוב איז געווען וואָ־רעם, אויפגערוימט.

און דאָך, ביים גילדענעם גוטן, איז אויף דער נייער דירה געלעגן אַ טרויער. אפשר האָט עס זיך גענומען דערפון, וואָס ס׳איז געווען צופיל צוגערוימט? אפשר גאָר צוליב דעם, וואָס איבער די פענצטער איז גע־האַנגען דאָס הילצערנע גאַניקל און נישט צוגעלאָזט די זון? און אפשר איז עס גלאַט געווען אַ טרויעריקע דירה?

די ערשטע האָט דעם טרויער דערפילט די מאַמע. זי איז געווען אַזוי ווי די שוואַלב, וואָס דערפילט גלייך ביים ערשטן רעגנדל, אַז דער זומער גייט אַוועק, זי איז געוואָרן אומרואיק, די מאַמע. פון טאָג צו טאָג האָט זי ווייניקער מדקדק געווען אויף דער אויפגערוימטקייט פון שטוב. פון טאָג צו טאָג האָט זי פאַרגעסן צוצושטעלן דאָס יאַיכל צו דער צייט.

מ׳האָט אָבער אויף דער מאַמען קיין פאַראיבל נישט געקאָנט האָבן. וואָס האָט זי געזאָלט טון? אַז קיין שכנים זענען כמעט ווי נישט געווען. אַז איך בין אַ גאַנצן טאָג געזעסן ביי סימע־יוספן אין חדר, און דער טאַ־טע איז אַרומגעפאָרן איבער די דערפער קויפן היי. האָט זי איבערגע־לאָזט די שטוב אויף גאָטס־באַראָט. אַריבערגעכאַפּט זיך צו דער מומע מרים, פאַרזעסן זיך אַמאָל ביי דער באָבע ראָכל. די טעפּ אויפן קוימען האָבן ווידער אָנגעהויבן קוקן אויף דער שטוב אַרויס מיט ליידיקע, פינצ־טערע מיילער.

אַז דער טאַטע איז אַהיימגעקומען, האָט די מאַמע ערשט גענומען קנעטן, צוגרייטן די וועטשערע. דער הונגעריקער טאַטע האָט זיך געביי־זערט, געוואָרפן טיילמאָל אַ קללה, טיילמאָל געגאַנגען שלאָפן אָן וועטשע־רע. איז טרויעריק געווען אין שטוב, זייער טרויעריק.

ביז איינמאָל, ווינטער, האָט זיך די טיר אויפגעפּראַלט מיט אַ ירגזון און ס׳האָט זיך אַריינגעשטופּט אין אָפּגעריסן פּנים פון אַ הויכן יונג אין אַן אויסגעשטעפּטן שפּאַנצער. אויף אַן אַקסל האָט דער יונג געטראָגן אַ צוזאַמענגעלייגט אייזערן בעטל, אין האַנט, — אַ פּאַק מיט בעטגעוואַנט.

— ווו שטעלן? — האָט ער אַ ברום געטון מיט אַ רוי קול.

— דאָ, זייט מוחל — האָט די מאַמע אים אָנגעוויזן צווישן שענקל פון געפּעס און צווישן פּעסל וואַסער.

ער האָט די זאַכן אָפּגעלייגט, אָפּגעסאַפּעט. אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט ער ווידער אויפגעפּראַלט די טיר און איז אַריינגעפּאָרן מיט אַ גרויסן, בלוי־געפאַרבטן קופערט אויף רעדלעך, אַ באַשלאָגענעם מיט אייזערנע רייפן, אַ פאַרמאַכטן אויף צוויי אָנגעהאָנגענע שלעסער.

— און ווו איז ערגעץ האָדל? — האָט די מאַמע אָנגעקוקט דעם יונג.

— זי גייט שוין.

דער יונג האָט זיך טועה געווען. האָדל איז נישט געגאַנגען, נאָר זי האָט געהאָפּסלט. זי איז טאַקע אַזוי אַריינגעקומען מיט אַ טענצעלע, אַ קיילעכדיק־אויסגעבעטע און הויך אַ זאָג געטון:

— גוט־נ'אָוונט, פרימעט!

— גוט־נ'אָוונט, גוט־יאָר! וואָס עפּעס אַזוי שפּעט, האָדלשי?

— וואָס האָב איך דאָ פאַרשפּעטיקט? — האָט זיך האָדל, אין אַ ברוינער שובע מיט אַן אויסגעקראָכענעם פוטערנעם קאָלנער, נייגעריק אַרומגעקוקט איבער אונדזער קיך, אַוועקגעשטעלט אַ מאַנסבילשן פּאַראַסאָל בייַ דער טיר און טיף אָפּגעצויגן דעם אָטעם.

— ננעו! ביסט אַ מבין? אַ שטיקל וועגס אַביסל...

— ווי ווייט איז עס דען?

— ס'איז ווייט — האָט האָדל גענומען אָפּוויקלען פון קאָפּ דאָס דערעלע, בשעת־מעשה געפּרייכט און אויפגעהויבן צום הויכן יונג אַ פּאָר־נאַשט, גלאַנצנדיק גאָמבעלע:

— וויפיל קומט דיר, העט?

— צוויי גילדן, מומעשי — האָט דער יונג אַ וויש געטון מיטן אַרבל דעם שטערן.

— וואָס פאַר אַ מומעשי בין איך דיר? — האָט האָדל פאַרקרימט דאָס קליינע אויפגעשאַרצטע נעזל, וואָס האָט אינגאַנצן דערמאָנט אָן אַ שטיוועלע — און וואָס עפּעס צוויי גילדן, וואָס? כ'האָב משוה געווען אַ פערציקער.

— אַזאַ מהלך וועגס אַ פערציקער?

— ווילסט נישט? קאָנסטו מיך „פּאָזוועז" אין „סאָנד" אַריין.

— מומעשי, מאַכט אייך נישט פאַר קיין יאַ טעביע דאָס און באַשלמט!

— וואָס פּאַרא מומעשי בין איך דיר, דו פּויערן־יונג, דו?

— וואָס'איז? ס'שטייט אייך נישט אָן?

— אוודאי שטייט מיר נישט אָן.

— מילא... אז עס שטייט אייך נישט אָן, קאָנט איר מיר א טובה טון...

— קריגסט א „ליאַפּ" אין די פּיסקעס אריין, ועסטו זען די על־טער־באָבע! — איז האָדל געגעבן א שפּרונג צו צום יונג.

—אדרבא, לאָמיר זען, וואָס אזא יידענע קען!

האָדל איז געווען א יידענע א שרייערין, אן אמביטנע. ווען עס מישט זיך נישט אריין מיין מאַמע, וואָס פלעגט קריגן ציטערניש אין די הענט, ווען מענטשן האָבן זיך געקריגט, און גלייכט נישט אוים דאָס דינ־געניש מיט נאָך א צענערל — וואָלט צווישן האָדלען מיטן יונג געקו־מען צו א געשלעג.

דער יונג איז אַרוים מיט א כאָלערע. האָדל האָט אים מיטגעגעבן פון איר זייט די צווייטע כאָלערע. דערנאָך, א בייזע האָט זי גענומען אויפקנעפּלען די ענגע ברוינע שובע, וואָס האָט איר געגרייכט ביז אי־בער די קנעכל.

— העלף מיר אראָפּנעמען ס'מלבוש, פרימעט — האָט זי זיך מיט א קרעכצעלע אָנגערופן.

די מאַמע האָט די שובע אַרויפגעלייגט אויף א בענקל. האָט אָבער האָדל פאַרקרימט מיט די ליפּן:

— וואָס עפּעס אויף א בענקל? פאַרוואָס נישט צו דיר אין שאַנק אריין, פאַרוואָס?

— ס'איז אביסל ענגלעך אין שאַנק — האָט זיך די מאַמע אזוי ווי פאַרענטפערט.

— אז ס'איז ענג אין א שאַנק, נעמט מען נישט אריין קיין לאָקאַ־טאָרן. וואָס איז? מיין שובע איז קיין מלבוש נישט?

— ווער זאָגט דען? חלילה... צווייטנס, כ'על א קוק טון אפשר יאָ.

— נישט אפשר. נאָר די שובע זאָל מיר הענגען אין שאַנק.

די שובע איז געבליבן הענגען אין אונדזער שאַנק.

האָדל האָט נאָך אראָפּגעשלעפּט פון זיך א געשטריקטן קאַפּטאַן, א וואַטן לייבל. און אז זי איז געבליבן נישט מער, ווי אין א באַרכאַנער

בלוזקע, האָט זי זיך ערשט אויפסניי גענומען ארומקוקן איבער דער קיך.

— דאָ וועט עס זיין?

— דאָ, האַדלשי.

— ס׳איז טאַקע אַזוי וואַרעם, ווי דו האָסט געזאָגט?

— וואַרעם, ווי אין אַן אויוון.

— און וווּ איז דאָ ערגעץ ס׳בית־הכסא?

— אין דרויסן. צוויי טריט פון דער טיר.

די מאַמע האָט צו האָדלען גערעדט הכנעהדיק, מיט אַ פאַרלעגן שמייכעלע, אַזוי ווי זי וואָלט האָדלען עפּעס שולדיק געווען.

— און וווּ איז ערגעץ דער מאַן דיינער?

— ער קומט, מן־הסתם, באַלד צוגיין.

— ווער וועט מיר אויפשטעלן ס׳בעטל, ווער?

— מ׳עט שוין אויפשטעלן.

— און אַ נאַכט־כּלי האָסטו?

— ווי שיקט זיך עס, נישט צו האָבן קיין נאַכט־כּלי?

— און דאָס איז דיין יונג? — האָט האָדל פּלוצלינג אָנגעשטעלט אויף מיר אירע גרויסע, קעצישע אויגן און בשעת־מעשה האָט זיך דאָס ברייטע מויל אירם פייכט צעשמייכלט.

— יאָ, דאָס איז מיין מענדל. ס׳יינגסטע, זאָל געזונט זיין.

— האָסט נישט געהאַט מער מיטן מאַן דיינעם?

— נאָך אַ מיידעלע, אים צו לאַנגע יאָר — האָט די מאַמע טרויעריק פאַרבויגן מיטן קאָפּ.

— קיין עין־הרע... אַ יונג ווי אַ ליכט. קום נאָר אַהער, דו... — האָט זי מיך אַ רוף געטון מיטן קאָפּ.

כ׳בין נישט צוגעגאַנגען. די פרעמדע יידענע איז מיר נישט געפעלן.

— ביי וועמען לערנסטו?

— ביי סימע־יוספן — האָט די מאַמע געענטפערט פאַר מיר.

— און מיט אַ שוימל פישסטו שוין?

כ׳האָב געזען, ווי דער מאַמעס פּנים באַגיסט זיך מיט אַ פלאַם.

האָדלס מויל האָט זיך צעגומען ביז צו די אויערן צו. איך אַליין האָב נישט געוווסט, וווּ מען טוט זיך אַהין. די יידענע האָט זיך דאָ אַריינגעריסן, ווי אַ פאַרקילונג. ס׳האָט זי נישט געאַרט מיין צעטומלטקייט,

נישט דער מאַמעס פאַרפּלאָמט פּנים. זי האָט מיר געשמייכלט גלייך אין די אויגן אַריין, געזופּט מיט דער נאָז, געשלעפּט צוקערלעך פון אַ באַר־כאַנקע אַרויס און זשאַמזשענדיק מיטן מויל, האָט זי אויפסניי געפרעגט:

— און ווען שטייט אויף דער מאַן דיינער, הע, פרימעט?

— באַגינען.

— וועט ער דאָך מיך נישט לאָזן צוטון קיין אויג?...

— חלילה, אַז ער וועקט מ י ך נישט אויף, וואָס איך האָב אַ שלאָף, ווי אַ הון.

פון גאַנצן שמועס האָב איך מיך משער געווען, אַז האָדל האָט זיך אַריינגעצויגן צו אונדז אין קיך אַריין. ס'וועט שוין דער מאַמען נישט זיין טרויעריק: נאָך אַ מענטש וועט וווינען. אָט אַזוי, ווי ס'האָט געוווינט אין דער אַלטער דירה יוזשע דעם בעדנערס.

פונדעסטוועגן בין איך אין יענער נאַכט שפּעט אַנטשלאָפן געוואָרן. אונטער די פאַרמאַכטע אויגן האָב איך געזען אַרומגיין איבער דער שטוב די פרעמדע ייִדענע — אַ קיילעכדיקע, אַ ווייכע, אַזוי ווי אַן איבערבעט. כ'האָב בסדר געהערט דאָס סקריפּען פון האָדלס אייזערן בעטל, דאָס זופּן אירס מיט דער נאָז, דאָס זשאַמזשען מיטן מויל, און עטלעכע מאָל האָב איך אַפילו געהערט משתין זיין אין אַ בלעכענע כלי אַריין.

קאַפּיטל אַכט

האָדל האָט געקאָנט אַלט זיין אַ יאָר פערציק. זי אַליין האָט געהאַלטן, אַז עס גייט איר ערשט, ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, דאָס דרייסיקסטע. נישט מער, דאָס ביטערע לעבן און די וויסטע פּרנסה, נעבעך, האָבן זי גרוי און אַלט געמאַכט.

אַמאָל האָט האָדל געהאַט אַ מאַן, אַ ייִד אַ לאָ־יוצלח, מיט אַ פאַר־עלטערט מיחוש. האָט האָדל געשלאָגן מיט אים די כּפּרה און חתונה גע־האַט מיט אַ צווייטן מאַן. פון ביידע מענער האָט האָדל געוואָלט האָבן קינדער. געפאָרן צו גוטע ייִדן, אויסגעווען ווו נאָר אַ דאָקטאָר, געטרונקען קרייטעכצער. נאָר זיי, די מענער, אַזוי דער ערשטער, ווי דער צווייטער,

זענען געווען אביסל טויבלעך. זיי האָבן נישט גוט געהערט, וואָס האָדל וויל פון זיי.

זענען אויפן גרויסן הויף, הינטער דער שול, ווו האָדל האָט געוווינט, געשטאַנען ווייבער מיט מיידן און מיט גרויס נייגעריקייט איינגעהערט זיך אין די וויסטע קללות, וואָס האָדל האָט געשיט אויף די קעפּ פון איר רע מענער. זי אַליין — האָט זי געשריגן — איז דאָך געזונט ווי אַ נוס, אַלע דאָקטוירים מיט אַלע גוטע יידן פון קרוין־פּוילן האָבן עס איר מבטיח געווען. נישט מער, די מאַנען — אַז אַ צאָרן פון הימל זאָל זיי טרעפן.

האָדלס אַנדערער מאַן איז געווען אַ ייד אַ בכבודיקער, אַ שטילער. ער האָט געקענט אַריינקוקן אין אַ פּרק משניות, זאָגן אַמאָל אַ גלייכווערטל, באַשיינען אַ שמחה. האָט אָבער האָדל אַזוי לאַנג אים געפּייניקט, ביז דעם ייד האָט זיך עפּעס אָפּגעריסן אין די געדערים. ער האָט זיך אוועקגעלייגט, אָפּגעקרעכצט אַ שטיקל צייט, און מער פון בעט נישט אויפגעשטאַנען.

אַ דריט מאָל חתונה האָבן האָט שוין האָדל נישט געוואָלט. אַז אַלע מאַנען זענען ווערט דעם טויט, וואָס וועט זי דאָ גיין איינשטעלן איר לעבן?! איז זי צו עטלעכע און דרייסיק יאָר, אַ קיילעכדיקע, אַ רויטע, מיט אַ פאַרנאַשט פּנים, געבליבן אַ וויסטע אַלמנה, נעבעך, אויפן גאַנצן לעבן.

אַז מען בלייבט אַן אַלמנה, איז טרויעריק צו לעבן אַליין אויף דער וועלט, אפילו פאַר אַזאַ האָדל. האָט זי זיך געצויגן צו פרעמדע מענטשן. אומעטום האָט זי מיטגעפּירט דעם גרינעם, געקאַוועטן קופערט אויף רעדלעך, וואָס איז פון טאָג צו טאָג שווערער געוואָרן פון שבתדיקע לייבטערס, פון קישנס, פון מלבושים, וואָס אָרעמע מענטשן האָבן ביי איר פאַרמשכונט און נישט געהאַט זיי דערנאָך פאַרוואָס אויסצוקויפן.

דאָס מאָל האָט זיך מיין מאַמע, זעט אויס, באַמיט, אַז האָדל זאָל פאַרבלאָנדזשען מיט איר קופערט צו אונדז אין סיד אַריין.

ערשטנס — האָט די מאַמע געזאָגט — וועט זיין צושטייער אויף דירה־געלט, און צווייטנס — וועט טאַטע זיין היימלעכער אויך.

דער טאַטע איז פון דער נייער שכנטע נישט איבעריק צופרידן געווען. אין יענער צייט האָט דער טאַטע אַליין געקאָנט צאָלן דירה־געלט,

און מכוח היימלעכקייט האט ער נישט פארשטאנען, מיט וואס ס׳איז דער מאמען אזוי נישט היימלעך.

האט ער אנגעקוקט האדלען מיט א פאר קרומע, פרעמדע אויגן. שווייגנדיק האט ער באטראכט דעם געקאוועטן קופערט, דערנאך האט ער איבערגעפירט די אויגן אויף דער מאמען:

— צו וואס האט עס געטויגט, פרימעט? — האבן בפירוש די אויגן זיינע געפרעגט.

האדל האט פארשטאנען דעם טאטנס קוקן. האט זי צענומען דאס אנגעדראלענע, פייכטע מויל און הויך געפרעגט:

— וואס קוקט איר אזוי, ר׳ לייזער?

— פארוואס זאל איך נישט קוקן? אויף א שיינע יידענע קוקט מען...

— האט זיך דער טאטע געוויצלט.

— כע־כע־כע... — איז האדלס פנים געווארן קיילעכדיק־צעקנייטשט. — אבער ס׳וואר, ר׳ לייזער, אז כ׳בין נאך נישט צו פארזינדיקן?...

— נו, הער שוין אויף, האדל — האט זיך די מאמע מיט א גיך קול אריינגעמישט.

— פארוואס זאל איך אויפהערן, פארוואס? וואס ביסטו אייפערזיכטיק?

—כ׳בין נישט אייפערזיכטיק, נאר כ׳האב נישט ליב אזעלכע הלצהלעך.

— ער הערט דאך סיי ווי סיי נישט, וואס מ׳רעדט צו אים — האט האדל מבטל געמאכט דעם גאנצן שמועס.

דער טאטע, קאן זיין, האט טאקע נישט געהערט. איך אבער האב יא געהערט, און דווקא אלץ, פון אנהייב אן.

ס׳האט מיר וויי געטון האדלס חוזק־מאכן פון טאטנס טויבקייט. איר הויך און פארשייט רעדן האט מיך געשטאכן אין די אברים. כ׳האב די דאזיקע אויסגעפאשעטע יידענע פיינט געקריגן, ווי א שפין.

זי האט אריינגעבראכט אין אונדזער שטוב ענגשאפט, געשריי. דער געקאוועטער קופערט, וואס איז עטלעכע טעג געשטאנען אין קיך, איז אין א מיטן מיטוואך אריינגעפארן אין דער גרויסער שטוב אריין. האדל

אַליין איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן ברייטער, פון טאָג צו טאָג האָט זי מער געגלאַנצט.

די מאַמע האָט דורך דער דאָזיקער צייט געהאַט פאַרלוירן דאָס ווייכע, שיינע גוידערל פון וואַרשע. ס'פּנים אירס איז געוואָרן אויסגעצויגן, פאַרשפּיצט. אינדערפרי האָט זי שוין נישט געטראָגן דאָס שוואַרצע, זיידענע אונטערקלייד פון דער מומע גיטל־האָדעס, נאָר אַ פּראָסטע באַרכאַנקע אין פּאַסן. זי איז געוואָרן העכער, שמעלער.

האָדל אָבער האָט געוויגט מיט די באַקעס, אַזוי ווי אַ קו. זי האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שטוב מיט נאַקעטע, אויסגעפּאַפּלטע הענט. זי האָט געקעמט איר בלאָנד שייטל מיט אַ געדיכט שמירעכץ, וואָס האָט געדרייט אין דער נאָז און אָפּגעזעצט זיך אויפן גומען. זי האָט נישט אויפגעהערט צו קייען שטיקער פלאָדן, צו נאַשן געלע, פעטע כאַלוואַ, צו באַלעקן זיך, אַזוי ווי וולאַדעק מיט זיינע אויסגעבעטלטע שטיקער ברויט.

געגעסן האָט האָדל אויסגעדרייט מיטן פּנים צו דער וואַנט. זי האָט קיינמאָל נישט מכבד געווען. אַז ס'האָט זי ווער געטראָפן עסן, האָט זי גיך אָפּגעווישט די ליפּן און מיטן ביסן אין מויל, אַזוי ווי זי וואָלט איינעוויייניק געהאַלטן אַ גנבה — האָט זי געוואַרט, ביז יענער וועט זיך אָפּטראָגן.

האָדל האָט מורא געהאַט פאַר אַן עין־הרע. אַלע מאָנטיק און דאָנערשטיק האָט די מאַמע געמוזט אָנגיסן אַ גלאָז וואַסער, אַריינלאָזן דאָרט אַ הייסע, הילצערנע קויל, טינקען די פינגער אין וואַסער, אַרומוואַשן האָדלס פּנים, עטלעכע מאָל אויסשפּייען: „אויף אַלע וויסטע וועלדער, אויף אַלע פּוסטע פעלדער", און אַזוי אַרום אָפּשפּרעכן האָדלען די עין־הרע.

מיר איז אַ סך מאָל פאַרגאַנגען אונטער דער נאָז דער קיצלדיקער ריח פון פּאָמעראַנצן, וואָס האָדל האָט גענאַשט, פון איינגעמאַכץ, וואָס איז געשטאַנען אונטער האָדלס בעט. און כאָטש כ'האָב האָדלען נישט ליב געהאַט, האָב איך פונדעסטוועגן געכאַפּט פון צייט צו צייט אַ בליק אַהין, וווּ זי האָט זיך באַלעקט.

איינמאָל האָט מיך האָדל צוגערופן, אַ קוק געטון מיר גלייך אין פּנים אַריין און דערלאַנגט מיר אַ שטיק פלאָדן:

— נא, יונגאטש — האט זי געזאגט — דא האסטו! אז דו וועסט זיין א ווילער יונג, וועסטו קריגן נאך.

צי כ׳בין געווען א ווילער יונג, ווייס איך נישט. נאר אין א פאר טעג ארום האט זי מיך ווידער צוגערופן, ארומגעקוקט מיך פון אלע זייטן און געגעבן א שטיק כאלווע:

— עס ברידערל, ביסט עס ווערט... — האט זי ווויליונגעריש צו־געמאכט אן אויג און דערלאנגט מיר א קניפ אין דיקן פלייש פון דער האנט:

— ס׳איז גוט, הע?

די כאלווע איז טאקע גוט געווען. אבער פארוואס קומט מיר צו קנייפן אין דיקן פלייש אריין?

ס׳האט וויי געטון. אויף דער האנט איז געבליבן שטיין א בלויער, אויפגעלאפענער צייכן, וואס איז מיט דער צייט געווארן שווארץ. כ׳האב מורא געהאט, די מאמע זאל נישט דערזען. כ׳בין מוחל געווען האדלען די כאלווע מיטן פלאדן, און זאל זי מיך אויפהערן צו קנייפן אין דער האנט אריין.

מאכט זיך אמאל, א שבתדיקער אינדערפרי. אין שטוב איז נאך נישט געווען אויפגערוימט. דאס געלע, פייכטע זאמד, וואס מען האט נעכטן פארנאכט אויסגעשיט, איז איצט געלעגן ווייס און טרוקן. אויפן פענצטער זענען געשטאנען קאלטע טעלערס מיט נאך קעלטערע פיש. די מאמע איז געהאט אוועקגעלאפן צו דער מומע מרים. עפעס האט דארטן געזאלט עמעצער אוועקפאלן. קיין טיי איז אין שטוב נישט געווען. די אלטע פאוולאווע, וואס האט שבת געהייצט ביי אונדז אונטער דער קיך, האט זיך היינט פארשפעטיקט. דער טאטע האט שוין געהאט מעביר גע־ווען די סדרה, געוואלט א גלעזל ווארעמע טיי. מוז זיין, אז פאר גרויס טרוקעניש אין מויל האט ער מיך אלע פאר מינוט גענומען מינטערן, כ׳זאל אויפשטיין:

— שוין צייט צו גיין דאווענען!

אונטערן איבערבעט איז געווען ווארעם. אין שטוב איז ארומגע־לאפן א קעלט. ווי אזוי האט זיך מיר געזאלט גלוסטן אויפצושטיין? האב איך געצעגערט.

— באלד, טאטע, נאך א קליין ביסעלע.

דער טאַטע האָט זיך נישט געקאָנט דערוואַרטן, נישט אויף מיר און נישט אויף דער פּאָווליאָווע. האָט ער פאַרוואָרפן דעם טלית אויף דער קאַפּאָטע, אויפן טלית אַרויפגעצויגן דעם פּאַלטן און אַנזאָגנדיק, כ'זאָל למען־השם גלייך קומען אין בית־מדרש אַריין, איז ער אַוועקגעגאַנגען אַליין.

מיך האָט נאָך אַלץ נישט געגלוסט אויפצושטיין.

כ'האָב גענומען ציילן ביז הונדערט און אָפּגעמאַכט ביי מיר, אַז ביי הונדערט און איינס שפּרינג איך גלייך אַרויס פון בעט. האָב איך אָפּגעציילט ביז צוויי הונדערט און... בין אַלץ געלעגן.

איז אַט אַזוי ציילנדיק, האָב איך דערהערט, ווי אין קיך פאַרשליסט מען די טיר.

וואָס עפּעס אין מיטן דרינען פאַר אַ פאַרשליסן די טיר! וואָס גייט דאָרט האָדל טון?

ס'האָט נישט לאַנג געדויערט און איך האָב דערזען האָדלען אין שטוב. מוז זיין, אַז זי האָט אַליין נישט געוווּסט, ווי אַזוי זי זעט אויס. קיין באַרכאַנקע האָט זי איצט אינגאַנצן נישט געהאַט אויף זיך. זי איז גאָר געשטאַנען אין אַ פּאָר ווייסע, ברייטע הויזן מיט שפּיצן, אַ שטייגער, ווי די קונצנמאַכערס, וואָס ווייזן שוואַרץ־קינצלעריי ביי „טשאַפּעלע" אין דער „בודע". קיין שלאָף־קופּקע האָט האָדל אויך נישט געטראָגן. איצט ערשט האָב איך דערזען, אַז האָדל האָט אַ שיטערן קאָפּ האָר. גרוי זענען זיי אויך. וואָס איז דאָס מיט האָדלען? זי קוקט זיך גיך אַרום איבער דער שטוב. זי גייט צו און פאַררוקט די פאָרהענגלעך ביי די פענצטער.

איז עס מיר געווען אַ גרויס חידוש. וואָס אַרט זי, אַז די פאָרהענגלעך שטייען אויפגערוקט?

נאָר האָדל, זעט אויס, האָט געהאַט אירס אַ שטיקל חשבון. איידער כ'האָב נאָך צייט געהאַט צו דערטראַכטן מיין געדאַנק ביזן סוף, האָט זיך האָדל געגעבן אַ גליטש צו צו מיין בעט און אַוועקגעזעצט זיך.

ס'האָט מיך באַשלאָגן אַ שווייס מיט אַ היץ. ס'איז געווען פאַר מיר אַ גרויסע בושה, וואָס אַ פרעמדע יידענע האָט זיך אַוועקגעזעצט צו מיר אויפן בעט.

איך האָב נאָך נישט געוווּסט, וואָס האָדל איז אויסן. אָבער כ'האָב

גלייך געגעבן א צי אריבער דאס איבערבעט איבערן קאפ און באהאלטן מיך אינגאנצן אין דער שוויסיקער ווארעמקייט אריין.

— וואס באהאלטסטו זיך אזוי? — האט האדל אפגעדעקט דאס איבערבעט. — נא, — האט זי געזאגט — נעם א צוקערל.

— איך וויל נישט קיין צוקערלעך! לאזט מיך אויפהייבן!

— שריי נישט אזוי. דו ווייסט, אז איך האב שוין אמאל דער־שטיקט א יינגל, וואס האט אזוי געשריגן — איז איר קול מיטאמאל גע־ווארן הייזעריק.

מיר האט זיך אין דער מינוט אויסגעדאכט, אז איך בין טאקע דאס יינגל און האדל האט מיך ש ו י ן דערשטיקט.

אנדערש קאן איך עס נישט פארשטיין. די צונג איז מיר געבליבן פארשטייפט. אין די פיס, סאמע ביי די פינגער, איז געווארן אזוי קאלט, אז ס'האט אזש אנגעהויבן שטעכן.

— בהמה, וואס דו ביסט — האט זיך האדל אינגאנצן אריבערגע־בויגן איבער מיר — כ'האב פאר דיר אנגעגרייט פאמעראנצן און ווייג־טרויבן און וועלשענע ניס. און וואס, מיינסטו, וויל איך פון דיר?

זי האט נישט געזאגט, וואס זי וויל, נאר אומגעריכט אריינגע־כאפט מיין מויל צווישן אירע אנגעדראלענע, דיקע ליפן.

כ'האב פארלוירן דעם אטעם. כ'האב מיך געשטיקט, כ'האב גע־ריסן די ליפן פון איר מויל ארויס. אבער האדל איז געווען שטארקער פון מיר. מיט די הענט, אזוי ווי מיט צוויי צוואנגען, האט זי מיר צו־געהאלטן דעם קאפ. נאך א מינוט און איך האב דערפילט נעבן מיר האדלס פערציק־יעריק אויסגעפאשעט לייב.

— טייערער — האט זי שוין נישט גערעדט, נאר געכארכלט — כ'וועל דיר געבן געלט... כ'האב א סך געלט. און א זייגערל וועסטו אויך קריגן. דו ביסט דאך שוין א דערוואקסענער בחור... מוזט דאך האבן א זייגערל!

איך דערמאן מיך, אזוי ווי אין היץ: יוזשע דעם בעדנערס האט אויך גערעדט אזוי הייזעריק. אבער יוזשע דעם בעדנערס האט מיך איינ־גענומען, ווען מיר איז געווען קאלט, ווען כ'בין געקומען פון א לויה. וואס וויל האדל פון מיר האבן? אונטערן האריץ־גריבל איז שלעכט. איך בין איצט אין האדלס הענט, אזוי ווי א שטויבל.

אַט גיט זי מיך אַ הויב אונטער. כ'קאָן מיך גאָרנישט ווערן.

— אַז איך וויל, מוזטו! — קריצט זי מיט די ציין און וויל מיך נעמען אויף זיך.

נאָר דאָ געשעט אַ נס. איך דערפיל מיינע כחות. איך פאַל נישט דאָרט, וואו האָדל וויל, נאָר כ'גיב מיך אַ גליטש ווייטער אויפן קאַנט אַרויף און פון דאָרט מיט איין דריי בין איך אויף דער פּאָדלאָגע.

— מענטשן, ראַטעוועט! — צעסאַפּע איך מיך.

— וועסט אויפהערן צו שרייען? — גיט זיך האָדל אויך אַ דריי אַרויס פון בעט, און אַזוי ווי איך שלעפּ מיך אויף אַלע פיר איבער דער פּאָדלאָגע, אַזוי שפּרינגט צו האָדל און שפּאַרט אָן איר שווערן טריט אויף מיין קאַרק.

נישט אַנדערש, נאָר האָדל גייט מיך דערשטיקן, אַזוי ווי זי האָט דערשטיקט יענץ יינגל.

כ'ווייס נישט, ווי אַזוי ס'איז געקומען צו מיר דער איינפאַל. גאָט אַליין, מוז זיין, האָט מיר געהאָלפן אויסדרייען דאָס פּנים און געבן זיך אַ ביס איין מיט די ציין אין האָדלס פוס.

— גנבו! — האָט זיך די יידענע צעשפּרונגען מיט אַ שפּיציק קול — מערדער!

איך האָב אָפּגעלאָזט דעם פוס. האָדל שפּרינגט אויפן אַנדערן פוס, אַזוי ווי אַ געפּענטעטע גאַנדז.

— אַז ברענען זאָלסטו, געמיינער הינטישער זון! — שרייט זי — וואַרט, איך וועל דיר שוין צושטעלן אַ בענקעלע. אַזאַ קליינער ממזר און קריכט שוין צו ווייבער אַ כאַלערע זאָל אויף דיר קומען.

זי כאַפּט פלוצלינג אַ לייכטער פון טיש אַראָפּ און גיט אים אַ שלייי־דער אַהין, וואו איך בין שוין איצט געשטאַנען און מיט איילנדיקע הענט אַרויפגעצויגן די הויזן.

דער לייכטער איז געפאַלן אין ווייכן איבערבעט אַריין און דאָרט געבליבן ליגן, ווי אַ מת. האָדל האָט אַריינגעטאַנצט אין קיך אַריין אויף איין פוס. איך אַליין האָב אויך געמוזט אויסזען, ווי אַ מת.

כ'האָב מיך אַנגעטון אין איין אויגנבליק, דורך דער קיך האָב איך נישט געקאָנט דורכגיין . האָדל זיצט דאָרט. האָב איך אויפגעקייטלט ס'פענצטער און דורך די קאַלטע פיש, איבער דער געגליווערטער פיש־יויך, בין איך אַרויסגעשפּרונגען פון שטוב.

— אַז ברעכן זאָלסטו הענט און פּיס מיט לייב און לעבן! — האָב איך געהערט האָדלס ברכה.

אין גאַס בין איך אַרויסגעפאַלן אויף מענטשן. כ'האָב, דאַכט זיך, געבלאָנדזשעט. ווי אַזוי גיי איך דאָס אין בית מדרש אַריין? כ'בין דאָך גאָר פאַרקראַכן צום אַלטן גאָרטן. און וויי איז מיר! וואָס וועט דער טאַטע זאָגן און וואָס וועל איך אים זאָגן?

ס'האָט געדויערט לענגער, ווי אַלע מאָל, ביז איך בין געקומען אין בית־מדרש אַריין. מען האָט שוין געהאַלטן אינמיטן דאַווענען. דער טאַטע, אַרומגענומען מיטן טלית אויפן קאָפּ, האָט פון אַ זייט אַ קוק געטון אויף מיר מיט בייזע, שווערע אויגן. ער האָט גאָרנישט גערעדט. ער האָט נאָר אַרויפגעלייגט אַ גרויסע האַנט אויף מיין אַקסל און מיט אַ כמורנע קול אַנגעוויזן מיר אין סידורל אַריין:

— נו, אַ...

איך האָב מיך איינגעגראָבן מיט די אויגן אין די געלע, האַלב־צעריסענע בלעטלעך. אָבער קיין אותיות האָב איך נישט געזען. אויפן קאַרק האָט געברענט דעם טאַטנס שווערער בליק. צווישן די שורות איז געלעגן די גאַנצע האָדל. איך האָב נישט געוווסט, צי דאַרף מען שוין איבערמישן, צי נישט. כ'האָב נישט געהערט, ווו מאַשקע חזן האַלט. דער טאַטע האָט אַלע פּאָר מינוט אַרויסגעבויגן דאָס פּנים פון אונטערן טלית אָפּער און הויך געברומט:

— נו, אַ...

ער האָט נישט געטאָרט אויסרעדן. אָבער אין בלויזן ברום זיינעם, וואָס איז געגאַנגען מער פון דער נאָז, ווי פון מויל, האָב איך געהערט, ווי ער פרעגט מיט עקשנות:

— ווו ביסטו דאָס געווען אַזוי לאַנג? פאַרוואָס דאַוונסטו נישט, פאַרוואָס? און וואָס ביסטו מיר אַזוי צעחושט, וואָס?

אַ שווער אָפּקומעניש געווען דאָס דאַווענען, אַ פּיין, אַ גיהנום. כ'האָב געבעטן גאָט — מען זאָל עס שוין איבערקומען, מ'זאָל שוין אַהיימגיין. אָבער דאָס גיין אַהיים איז געווען נאָך שווערער.

— וואָס איז עפּעס דער מער מיט דיר, מענדל? — האָט מיר דעם טאַטנס קול געדלוביעט אין מוח, אַזוי ווי מיט אַן אַל.

— גאָרנישט. וואָס זאָל זיין?

— פאַרוואָס ביסטו נישט באַלד געקומען אין בית־מדרש אַריין?

— כ׳האָב נישט געהאַט קיין קלאָר העמד — האָב איך גלייך אויס־געטראַכט אַ ליגן.

— וואָס הייסט, נישט געהאַט קיין קלאָר העמד? ס׳איז דאָך געלעגן אָנגעגרייט אויף דער שטול.

— כ׳האָב עס נישט געקאָנט געפינען.

— ננע... און די מאַמע איז נאָך נישט געהאַט צוריקגעקומען?

— ניין.

— ביסט מיר עפּעס אינגאַנצן צעחושט, מענדל, וואָס איז דיר? אפשר ביסטו נישט געזונט?

— דער קאָפּ טוט מיר אַביסל וויי.

כ׳האָב נישט געזאָגט קיין ליגן. דער קאָפּ האָט מיר טאַקע וויי גע־טון. ס׳האָט מיר געהאַקט אין די שלייפן. אונטערן האַרץ־גריבל איז גע־לעגן אַ ניכטערנע נישט־גוטקייט.

דער טאַטע האָט לאַנג און פאַמעלעך אַראָפּגעקוקט צו מיר. שווער געווען צו וויסן, צי ער גלויבט מיר, צי נישט. אָבער מיט קיין קשיות האָט ער מיך שוין מער נישט פאַרפּייניקט.

מיר זענען געגאַנגען שווייגנדיק. דער שניי האָט היימלעך געסקרי־פּעט אונטער די פיס. אַן אַנדערש מאָל וואָלט איך שוין געכאַפּט אַ גליטש אין פאַרפרוירענעם רינשטאָק. כ׳וואָלט מיך אַוועקגעגנבעט פון טאַטנס שבתדיקע טריט און געהאָלפן חברה־ייִנגלעך מאַכן אַ מענטש פון שניי. היינט אָבער האָט די ווייסע, שבתדיקע גאַס אויסגעזען אין מיינע אויגן שוואַרץ. ס׳איז מיר געווען קאַלט. דער סקריפּנדיקער שניי האָט אויס־געשריגן מיין חטא. כ׳האָב מיך געשעמט צו גיין נאָענט ביים טאַטן, אַזוי ווי כ׳וואָלט מורא געהאַט נישט מטמא צו זיין דעם טאַטנס שבתדיקע קאַפּאָטע מיט מיין אומרייניקן גוף.

אַז מיר זענען אַהיימגעקומען, זענען שוין די פּייערקעס אויף דער קיך געווען וואַרעם פון היץ. די טעפּ זענען שוין געשטאַנען פאַרדעקט מיט שטערצלעך און געוואַרעמט זיך. ס׳האָט זיך געפילט אַ ריח פון געגרדזגס, פון זיס קרויט, פון איבערגעברענט האָלץ.

די מאַמע איז שוין געהאַט צוריקגעקומען פון דער מומע מרים. זי האָט דערציילט, אַז פעטער שמואל האָט זיך נעכטן ביינאַכט איבערגע־געסן און איז, נישט דאָ געדאַכט, אַוועקגעפאַלן אויפן בויך. טוביה רופא האָט אים געשטעלט פּיאַווקעס. פאַמעלעך האָט זיך די מאַמע אַצינד גע־

שארט פון איין קאפ־שטיק צום צווייטן, גלייך געמאכט די איבערבעטן, צוגעגלעט. אויף איין רגע האט זיך מיר אויסגעוויזן, אז ביים טאטנס בעט האט זי זיך לענגער אפגעשטעלט. ס׳הארץ איז אין מיר אנטפאלן. דער־קענט זי דארט עפעס? האט זי דארט עפעס דערזען?

אבער באלד האט די מאמע איבערגעדרייט דאס איבערבעט, איינ־געלייגט אין צווייען און שטיל ארומגעצערטלט עס פון אויבן.

האדל איז געשטאנען אין אונדזער שטוב מיטן פנים צום פענצטער. זי איז געווען אנגעטון אין א שווארץ קלייד מיט א לאנגער, גאלדענער קייט אויפן האלדז. א ברייטע, אן אויסגעבעטע, האט זי זיך לייכט גע־שאקלט אין די שויבן אריין איבער א סידור.

כ׳האב געקוקט אויף איר פון א זייט. כ׳בין געווען זיכער, אז אט וועט זי זיך געבן א דריי אוים און הויך, אויף א קול, אויסשרייען, פאר־וואס איך האב מיך היינט פארשפעטיקט צום דאווענען. כ׳האב מיך גע־גרייט צום ענטפערן. איך האב דאך אויך געהאט עפעס צו זאגן...

אבער האדל האט נישט גערעדט. זי איז ארומגעגאנגען א ברוגזע, א כמורנע, נישט אויפגעהויבן דעם קאפ, נישט געקוקט קיינעם אין פנים אריין.

— האדל — האט די מאמע געפרווט פרעגן — האסט, חלילה, עפעס עגמת־נפש, וואס דו גייסט אזוי ארום?

האדל האט נישט געענטפערט. באלד נאכן עסן איז זי אוועקגעגאנ־גען, געזוימט זיך א גאנצן שבתדיקן טאג און ערשט שפעט בייגאכט, ווען דער טאטע איז שוין געזעסן אויפן בעט און אראפגעצויגן די שטיוול — איז האדל צוריקגעקומען.

***

איך האב אפגעמאכט ביי מיר צו האלטן זיך פון האדלען וואס מער פונדערווייטנס. כ׳האב דאך שוין געוווסט, וואס זי איז אויסן געווען מיט די שטיקער כאלווע און מיטן פלאדן. שבת בין איך שוין אין בעט קיינמאל לענגער נישט געבליבן. פארקערט, כ׳בין א סך מאל אויפגעשטאנען פריער פארן טאטן.

האדל אליין האט פון יענעם שבת אן אויפגעהערט צו רעדן, נישט נאר מיט מיר, נאר מיט דער גאנצער שטוב שטאק־ברוגז. נישט געקענט

קיינעם און נישט געפרעגט נאָך קיינעם. פראַנק און פריי איז זי ביזן גרויסן טאָג אַריין אַרומגעגאַנגען איבער דער שטוב אין אַן אויסגעשניטן העמד, מיט נאַקעטע עלנבויגנס. זיבן מאָל אין טאָג האָט זי געשלאָסן דעם קופערט אירן, הויך פאַרקלאַפּט די דעק, געקאָכט אין דער מאַמעס טעפּלעך, צעהאַקט גלעזער. נישט אַנדערש, נאָר די יידענע איז משוגע געוואָרן. די מאַמע האָט געקוקט און געשוויגן.

דער טאַטע, וואָס פלעגט אַוועקפאָרן באַגינען, האָט האָדלען אין אַזאַ מעמד קיינמאָל נישט געזען. ווען ער האָט פאַרמאַכט די טיר — האָט זי זיך איבערגעדרייט אויף דער אַנדערער זייט. ווען ער איז ביינאַכט צו־ריקגעקומען — איז זי שוין געווען מיד פון אַרומטראָגן אַ גאַנצן טאָג דעם ווייבערשן כעס.

איינמאָל נאָר, ווען די מאַמע איז, נישט היינט געדאַכט, געלעגן צו בעט, און דער טאַטע איז צוליב דעם געבליבן אין שטוב, האָט ער האָדלען יאָ געזען.

זי האָט זיך געדרייט, אין אויסגעשניטענעם העמד, פון קיך אין שטוב אַריין און פון שטוב אין קיך אַריין. זי האָט געהאַט אין יענעם טאָג אַ סך צו טון ביים קופערט אירן. זי האָט אַריינגעלייגט און אַרויס־גענומען, אויפגעשלאָסן און פאַרשלאָסן. דער טאַטע איז געשטאַנען אין טלית און תפילין און געדאַוונט. צי האָבן זיך זיינע אויגן לענגער פאַר־האַלטן אויף האָדלען איז שווער געווען צו וויסן, נאָר ער האָט עפּעס מיט־אַמאָל גענומען זאָגן הויך, גיך.

די מאַמע איז געלעגן שלאַף. זי האָט נישט געקאָנט רעדן. נאָר ווען זי איז, מיט גאָטס הילף, אויפגעשטאַנען פון בעט און האָדל איז ווייטער אַרומגעגאַנגען אין אויסגעשניטענעם העמד, האָט זיך די מאַמע צו איר אָנגערופן:

— האָדל, ס'איז דיר נישט קאַלט אַזוי?

האָדל האָט אַריינגעשטעקט איר גרויס פּנים אין אַ קליין טעפּעלע, וואָס האָט זיך געקאָכט אויף דער קיך און דאָרט אַריין צוריקגעפרעגט:

— פאַרוואָס זאָל מיר קאַלט זיין? ס'ברענט דען נישט אונטער דער קיך?

— אָבער ווי גייט מען דאָס אַרום אַזוי אַ גאַנצן טאָג?

— ווי אַזוי גיי איך דאָס אַרום, ווי אַזוי?

— כ׳ווייס... וואָלסט אפשר גענומען עפּעס אויף דיר? ס׳איז נישט גלייך.

– זע נאָר, ס׳איז גאָר נישט גלייך... מיט וואָס האָב איך מיך דאָס צו שעמען? ס׳איז דען נישט מיינס?

— אָבער, האָדלשי, אין דיינע יאָרן... כ׳ווייס... ס׳דרייט זיך ארום א יינגל אין שטוב...

— זע נאָר, ווי זי האָט דאָס אביסל מורא פאַרן יינגל? — האָט האָדל געגעבן א שפּיץ אוים דאָס פּנים אויף דער שטוב ארוים — ניש־קשה, ס׳יינגל דיינס, דאָס נעבעכל, ווייסט מער, ווי מיר ביידע.

אין מיר איז געזעצט געוואָרן דאָס בלוט. אָט — געקומען די מינוט. האָדל גייט דערציילן, האָדל גייט אויסשרייען. ווו טוט מען זיך אהין? וואָס זאָגט מען?

— נו, שא, שא! — איז די מאַמע אזוי ווי אָפּגעשפּרונגען און מיט ביידע הענט גענומען אוועקטרייבן פון זיך האָדלס ביטערע רייד — זאָלן שוין דיינע שונאים בעסער רעדן.

— כ׳בעט דיך זייער, פרימעט — האָט זיך האָדל אוועקגעשטעלט אינמיטן שטוב, פאַרלייגט די הענט אויף ביידע באָקעס — פון ווען אָן ביסטו דאָס געוואָרן אזא פרומע גבאיטע?

דער מאַמעס פּנים האָט אין דער איצטיקער מינוט אויסגעזען צוויי מאָל אזוי גרויס, ווי ס׳איז געווען. צעטומלט, אראָפּגעפירט פון גלייכן וועג.

— כ׳בין נישט געוואָרן קיין גבאיטע — האָט זי זיך גענומען פאַר־ענטפערן — נאָר אין א שטוב, וווּ עס דרייען זיך ארום מאַנסלייט...

— טאָמער קענסטו ווימן! מאַנסלייט... כ׳זאָל שוין האָבן אזא יאָר, ווי דיין לייזער האָט נישט פיינט דאָס, וואָס אַנדערע האָבן ליב... בע־בע...

די יידענע האָט עס געזאָגט מיט אזא נצחונדיקער, פאַרסודעט שמיי־בעלע, מיט אזא געמיינער פאַרריסנקייט, אז דער מאַמעס ליפּן האָבן זיך מיטאַמאָל פאַרמאַכט. ס׳איז געווען צו דערקענען, אז זי שלינגט איצט אראָפּ נישט א פול מויל מיט אָטעם, נאָר א פול מויל מיט בלוט.

ביי מיר אין קאָפּ האָט עס געשטאָכן. כ׳וואָלט שוין מוחל געווען מיין עוולה. אָבער דער מאַמעס צער האָט געריסן לעבעדיקע פאַסן פון מיין לייב. ווען איך קען אזוי צושפּרינגען און געבן האָדלען א קאָפּ אין בויך אריין, וואָלט מיר צוגעקומען הונדערט יאָר לעבן.

מוז זיין, אז די מאַמע האָט עפּעס דערקענט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף מיר אירע בלויע, לויטערע אויגן האַלב־דרימלדיק, פאַרטרויערט. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער דאָזיקער בליק אירער פאָדערט פון מיר דין־וחשבון: איך זאָל זאָגן.

יאָ, כ'וואָלט געזאָגט. כ'וואָלט אַלץ דערציילט. נאָר אפשר וועט דאָס נאָך ערגער מאַכן?

א סך טעג דערנאָך איז די מאַמע אַרומגעגאַנגען אַ שווייגנדיקע, אַ קליינע, אַזוי ווי האָדל וואָלט געוואָרפן אויף איר נישט מיט קיין רייד, נאָר מיט שטיינער.

עס זענען געקומען אויפדערנאַכטן טונקל־גרויע, אומהיימלעך־שווע־רע. די מאַמע האָט פאַרראַכטן, געצערעוועט, געלייגט לאַטעס. האָדל האָט ווייטער געקאָכט אירע טעפּעלעך. זי האָט זיך ווייטער אויסגעדרייט צו דער וואַנט און דאָרט אַריין אויסגעכליפּטשעט דאָס יאַיכל מיט די הינע־רישע פליגעלעך.

ביי אונדז האָט מען, אין יענע טעג, קיין פליישׁ אינמיטן דער וואָך נישט אָנגעזען. אינדערפרי האָט די מאַמע געקאָכט גריץ, אויפדערנאַכט — באָרשט מיט צוגעריישטע קאַרטאָפל.

דער ריח פון האָדלס הינערישע יאַיכלעך האָט זיך אָפּגעזעצט אויפן גומען מיט אַ הונגעריקער זיסקייט. פאַרן שלאָפן גיין האָט האָדל געקייעט מיט אַ פאַרמאַכט מויל שטיקער פּאָמעראַנצן.

האָט מען געקאָנט אַזאַ האָדלען ליב האָבן? שוין מוחל דאָס, וואָס בשעת מיר האָבן זיך געלייגט מיט אַ פולן בויך קאַרטאָפל, האָט זי גע־נאַשט פּאָמעראַנצן. אָבער וואָס האָט זי געוואָלט פון מיר? און וואָס האָט זי געהאַט צום טאַטן מיינעם, וואָס?

די מאַמע האָט אַ צייט געשוויגן. ס'איז געווען זייער אַ לאַנג און זייער אַ ווייטיקלעך שווייגעניש.

ביז איינמאָל, שפּעט אויפדערנאַכט שוין, ווען דער טאַטע האָט מיטן לעפל געלאָסן געשניטן די צריבענע קאַרטאָפל, האָט די מאַמע, וואָס האָט געהאַלטן אין לייגן אַ לאַטע אויף אַ העמד, נענטער זיך צוגע־רוקט צום טאַטן און געזאָגט מיט אַ שטיל, איינגעהאַלטן קול:

— לייזער!

די טיר אין קיך אַריין איז געשטאַנען צו. איך האָב שוין געהאַלטן ביים אַנדרימלט ווערן. דורך די פאַרמאַכטע אויגן, מיטן האַלב־שלאָפנדיקן

געמיט, האָב איך, ווייזט אויס, דערפילט, אַז די מאַמע גייט איצט רעדן מיטן טאַטן אַזעלכעס, וואָס איך טאָר נישט הערן.

אפשר איר תיינטיק קול, אפשר די גאַנצע צייט פון איר ביטער שווייגן האָבן געמאַכט, אַז איך זאָל אויפשטעלן מויל און אויערן און אונטערהערן טאַטע־מאַמע.

— לייזער — האָט די מאַמע נאָכאַמאָל איבערגעחזרט און צוגע־בויגן זיך גאָר נאָענט צום מאַן אירן.

— העי? — איז דער טאַטע שטיין געבליבן מיטן לעפל אין טעלער.

— זאָג מיר דעם אמת, לייזער...

דער טאַטע האָט אויסגעדרייט די באָרד. זיין פנים איז געווען פאַר־נומען מיט אַ בלינדער נייגעריקייט.

— וואָעס? — האָט ער געפרעגט.

— זעפט, לייזער — האָט די מאַמע זיך געשטיקט מיט יעדן וואָרט — האָדל...

— וואָס האָדל?

— האָדל זאָגט... ס'הייסט, זי זאָגט עס נישט אָפן...

די מאַמע האָט אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויפן טאַטנס אַקסל.

דעם טאַטן, זעט אויס, האָט עס שוין גענומען אַרן. האָט ער אוועק־גערוקט דאָס עסן און מיט אַ האַלב־געעפנט מויל געקוקט דער מאַמען אין פנים אַריין.

— כ'פאַרשטיי גאָרנישט, וואָס דו רעדסט, פרימעט! וואָס זאָגסטו?

— כ'זאָג... — איז דער מאַמעס קול געוואָרן נידעריק און טיף — ס'הייסט, איך פרעג דיך נאָר: זאָג מיר דעם אמת... דו מיט האָדלען... העי?

— וואָעס?

ביידע זענען געזעסן מיט די פנימער צום בעט, וווּ איך בין געלעגן. מ'האָט אַ ווײַלע געשוויגן. אָנגעקוקט זיך און געשוויגן. אין דער מאַמעס קול האָט געקלונגען אַ פאַרוויינט געבעט. דעם טאַטנס פנים איז געוואָרן בלייך.

— פרימעט! — האָט ער איבערגעריסן די שטילקייט מיט אַן ענ־גער שטים — פונוואַנען פאַלסטו עס אויס?

— זי אַליין, האָדל...

— וואָס זי אַליין?

— זי האָט געזאָגט, אַז דו מיט איר...

ס'האָט נעדויערט אַ קליינע רגע. אַ רגע פון באַשטימען, פון ישוב־הדעת. דער טאַטע האָט זיך פלוצלינג אויפגעשטעלט, האַסטיק אוועקגע־רוקט דאָס בענקל און געמאַכט אַ טריט צו דער פאַרמאַכטער טיר אין קיך אַריין.

— לייזער! — האָט זיך די מאַמע מיטאַמאָל אויפגעשטעלט און פאַרשטעלט אים דעם וועג — וואָס גייסטו טון?

— לאָז מיך נאָר אַריין צו איר!

— לייזער!... — האָט די מאַמע פאַרוואָרפן בײדע הענט אויפן טאַטנס אַקסלען —כ'באַשווער דיך, הערסט, אַז נישט — זאָל איך נישט דערלעבן...

— שווער דיך נישט, הער־אויף, פרימעט! כ'מוז די דאָזיקע מכשפה איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָנלערנען!

— וועסט נישט אַריינגיין! — האָט זיך די מאַמע געקלאַמערט אַרום איר מאַנס האַלדז — כ'גלויב דיר. אַז כ'וואָלט דיר נישט געגלויבט, וואָלט איך דאָ קיין איין מינוט נישט געבליבן. נו, הער אויף. קום אַהער, זעץ דיך צום טיש.

— ניין, פרימעט. שוין זאָל זי זיך „ווינאָשען" פונדאַנען! אַזאַ גע־מיין שטיק! אַזאַ נכפּהניצע!

— לייזער, וועסט נישט גיין! ניין, אַזאַ כבוד וועסטו איר נישט אָנטון. נו, זעץ דיך שוין, איך בעט דיך.

זי האָט דעם טאַטן צוריק צוגעצויגן צום טיש. ער האָט זיך אַלע ווײַלע אומגעקוקט צו דער פאַרמאַכטער טיר. אָבער סוף כל סוף האָט די מאַמע אויסגעפירט אירס. געגעסן האָט ער שוין אָבער נישט.

אין מיר האָט זיך אַלץ געוואָרפן. צום ערשטן און צום לעצטן מאָל אין לעבן האָב איך געזען דער מאַמעס פאַרוואָרפענע הענט אויפן טאַטנס האַלדז.

זיי האָבן נאָך אַ צייט גערעדט. זייערע רייד זענען אַרומגעקראָכן איבער דער שטוב, אַזוי ווי מידע, פאַרשיכורטע פליגן. דער שלאָף האָט מיר פאַרשטאָפּט ס'געהער. כ'בין אַנטשלאָפן געוואָרן מיטן אָנבליק פון דער מאַמעס פאַרוואָרפענע הענט, וואָס האָבן אין מיין דמיון געפלאַטערט, אַזוי ווי צוויי ווייסע, ריינע פייגל.

אינמיטן דער נאַכט האָט מיך עפּעס אויפגעוועקט. כ'האָב געפילט

אין מויל, אזוי ווי מען וואָלט מיר דאָרט געגעבערט מיט אַן אָל. אין קאָפּ האָט עס געריסן. ארום מיר, אין בעט איז געווען ליידיק. דער טאַטע, זעט אויס, איז שוין געהאַט אַוועק מיטן פויער אין דאָרף אריין.

אָבער וואָס ציט מיך אַזוי? וואָס דרייט עס דאָרט און פייניקט? אַ צאָן זאָל עס זיין? ניין. נישט איין צאָן איז עס נאָר ס'גאַנצע מויל ברענט. דער ווייטיק דרייט זיך פון מוח אין די פּלייצעס אריין, פון דאָרט נייט ער אין די שפּיץ פינגער פון די פיס.

כ'האָב מורא צו שרייען. כ'וויל נישט אויפוועקן קיינעם. כ'דריי מיך און קרעכץ. כ'באַהאַלט דאָס פּנים אונטערן איבערבעט ארונטער. אָבער די מאַמע דערהערט פאָרט, אַז איך שלאָף נישט.

— מענדלשי? — האָט זיך פלוצלינג דערטראָגן איר אויפגעוועקטע שטים — וואָס קרעכצסטו אזוי? ס'איז דיר, חלילה, עפּעס?

— אוי!... — האָב איך שוין הויך אָפּגעזיפצט — די ציין, מאַמע!

— און ווי איז מיר! פונוואַנען קומט צו דיר צאָן־ווייטיק?

זי איז ארויס פון בעט. אין דער פינצטער האָט זי געשאַרעוועט מיט די הענט איבער טישן און איבער בענקלעך.

— וווּ זענען ערגעץ די זאַפּאַלקעס, ווו?

די פינצטערניש אין שטוב איז היינט געווען שווארצער, ווי אַלע מאָל. שטיקער האָט מען געקאָנט פון איר שניידן.

צוזאַמען מיט דער פינצטערניש איז אויך געוואַקסן דער ווייטיק. ער האָט געשטאָכן אין רוקן. ער איז געקראָכן טיף דאָרט ערגעץ אין לייב אריין, אין די געהירן אריין. אַז די מאַמע האָט שוין סוף כל סוף געפונען די שוועבעלעך און אָנגעצונדן ס'לעמפּל, האָב איך מיך ערשט גענומען דרייען און קנוילן, אזוי ווי אַ שלאַנג.

— ווייז נאָר אהער, מענדלשי קרוין! — האָט זיך די מאַמע אַראָפּגעבויגן איבער מיר — ווו איז עס, ווייז נאָר?

מיט אַ גרויסן, לאַנגן פינגער האָט זי געזוכט ביי מיר אין מויל. ס'האָט מיך געשטיקט. כ'האָב געגאַוועט איבער דער גאָמבע אריבער. דאָ האָב איך מיך אויפגעזעצט און דאָ געלייגט. כ'האָב מיך געוויגט, גענורעט זיך, אָבער דער ווייטיק איז געווען שטאַרקער פון מיר.

די מאַמע האָט געזוכט שפּירטעס. קנאָבל, פעפער. זי איז געלאָפן מאַכן אַ היים ביסל זאַמד. די גאַנצע שטוב מיט דער שאַנק, מיט דער קאַמאָדע, מיטן זייגערל — אַלץ איז אויפגעשטאַנען, אַלץ איז געלאָפן. בלויז

האָדל האָט געשנאָרכט הויך, הפקרדיק, ביז ס'האָט זי, זעט אויס, אויך אויפגעוועקט.

— וואָס איז דאָרט? וואָס שרייט מען אַזוי? — האָט זיך פּלוצלינג דערטראָגן אַ בהלהדיק קול פון קיך אַרויס.

— אוי, האָדלשי — האָט די מאַמע פאַרגעסן, אַז זי איז ברוגז מיט דער מכשפה — אַ צאָן, נעבעך... שרעקלעכע יסורים! בראָש ווייס איך גאָרנישט, צי ס'איז דאָ אין שטוב אַביסל שפּירטעס. אפשר האָסטו, האָדל, אַביסל שפּירטעס?

— כ'האָב נישט קיין שפּירטעס. פונוואַנען קומט צו מיר שפּיר־טעס?

— וואָס־זשע דען טוט מען? — איז די מאַמע געלאָפן איבער דער שטוב, ווי אַן איבערגעשראָקענער פויגל.

— וואָס מען טוט? — האָט האָדל אַריינגעשריגן מיט אַ שפּיציק קול — זע נאָר, ווי זי פרעגט זיך, מען דערשטיקט אים און פטור!... אַ יונג זאָל דיר נישט לאָזן צוטון קיין אויג...

די מאַמע האָט שוין גאָרנישט געבעטן ביי האָדלען. זי האָט אַזוי לאַנג געזוכט, ביז זי האָט געפונען שפּירטעס. זי האָט מיר געגעבן צו האַלטן אויפן צאָן, געלייגט מיר קאָכעדיק זאַמד צו דער באַק, איינגע־נומען מיך מיט אירע ציטערדיקע, וואַרעמע הענט און אַזוי אַרום געלינ־דערט מיר אַביסל די יסורים.

אָבער האָדל איז שוין נישט געשלאָפן. איר קול האָט געגעסן, אַזוי ווי זשאַווער.

— קיין אויג לאָזט מען נישט צו טון, אַ האַלבע נאַכט געשושקעט זיך מיטן מאַן: „פּעטשע־מעטשע, מעטשע־פּעטשע". אַז מען וויל זיך שושקען מיטן מאַן — נעמט מען נישט אַריין קיין „קאָמאָרניצעס" (סוב־לאָקאַטאָרינס). איצט — דער ממזר מיט די ציין זיינע. ווער האָט אים געהייסן האָבן ציין, ווער? אַז דערשטיקט וואָלט איך אים, ווי גרויס ער איז!...

— ווער אַליין דערשטיקט און דערוואָרגן, ליבער גאָט אין הימל!

— האָט די מאַמע אַרויסגעזאָגט מיטן גאַנצן האַרץ און נאָך וואַרעמער, טיפער אַרומגענומען מיין צעווייטיקטן קאָפּ.

קאפיטל ניין

דער טאטע האט האדלען מער נישט געוואלט האלטן. ער זאל וויסן — האט ער געזאגט — צו וווינען אויף דער גאס, וועט ער מיט דער פאר־שאלטענער יידענע אונטער איין דאך נישט בלייבן.

האדל האט זיך נישט געלאזט. זי האט געשריגן, אז זי איז אן אלמנה, נעבעך, אז מען וויל זי אומגליקלעך מאכן, אז מען האט זיך אנ־געלייגט אויף איר און מען וויל זי אומברענגען פון דער וועלט. אבער דער טאטע האט זיך איינגעשפארט: ניין און ניין. ביז האדל האט זיך בחרפתנו ארויסגעצויגן.

די זון האט אין יענעם טאג געגלאנצט מיט א זילבערנעם אפשיין אין רינשטאקן, אויף פארשטויבטע שויבן, אויף פייכטע דעכער.

מיידן מיט צעשויבערטע קעפ, אין אויפגעשארצטע אונטערקליי־דער, זענען געשטאנען אין אויפגעפראלטע פענצטער, געריבן די וויט־רינעס, געפוצט די שויבן, געזונגען לידער פון ליבעס און פון יתומים.

פסח איז געגאנגען. דער שיינער יום־טוב, וואס מיין מאמע האט געזונגען פון אים א ליד:

„פסח — יום־טוב, דער שענסטער יום־טוב,
עסן עסט מען צו דער זעט.
דאס ווייב איז א מלכה, דער מאן איז א מלך,
דער דלות טאנצט אויפן היסב־בעט".

ביי אונדז, אויפן הויפל, ווו ס'האט א גאנצן ווינטער געשמעקט מיט חזיר און מיט פארזויערטע אוגערקעס, האבן זיך געוואלגערט קאפשטיקן פון בעטן, אפגעבראכענע פיסלעך פון שענק, צוזאמען מיט אויסגעריסע־נע בלעטער פון א צעשיט טייטש־חומש.

די מאמע, פארוויקלט דעם קאפ מיט א גרוי שטיק לייוונט, א פאר־שטויבטע, א פארריסטע, איז ארומגעקראכן מיט א פלעדערוויש איבער יענע ליידיקע ערטער, פונוואנען מען האט אוועקגערוקט די קאמאדע מיט די בעטן. זי האט געווישט דעם שטויב פון די ווענט, דאס שפינוועבס פון בעליק, די פיס־געזימסן ביי דער פארלאגע.

איז אט, אין יענעם טאג, בשעת אלץ איז געווען פארטראגן, האט זיך ביי אונדז אין שטוב באוויזן יענער הויכער יונג אין אויסגעשטעפטן

שפּאַנצער, וואָס האָט האָדלען געהאַט צו אונדז אַריינגעצויגן. ער איז געקומען אַ צעשמייכלטער און מיט אַ הויל קול געפרעגט אין דער האַלב־אויסגעליידיקטער שטוב אַריין:

— מען ציט זיך שוין ווידער, האָדלשי?

— נישט דיין עסק — האָט אים האָדל בייז צוגעוואָרפן — נעם די זאַכן און פאָר!

דער יונג האָט אַ צי געטון דעם פּאַסיק פון די הויזן, צעשטעלט ביי־דע פיס, אַזוי ווי אַ שער, און גענומען זיך צו האָדלס קופערט מיט די געקאָוועטע רייפן.

דורך דער צייט, וואָס האָדל האָט געוווינט ביי אונדז, איז דער קו־פערט, זעט אויס, שווערער געוואָרן. דער יונג האָט געשוויצט, ער האָט פאַרדרייט ס׳מויל אין אַ ווינקל אַריין, ענגער פאַרצויגן דעם פּאַסיק אַרום די הויזן און אָנגעהויבן רעדן צום קופערט, ווי מען רעדט צו אַ פאַר־שטענדלעך, אָבער איינגעעקשנט באַשעפעניש:

— נו, געפאָרן! האָב דיר אַ שוואַרץ לעבן. זע נאָר, ווי דאָס האָט זיך אָנגעפרעסן אַביסל... נו, יחסן מיינער, גיב דיך אונטער, אַ קלאַג אויף דיין קאָפּ!...

— צו וועמען רעדסטו דאָס אַזוי, משוגענער? — האָט האָדל פאַר־חידושט געפרעגט.

— פאַרשטייט איר מיך, האָדלשי — האָט דער יונג פאַרמאַכט איין אייגל — דער קופערט איז, קיין עין־הרע, אַ שמאַלציקער... ער האָט, זע איך, געקריגן אַ נגידיש בייכל... מוז מען אַזאַ חזיר אַביסל אונטער־שטופּן...

— שטופּ דיר אונטער דעם נאַרישן קאָפּ דיינעם, אָקס איינער! — האָט האָדל אויסגעבייטלט צו אים איר שווער האַרץ — נו, פאָר שוין אַרויס מיט אים, שטרויענער צעלייגער מיינער...

דער יונג איז מיטן קופערט סוף כל סוף אַרויסגעפאָרן. ער האָט אים אוועקגעשטעלט אויף אַ האַנט־וועגעלע, אַרומגעבונדן מיט אַ שטריק, דערנאָך האָט ער געפּרוווט אויפהויבן האָדלס פּאַק בעטגעוואַנט. אָבער אויך דעם בעטגעוואַנט, זעט אויס, איז מיט דער צייט צוגעקומען. דער יונג האָט אויך דאָ פאַרשאַרצט דאָס מויל אין אַ ווינקל אַריין און אָנגע־שטרענגט, שווער געזאָגט:

— טראָגנדיק געוואָרן, צי וואָס?

— הער שוין אויף צו „נאַבלען" (פּלוידערן), ליימענער גולם!

אַזוי אַרום, איבערוועטלענדיק זיך מיט האָרלען און מיט די זאַכן אירע, האָט דער יונג ביסלעכווייז אויסגעלייזדיקט אונדזער שטוב פון האָדלס ביסל ווירטשאַפט.

האָדל אַליין האָט נישט געזאָגט קיין „גוטן טאָג". זי האָט אַפילו נישט אויסגעדרייט ס'פּנים אין שטוב אַריין. נאָר אַז זי איז שוין גע־שטאַנען אויף יענער זייט טיר און דער יונג האָט שוין געהאַט אַרויפגע־לאַדעוועט אַלץ אויפן וועגעלע, איז זי געגעבן אַ לויף צו צום אָפענעם פענצטער און אַ שריי אַריין:

— זאָלסט ברענען, ווי קין! דו מיט דיין מאַן, דעם נואף, און מיט דיין ממזרישן זון!

פון אינעווייניק, ווו די מאַמע האָט זיך געפּאָרעט, האָט האָדל קיין ענטפער נישט געקריגן. דאָס, זעט אויס, האָט זי נאָך מער צעיושעט. האָט זי זיך אַריינגעבויגן ביז אין דער העלפט אין שטוב אַריין און דאָרט גענומען שרייען אויף אַן אויבער־שטימעלע:

— ווער ס'קען זי נישט, דאָס „צעוויקעבטס" (צדקת)!... מיינסט, כ'ווייס נישט, אַז דו ביסט געלאָפן קיין וואַרשע צום „ליובאַווניק"! וועסט דיך נאָך אויסריכטן אַ שוואַרץ, פינצטער יאָר! מיין נישט, אַז דאָס וועט דיר זיין געשענקט... קוק זי נאָר אָן, די „טשאַטשקע"!...

דער מאַמעס הענט האָבן געציטערט. מיט צעטומלטע אויגן האָט זי אומרואיק עפּעס געזוכט אַרום זיך. דאָס גרויע שטיק לייוונט איז איר איצט געהאָנגען אויף יענער זייט קאָפּ, אַזוי ווי אַ געפּלאַצטער פּענכער. האָדל האָט כסדר אויסגעזוכט נייע קללות, נייע חטאים אויף דער מאַ־מען. ביז די מאַמע האָט געכאַפּט אַ קוואָרט וואַסער און מיטן גאַנצן אימ־פּעט געגעבן אַ גאָס אויס האָדלען אין צעשריגענעם פּנים אַריין.

די יידענע איז אָפּגעשפּרונגען. אין איין איילעניש האָט די מאַמע פאַרקייטלט ס'פענצטער. דער יונג איז געשטאַנען ביים וועגעלע זאַכן און געלאַכט. פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געקלאַנג פון געפּלאַצט גלאָז. אַ שטיין האָט אַ שניט געטון אין דער שויב אַריין און געטראָפן אויף יענער וואַנט, ווו עס זענען געהאָנגען די פּאָטאָגראַפיעס פון דער מאַמעס קינ־דער. ביי איינעם פון אירע זין, ביי אברהמקען, איז געבליבן אַ שטיק בלאָטע אויף דער נאָז.

מער האָט מען האָרלען נישט געהערט. מיטן וואָרפן דעם שטיין האָט זי, זעט אויס, זיך געשטילט.

אין שטוב איז אויך שטיל געוואָרן. ביי דער מאַמען האָבן זיך די הענט געוואָרפן אַ גאַנצן טאָג. זי האָט זיי געטונקען אין קאַלט וואַסער. צו־געלייגט געריבענעם כריין צום שטערן. דעם טאַטן האָט זי גאָרנישט דער־ציילט. אַז ער איז געקומען אויף דער נאַכט און דערזען די ליידיקע ער־טער פון האָרלס בעט און פון האָרלס קופערט, האָט ער זיך צעשמייכלט:

— ארויסגעצויגן זיך, די מכשפה?

— ארויסגעצויגן זיך.

— ברוך שפּטרנו!

אַ פּאָר טעג איז אונדזער קיך געשטאַנען ליידיק. אַז מען האָט גע־רעדט הויך, האָט עס אָפּגעקלונגען איבער די ווענט הויל און פרעמד. ס'האָט עפּעס געפעלט. גלייכער אָבער ס'זאָל פעלן, איידער אָנצוקוקן האָרלס אויסגעשמאַלצט פּרצוף.

אויף פּסח האָבן מיר געזאָלט בלייבן אָן אַ שכן אין דער קיך. דער טאַטע איז צופרידן געווען. ווו שטייט דאָס געשריבן, אַז מען מוז האָבן אַ ביישלעפער אין קיך? אויף דער מאַמען האָט מען די צופרידנקייט נישט דערקענט. נאָך האָרלס קללות איז זי כסדר ארומגעגאַנגען מיט גע־ריבענעם כריין אויפן שטערן. זי האָט שטיל אונטערגעקרעכצט און גע־זאָגט, אַז יום־טוב, מערטשעם, וועט זי מוזן גיין צו אַ דאָקטאָר.

יום־טוב, מערטשעם, איז זי נישט געגאַנגען. זי האָט, מן־הסתם, פאַרגעסן. און גלאַט אויף יום־טוב האָבן מיר געקריגן געסט, אומגעריכטע, אָבער אייגענע, אָנגעלייגטע געסט.

אנשטאָט האָרלס בעט האָט מען, אויפן אייגענעם אָרט, אוועקגע־שטעלט אַן אַנדער בעטל, אויך אַן אייזערנס. אנשטאָט האָרלס בעטגע־וואַנט, וואָס איז קיינמאָל נישט געווען איבערגעצויגן, האָט מען דאָס נייע בעטל פאַרבעט מיט אַנדער בעטגעוואַנט. מיט פרישס, מיט קלאָרס, פון דער נאָדל אַוועק.

געבראַכט האָט דאָס אַלץ צו אונדז אין שטוב אַריין איטע, דעם טאַטנס יינגסטע טאָכטער פון ערשטן ווייב, זאָל זיין אָפּגעשיידט.

איטע איז געקומען פון וואַרשע. אַ שוואַרצע, אַן אויסגעבוזימטע, מיט אַ פּאָר גרויסע, בלישטשענדיקע אויגן, האָט זיך איטע געהאַלטן

אויף א נידעריק־געזעצטן גוף מיט ארויסגעשטארצטע באקעס. זי איז פארפארן צו אונדז מיט א פאר אויסגעארבעטע געשפאלטענע הענט, וואס האבן בשום אופן נישט געקאנט ארויפציען אויף זיך די זאמשענע הענטשקעס, וואס זי האט מיטגעבראכט פון ווארשע.

דארט, אין ווארשע, איז דעם טאטנס יינגסטע טאכטער א גאנצן ווינטער געשטאנען ביי רייכע קאפלענע קיכן מיט געפוצטע, מעשענע רייפן. דארט האט זי אין ווייסע טעפ, אין קופערנע בראטפאנען, געקאכט און געבאקן פאר בייכיקע, זיידן־קאפלדיקע יידן און פאר איידעלע, גרויס־ברוסטיקע יידישע ווייבער.

— אין ווארשע — האט איטע געזאגט — זענען דא בלויז „הערן" מיט „מאדאמען". אמאל טרעפט אויך א „סטארשא פאני", אדער א „מלאדי פאן". מער אבער קיין מענטשן זענען אין ווארשע נישטא.

דארט, אין ווארשע, איז איטע אויך געשלאפן אין א קיך. אבער אין א גרויסער, אין א געראומער. זי האט געצאפט וואסער פון א וואנט, גע־האט דאס בית־הכסא אין דער אייגענער געראומער קיך, ווו זי איז גע־שלאפן. זי האט נישט געברענט קיין נאפט־לעמפלעך, נאר אזא גרין־בלוילעך פייער, וואס מען רופט דארט גאז.

איך האב נישט געקאנט פארשטיין, ווי אזוי מען ברענט דאס לעמפ־לעך אן נאפט. איטע האט מיר געגעבן צו פארשטיין, אז אין ווארשע איז דא אזא פאבריק, ווו מען ברענט מיט קוילן. טויזנטער קופעס קוילן ווערן פארברענט. פון די קוילן גייט אזא גאז אונטער דער ערד דורך רערן אין אלע שטיבער אריין, און דאס ברענט אזוי. די מאמע האט געזאגט, אז איטע דערציילט נישט קיין ליגנט. ביי דער מומע גיטל־האדעס ברענט אויך דער אייגענער גאז. אבער מיר האט עס זיך פארט נישט געלייגט אויפן שכל. און דער טאטע האט געזאגט, אז ס'מוז זיין אביסל אנדערש. ס'איז דאך נישט אויסגעהאלטן, אז פון קוילן, וואס מען ברענט דארט אין א פאבריק, זאל מען קאנען ציען א באלייכטונג אין אלע שטיבער אריין.

פון קאכן און באקן ביי די הויכע קאפלענע קיכן האט איטע געהאט איר אייגן ביכל אין דער קאסע. זי האט געטראגן געפרעסטע העמדער מיט ווייס־געהאפטענע שפיצן. אלע שבת־צו־נאכטס איז זי געגאנגען אין יידישן טעאטער אריין אויף „באבע יאכנע", אויפן „טריפהניאק" און אויף נאך א סך מאראלישע שטיקעס.

א סך ווינטערס מיט א סך זומערס איז איטע אפּגעווען אין וואַרשע. אויף אַלע יום־טוב האָט זי זיך געוואָלט אהיימכאַפּן צום טאַטן, א קוק טון, פרייען זיך. אין וואַרשע, זאָגט איטע, איז זי עלנט, ווי א שטיין. זי בענקט אהער נאָך דער שטאָט, נאָך דער מומע פרימעט און נאָך מיר בענקט זי. זי האָט דאָך מיך שוין אזוי לאַנג נישט געזען. זי קוקט טאַקע איצט אויף מיר מיט גרויסע, צעהיצטע אויגן. ס׳גאַנצע פּניםביי איר איז צעקנייטשט פון שמייכלען.

— ביסט, קיין עין־הרע — זאָגט זי — אזוי אויסגעוואַקסן... כ׳האָב דאָך דיך גאַרנישט דערקענט... נאַ — זאָגט זי — כ׳האָב דיר דאָ געבראַכט א מעסערל. און דאָ האָסטו א סידורל, און דאָ — א פּאָר תּפילין, וואַרשעווער תּפילין. זאָלסט זיי געזונטערהייט „פּאַזשיען", מערטשעם צו דער בר־מצוה!

אזוי זאָגט מיין שוועסטער איטע, און באַלד צומאָרגנס, אזוי ווי ס׳איז נאָך דאָ א סך צו טון, נעמט זי העלפן דער מאַמען ריין־מאַכן אויף פּסח.

זי שטייט אין אָפענעם פענצטער א ברייטע, אזוי ווי א טיר. מיט פאַרשאַרצטע עלנבויגנס, א צעוויגטע, רייבט זי די וויטרינעס, ווישט זי די שויבן מיט פייכט קרייד אהין און צוריק. ס׳טראָגט זיך פון איר א היציקער אימפּעט, א צעשוויבערטער. אין שמאָלן הויפל אריין, ווו עס שמעקט נאָך אַלץ מיט חזיר, ציט זיך א יידישער ניגון, א ליד אזעלכעס, וואָס איטע האָט מיטגעבראַכט פון וואַרשע:

כ׳האָב געליבט א יינגעלע, ער איז געווען פון ווי־ע־ען...
כ׳האָב געליבט א יינגעלע, ער איז געווען פון ווי־ע־ען...
ער איז אהיימגעפאָרן צו זיינע עלטערן, זען, וואָס זיי טי־ע־ען.
ער איז אהיימגעפאָרן צו זיינע עלטערן, זען, וואָס זיי טי־ע־ען.

אינמיטן שטוב שטייט די מאַמע א פאַרקאָפּטשעטע מיט א פאַררייסן פּנים צו איטעס פאַרשאַרצטן אונטערקלייד און רעדט ארויף:

— הע, איטע? גוט צו זיין אין וואַרשע!

— ווער מיר גוטס גינט — גיט איטע א שמיר איבער דער שויב, אזוי ווי מיט שוים פון זייף. — נאַר, אז מען האָט קיינעם נישט אין וואַרשע, בענקט מען אהיים.

— נאָך ווּעמען האָסטו דאָ צו בענקען?

— וואָס הייסט, נאָך ווּעמען? מען בענקט...

איטע זאָגט גישט, נאָך וועמען זי בענקט. זי ציט זיך אויס מיט אַ זייט צו אַ ווייט ווינקל פון פענצטער, לאָזנדיק הענגען אַ פוס אין דער לופטן. דאָרטן אַריין זינגט זי אויפּסנייז:

„ער איז אַהיימגעפאָרן צו זיינע עלטערן
זען וואָס זיי טיען...”

אפשר דערפאַר איז איטע אויך אַהיימגעפאָרן צו אירע עלטערן? זי האָט דאָך אָבער דאָ נישט מער, ווי אַ טאַטן? מיין מאַמע איז דאָך אי־טעם קוים אַ מומע?

אָבער איטע, צי זי ווישט די שויבן, צי זי וואַשט די פּאָדלאָגע, הערט זי נישט אויף צו זינגען דאָס לידל פון ייִנגעלע, וואָס איז אַוועק־געפאָרן קיין ווין.

טיילמאָל פאַרקלערט זי זיך אינמיטן פון אַ נישט־פאַרענדיקטער שורה. דאָס ייִנגל בלייבט שטיין אויף אַ פאַרשמירטער שויב, אָדער אויף אַ האַלב־אָפּגעוואַשענער פּאָדלאָגע. אַז די מאַמע איז אין קיך, פרעגט מיך איטע, צי כ'קאָן שרייבן ייִדיש, און צי כ'וואָלט איר נישט געוואָלט אָנ־שרייבן אַ בריוול קיין וואַרשע.

— יאָ, כ'קען שרייבן ייִדיש, אַז איטע וועט מיר דיקטירן, וועל איך איר אָנשרייבן קיין וואַרשע.

אָבער איטע, זעט אויס, האָט פאַרגעסן, מיטאַמאָל פאַרגעסן. זי האָט אַפילו אויפגעהערט צו זינגען דאָס ליד פון ייִנגעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן קיין ווין.

געווען איז עס ערב־פּסח אינדערפרי. אויפן קעגנאיבערדיקן דאַך האָבן זיך אָפּגעשטעלט צוויי טויבן. איינע אַ ווייסע, מיט אַן אויסגעפּאַ־שעט, נגידיש גווידערל, די צווייטע — אַ בלויע מיט גאָלדענע אויגן. די בלויע האָט בייזלעך געוואָרקעט, די ווייסע — האָט זיך אָפּגערוקט.

איטע איז געשטאַנען מיט צענומענע רויטע פיס און געדרייט מיטן קיילעכדיקן פעסל פון וואַסער. די מאַמע האָט דאָרט פריער אַריינגע־וואָרפן, פון אַ בלעך אַראָפּ, אַ גרויסן, אָנגעגליטן שטיין און פאַרגאָסן אים מיט אַ טאָפּ קאָכעדיקן אוקראָפּ (וואַסער).

דאָס זידיקע וואַסער אויפן הייסן שטיין האָט געזאָטן, ס'האָט גע־זעצט אַ ווייסע פּאַרע גלייך אין איטעס פאַרשוויצטן פּנים אַריין.

זי האָט געסאַפּעט, געווישט דעם שווייס פון די מויל־ווינקלען און אויף אַ ווײַלע געלאָזט שטיין דאָס פעסל. אַליין האָט זי זיך פּאַרקוקט אויף די טויבן, ארויפגעשמייכלט צום דאַך מיט אירע פולע, גרעבלעכע ליפּן און אָנגעוויזן מיט אַ פינגער.

— די בלויע — דאָס איז דער „ער", די ווייסע — דאָס איז די „זי". ער זאָגט איר: ליובעניו... און זי האַלט זיך דערונטער.

— איטע — האָט די מאַמע פאַרקרימט ביידע קינבאַקן — ס'פעסל וועט דאָך פאַרברענט ווערן!... האָסט שוין נישט פון וואָס צו רעדן, האָס־טו שוין נישט?

איטעס פּנים איז רויט געוואָרן. ס'האָט אין דער איצטיקער מינוט אויסגעזען ווייך, צעיוירן. אַ פאַרפלאָמטע האָט זי מיט מער אימפּעט גע־נומען קוילערן דעם אָנגעגליטן שטיין אויף דער דנאָ פון פעסל.

איך האָב נישט קיין צייט געהאַט לאַנג צו באַלעמוטשען. כ'האָב אַפילו נישט געקאָנט כאַפּן קיין לייטישן קוק אויפן דאַך ארויף צו די טויבן. ס'איז דאָך עפּעס ערב־פּסח געווען. אַ גאַנצע נאַכט איז אויפן בלעכענעם דעכל, וואָס איבער דער קיך, געלעגן דער הילצערנער לעפל מיטן ביסל חמץ, וואָס דער טאַטע האָט מיט אַ גענדזענע פעדער צונויפ־געשאַרט פון אַלע ווינקלען. איצט האָב איך באַדאַרפט מיטן דאָזיקן פאַר־באַנדאַזשירטן לעפל, וואָס האָט דערמאָנט אָן אַן אַלטן לאַטש, לויפן אין בית־מדרש אַריין און פאַרברענען אים. כ'האָב נאָך געמוזט באַווייזן צו־ריקצוקומען צום המצדיקן אָנבייסן.

דעם ענין פון חמץ פאַרברענען האָב איך פון תמיד אָן נישט ליב געהאַט. ס'איז געווען פאַר מיר אַ מלאכה בזויה.

כ'ווייס נישט, צי האָב איך מיך געשעמט מיטן אָרעמען לעפל, צי איז מיר אַ שאָד געווען אַוועקצוגיין פון דער אויפגערוימטער שטוב. נאָר דאָס גאַנצע עסק איז געווען פאַר מיר אַ גרויס אָפּקומעניש, ממש אַ פּיין.

איך בין דערפאַר קיינמאָל נישט געגאַנגען אין בית־מדרש אַריין און דאָס חמץ האָב איך קיינמאָל נישט פאַרברענט.

דורך זייטיקע געסלעך בין איך געלאָפן אין קוילעבדיקן מאַרק אַריין, וווּ עס שטייט פון איין זייט דער מאַגיסטראַט מיטן שטאָט־זייגער, און

פון דער צווייטער זייט — דאָס פּוילישע שלאָס מיט די אַלטמאָדישע, פאַררונדיקטע פענצטער.

דאָרט, אינמיטן מאַרק, צווישן מאַגיסטראַט און שלאָס, צעלייגט זיך אַ קליין גערטנדל מיט מאָגער גראָז.

אין דעם גערטנדל וואַרפן יידן אַריין קערן פון פלוימען, דינסטמיידן לאָזן דאָ ליגן אַלטע שיסלען, געלעכערטע טעפּ. דאָ נעכטיקט אַמאָל אַ־יבער אַ פאַרבלאָנדזשעטער הונט.

איז וואָס וועט עס עמעצן אַרן, ווען מיין הילצערנער לעפל וועט אויך דאָ געפינען זיין מקום־מנוחה? אמת, מיט קיין גרינגג האַרץ האָב איך עס נישט געטון. כ׳האָב געפילט, אַז איך זינדיק, מ׳טאָר נישט אַזוי. און דאָך האָב איך ס׳חמץ נישט פאַרברענט.

היינטיקן ערב־פּסח בין איך געקומען צו לויפן פרי. דער זייגער אויפן ראַטהויז איז געשטאַנען אַ בלויער. אויף די אַלטפרענקישע פאַררונדיקטע פענצטער פון פּוילישן שלאָס איז די בלויקייט געלעגן אַ קילע. אַ נאַר־וואָס אויפגעשטאַנענער פויער איז אַריין אין קיילעכדיקן מאַרק מיט אַ פורל שטרוי, אויך אַ בלוים.

איך האָב מיך אַרומגעקוקט אויף אַלע זייטן. ביים ראַטהויז שטייט אַ סטראַזשניק. ער זעט דאָך זיכער, וואָס אַזעלכעס איך גיי דאָ טון. מילא, דער סטראַזשניק — ווי דער סטראַזשניק. איך גיי דאָך נישט גנבע־נען. אָבער וואָס וועלן זאָגן די יידן מיט די ווייבער, וואָס לויפן שוין דאָ פון צייט צו צייט פאַרביי?

אָט גייט טאַקע דער ווייסער בערל מיט דער געלער, נאַרישער באָרד. ער קוקט מיר גלייך אין פּנים אַריין.

איך וואַרט מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, ביז דער ייד וועט פאַרבייגיין, ביז דער סטראַזשניק וועט אויף אַ מינוט בלינד ווערן, ביז דער פויער מיטן פורל שטרוי וועלן ערגעץ־ווו איינגעזונקען ווערן. אַז איך דערלעב שוין קיינעם נישט צו זען, גיב איך אַזוי אַ רוק אַרויס דעם לעפל פון אַרבל, דריי מיך אויס מיטן פּנים צום מאַגיסטראַט, מכלומרשט אַ קוק צו טון אויפן שטאָט־זייגער, און הינטן אַרום — אַ וואָרף איבער די אייזערנע שטאַכעטן אין גערטנדל אַריין.

כ׳אַנטלויף נישט. כ׳גיי אַוועק, מיט פּאַמעלעכע טריט, שטייף, אַזוי ווי כ׳וואָלט דעם אייגענעם לעפל אַראָפּגעשלונגען. ס׳איז ביי מיר קיין

שום ספק נישט, אַז אַט־אַט וועט מיך עמעצער אָנכאַפּן פון הינטן ביים קאָלנער און אַ זאָג טון:

— שטיי נאָר, בחור מיינער, וועמענס ביסטו דאָס, האַ? און וואָס האָסטו דאָס אָוועקגעוואָרפן, וואָס?

אָבער גאָט איז אַ דערבאַרימדיקער. ביזן היינטיקן טאָג האָט מיך נאָך קיינער ביי דער האַנט נישט געכאַפּט. נישט מער, גאַנץ פּסח דאַכט זיך מיר אויס, אַז ביי אונדז אין שטוב איז אַלץ חמצדיק. כ׳שוויַיג. ס׳פּייניקט מיך. איך מאַך ביי מיר אָפּ, אַז איבעראַיאָר, מערטשעם, זאָל איך שוין דאָס חמץ יאָ פאַרברענען. אָבער, אַז עס קומט איבעראַיאָר מערטשעם בלייבט דאָס אָפּמאַכן אויף יענער זייט יאָר.

איך איַיל מיך אהיים. ווער ווייסט, צי כ׳וועל נאָך באַוויַיזן צו קומען צום חמצדיקן אָנבייסן. די מאַמע וועט האָבן טענות: מ׳זאָל נישט קאָנען מיט אַ יינגל פאַרריכטן פונדאַנען ביז אהער. אַז דער טאַטע וועט זיין, וועט ער אַוועקלייגן זיין שווערע האַנט אויף מיין אַקסל און וועט פרעגן מיט אַ כמורנע קול:

— וווּ ביסטו דאָס געווען אַזוי לאַנג, תכשיט מיינער?

איז אָט ווי כ׳קום אַזוי נאָענט צו אונדזער שטוב און כ׳זוך אַ תירוץ פאַרן טאַטן, שטייט אַ יונגערמאַנטשיקל מיט אַ בלוי, אָפּגעגאָלט פּנים און מיט אַן אָפּגעשליסן וואַליזקעלע אין דער האַנט. ער קוקט זיך אַרום איבער די הייזער, ווי אַ פרעמדער.

— זאָג נאָר, יינגל — רופט ער זיך אָן צו מיר — וווּ וווינט דאָ ערגעץ פרימעט דוד־פּרויקעס?

— צו וואָס דאַרפט איר פרימעט דוד־פּרויקעס? — פרעג איך צוריק און מעסט אים אָפּ פון קאָפּ ביז פיס.

— וואָס איז דיין עסק, צו וואָס איך דאַרף פרימעט דוד־פּרויקעס?

— ס׳איז מיין עסק דערפאַר — זאָג איך, — וואָס פרימעט דוד־פּרויקעס איז מיין מאַמע.

— אַזוי גאָר? — צעשמייכלט זיך דאָס געגאָלטע פּנים פון יונגערמאַנטשיקל — בין איך דאָך דיינער אַ ברודער.

ער האָט געמוזט משוגע ווערן, דער יונגערמאַנטשיק.

— וואָס הייסט, ער איז מיינער אַ ברודער?

— יאָ, דיינער אַ ברודער. יונה פון לאָדזש. האָסט נישט געהערט?

— אוי ווײ מיר! ס'הײסט, כ'האָב נישט געהערט? בײ אונדז אויף דער קאָמאָדע שטײט דאָך זײן פאָטאָגראַפיע! זע נאָר, כ'האָב אים דאָך נישט דערקענט!

— מאַמעשי! לאָז איך מיך לויפן אין הויז אַרײן און הער נישט, ווי יונה רופט מיך — מאַמעשי, יונה פון לאָדזש איז געקומען!

איך טרעף די מאַמע אויפן הויף. זי בלײבט אַ ווײלע מבולבל. זי איז רויט געוואָרן, די מאַמע. זי מײנט, מן־הסתם, אַז איך בין משוגע געוואָרן, נישט אַנדערש. באַלד אָבער כאַפּט זי אַ שטשערקע, ווישט אָפּ אויף גיך די הענט. זי לאָזט אַראָפּ אין אײן אײלעניש דאָס פאַרטוך, וואָס איז די גאַנצע צײט געווען פאַרשטעקט אין גאַרטל, און לויפט אַנטקעגן מיט אויסגעשטרעקטע הענט.

— יונה קרוין! קינד מײנס! כ'האָב דאָך מיך גאָרנישט געריכט אויף דיר! או ווײ איז מיר!... זע נאָר... אַ ליבער גאַסט דאָס איז!

זי נעמט אַרום דאָס גאַנצע פּנים פון איר יונהן. זי ווישט די נאָז. זי דרײט זיך אויף אײן אָרט, זי קוקט זיך אַרום איבערן הויף — צי זעט מען זי כאָטש. ס'איז דאָך יונה, איר ייִנגסטער זון פון ערשטן מאַן.

יונה איז דאַר און שמאָל. בײ יונהן אין האַלדז לויפט אַרום אַ קנאָפּ, אַזוי ווי אַ לעבעדיק מײזל. אין די באַקן האָט יונה לעכער, טיפע, אײנגעפאַלענע לעכער.

— יונהשי... — ווערט דער מאַמעס קול געבראָכן — וואָס זעסטו מיר, נעבעך, אַזוי שלעכט אויס?

— מען אַרבעט, מאַמע.

— באַהאַנדלט מען דיך כאָטש גוט? איז מען צופרידן פון דיר.

— פאַרוואָס זאָל מען נישט זײן צופרידן?

די מאַמע ווישט מיטן פאַרטוך די אויגן. יונה האָט שוין אוועקגעשטעלט ס'וואַליזקעלע. איצט זעט מען ערשט, אַז דאָס פּאַלטנדל, וואָס ער טראָגט, האָט קורצע אַרבל. עס קריכט אַפּער די מאַרינאַרקע. די שיך אָבער גלאַנצן, — זײ זענען לאַקירטע. אַ שניפּס טראָגט יונה אויך אַ שײנעם — מיט זילבערנע פּאַסיקלעך און מיט אַ פּערלמוטערנער שפּילקע.

אָבער ווו איז דאָס אַהינגעקומען איטע?

— איטע, ווו ביסטו ערגעץ, איטע!? — רופט די מאַמע מיט אַ צעשפּרײט קול.

איטע קומט אראָפּ פון גאַניקל, פון די קעמערלעך דאָרט. דאָס קלייד אראָפּגעלאָזט, די עלנבויגנס — צוגעדעקט, די האָר — אביסל צוזאַמענגענומען. איטעס פּנים איז רויט, צעשמייכלט אין אַ צוריקגעהאַלטענער פאַרלעגנהייט. בלויז די אויגן בלישטשען אָפן, וואַרעם.

— ליב אייך אייער גאַסט, מומעשי! — ווייזט איטע אַ פּול מויל מיט גרויסע, ווייסע ציין.

— אַ שיינעם דאַנק. ס'איז דאָך מיין יונה! קענסט אים נישט?

— פונוואַנען זאָל איך אים קענען? — רעדט איטע צו דער מאַמען און קוקט מיט אַ האַלב פּנים אין יונהס זייט.

יונה אַליין שטייט אַ דינער. דער קנאָפּ אין האַלדז גיט זיך אים אַ שאָקל, אַזוי ווי ער וואָלט עפּעס אַראָפּגעשלונגען. איטעס מויל איז אויפגעשטעלט, אָנגעדראָלן.

— ס'איז איטע — זאָגט די מאַמע — דעם פעטערס טאָכטער.

יונה גיט אַ שאַר מיט אַ פוס. אַזאַ גרויסשטאָטיש שאַרעלע... דאָס דינע פיגורל זיינס דרייט זיך אויף אַ פּאָר הויכע אָפּצאַסלעך. איטע מאַכט אַ גוידערל, זי נעמט אביסל איין די גרויסע צעבוזימטקייט אירע און ציט אוים צו יונהן אַ קורצע, שוואַר־אויסגעאַרבעטע האַנט.

באַקענען זיי זיך — דעם טאַטנס יינגסטע טאָכטער מיט דער מאַמעס יינגסטן זון.

קאַפּיטל צען

אויב איטע האָט געבערענגט פון וואַרשע די זאַטקייט פון בייכיקע קרעדענצן און דאָס זאַרגלאָזע באַנעמען זיך פון גבירישקייט, איז יונה געקומען פון לאָדזש מיט אַ באַהאַלטענער קבצנישקייט אין די קליינע, לויפנדיקע אויגן און מיט אַ גרינלעך־טונקעלן שטויב אויפן פּנים פון די פּליושענע דיוואַנעס, ביי וועלכע ער האָט געאַרבעט דאָרט, אין לאָדזש.

אין דער צייט, וואָס איטע, אַ צעפלאַקערטע, איז געשטאַנען ביי די רייכע טעפּ, האָט זיך יונה געמוזט איידל בוקן פּאַר קונים, חנפענען זיי, צורעדן און... אָפּנאַרן.

קען זיין, אַז דערפאַר איז יונה אַזאַ דינער, אַזאַ באַוועגלעך־אויסגע־

דרייטער. אַז ער רעדט, זעט עס אויס, אַזוי ווי אַ האַלב מויל וואָלט גע־וועזן ביי אים פאַרמאַכט. ער רעדט טאַקע פאַמעלעך, מיט צוזאַמענגעצוי־גענע ליפּן, מיט אַ ניגונדל. ער וואַרפט אַ סך מאָל אַריין אויסגעצאַצקע־טע פּוילישע ווערטער. אַפילו דער מאַמען זאָגט ער אויך פון צייט צו צייט: „פּראָשען, לאַסקאַווע פּאַני"...

מען זעט — יונה איז אַ גרויסשטאָטישער. זיין שטעקעלע איז ווייך, זיין קאַפּעלושל ליגט אויף אַ זייט: ס'מאַרינאַרקעלע איז אָנגעצויגן אין דער טאַליע. יונה גייט נישט, נאָר טענצלט. אַ שפּרונג און אַ גיי, אַ גיי און אַ טענצל.

איטע קוקט אויף אים פון אַ זייט. זי שאַבט די גרויסע צעדרייטע שטיקער פּאַסטערנאַק. זי חנדלט און זשמורעט דאָס גווּדערל, וואָס פּאַל־דעוועט זיך און לאַכט. און אַז יונה הערט נישט, גיט זי אַזאַ זאָג מן הצד:

— ווי „זגראַבנע" ער איז, דער יונה...

צעשמייכלט זיך דער מאַמעס פּנים. זי גיט אַ זופּ מיט דער נאָז און שאָקלט צו נחתדיק מיטן קאָפּ:

— שיין, קיין עין־הרע, ווי גאָלד! העע, איטע?

— כ'זאָל מיר שוין האָבן אַזאַ יאָר! — גיט איטע אַ צעשנייד דעם פּאַסטערנאַק אויף פיר לאַנגע שטיקער און לאָזט זיי אַלע מיטאַמאָל אַריין אין יום־טובדיקן טאָפּ וואַסער.

צוליב יונהן איז אין אונזער שטוב צוגעקומען נאָך אַ בעט, אַן אייַ־זערנס. די מאַמע האָט עס געבאָרגט און איטע האָט עס געברענגט צו שלעפּן. מען האָט דאָס בעט אַוועקגעשטעלט אויף יענעם אָרט, וווּ ס'איז אַמאָל געשטאַנען האָדלס קופערט. מען האָט געזאָגט, אַז פון היינט אָן וועל איך שלאָפן צוזאַמען מיט יונהן, טאַקע אין דעם בעט.

איטע האָט דאָס בעט פאַרדעקט מיט אירס אַן אייגענע אויסגענ־שטעפּטע קאָלדרע. זי האָט שיין און גלייך צוגעגלעט די קאַנטן אין די ווינקלען. זי האָט אויסגעמאָסטן און אויסגעצערטלט מיט אירע גרויסע הענט יעדעס קנייטשעלע, יעדעס פּעלדעלע. דערנאָך האָט זי זיך אַוועק־געשטעלט פונדערווייטנס און מיט אַ גרויס, זאַט פּנים געשעפּט נחת:

— דער קייסער מעג שלאָפן אין אַזאַ בעט!

ס'איז טאַקע געווען אַ קייזערלעך בעט.

די פרישע ריינקייט האָט אַראָפּגעפּאַכלט נישט נאָר פון דאָזיקן בעט, נאָר אויך פון טאַטע־מאַמעס בעטן, פון דער גאַנצער שטוב האָט עס אַראָפּגעשיינט. אַזאַ בלויע לויטערקייט אויף די שויבן, אַזאַ ווייס־קייט אויף די פאָרהענגלעך איבער די געפּעס־שענקלעך האָט מען אין אונדזערע דירות קיינמאָל נישט געזען. אַז עס איז געקומען אויף דער נאַכט צום סדר — האָט מען נישט דערקענט, נישט די שטוב, נישט דאָס ביסל ווירטשאַפט און נישט די מענטשן.

די מאַמע האָט לכבוד יום־טוב באַנייט אַן איבערגעמאַכט שייטל מיט אַ שוואַרצן לאָק פון פאָרנט, אַזוי ווי אַ פויגל. די בלויע אויגן אירע זענען איצט געווען געשניטן אין דער ברייט, אַזוי ווי אומישנע־געשלי־פענע, בלויע דימענטן. דאָס ווייכע, נגידישע גוידערל, וואָס איז געהאַט פאַרלוירן געוואָרן נאָכדעם, ווי די מאַמע האָט עס געהאַט געבערענגט פון וואַרשע, איז איצט צו דער סדר־נאַכט צוריקגעקומען. די שוואַרצע, זייַ־דענע בלוזקע מיט די ווייסע שפּיצן ביי די אַרבל, דאָס זשאַבאָטל אונ־טערן האַלדז, צוזאַמען מיט דער געפלאָכטענער, גילדענער בראָש — דאָס אַלץ האָט דער מאַמען צוגעגעבן גרויס חן און שיינקייט.

אויפן טאַטן האָט מען דעם יום־טוב אַזוי ווייט נישט אָנגעזען. קיין נייע טוכענע קאַפּאָטע האָט ער זיך נישט געקאָנט מאַכן — האָט ער גע־טראָגן די אַלטע, די מעלאַנזשענע, וואָס איטע טאַקע האָט אויסגעפּוצט און אויסגעפּרעסט.

לכבוד יום־טוב האָט ער זיך געלאָזט אָרומשערן, אָרומגלייכן. אָבער ס׳פּנים זיינס איז געווען מיד און אָפּגעריסן פון ווינט.

ער האָט געקוקט גרוי, שווער: דאָ אויף די טאָכטער זיינע, דאָ אויף דער מאַמעס זון. אַמאָל האָט ער אויך אָפּגעשטעלט זיין שטילן בליק אויף מיר. ער האָט מיך באַטראַכט פון קאָפּ ביז פיס און טיף אָפּגעצויגן דעם אָטעם.

כ׳האָב געפילט, אַז דער טאַטע האָט צער, וואָס אויך מיר האָט ער גאָרנישט געקאָנט מאַכן אויף פּסח. ער האָט אויך געהאַט צער פון נייעם קיטל, וואָס ער האָט אַרויסגעצויגן אויף דער אַלטער, מעלאַנזשע־נער קאַפּאָטע.

אָט דעם נייעם קיטל מיטן בלויען, זיידענעם קאָלנער, מיט די פּאַ־סיקלעך אָרום די אַרבל, האָט דער טאַטע פאַר זיין אייגן געלט נישט

געקויפט. דאס האט אים איטע, די טאכטער, געברענגט א מתנה פון ווארשע.

ער האט געוווסט, אז זיינע קינדער זענען ארים, אז זיי ארבעטן שווער ביי פרעמדע מענטשן. טא צו וואס נאך ברענגען מתנות? א קיטל וואלט ער זיך אליין געקאנט קויפן.

אבער איטע האט געשמייכלט א גליקלעכע.

— טראג אים געזונטערהייט, טאטע! — האט זי געווונטשן מיטן גאנצן הארץ און געקוקט מיט געטריי, פארטרערטע אויגן, ווי שיין דער טאטע זעט דאס אויס אין איר קיטל.

איטע גופא האט צו דער סדר־נאכט אינגאנצן געגלימ. רויט דאס פנים, רויט די אויערן. די הענט — אויך רויטע. זי האלט זיי אראפ, פאר־שטעקט אונטערן טיש. ווען די בלוזקע, למשל, זאל זיין שווארץ און נישט רויט, וואלטן די הענט אויסגעזען ווי שטיקער פייער.

איטעס שווארצער קאפ איז אויסגעצוואגן, אויסגעקעמט מיט לאקן און לעקעלעך. ער גלאנצט מיט א בלויער שאטנדיקייט. פון איטען שמעקט איצט. עס שארכט פון איר גאנג. מוז זיין, אז איטע טראגט א זיידענע ספודניצע.

פארוואס זאל זיך איטע נישט פארגינען? זי האט דאך געברענגט פון ווארשע א קופערט מיט זאכן. זיצט דאך יונה אויך... איטע גייט א סך מאל פארביי פאר אים. זי דרייט זיך אים אין די אויגן, כאטש יונה איז געקומען צום סדר נישט אזוי יום־טובדיק אנגעטון און נישט אזוי יום־טובדיק אויסגעקעמט. ווייך און שמאל, מיטן לויפנדיקן קנאפ אין האלדז, מיט די טונקעלע צוויי לעבער אין פנים, אין אויסגעריבענעם מארינאר־קעלע, האט ער זיך אוועקגעזעצט און זיצט.

דער טאטע זאגט די הגדה הויך. איך — נאך העכער. יונה ברומט. ער מישט די בלעטלעך שטייף מיט איין פינגער.

— יונה — רופט זיך אן די מאמע — דו ברומסט אין דער הגדה אריין, אזוי ווי יענער בער.

— וואסער בער?

דערציילט די מאמע א מעשה מיט איינעם א ייד, וואס האט געוואלט אויסלערנען א בער דאווענען. האט ער גענומען א סידורל, דער ייד, און אריינגעלייגט צווישן די בלעטלעך קיכלעך מיט מאן. איז דארט, ווו ס'איז געווען א קיכל, האט דער בער א כאפ געטון און אראפגעשלונגען. דארט,

אָבער ווו ס׳איז קיין קיכל נישט געווען האָט דער בער געברומט. אַזוי אָרום האָט דער ייִד אויסגעלערנט דעם בער דאַווענען.

ביי יונהן שאָקלט זיך דער קנאָפּ פון געלעכטער. דער טאַטע הערט נישט. איך קען די מעשה מיטן בער שוין פון לאַנג. איטע שמייכלט אין דער ברייט. פון קענגאיבערדיקן עק טיש קוקט זי אויף יונהן. זי אַליין קאָן נישט זאָגן. מאַכט זי מיטן מויל אַזוי ווי אַ פיש, וואָס זוכט לופט.

די מאַמע זאָגט אויך. אָ, די מאַמע קאָן שוין איינמאָל זאָגן! שאַרף און קײַלעכדיק, מיטן זיידנס ניגון און מיט אירם אַן אייגן זיפצעלע, פאַלן די ווערטער פון דער מאַמעס מויל, אַזוי ווי אויסגעוואַרעמטע שייַנע פערל. זי האַלט גלייך מיטן טאַטן. זי גייט אים נאָך טריט ביי טריט. איך ווייס, אַז דאָ נישט ווייט וועט זיך דער טאַטע צעשאָקלען, ער וועט אויפהייבן דאָס קול העכער. דעמאָלט וועט זיך די מאַמע פון אַ זייט אַריינשניידן מיט אַ פּרעמד, קאַלט קול און וואָרענען:

— נו, אָ!

אַלע מאָל ווארט איך מיט אַן אומרואיק האַרץ, אַז דאָס אָרט, ווו דער טאַטע וועט זיך צעשאָקלען, זאָל וואָס גיכער אַריבער, מען זאָל דערפון פּטור ווערן. יאָר ביי יאָר געשעט דאָס אייגענע. דער טאַטע פאַרגעסט, וואָס ס׳איז געווען פאַראַיאָרן, און די מאַמע קען זיך נישט אָפּגעוויינען פון וואָרענען.

אָט צעוויגט זיך טאַקע דער טאַטע. דער קאָלנער פון נייעם קיטל וואַרפט פון זיך אַ נגידישע בלויקייט, אויפן רויטן ווייַן ציטערן די אָנגעצונדענע ליכט מיט פאַרזילבערטע שפּיזלעך. דעם טאַטנס קול ווערט תקיפותדיקער. און מיטאַמאָל, דווקא העכער ווי אומעטום, גיט ער אַ פּאָר אַריין:

— על אחת מכה ומכה...

ס׳דערהערט זיך גלייך דער שניט פון דער מאַמען:

— נו־אָ, לייזער! „על אחת כמה וכמה שטייט...

דער טאַטע בלייבט שטיין אינמיטן שאָקלען זיך, אַזוי ווי אַ מיד־געוואָרענער אומרו. ער הויבט אויף דאָס טויבלעכע פּנים, קוקט אויף זיין ווייבס טייטלדיקן פינגער און ברומט מיט אַ געפאַלענער שטים:

— יאָ, יאָ... כמה וכמה.

אַ מינוט איז שטיל. אַ שווערע מינוט. דער טאַטע נעמט זאָגן

אויפֿסניי, גיכער, ווי פֿריער און העכער, ווי פֿריער. באַלד אָבער ווערט ער ווידער געשטרויכלט:

— מנין שכל במה וכמה... — נעמט ער דריידלען און צושאַקלען מיטן קאָפּ. די מאַמע שטעלט ווידער אויס איר טייטלדיקן פֿינגער:

— נר־אַ, לייזער! „מנין שכל מכה ומכה" שטייט...

איך האָב נישט געקענט קוקן דער מאַמען גלייך אין פּנים אַריין. ווען איך וואָלט אַלט געווען אַזוי ווי יונה, וואָלט איך געזאָגט דער מאַמען, זי זאָל נישט טייטלען. זאָל עס בלייבן, אַזוי ווי עס איז. דער טאַטע ווייסט דאָך, וואָס עס שטייט, נאָר מן־הסתם דערזעט ער נישט.

יונה אָבער האָט זיך מיט גאָרנישט אָנגערופֿן. ווען די מאַמע האָט אַזוי געזעגט מיט איר קאַלטער, פֿרעמדער שטים, זענען יונהס לעבער אין פּנים געוואָרן אויסגעגלייכט. ער האָט געשמייכלט אין אַ זייט אַריין. איך האָב פּלוצלינג דערזען ביי יונהן אין מויל נישט מער, ווי איין צאָן, אַ גאָלדענעם, אַ ברייטן, אַ פּאַרריסענעם. אַלע ציין האָבן זיך אַזוי ווי אָפּגערוקט און ס'איז געבליבן נישט מער, ווי דער איינער, דער גאָלדענער.

כ'קען נישט זאָגן, נאָר דאַכט זיך, אַז אָט פּאַר דעם דאָזיקן איינציקן גאָלדענעם צאָן, וואָס האָט זיך אַזוי אַרויסגעשטופּט גראָד אין יענער מי־נוט, ווען דער טאַטע האָט זיך טועה געווען, האָב איך מיין ברודער יונה מיט איינמאָל פֿיינט געקריגן. כ'האָב געטראַכט, אַז יונה האָט אַצינד מער געזינדיקט, ווי איך, וואָס כ'האָב היינט אינדערפֿרי נישט פֿאַרברענט דאָס חמץ.

און נישט נאָר איך האָב פֿיינט געקריגן יונהן. דאַכט זיך, אַז איטע קוקט שוין אויך נישט אים אַזוי גלייך אין פּנים אַריין.

איך זע, ווי איטעס גרויסע, שוואַרצע אַפּלען לויפֿן אומרואיק אַרום: דאָ אויפֿן טאַטן, דאָ אויף דער מאַמען. אַ לענגערע רגע האַלט זי זיי אויף יונהס גאָלדענעם צאָן. באַלד אָבער שטעלט זי זיי אָן אויף מיר. איך דער־פֿיל נעבן זיך איטעס אַ צעפּלאָנטע באַק, איטעס גאַנצע צעוואָרעמטקייט.

— מענדלשי — בויגט זי זיך אַריין אין מיין הגדה — וווּ האַלט מען? ווייז מיר.

איך ווייז איר דאָס אָרט, וווּ דער טאַטע האָט זיך טועה געווען. זי קוקט לאַנג, זייער לאַנג. איך דערפֿיל, אַז אין דער איצטיקער מינוט האָט זיך יונה געקויפֿט נאָך אַ שונא.

ביים עסן שווייגט איטע. זי דערלאַנגט צום טיש. יונהן שטעלט זי

אוועק די מאכלים צום סאמע סוף. קיינער אין שטוב איז זיך נישט משער, פאַרוואָס איטע טוט אַזוי: איך איינער פיל איר האַרץ. אַ, איטע איז מײַנע אַ שוועסטער. פון איין טאַטן אַ שוועסטער!

נישט מער, איך האָב יונהן פיינט געהאַט אַ גאַנצן יום־טוב און אי־טע, זעט אויס, האָט אַזוי לאַנג נישט געקענט אויסהאַלטן.

***

די סדרים־נעכט האָבן זיך געענדיקט. יונה האָט אָנגעטון אַ נייעם אַנצוג מיט אַ נייעם שניפּס, אַ קליינעם, אַזוי ווי אַ זומער־פייגעלע.

ביי טאָג האָט יונה געדרעדט העבער, געפייפט לידלעך און אונטער־געטענצלט מיט זיך אַליין.

— קאָנען זי טאַנצן? — האָט ער איינמאָל געפרעגט איטען און אָנגעשטעלט אויף איר דעם איינציקן גאָלדענעם צאָן זיינעם.

— פאַרוואָס זאָל איך נישט קאָנען? — האָט איטע אַריינגעשמייכלט אין איר אייגענעם גוידער.

— אדרבא, לאָמיר זען, וואָס זי קאָנען — האָט יונה אויסגע־שטרעקט ביידע הענט.

איטע האָט נישט געזאָגט יאָ און נישט געזאָגט ניין. יונה האָט נישט געפרעגט. שווייגנדיק, מיט אַ פאַרצויגן מיילכל, האָט ער אַריינגענומען איטעם ברייטע, פולע פיגור אין זיינע אויסגעשטרעקטע, האַלב־אויסגע־בויגענע הענט.

ער האָט זיך אַרומגעדרייט מיט איר עטלעכע מאָל איבער דער שטוב, אונטערגעפייפט צום טאַקט, און כאָטש, קיין עין־הרע איטע האָט געהאַט אויף זיך אַ שפּאַר ביסל פלייש, האָט יונה פונדעסטוועגן געזאָגט, אַז אין טאַנצן איז זי גרינג, ווי אַ פעדערל.

— אַלע זאָגן אַזוי — האָט איטע אָפּגעצויגן די בלוזקע, וואָס האָט זיך בשעתן טאַנצן געהאַט אַביסל אַרויפגעשאַרצט.

איצט האָט שוין יונה געשמייכלט נישט בלויז מיטן איינציקן גאָל־דענעם צאָן, נאָר מיטן גאַנצן מויל און מיט אַ צולאָג פון די צוויי טונ־קעלע לעכער אין די איינגעפאַלענע באַקן.

זעט אויס, אַז איטען איז יונהס צעשמייכלטקייט געפעלן געוואָרן. זי האָט פאַרגעסן, וואָס ס'איז געווען ביים סדר. יונה האָט אָנגעהויבן

רעדן צו איר מיט א נידעריק שטימעלע. ער האט אנגעהויבן בארגן ביי איר דעם שמעקנדיקן זייף. ביים עסן האט איטע דערלאנגט יונהן א גרעסערן טעלער. און גלאט... פסח, חול־המועד: מ׳פארט מיט ברימשקעס אין „קאפטער” וואלד אריין. ס׳קומען זין פון ווייטע שטעט, מען זעט כלות, מען שרייבט תנאים.

מאכט זיך, אז איינמאל חול־המועד טאקע, האט זיך איטע אויסגעשלייערט אין א שטייף קלייד מיט בלומען, אויסגעשמעקט זיך מיט זייף, ארויפגעצויגן אויף די אויסגעהארעוועטע הענט א פאר גלאטיקע, זאמשענע הענטשקעס און אוועקגעגאנגען אין גאס אריין. ווו זי איז געווען, האט איטע נישט דערציילט. נאר אהיימגעקומען איז זי שפעט אויפדערנאכט.

זי איז אריין אין שטוב אביסל צו גיך. זי האט איילנדיק אראפגעווארפן פון זיך דאס שטייפע, געבלומטע קלייד. די זאמשענע הענטשקעס האט זי אוועקגעווארפן אויפן בעט. אליין איז זי נישט געגאנגען עסן, נאר גלייך געשטעלט זיך וואשן ס׳געפעס, וואס איז געבליבן פון בייטאג.

די מאמע האט געפרעגט איטען, ווו זי איז געווען אזוי לאנג. האט איטע געענטפערט, אז זי איז געווען צו גאסט ביי דער מומע נעמי.

איז, מילא, די מומע נעמי איז דעם טאטנס א לייבלעכע שוועסטער. פארוואס זאל איטע טאקע נישט האבן געווען ביי איר צו גאסט?

נישט מער, ס׳איז געווען אביסל חידושלעך, פונוואנען איטעס פנים איז אזוי צעפלאמט? פארוואס דרייט זי זיך אזוי אומרואיק ארום איבער דער קיך? פארוואס ענטפערט זי אויף דער מאמעס קשיות קורץ, אפגעהאקט?

שפעטער איז אהיימגעקומען יונה. ער איז געקומען אפשר נאך האלבער נאכט. אין קיך איז שוין לאנג געווען אויסגעלאשן ס׳לעמפל. ווי אזוי יונה איז אריינגעקומען, איז שווער געווען צו וויסן. איטע האט אלע נאכט פארן שלאפן גיין פארשלאסן די טיר. זאל זי היינט נישט האבן דאס געטון?

איך בין שוין געלעגן אין אייזערנעם בעטל און געווארט אויף מיין ברודער יונה. די מאמע איז געזעסן א האלב־אויסגעטועגע אויף איר בעט. דרימלדיק און אפגעהאקט, מיט א רגע שלאף און מיט א רגע אויף־זיין,

האט זי געלייענט קריאת־שמע. אונטערן בעליק האט זיך געהויבן דאס הויכע אָטעמען פון שלאָפנדיקן טאטן.

דעמאָלט איז יונה אריינגעקומען. טענצלדיק איז ער געקומען, ווייך־בויגעוודיק מיט אן אויפגעשטעלט קעלנערל.

די מאַמע האט אים גלייך דערשפּירט. דאס דרימלדיקע געמיט אירס איז וואך געוואָרן.

— יונה? — האט זי געפרעגט מיט א קלאָר קול.

— יאָ, מאַמע, איך.

— פונוואַנען קומסטו אזוי שפּעט?

— פון דער מומע מרים.

— האסט שוין עפּעס געגעסן?

— יאָ, מאַמע.

דער מאַמעס קאָפּ האט זיך צוריק פארבויגן אויף א זייט. אין שטוב איז געשטאַנען א שווארצלעכע האלב־ליכטיקייט, האלב־שאָטנדי־קייט. איבער יונהס קאָפּ האט זיך אויסגעשפּרייט א גרויסער קיילעכדי־קער פלעק, אזוי ווי אן איבערגעדרייטע שיסל.

— גיי, לייג דיך, יונה — האט זיך די מאַמע וואַקלדיק אויפגע־שטעלט און אויפגעשלאָגן ס'איבערבעט. זי איז ארויסגעקראָכן פון די שטעק־לאַטשן, איבערגעלאָזט דאס אָנטועכץ אויף א בענקל און אין אונ־טערקלייד האט זי זיך אריינגעוואָרפן אין בעט. אזא טבע האט זי גע־האט, די מאַמע. נישט אריינגעלייגט זיך, נאָר אריינגעוואָרפן.

— אז דו ועסט דיך לייגן — האט די מאַמע ארויסגענומען דאס אונטערקלייד פון אונטערן איבערבעט — זאָלסטו פארשליסן די טיר. אי־טע, זעט אוים, האט געמוזט פארגעסן.

— גוט, מאַמע, כ'וועל פארשליסן.

די מאַמע איז באלד אנטשלאָפן געוואָרן. יונה האט זיך נאָך א צייט ארומגעדרייט. איך האב נישט געהערט, ער זאָל האָבן פארשלאָסן די טיר. ער איז צוגעגאַנגען צו דער קאָמאָדע, וווּ ס'האט געברענט דאס איינגעצווייגענע פלעמל און מיט איין בלאָז עס אויסגעלאָשן.

ס'האט זיך דערשפּירט א ריח פון נאַפט. אין האלדז איז געוואָרן חלשותדיק זיסלעך און ענג.

— שלאָפסט שוין, מענדל? — האט יונה אונטערגעהויבן די קאָלדרע, וואס איך האב שוין געהאט גוט אויסגעוואָרימט.

— שוין באלד. וואס איז דען?

— גארנישט. שלאף. ס'איז שוין שפעט.

יונה האט זיך אויך אריינגעוואָרפן אין בעט, אזוי ווי די מאמע. ס'בעטל האט זיך געשאָקלט צוקאָפּנס און צופיסנס.

— א־א־א... — האט ער ברייטלעך אפגעצויגן דעם אָטעם — ס'בעט זאָל קיינמאָל נישט אונטערגיין.

ער האט זיך אויסגעדרייט מיטן פנים אויף דער שטוב ארויס. איך האב מיך צוגעטוליעט צו זיין פּלייצע, אזוי ווי איך פלעג עס טון, ווען כ'בין געשלאָפן מיטן טאטן אין איין בעט.

דער ריח פון טאטנס לייב איז מיר געווען באקאנט. עס האט גע־שמעקט מיט היי און מיט קאַלטער לופט.

יונהס לייב איז געווען דאַר און ביינערדיק. ס'האט זיך געטראָגן דערפון א ריח פון שמעקנדיקן זייף, אויסגעמישט מיט שוויים. דערוואַ־רימען זיך ביי יונהס לייב איז מיר געווען שווער.

האב איך מיך אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער וואַנט. יונה האט זיך אויך אויסגעדרייט און איינגעטוליעט זיך גאָר אין מיר.

מען איז געשלאָפן. ס'הייסט יונה איז אזוי גיך נישט אנטשלאָפן געוואָרן. ער האט זיך נאָך א סך מאָל אויסגעדרייט אויף דער שטוב ארויס און צוריק צו מיינע פּלייצעס. ס'בעט האט נישט אויפגעהערט צו שאָק־לען זיך.

איך האב אזוי לאַנג געהערט, ביז וואַנען די אויערן זענען מיר פאַר־שטאָפּט געוואָרן. צי איך בין לאַנג געשלאָפן, צי באלד ביים ערשטן דרימל — נאָר כ'האב מיטאמאָל דערפילט, אז ס'איז מיר קאַלט אויף די פּלייצעס.

כ'בין געווען, זעט אויס, אפגעדעקט. האב איך גענומען ציען די קאָלדרע. ציענדיק אזוי, האב איך ארום מיר אָנגעטאַפּט אן אויסגעוואַ־רימטע ליידיקייט. וווּ איז יונה?

איך עפן די אויגן. דער טאַטע שנאָרכט. אין שטוב איז געדיכט, שוואַרץ. מען זעט אינגאנצן קיין שטוב נישט. ס'קאָן זיין, אז צוליב דעם איז די שטילקייט אזא רוישיקע. זי קלינגט מיר אין קאָפּ, אין די אויערן. און אפשר איז גאָרנישט אזוי שטיל? אז איך הער מיך גוט איין מיט ביי־דע אויערן, ווייזט זיך מיר אויס, אז מ'שאַרט דאָ ערגעץ מיט א שטיקל פּאַפּיר. כ'קאָן נישט דערגיין, פונוואַנען דאָס שאָרן קומט. אָבער, קענט־

לעך, אז ס'איז נישט פון גאָר ווייט. דערנאָך ווייזט זיך מיר אויס, אז מען רעדט. ס'טריפט פּאַמעלעך אַן איינגעגעסן, טויבלעך קול, אַזוי ווי פון יענער זייט לאָדן.

מיטאַמאָל — גיט עס אַ קנאַק אין דער שאַנק. כ'ווייס, אַז ווען אַ שאַנק קנאַקט אין אַ פינצטערער שטוב, איז אַ סימן, אַז אין שטוב דרייט זיך אַרום אַ טויטער.

אפשר משה?

כ'האָב נישט קיין מורא. משהן האָב איך ליב געהאַט און ער מיך — דעסטגלייכן. אָבער איבערן לייב גייט פונדעסטוועגן אַדורך אַ גענ־רזענע הויט. כ'דעק מיך איבער מיט דער קאָלדרע און וואַרט מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם — יונה זאָל צוריקקומען. די קאָלדרע ווערט אָבער קורץ. אַז איך ציִ זי אַריבער איבערן קאָפּ, בלייבן די פיס אויפגע־דעקט. די שאַנק קנאַקט אויפסניי. אונטערן לאָדן רעדט מען... ניין, נישט אונטערן לאָדן. מען רעדט דאָ אַרום מיר. בפירוש, ווי מ'רעדט...

דער טאַטע צעשנאָרכט זיך מיט אַ פייף, מיט אַ ווינט. די מאַמע הערט מען אײַנגאַנצן נישט שלאָפן.

יונה איז נאָך אַלץ נישט צוריקגעקומען. זאָל ער האָבן אַרויסגע־גאַנגען אין דרויסן? באַלד, דאַכט זיך, אַז דאָ, ערגעץ נישט־ווייט, הער איך איטעם קול. כ'וואָלט געשוווירן, אַז ס'איז איר קול. ס'קומט מיר אויפן זינען האָדל. זי האָט זיך אַ סך מאָל אויפגעכאַפּט אינמיטן דער־נאַכט און געוועדט. די מאַמע האָט געזאָגט, אַז האָדלען לאָזט נישט שלאָפן איר געקאָוועטער קופערט.

אָבער ווער לאָזט איטען נישט שלאָפן?

אין דעם פאַלט אַ קלאַפּ. אַ טויבער איז ער, דער קלאַפּ, אַזוי ווי פון אַ שוך. ער קומט פון יענעם ווינקל, וווּ עס שטייען טאַטע־מאַמעס בעטן.

— אַ קאַטאַ! אַ קאַטאַ!... דערהער איך דער מאַמעס קול. ס'איז אומרואיק דאָס קול. ס'דערטראָגט זיך אַ נייער קלאַפּ פון נאָך אַ שוך.

האָט זיך גאָר אַ קאַץ אַריינגעכאַפּט צו אונדז אין שטוב. מוז זיין, אַז ווען יונה איז אַזוי שפּעט אהיימגעקומען, איז מיט אים מיטגעקומען אַ קאַץ. די מאַמע וואַרפט דאָס איצט דעם שוך אין דער קאַץ אַריין. נאָר גיי טרעף, וווּ אַזאַ באַשעפעניש געפינט זיך, אַז ס'איז שטאָק פינצטער.

— מאַמע! — רוף איך מיך אָן — דאַכט זיך, אַז די קאַץ איז ביים פענצטער.

— שלאָף! — האַקט מיר איבער דער מאַמעס קול און פּלוצלינג, כאָטש ס'איז שוואַרץ אַרום און אַרום, דערזע איך זי שטיין נעבן מיין בעט, זי שטייט אַ לאַנגע, אַ ווייסע.

איך פיל איר אָטעם אויף מיין פּנים. איך פיל אויך די הענט אירע. זי שאַרט מיט זיי דאָ, ביי מיר אין בעטל.

— פאַרוואָס שלאָפסטו נישט? — איז איר שטים שווער.

— יונה האָט מיך איבערגעוועקט — ענטפער איך.

זי קרעכצט אָפּ. איצט איז זי נאָך לענגער, נאָך ווייסער. דאַכט זיך, אַז זי גייט שוין צוריק צו זיך אויפן געלעגער. אין דעם דערהערט מען, ווי עמיצער פאַרשליסט דאָרט, אין קיך, די טיר. די מאַמע זעצט זיך שווער אוועק אויף אַ קאַנט פון מיין בעטל.

— יונה?

— איך, מאַמע.

— ווו ביסטו געווען?

— כ'האָב פאַרגעסן צו פאַרשליסן די טיר.

די מאַמע שטעלט זיך אויף. יונה גיט אַ שווים אַריין צו מיר אין בעט. איך רוק מיך מער נישט צו צו אים. פונדערווייטנס שפּיר איך אַ שאַרפן ריח פון שוויס און פון עפּל. יונה קאָפּעט די קאָלדרע.

קאַפּיטל עלף

צומאָרגנס איז געווען יום־טוב — די אַנדערע טעג. איטע איז אויפגעשטאַנען פרי. זי האָט געהאַט אַ ווייך, נישט־אויסגעשלאָפן פּנים. שווייגנדיק און פאַרטון האָט זי גערוימט די שטוב. איצט איז איטע נישט שיין געווען. מ'האָט אָנגעזען די גאַנצע ברייטקייט אירע. יונה איז אַרומגעגאַנגען אין שטוב, ווי אַ פרעמדער. ער האָט זיך אָנגעטון פּאַמעלעך, אונטערגעפּייפט און איז אַרויס פון שטוב מיט זיין געווענלעך טענצעלע זאָגנדיק, אַז ער גייט אין שול אַריין.

די מאַמע איז אויך אויפגעשטאַנען פריער. איר פּנים האָט אויס־

געזען מיד, פאַרזאָרגט. אַזאַ הויכע איז זי עפּעס געוואָרן דורך דער נאַכט, די מאַמע. ביי דער קילער זון, וואָס איז געשטאַנען אויפן קעגנאיבער־דיקן דאַך, האָבן דער מאַמעס שוואַרץ־אַפּלען אויסגעזען גרין. זי האָט גע־שוויגן, אַלץ אין שטוב האָט געשוויגן.

איטע האָט געריימט לאַנג. דאָס אויפרוימען איז טאַקע אַרויסגעקור־מען שענער, ווי נעכטן. אָבער אין שטוב איז געוואָרן דערפון טרויעריק. די זון פון שכנותדיקן דאַך האָט קוים אָנגערירט די אויבערשטע שויבן. די שטוב איז געלעגן אין שאָטן. ס'האָט אויסגעזען נישט־יום־טובדיק, נאָר מנחה־ומעריבדיק אין אַ וואָכעדיקן, ווינטערדיקן פאַרנאַכט.

איך מיטן טאַטן זענען אַוועק דאַווענען. אין בית־מדרש האָט היינט געזאָלט זיין אַ כפול־שמונהדיק, זינגענדיק דאַווענען. אַ מנהג געווען אַזעלכער, אַז אַלע אַנדערע טעג יום־טוב האָבן זיך די בעלי־תפילות גע־טוישט.

דער חזן פון שול, צוזאַמען מיט זיינע זינגערלעך, זענען געקומען אין בית־מדרש אַריין און דער בעל־תפילה פון בית־מדרש — מאָשקע גאָרקיכער, האָט זיך מטריח געווען אין שול אַריין אויסצוזינגען זיינע זעלנערישע מאַרשן מיט די פּוילישע אָבערקעס. איז טאַקע אין שול גערוים און קאַלט. די שיין־געשניצטע מזרח־וואַנט, מיט די האַרפעס און קלאַר־נעטן, מיט די פּייקלעך און טרומפּייטן, וואָס האָבן, דאַכט זיך, מיטגע־זונגען מיטן אַלטן חזן, זענען היינט געלעגן, ווי שטומע שאָף פאַר אַ רעגן.

דערפאַר אָבער האָט מען אין בית־מדרש קיין שפּילקע צו דער ערד נישט געקענט וואַרפן. אַ האַלבער עולם פון שול, דער גאַנצער עולם פון בית־מדרש, יידן פון שטיבלעך — דאָס אַלץ איז געקומען הערן דעם חזן מיט זיינע משוררים.

האָט טאַקע דער חזן, אַן אַלטער ליטוואַק, אָפּגעדאַוונט אַ שחרית מיט אַ מוסף, וואָס דער טעם זייערער איז געלעגן ביי אַלעמען אויפן גומען ביז אַ שטיק אין זומער אַריין. ס'האָט טאַקע געדויערט ביזן האַלבן טאָג דאָס דאַווענען, אָבער עולם איז אַהיימגעגאַנגען דערפרישט, אויפגע־מונטערט.

מ'האָט נאָכגעברומט און נאָכגעזונגען. מ'האָט געדריידלט, אונטער־געהאַלפן מיט אַ פינגער, צוגעטופּעט מיט אַ פוס. אָבער ביי קיינעם איז עס נישט אַרויסגעקומען אַזוי ווי ביים אַלטן, ליטווישן חזן.

אז מיר זענען צוריקגעקומען פון דאווענען, איז נאָך אַלץ די שטוב אונדזערע געשטאַנען אַ שווייגנדיקע. זי איז געווען אויפגערוימט, צוגע־גלעט און צוגעפּוצט, אָבער קאַלט, פרעמד. ביים עסן האָבן די טעלער הויך און ליידיק אָפּגעקלונגען. די פּסחדיקע לעפל־מעסער האָבן אַראָפּגעקוקט פון טיש מיט אַ חמצדיקער גרויקייט. דער טאַטע האָט דערציילט די וווּנ־דער פון חזנס היינטיקן דאַווענען, אָבער קיינער האָט אים נישט גע־הערט.

וואָס טוט זיך עפּעס אין שטוב, וואָס?

אַט פירט דער טאַטע זיין טויבלעכן בליק איבער אַלעמענס פּני־מער. ער וווּנדערט זיך: ס'איז דאָך יום־טוב, מען האָט אָנגעגרייט, ברוך־השם, וואָס־זשע זענען די פּנימער אַזוי טרויעריק? אַ שיף מיט הינער־דרעק איז אונטערגעגאַנגען? איטע זיצט אינגאַנצן נישט ביים טיש. זי דערלאַנגט דאָס עסן גיך, נאָך גיכער פאַרשווינדט זי צוריק אין קיך אַריין.

— וואָס איז עפּעס מיט איטען? פאַרוואָס זעצט זי זיך נישט צום טיש, פאַרוואָס?

— זי וועט זיך שוין זעצן — ענטפערט איטע — זי האָט נאָך אַ סך צו טון אין קיך.

יונהס פּנים איז פריש געגאָלט, אָבער נאָך אַלץ גרין, גרינער ווי פריער. ס'איז צעקנייטשט. דער קנאָפּ אין גאָרגל האָט זיך איבערנאַכט אויסגעצויגן שפּיציק און לויפט, ווי אַ לעבעדיק מייזל.

יונה עסט מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן אין טעלער אַריין, צווישן איין מאכל און צווייטן ברעכט ער שטיקלעך מצה און שקייעט זיי, ווי אַ זאַטער.

די מאַמע קוקט אויף אים פון אַ זייט, נישט אָפן. מוז זיין, אַז ער פילט דער מאַמעס אָנגעשטרענגטן בליק. נעמט ער ציען מיטן קאָפּ אַרויף, דרייען מיטן האַלדז הין און צוריק, אַזוי ווי דאָס שטייפע קעלנערל וואָלט אים געשטיקט.

נישט אַזוי האָט אויסגעזען היינט אַ יאָר ביים יום־טובדיקן טיש. נישט אַזוי האָט מען געבענטשט, נישט אַזוי איז מען אַוועקגעגאַנגען פון אים. דער טאַטע, געדענק איך, האָט געברומט אַ ניגון אַ זאָרגלאָזן, אַ היימלעכן. די מאַמע האָט שטילערהייט צוגעהאָלפן מיט איר קלאָר, פּערל־

דיק מויל. היינט האָט יונה, באַלד נאָכן עסן, גענומען דאָס ווייכע שטע־קעלע זיינס, אַ ציַ געטון דעם שניפּס און געלאָזט זיך אין גאַס אַריין.

— יום־טוב מיט אַ שטעקן? — האָט אים דער טאַטע נאָכגערופן.

אָבער יונה איז שוין געווען אינדרויסן. דורכן פענצטער האָב איך געזען, ווי ער גיט אַ דריי מיטן שטעקעלע אין דער לופטן און טענצלט אַרויס פון הויף.

איטע וואַשט ס'געפעס. פאַרעקשנט און בייז רייבט זי אַריין די כּו־חות אירע אין די יום־טובדיקע טעפּ.

אין שטוב שפּירט זיך אַ ריח פון ציבעלעס מיט אייער, פון איינגע־לייגטן באָרשט, פון געפּרעגלטע כרעמדזלעך. עס גייט אַרום אַ זאַטע מיד־קייט, וואָס שלאָגט קאַפּויר. ס'קלעבן זיך די אויגן. האָט זיך טאַקע דער טאַטע לאַנג נישט מיישב געווען און געלייגט זיך אין די הויזן אונטערן איבערבעט אַרונטער. די גרויסע צעוואָרפענע באָרד זיינע, וואָס האָט אַ גאַנצן פּסח געהאַלטן אויף זיך אַ נגידישלעכע סטאַטעטשנעקייט, רייסט זיך איצט תּקיפותדיק צום בעליק. ס'געדוירט אַ פּאָר רגעס און די שטוב ווערט פול מיטן טאַטנס שווערן אָטעמען.

די מאַמע דרייט זיך אַרום אומרואיק. איך דערקען שוין. זי האָט עפּעס צו זאָגן, אָדער זי וויל עפּעס באַהאַלטן. אָט נעמט זי אַ שמאַכטע פון דער קאָמאָדע אַראָפּ און לייגט עס באַלד צוריק אַוועק. אָט רוקט זי אויף אַ שופלאָד און פאַררוקט עס מיט גאַרנישט. זי עפנט ס'פענצטער.

— אַזאַ דושנעקייט! — זאָגט זי, און הערט נישט אויף צו קוקן אויף מיר.

— מענדל — שאַרט זי מיט דער האַנט איבערן טיש — גייסט גאָרנישט אין ערגעץ שפּאַצירן?

— וווּ זאָל איך גיין?

— איך דאַרף דיר זאָגן, וווּ דו האָסט צו גיין? האָסט גאָר קיין חברים נישט?

— כ'האָב. פאַרוואָס זאָל איך נישט האָבן?

— גייט מען אַביסל צו זיי. אַזאַ יינגל, ווי דו, שפּילט פּסח אין ניס.

— כ'האָב נישט קיין ניס.

— זע נאָר, ס'פעלט אים, נעבעך, ניס! נאַ, דאָ האָסטו ניס.

די מאַמע נעמט אַרויס אַ גרויסן, פאַפּירענעם בייטל און שיט מיר אָן אַ פולע קעשענע מיט ניס. די קעשענע ווערט אויפגעבלאָזן. זי שטייט

אפ. ווען האט מיר דאס די מאמע געגעבן אזויפיל ניס? איז נאך ווייניק — קריג איך נאך א צולאג צוויי מאקאראנדלעך און א שטיקל מיט צוקער־איבערגעצויגן פאמעראנץ־שאלעכץ.

— נו, גיי, גיי... — לייגט זי ארויף ביידע הענט אויף מיינע אקסלען.

— כ'האב נישט ווו צו גיין — זאג איך - כ'על שוין ווארטן, ביז דער טאטע וועט אויפקומען, וועלן מיר גיין צו דער מומע נעמי.

— ווער נישט פארשפעטיקן צו דער מומע נעמי — בייזערט זיך די מאמע — אזא מלכותדיקער טאג אינדרויסן און דאס זיצט איבעראנאנד.

די מאמע מוז האבן א שווער הארץ. אז נישט — וואלט זי אזוי נישט געערדט צו מיר. אין די שווערסטע טעג, אין די קאלטע, ווינטערדיקע פארנאכטן, ווען ס'איז נישט געווען מיט וואס פייער צו מאכן, האט די מאמע צו מיר אזוי נישט געערדט. מוז דאך דער מאמען הײנט שטארק עפעס ווײ טון.

ס'קאן זיין, אז דערפאר טאקע גלוסט זיך מיר נישט אוועקצוגיין. כ'וויל נישט איבערלאזן די מאמע אליין.

אבער די מאמע האט מיך סוף כל סוף ארויסגעגארט. ס'הייסט, פשוט ארויסגעשטופט, איטע האט זיך מיט גארנישט אנגערופן. זי האט געריבן די טעפ נאך פארביסענער, מיט מער עקשנות און מיט מער בייזן כח.

כ'בין ארויס פאר דער טיר. איצט האב איך מיך שוין משער געווען, אז די מאמע וויל פון מיר פטור ווערן.

האב איך מיך דוקא אוועקגעשטעלט צווישן אפענעם פענצטער און צווישן דער טיר. אין שטוב האט מען, מן־הסתם, נישט געזען, אז איך שטיי דא.

אויפן קעגנאיבערדיקן דאך האבן שפאצירט טויבן. שפאצירט נגידישלעך, מיט שאקלדיקע גוידערלעך. פון מאל צו מאל האט א טויב אונטערגעהויבן א פליגל, א פלי געטון ארום דאך און צוריק זיך אוועקגעשטעלט.

מיטאמאל האבן זיך אלע קעפלעך צעשאקלט. מ'האט זיך א קוק געטון אין די אויגן אריין און ווי דורך א קייזערלעכן באפעל האבן אלע

מיטאַמאָל אַ צענעם געטון די פּעדערן און געלאָזט זיך מיט אַ פּאַטשעריי אין דער הויך, אַזוי ווי אָפּגעטיילטע שטיקער שניי, פאַרגאַלדנט מיט זון.

כ'האָב מיטגעריסן דאָס פּנים מיטן לויף פון די טויבן. זיי האָבן זיך געדרייט אויף איין אָרט. אַראָפּ און אַרויף. זיי האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען, אַזוי ווי אַ ליבלעכע, געטרייע משפּחה. האָט זיך אויף אַ רגע איינע פון זיי אָפּגעטיילט — איז זי אין איין בהלה צוריקגעקומען צו דער מחנה אַ ציטערדיקע, אַ דערפרייטע. נישט אַזוי ווי ביי אונדז! אין שטוב, ווו ס'איז דווקא לכבוד פּסח צעשטערט געוואָרן די פרייד פון שענסטן יום־טוב אויף דער וועלט.

אוודאי איז דאָס אַלץ צעשטערט געוואָרן. אָט איצט טאַטע, ווי איך שטיי אַזוי פּאַרקוקט אויף די טויבן, הער איך דורכן אָפענעם פענצטער איטעס קול. ס'איז שלינגנדיק דאָס קול, הייס איז עס.

— מומע קרוין — זאָגט איטע — כ'זאָל אַזוי לעבן און געזונט זיין!

— אָן שבועות, איטע! — דערטראָגט זיך צו מיין אויער אַ שווער, טיף קול פון דער מאַמען — דעם אמת וויל איך וויסן.

— דעם גאַנצן אמת, מומעשי. ס'איז אַזוי געווען. מ'אָמיר זיך באַשטעלט אין „קאַפּטער" וואַלד אַריין. איך און ער. גאַרנישט. מ'אָמיר שפּאַצירט... מ'אָמיר געדערט פון וואַרשע, פון לאָדזש, דערנאָך, אַז ס'איז טונקל געוואָרן, האָט ער געוואָלט...

וואָס ער האָט געוואָלט, האָב איך שוין נישט געהערט. אין אָפענעם פענצטער האָט זיך פּלוצלינג באַוויזן מיין מאַמעס קאָפּ. אַ בייז געשריי האָט מיר אַ שניט געטון אין אויער אַריין:

— וואָס שטייסטו דאָ, ליימענער גולם! גיי ערגעץ, צו אַלדי גוטע יאָר!

דאָס אָפענע פענצטער האָט זיך מיט אימפּעט פאַרהאַקט, די טויבן האָבן נידעריק געקרייזלט אַרום דאַך. מ י ך האָט דער מאַמעס קול געגעבן אַ ברי. ס'האָט מיך אַרויסגעוואָרפן פון הויף. כ'האָב נישט געוווסט, צי לויפט מיר די מאַמע נאָך, צי איז זי געבליבן דאָרט אין שטוב. כ'האָב מיך אומגעקוקט: ס'האָט מיך קיינער נישט געיאָגט. פונדעסטוועגן בין איך געלאָפן. אין דער איצטיקער מינוט האָב איך געוואָלט עמעצן געפינען, אויסזוכן עמעצן. כ'האָב געוואָלט שפּילן אין ניס, כ'האָב געוואָלט רעדן. עפּעס טון האָב איך געוואָלט,

ווייס איך נישט, ווי אַזוי ס׳איז געשען. — נאָר מיטאַמאָל האָב איך מיך דערזען ביי יענעם הויז, וווּ משה איז, נישט דאָ געדאַכט, געשטאָרבן, און פונוואַנען מיר האָבן זיך שוין לאַנג געהאַט אַרויסגעצויגן.

מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז איך דאַרף דאָ איצט טרעפן יוזשע דעם בעדנערס. איך מוז זי דאָ טרעפן. כ׳דאַרף איר עפּעס זאָגן. ס׳איז מיר היים אין פּנים, ס׳איז מיר היים אין די פינגער פון די הענט.

כ׳ווייס, אַז יוזשע וווינט שוין דאָ נישט. פונדעסטוועגן קוק איך אין אונדזער געוועזענעם פענצטער אַריין. איצט שטייען דאָרט בלומען־טעפּ, אַ סך בלומען־טעפּ. מן־הסתם וווינען דאָ גויים. ס׳קומט מיר פאָר אויסטערליש. אין אונדזער שטוב זאָלן וווינען גויים? אָט עפנט זיך טאַ־קע אַ טיר, אונדזער טיר. ס׳באַווייזט זיך אַ בלאָנד שיקסל מיט אַ שטיק געלער חלה אין האַנט.

ס׳ווערט מיר איבער דער טבע. כ׳קאָן נישט קוקן, ווי דאָס שיקסל האַלט אַזוי דאָס שטיק חלה אָפן, פריי. ס׳איז דאָך פּסח!

דאָס בלאָנדע שיקסל פאַרבויגט דאָס קעפּל אויף אַ זייט. זי נעמט אַוועק די חלה פון מויל און קוקט מיך אָן.

— צו וועמען דאַרפסטו?

— צו יוזשען.

— איך היים נישט יוזשע. סטאַשע רופט מען מיך. און דו ווי הייסטו?

— מענדל.

— ווילסטו דיך שפּילן?

— יאָ. נאָר וואַרף אַוועק די חלה. ס׳איז דאָך חמץ.

— ביי אונדז איז היינט „ווילקאַנאָץ", עסט מען חלה.

— און ביי אונדז איז פּסח, טאָר מען נישט עסן קיין חלה.

— און מיין מאַמעשי האָט מיר געזאָגט, אַז איר, זשידקעס, טוט אַריין אונדזער בלוט אין מצות.

— דיין מאַמעשי איז אַ גויע.

— און דו ביסט אַ זשידעק.

— און דו ביסט אַ שיקסע.

— פאַרכו!

— סאַמאַ פאַרכו!

דאָס שיקסל רוקט זיך הינטערוויילעכטס נענטער צו דער טיר פון

זייער שטוב. איך רוק מיך נאָך. מירביידע קוקן אויף זיך, ווי הינט. דעם וועג אין דער דאָזיקער שטוב אריין קאָן איך. ס'איז דאָך אונדזער שטוב געווען. כ'קאָן אויך דעם וועג אויפן בוידעמל ארויף. ס'קומט מיר אויפן זינען, אז דאָרט אהין איז צו יוזשע דעם בעדנערס געקומען אַ רוסישער זעלנער. ער האָט געקלאַפּט אויף די שטיגן מיט די שווערע שטיוואַלעס. דער בעליק אין שטוב האָט זיך געשאָקלט.

וויל איך עס זאָגן סטאַשען. איך וויל איר זאָגן, מיר זאָלן ארויף דאָרט אויפן בוידעמל. אָבער זי שטייט שוין ביי איר טיר. זי האַלט די האַנט אויף דער קליאַמקע.

— ווינאָש שען, זשידזשע! — גיט זי אַ קאַפּע מיט אַ פּוס אין מיין זייט אריין און רייסט אויף די טיר.

כ'וויים נישט, מן־הסתם האָט זיך מיר געדאַכט. מן־הסתם האָב איך נישט גוט געזען. נאָר פאַר די אויגן האָט אַ מיניע געטון יוזשע דעם בעדנערס שווארצער, שעפּסענער קאָפּ.

— יוזשע! — האָב איך מיך צעשריגן נישט מיט מיין קול און געוואַלט אריינפאַלן אין אונדזער אמאָליקער קיך.

אָבער אין הויז האָט זיך דערטראָגן אַ שפּיציק ווידערקול:

— מאַ־מאַ, זשיד כצע זאַביטש!

דעם שיקסלס מאַמע האָב איך שוין נישט געזען. יוזשע דעם בעדנערס — אויך נישט. כ'האָב גענומען לויפן פון הויף ארויס אין גאַס אריין, אין גאָרטן אריין, וווּ ס'האָט זיך נאָר געלאָזט.

ערשט ביים אַלטן גאָרטן בין איך שטיין געבליבן. ס'האָט מיך קיינער נישט נאָכגעיאָגט.

אויף די ביימער זענען געלעגן אָפּגעקילטע שטיקער זון. ס'האָבן שפּאַצירט חתנים מיט כלות. אַלע כלות זענען געווען פאַרגאָלדעטע. אַלע האָבן הויך געקלאַפּט מיט די אָפּצאַסן.

ווען איך קאָן אַזוי אַ זאָג טון... ניין, נישט קיין זאָג טון, נאָר שרייען: „הערט אויף צו קלאַפּן מיט די אָפּצאַסן!" — וואָלט מיר אראָפּ אַ שווערער שטיין פון האַרץ.

כ'האָב לאַנג געוואַרט, ביז כ'האָב אָפּגעסאַפּעט פון לויפן. כ'האָב מיר נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון, וואָס מיט מיר איז פריער געווען. כ'האָב געפילט, אז איך דאַרף שולדיק זיין, אָבער קעגן וועמען — האָב איך נישט פאַרשטאַנען.

כ׳בין אהיימגעגאנגען מיט א מורא. ס׳האט זיך מיר געדאכט, אז איך דארף מיך פארענטפערן.

איטע איז שוין אין שטוב נישט געווען. דער טאטע איז שוין געהאט אויפגעשטאנען פון שלאף. ער האט געווארט אויף מיר.

— ווו ביסטו דאס געווען, ווו? — האט ער מיך געפרעגט, ווו נאר כ׳בין איבערגעטרעטן די שוועל.

— אין אלטן גארטן.

— וואס עפעס אין אלטן גארטן? וואס האסטו צו טון אין אלטן גארטן, וואס?

כ׳האב געשפילט אין נים.

אין נים גאר! אזא יונג, ווי דו, שפילט אין נים?

כ׳האב אים אליין געהייסן גיין — האט די מאמע זיך פאר מיר אנגענומען.

— אין אלטן גארטן אריין? צו די לאבוזעס דארטן?

— עס זענען נישט געווען קיין לאבוזעס — האב איך געפרוווט אריינווארפן א ווארט.

— אז ד ו ביסט דארט געווען, איז שוין גענוג.

ס׳פנים האט מיר אויפסניי גענומען ברענען. דער טאטע האט צו מיר קיינמאל אזוי נישט גערעדט. פארוואס קומט מיר דאס, פארוואס?

— וואלסט מיך געהארכט — האט די מאמע איבערגעריסן מיינע מחשבות — וואלסטו אים היינט צו נעמי נישט מיטגענומען.

— פארוואס?

— זעסט דען נישט, אין וואסער הולך ער גייט?

— מילא, נו... אפגעריסן, חלילה, גייט ער נישט.

איך אליין וואלט היינט אויך נישט געוואלט גיין צו דער מומע נעמי. כ׳בין היינט עפעס אזוי אנדערש, ווי אלע מאל. אין ליב ביי מיר ליגט א הייסע פוילקייט. כ׳וואלט מיך נאר געצויגן און געווארימט.

אמת, אז מען וועט היינט נישט גיין צו דער מומע נעמי, וועט אויס־קומען צו ווארטן א גאנץ האלב יאר, ס׳הייסט, ביז די אנדערע טעג סוכות. כ׳וואלט עס פאר ליב גענומען, אבי נישט צו ווייזן זיך דארט מיט מיין פארשעמט, צעגליט פנים.

אבער דער טאטע האט זיך איינגעשפארט:

— וואָס הייסט, ער וועט נישט גיין און וואָס וועט נעמי זאָגן?
— גיי אַליין.
— ניין. אַליין גיי איך נישט.
זענען מיר דאָס מאָל אויך געגאַנגען, איך און דער טאַטע.

**

אַז ס'פּנים ברענט נישט און אויפן האַרץ ליגט נישט קיין שווערער שטיין, איז גאַנץ נישקשה צו גיין צו דער מומע נעמי. זי איז אַן אַנדערע, ווי אַלע מיינע מומעס. דאָס לעבן ביי איר איז אויך אַן אַנדערס.

זי וווינט אין אַ געמויערט, צוויי־שטאָקיק הויז מיט ברייטע, אייזערנע שטיגן. אין יענעם הויז וווינט אויך פּזשילענצקי דאָקטאָר און דער גוויאַישער לערער.

אַז מען גייט דאָרט אויף די אייזערנע שטיגן, לויפט אַרום אין קילן, טונקעלן הויז אַ פּרעמדר, הויל ווידערקול. די טיר פון דער מומע נעמיס שטובן איז אַ הויכע, אַ ברוינע מיט אַ מעשענער קליאַמקע. צוליב דער דאָזיקער מעשענער קליאַמקע, מוז זיין, האָט מיין מאַמע נישט ליב געהאַט דעם טאַטנס שוועסטער און איז כמעט קיינמאָל נישט געגאַנגען צו איר גוט־יום־טוב־ביטן.

— כ'האָב אויך אַמאָל געהאַט מעשענע קליאַמקעס — האָט די מאַמע נישט אויפגעהערט צו דערמאָנען — נו, האָב איך אַזוי געפּאַכעט פון מיר, ווי נעמי?

כ'ווייס נישט, צי ביי דער מאַמעס טירן מיט די מעשענע קליאַמקעס האָט מען אויך געמוזט קוועטשן ביי אַ קנעפּל, איידער מען איז אַריינגעקומען. דאָ, ביי דער מומע נעמי, מוז מען אַביסל צווואַרטן הינטער דער ברייטער טיר. דאָ פרעגט מען צוערשט, ווער עס איז דאָרט. דערנאָך עפנט מען און מען לאָזט אַריין.

דער טאַטע, אַז ער גייט צו דער איינציק־באַהעביקער שוועסטער זיינער, ברומט ער אויפן וועג אַ ניגונדל, וואָס אַלע האַלבע יאָר האָט עס אַנדערע תנועות מיט אַנדערע טענער.

אַז ער קומט צו דער טיר, שנייצט ער זיך אויס, הוסט אָפּ, דערנאָך גיט ער אַ קוועטש פּאַמעלעךביים קנעפּל. אַז מען עפנט, גיט ער ברייט אַ שפּרייז אַריין, ווי איינער רעדט:

— קיין גביר בין איך טאקע נישט, אָבער אַ ברודער בין איך דיר און אַזאַ יחסן, ווי דו, שוועסטער־לעב, בין איך אויך.

ער איז טאקע דער אייגענער יחסן, וואָס די מומע נעמי.ביידע זע־נען זיי אַרומגעלאָפן נאַקעט און באָרוועס אין „נייעם מילכל" און געגעסן ראָזעוואַנע ברויט מיט צוואָרעך. ביידע האָבן זיי געקוקט דאָרט אויף די ווייטע, צעוואָרימטע פעלדער. ביידע האָבן זיי זיך געבאָדן אין איין טייך. נישט מער, מיין טאַטע וווינט אין איין שטוב מיט אַ קיך, און זי, די מומע נעמי — אין אַ סך שטובן. מיין טאַטע לאָזט איבער אויף שבת הונדערט קופּערנע צוויייערס, און ביי דער מומע נעמי גייט אַוועק דריי און פיר רובל אויך.

די מומע נעמי אַליין איז אַ הויכע, אַ טונקעלע מיט שוואַרצע, שפּי־ציק־אויפגעשטעלטע ברעמען, אַזוי ווי ביי אַ ייד אַ למדן. איך האָב נישט ליב די מומע נעמיס אויגן. זיי זענען ווייסע, זיי יאָגן אָן מרה־שחורה, אומהיימלעכקייט. כ'האָב אויך נישט ליב, ווי אַזוי די מומע נעמי רעדט. נישט אָפן גייען ביי איר די רייד, נאָר באַהאַלטן. זי זייעט זיי צווישן די דינע ליפּן פּאַמעלעך מיט אַ פאַרצויגן ניגונדל:

— לייזעער... — זאָגט זי — גוט־יום־טוב, גוט־יאָר!... איז וואָסזשע מאַכסטו? אַזוי... מאַ, געלויבט זיין ליבער נאָמען! און וואָס מאַכט פרימעט? אַזוי... מאַ, געלויבט זיין ליבער נאָמען! און דאָס איז טאַקע דיין מענדלל?

בשעת זי זינגט אַזוי אויס דעם „געלויבט זיין ליבער נאָמען", האָבן די אויגן אירע אַ טבע האַלב צו פאַרמאַכן זיך, אַזוי ווי פון גרויס מתיסות. דאָס פּנים שאָקלט זיך צו רביצין־מעסיק.

איר טונקל געשטאַלט, די פּאַרשפּיצטקייט פון גאָמבקעלע, די הויכ־קייט אירע — דאָס אַלץ פּאַסט זיך מיט די געזרוימע, קילע שטובן, ווו דאָס מענטשלעכע קול לויפט אַרום אין די ווינקלען אַ שפּאָרע ווייַלע, ביז עס געפינט פאַר זיך אַ שטיקל תיקון. ס'דאַכט זיך, אַז נאָר די דאָזיקע ווענט און נאָר די דאָזיקע טונקעלע טישן מיט קאָמאָדעס האָבן געקאָנט אַרויסגעבן פון זיך אַזאַ מומע נעמי. ערגעץ אַנדערש, אונטער אַ נידעריקן בעליק, למשל, צווישן וואָרעמערע ווענט, וואָלט זיך די מומע נעמי קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען.

ס'איז נאָר אַ חידוש, ווי אַזוי דער מאַן אירער, פּעטער בן־ציון, פּאַסט זיך יאָ אַריין אין די דאָזיקע שטובן.

אז אליין איז ער נידעריק געוואקסן, קיילעכדיק און פעט. אז פיס־לעך האט אים גאט געגעבן קליינע, גארנישט קיין מאנסבילשע. הענט — קורצע, פולכנע. בלויז א בארד האט ער א ווייסע — און דער בויך האט זיך ביי אים פארנומען מיט נגידישער העזה.

פעטער בן־ציון טראגט נישט קיין שטיוול, נאר שווארץ־געפוצטע שטיבלעטן מיט שטייפע, גומענע װענטלעך ביי די זייטן. הויזן האט פעטער בן־ציון ליב אויך שווארצע, געפרעסטע מיט א קאנט אין סאמע מיטן. אז ס'איז געקומען צו דער קאפאטע, האט פעטער בן־ציון לאנג מעדיטירט, איבערגעלייגט זיך מיט זיין ווייב נעמי, און ס'איז געבליבן, אז די קאפאטע זאל זיין אביסל אונטערגעשאסן, געהאקט. ס'הייסט: משכיליש און פרומלעך. פרומלעך דערפאר, וואס צו קיין קאפעלוש האט נאך פעטער בן־ציון נישט קיין כח. טראגט ער טאקע אין שטוב־ארום א זיידן, אכט־קאנטיק קאפל און אין גאס ארויין גייט ער ארויס אין א שווארץ, טיכן היטל מיט א שמאלער דענקע. נישט מער — דאס שנירל ביים פעטער בן־ציונס דאשיק איז פון זייד, און דער שמוקלער האט עס דריי מאל געפלאכטן.

פעטער בן־ציון וויגט זיך אויף זיינע קורצע פיסלעך קאטשקע־מע־סיק, מיט דראבנע, ווייבערישע טריטלעך. יידן, וואס באגעגענען אים, זאגן אים צוערשט גוט־מארגן; פאר גויים נעמט ער דער ערשטער אראפ דאס היטל. פעטער בן־ציון איז אן אנגעזעענער מענטש אין שטאט. ער ווייסט, וואס ביי יעדן ייד אין שטוב עס טוט זיך. ער ווייסט, ווען א ייד האט חתונה, ווען א יידענע גייט צום קינד, ווען מאן און ווייב גטן זיך, ווען א ייד שטארבט. אלץ ווייסט פעטער בן־ציון.

נישט בחינם איז ער דער פירער און דער שרייבער פון דער קהל־שטוב. וועמען, א שטייגער, זעט מען אזוי האפערדיק אריינגיין אין מאַ־גיסטראט אריין? בן־ציון קהל־שרייבער. וועמען טרעפט מען אלע מאנ־טיק און דאנערשטיק לויפן אין גובערניע אריין, אדער צום „וואיסקע נאטשאלניק"? פעטער בן־ציון. און ווער גייט דאס אזוי גוט־ברודעריש מיטן רב אין גאס, אויב נישט בן־ציון?

פאר מיר און פאר מיין טאטן איז א כבוד, וואס בן־ציון קהל־שריי־בער איז מיינס אן אייגענער פעטער און דעם טאטנס — א לייבלעכער שוואגער. פאר מיר איז אויך א כבוד, וואס פעטער בן־ציון דאוונט אין שול אויף מזרח־וואנט, טאקע נישט ווייט פון רב, און וואס פון דאווענען

גייט ער אהיים מיטן חזן, מיטן דאָזאר האובעלע בעקערמאַן און מיט נאָך אַ סך חשובע לייט פון שטאָט.

מיר מיטן טאַטן דאַווענען אין בית־מדרש. אהיים גייען מיר צוזאַמען מיט מאָטל שטרוי, אָדער מיטן קליינעם משהלע דעם היטלמאַכער. טוט אונדז טאַקע הנאה, ווען אין אַ יום־טוב, אָדער אין אַ שבת־ראש־חודש, פאַר קריאַת התורה באַווייזט זיך פּלוצלינג אין בית־מדרש אונדזער פעטער בן־ציון.

מען ווייסט, אַז גלאַט קומען אין בית־מדרש אַריין, קומט נישט בן־ציון. מן־הסתם ברענגט ער נייעס, וועלט־זאַכן. שטעלט מען טאַקע אויף מויל און אויערן. טליתים רוקן זיך אַראָפּ פון די קעפּ, קליינע ייִנגלעך שטעלט מען אַרויף אויף די פענצטער, אויף די שולחנס.

פעטער בן־ציונס נגידישער בויך שטופּט זיך אַרויף צום באַלעמער. די ווייסע, ריין־צעקעמטע באָרד קוקט גדלותדיק אַראָפּ אויף די איינגעהערטע, ניכטערנע פּנימער. יחיאל־סאַנע, דער עלטערער שמש, גיט אַ קלאַפּ אין שלחן אַריין מיט אַ תקיפותדיקער פאַרשייטקייט.

— שאַ־אַ! זאָל זיין שטיל!

ווערט שטיל, ווי אין אַן אויער. איך שטיי אויך אויף אַ טיש. ס'הייסט? ס'איז דאָך עפּעס מיין פעטער בן־ציון!

פעטער בן־ציון קוקט זיך אַרום פּאַמעלעך אויף אַלע פיר זייטן און נאָך פּאַמעלעכער לאָזט ער הערן דאָס וועלט־נייעס, וואָס ער האָט געבראַכט:

— כ'בין מכריז ומודיע מידיעת הרב ומידיעת הקהל — רופט ער אויס מיט זיין געשפּאָלטן קול — אַז איינשרייבן קינדער אין תלמוד־תורה קאָן מען יעדן טאָג פון צוועלף אַזייגער אינדערפרי ביז אויפדערנאַכט, אויסער פרייטיק און שבת...

מילא, איז עס נישט אַזאַ גרויסע וועלט־נייעס. ייִדן נעמען טאַקע באַלד צוריק אַראָפּ די ייִנגלעך פון די טישן. עמעצער אויף מזרח־וואַנט גיט גיך אַ רוק אַרויף דעם טלית אויפן קאָפּ און ברומט אין אויפגעעפנטן מחזורל אַריין:

— נגע... אַ וואַזשנע נייעס... טאָמער קאָנסטו וויסן...

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, האָט פעטער בן־ציון פאָרט עפּעס געזאָגט. ייִדן האָבן אויסגעהערט. אָרעמע מאַמעס, אלמנות, נעבעך, מיט

ענונות ווען טאקע וויסן, ווען איינצושרייבן זייערע קינדער אין תלמוד־תורה.

איצט, די צווייטע טעג יום־טוב, זיץ איך אין די הויכע, טונקעלע שטובן פון דעם אייגענעם פעטער בן־ציון. די מומע נעמי זיצט נאָענט ביי דער זייט פון טאַטן. זי ווייסט, אַז דער ברודער אירער דערהערט נישט אַביסל. פעטער בן־ציון אָבער ווייסט נישט דערפון, אָדער וויל נישט וויסן. ער זיצט פונדערווייטנס. ער האָט אַריינגעקוועטשט זיין פעטלדיק גופֿל אין אַ ווייכער פאָטעל־שטול, פּוגוואַנען די פּיסלעך הענגען אים אַראָפּ, ווי קלעצלעך. ער זיצט אין זיין אַכט־קאַנטיק זיידן קאַפּעלע, קנאַקט נים, טינקט די יאַנדרעס אין אַ גלעזל מעד, שיילט פּאָמעראַנצן און קוקט אויף מיר.

וואָס אַזעלכעס האָט דאָס דער פעטער בן־ציון דערזען אויף מיר? וואָס פּאַטשט ער אַזוי מיט די ליפּן נאָך יעדן מאָל טועם זיין פון ביסל מעד? און דער עיקר — וואָס קרימט ער אַזוי מיט דער נאָז?

כ׳בין מיך סוף־כל־סוף משער, פאַרוואָס פעטער בן־ציון קרימט זיך אַזוי. אויף היינטיקן פּסח האָט מיר דער טאַטע גאָרנישט געקאָנט מאַכן. כ׳בין געקומען אהער אין דער וואָכעדיקער קאַפּאָטע. די מאַמע איז גע־רעכט געווען: ווי זיצט מען דאָס פּסח אין פעטער בן־ציונס שטוב אין אַזא אָפּגענוצט מלבוש? כ׳שעם מיך פאַרן פעטער, פאַר דער מומען, פאַר די שיינע, רייכע שטובן. דער עיקר אָבער שעם איך מיך פאַר מענדלען.

זיי האָבן אויך אַ מענדל. מיר,ביידע מענדלס, הייסן נאָך איין זיידן. נאָר דער מענדל פונדאַנען איז עלטער, אָנזעעוודיקער, שענער. ער איז געראָטן אין דער מומע נעמי. ער האָט אויך אַזאַ קליין, שמאָל מויל, ווי זי. אַז ער רעדט, פאַרקרימט זיך אים דאָס מויל אין אַ ווינקל אריין אַזוי, ווי ביי דער מאַמע זיינער.

מיר דאַכט זיך תמיד, אַז ס׳איז ביי אים אַזאַ סיגעלע: ער האַלט זיך גרויס, קרימט ער מיטן מויל.

און גרויס צו האַלטן האָט זיך מענדל מיט וואָס. ער גייט אין אַ ווייס העמד מיט אַ שניפּסל. די הויזן זענען ביי אים לאַנגע, איבער די קאַמאַשן אַריבער. ער לערנט נישט אין קיין חדר, נאָר אין אַ „שקאָלע“. ער קאָן אַרומגיין פראַנק און פריי איבער די הויכע, גערוימע שטובן. ער קאָן זיך אויסבעטן ס׳טעלערל פון הימל. ער האָט נישט קיין שוועסטער, ער האָט נישט קיין ברידער. ער איז איינער.

אבער דאָס אַלץ איז נאָך גאָרנישט. אין שטאָט זענען דאָ אַ סך אַזעלכע שיינע, רייכע מענדלס מיט גערוימע, זאַטע שטובן. קיינער אָבער פון יענע מענדלס פאַרמאָגט נישט אין האַלדז אַזאַ קול־נגינה, ווי דער הינעדיקער.

מען רעדט אין שטאָט, אַז מענדל בן־ציונס וואַקסט אַ כּלי, וואָס די וועלט וועט מיט אים אַמאָל קלינגען. גאַנץ שטאָט זאָגט, אַז מענדל בן־ציונס שרייבט און לייענט, ווי אַ וואַסער. מענדל בן־ציונס קאָן גאַנצע קאַפּיטלעך תנ״ך פון אויסנווייניק. טאָ ווי אַזוי זאָל איך מיך נישט פילן קליין און אָרעם אַקעגן אַזאַ מענדל, וואָס אַלטע יידן לויפן אַרויס פון בית־מדרש אין שול אַריין, הערן אים זינגען?

איך אַליין לויף אויך. מענדל העלפט צו דעם אַלטן ליטווישן חזן. ער איז דאָס ערשטע זינגערל. זיין קולכל לויפט אַרום אונטערן און אויסגעהוילטן בלויען בעליק פון שול, אַזוי ווי אַ בת־קול. אַז מענדל פאַרגייט זיך אַמאָל אונטער דער נאָז, דאַכט זיך, אַז די אַלע פליטן און קלאַרנעטן, די אַלע טראָמפּייטן און פידלען, וואָס זענען אויסגעשניצט אויף דער מזרח־וואַנט, אַז דאָס זינגען און שאַלן זיי אַזוי.

איצט זיץ איך ביי זיי צו גאַסט. מענדל קוקט אויף מיר, ווי אויף אַ פרעמדן. ער קען מיך. איך קום דאָ אַלע האַלבע יאָר. פונדעסטוועגן זעט עס אויס, ווי ער וואָלט מיך נישט דערקענט. ער קרימט מיטן קליינעם מויל און רופט זיך צו מיר נישט אָן מיט קיין איין וואָרט. איך צו אים וואָלט יאָ גערעדט. אָבער ווי אַזוי רעדט מען צו אים, אַז ער קען מיך גאָרנישט?

בעט אים די מומע נעמי:

— מענדלשי, זינג עפּעס פאַרן פעטער לייזער.

שטעלט מענדל אָן אַ פּאָר גרויסע, ווייסע אויגן, אַזוי ווי ביי דער מאַמע זיינער. ער גיט אַ קוועטש מיט אַן אַקסל. מען קאָן זיך משער זיין, אַז ער מיינט צו זאָגן:

„טאַמער ווייסטו, פאַר וועמען כ׳האָב דאָ צו זינגען.״

שמייכלט צו אים מיין טאַטנס גרויסע, יום־טובדיק־אויסגעצוואָגענע באָרד:

— נו, טאַטע — זאָגט די באָרד — זינג עפּעס, מענדל, כ׳הער דיך אַמאָל אין שול, אָבער נישט אַלעמאָל קאָן מען זיך אַהין אַריינשטופּן און נישט אַלעמאָל דערהער איך...

ווערט מענדלס קליין מויל נאָך איינגעצויגענער. די אויגן־לעפּלעך מאַכן זיך האַלב־דרימלדיק צו. ער גייט טאַקע זינגען. איך האַלט איין דעם אָטעם. אויפן טאַטנס באָרד ליגט אַ גרויסער, וואַרעמער שמייכל. מומע נעמיס אויגן מאַכן זיך אויך האַלב־דרימלדיק צו, אַזוי ווי ביי איר מענדלען. בלויז דער פעטער בן־ציון גיט אַ זאַטן זופּ פון גלעזל מעד און פאַרלייגטביידע הענט אויפן בויך.

אָבער מענדל זינגט נישט. ער גייט גאָר פאַמעלעך און שטייט אריין אין דער אַנדערער שטוב.

פון טאַטנס באָרד טוט זיך אָפּ דער שמייכל. זי ווערט טונקל, די באָרד. איך לאָז אָפּ דעם אָטעם. מומע נעמי קוקט נאָך איר זון מיט אַ פאַרקנייטשטן שטערן.

אָבער אין עטלעכע מינוט אַרום דערהערט זיך פון דער אַנדערער שטוב מענדלס קול. ער זינגט. פון דאָרט אַרויס זינגט ער. דעם טאַטנס מויל ווערט קיילעכדיק איינגעהערט. דאָס פּנים פון מומע נעמי רינצלט זיך מיט אַ סך לאַכנדיקע קנייטשעלעך:

— ס'זאָל מיר נאָר נישט פאַרשטערט ווערן, ליבער גאָט אין הימל!

— שאָקלט זי שטיל מיטן קאָפּ — ער זינגט דאָך, קיין עין־הרע, ווי אַ פייגעלע אין וואַלד.

איך אַליין ווייס נישט, ווי אַזוי אַ מענטש קאָן זינגען, ווי אַ פייגעלע אין וואַלד. נאָר מענדלס קול־נגינה לייגט זיך מיר אויפן האַרץ, אַזוי ווי גוטער האָניק. איך קאָן אים מיט גאָרנישט פאַרגלייכן. איך פאַרשטיי נאָר, אַז נישט בחינם האַלט ער זיך אַזוי גרויס. א י ך אויף זיין אָרט וואָלט אויך נישט בעסער געווען.

אין שטוב איז שוין גוט טונקל. אַלע זיצן אַזוי ווי חולאים, וואָס האָבן זיך מורא צו רירן מיט זייערע יסורים. די גלעזלעך מעד שטייען אין שאָטן, פאַרגעסענע. מענדלס ניגון לייגט זיך אַוועק פאַר אונדזערע פּנים, אַזוי ווי אַ געשאָכטן עוף. איך הער בפירוש, ווי ער קלאַפּט מיט די פליגל, דער ניגון.

אַ וואונדערלעך זינגען. אַ וואונדערלעך יינגל, מענדל דעם פעטער בן־ציונס. איך גיי אַוועק אַ זאַטער פון מעד, אַ זאַטער פון איבערגעצויגענע, געצוקערטע פאַמעראַנצן, אָבער אַ הונגעריקער. אַ דערשלאָגענער פון מענדלס קול־נגינה.

דער טאטע רעדט צו מיר און איך קאן אים נישט ענטפערן.

וואס בין איך אקעגן יענעם מענדלען? א שטויבל, א פלעווע. אפילו קיין ניי שטיקל מלבוש האט מיר דער טאטע נישט געקאנט מאכן אויף יום־טוב. יענער מענדל איז אנגעטון ריין, אזוי ווי א שררה. דאס קול זיינס איז אויך אזוי ריין און שררהדיק. און איך לויף ארום אויף פרעמדע הייף. איך האב צו טון מיט יוזשען און מיט האדלען. איך בין פארגרעבט. מיר וואלט גוט געווען, ווען מען זאל פלוצלינג קומען אנזאגן די בשורה, אז יענער מענדל איז שלאף געווארן, מען האט אים געמוזט אויסשניידן דאס קול פון דער קעל. איך וואלט מענדלען דעמאלט ליב געקריגן. ער וואלט דעמאלט געווארן דער איינציקער, דער בעסטער חבר מיינער. איך וואלט אים דערציילט פון די טויבן, וואס זיצן ביי אונדז אויפן דאך. איך וואלט אים געזאגט פון יוזשע דעם בעדנערס, פון איטען, פון יונהן. א סך זאכן וואלט איך אים געהאט צו דערציילן. איצט אבער קאן איך גארנישט.

גלייך פון דער מומע נעמי זענען מיר געגאנגען אין בית־מדרש אריין. מאשקע חזן האט היינט אזוי שווער און טרוקן געזעגט די זעל־נערישע מארשן, אז מיר האט געהאקט אין די שלייפן. איך האב געבעטן, עס זאל שוין נעמען א סוף, עס זאל ווערן גוט שפעט, כ'זאל מיך קענען לייגן, און אין קישן אריין — וויינען. כ'וואלט א סך געוויינט.

אינדערהיים האט מיך דער טאטע אינגאנצן נישט אין זינען גע־האט. ער האט דערציילט נסים פון זיין שוועסטער נעמי, פון דעם כיבוד, וואס מען האט פאר אונדז געשטעלט, פון מענדלען מיט זיין טייער קול־נגינה.

איך זע, ווי דער מאמעס פנים קנייטשט זיך. דאכט זיך, אז זי הערט דעם טאטן גאנץ קנאפ. כ'וואלט געשווירן, אז איר זענען נישט ניחא דעם טאטנס רייד.

— נו, שוין גענוג! — גיט זי טאקע אומגעדולדיק א מאך מיט דער האנט — מען האט שוין געהערט די גליקן.

איך בין דער מאמען דאנקבאר געווען פון גאנצן הארץ. א טייער מענטש דאס איז, די מאמע מיינע, פאר מ י ר נעמט זי זיך דאס איצט אן. פאר מיין עוולה.

דער טאטע איז שטיל געבליבן. אלץ אין שטוב איז מיטאמאל שטיל געווארן. איטע האט געגרייט צום טיש. זי האט געהאט א פארמאכט,

ברוגז פּנים מיט איבערגעבערענטע פּלעקן. די מאַמע איז נישט געווען אָנ־געטון יום־טובדיק. זי האָט אויסגעזען צעטראָגן, עגמת־נפשדיק.

— און ווו איז ערגעץ דער זון דיינער? — האָט דער טאַטע גע־פרעגט, איידער מען איז זיך געגאַנגען זעצן צום טיש.

— ער וועט היינט נישט זיין — האָט די מאַמע קורץ געענטפערט.

איטע איז גיך ארויס אין קיך אריין. דער טאַטע האָט געקנייטשט די ווינקלען ביי די אויגן.

— וואָס הייסט? מען דאַרף דאָך מאַכן קידוש?

— קאָנסט מאַכן אָן אים.

— כ'פאַרשטיי נישט.

— וואָס פאַרשטייסטו נישט? ר'איז נישטאָ און שוין. ער איז פאַר־בעטן צו מרימען, איז ער פאַרבעטן.

— אזוי... מאָ...

מען האָט זיך געזעצט צום טיש אָן יונהן. איטע איז ווידער נישט געזעסן צוזאַמען מיט אונדז. מען האָט געגעסן שווייגנדיק, שווער.

יונה איז נישט געקומען שלאָפן. ער איז אויך נישט געקומען צו־מאָרגנס.

איטע איז כסדר ארומגעגאַנגען מיט איבערגעבערענטע קינבאַקן. זי האָט נאָר גערוימט, נאָר געוואַשן, נאָר געפּוצט.

מוצאי־יום־טוב, ווען מען האָט באַדאַרפט ארויסרוימען דאָס יום־טובדיקע געפעס און אריינברענגען דאָס חמצדיקע, איז די מאַמע אוועק־געגאַנגען. זי האָט מיטגענומען מיט זיך יונהס אָפּגעשיילט וואַליזקעלע. איטע איז געזעסן אַ פאַרהאָרעוועטע ביים פענצטער און געקוקט אין פינצטערן דרויסן ארויס.

דער טאַטע איז געהאַט געגאַנגען צו זיין שותף, צו מאָטל שטרוי. אין שטוב ביי אונדז איז געווען גרוי. מען האָט נישט צוריק געזען נישט די מאַמע, נישט יונהן און נישט דעם טאַטן. איך האָב מיך ארומגעבלאָנ־קעט אין דער פאַרלאָזענער שטוב, אזוי ווי אַ יתום. ס'האָט זיך מיר נאָר געדאַכט, אז כ'וועל שוין די מאַמע קיינמאָל נישט צוריקזען, כאָטש שפּעט ביינאַכט איז זי געקומען אָן יונהן און אָן זיין וואַליזקעלע. איך בין גע־בליבן שלאָפן איינער אַליין אין אייזערנעם בעטל.

קאַפּיטל צוועלף

שפּעטער בין איך געוואָר געוואָרן, אַז יונה איז אין יענעם מוצאי־יום־טוב אוועקגעפאָרן, נישט געזעגנט זיך מיט קיינעם. אַנטלאָפן. צי וואָס? קיינער אין שטוב האָט זיך נישט געפרעגט אויף אים. אַזוי ווי מען וואָלט זיך געשעמט מיט זיין נאָמען. איטע איז נאָך געבליבן ביי אונדז אַ צייט. זי איז מאָגערער געוואָרן. אין די אויגן אירע איז שוין נישט געלעגן יענץ שוואַרצע, וואַרעמע בלישטשל, וואָס זי האָט מיטגע־ברענגט פון וואַרשע. זי איז געוואָרן פויל, שווער.

קיינער האָט נישט געזען, ווי זי גייט אַיין. די מאַמע האָט גע־שוויגן. איך האָב געקוקט און גאָרנישט געקאָנט טון. דעם טאַטן איז זיין טאַכטער אינגאַנצן נישט אָנגעגאַנגען. האָט ער דאָך זעקס טעג איז דער וואָך געלעבט צווישן הימל און ערד, צווישן סטויגעס היי און פּויערישע פּורלעך. בלויז שבת האָט ער געקאָנט זען זיין טאָכטער. איז אָבער דער איינציקער שבת געווען צו קורץ, דער טאַטע זאָל אַלץ קאָנען זען. און באַזונדער האָט דער טאַטע נאָך אַלץ געלעבט מיטן טעם פון זיין שוועס־טער נעמיס כיבוד און פון איר זונס קול־נגינה.

נישט געווען דאָס מאָל, ער זאָל נישט דערמאָנען די מומע נעמיס שטוב און איר געראָטענעם מענדל. פרייטיק־צו־נאַכטס, צי שבת ביים עסן, אַז ס'איז געקומען צו זמירות און איך האָב געפּרוווט אים אונטער־האַלטן, האָט זיך דער טאַטע פאַרקרימט, אַזוי ווי ער וואָלט אַראָפּגע־שלונגען אַ שלעכטן ביסן און אָפּגעזיפצט:

— ווו נעמט מען דאָ מענדל־נעמיס?

— ווער מיט עפּעס, און ער מיט מענדל־נעמיס? — האָט די מאַמע פאַרביטערט אַריינגעוואָרפן.

זי האָט נישט ליב געהאַט צו הערן רעדן וועגן דער רייכער שוועג־גערין אירער. זי האָט נישט ליב געהאַט, ווען מען האָט געררומט דער מומע נעמיס זון. אַלץ, וואָס ס'האָט געהאַט אַ שייכות מיט יענע געוויימע. זאָ־טע שטובן, האָט די מאַמע נישט געקאָנט פאַרטראָגן.

— וואָלסט בעסער געזאָרגט פאַר דיין מענדלען — האָט זי גערעדט מיט פאַרדרוס — ער איז אויך אַ טאַטנס אַ קינד. גלויב מיר, ווען מיר זאָל גאָט העלפן, וואָלט אונדזער מענדל אויך געקאָנט זינגען.

— נאַרישע יידענע, וואָס דו ביסט! — האָט דער טאַטע שטיל גע־שמייכלט. — וואָס בייזערסטו דיך, וואָס? ווער זאָגט עס דיר, אַז אונ־דזער מענדל איז נ י ש ט קיין טאַטנס אַ קינד? נאָר זינגען, זעסטו, דאָס איז שוין אַ גאָב פון גאָט.

— אַ גאָב, אַ שמאָב — האָט די מאַמע פאַרשאַרצט מיט דער נאָז — מען האָט שוין געזען אַזעלכע גאָבן! אַז זיי וואַקסן דערנאָך אונטער, די גאָבן דיינע, ווערט פון זיי פּראַצענטניקעס און לײדיקגייערס. וואָס, מיינסטו, איז דען דער גאַנצער שוואָגער דיינער, אויב נישט קיין לײדיק־גייער?

— ווער, בן־ציון?

— יאָ, בן־ציון, בן־ציון...

— ער איז דאָך קהל־שרייבער. יידענע, וואָס טוט זיך מיט דיר? — האָט דער·טאַטע ממש געשטוינט.

— אָוואָ, אַ וואַזשנע מלאכה! כ'קען אויך שרייבן און כ'מאַך גאָר־נישט אַזאַ אָנשטעל מיט מיר.

— נו, לאָז מיך שוין צורו — האָט דער טאַטע ביטולדיק אַ מאַך געטון מיט דער האַנט — דו ווייסט דאָך גאָרנישט, וואָס דו רעדסט!

— כ'ווייס, כ'ווייס, האָב נישט קיין מורא. כ'זאָל מיר שוין די גו־טע יאָר האָבן, וואָס מרדכי־מענדל איז טויזנט מאָל מער לייט, ווי דער גאַנצער בן־ציון דיינער.

— אַזאַ יאָר אויף מיינע שונאים, וואָס פאַראַ לייט מרדכי־מענדל איז — האָט דער טאַטע חוזקדיק אַ וויג געטון מיטן קאָפּ.

— זאָג א י ך דיר, אַז מרדכי־מענדל וועט נאָך רודערן מיט פּוילן.

— מיט די וואָנצן וועט ער רודערן, נישט מיט פּוילן.

— וועסטו דאָך זען!

— כ'זע שוין אַזוי אַ יאָר צוואַנציק, זינט חנה, נעבעך, איז גע־וואָרן זיין ווייב.

— חנה איז מיר טויזנט מאָל ליבער, ווי נעמי.

מיר איז די מומע חנה אויך ליבער געווען. זי איז געווען אָרעם, זייער אָרעם. אַ לייבלעכע שוועסטער פון טאַטן און פון דער מומע נעמי, האָט די מומע חנה פאַרמאָגט דאָס טונקעלע פּנים פון יענער און די שטי־לע פאַרדרימלטקייט פון מיין טאַטנס אויגן. זי האָט גערעדט פּאַמעלעך,

אזוי ווי איר שוועסטער נעמי, נאָר אָן יענערס ניגון און אָן יענערס יחסנישן אָנשטעל.

צו דער מומע חנה איז מען צו גאַסט נישט געגאַנגען. זי האָט געוווינט הינטער דער שטאָט, אין אַ קליין, הילצערן הײַזל מיט פאַרשטויבטע שײַבלעך, מיט אַ גרינעם שינדל־דאַך. אירע צימערן זענען נישט געווען נישט קיין גרויסע און נישט קיין געראַמע. סך־הכל איין צימער מיט אַ נידעריק־געזעצטן, שוואַרצן בעליק. אַ פּאָדלאָגע — אַ ליימענע, אַ צעהויקערטע, מיט גריבער און לעכער. צוויי נישט־אויפגעבעטע בעטן מיט אָפּגעשאָסן רויטלעך בעטגעוואַנט. אַ ברייטער, אַלט־פּרענקישער, ליימענער אויוון מיט אַ פּיעקעליק, וווּ ס'האָבן זיך געטריקנט אַ פּאָר שייטלעך האָלץ און וווּ ס'האָבן זיך געוואָרעמט שוואַרצע, הונגעריקע קינדער אין אויסגעוואַקסענע העמדלעך.

אַ הויכע, אַן אײַנגעבויגענע פאַר דער צײַט, האָט זיך דער מומע חנהס דאַרער גוף תמיד געהילט אין אַן אַלטער, גרויער פּאַטשײלע מיט גוואַלד־ריסן. דער קאָפּ איז אייביק געווען פאַרוויקלט מיט אַ וואָלן דערעלע, וואָס האָט מיט דער צײַט פאַרלוירן דעם קאָליר.

בײַ איר אין שטוב האָט מען געגעסן קאַרטאָפל אינדערפרי, קאַרטאָפל אינמיטן טאָג, קאַרטאָפל בײַנאַכט. אַז מען האָט געוואָלט אַרויס פון דער מומע חנהס שטיבל, איז פאַר דער שוועל געלעגן אָנגעשיט אַ באַרג מיט שניי ביז אין דער העלפט פון פענצטערל. האָט מען געוואַרט. מען האָט געקוקט אין די פאַרפרוירענע שײַבלעך אַרײַן מיט אויסגעהונגערטע אויגן, ביז אויף דער קעגנאיבערדיקער טאָפּאָלע האָט זיך אוועקגעשטעלט דער פאַראיאָריקער באָטשאַן און אָנגעזאָגט די בשורה, אַז מען קאָן שוין גיין: דער ליבער זומער איז געקומען.

האָט טאַקע צו יענער צײַט אַ שמעק געטון פון דער מומע חנה מיט קו און מיט מילך, זי האָט געבראַכט אין שטאָט אַרײַן די אויפגעטויכטקייט פון צעבליטער תבואה און דעם ריח פון וואַרעמע רעגנס, וואָס האָבן דורכגענעצט דעם באַלקן פון איר געלעכערטן שינדל־דאַך.

זי איז געקומען צו אונדז, ווען דער באַגינען איז נאָך געלעגן אַ פאַרשלאָפענער אויף די שויבן. אַ שטילע, אַ מן־הצדיקע, האָט זי זיך אַרײַנגעשלײַכט און מיט אַ ניכטערנעם גוט־מאָרגן אוועקגעזעצט זיך צו דער מאַמען אויפן בעט.

מיט דער מאַמען האָט זיך די מומע חנה געהאַלטן, ווי מיט אַן איי-

גענער שוועסטער. פאר דער מאמען האט זי אויסגעגאסן איר ביטער הארץ, דערציילט איר פינצטער מזל: אז קיין גראשן אין שטוב איז נישטא, אז א שטיקל פלייש זעט מען משבת לשבת און א סך מאל דאס אויך נישט; אז די קינדער, נעבעך, גייען ארום בארוויס און נאקעט; אז דירה־געלט איז מען שולדיק פאר דריי קווארטל — איז א פאל, מען זאל, חלילה, גיין אין די הייזער.

האט די מאמע געטרייסט:

— זינדיק נישט — האט זי געזאגט — האב בטחון, חנה. איך גלויב אין דיין מרדכי־מענדלען. ער וועט נאך רודערן מיט פוילן. וועסט זאגן — יאך האב געזאגט.

די מומע חנה, כאטש זי האט נישט געהאט מיט וואס דעם טאג איבערצולעבן, האט אויך געגלויבט אין איר מאן. אלע, אויסער מיין טאטן, האבן געגלויבט אין פעטער מרדכי־מענדלען.

און איז דען נישט געווען אין וועמען צו גלייבן? אזא קאפ־מענטש, אזא אויפטוער! ווער האט זיך דען געקאנט צו אים גלייכן!

עס מאכט נישט אויס, וואס מרדכי־מענדל איז געווען אן ארעמאן אין זיבן פאלעס, וואס ער האט געבארגט א זעקסער אויף פאפיראסן. אבער פלענער האט ער געהאט גרויסע, עשירותדיקע. דער קאפ איז ביי אים געגאנגען, ווי אויף שרויפן.

פעטער מרדכי־מענדל איז נישט געווען פון יענע יידן, וואס בעטן ראש־השנה, יום־כפור, נישט מער, ווי אויף פרנסה און אויף געזונט פאר ווייב און קינד. דאס זענען יידן — האט ער געזאגט — ארעמע, מיט קליינע השגות און מיט נאך קלענערע דאגות. ער, מרדכי־מענדל, וועט זיך נישט אוועקשטעלן פארן רבונו־של־עולם אויסבעטן דארט אביסל פרנסה. און אז מען האט שוין פרנסה איז וואס? — קריגט מען נאך א שיסל גריץ מיט נאך א פולקע גענדזנס.

דער עיקר דארף א מענטש עפעס אויפטון. מען דארף — האט ער געזאגט — די גאנצע וועלט זאל וויסן, אז ס'איז דא א מרדכי־מענדל. ס'זאל קלינגען מיט אים, קינד און קייט זאל רעדן פון אים.

למשל: פארוואס זאל ער, מרדכי־מענדל, נישט קאנען זאגן, אז דער „קאפטער" וואלד מיטן גאנצן פאלווארק דארטן איז זיינער? מיט וואס איז אהרן שטיינבערג מער יחסן פון אים? ער קען בעסער לערנען? ער האט שענער געדרשנט? און פארוואס זאל ער, מרדכי־מענדל טאקע, נישט

זיין יענער, וואָס זאָל זיך שטעלן בויען אַ באַן קיין ביאַלאָבזשעג? און פאַרוואָס זאָל גאַנץ „פּאַרלע”, דאָס גרויסע גוט מיט די מילן, מיט דער צעגעלניע, מיט די טאַרטאַקעס — פאַרוואָס זאָל דאָס אַלץ נישט גע־הערן צו מרדכי־מענדלען? איז דען איטשעלע בעקערמאַן מער קאָפּ־מענטש פון אים?

טאָג און נאַכט איז מרדכי־מענדל געפאָרן צו פּריצים, געמאָסטן פעלדער, געהאַקט וועלדער. אָבער קיין פּרנסה איז אין ליימענעם שטיבל אויפן שאָסיי נישט געווען.

איז ער איינמאָל געפאַלן אויף אַ פּלאַן, אויף אַ גאָר גרויסן פּלאַן. די שטאָט האָט נישט קיין הוטע. ווי קאָן דאָס אַזאַ שטאָט מיט אַזויפיל יידן, קיין עין־הרע, און מיט נאָך מער גויים, להבדיל, לעבן אָן אַ הוטע? וועט ער, מרדכי־מענדל, אויפשטעלן אַ הוטע. אין אַלע עקן וועלט וועט גיין דאָס גלאָזוואַרג פון זיין הוטע. מ׳וועט „זשאַבן”, מ׳וועט נתעשר ווערן.

האָט ער אויפסניי אָנגעהויבן פאָרן און גיין צו פּריצים. האָט ער אויפסניי טעג מיט נעכט געחשבונט. אין שטיבל איז געשטאַנען אַ בלויע, שטייפע קעלט. די אָפּגעריסענע, איינגעשמירטע קינדער האָבן זיך גע־שלאָגן איבער אַ בעסער שטיקל אָרט אויפן פּיעקעליק. אַלע אין שטוב האָבן געלעבט מיט בטחון. היינט, מאָרגן, אַז עס וועט זיין אַ הוטע, וועט אויך זיין אַן אָרט אויפן פּיעקעליק.

איז טאַקע געקומען אַ טאָג, ווען פעטער מרדכי־מענדל צוזאַמען מיט צוויי פּריצים זענען אַוועק צום רעיענט שרייבן אַן אַקט. מען האָט דערוויילאָנגעלייגט געהילץ. מ׳האָט אָנגעהויבן בויען. די הוטע איז מיט מזל אויפגעוואַקסן, מיט אַ פאַרריסענעם קוימען אין הימל אַריין, מיט דעכער, מיט פאַרקאַנעס, מיט אויוונס.

די גאַנצע שטאָט איז געלאָפן אָנקוקן דאָס בייזע װוּנדער. מ׳האָט פאַרריסן די קעפּ, געטאַפּט די ווענט, געקנאַקט מיט די צינגער:

— ננע, ביסט אַ מבין!

אָבער מרדכי־מענדל איז אין דער הוטע קיין שותּף נישט געוואָרן. עמעצער איז אים פאַרלאָפן דעם וועג. עמעצער האָט אים אָפּגענאַרט. האָט פעטער מרדכי־מענדל גענומען אָנקלאָפּן די טירן פון אַדוואָ־קאַטן, פון שרייבערס, פון סענדזשעס. ער האָט זיך אויסגעלערנט פון

אויסנווייניק אַלע פּאַראַגראַפן מיט אַלע פּונקטן פון קאָדעקס. ער האָט אויפגעוויזן, ווי אויף דער האַנט, אַז מ׳האָט אים באַשווינדלט, אַז ד ע ם פּראָצעס מוז ער געווינען. אָבער מער ווי ביי די פּאַראַגראַפן מיט די פּונקטן איז ער נישט געבליבן. די הוטע האָט טאַקע געשיקט גלאָזוואַרג אין אַלע עקן וועלט, אָבער אָן מרדכי־מענדלען.

זיין שוואַרצע, געדיכטע באָרד איז דערפון, חלילה, נישט גרויער געוואָרן. פאַרקערט. — זי איז, דאַכט זיך, געוואָרן שוואַרצער, זיידענער. די גרויסע, לעבעדיקע אויגן, וואָס האָבן דערמאָנט אָן שוים פון ביר, האָבן צאַפּלדיקער געברויט. דאָס מויל מיט די ווייסע, געקליבענע ציין האָט זיך נאָך פאַרעקשנטער און שאַרפער געשאַרצט אין די ווינקלען אריין.

פעטער מרדכי־מענדל איז נישט אָפּגעשטאַנען. מילא. מען קאָן לעבן אָן אַ הוטע אויך. אָבער אַ גאָזשעלניע דאַרף אַזאַ שטאָט האָבן? ווער זאָגט דאָס, אַז דווקא פון גלאָזוואַרג מוז ער נתעשר ווערן? און אַז מ׳וועט טרייבן בראָנפן, איז ווייניק? אַ פּלאַץ האָט ער שוין אויסגעקליבן. געווען שוין אַפילו אַ קאָמיסיע. צוגעשטימט. ס׳פעלט נישט מער, ווי אָוועקצו־שטעלן זיך און צו בויען.

— חנה, מיין ווייב — האָט זיך מרדכי־מענדל אין אַ זומערדיקן פרימאָרגן צעזונגען ביי אונדז אין שטוב. — גרייט דיך. מ׳עט וווינען אין „פּאַקאָיעס״. געלט וועט שווימען דורך טיר און פענצטער. מ׳עט זיך אָנשיכורן, ווי די גויים. נישקשה, מרדכי־מענדל לעבט נאָך.

ער איז געלאָפן איבער דער שטוב, אַזוי ווי אַ ווינט. אַ צעקנעפּל־טער, אַ צעטראָגענער, מיט אַן ארויפגעשאַרצטן דאַשיק, מיט צעפּאָרענע הענט.

— וואָס איז מיר בן־ציון קהל־שרייבער? — האָט ער געפּראַלט מיט גדלות — ווער איז מיר בן־ציון קהל־שרייבער?

די מאַמע האָט נאָכגעקוקט דעם צעטראָגענעם מרדכי־מענדלען מיט אַ גרויס, צעשמייכלט פּנים. זי האָט געגלויבט אָן אים. זי האָט נביאות געזאָגט, אַז דער שוואָגער אירער וועט נאָך רודערן מיט פּוילן. איצט ווערט איר נביאות מקוים. די מומע חנה האָט געקריגן רויטלעך־איבער־געברענטע פלעקן אויף די דאַרע באַקן. זי איז שטאַלץ געווען אויף איר שיינעם, פּלוישנדיקן מאַן.

בלויז דער טאַטע איז געזעסן אַ שווייגנדיקער. ער האָט געקוקט אין טיש אַריין. דאָס גדלות, דאָס פּראַקן פון זיין שוואָגער, האָט דעם טאַטן נישט מיטגעריסן. ער האָט שוין געהערט אַזעלכעס. נישט דאָס ערשטע און נישט דאָס לעצטע מאָל. נאָר אַז בן־ציון קהל־שרייבער איז שוין ביי מרדכי־מענדלען אויך גאַרנישט — דאָס, זעט אויס, האָט שוין דעם טאַטן אונטערגעהויבן.

פּאַמעלעך האָט ער אַוועקגענומען דאָס פּנים פון טיש. ער האָט פאַרשאַרצט די ברעמען אַרויף און שטיליטשקע, מיט חוזק, האָט ער זיך אָנגערופן:

— אַז אָך און ווי, ווער עס רעדט פון בן־ציונען.

— לייזער! — האָט זיך מרדכי־מענדל אָפּגעשטעלט אינמיטן שטוב — קאָנסט דיר דיין בן־ציונען איינמאַרינירן אין זויערן, כאָטש ער איז קהל־שרייבער. און וואָס שייך מיינע געשעפטן, האָסטו אַזאַ ידיעה, ווי אַ קו אין מפטיר. דו ווייסט דאָך נישט מער, ווי היי — טאָ שמעק דיר צו דיין היי.

— מיין היי שמעקט כאָטש — האָט דער טאַטע צוריקגעגעבן — אָבער פון דיינע גאָלדענע גליקן שפּירט מען גאַרנישט קיין גוטן ריח.

ער האָט אַ קוק געטון אויף דער מאַמען מיט אַ נצחונדיק שמייכע־לע. ער האָט געוואָלט, מן הסתם, זען, צי זיין שאַרף ווערטל איז געפעלן.

אָבער דער מאַמען איז עס נישט געפעלן. קיינעם איז עס נישט גע־פעלן. פונדעסטוועגן איז דער טאַטע אינגאַנצן נישט אומגערעכט געווען. מרדכי־מענדל האָט טאַקע געהאַט בדעה צו רודערן מיט פּוילן. ער האָט געמיינט גוט. אָבער אין שטאָט האָט מען גערעדט, אַז מרדכי־מענדל וועט נאָך צוליב זיינע געשעפטן מיט זיינע אויפטועכצן פאַרפוילט ווערן אין קרימינאַל.

טאַקע דאָס עסק מיט דער גאַזשעלניע. ס'האָט שוין געהאַלטן אָט־אָט, היינט־מאָרגן האָט מען שוין געזאָלט שרייבן דעם אַקט.

מרדכי־מענדל האָט געמאַכט אַ כפול־שמונהדיקן שנאַפּס און פאַר־ביסן מיט אַ געגדזן פּופּיקל. די קינדער האָבן זיך אין יענער נאַכט נישט געשלאָגן איבער אַ בעסער אָרט אויפן פּיעקעליק. די מומע חנה האָט אַ גאַנצע נאַכט נישט צוגעטון קיין אויג.

מאַכט זיך אָבער, אַז דער פּריץ, דער שותּף, ליגט זיך אַוועק פריש און געזונט און שטייט מער נישט אויף.

מרדכי־מענדל וואָלט שוין היינט געווווינט אין „פּאָקאָיעס״. ער וואָלט שוין געפאָרן מיט אַן איינגענער בריטשקע אין צוויי פערד גע־שפּאַנט. בן־ציון קהל־שרייבער וואָלט שוין נישט פאַררופן אַזוי מיט דער נאָז. מיין טאַטע וואָלט שוין נישט חוזק געמאַכט. ווייל אָבער נישט גאָט, שלעפּט מען נאָך מרדכי־מענדלען צו פּאָליציי, צו „שליעדאָוואַטעלעס״, ער זאָל זאָגן, פאַרוואָס דער פאָן דאָמבראָווסקי איז אַזוי פּלוצלינג גע־שטאָרבן.

ווינט נאָך אַלץ מרדכי־מענדל אין יענעם איינגעפאַלענעם הייזל ביים שאָסיי. יאָגן נאָך דאָרט ווינטן מיט רעגנס איבער זיין שינדל־דאַך. פאָרן פורן אין ווייטע שטעט אַריין אויף מערק און ירידים. שטייט דאָרט אין שוואַרצע נעכט די מומע חנה, אַרומגענומען מיט פעלד און מיט ווינט. זי קוקט נאָך די פאָרנדיקע פורן און בעט ביי דעם, וואָס לעבט אייביק, אַז אויך איר מרדכי־מענדל, איר שאַרפער קאָפּ, איר שיינער קי־דוש־מאַכער, זאָל שוין אַמאָל געהאָלפן ווערן מיט אַ הילף.

מרדכי־מענדל אַליין פּראָלט שוין נישט. נאָך דער מפּלה מיט דער גאָזשעלניע איז די זיידענע, שוואַרצע באָרד גרויליק געוואָרן. די צעגלי־טע, אומרואיקע אויגן קוקן מיט אַ מאַטער, אויסגעלאָשענער דערשלאָגנ־קייט. אָבער בטחון, חשק גרויס צו ווערן — דאָס פאַרמאָגט ווייטער מרדכי־מענדל.

און אפשר האָט טאַקע די מומע חנה, אין די פינצטערע נעכט אויפן ליידיקן שאָסיי, אויסגעבעטן די הילף פאַר איר מאַן?

מרדכי־מענדל האָט זיך פאַרקוקט אויף אַ גוט. ס'איז געווען אַ פּריי־שער שגעון. אַזאַ ייד, וואָס האָט כל ימיו געלעבט אין אַ הילצערן שטיבל, נעגעסן גריץ מיט ראַזאָווע ברויט, נישט געמאַכט זיך קיין ניי מלבוש פון דער חתונה אָן — ווי קומט דאָס, ער זאָל גאָר חלומען פון אַ גוט?

פונדעסטוועגן איז די „ווייסופקע״, דאָס גוט, אים געפעלן.

אין אַ זומערדיקן באַגינען איז מומע חנה געזעסן אויפן בעט ביי מיין מאַמען. אַ בלויער פאַס זון איז געפאַלן אויף איר גאַל, צעקנוידערט שייטל. מיט אַן איינגעהאַלטן, פאַרסודעט קול האָט זי מער געאָטעמט, ווי גערעדט, אַז פ ל יי ש ע ר, דער דייטש פליישער, האָט ברעה אָפּצו־קויפן די „ווייסופקע״ און צוצונעמען מרדכי־מענדלען פאַר אַ שותף.

— מילא, דו ווייסט דאָך — האָט זי געזאָגט — מרדכי־מענדל

האָט נישט זיין אייגנס, זאָלסט זאָגן, וואָס דאָס איז ווערט. אָבער ווו שטייט עס געשריבן, אַז צו אַ גוט דאַרף מען האָבן געלט? און צווייטנס, לייגט דאָך דאָס געלט אַריין דער דייטש פ ל יי ש ע ר. מרדכי־מענדל וועט נאָר אַריינלייגן שכל.

די מומע חנה האָט דאָס נייעס אַריינגעאָטעמט אין דער מאַמעס האַלב־פאַרשלאָפענעם פּנים אַריין, נאָך שטילער, ווי דאָס שאַרן זיך פון אַ פליג. פונדעסטוועגן האָט דער טויבלעכער טאַטע, וואָס איז געשטאַנען אין טלית־ותפילין ביים פענצטער, אויסגעדרייט דאָס פּנים און אַ קוק געטון אויף דער שוועסטער זיינער מיט אַזאַ ביטולדיק שמייכעלע, אַז איבער דער מאַמע חנהס באַקן זענען דורכגעלאָפן רויטע פּאַסמעס בלוט.

די מאַמע איז געלעגן אין בעט מיט אַ פול, געסקלאַרעוועט פּנים. די לעצטע צייט איז די מאַמע שענער געוואָרן. זי האָט צוריקגעקריגן דאָס וואַרשעווער גווידערל מיט אַ צולאָג פון אַ נגידישער פאַררייסנקייט אין די ווינקלען פון דער נאָז. אַז זי האָט אָנגעטון דעם ווייסן זשאַבאָט מיט די ווייסע שפּיצן ביי די אַרבל, אַז זי האָט אַביסל אונטערגעהויבן דעם קאָפּ און אָפּגעמאָסטן אַ פרעמדן מענטש מיט אַ פּאָר לאַנגע, ציענדיקע בליקן, האָט מען איר אַליין געקאָנט אָנגעטרויען אַ גוט.

דעריבער האָט זי דאָס איצט מיט אַזאַ פאַרנומען פּנים אויסגעהערט, וואָס די מומע חנה האָט אין איר אַריינגעאָטעמט. זי האָט געזען, ווי די מומע חנה איז רויט געוואָרן. בשעת דער טאַטע האָט אַזוי צוגעוואָרפן דאָס ביטולדיקע שמייכעלע זיינס, האָט זי אַריינגעצויגן די ברעמען און מיט נאָך מער ביטול אָנגערופן זיך הויך:

— הער אים נישט, חנה, מער ווי ביים שמייכלען וועט ער נישט בלייבן, דער ברודער דיינער. ער מיינט דאָך, אַז קיין בעסערס ווי צו האַנדלען מיט היי איז שוין גאָר נישטאָ אויף דער וועלט. זאָג איך דיר, אַז מיט גאָטס הילף וועסטו אין קורצן ווערן אַ גוט־באַזיצערין.

— פון דיין מויל אין גאָטס אויערן אַריין — האָט די מומע חנה שטיל אָפּגעזיפצט.

די טעג מיט די וואָכן זענען דערווייל נישט געשטאַנען. אָט־אָט ווערט פון געשעפט, און אָט־אָט לאָזט זיך אויס אַ בוידעם. די פּריצטע, וואָס פאַרקויפט דאָס גוט, וויל אַ מטמון מיט געלט. אָט קריגט פ ל יי־ ש ע ר חרטה. מרדכי־מענדל ווידער וויל זיך באַוואָרענען.

ליפט מען. עסט מען נישט, שלאָפט מען נישט. זיצט מען אָפּ טעג און וואָכן אין דער היפּאָטעק. מילא, וואָלט שוין דאָס נישט אויסגע־מאַכט. אָבער ווער וועט מיר ערב זיין, צי עס וועט זיך נישט, חלילה, אויסלאָזן, אַזוי ווי עס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט דער הוטע און מיט דער גאָזשעלניע, נישט היינט געדאַכט?

— האָב בטחון! — גיט די מאַמע צו מוט — ס'האַרץ זאָגט מיר, אַז פון דעם געשעפט וועט שוין מרדכי־מענדל מיט קיין ליידיקע הענט נישט אוועקגיין.

מרדכי־מענדלען אַליין האָט מען כמעט ווי נישט אָנגעזען. ער האָט נישט געגעסן באַנעכטיקט אין שטוב. ער איז געלאָפן אויף טראַקטן, געפאָרן מיט באַנען, געריבן זיך די פּיס ביי פּריצישע „פּאָקאָיעס" און נישט געהאַט קיין צייט אפילו אַראָפּצולויפן אין מרחץ אַריין לכבוד שבת.

איינמאָל נאָר איז ער צו אונדז אַריינגעפאַלן אינדערפרי, אַ הונגע־ריקער, אַ נישט דערשלאָפענער, מיט אַ פאַרקנוילטער באָרד.

די מאַמע האָט אין גרויס איילעניש געגרייט פאַר אים צום טיש. זי האָט אַוועקגעלייגט אַ פיר־פונטיק, פריש ברויט, אַרויסגעלאָפן נאָך פרישע פּוטער מיט קעז, געשטעלט אַ גרויס טעפּל מיט קאַווע. בשעת מרדכי־מענדל האָט געגעסן, האָט זיך די מאַמע אָנגעשפּאַרט מיט ביידע עלנבויגנס אויפן טיש און נייגעריק געקוקט אים אין ברוינעם, אָפּגעאַר־בעטן פּנים אַריין.

— איז וואָס־זשע הערט זיך, מרדכי־מענדל? — האָט זי געפרעגט מיט אַ וואַרעמען שמייכל אין די אויגן.

— ס'גייט! — האָט ער אַ זופּ געטון די קאַווע — מ'דאַרף נאָך האָבן אַ קליין ביסעלע רחמים.

— זיי נאָר רואיק — האָט די מאַמע געערדט צו אים, ווי צו אַן איינגענעם מאַן — קאָך דיך נאָר נישט.

— אַז דאָ גייט נישט וועגן קאָכן זיך. דאָ איז אַן אַנדער אומגליק: דער דייטש, דער פליישער, איז אַ גנב שבגנבים. מען זאָגט, אַז יידן זענען שווינדלער — זאָג איך דיר, אַז דער דאָזיקער דייטש גייט איבער אַלע יידן צוזאַמען. מילא, דו ווייסט דאָך: קיין געלט האָב איך דאָך נישט, זאָלסט זאָגן אַ פּרוטה. כ'האָב נאָר אויפטו, איינפאַל. וויל מיר דער גנבישער פליישער אַזוי פאַרבינדן דעם קאָפּ, כ'זאָל שוין מער קיין תחית־

המתים ניִשט אויפֿשטיין. ער וויל, למשל, איך זאָל זײַן בײַ אים אַן עקאָ־נאָם, אַ משרת, און ער זאָל זיך זײַן פּריץ. ער וויל, למשל...

און פֿעטער מרדכי־מענדל לאָזט שטיין דאָס האַלב־אָפּגעטרונקענע טעפּל קאַווע. ער דערוואַרעמט זיך און נעמט געבן צו פֿאַרשטיין דער מאַ־מען קלאָר און דײַטלעך, ווי אַזוי דער דײַטש פֿליישער וויל דאָס אים אָפּנאַרן, פֿאַרפֿירן אין אַ בלאָטע אַרײַן און מאַכן פֿון אים אַ תּל לעולם ועד.

די מאַמע קוקט אים גלײַך אין די ברײַענדיקע אויגן אַרײַן. זי קוקט מיט אַ פּאָר אויפֿגעריסענע ווײַסלעכטסער, אַ פֿאַרגאַפּיעטע, מיט אַן אומ־באַהאָלפֿן שמייכעלע אויף איר שיין מויל.

פֿאַרשטייט זי אַלץ, וואָס מרדכי־מענדל רעדט? אפֿשר יאָ. מיר דאַכט זיך אָבער, אַז זי זעט נאָר זײַן צעפּאַרענעם קאָפּ, די ברייטע רעדער, וואָס ער מאַכט אין דער לופֿטן, די צעברענטע אַפּלען און דער עיקר — דאָס גרויסע, פּריציש־פּויליש גוט, וואָס ער מאָלט פֿאַר איר אַזוי שיין אויס.

איז טאַקע געשען, אַז אין אַ מיטן מיטוואָך, פֿון דער העלער הויט, האָט גאַנץ שטאָט גענומען קאַכן: מרדכי־מענדל האָט געקויפֿט די „ווײַ־סופּקע".

— מרדכי־מענדל? — האָט מען געקנייטשט מיט די נעז — ווער איז דאָס דער מרדכי־מענדל?

—ס'הייסט ווער? לייזערס שוואָגער.

— ווער איז דאָס דער לייזער?

— לייזער „שאַניאַזש", דער היי־הענדלער.

— האָט זײַן שוואָגער געקויפֿט די „ווײַסופּקע"?

— זײַן שוואָגער.

— אַ שוואַרצער, בייזער חלום זאָל מיר אויסגיין צו מײַנע שונאים קעפּ, ער איז דאָך אַן אָרעמאַן, אַן אביון!

— זעסט דאָך!

מען האָט געפֿרעגט בײַ אַ שכן. דער שכן — בײַ אַ צווייטן, ס'איז געגאַנגען אַ געזשומערײַ און אַ גערעדערײַ פֿון שטוב צו שטוב, פֿון מאַן צו ווײַב, פֿון גוי צו ייִד.

די מאַמע איז געקומען צו לויפֿן פֿון דער מומע מרים אַ פֿאַרקייכטע:

— לייזער, האָסט געהערט?

איז אָבער דער טאַטע נאָך ניִשט געווען אין דער היים. גראָד היינט

האָט ער זיך פאַרשפּעטיקט. איז די מאַמע געלאָפן צו שכנים, געזוכט עמעצן, וואָס זאָל איר זאָגן אויפן רעכטן אמת. האָבן אַלע טאַקע גע־הערט, אָבער קיינער איז נישט געשטאַנען דערביי.

די מאַמע האָט געוואָלט אַרויסלויפן אויפן שאָסיי, דאָרט אין יע־נעם שטיבל אַריין מיט דער לײמענער פּאָדלאָגע, וווּ עס האָט געוווינט מרדכי־מענדל. זי מוז וויסן, שוין! די מינוט! אָבער אין דער לעצטער רגע האָט זי זיך מישב געווען.

— ניין — האָט זי פאַראיבל געהאַט — מ'האָט באַדאַרפט קומען אָנזאָגן די בשורה איר — צום ערשטן.

שפּעטער איז אָנגעקומען דער טאַטע. ער איז אויך אַריין נישט ווי געוויינלעך. די באָרד איז פול געווען מיט היי־שטויב, ס'היטל פאַררוקט אויף אַ זייט, ס'פּנים — צעטומלט. נישט אַנדערש, נאָר ע ר האָט געקויפט די „ווייסופּקע" און נישט פעטער. מרדכי־מענדל.

— האָסט געהערט, לייזער?

— ס'איז טאַקע וואָר?

— וואָס הייסט, צי ס'איז וואָר? גאַנץ שטאָט קאָכט דאָך!

— נו, יאָ, ער האָט טאַקע געהערט. ער איז געווען אין בית־מדרש צו מנחה־מעריב. אַז מען האָט גאָרנישט געדאַוונט, אַז ס'רוישט דאָרט, ווי אין אַ בינשטאָק. מען לויפט אים אַקעגן, מען גיט אים אַפּ מזל־טוב. נגע, גיי וויים!...

— און וואָס האָב אי ך געזאָגט, לייזער? — שאָקלט די מאַמע מיטן גאַנצן פּנים און מיטן גאַנצן גוף.

— געזאָגט... מ'קאָן זיין אַ חכם...

— אָבער מרדכי־מענדל איז אַ קאַפּ־מענטש, העט?

— יאָ אַ קאָפּ־מענטש, נישט אַ קאָפּ־מענטש, אָבער צו אַ גוט דאַרף מען דאָך האָבן געלט...

— אויסגעזאָרגט. ער האָט שוין געהאַט געלט אויך. וואָס דען, אַזוי ווי דו? היי היינט, היי מאָרגן...

— נו, וואָס־זשע האָסטו געוואָלט, אפשר אויך אַ גוט?

— וואָסי, ס'פּאַסט מיר נישט, מיינסטו?

— ס'זאָל דיר גיין אין דעם... — האָט דער טאַטע אַ קוועטש געטון מיט אַן אַקסל — מ'קאָן קויפן אַ גוט אויך.

— חכמהט זיך נאָך צו די צרות...

זי איז אַוועקגעגאַנגען ברוגז אין קיך אַריין. דער טאַטע האָט איר נאָכגעקוקט מיט שטילע, פֿרעגנדיקע אויגן.

אַ גאַנצן אויפֿדערנאַכט האָט די מאַמע שוין נישט גערעדט. שווייגנדיק און מיט אַ גרויסער זאָרג אין די קנייטשן פֿון שטערן, האָט זי דערלאַנגט וועטשערע.

אויפֿן בעליק זענען אַנטשלאָפֿן געוואָרן עטלעכע פֿליגן. דער זייגער האָט טרוקן און איינגעגעסן געטיקעט: היי הײַנט, היי מאָרגן... די וואָגעם האָבן שוין באַלד אָנגעשפּאַרט אויף דער קאָמאָדע, האָט דער טאַטע זיי פּאַמעלעך אַרויפֿגעצויגן. ס'האָט געקרעכצט אינעווייניק, אין געווערק, אַזוי ווי אין דער מאַמעס האַרץ.

נאָך דער וועטשערע האָט זי זיך אַוועקגעזעצט בײַם אָפֿענעם פֿענצטער. געקוקט אין דער נאַכט אַרײַן. ס'איז געגאַנגען אַן ענגע וואַרעמקייט פֿון קעגנאיבערדיקן מויערל. אין דער הויך, דאָרט אויפֿן גאַניקל, איז עמעצער געקראָכן אין די קעמערלעך אַרײַן, דער זייגער האָט טעמפּ און גיך אויסגעקלונגען איין שעה און נאָך אַ שעה. די מאַמע איז אַלץ געזעסן בײַם פֿענצטער. איך וואָלט געשווירן, אַז זי זעט איצט די מעשענע קליאַמקעס, וואָס זי האָט געהאַט בײַם ערשטן מאַן, דעם רופֿא. זי פֿאַרגלייכט, מן־הסתם, יענץ לעבן מיטן הײַנטיקן. און אפֿשר איז זי מקנא די מומע חנה מיטן נייעם גוט, וואָס שטייט דאָרט צווישן תבֿואה־פֿעלדער, צווישן ליפּע־ביימער און האָט איבער זיך אַזאַ שײַנעם, טיפֿן הימל?

די מאַמע... מײַן מאַמע, ביזן טויט אַרײַן האָט זי נישט פֿאַרגעסן די מעשענע קליאַמקעס.

קאַפּיטל דרייצן

ס'איז טאַקע אמת געווען. מרדכי־מענדל, דער עני ואביון, איז געוואָרן אַ גוט־באַזיצער. טאַקע ער אַליין און נישט בשותפֿות מיטן דײַטש פֿליישער.

— ווי קאָן עס געמאָלט זײַן? — האָבן ייִדן בשום אופֿן נישט געקאָנט תופֿס זײַן — ער האָט באַגנבֿעט אַ קלויסטער, צי וואָס?

— אפֿשר האָט ער באַגנבֿעט.

— און וואָס איז מיט פלײשערן, האָט אים מרדכי־מענדל אַרויסגע־שטופּט?

— מן־הסתם.

— ס׳הייסט? און דער דײטש האָט זיך געלאָזט אַרויסשטופּן?

— זעסט דאָך.

ס׳איז געווען אַ האַרב רעטעניש. שטאָט איז געגאַנגען אויף רעדער. ניט נאָר פרעמדע מענטשן האָט עס זיך נישט געלייגט אויפן שכל, נאָר אפילו די אייגענע משפּחה האָט אויך בשום אופן נישט געקאָנט פאַר־שטיין, וואָס דאָ טוט זיך. יידן זענען געלאָפן אינמיטן דער וואָך אויפן שאָסיי אַרויס, אַ קוק טון מיט די אייגענע אויגן, אַ טאַפּ טון דאָרט דאָס גוט. אפשר איז עס אַ חלום, אַן איינרעדעניש?

אָבער שונאים אויף להכעיס — איז עס קיין חלום נישט געווען. די גאַנצע „ווייסופּקע״ מיטן וואַלד דאָרט, מיט די לאָנקעס, מיט אַלע בהמות און עופות — דאָס אַלץ האָט געהערט צום פעטער מרדכי־מענדל.

אונדזער שטוב איז אַזוי גיך נישט געלאָפן. די מאַמע איז געווען באַליידיקט, הלמאי די מרדכי־מענדלס זענען נישט געקומען איר אָנזאָגן די בשורה. דער טאַטע האָט זיך נאָך אַלץ נישט געוואָלט צוגלויבן. מען האָט אים טאַקע אָפּגעגעבן מזל־טוב. דער און יענער האָט אים שוין אָנ־געהויבן רופן: ר׳ לייזער, דעם גוט־באַזיצערס שוואָגער. אָבער גיין אַ קוק טון האָט זיך דער טאַטע נישט געאיילט. וואָסי? ער האָט נאָך נישט גע־זען קיין גוט? ער קען נישט די „ווייסופּקע״, קען ער נישט?

האָט מען אָפּגעלייגט משבת לשבת, מזונטיק לזונטיק.

ביז ס׳האָט זיך איינמאָל „געיאַוועט״ צו אונדז אַ שטאַפּעט. עס איז אַריינגעקומען אַ לאַנגער גוי מיט אַ בייטש און געפרעגט, צי דער „פּאַן קופּיעץ״ איז דאָ אין דער היים.

— וואָסי? צו וואָס דאַרפסטו דעם פּאַן קופּיעץ, פּאַטערל?

האָט דער גוי געזאָגט, אַז דער פּאַן דזשעדזשיץ פון דער „ווייסופּ־קע״ האָט געשיקט בעטן דעם פּאַן קופּיעץ מיט ווייב און קינד אין גוט אַריין.

— דער פּאַן דזשעדזשיץ? — האָט דער טאַטע פאַרזשמורעט ביידע אויגן — וואָסער פּאַן דזשעדזשיץ?

— דער נייער. אָט דער... ווי רופט מען אים דאָרט?

— דו ווייסט גאָרנישט, ווי דער נייער דזשעדזשיץ דײנער הייסט?

— כ'וויס יאָ — האָט דער פֿויער אַ מאַך געטון מיט דער האַנט — נאָ, ווי הייסט ער דאָרט, מענדל, צי ווי?

— האָט ע ר געקויפֿט די „ווייסופּקע"? — האָט דער טאַטע, זעט אויס, חוזק געמאַכט פֿון גוי.

— ע ר.

— ננע!... אַ שיינער דזשעדזשיץ, כ'לעבן. ביסט דיך, פֿאַטערל, נישט טועה?

— ניין, ער איז זיך נישט טועה.

— עפּעס קען איך גאָרנישט דעם דזשעדזשיץ דיינעם.

— עע... דער פֿאַן קופּיעץ מאַכט חוזק. ווער קען אים דאָס נישט? מענדל, דער שוואַרצער מענדל!

— אַך, יענער!... טאָ רעדז־זשע באַלד אַזוי!

איך האָב דעם טאַטן קיינמאָל נישט געזען אַזוי חוזק מאַכן. פֿון וועמען האָט ער אָפּגעלאַכט? פֿון פֿויער, פֿון מרדכי־מענדלען? וואָס איז ער אויסן געווען מיטן מאַכן זיך תמעוואַטע?

— וואָס חוזקסטו, וואָס? — האָט זיך די מאַמע אַריינגעמישט — ס'שטייט דיר נישט אָן דער שוואָגער דיינער?

— פּונוואָנען ווייסטו, אַז יאָ? — האָט דער טאַטע צוריק געפֿרעגט מיט אַן ערנסט, נישט־היימלעך קול.

— גיי־זשע נישט צו אים. ווער בעט דיך?

די מאַמע איז געוואָרן רויט. די הענט אירע האָבן אוועקגעשטעלט כלים מיט אַ צו הויכן קלאַפּ און נישט אויפֿן ריכטיקן אָרט. ס'האָט איר, זעט אויס, ווי געטון דעם טאַטנס ביטול פֿון מרדכי־מענדלען.

איך האָב ביי מיר אין האַרצן אויך געהאַט טענות צום טאַטן. פֿאַרגינט ער נישט מרדכי־מענדלען דאָס גוט? מיין טאַטע זאָל נישט פֿאַרגינען! ס'איז געווען פֿאַר מיר ניי און ווייטיקלעך. איך האָב געטראַכט, אַז דער טאַטע האָט דאָך קיינמאָל נישט געהאַט קיין מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן. טאָ, וואָס פֿאַרגינט ער נישט, וואָס?

אָבער אַרויסגעגאַנגען צום נייעם דזשעדזשיץ איז ער פֿאָרט. אַלע זענען מיר געגאַנגען. איטע אויך.

געלעגן איז די „ווייסופּקע" אויפֿן אייגענעם שאָסיי, ווו ס'איז געשטאַנען דאָס הילצערנע הייזל, אין וועלכן מרדכי־מענדל האָט אַמאָל געוווינט.

ערשט איצט האָט מען זיך גוט צוגעקוקט צום דאָזיקן הייזל. שוואַרץ איז עס געווען, אויסגעקרימט, איינגעהויקערט. אַרום פענצ־טערל איז נאָך געהאַנגען דאָס געלע, געשפּאָלטענע ליים, מיט וועלכן מען האָט עס פאַרקלעפּט אויף ווינטער. צוויי איינגערוסטע קינדער אין קורצע העמדלעך, מיט די בייכעלעך אין דרויסן, זענען געזעסן אויף דער שוועל מיט לײדיקע בלעכענע שיסעלעך און אויסגעקראַצט דאָס ביסל גריץ, וואָס האָט זיך נאָך געפונען דאָרט אויף דער דנאָ.

פרעמדע קינדער, בלאָנדע, גויאישע. ערשט דאָ נישט לאַנג זענען אויף דער איינענער שוועל געזעסן מרדכי־מענדלס קינדער. זיי האָבן אויך אַזוי געקראַצט פון די לײדיקע, בלעכענע שיסעלעך און נישט געהאַט וואָס אויסצוקראַצן. היינט האָבן זיי אַן אייגן גוט. ווי נאָט פירט דאָס די וועלט! דאָרט ווייט אַרויף, אַ שטיקל נאָכן רוסישן בית־עולם, ליגט עס, דאָס גוט.

מיר, די נאָענטע משפּחה, גייען ס׳ערשטע מאָל צום פעטער מרדכי־מענדלען צו גאַסט.

אויפן וועג איז שבת.

איינציקע, פויערישע פורלעך פאָרן אין שטאָט אַריין און פון שטאָט צוריק. מ׳קוקט אויף אונדז, אויף די שבתדיק אויסגערוטע און אויס־געשלאָפענע. טייל פויערים קאָנען דעם טאַטן, כאַפּן זיי זיך ביי די דאַש־קעס:

— ניעך בערדזשע פּאַכוואַלאָני...

— נאַ וויעקי וויעקוו!

די זון שטייט אינמיטן פעלד אַ לײדיקע, אַ ריינע. הינטער אַ טאָ־פּאָלע, אַרומגענומען מיט שאָטן, זיצט אַן איבערגעבויגענער גוף און וויקלט זיך איבער די אָניצעס. אַ צווייטער — שלאָפט אין גראָז מיט דער זון אויפן הינטער־חלק. אַ פויערטע מיט צוויי אויסגעלײדיקטע קויבערלעך ביי דער זייט קניט פאַר דער הייליקער מוטער, וואָס הענגט אויף אַ טאָ־פּאָל־בוים — אַ שוואַרצע, אָן אַ פּנים. אָט צייכנט זיך שוין דער גרויער, פּייכטער פּלויט פון רוסישן בית־עולם. ס׳איז קיל דאָ, פרעמד. די צלמים שרעקן.

— אָט דאָרט... — ציט אויס דער טאַטע אַ האַנט אין פעלד אַריין

— דאָס איז די „ווייסופּקע”.

פונדערווייטנס שוואַרצט זיך אַ שטיק טונקלקייט — אַ רמז פון אַ

וואלד, צי פון א גארטן. פון דער טונקלקייט ארויס מיניעט פון צייט צו צייט א ווייסער פלעק.

— דאס איז דער הויף — זאגט דער טאטע — און יענץ דארט, דאס ווייסע, איז דער פאלאץ.

א פאלאץ... דאסווארט גיט א קלאפ איןביידע שלייפן.

איך האב נאך קיין פאלאץ קיינמאל נישט געזען. כ׳ווייס נאר, אז אין מעשה־ביכלעך שטייט געשריבן וועגן שררות און וועגן קיסרים, וואס וווינען אין פאלאצן. אבער, אז מיין פעטער מרדכי־מענדל, דער ייד מיטן צעפלויגענעם כאלאטל, זאל אויך וווינען אין א פאלאץ, דאס לייגט זיך מיר גארנישט אויפן שכל.

די מאמע, זעט אויס, גלויבט אויך נישט. איצט, אין דער לעצטער מינוט, האט זי אויפגעהערט צו גלויבן.

— און אין יענעם פאלאץ וווינט טאקע מרדכי־מענדל? — פרעגט זי מיט גרויס באווארעניש און נעמט צו די האנט צום שטערן.

— מן־הסתם, אז ער איז א דזשעדזשיץ, קומט אים צו וווינען אין א פאלאץ — שמייכלט דער טאטע אין דער באָרד אריין.

מילא, דער טאטע קאן זיך שמייכלען, וויפיל זיין הארץ גלוסט. אבער מיר קומען פארט אין א גוט אריין מיט א פאלאץ.

זעט אזוי אויס א פאלאץ? די מעשה־ביכלעך דערציילן אפילו, אז א פאלאץ דארף זיין פון גאלד און פון קרישטאל. אבער פארן פעטער מרדכי־מענדל איז אזעלכער אויך גוט. כ׳זע א ברייט, געמויערט ווייס הויז, מיט לאנגע, שפיגלדיקע פענצטער, דער דאך איז געדעקט מיט רויטע, איבערגעברענטע דאכוווקעס, ביי די קאנטן פארשארצט ער זיך, דער דאך, אביסל ארויף, אזוי ווי אן איבערגעבויגענער קאפעלוש.

ארום ווייסן פאלאץ ציען זיך, אזוי ווי אויסגעשטעלטע זעלנער, גלייך־געשניטענע ליפע־ביימער, הויכע, פארריסענע. מוז זיין, אז אזוי האבן אויסגעזען די טענענביימער פון חומש.

אבער דאס איז גארנישט. דער עיקר איז דער וועג, וואס פירט אין ווייסן הויז אריין. ער איז ברייט, דער דאזיקער וועג, גלייך געמאסטן, אויסגעשיט מיט הארטע, קליינע שטיינדלעך, וואס רופט זיך „זשוויר" און רוישט אונטער די טריט, אזוי ווי אפגעזעסענער געפרוירענער שניי.

דער טאטע שפרייזט איבער די שרייענדיקע שטיינדלעך זיכער, היימיש. ער איז געוווינט צו אזעלכע וועגן. די מאמע גייט שטייפלעך, דעם

קאַפּ אַביסל פאַרריסן. שווער צו וויסן, צי איז עס אַזאַ מין גאווה, צי אַ פאַרחידושטקייט, צי גאָר אַזאַ פּשוטע נישט־געוווינהייט צו טרעטן אויף פּריצישע וועגן. איטע, די שוועסטער, שאַרט זיך מן הצד. זי שטעלט איין טריט און מאַכט צוויי צוריק.

אינעווייניק, אין שיינעם, ווייסן הויז, האָט מען אונדז, זעט אויס, שוין דערזען. עס פּראַלט זיך מיטאַמאָל אויף אַ ברייטע שויבן־טיר. נגי־דיש, רחבותדיק פּראַלט זי זיך אויף.

אויף די לאַנגע, שטיינערנע שטיגן בלייבט שטיין מרדכי־מענדל אַליין, דער פעטער מיינער, מיט צענומענע הענט, מיט אַן אויפגע־קנעפּלטן, געבלימלטן שלאָפראָק, מיט אַ צעפלאָשעטער, גרויסער, שוואַר־צער באָרד.

ער איז העכער געוואָרן, דער פעטער מרדכי־מענדל, ברייטער. ער רעדט שוין נישט מיט אַזאַ מאַטער שטים, וואָס האָט תמיד דערמאָנט אָן קאַלטע שטובן מיט נאַסע ווענט. ער גייט איצט אונדז אַקעגן מיט אַ צעשפּרייט, אויפגעבלאָזן קול:

— גוט שבת! סקאַציל קומט, שלום עליכם, געסט מיינע!

ער שטופּט אַרויס אַ פאַרקײַלעכדיקט, נגידישלעך בייכל, פעטער־בן־ציון־מעסיק.

פון ווען אָן האָט זיך דאָס מרדכי־מענדל אויסגעלערנט גיין מיט אַזאַ באַלעבאַטיש אויסגערעכנט גענגל?

גיי, פאַרשטיי דאָ, אַז אַפילו די מומע חנה — די יידענע, וואָס האָט זיך אַ גאַנץ לעבן געשאַרט ביי די ווענט מיט אַ דערעלע אויפן קאָפּ — אַפילו זי גייט אויך איצט אַראָפּ פון די שטיינערנע שטיגן מיט דראָבנע, געלאַסענע טריטלעך, האַלב־האָפּסלדיק, מומע־נעמידיק.

זי איז אָנגעטון איצט, די מומע חנה, אין אַ שוואַרץ, גלאַנצנדיק שייטל מיט אַ לאָק פון פאָרנט. דאָס זיידענע קלייד מיט די בופן ביי די אַרבל רוישט, אַזוי ווי דער באַשטיינדלטער וועג אין פּאַלאַץ אַריין. עס גיט אָנצוהערן:

— מאַכסט אַ וואַרע, קינדערלעך. יאָך, חנה די גוט־באַזיצערין, גיי!

דאַכט זיך, אַז מיין מאַמעס פּנים האָט זיך אַ קליין ביסל אויסגע־צויגן. מיר געפעלט נישט דאָס דאָזיקע פּנים. איך ווייס — די מאַמע איז דאָ אַריינגעגאַנגען מיט גאווהדיקע טריטלעך, מיט איר ווייך, וואַרשעווער

גוידערל. זי האָט גערעכנט, אַז מ'וועט איר אַנטקעגנגיין מיט כּלי־זמרים, מ'עט זיך פרייען מיט איר.

ווייזט זיך גאָר די מומע חנה אַזוי נגידישלעך. טראָגט זי גאָר אַזאַ זײַדן, שוואַרץ קלייד מיט אַ געפלאָכטענער, גאָלדענער בראָש אונטערן האַלדז.

ווו האָט זי דאָס אַלץ אַזוי גיך גענומען? פונוואַנען ווייסט זי, ווי אַזוי מען טראָגט עס?

דער מאַמעס גוידערל ווערט אײַנגעשרומפּן. איבערן לויטערן פּנים גייט אַ לויף פאַרבײַ אַ קרום קנייטשעלע. קיינער זעט עס נישט. אָבער מײַן אויג איז אָפן. קיינער קען נישט אַזוי דער מאַמעס קנייטשעלעך, ווי איך.

אָבער ס'איז אַ טעות. די מומע חנה איז געבליבן די אייגענע שטי־לע, גוטע ייִדענע, וואָס פלעגט אַרײַנקומען צו אונדז אַלע אינדערפרי און אוועקזעצן זיך אויף דער מאַמעס בעט, ווי אַ ליבלעכע שוועסטער.

זי גייט גאָרנישט נגידישלעך, און נישט מיט יענע דראָבנע, געלאַ־טענע טריטלעך, וואָס דערמאָנען די מומע נעמי. דאָס האָט זיך נאָר אַזוי אויסגעוויזן אין דער ערשטער מינוט.

פאַרקערט — ווי נאָר זי איז אַראָפּ פון די שטיינערנע שטיגן, האָט זי גלײַך צוריקגעקריגן אירע אָרעמאַנישע, וואַכנדיקע טריט. זי איז צוגע־לאָפן מיט אַ שײַנענדיק פּנים צו דער מאַמען, אַרויפגעפאַלן יענער אויפן האַלדז, און צעקושט זיך אײַנמאָל און נאָך אַמאָל:

— פרימעטשי — האָט זי אַזש געהעשעט פאַר פרייד — געזונט זאָלסטו מיר זײַן, האַרצעדיקע מײַנע, וואָס זאָגסטו, האַ? מרדכי־מענדל!

— כ'האָב דאָך דיר שטענדיק געזאָגט — ווישט די מאַמע דאָס רעכטע אויג.

— לעבן זאָלסטו, טײַערע שוועגערין מײַנע. פריער גאָט, דערנאָך דו.

— זאָלסט דיך עלטערן דערמיט אין עושר און אין כּבוד — ווישט די מאַמע אויס דאָס צווייטע אויג.

— אָמן, ליבער גאָט אין הימל! און דיך זאָל דער רבונו של עולם באַגליקן מיט אַ גרויס עשירות, אַזוי ווי דו נעמסט דיר אַליין פאַר. האָסט אָבער שטענדיק געזאָגט — ציטערט דער מומע חנהס קול מיט טרערן — אַז מרדכי־מענדל וועט נאָך רודערן מיט פוילן.

— כ׳קען אים בעסער ווי דו, חנה, כאָטש ער איז דיין מאַן — ענט־פערט די מאַמע מיט אַ קלוגער געלאַסנקייט.

פעטער מרדכי־מענדל גייט מיטן טאַטן. ער האַלט דעם טאַטן גוט־ברודעריש אַרומגענומען. די צוויי שוואָגערס, זעט אויס, האָבן זיך איצט איבערגעבעטן. פון מרדכי־מענדלס געשעפטן גייט שוין נישט קיין שלעכ־טער ריח. זיי שמעקן איצט, די געשעפטן, אַזוי ווי עס שמעקט מיין טאַטנס היי. דערהערנדיק פונדערווייטנס זיין נאָמען, לאָזט מרדכי־מענדל שטיין דעם טאַטן און אַליין שווימט ער צו צו די ווייבער.

— לאָמיר זיך כאָטש צעקושן, פרימעט לעבן — צענעמט ער ביידע הענט — געזונט זאָלסטו מיר זיין, קלוגע שוועגערין מיינע.

די מאַמע קריגט אַ פול פנים מיט חן־גריבלעך. מרדכי־מענדל גיט אַ בלישטש מיטן גאַנצן מויל ווייסע ציין. און כאָטש דער טאַטע איז דאָ, און כאָטש אַלע זעען, שעמט ער זיך גאָרנישט, דער פעטער, און גיט אַ נעם די מאַמע אונטערן אָרעם און גיט אַזוי אַ גיי מיט איר פאָרויס, אַזוי ווי ער וואָלט זי גענומען צום טאַנץ.

די מאַמע לאַכט מיט אַ הויך, קיילעכדיק געלעכטערל. מומע חנה שמייכלט מיט אַ האַלב פנים, פרומלעך, פאַרשעמט. דעם טאַטנס ציין ווייזן זיך שאַרף פון אונטער די וואָנסעס אַרויס.

לויטן שיינעם, ווייכן טריטל, וואָס די מאַמע שטעלט ביי דער זייט פון פעטער מרדכי־מענדל, לויטן שטאָלץ־אַרויסגעשטעלטן פנים אויף דער זון, דערקענט מען ערשט, אַז די מאַמע האָט טאַקע געהאַט אַמאָל מע־שענע קליאַמקעס ביי די טירן.

דער טאַטע גייט מיט זיין שוועסטער חנה — פון הינטן, איך מיט איטען — צום סאַמע סוף, אַרומגענומען און אַרומגערינגלט מיט אונדזערע געשוועסטער־קינדער.

עס גייט ברוך — דער עלטסטער זון מרדכי־מענדלס, אַ יונג, אַ שוואַרצער, אַזוי ווי דער טאַטע זיינער, מיט שאַרפע, שפּיציקע ברעמען.

עס גייען שוועסטערלעך מיט ברידערלעך אין לאַנגע באַרכאַנע יאַ־קעס, מיט צעשויבערטע, שוואַרצע קעפּ.

און ס׳גייט אויך רייזל — מרדכי־מענדלס שענסטע טאָכטער. זי איז אַ ווייסע, די דאָזיקע רייזל, אַ בלאַסע, מיט אַ בלוי אָדערל אונטערן שטערן. ס׳פנים ביי איר איז ברייט און פלאַטשיק אַזוי ווי אַ טעלער. זי

גערעט נישט אריין אין קיינעם. נישט אין פעטער און נישט אין דער מו־מען. די גאנצע שיינקייט אירע ליגט אין צאָפּ האָר. ער איז בלאָנד, דער צאָפּ, ווייך. ער גלאַנצט מיט דער ווייסער גאָלדנקייט פון קאָרענע זאַנגען;

איך מיט רייזלען זענען אין איין עלטער. זעט אויס, אַז לכבוד דעם נייעם גוט האָט מען רייזלען פאַרגעסן צו קויפן שיך. שפּרינגט זי אונטער באָרוועס אויפן שטעכעדיקן „זשוויר". פון צייט צו צייט הייבט זי אונ־טער אַ פוס און קרימט זיך.

רייזל רעדט אַזוי ווי די מאַמע אירע: פאַמעלעך, פון האַרץ אַרויס, מיט אַ שטילער הכנעה, וואָס נעמט זיך, מן־הסתם, פון דער ליימענער פאָדלאָגע, אויף וועלכער מרדכי־מענדל מיט זיין הויז־געזינד האָבן אַלע יאָרן געוווינט.

איצט שטייען שוין אַלע אויף די ברייטע, שטיינערנע שטיגן, וואָס פירן אין ווייסן פּאַלאַץ אַריין מיט די בלוי־גלאַנצנדיקע שויבן־טירן. רייזלס יינגערע שוועסטער און ברידער זענען אַריין דאָרט די ערשטע. איטע מיט ברוכן זענען שוין אויך אינעווייניק. אין דרויסן זענען נאָר געבליבן איך מיט רייזלען.

זאָגט צו מיר רייזל:

— מענדל, דו האָסט ליב בלומען?

ענטפער איך:

— וואָס הייסט? כ'האָב נישט ליב און כ'האָב נישט פיינט.

נעמט מיך רייזל אָן פאַר דער האַנט און זאָגט:

— קום, וועל איך דיר עפּעס ווייזן.

זי פירט מיך אויף יענער זייט פּאַלאַץ. דורך אַלטע טאָפּאָלן און הויך־פאַררימענע ליפּע־ביימער. זי פירט מיך ווייט אַראָפּ, איבער אַ שוואַרצן, פייכטן וועג, וואָס איז גלייך אויסגעשניטן, אַזוי ווי די אַלעען אין אונדזער שטאָטישן, נייעם גאָרטן. דאָ עפנט זיך פאַר אונדז אויך אַ גאָרטן, אַ קילער, מיט אַ סך שאָטן, מיט געדרייטע וועגן און מיט אַ צוויי־דריי הילצערנע בענק, האַלב־אָפּגעבראָכענע, אויף וועלכע די צייט האָט זיך אָפּגעזעצט מיט אַ גרינער, פעטער פאַרעלטערטקייט.

רייזל פירט מיך נאָך ווייטער, ביזן סאַמע אויסלאַז פון גאָרטן. דאָרטן בייגט זיך אין דער קרום אַן אַלטע אַלטאַנע פון בזשאָזע־צווייגן געפלאָכטן, דורכוואַנען די זון, אַ געקעסטלטע, כאַפּט זיך אַמאָל אַריין אויף אַ רגע אָפּרוען.

דאָ, ארום דער דאָזיקער אַלטאַנע, ווייזט מיר רייזל עטלעכע שמאָלע בייטן, גלייך פאַרזייעטע, מיט געוויקסן און שטעקעלעך, וואָס שטאַרצן אַרויס פון דער ערד.

— דאָס זענען בלומען — זאָגט רייזל — „אַסטראַזשנע", טרעט נישט אַרויף. יענע רויטע דאָרט, זעסט, — זענען רויזן. איצינד זענען זיי נאָך קליין. שפּעטער וועלן זיי אויסוואַקסן גרויסע, שיינע. דאָ וואַקסן פיאַלקעס — ווייזט זי מיר נאָענט ביי אונדזערע טריט טיף־סאַמעטענע פינטעלעך — זע, ווי בלוי זיי זענען. האָסט שוין געזען אַמאָל אַזעלכע בלימעלעך? און יענע דאָרט, אין דער זייט, די בעכערלעך — רופט מען: טוליפּאַנעס.

די דאָזיקע רייזל, וואָס רעדט פּאַמעלעך, אַזוי ווי זי וואָלט זיך גע־שעמט, רעכנט אויס אַלע נעמען פון אַלע בלומען. פונוואַנען ווייסט זי דאָס אַלץ? ווער האָט עס איר געזאָגט?

מיט די באָרוועסע פיס, אַ גרינגע און אַ געניטע, גייט זי צווישן די בייטן, אַ טריט איבער אַ טריט, אַ שפּרייז איבער אַ שפּרייז.

— מיר האָבן — זאָגט זי — אַן „אָגראָדניק", אַן אייגענעם. ער האָט דאָ געדינט ביים אַלטן פּריץ, דערנאָך ביי דער פּריצה, וואָס האָט פאַר־קויפט דאָס גוט דעם טאַטן. ער גייט אום ביי די בלומען. ער זאָגט, דער אָגראָדניק, אַז די בלומען — דאָס זענען זיינע אייניקלעך. ווען נישט די בלומען, זאָגט ער, צו וואָס וואָלט אים געטויגט דאָס גאַנצע לעבן?

אַזוי דערציילט רייזל וועגן אַלטן אָגראָדניק, און אַליין קוקט זי אויף מיר מיט איר בלויער, פאַרדרימלטער פייכטקייט אין די אויגן. זי קוקט אַזוי, אַז איך שעם מיך מיט מיין שטאָטישקייט, מיט מיין גאָר־נישט וויסן.

מענדל דער מומעס נעמים קען זינגען, רייזל מרדכי־מענדלס האָט ליב בלומען, און וואָס האָב איך?

ביי אונדז אין שטוב זענען קיין בלומען נישטאָ. זיי זענען קיינמאָל נישט געווען. ביי אונדז אויפן פענצטער שטייט אַן ערדענער טאָפּ מיט לאַנגע, דיקע בלעטער, פאַרשטויבטע, וואָס וויקלען זיך ביי די ראַנדן פון אַלטקייט און פאַרטריקנקייט. פון די דאָזיקע פאַרשטויבטע בלעטער שניידט דער טאַטע ציבעלעס צו זיין קראַנקן פוס. דאָס זענען די בלו־מען, וואָס איך האָב געזען און וואָס איך קען.

און צוריקגעשמועסט. צו וואָס דאַרף אַזאַ ייִנגל, ווי איך, בלומען? וואָס האָט מען פֿון זיי? כ׳זע נישט, אַז ייִדישע ייִנגלעך זאָל עפּעס פֿעלן אָן בלומען! נישט מער, רייזל איז אַ מיידל. זי האָט כּל ימיה געוווינט אויף אַ שאָסיי צווישן הימל און טאָפּאָל־ביימער, איז פֿון דאָרטן, מוז זיין, שטאַמט דאָס איר מבֿינות און איר ליבע צו בלומען.

רייזל דערציילט מיר נאָך אַ סך וועגן די בלומען. זי ווייזט מיר אָן יענע, וואָס זי אַליין האָט פֿאַרזעצט און זי אַליין האָדעוועט זיי. איך הער שוין נישט רייזלען. איך וואָלט שוין געוואָלט זיין דאָרט אין פּאַלאַץ און זעען, וואָס אינעווייניק טוט זיך.

דערהערט זיך טאַקע אַ קול פֿונדערווייטנס:

— רייזל! רייזל!

— כ׳גיי שוין, מאַמע — ענטפֿערט רייזל מיט אַ צוזאַמענגע־קנייטשט פּנים און נעמט מיך אָן ביי דער האַנט.

— זעסט — ציט זי אויס אַ פֿינגער — דאָרט אַראָפּ־צו־צו ליגט אַ סאָד. דאָרטן וואַקסן בארנעס מיט עפּל, מיט קאַרשן. פֿון כּל־טובֿ וואַקסט דאָרט. און דאָס אַלץ איז אונדזערס! דו ווייסט?

אוודאי ווייס איך. ווען ס׳וואָלט נישט געווען זייערס, וואָלט איך נישט געקאָנט מיר אַזוי גיין פֿראַנק און פֿריי איבערן גאַנצן גוט און קוקן, ווו נאָר אַ ווינקל.

אַלץ איז מרדכי־מענדלס. די בלומען דאָרט, וואָס דער אָגראָדניק האַלט פֿאַר זיינע אייגיקלעך, זענען אויך מיין פֿעטערס. דער בעסטער סימן — אָט זענען מיר אַלע געקומען אָנקוקן און אָנקוועלן פֿון מרדכי־מענדלס עשירות. די מומע נעמי מיטן פֿעטער בן־ציון זענען אויך געקו־מען. צו־פּיס, נעבעך, געגאַנגען אַזאַ מהלך וועגס.

זיי זיצן טאַקע איצט אין ווייסן פּאַלאַץ פֿרייטלעך צעלייגט אויף ווייכע, אַלט־פֿרענקישע פֿאָטעלן מיט הויכע אָנלענען צוקאָפּנס. פֿעטער בן־ציון פֿרייכט שווער. ער ווישט די גרויסע טראָפּנס שוויים פֿון שטערן און קוקט זיך דערווייל אַרום.

ס׳איז דאָ פֿאַראַן אַ סך צו זען און נאָך מער צו פֿרעגן.

אַזעלכע שטובן מיט אַזאַ ווירטשאַפֿט האָט נאָך קיינער פֿון אונדז נישט אָנגעקוקט. אויסער אפֿשר דער טאַטע מיינער, וואָס איז געווען אַן אָפּטער איינגייער אין פּריצישע הייף.

— סאַליעס — זאָגט ער — איז עס, נישט קיין שטובן, סאַליעס מיט טונקעלע סופיטן. גרויסע, קילע.

„פּאָקאָיעס" אַזעלכע מיט זייגערס, וואָס גייען נישט, נאָר שטייען זיך גלאַט אַזוי אונטער גלעזערנע קלאָשן, אויף הויכע, טונקל־געשניצטע, קאַפּלענע אויוונס. „פּאָקאָיעס" מיט ווייט־פאַרוואָרפענע הערנער פון הירשן איבער די טירן, מיט אויסגעשטופּטע פייגל, וואָס קוקן אַראָפּ מיט גרויסע, גלעזערנע אויגן פאַרחידושט און צעטומלט.

אָט האָט זיך וועקגעשטעלט אויף אַן אַלטמאָדיש געשניצטער, ברוינער שאַנק אַן אָדלער (דער טאַטע זאָגט, אַז ס'איז אַן אָדלער) מיט אַ פאַרדרייטן, האַרטן שנאָבל, אַזוי ווי אַן אייזערנער האָק.

ער האָט זיך אַראָפּגעבויגן, דער אָדלער, איינגעגעסן זיך מיט די פּאַזורעס אין דער שאַנק, צענומען אַ פּאָר פליגל, וואָס פאַרדעקן מיט זייער צעשפּרייטקייט אַ האַלבע וואַנט. און אָט, שוין אין אַ מינוט אַרום, וועט ער זיך מיטן גאַנצן אימפּעט געבן אַ הויב אונטער, אַ לאָז אין פענצ־טער אַריין, אַ האַק אויס די שויבן און... פיו אין דער וועלט אַריין...

פּעטער בן־ציון טריקנט מיט אַ ווייס טיכל דעם נאַקעט־פאַרשוויצטן קאָפּ און קאָן זיך גאָרנישט אָפּחידושן:

— איז דאָס טאַקע אַן אָדלער? ווייסט „פּעוונע", אַז ס'איז אַן אָד־לער?

— וואָס דען איז עס, אַ האָן? — גדלותט זיך דער טאַטע — אַז מען זאָגט דיר אַן אָדלער, איז אַן אָדלער.

מיין טאַטע פילט זיך אין די דאָזיקע שטובן, ווי אַן אייגענער. ווי אַ הינעדיקער. ער זיצט נישט אַזוי הכנעהדיק און טויבלעך, ווי בשעת ער קומט צו גאַסט צו זיין באַהעביקער שוועסטער נעמי. דאָ, דאַכט זיך, האָט דער טאַטע אַ חלק. ער איז דאָך עפּעס אַן איינגייער אין פּריצישע הייף, האָט ער זיך דאָך שוין אָנגעזען אין זיין לעבן מיט פּריצישע שיינ־קייטן. וואָס פאַר אַ ראָלע שפּילט דאָרט ביי אים עפּעס אַן אָדלער.

ער ווייסט טאַקע. ער זאָגט מבינות. ער ווייזט אַרום בקיאות.

אָט פירט מען אונדז אָנקוקן טישן: ברוין־רויטלעכע זענען זיי, אייער־מעסיק געפורעמטע, מיט אויסגעבויגענע, בייביקע פיס, געפלאָכטן און געקניפּט פון הינטן. קאָמאָדעס מיט האַלב־געשפּאָלטענע שופלאָדן, מיט אָפּגעלעבטע, טונקל־פאַרגאָלדיקטע קליאַמקעס ביי די שליסל־לעכער. ערגעץ אַנדערש ווייזט מען אונדז אַ סאַליע, אַ פיר־קאַנטיקע מיט

דריי לאנגע, שיין־געפוצטע פענצטער אין דער זון אריין. דא איז דער בעליק ווייס, די פאדלאגע — געל ווי וואקס, צוזאמענגעשטעלט און צו־זאמענגעקלאפט פון קליינע באזונדערע קעסטעלעך. די ווענט — העל־בלויע מיט גאלדענע, שמאלע לייסטעלעך אונטערן בעליק.

אויף די ווענט הענגען דיוואנעס. בלייבע זענען זיי שוין, אפגעדינ־טע, פון מלך סאביעסקים צייטן, מיט שמאל־אויסגעצויגענע, שפיציקע הינט, מיט ווייבער אין ברייט־אויפגעזעצטע קליידער, מיט מאנסלייט אין ווייסע זאקן, אין ווייסע שייטלען מיט צעפלעך פון הינטן.

אן אויסטערלישער עולם, א פארשטעלטער, מוז זיין.

די גאנצע משפחה שטייט מיט פארחידושטע אויגן: וואס זענען דאס פאר א מענטשן? וואס מאכן זיי עפעס פון זיך לייטיש געלעבטער?

דאכט זיך, אז פעטער בן־ציון איז שוין יא א שטיקל וועלט־מענטש. ער איז אן איינגייער אין מאגיסטראט, ער קומט א סך מאל אין דער גור־בערגיש אריין, פונדעסטוועגן הייבט ער נישט אן צו פארשטיין, וואס די דאזיקע דיוואנעס באטייטן.

מיין טאטע ווייסט יא. ער זאגט, אז דאס זענען אזעלכע פארטרעטן. פארצייטנס, זאגט ער, האבן זיך די שררות געלאזט מאכן פארטרעטן אויף דיוואנעס א שטייגער, ווי מען לאזט זיך היינט מאכן „פאטאגראפן". און דאס, וואס זיי גייען אזוי אויסטערליש אנגעטון, איז א סימן, אז ס'איז ביי זיי א באל. זיי רופן עס „קארנאוואל", רופן זיי עס. דעמאלט, זאגט דער טאטע, איז א צייט, ווען די שררות מיט זייערע ווייבער פארשטעלן זיך.

איך פארשטיי דעם טאטן אויסגעצייכנט. דער קארנאוואל איז ביי זיי א שטייגער, ווי ביי אונדז יידן — פורים. מן־הסתם האבן זיי אויך געהאט א המן הרשע.

די מאמע אבער פארציט מיט דער נאז.

— ס'איז נישט — זאגט זי — קיין קארנאוואל און ס'איז גאר־נישט. נאר זי האט אמאל געלייענט א ביכל, שטייט דארט געשריבן, אז אין נאפאלעאנס צייטן זענען אלע מענטשן געגאנגען אזוי אנגעטון. דער ארעמסטער, זאגט זי, האט געהאט זיין אייגנס אזא הונט מיט אזא ווייס שייטל.

— א נפקא מינה, שוין — מישט זיך אריין פעטער מרדכי־מענדל

— כ׳על עס סיי־ווי־סיי אראָפּוואַרפן, ס׳באַשיינונג. זעטס בעסער די בעטן, וואָס שטייען דאָ.

טאַקע שיינע בעטן. אַנדערע גאָר, ווי אין אַלע שטובן פון אונדזער שטאָט. רויטלעך־ברוין זענען זיי, נידעריק־געזעצטע, ברייטע, מיט אַ טונקל־גאָלדענעם בלישטש אין די ווינקלען.

— וועסט מיר גלויבן — רופט זיך אָן די מומע חנה צו מיין מאַמען

— ס׳איז מיר שווער אַנטשלאָפן צו ווערן אין אַזאַ בעט.

— מ׳געוווינט זיך צו — ענטפערט די מאַמע מיט אַזאַ נגידישער זיכערקייט, אַזוי ווי זי וואָלט אַלע אירע יאָרן געשלאָפן נאָר אין אַזעלכע בעטן.

— ביי מיין ערשטן מאַן, זאָל זיין אָפּגעשיידט — גיט זי טאַקע גלייך צו — האָט ווייניק געפעלט, כ׳זאָל האָבן אַזעלכע בעטן, אַז מ׳איז אַריינגעקומען צו מיר און מ׳האָט געזען די מעשענע קליאַמקעס...

איך הער נישט, וואָס די מאַמע דערציילט דאָרט ווייטער. איך קוק מיך אַרום און וויל זען, צי דאָ זענען אויך דאָ מעשענע קליאַמקעס.

אוודאי זענען זיי דאָ. זיי זיצן אין די הויכע, ווייסע טירן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ. זיי זענען מאַט, גלאַנצן נישט. לויט מיין מאַמען דאַרפן מעשענע קליאַמקעס גלאַנצן.

— מען דאַרף פּאַרריכטן — פּאַרענטפערט זיך די מומע חנה — ס׳איז דאָ אַ סך צו טון. מען דאַרף נאָך אַריינלייגן אַן אוצר מיט געלט.

מומע חנה רעדט וועגן געלט. וועגן אַן אוצר מיט געלט. זי זאָגט עס רואיק, געלאַסן, אַזוי ווי זי וואָלט זיכער געווען, אַז היינט־מאָרגן וועט מרדכי־מענדל ברענגען איר דעם גאַנצן אוצר מיט געלט.

און אפשר... אויף מרדכי־מענדלען איז אַלץ צו גלויבן.

פּעטער בן־ציון האָט כסדר געשוויצט. ער האָט נישט אַראָפּגענומען דאָס ווייסע נאָז־פּאַטשיילעכל פון נאַקעטן, רויטן קאָפּ. די מומע נעמי האָט האַלב־צוגעמרוזשעט די אויגן. פון אירע דינע, יחסנישע ליפּן איז אַראָפּגעפאַלן פּאַמעלעך און צעצויגן:

— מרדכי־מענדל!

— העט?

— האָסט דאָך אונדז געזאָלט דערציילן, ווי אַזוי דו ביסט געקומען צום גוט, ווי אַזוי?

אָבער מרדכי־מענדל האָט, זעט אויס, נישט דערהערט.

— קומטס! — האָט ער ברייטלעך אַ פּיר געטון מיט דער האַנט און אויפגעשטעלט זיך פון ווייכן, טיפן פאָטעל — לאָמיר אַביסל אַרויס־גיין. עטס האָט דאָך נאָך גאָרנישט געזען. די „ווייסופּקע" איז דאָך אַ גרודע מיט גאָלד.

ער האָט אַ קעם געטון מיט דער האַנט די זיידענע באָרד אויף דער לינקער זייט, מעשה מלך אחשורוש, ברייט אויפגעפּראַלט די גלעזערנע טיר און אַרויסגעלאָזט די געסט „באַשאָנען" דאָס גרויסע פאַרמעגן, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט.

איז טאַקע געווען וואָס צו זען. ס׳הייסט, געווען איז אַמאָל, ביים אַלטן פּריץ. ביי דער לעצטער פּריצה איז אפשר אויך געווען. היינט איז דאָ קיין סך נישט געבליבן. לויטן אויסזען, לויטן פאַרנעם, האָט דאָס גוט אין דרויסן אויך באַדאַרפט פאַרמאָגן כּאָטש אַזוי פיל שיינקייט מיט אַזוי פיל רייכקייט, ווי דער פּאַלאַץ אינעווייניק.

אין אַ גוט, ווייסט מען, זענען דאָ שטאַלן מיט פערד, מיט קי און אָקסן. עס דאַרפן זיך אַרומדרייען אויפן הויף חזירים מיט קליינע חזי־רימלעך, הינער, הענער, אינדיקעס, קאַטשקעס.

מיין טאַטע זאָגט, אַז ס׳דאַרפן זיך אויך אַרומדרייען אַ צוויי־דריי פּאַוועס, מיט ברייט־צענומענע, גבירישע ווידלען, וואָס אין יעדער פעדער פון זיי איז דאָ אַ זון מיט אַ לבנה. זיי דאַרפן דאָ אויסשרייען פאַר די פאַרבייפאָרער און פאַרבייגייער:

— דאָ איז אַ גוט, דאָ איז אַ גוט, דאָ איז אַ גוט.

איז מילא, נישט אַלע פּריצים האָבן פּאַוועס, און קיין חזירים וועט פעטער מרדכי־מענדל אויך נישט גיין האָדעווען. אָבער פאַרוואָס שטייט נישט אין שטאַל מער, ווי צוויי מאָגערע פערדלעך אויף דינע, הויכע פיס? און פאַרוואָס זעט מען נישט מער, ווי אַ פּאָר איינגעדאַרטע בהמות, נע־בעך? איינע — אַ יאַלאָוקע, אַ ווייסע, מיט אַ געלער לאַטע אונטערן אויג, די צווייטע — אַ שוואַרצע, אַ מעלקנדיקע מיט אַ ווייסן פלעק אויפן סאַמע הינטן.

לויט דער גרויס און לויט דער לענג פון שטאַל האָבן דאָ אַמאָל גע־מוזט שטיין בהמות אויף בהמות. אָט הענגען נאָך דאָרט אויף דער קעגנ־איבערדיקער וואַנט די זשלאָבעס, אָן פּאַשע, אַזוי ווי אויסגעליידיקטע לאָגלען. עס זענען נאָך געבליבן די אָפּגעטיילטע ווענטלעך צווישן די זשלאָבעס.

דער ריח פון ווארעמען בהמהשן מיסט איז שוין, ווייזט אויס, לאנג ארויס דורכן געלעכערטן דאך און דורך די צוויי טירן, וואס הענגען מיד אראפ אויף לויזע זאוויאסעס.

געבליבן זענען צוויי פערדלעך מיט צוויי קיעלעך.

אט דרייט טאקע אויס די מעלקנדיקע קו אירע פייכטע שווארצע נאזלעכער אויף די געסט. פון פעטער בן־ציונס ווייסער צעשפרייטער באָרד בויגט זי אוועק ס׳פּנים. אויפן טאטן מיינעם קוקט זי פארחידושט, אזוי ווי זי וואָלט אים שוין אמאל געזען.

מיר ווייזט זיך אויס, אז זי זוכט דא א באקאנט פנים, א היימישן מענטש.

אט האט זי אנגעשטעלט אויף מיר אירע גרויסע, פארוויינטע אויגן. נישט אנדערש, נאר זי בעט מיך, כ׳זאל ארויסיאגן די קליינע, דראבנע פליגעלעך, וואס האבן זיך אויסגעקליבן א מקום־מנוחה אין די ווינקלען פון אירע וויסלעכטסער.

איך פּרוּוו א פּאכע טון מיט דער האנט פאר דער קוס פנים, אבער זי בייגט אוועק דעם קאפ נישט־צופרידן.

— ניטע! — דאכט זיך מיר, זאגט זי — אז דו ווייסט נישט, וואס איך מיין. אז ס׳איז גארנישט דאס, וואס דו זעסט.

— אמאל, ביי דער פריצה, זענען דא געווען א סך, א סך שוועס־טערן מיינע. גאנצע משפחות אונדזערע האבן דא געלעבט. באבעס, מאַ־מעס, קינדער. אמאל איז מען נישט געשטאנען דא אין שטאל, צוזאמען מיט די בייזע פערד, נאר אין א באזונדערער „אבארע", אין א גרויסער, נאך גרעסער, ווי דאס שטאל, וואס דו זעסט.

אז מען איז ארויסגעגאנגען אויף דער לאנקע זיך פאשען, האט מען זיך געשטופט איינס אויף ס׳אנדערע — אזוי ענג איז געווען. אונדזערע אייטערס זענען איבערגעגאנגען. מ׳אמיר א וועלט פארפלייצט מיט אונ־דזער מילך.

היינט איז אנדערש. שלעכטע צייטן. דער אלטער דזשעדזשיץ איז געשטארבן ווייט פונדאנען. אין דער פרעמד ערגעץ. עס זענען געבליבן חובות. האט די פאני, דעם דזשעדזשיצס ווייב, ביסלעכווייז אנגעהויבן אויספארקויפן איין קו און נאך א קו, א פערד און נאך א פערד.

עס זענען געווען שעפסן אויך. אזעלכע גרויסע, אויסגעפאשעטע, קייַ־לעכדיקע. מ׳האט געשוירן וואָל און געפירט אויף ירידים. דערנאך איז

שוין נישט געווען, וואָס צו פאַרקויפן, האָט מען דאָס גוט אַרויסגע־שטעלט אויף ליציטאַציע.

זענען געקומען קונים. אַ סך קונים. יידן און גויים. ס׳איז אויך גע־קומען דער דייטש פליישער, דער אייגענער, וואָס איז געווען אַ פּראָסטער בלעכער, געקראָכן אויף דעכער און געשמירט זיי מיט רויטער, געדיכטער פאַרב. ער האָט געוואָלט ווערן דער דזשעדזשיץ פון דער „ווייסופּקע״. האָט מען געהאַנדלט, געדונגען זיך. מען האָט געשריגן און געקריגט זיך. די אַלטע „פּאַני״ האָט געוויינט, געזעגנט זיך מיטן פּאָלוואַרק, מיט די פאַראַבקעס, אויסגעצאַלט, וואָס ס׳איז עמעצן געקומען און אָפּגעלאָזט אַלע אויף דער פריי. זי האָט כמעט ווי גאָרנישט מיטגענומען, אויסער אַ בונט בלומען.

איצט איז דאָס גוט געבליבן נישט ביים דייטש פליישער, נאָר ביי יענעם דאָרט, מיט דער שוואַרצער באָרד, וואָס הייסט מרדכי־מענדל.

אַזוי דערציילט אַן אַלטער פּויער, אַ ווייסער, מיט אַ קליין ליולקע־לע אין מויל. ער גייט צווישן דער מאַמען און מיר. ער רעדט דאָס אַזוי, נישט, חלילה, די קו...

דאָרט אהינצו־צו שפּאַנט טאַקע מרדכי־מענדל אין ברייטן, שבת־דיקן שלאַפראָק. ער ווייזט מיט די הענט אויף רעכטס און אויף לינקס. ער האָט איצט אויסטערליש־גרויסע הענט געקריגן, דער פעטער מרדכי־מענדל. אַז ער גיט אַ פיר מיט זיי, דאַכט זיך, אַז ער נעמט אין זיי אַריין דעם גאַנצן ווייטן, ליידיקן שטח, צוזאַמען מיטן וואַלד און מיטן הימל.

ער דערציילט, ווי אַזוי דאָס גוט איז אים אָנגעקומען. פּריצים — זאָגט ער — האָבן אים געשלאָגן אין מקח אַריין. גאַנצע נעכט — זאָגט ער — האָט ער קיין אויג נישט געקענט צוטון. דער קאָפּ האָט אים גע־דאַרט: און טאָמער לאָזט זיך אויס אַ בוידעם? און טאָמער דינגען אים די פּריצים אויס די „ווייסופּקע״? און טאָמער דאָס און טאָמער יענץ? ביז ס׳איז אים איינגעפאַלן צו מאַכן יד־אחת מיטן דייטש פליישער.

איז דאָך אָבער פליישער אויך נישט קיין מפּיל־קינד. פליישער וויל אַליין זיין פּריץ. אָט דער „בלאַכאַזשטשינע״ (בלעכער־יונג) וויל זיין שררה אויף דער „ווייסופּקע״ אָן מרדכי־מענדלען. וואָס־זשע טוט מרדכי־מענדל? —

נאָר וואָס מרדכי־מענדל טוט — הער איך שוין נישט. רייזל איז צוגעקומען צו מיר מיט בלימעלעך, מיט רויטע און מיט בלויע. זי זאָגט,

אַז דאָס האָט זי אָפּגעריסן פאַר מיר. אַז כ'וועל צוריקפאָרן אין שטאָט אַריין, זאָל איך זיי מיטנעמען און אַריינשטעלן אין אַ בלומען־טאָפּ מיט וואַסער.

מרדכי־מענדל דערציילט דאָרט ווייטער, וואָס אַזעלכעס ער האָט געטון. אַז איך קום צו נענטער, הער איך ווי פעטער בן־ציון רייסט אי־בער:

— נו, און וואָס איז געוואָרן מיט פליישערן?

אָבער מרדכי־מענדל איז אַזוי פאַרנומען מיטן געבן צו פאַרשטיין דעם שכל פון גוט, אַז ער הערט נישט, וואָס פעטער בן־ציון פרעגט.

אָט האָט אונדז מרדכי־מענדל אַרויסגעפירט פון הויף, ער גיט אויפסניי אַ ברייטן פיר מיט דער האַנט איבערן גאַנצן שטח:

— זעטס נאָר די פעלדער — זאָגט ער — זעטס נאָר די ערד. ס'ליגט דאָך גאָלד דאָ באַגראָבן. זיי ווייסן דען, די כאַמעס, די פריצים־טשינעס, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט?

אדרבא, לאָמיר זיך מטריח זיין אַביסל ווייטער, וועט ער אונדז עפּעס ווייזן.

מיר אַלע זענען זיך מטריח. פאַר אונדז שפּרייטן זיך אויס ליידיקע, פאַרוואַרלאָזטע שטיקער פעלד, פאַרוואַקסן מיט „פּאַקזשיווע" און מיט סימנים פון פאַראיאָריקן לובין. מען דערקענט, אַז דאָ האָט מען שוין לאַנג נישט געזייעט און נאָך לענגער נישט געאַקערט. דער טאַטע מיינער זאָגט טאַקע, אַז ער געדענקט שוין נישט די צייט, ווען דאָ זאָל האָבן געוואַקסן אַביסל תבואה.

וואָסזשע פאַר אַ גליקן ליגן אין דער דאָזיקער ערד? ווו איז דאָס גאָלד, וואָס מרדכי־מענדל פּראָלט אַזוי דערפון?

די פיס טרעטן אויף ווייכער, גליטשיקער בלאָטע. ס'שטייט אַ געלע היץ אין פעלד. פונוואַנען נעמט זיך אַזאַ פייכטקייט? זומפּן, זעט אויס.

פאַרשאַרצט מרדכי־מענדל די באָרד:

— חלילה! טאַקע די ווייכקייט, טאַקע די גליטשיקייט, דאָס איז דאָס אמתדיקע גאָלד, וואָס די פריערדיקע פריצים האָבן נישט קיין שכל געהאַט אויפצוהויבן.

ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז די גאַנצע ערד דאָ איז איין גרויסער שטח ליים. מרדכי־מענדל ווייזט אונדז אַ פיר־קאַנטיקן, טיף־אויסגעשניטענעם גרוב, אין וועלכן ס'איז שטיין געבליבן אַ קאַלוזשע פאַרברודיקט וואַסער.

אָבער די ווענט פון גרוב, די קאַנטן, גלאַנצן מיט פעט, טונקל־ברוין ליים.

— ס'איז נישט גלאַט קיין ליים — זאָגט פעטער מרדכי־מענדל — ס'איז בוימל. פלייש איז עס. ס'איז אַ ברויט מיט אַ מעסער.

— פון דעם ליים — זאָגט מרדכי־מענדל — וועט ער מאַכן ציגל, און דאַכוווקעס, און טעפּ. ערדענע טעפּ, זאָגט ער, וועט ער מאַכן. קרוגן, זשישקעס אויף זויערמילך, און... וואָס נישט? ער וועט דאָ, זאָגט ער, אויפ־שטעלן אַ קוימען. ער וועט דינגען גויים — טעפּערס. ס'וועט אַוועקגיין אַן אַרבעט, וואָס די וועלט האָט עס נאָך נישט געזען.

ער בייגט זיך אַראָפּ אין גרוב אַריין און שלעפּט פון דאָרט אַרויס אַן אויסגעשמירטע, פולע האַנט מיטן „גאָלדענעם" ליים.

— זאָל מען זיך נאָר גוט צוקוקן — זאָגט ער — ס'איז דען ליים? ס'איז בריליאַנטן, נישט קיין ליים.

ער טראָגט אונטער די אויסגעשמירטע, פאַרליימיקטע האַנט אַלע־מען אין פּנים אַריין. די מומע נעמי פאַרקוועטשט מיט צוויי פינגער די נאָזלעכער. פעטער בן־ציון רירט זיך צו מיט אַ שפּיץ פון קליינעם פינ־גערל. דער טאַטע מיינער קוקט פון אַ זייט, אַזוי ווי מיט אַ האַלב אויג. בלויז די מאַמע שמעקט צום ליים מיטן גאַנצן פּנים.

מיך האָט דאָס „גאָלדענע" ליים אויך נישט געוווּנען. ביי אונדז דאָרט, אין שטאָט, אויף דער אַלטער דירה, ווו משה איז געשטאָרבן, האָט מען אַמאָל אויסגעגראָבן אַ גרוב און אַרויסגעוואָרפן דערפון פּונקט אַזאַ ליים, ווי פעטער מרדכי־מענדל ווייזט אונדז:

און שמחהלע מולאַרזש, וואָס האָט אַמאָל פאַרראַכטן ביי אונדז דעם אויוון, האָט אויך געפּאַטשט מיט אַזאַ ליים. טאָ מיט וואָס באַווייזט ער זיך דאָ, דער פעטער מרדכי־מענדל?

ער האָט אונדז אין יענעם שבת געוויזן נאָך אַ סך זאַכן. ער האָט אונדז פאָרגעשטעלט דעם וואַלד, וואָס איז געשטאַנען, אין אַ בלויען, דרימלדיקן נעפּל, אַ מהלך ווייט פונדאַנען.

— דער וואַלד — האָט ער געזאָגט — געהער אויך צו דער „וויי־סופקע".

ער האָט אונדז אַריינגעפירט אין גאָרטן מיטן סטאַוו, וואָס איז גע־ווען פאַרדעקט מיט אַ געל־גרינער, גערינצלטער הויט — אַ שימל פון דורות.

— דעם שימל — האָט מרדכי־מענדל געזאָגט — וועט ער לאָזן

אראפציען. ער וועט דא מאכן א סאדזשאווקע מיט פיש, מיט קארפן, מיט לעשטשעס.

ער האט אונדז געוויזן דעם סאד מיט אויבס. ס'הייסט, אייגנטלעך, אן אויבס, מחמת ס'איז היי־יאר עפעס נישט געראטן. ביי אים אבער וועט שוין, מיט גאטס הילף, געראטן.

אלץ האט ער אונדז געוויזן. אפילו די ליידיקע בודע פון הונט.

שפעטער, פארנאכט־צו, האט מען אונדז מכבד געווען מיט קאלטן שטשאוו־בארשט, מיט ראזאווע ברויט, גראב באשמירט מיט פוטער.

פון ווייט־צעברענטן הימל, פון בלויען וואלד דארט, האט זיך אראפ־געלאזט אויף די פעלדער א מנוחהדיקע קילקייט. ס'האט געשמעקט מיט היי. אין גראז האבן געזעגט די נאכט־גרילן פון גארטן. פון סטאוו דארטן, מיט דער שימלדיקער הויט, איז דערגאנגען א געדיכט קרעכצן פון זשא־בעס.

מען איז געזעסן אינדרויסן. דער הימל איז זיך פארגאנגען אין שווארצן גראנאט. ווייט איז ער געווארן און ברייט, נישט מיטן אויג צו דערכאפן. דא זעט מען ערשט, וויפיל מיליאנען־מיליאסן שטערן עס זיצן אין הימל.

רייזל דערציילט מיר שטיל, אז אלע נאכט קוקט זי אויף יענעם שטערן דארט, אויפן גרעסטן. איר דאכט זיך, אז דאס איז אזא גרויסער, גאר גרויסער בריליאנט, וואס וועט זיך א ליאדע מינוט אפרייסן און פאלן איר צו די פיס. רייזל איז א נאריש מיידל. אבער פארט איז דא בעסער צו זיצן, ווי ביי אונדז אין קליינעם, שמאלן הייפל, ווו ס'שמעקט מיט חזיר.

נאך הבדלה האט אונדז מרדכי־מענדל אפגעשיקט אין שטאט אריין מיט א בריטשקע.

ס'איז געווען ענג. מען איז געזעסן איינער אויפן אנדערן. אבער מען האט פאר ליב גענומען. פון אלע פיר זייטן איז געלעגן די נאכט, א וואַ־רעמע, א פעטע. ס'האט געשמעקט מיט רומיאנעק, מיט מיענטע, מיט מאנדלען.

פעטער בן־ציון האט זיך טאקע צעלייגט כמעט איבער דער גאנצער בריטשקע:

— איי, איז דא א מחיה — האט ער נחתדיק געצויגן מיטן גאנצן

בויך — ווען גאָט העלפט מיר אזוי און איך קאָן שלאָגן כפּרות מיט גאַנץ קהל...

ער האָט נישט פאַרענדיקט. פון א ווינקל אַרויס האָט זיך איינגעשניטן דאָס ציענדיק־זינגענדיקע קול פון דער מומע נעמי:

— בן־ציון... בן־ציון...

מוז זיין, אַז ער האָט געוווּסט, וואָס זיין ווייב גייט אים איצט זאָגן. האָט ער אַ קרעכצל געטון און אויסגעלאָזט, אַז ער איז דערגאַנגען, דאָס מרדכי־מענדל איז טאַקע אַ גרויס לייט. אַז אַ מענטש האָט געקאָנט קומען אָן אַ גראָשן געלט צו אַזאַ גוט, איז עס טאַקע נישט פון די קליינע זאַכן. הע, לייזער?

— יאָ. ס'איז טאַקע נישט פון די קליינע זאַכן — האָט דער טאַטע געענטפערט אין דער שוואַרצער לופט אַריין — אָבער ער האַלט נישט דערפון.

— ס'הייסט, דו האַלטסט נישט? ביסט געווען אַצינד אויף דער „ווייסופקע"?

— כ'בין געווען.

— האָסט געזען?

— כ'האָב געזען.

— נו?

— ס'האָט נישט קיין האַפט. דער משא־ומתן געפעלט מיר נישט.

— פאַרוואָס?

— ווייל ס'געפעלט מיר נישט.

איז מילא, געפעלט אים נישט. אָבער מרדכי־מענדל האָט זיינס פאַרט אויסגעפירט.

***

ס'האָט גאָרנישט לאַנג געדויערט און אויף די פּייכטע, ליימיקע פעלדער פון דער „ווייסופקע" האָט פּלוצלינג אויסגעשאָסן אין הימל אַריין אַ הויכער, קיילעכדיקער קוימען, וואָס מען האָט אים אָנגעזען ביז אַ שטיק אין שטאָט אַריין.

מענטשן האָבן פאַרריסן די קעפּ. מען איז געשטאַנען מיט אויסגעצויגענע העלדזער און געוויזן אין הימל אַריין, אַזוי ווי די שטערנזעערס:

— זע נאָר, מרדכי־מענדל...

דער קוימען האָט ארויסגעוואָרפן פון זיך ווייסע און שווארצע קנוילן רויך, געדיכטע, פעטע, אזוי ווי געוויקלטע וואטע. דער רויך איז געגאַנגען איבערן פּאלאַץ, איבערן גאָרטן, איבערן סאַד, איבער די בלומען, וואָס רייזל האָט זיך אזוי געקוויקט מיט זיי.

פויערים, וואָס זענען געקומען אין שטאָט אריין, האָבן דערציילט, אז דער רויך זעצט זיך אָפּ אויף די שפּיצן פון די טאָפּאָליעס. די באָטשאַנעס קוקן זיך ארום צעטומלט. זיי זוכן אַן אנדער מקום־מנוחה, וווּ דער רויך זאָל נישט קענען צוקומען.

אין שכנות מיטן ווייסן פּאלאַץ האָט מרדכי־מענדל אויפגעמויערט אַ רויטע געביידע, אַ קיילעכדיקע, אַ בייכיקע. פון איר ארויס וואַקסט דאָס דער קוימען. פון איר ארויס גייען דאָס די טעפּ, וואָס מרדכי־מענדל בריט אויס אין די הייס־צעגליטע אויוונס.

דער געשטיינדלטער וועג, דער פּריצישער, וואָס האָט געפירט אין פּאַלאַץ אריין, איז שוין איצט צעפאָרן און צעריטן. טעפּ — מאַטע און נעגלייזטע, מיט אָפּגעהאַקטע אויערן, מיט לעבער אין דער דנאָ — וואַלגערן זיך אויפן אמאָליקן „זשוויר". אויף די ברייטע, שטיינערנע שטיגן, וווּ מרדכי־מענדל איז אין יענעם שבת אזוי גדלותדיק שטיין געבליבן, אין די שטובן מיט די ווייכע פּאָטעל־שטולן, אויף די לאַנגע ווייסע פענצטער — אומעטום איז אָנגעלייגט און אָנגעוואָרפן מיט ערדענע טעפּ, מיט זשישקעס אויף מילך, מיט גרויסע, פויערישע שיסלען, מיט טאָפּלטע טעפּלעך. וואָס גויעס טראָגן אין זיי' עסן פאַר די מאַנען אין פעלד אריין.

— מרדכי־מענדל האָט זיך פּאַרמאָסטן ברייט. אַז נתעשר ווערן — טאָ זאָל שוין גיין די אַרבעט בייטאָג און ביינאַכט.

זיצן גויים מיט פּאַרמעטענע, צעשניטענע פּנימער, מיט פּאַרשאַרצטע, אָדערדיקע הענט און מיט קלוגע, העלע אויגן.

זיי זיצן איבערגעבויגענע ביי אַ הילצערן מאַשינדל, וואָס האָט דאָס אויסזען פון אַ קאַלערל, פון וואַנען מען האָט אָפּגעוויקלט דעם גאַרן. מיט איין פוס לאָזן זיי דאָס אָפּגעוויקלטע קאַלערל לויפן, עס זאָל זיך דרייען ארום און ארום, און מיט די הענט, מיט די נאַקעטע צען פינגער, קלעבן זיי די טעפּ מיט די קרייגן.

גיך, אָן אָטעם, דרייט זיך דאָס רעדל. דאָס שטיק ליים, וואָס דער טעפּער האָט רויערהייט ארויפגעוואָרפן, דרייט זיך מיט. אָט ציט זיך

עס אויס און אַט פאַלט עס איין. אַט פאַרברייטערט עס זיך און אַט ווערט עס שמאָל. עס לויפן אויפן רעדל ליאַלקעלעך מיט מענטשעלעך. אונטער די צען לייַדיקע פינגער וואַקסט אַ לעבעדיק באַשעפעניש. דער טעפּער צערטלט עס און גלעט עס, ווישט עס אָפּ, רייניקט עס אַרום. ביז ס׳קומט די מינוט, ווען די כּלי שטייט שוין אַ פאַרטיקע, אַ גאַנצע. שניידט זי דער טעפּער אָפּ פון רעדל מיט אַ דין שטריקל, אַזוי ווי מען שניידט אָפּ אַ קינד פון דער מאַמעס נאָפּל.

זעט אויס, אַז מרדכי־מענדל ווערט טאַקע פון די טעפּ נתעשר. אויף דער „ווייסופקע״ איז צוגעקומען נאָך אַ פערד מיט נאָך אַ לייטער־וואָגן. אויף דעם אייגענעם לייטער־וואָגן האָט די מומע חנה, צוזאַמען מיט איר זון ברוך און מיט דער טאָכטער רייזל, געפירט אַלע דאָנערשטיק אינדערפרי די טעפּ אין מאַרק אַריין צו פאַרקויפן.

אין דער ווייטער וועלט אַריין, ווי מרדכי־מענדל האָט זיך פאַרנומען, האָט מען די טעפּ נישט געקאָנט שיקן. ער האָט, וואָס אַן אמת, געפּרוּווט איינמאָל צו לאַדעוועו אַ וואַגאָן, אַוועקצושיקן קיין לובלין — זענען אָהינגעקומען נישט קיין טעפּ, נאָר שאַרבנס. פּגרים האָט מען אַרויסגעשיט פון וואַגאָן.

איז געבליבן, מען זאָל די סחורה נישט פירן אין מרחקים, נאָר פאַרקויפן זי דאָ, אויפן היגן מאַרק.

האָט מען אַ גאַנצע וואָך אויסגעקוקט אויפן דאָנערשטיק. פאַרטאָג, ווען מענטש און פעלד איז נאָך גוט געשלאָפן, האָט מען שוין גענומען לאַדעווען דעם לייטער־וואָגן. מען איז אַרויסגעפאָרן אין שטאָט אַריין אויפן ניכטערן האַרץ. די טעפּ, מיט די קריגן, מיט די זשישקעס, האָט מען אויסגעשטעלט אויפן מאַרק איינס לעבן ס׳אַנדערע — אַזוי ווי קינדער פון איין מאַמע.

קונים האָבן געקלאַפּט מיט די פינגער, צי זענען זיי אַמאָל נישט געפּלאַצט, די טעפּ. מען האָט זיך געדונגען איבער אַ גראָשן, מען איז צען מאָל אַוועקגעגאַנגען און איינמאָל געקויפט אַ טעפּל, צי אַ קריגל, פאַר צוויי קופּערנע צענערלעך.

דאָ, אין מאַרק, שטייענדיק ביי די טעפּ, האָט שוין מומע חנה נישט אויסגעזען, ווי יענע שיינענדיקע גוטבאַזיצערין, וואָס איז אַרויסגעקומען צו אונדז אויף די שטיינערנע שטיגן אין אַ שוואַרץ־זיידן קלייד מיט אַ גאָלדן־געפלאָכטענער בראָש אונטערן האַלדז.

דאָ איז פון איר צוריק געוואָרן די אַלטע מומע חנה אין דער פאַטשיילע מיטן דערעלע אויפן קאָפּ. די אָפענע זון האָט געברענט איר פּנים, די רעגנס מיט די ווינטן האָבן איר צעהאַקט די הויט. זי האָט געקריגן שוואַרצע הענט, אַ שוואַרצע נאָז, אַ צעאַקערטן שטערן.

ביי רייזלען, וואָס האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן מיטצונעמען אין שטאָט אריין אירע טוליפּאַנעס מיט אירע רויזן, האָט זיך די בלאַסע הויט פאַרברוינט. אַז זי האָט געשפּיגלט דאָס פּנים אין די געגלייזטע שאַרבנס, האָט עס אויסגעזען, אַזוי ווי צוויי לאַכנדיקע טעפּ וואָלטן זיך געקוקט אין די נעז אַריין.

פון דאַנערשטיקדיקן מאַרק האָט די מומע חנה צוריקגעפירט מער טעפּ, ווי זי האָט מיטגענומען. אַז מען האָט צוריק אויסגעלאַדעוועט דאָס לייטער־וועגעלע, איז אַ העלפט סחורה געווען צעבראָכן. ס'האָט געפּלאַצט, געקנאַקט, געשיט זיך.

דאָס פּנים פון דער מומע חנה האָט געפּלאַצט צוזאַמען מיט איר ערדענעם געפעס. די שוואַרצע, זיידענע באָרד פון מרדכי־מענדלען האָט אָנגעהויבן כאַפּן גרויסע, ווייסע פלעקן.

ער האָט שוין איצט צייט געהאַט צו קומען אין בלויע באַגינענס צו אונדז אין שטוב אַריין. נישט פראַלן מער, נישט חוזק מאַכן פון בן־ציון קהל־שרייבער. נאָר כאַפּן דעם טאַטן אינמיטן דאַווענען און עפּעס אַריינרעדן אין אים. ער האָט אויפגעוועקט די מאַמע, וואָס האָט זיך גיך איבערגעדעקט מיטן איבערבעט און געפרעגט מיט אַ פוילן, פאַרשלאָפן קול:

— וואָס הערט זיך, מרדכי־מענדל?

— געלויבט דער אויבערשטער. גאַנץ גוט. נאָר מיט די טעפּ איז גאָרנישט צו מאַכן.

— דהיינו?

— צופיל שאַרבנס, צופיל אָפּפאַל. מען דאַרף אַ צעגעלניע, שטאָט הויבט אָן מויערן. מענדל דאַנציגער מויערט; יידל קאַמאַשנמאַכער האָט שוין געקויפט אַ פּלאַץ; בעקערמאַנס גאַס מיט די ליידיקע פּלעצער דאָרטן איז שוין איינגאַנצן פאַרצעלירט. ווער ס'האָט נאָר אַן איבריקן גראָשן. האַנדלט איין אַ שטיקל פּלאַץ און גייט מויערן. און צעגעלניעס זענען במעט ווי נישטאָ. מוז מען פירן ציגל פון דער פרעמד — טראָגט עס נישט, אָבער אַז ער, מרדכי־מענדל, וועט אויפשטעלן אויף דער „ווייסופקע" אַ צעגעלניע...

— אוודאי, אוודאי! — שאָקלט די מאַמע מיטן קאָפּ — ביסט גע־רעכט.

— ס'הייסט גערעכט? — גיט זיך מרדכי־מענדל אַ וויג אין דער ברייט — ס'איז דאָך קלאָר ווי דער טאָג. נישט מער, עס פעלט אים אויס אביסל בארעס געלט. איז ער דאָס טאַקע אצינד געקומען אַהער, צו לייזערן הייסט עס, יענער זאָל אים זשירירן וועקסלען אין דער קאַסע „פּאַזשיטשקאָווע" אריין. בן־ציון האָט אויך זשירירט. ער האָט נישט גע־רעדט ס'אַנדערע וואָרט, בן־ציון.

דער טאַטע האָט שטיל געמאָלן די ווערטער פון דאַווענען. ער האָט געכאַפּט פון הינטערן טלית אַפּער אַ טויבלעכן בליק אויף זיין שוואָגער מרדכי־מענדלען.

ער האָט געהערט, דער טאַטע. נאָר עפּעס האָט ער נישט אַזוי גוט פאַרשטאַנען.

— הע?

— דו פאַרשטייסט — האָט מרדכי־מענדל נאָענט צוגעבויגן די באָרד זיינע צום טאַטנס טלית — אַז איך דאַרף גאָרנישט קיין סך. אַ קלייניקייט, כ'לעבן.

אָבער וואָס הייסט דאָס „זשירירן"? ווען האָט דער טאַטע זשירירט וועקסלען? און וואָס איז דען ווערט זיין זשירע? אַז בסך־הכל קאָן ער גאָרנישט שרייבן. ער ווייסט דען נישט, מרדכי־מענדל?

— יאָ. ער ווייסט. נאָר דאָס איז אַ קלייניקייט. מ'עט אים שוין אויסלערנען. פרימעט וועט ווייזן ווי אַזוי, און ער, לייזער, וועט נאָכ־שרייבן.

אויפן טאַטנס וואָנסעס האָט זיך צעלייגט אַ שמייכל. אַ געלאַסע־נער, אַ גוטער שמייכל.

— נאַרישער מענטש, וואָס דו ביסט! — האָט ער געזאָגט — וואָס פאַר אַ האַפט קאָן האָבן מיינס אַ זשירע, אַז כ'בין אַן אָרעמאַן אין זיבן פאָלעס!

— האָסטו דאָך אוודאי נישט, וואָס מורא צו האָבן!

— אַז איך האַלט נישט דערפון.

האָט פעטער מרדכי־מענדל גענומען צו הילף די מאַמע.

— פרימעט — האָט ער געזאָגט — דו ביסט דאָך יאָ נישט קיין

נאַר. אדרבא, גיב אים צו פאַרשטיין, וואָס ער ליגט דאָ אריין. מיך וועט ער ראַטעווען און זיך וועט ער קיין רעה נישט טון.

די מאַמע האָט אים געגעבן אַ צייכן, ער זאָל אַצינד נישט רעדן. זאָל ער עס איבערלאָזן. זי וועט שוין אַליין רעדן.

אויפדערנאַכט, נאָך דער וועטשערע, ווען דער טאַטע איז שוין גע־זעסן אויפן בעט און אָראָפּגעצויגן די שטיוול, האָט זיך די מאַמע אָנ־גערופן:

— לייזער...

— העי?

— כ'מיין, אַז דו מעגסט זשירירן.

— וואָס מעג איך?

— זשירירן פאַר מרדכי־מענדלען. כ'זע נישט איין, זאָלסט, חלילה, האָבן אַ רעה דערפון.

איין שטיוול האָט אַזוי גיך נישט געוואָלט נאָכלאָזן. דער טאַטע האָט פאַרשאַרצט ס'מויל אין לינקן ווינקל אריין און שווער זיך איינגעבויגן. דאָרט, אין שפּיץ שטיוול אריין, האָט ער געענטפערט:

— כ'בעט דיך זייער, פרימעט, אפשר וואָלסטו דיך נישט געמאַכט צו נאַר?

— ס'איז דאָך דיין שוואָגער!

— און אַז ס'איז מיין שוואָגער איז וואָס? ער איז דאָך אַ „דזשע־דזשיץ"! וואָס וויל ער פון מיר, וואָס?

— אָבער מען קען דאָך אים ראַטעווען!

— ראַטעווע ד ו אים. ווער לאָזט דיך נישט?

— הלואי וואָלט מיין זשירע עפּעס ווערט געווען, ווי כ'וואָלט נישט גערעדט ס'אַנדערע וואָרט. זעסט דאָך: בן־ציון האָט דאָך אויך זשירירט.

— דאָס זאָגט מרדכי־מענדל.

— ער וועט קיין ליגנט נישט זאָגן.

— חלילה... נאָר צוויי מאָל אין יאָר.

דער טאַטע האָט אונטערגעהויבן ס'איבערבעט, אויפגעקלאַפּט עס און אויסגעדרייט זיך צו דער וואַנט.

— מאָך נאַכט, פרימעט — האָט ער געזאָגט — וועסט שוין מאָרגן קלערן.

צומאָרגנס איז געקומען צו לויפן די מומע חנה. אַ שוואַרצע, אַ מאַ־

גערע, מיט דארע, אַדערדיקע הענט. זי איז אַריינגעפאַלן צוזאַמען מיטן קריי פון האָן.

— ברודער! — האָט זי געזאָגט — זעסט דאָך אַליין, אַז ס׳איז אַ גאָלדן געשעפט. מען דאַרף נאָר האָבן עטלעכע הונדערט קערבלעך אַריינצוליינן.

— ווייסטו וואָס? — האָט זי אין אַ מינוט אַרום צוגעגעבן — ווער אַ שותף.

— אַז איך וויל נישט זיין קיין גוטבאַזיצער, וויל איך נישט.

— אָבער דו ביסט דאָך אַ ברודער. נאָך ווייניק האָבן מיינע קינדער, נעבעך, געליטן הונגער?

— און מיינע קינדער זענען יאָ זאַט? — האָט דער טאַטע בייז צוריקגעפרעגט.

— דו האָסט דאָך, ברוך־השם, פּרנסה.

— זיי האָרעוועןביי פרעמדע, — האָט זיך דער טאַטע וואָס אַמאָל מער אָנגעצונדן — זיי זענען דינסטן. דינסטן זענען זיי, די קינדער מיינע.

— אָבער וואָס וויל איך דען פון דיר? כ׳וויל דען געלט?

— אַז איך קען נישט שרייבן.

— יאָך וועל דיר פאַרשרייבן — האָט זיך די מאַמע אַריינגעמישט — און דו וועסט נאָכשרייבן.

— כ׳האָב צייט.

האָט דער טאַטע אַזוי צייט געהאַט נישט איין וואָך און נישט צוויי וואָכן. מרדכי־מענדל מיט דער מומע חנה זענען נאָך אַ סך מאָל געקומען צו אונדז. די מאַמע האָט זיך נאָך אַ סך מאָל איינגעשטעלט פאַר זיי. זי האָט זיך געקריגט מיטן טאַטן. זי האָט אים געזאָגט, אַז ער איז אַ פּויער, אַן אוממענטש. אָבער דער טאַטע האָט נישט זשירירט.

***

איז איינמאָל געקומען אַ טאָג, אַ גרויער, אַ שווינדזיכטיק־פאַרנעפּלטער. אויף די לאָדנס פון אונדזער פענצטער האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געריסן אַ ווינט. די טויבן האָבן זיך אינדערפרי אויפן דאַך נישט געוואַרעמט.

אין יענעם טאָג איז מען אין חדר אַריין נישט געגאַנגען. געוועזן אַ

רוסישע חגא, א „גאַלוווקע״. דער קייזער אַליין זאָל האָבן אין יענעם טאָג געבוירן געוואָרן.

אינדערפרי האָט אין שול דער חזן געזונגען „באָזשע צאַריאַ כראַני״. מענדל בן־ציונס, אין אַ ווייס קעלנערל, אין שוואַרץ־אויסגעפּרעסטע הויזן, איז געשטאַנען צוזאַמען מיטן חזן אויפן באַלעמער און זיך אויסגעצויגן און אויסגעדריידלט דעם „כראַני״, פון מאַגיסטראַט איז געקומען אַ „ראַדצע״ אין אַ שוואַרצן, דריי־שפּיציקן ספּאָדעק מיט זילבערנע קאַנטן. ער איז אויך געשטאַנען אויפן באַלעמער צוזאַמען מיטן רב און מיטן חזן. אַלע האָבן געקוקט אויפן „ראַדצע״, אויפן גוי אין שול, אַזוי ווי ער וואָלט געווען דער קייזער אַליין.

שפּעטער האָט אין קיילעכדיקן מאַרק געשפּילט די רוסישע מוזיק. יידן האָבן געהאַלטן פאַרמאַכט די געוועלבער — פאַלט מיר איין אַרויס־צוגיין אביסל אויף דער „וויסופקע״.

אין די ראָוועס פון ביידע זייטן שאָסיי האָבן זיך שוין געוויקלט טרוקענע, אָפּגעפאַלענע בלעטער. דער ווינט האָט זיי אונטערגעהויבן, צע־שיט זיי איבער די אָפּגעשניטענע פעלדער, געפייפט מיט זיי אין די הוילע טאָפּאָל־צווייגן. פון רוסישן בית־עולם אַרויס האָבן די אַלכע־ביימער אָפּ־געענטפערט מיט אַ יאָמערלעך ווידערקול. דער שאָסיי איז געלעגן אַ פאַר־מיסטיקטער, אַן אויסגעליידיקטער פון פורלעך און פון מענטשן.

ווען נישט דאָס, וואָס היינט איז געבוירן געוואָרן דער קייזער און איך האָב נישט, ווו אהינצוטון דעם טאָג, וואָלט מיר נישט איינגעפאַלן אַרויסצוגיין אויף דער „וויסופקע״.

כ׳האָב טאַקע אויף האַלב וועג חרטה געקריגן און געוואָלט צוריק־גיין. אָבער דאָ איז פון הינטערן רוסישן בית־עולם אַפּערגעקומען אַן אַלט גויעלע, אַן אויסגעקרימטס, מיט אַ סענקעוואַטן שטעקן און האָט מיך אָפּגעשטעלט:

— וווּ גייסטו דאָס, יינגעלע, אין אַזאַ ווינט?

— צום פעטער מרדכי־מענדל.

— ווער איז דאָס דיין פעטער מרדכי־מענדל?

— דער דזשעדזשיץ — האָב איך מיט שטאָלץ אַריינגעשריגן דער גויע אין אַלטן, פאַרדאַרטן פּנים אַריין.

— הע, הע... — האָט די אַלטע געוויזן צוויי געלע, ברייטע ציין

— איז דאָס דיין פעטער, דער יידישער פּריץ דאָרטן?

— יאָ. דער יידישער פּריץ.

— האָסטו שוין נישט נאָך וואָס צו גיין, ייִנגל. נישטאָ מער קיין יידישער פּריץ אויף דער „ווייסופּקע". „נימאַ".

דאָס גויעלע, ווייזט אויס, איז משוגע. זי קוקט אויף מיר מיט צוויי קיילעכדיקע אויגן, אַזוי ווי אַ סאָווע.

איך לאָז זי שטיין, די משוגענע, און גיי ווייטער. אַצינד וויל איך שוין דווקא יאָ אַהינגיין. מעג שוין דער ווינט רייסן פון אַלע פיר זייטן.

דער רויטער, לאַנגער קוימען פון דער טאָפּ־פאַבריק איז, דאַכט זיך, העכער און רויטער געוואָרן. קיין רויך גייט היינט נישט פון אים. אָבער דאָס נעמט זיך, מן הסתם, דערפון, וואָס היינט איז געבוירן געוואָרן דער קייזער. ס'איז יום־טוב ארבעט מען נישט.

אַ וואָראָנע שרייט אַראָפּ פון אַ שפּיץ בוים. אַ צווייטע — הייבט זיך אויף פון אַ קופּע מיסט און צעפּאַטשט זיך מיט די פליגל. פון רוסישן בית־עולם אַרויס קומט אָן פּלוצלינג אַ גאַנצע טשאַטע מיט וואָראָנעס. עס ווערט אַ געשריי איבער מיין קאָפּ. די גאַנצע טשאַטע ציט אַהין, וווּ עס שטייט די „ווייסופּקע". מוז זיין, אַז די שוואַרצע פייגל פליען דאָרט ערגעץ אויף אַ חתונה.

איז אַט, ווען כ'קום שוין צו נאָענט, דערזע איך אויפן ליידיקן וועג, ווי ס'גייט מיר אַנטקעגן אַ מענטש. נאָכן מענטש שלעפּט זיך אַ קו. היינט איז, וואָס אַן אמת, נישט קיין מאַרק־טאָג. נאָר, מן־הסתם, פירט מען די קו אין שעכט־הויז אַריין.

איך דערזע אויך אַ פערד־און־וועגעלע. וואָס נענטער איך קום, גרע־סער ווערט דער מענטש, די קו און דאָס פערד און וועגעלע. כ'וואָלט גע־שווירן, אַז די קו איז מרדכי־מענדלס. זי האָט טאַקע אַ לאַטע צווישן די אויגן.

דאַכט זיך, אַז דער מענטש, וואָס גייט נעבן דער קו, איז די מומע חנה, טאַקע די מומע חנה.

אויף אַ שטריקל פירט זי דאָס בהמהלע. אַצינד זע איך שוין אַלץ קלאָר. דאָס פערד און וועגעלע, וואָס גייט נאָך, איז דאָס אייגענע, אויף וועלכן מען פירט אַלע דאָנערשטיק אינדערפרי די טעפּ אין מאַרק אַריין.

איצט אָבער טרייבט נגשט אָן ברוך מרדכי־מענדלס, נאָר אַ גוי. ס'וועגעלע איז נישט פאַרלאָדעוועט מיט קיין טעפּ נאָר מיט רויט, אויפ־געבלאָזן בעטגעוואַנט.

פון אייגענעם בעטגעוואַנט אַרויס פאַררייסט אַ טיש אַלע פיר פיס צום הימל, ס׳איז נישט פון יענע רויט־ברוינע טישן, וואָס שטייען דאָרט אין פּאַלאַץ. דער דאָזיקער דאָ, איז אַ ווייסער, אַ פּראָסט־געהובלטער.

צווישן די רעדער פון וועגעלע שאָקלט זיך אַ קובעל. אויפן בעטגע־וואַנט זיצט רייזל. זי שאָקלט זיך אין דער ברייט, אַזוי ווי זי וואָלט גע־דרעמלט. זי האָט אָפּגעריסן בלומען.

ס׳וועגעלע קרעכצט. ברוך, מרדכי־מענדלס עלטסטער זון, גייט נאָך פון הינטן, אַזוי ווי, להבדיל, נאָך אַן עגלה. אַ ייִנגער ברידערל מיט נאָך אַ שוועסטערל האָבן זיך אָוועקגעזעצט מיט די פּנימער צו דער „ווייסופּקע” צו. די רעשט זעט מען נישט. מען זעט אויך נישט מרדכי־מענדלען אַליין.

צווישן די טאָפּאָליעס לויפט אַרום דער ווינט. פון יענער זייט פּאַ־לאַץ שווימט צוריק אַרויס די טשאַטשע וואָנעס. זיי קרייזלען איבערן פערד און וועגעלע מיט אַ הפקרדיק געשריי.

וואָס זאָל אַלץ באַטייטן? ציט מען זיך אַרויס פון דער „ווייסופּקע”?

איך שטיי און מען זעט מיך נישט. די קו קוקט אויף מיר מיט גרויסע, פאַרוויינטע אויגן. די מומע חנה קוקט און דערקענט מיך נישט, זעט אויס. פון בעטגעוואַנט אַראָפּ קוקט רייזל מיט די בלומען און ווייסט אויך נישט, ווער איך בין.

— גוט־מאָרגן, מומע! — שריי איך אויס און לויף גלייך אַרויף אויף די קו.

וועקט זיך די מומע חנה:

— מענדל?

— יאָ. איך. גוט־מאָרגן.

— גוט־מאָרגן, גוט־יאָר. וווּ גייסטו דאָס אין אַזאַ ווינט?

— אויף דער „ווייסופּקע”.

— האָסט שוין נישט נאָך וואָס צו גיין... — שאָקלט די מומע חנה מיטן קאָפּ און פאַרמאַכט פאַמעלעך די אויגן.

פון איר שוואַרץ פּנים גייט מיר אַ קעלט אין די ביינער אַריין.

מיר ווייזט זיך אויס, אַז נישט די מומע חנה רעדט, נאָר דאָס שאָקלט אַזוי די קו מיט איר נאַרישן קאָפּ.

— אויס! נישטאָ מער קיין „ווייסופּקע" — גיט די מומע חנה אַ שלעפּ די קו ביים שטריקל.

די קו שטעלט נישט־ניחאדיקע שווערע טריט. זי לאָזט איבער סימנים אויפֿן שאָסיי. זי צעמעקעט זיך און דרייט אויס דעם קאָפּ צוריק צום ווייסן־פּאַלאַץ, צום שטאַל דאָרט, וואָס איז מיט איר נישט מיטגע־גאַנגען.

דעם פערדל אויף די הויכע פיס, איז זעט אויס, אַלץ איינס. עס שלעפּט באהבה דאָס וועגעלע אין שטאָט אריין. מן־הסתם — טראַכט עס — איז היינט דאָנערשטיק און מען פירט די טעפּ אין מאַרק אריין. אָבער די טשאַטשע קראָען, וואָס וויל פונדאַנען נישט אָפּטרעטן, שרייט אויס אין ליידיקן, גרויען חלל אריין, אַזוי ווי יענע אַלטע גויעלע מיטן סענ־קעוואַטן שטעקן:

— נישטאָ מער קיין יידישער פריץ אויף דער „ווייסופּקע". נימאַ!

קאַפּיטל פערצן

אַט אַזוי איז צעשוווּמען אַ חלום פון אַ ווייסן פּאַלאַץ, פון שיינע בלומען, פון גאָלדענע אוצרות.

פונקט, ווי מען האָט נישט געוווּסט, פון וואַנען מרדכי־מענדל איז געקומען צו אַ גוט, אַזוי איז מען אויך נישט דערגאַנגען, ווי אַזוי ער האָט עס פאַרלוירן.

מען האָט גערעדט אין שטאָט, אַז לעולם האָט די „ווייסופּקע" צו מרדכי־מענדלען קיינמאָל נישט געהערט, אַז קיין איין שטיקל ליים דאָרט איז נישט געווען זיינס. מען האָט געזאָגט, אַז ער האָט זיך דאָרט אריינ־געריסן מיט געוואַלד, מיט שווינדל. ער זאָל האָבן ביים דייטש פליישער אויסגענאַרט וועקסלען, פליישער זאָל זיך נישט האָבן אַרומגעזען. שפּע־טער ערשט, ווען מרדכי־מענדל איז שוין דאָרט געזעסן, ווען ער האָט שוין געהאַט אויפגעשטעלט דעם קוימען און גענומען פירן טעפּ אין מאַרק אריין, האָט זיך פליישער אָנגעכאַפּט ביים קאָפּ.

איז אָוועקגעגאַנגען אַ סדרה פון פּראָצעסן, פון אדוואָקאַטן. פליי־שער האָט זיך געלאָזט קאָסטן אין די טויזנטער, איינגעלייגט וועלטן. ביז

ער האָט סוף־כל־סוף אָרויסגעקריגן אַ פּאַפּיר, אַז ביז עפּעס וואָס — מוז מרדכי־מענדל מיט זיין גאַנץ הויז־געזינד פאַרלאָזן די „ווייסופּקע".

האָט זיך די מומע חנה מיט אירע קינדער, מיטן איינציקן קיעלע, וואָס זי האָט פּאַראיבריקט אויף דער „ווייסופּקע", אַריינגעצויגן ווידער אין אַ הילצערן, אויסגעקרימט הייזל מיט אַ פרישער ליימענער פּאָדלאָגע.

נישט קיין דיוואַנעס אויף די ווענט, נאָר בלויע פּאַסמעס קאַלך. נישט קיין לאַנגע, ווייסע פענצטער, נאָר פיר קליינע, פּאַרשטויבטע שייבלעך. נישט קיין נידריק־געזעצטע, ברייטע בעטן מיט גאָלדענע פּאַרפּוצונגען, נאָר פּראָסטע, פּויערישע, אָן קאָפּ־שטיקן, וואָס מען האָט אויף דער גיך געקויפט אויפן סקאַרשעווער יריד.

מרדכי־מענדלען אַליין האָט מען אין שטאָט מער נישט געזען. עס זענען געגאַנגען ימים־נוראים, מוראַדיקע, גרויע. איבער יידישע שטובן איז געהאָנגען זאָרג, חשבון־הנפש. מרדכי־מענדל איז נישט געקומען צום דאַווענען.

ביים פאַרשטויבטן פענצטערל פון הילצערנעם הייזל איז ער טאָג און נאַכט געשטאַנען און נישט אויפגעהערט צו קוקן צום שאָסיי, וואָס האָט געפירט אויף דער „ווייסופּקע" אַרויס.

ער האָט געקריגן אַ ברודיק־ווייסלעכע באָרד, רויטלעך־איבערגעבערענטע אויגן. די ציין, די געזונטע, די איינס און איינס געציילטע, זענען גע־וואָרן געל. זיי האָבן זיך גענומען קרישלען.

מען האָט אָפּגעבלאָזן שופר. יידן האָבן זיך אָפּגעפּרייט מיט דער תורה. מרדכי־מענדל איז אַלץ געשטאַנען אין פענצטער און געזען, ווי ס'פאָרן פורן אַהין אויף דער „ווייסופּקע" און ס'פאָרן פורן צוריק פון דער „ווייסופּקע". מען פירט פון דאָרט טעפּ און ציגל, מען פירט געהילץ צום בויען. מען גייט דאָרט עפּעס שטעלן, עפּעס מאַכן. אָבער אָן מרדכי־מענדלען.

שטייט ער אַזוי איינמאָל אינדערפרי. פאַרן דאַווענען איז עס גע־ווען. ברוך, דער זון, איז שוין געהאַט אוועקגעגאַנגען אין שטאָט אַריין אַרומקוקן זיך וועגן פּאַרדינען אַ גילדן. די קלענערע קינדער זענען נאָך געשלאָפן. מומע חנה איז אַרויסגעגאַנגען אויסמעלקן דאָס קיעלע.

ווייסט מען נישט, ווי אַזוי ס'איז געקומען. נאָר פּלוצלינג האָט מרדכי־מענדל געגעבן אַ פּאַטש מיט די הענט אין די שייבלעך אַריין.

ס'גלאָז איז צעשפּרונגען, און מרדכי־מענדלס הענט זענען געוואָרן פאַר־גאָסן מיט בלוט.

רייזל, די טאָכטער, איז אין יענער מינוט געזעסן איבער א גרויסער, ערדענער שיסל און געשיילט קאַרטאָפל.

אַז זי האָט דערהערט אזא פּלוצלינגדיק געפּלאַצעריי פון גלאָז, האָט זי אַראָפּגעלאָזט ס'מעסער מיט די קאַרטאָפל אין דער שיסל אריין און אליין געגעבן א שפּרונג צו:

— טאַטע, וואָס טוסטו?

האָט דער טאַטע אין דער אייגענער רגע פאַרוואָרפן מיטן קאָפּ, אזוי ווי א געשאָכטענער. ער האָט א דריי געטון מיט די פאַרבלוטיקטע הענט אין דער לופטן, אויסגעבויגן זיך שיף, אַזוי ווי א בוים, וואָס האַלט זיך אויף אַן אונטערגעזעגטן שטאַם, און ווי גרויס מרדכי־מענדל איז געווען, האָט עס אים געגעבן א זעץ אַראָפּ אויף דער ערד, א וואַרף־צו דעם קאָפּ צום קאַנט פון טיש און א שלאָג אַרויס פוןביידע נאָזלעכער מיט א שטראָם שוואַרץ בלוט.

די מומע חנה האָט אין יענער מינוט געמאָלקן דאָס איינציקע, מאָ־גערע קיעלע.

ווייסט זי נישט: צי האָט זיך דאָס קיעלע דערשראָקן פאַר רייזלס געשריי „מאַמע, געוואַלד!", צי האָט עס עפּעס אַליין דערשפּירט. נאָר ווען מרדכי־מענדל, נעבעך, איז אַזוי אומגליקלעך געפאַלן אויפן קאַנט פון טיש, האָט דאָס קיעלע פּלוצלינג געגעבן א וואָרף מיטן וויידל דער מומע חנה גלייך אין פּנים אריין.

— נישט אַנדערש — האָט די מומע חנה שפּעטער דערציילט — אַז דאָס איז געווען א פּאַטש אַזעלכער, הלמאי זי, חנה האָט איבערגעלאָזט דעם מאַן אירן אַליין, אָן השגחה.

די מומע חנהס אַן אויג איז פאַרלאָפן מיט בלוט. ס'פּנים איז גע־וואָרן אויסגעשמירט מיט בלאָטע.

דאָס קליינע שקאָפּעקל מילך האָט זיך איר צעגאָסן אין די פּיס אריין.

דעמאָלט האָט זי זיך אויפגעריסן פון בענקעלע און גענומען לויפן.

זי האָט, אייגנטלעך, נישט געוווּסט, וווהין און נאָך וואָס זי לויפט. נאָר געפילט האָט זי, אַז ס'האָט איר עפּעס א ביס געטון אין סאַמע האַרץ אריין און זי מוז זיך גיין ראַטעווען.

אין דער אָפענער טיר האָט זי געטראָפן שטיין רייזלען מיט אַ פּאַר־גליוועט געשריי אין קיילעכדיקן מויל. איז רייזל, חלילה, געליימט גע־וואָרן? און ווי איז מיר!

— רייזל, רייזל!

אָבער יענע קאָן נישט אַרויסברענגען פון זיך קיין וואָרט. זי ווייזט נאָר מיט אַ האַנט אין שטוב אַריין.

לויפט מומע חנה אַריין. אינעווייניק איז טונקל. די זון זאָל שוין האָבן אונטערגעגאַנגען, צי וואָס? וואָס טוט זיך דאָ, וואָס? עפּעס שרייען אַזוי די קינדער?

האָט זיך די מומע חנה גענומען איינקוקן און דערזען, אַז איר מרדכי־מענדל ליגט עפּעס אַזוי אָנגעשפּאַרט מיטן קאָפּ אויפן קאַנט פון טיש.

— מרדכי־מענדל, מרדכי־מענדל! — האָט זי גענומען שאָקלען מיט אים ביים אַקסל. אָבער ביים ערשטן שאָקל האָט זיך מרדכי־מענדלס קאָפּ געגעבן אַ בויג אויס אויף אַ זייט און אַוועקגעלייגט זיך אויף דער ליימע־נער פּאָדלאָגע אָן אַ ווידער־קול.

ערשט איצט האָט די מומע חנה דערזען בלוט. בלוט אויפן פּנים, בלוט אויף די הענט, בלוט אויף דער באָרד.

האָט זי אַ פּאַטש געטון מיט די הענט. זי האָט געוואָלט, זעט אויס, כאַפּן לופט, אָבער דאָ האָבן זיך איר די פּיס אונטערגעבראָכן. און די גאַנצע מומע חנה, מיטן איינגעשמירטן פּנים, מיטן פאַרלאָפענעם אויג, איז געגעבן אַ פאַל אַרויף אויפן מאַן אירן מיט אַ געשריי און מיט אַ יאָ־מער.

אָבער וואָס האָט שוין דאָ געקאָנט טון מרדכי־מענדל, אַז אַליין איז ער איצט געלעגן, ווי אַ קופּע ליים, ווי די צעבראָכענע שאַרבנס פון די טעפּ זיינע.

אין שטאָט האָט מען געזאָגט, אַז מרדכי־מענדלען איז געפּלאַצט אַן אָדער אין קאָפּ. מען האָט געהאַט פאַראיבל, וואָס אַ ייד אַן אביון האָט אַנדערש נישט געוואָלט, נאָר ווערן אַ גוטבאַזיצער.

נאַרישע רייד געווען פון נישט־פאַרגינערס, פון שונאים. אָבער פון די דאָזיקע רייד איז מיין טאַטנס פּנים געוואָרן איינגעפאַלן, שוואַרץ.

נאָכן אומדערבאַרעמדיקן טויט פון שוואָגער האָט זיך דעם טאַטנס

קאָפּ אַראָפּגעלאָזט נידעריקער צו די קלאַפּעס. די מאַמע איז אַ צייט אַרומגעגאַנגען מיט טיכלעך געריבענעם כריין אויפן שטערן. אין שטוב בײַ אונדז איז געוואָרן שווער. ס׳האָט געיאָגט. איטע איז שוין געהאַט צוריק אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע. די מומע חנה איז צו אונדז מער נישט געקומען. נישט זי, נישט די קינדער אירע.

דער טאַטע האָט טעג מיט וואָכן געשוויגן. דאַכט זיך, אַז די דרימל־דיקע אויגן זײַנע האָבן אָנגעהויבן קוקן טויבלעכער. די מאַמע האָט איר צער לאַנג נישט געקאָנט באַהאַלטן.

— אַזאַ בילדישער מענטש! — האָט זי נישט איינמאָל אַרויסגע־קרעכצט — אַזאַ טײַערער מאַן! אַ זשירע זיך געבעטן... וואָס איז, אַז מען גיט אַ שוואָגער אַ זשירע, גייט שוין די וועלט אונטער?

דער טאַטע האָט געגעסן וועטשערע. פֿאַמעלעך האָט ער געקײַעט, אָן טעם, אָן הנאה. די מאַמע האָט גערעדט שטיל, אַזוי ווי זי וואָלט זיך מיישב געווען מיט זיך אַליין. אָבער דער טאַטע האָט דערהערט. ער האָט אויפגעהויבן ס׳פּנים פון עסן. אויפן שטערן, צווישן בײדע אויגן, איז אים געלעגן אַ קנייטש, אַ טיפער, אָן אײַנגעפּוגעוועטער, אַזוי ווי אַ לאַנ־גער וואָרים. אָט פירט דער טאַטע מיטן קאָפּ איבערן טיש. ס׳זעט אויס, אַז ער זוכט עפּעס און קאָן נישט דערזען. ער רעדט נישט, נאָר דער לעפל רוקט זיך אים אַליין אַרויס פון דער האַנט און גליטשט זיך אַראָפּ אין טעלער אַרײַן ביז איבערן האַלדז.

— לייזער! — שטעלט זיך די מאַמע ראַפּטום אויף — נו, הער שוין אויף, פאַרוואָס עסטו נישט, פאַרוואָס? וואָס האָב איך דען גע־זאָגט?

אָבער דער טאַטע האָט שוין יענע וועטשערע נישט געגעסן. דער טעלער אַרבעס מיט קליסקעלעך איז פאַרהאַנגען מיט אַ קאַלט, גע־דיכט הײַטל. די מאַמע האָט געוויינט. דער טאַטע האָט געבענטשט, קוקנדיק שווער אין די שוואַרצע שויבן אַרײַן.

***

מער האָט מען פון מרדכי־מענדלען נישט גערעדט. ס׳האָבן זיך געשטעלט געלע, שווינדזיכטיקע טעג. די טויבן אויפן קעגנאַיבערדיקן דאַך האָבן זיך באַהאַלטן אין טויבנשלאַק אַרײַן. בײַנאַכט האָט גע־

רעגנט. הינטער דער טיר האָט געקאַפּיעט פון אַ רינע. ס׳האָט אויס־געלעכערט שטיקער הארץ, שטיקער מוח. אינמיטן דער נאַכט האָט זיך אין דער פינצטערניש אריין פון שטוב אריינגעשניטן אַ געוויין, אַ לאַנ־גער, אַ נאָגנדיקער, אַזוי ווי אַ פייף פון אַ באַן, ערגעץ אין דער ווייטער וועלט אריין.

דאָס האָט די מאַמע אַזוי געגענעצט פון נישט שלאָפן, פון ליגן און טראַכטן.

בייטאָג איז זי נאָך אַלץ אַרומגעגאַנגען מיט טיכלעך כריין אויפן שטערן. זי האָט נישט געמאַכט קיין פייער, זי האָט נישט צוגעבעט די בעטן.

אַז צו אונדז איז קיינער נישט געקומען, אַז דער טאַטע איז געווען פאַריאָגט ערגעץ אין ווייטע דערפער — פאַר וועמען האָט די מאַמע גע־האַט פייער צו מאַכן? פאַר וועמען האָט זי געזאָלט די בעטן אויפבעטן?

איז געווען קאַלט. אין קיך האָט שוין קיינער נישט געוווינט. דאָס בעטל דאָרט איז געשטאַנען ליידיק, וויסט. פון די ווענט האָט אַראָפּגע־קוקט אַ גרינע מרה־שחורה. דער זייגער האָט צו הויך געטיקעט. די זון איז צום פענצטער נישט צוגעקומען. אינגאַנצן ברוגז געוואָרן מיט אונדז, די זון.

האָט די מאַמע גענומען האָבן טענות:

— אַז וואָס איז דאָס פאַר אַ דירה, וואָס? אַז ס׳איז דאָך ערגער, ווי אין אַ קעלער? זי זאָל געווען וויסן, אַז דאָ וועט אַזוי יאָגן, וואָלט דאָך איר פוס דאָ נישט געשטאַנען. ביינאַכט שלאָפט זי נישט. ס׳דאַכט זיך איר אַלץ אינאיינעם, אַז אָט עפנט זיך די טיר, און ס׳קומט אריין מרדכי־מענדל. מיט דער שוואַרצער, זיידענער באָרד קומט ער אריין. מיטן שיינעם מויל ציין. אַזאַ אויפטוער, אַזאַ בילדישער מענטש!

די מאַמע רעדט צו זיך אַליין. דער טאַטע איז נישטאָ. פאַרן טאַטן רעדט זי שוין נישט אַזוי. דאָס דערציילט זי אַזוי מיר איר ביטער, פינצ־טער האַרץ.

איך פיל, אַז דער מאַמען איז געוואָרן שווער צו לעבן. זי קריגט נישט קיין בריוו פון די קינדער. זי ווייסט נישט, וואָס מיט ציפּעלעס חתונה איז דאָרט געוואָרן. קיין וואַרשע קאָן זי נישט פאָרן. זי קאָן זיך נישט אַרויסרייסן פונדאַנען. און מרדכי־מענדל איז, נעבעך, אַזוי אומ־

געריכט אוועקגעריסן געוואָרן פון דער וועלט. און אין דער דירה דאָ יאָגט, און אַרום און אַרום שטינקט מיט חזיר.

ס'איז אמת — דער גאַנצער הויף, אַלע וועגט מיט אַלע טירן זענען אויסגעשמירט מיט חזיר.

שיקאָרסקעלע, דער גוי, דער באַלעבאָס פון הייזל, וווּ מיר וווינען, האָט געמאַכט שותפות מיט איינעם אַ קיילער און געעפנט אין דרויסן, אויף דער גאַס, אַ חזיר־געוועלב. עס שלאָגט פון דאָרט אַרויס אין האַלדז אַריין אַן אויסגעוואַרעמטע נישט־גוטקייט.

איך האָב מורא פאַר די ווייסע, קאַלטע שטיקער חזיר־פעטס, וואָס הענגען דאָרט אין פענצטער. מיך שרעקן די לאַנגע, פאַרטריקנטע קיש־קעס, די האַק אויפן שילד צוזאַמען מיטן אָקסענעם קאָפּ. און דער עיקר וואַרפט אויף מיר אַ פחד — דער כלב, דער מאָפּס מיטן רוצחישן פּרצוף, מיט די איינגעפאַלענע צוויי ווינקלען ביים פּיסק. ער זיצט דאָרט פאַרן געוועלב, שמעקט צו יידישע קאַפּאָטעס, שטשירעט די ציין און היט די טויטע שטיקער חזיר.

מען מוז זיך פונדאַנען אַרויסציען. די טעג זענען דאָ געוואָרן גרויער, ווי אויף דער גאַנצער וועלט. זיי זענען דאָ קירצער אויך.

אָבער וווּ ציט מען זיך אין אַזאַ צייט? מ'עט דאָך אונדז אָנקוקן ווי משוגע... אַלע מאַנטיק און דאָנערשטיק ציט מען זיך...

אָבער, אַז די מאַמע האָט געוואָרפן אַן אומחן אויף דער דירה, וועט מען זיך שוין פונדאַנען אַרויסציען. זי גייט טאַקע, די מאַמע, זי זוכט, זי פרעגט זיך נאָך. אין שטוב ווייסט מען גאָרנישט. אפילו איך ווייס נישט. אָבער כ'בין מיך משער. דאָס אַרומקוקן זיך אירס איבער די ווענט, דאָס מעסטן די לענג פון די בעטן מיט אַ שטריקל — דאָס אַלץ זאָגט עדות, אַז היינט־מאָרגן וועט צופאָרן אַ „וואָזשיוואָדע" און מ'וועט אַרויפלאָדעווען די זאַכן.

איז טאַקע אַזוי געווען. אין אַ גרויען טאָג, אין אַ פאַררויכטן, באַלד נאָכדעם, ווי דער טאַטע איז געהאַט אַוועקגעגאַנגען, איז מנשה קלאַפּער פאַרפאָרן מיט זיין ווייסער קאָשקע און מען האָט גענומען צערוקן אונ־דזערע שענק מיט אונדזערע בעטן.

מנשה קלאַפּער האָט געהאַט צו הילף נאָך אַ יונג — אַ שרייער מיט אַן אויסגעדרייטן דאַשיק. מיך האָט די מאַמע געהייסן בלייבן אין שטוב. זי אַליין האָט אויך צוגעהאָלפן. האָט מען אַזוי ביסלעכווייז פאַרלאָדעוועט

ס'ביסל גראטעס און געלאָזט זיך אין דער שפּאציר־גאַס אריין, הינטערן קרימינאַל, ווו די מאַמע האָט געדונגען די נייע דירה.

אויפן וועג האָבן זיך יידן אוועקגעשטעלט מיט אונטערגעשפּאַרטע שטעקעלעך פון הינטן. געחידושט זיך, מוז זיין, וואָס אין אזא פאררויכטן טאָג האָט זיך עמעצן פארגלוסט ארויסצוציען. פאַר געוועלבער זענען ארויסגעקומען סוחרטעס, אין אויסגעבעטע, ווארעמע קאַפּטאַנעס, אי־בערגעשריגן זיך פון איין שוועל אויף דער אַנדערער אריף און געקוועטשט מיט די אַקסלען:

— אַ משוגעת אביסל, הײנט זיך צו ציען!

מנשה קלאַפּערס וואָגן האָט אונטערגעקרעכצט, איבערגעבויגן זיך אויף אַ זייט, אַזוי ווי אים וואָלט אויך נישט אָנגעשטאַנען אין אזא חושכדיקן טאָג צו טראָגן אויף זיך דאָס אָרעמע ביסל ווירטשאַפט.

אָבער מען איז בשלום איבערגעקומען. אוים מיטן חזיר, אוים מיט די קאַלטע ווענט, אוים מיטן געריבענעם כריין אויף דער מאַמעס שטערן.

דאָס געסל, ווו מנשה קלאַפּער איז פאַרפאָרן מיט אונדזערע זאכן, איז אַ שמאָלס, אַ שטילס. פונדאַנען קאָן מען אין אַ צווייטער גאַס נישט אריינקומען. דאָ פאַרמאַכט זיך דאָס געסל מיט אַ הויכן, הילצערנעם פּאַרקאַן, דורך וואַנען ס'קוקן אריבער ליפּעס און קאַשטאַן־ביימער. קיין הייזער פאַרמאָגט דאָס דאָזיקע געסל אויך נישט. פון איין זייט הייבט זיך דער געלער, געמויערטער פּאַרקאַן פון קרימינאַל, פון דער צווייטער זייט — איין אָפּגעריסן, אַלט הייזל. אַ מקום פאַר שוואַלבן און פאַר קעץ.

ס'קרימינאַל אַליין שטייט הויך און לאַנג צעוואַקסן. אויף געדיכטע שורות קליינע, פאַרקראַטעטע פענצטערלעך הענגען בלעכענע דעכלעך, אַזוי ווי ראַנצעס אויף זעלנערישע פּלייצעס.

דאָ, הינטער דער געלער, לאַנגער מויער, דרייט זיך ארום הין און צוריק אַ זעלנער מיט אַ ביקס. אַזוי ווי אַן אומרו, וואָס קען נישט מאַכן קיין טריט מער און קיין טריט ווייניקער.

פאַר אים, פאַר דעם דאָזיקן זעלנער, טאָר מען נאָענט נישט פאַר־בייגיין. מען טאָר זיך נישט אָפּשטעלן, און מען טאָר נישט קוקן אויף אים. ער אַליין קוקט אויך נישט אויף קיינעם. ער טאָר מער נישט זען, ווי די בלעכענע דעכלעך אויף די פאַרקראַטעטע פענצטער און דאָס

שכנותדיקע הייזל, ווו קיינער גייט נישט אריין און קיינער גייט נישט ארויס.

דאָס הייזל איז אויך אַ געלס. די פענצטער שטייען דאָ פינצטערע, שווארצע.

איין שטיינערן טרעפּל, ארומגענומען ביי די זייטן מיט קופּקעלעך גראָז, פירט צו אַן אָפּגעשיילטער, ברוינער טיר אָן אַ קליאַמקע. אַ שווארץ, פאַרוועבט לאָך זאָגט עדות, אַז אינעווייניק מוז זיין קאַלט און פינצטער, אַז אין די ווינקלען דאַרטן הענגען גאַנצע חמרים מיט שפּינוועבס.

מענטשן האָבן טאַקע דערציילט, אַז אַמאָל האָט אין דאָזיקן הייזל געוווינט אַ רוסישער קאַפּיטאַן. ער האָט געזאָלט האָבן אַ יונג ווייב מיט גאָלדענע האָר און שווארצע אויגן, האָט זי זיך פאַרליבט אין אַ פּוילישן כראַביע און איז אַנטלאָפן מיט אים.

דער קאַפּיטאַן האָט עס זיך גענומען צום האַרץ, אַז ער האָט זיך אַזש אויפגעהאָנגען. טאַקע דאָ, אין דעם הייזל. ביזן היינטיקן טאָג געדענקט קיינער נישט, צי מען האָט אים פונדאַנען ארויסגענומען און צי מען האָט אים קובר געווען.

פונדעסטוועגן האָט מיין מאַמע נישט קיין מורא געהאַט און געדונגען, דאָ אין שכנות, די נייע דירה.

אַ נידעריק, געעפנט טויער פון ווייסע, געקאַלכטע שטאַכעטן האָט געפירט אין אַ גרויסן, געגרוימען הויף אריין, ווו פון אַ זייט ארויס האָט זיך געהויבן אַ לאַנגע געביידע מיט אַ סך געדיכט-באַזעצטע פענצטער.

צווישן די אַלע פענצטער איז אויך געווען אונדזער דירה

אַ שיינע דירה, אַ ליכטיקע. די קיך — אַ קליינע, ענלעך צו אַלע קיכן, וואָס מיר האָבן ביז אַהער געהאַט. דערפאַר אָבער האָט מען אין שטוב געקאָנט ארומפאָרן אין אַ קאַטש מיט גומענע רעדער.

אַ פירקאַנטיקער, הויך אונטערגעהויבענער בעליק, צוויי גרויסע פענצטער, קלאָר-געוואַשענע, האָבן ארויסגעקוקט אין אַ סאָד אריין. אין מיינע אויגן האָט די שטוב אויסגעזען, ווי יענע שיינע „פּאַקאָיעס", וואָס מרדכי-מענדל האָט געהאַט אויף דער „ווייסופקע".

ס'איז דאָ אַלץ ניי, פריש. די פּאָדלאָגע איז דאָ אויך געפאַרבט אויף רויט. די מאַמע זאָגט, אַז דאָס האָט מען געפאַרבט די פּאָדלאָגע עקסטרע פאַר אירעט-וועגן. אין קיין שום שטוב דאָ איז די פּאָדלאָגע נישט געפאַרבט אויף רויט.

ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס איצט איז שוין אַ שטיק נאָך סוכות. די ביימער הינטער די קלאָר־געוואַשענע שויבן שטייען שוין מיט אָפּגע־שיילטע, אויסגעטועטע צווייגן. אויף אַ טייל פון זיי קלעבן נאָך סימנים פון ווייסן קאַלך, מיט וועלכן מען האָט זיי אַרומגעשמירט פּסח־צייט. אַנ־דערע, די פּירות־ביימער, זענען איינגעהילט און אַרומגענומען מיט בינט־לעך שטרוי, אַזוי ווי מיט וואַרעמע פּאַטשיילעס.

אויף ביינאַכט כאַפּן שוין פרעסטלעך. אינדערפרי שטייען די שויבן פאַרהויכט. ס'גייט צו ווינטער.

אָבער אייביק וועט ער דאָך נישט געדויערן, דער ווינטער. ס'וועט דאָך אַמאָל קומען זומער אויך.

וועט מען דאָס אויפּפּראַלן דעמאָלט די פענצטער. וועלן דאָס די היינטיקע אָפּגעשיילטע ביימער אויפבליען.

כ'ווייס, אַז אין דעם ווינקל איז זומער־צייט שענער, ווי אין דער גאַנצער שטאָט. שענער ווי אין נייעם גאָרטן, וווּ מען לאָזט קיין יינגלעך אין לאַנגע קאַפּאָטעס נישט אַריין.

דערפאַר טאַקע האַלט איך, אַז די מאַמע האָט קלוג געטון מיט דער נייער דירה.

עפּעס אַ קלייניקייט אַזאַ רחבות פון אַ הויף? מען קען פאָרן און רייטן. מ'קען אויפשטעלן נאָך דריי קאַמעניצעס און ער וועט נאָך אַלץ בלייבן גרויסער הויף. חוץ לזה ציט זיך אין סאַמע עק הויף אַ גאָרטן, אַרומגעפּאַרקאַנט מיט הויכע, שמאָלע שטאַכעטן. ס'איז אַ גאָרטן מיט אַ סאָד צוזאַמען. ס'וואַקסן בלומען און קאַרשן, ווייַנפּערלעך מיט עפּל.

די באַלעבאָסטע פון הויז, — אַ גרויע גויע, וואָס וווינט אויף דער לובלינער גאַס — האַלט אַן עקסטרע מענטש צום גאָרטן, אַן אַלטן, אַן איינגעבויגענעם, אַזוי ווי אַ קזשאַק.

ער גייט דאָ אַרום, דער דאָזיקער אַלטער, מיט אַ גרויסער שער, מיט אַ בלעכענער קאַן וואַסער. ער צופּט און שניידט, פאַרזייעט און קאַפּעט אונטער. ער האַלט אויך, אַזוי ווי יענער אויף דער „ווייסופּקע”, אַז די בלומען זענען זיינע אייניקלעך...

אַ שאָד, וואָס רייזל מרדכי־מענדלס איז דאָ נישטאָ. זי וואָלט שוין געוווּסט אָנצורופן די אַלע בלומען מיט זייערע אמתדיקע נעמען. זי וואָלט געהאַט אַ גרויסע פרייד דאָ נאָכדעם, ווי מען האָט זי אַרויסגעטריבן פון דער „ווייסופּקע”.

יאנקל, דער נייער חבר מיינער, וואס וווינט אויף דעם הויף, זאגט, אז זומער שלאפט מען דא אין דרויסן. טאקע דארט, ביים פארקאן פון גארטן. אלע שלאפן אין דרויסן. אפילו דער פוילישער סטראזשניק מיטן רוסישן ווייב און אפילו זייער בלאנד שיקסעלע, יאנינקע.

***

מיט יאנקלען ווער איך חבר באלד אין ערשטן טאג פון אונדזער אריינציען זיך. ער העלפט אראפלאדעווען פון וואגן, ער שרייט זיך איבער מיט מנשה קלאפער, אזוי ווי מיט זיינס גלייכן.

יאנקל איז א ייִנגל אין מיינע יארן, נאר קלענער פאר מיר, דארער, מיט א פול פנים זומער־שפרענקעלעך.

זיי זיצן אים, די זומער־שפרענקעלעך, אין די אויגן, אויף דער נאז, אין די אויערן און אפילו אויף די ליפן. ער איז אינגאנצן באשיט מיט זיי, אזוי ווי א פארברוינט ציבעלע־פלעצל מיט קמינעק.

יאנקל דערציילט, אז ער איז שוין געווען אמאל אין ווארשע. דארט, זאגט ער, איז ער געפארן אויף א שיף. מען פארט, זאגט ער, ביז מען קומט־צו צו א בריק. נישט עפעס דארט צו א הילצערן בריקל, נאר צו אן אייזערנער, צו א שטאלענער, מיט א דאך, מיט שטאבעס אייזן, וואס זענען געפלאכטן איינס אין אנדערן אריין א שטייגער, ווי שקאטסקע קראטן. אין ווארשע, זאגט יאנקל, קען ער איינעם, וואס פארמאגט אן אייגענע קארוזעלע מיט אפשר הונדערט קאטארינקעס, מיט אן א שיעור פאפוגעס, מיט צוויי ווייסע בערן און מיט אזעלכע אויסטערליש־קאלירטע פייגל, וואס די וועלט האט עם נאך נישט געזען.

יענער, זאגט יאנקל, איז א ייד. ער גייט אין א לעדערנעם, גלאנצדיקן דאשיק און דאוונט אלע טאג.

ער, יאנקל אליין, האט געוואלט בלייבן ביי יענעם אין ווארשע. מען האט אים געוואלט — זאגט ער — געבן א קאטארינקע מיט צוויי פאפוגעס, מיט א ווייס מייזל, ער זאל גיין איבער די הייף און ווייזן קונצן.

האט אבער דער טאטע זיינער, יארמע בעל־עגלה, נישט צוגעלאזט. ער האט יאנקלען געקאטעוועט מיט א לעדערנעם פאסיק, געבונדן אים מיט א שטריק און אזוי ארום געברענגט אים צוריק אהיים.

אויף יאַנקלס טאַטן איז עס צו גלויבן. ער פאַרמאָגט, דער דאָזיקער טאַטע, צוויי אַקסלען, קאָן ער אויף זיי אָנשפּאַרן אַ פערד מיט אַ וואָגן. אַז ער רעדט, יאַנקלס טאַטע, גייט דאָס קול זיינס נישט פון מויל, נאָר אַזוי ווי פון אַ בלאָז־זאַק ארויס. ער האָט טאַקע נישט קיין קול, נאָר אַזאַ מין ברומעכטס, וואָס הענגט אים אויף די גרויסע, בלאָנדע וואָנסעס און אויף דער צעקנוילטער, געלער באָרד.

יאַנקלס טאַטע האָט זיין אייגנס נישט מער, ווי איין פּאָר פערד. ער האָט זיי שוין יאָרן, די פערד. זיי זענען ביי אים, זאָגט ער, דאָס שוואַרץ־אַפּל פון אויג.

צו די פערד רעדט ער, אַזוי ווי צו דערוואַקסענע מענטשן, ער ציטערט איבער זיי מער, ווי איבערן אייגענעם ווייב און איבער די אייגענע קינדער.

— דער קאַשטאַן — זאָגט ער — האָט דאָס הייַנט קיין עין־הרע אַביסל געאַכלט!

און קוקט ער זיך צו צום אַנדערן פערד, צו דער ווייסער קאָבילע, צעשמייכלט זיך זיין געלע באָרד און די גרויסע, קיילעכדיקע אויגן ווינקען צום ווייב:

— זי דאַרף האָבן, אַ געזונט איר אין די ביינער אריין, אַן אָגער, ווי ס'לעבן, דאַרף זי האָבן...

די ווייסע קאָבילע איז טאַקע אַן אויסטערליש פערד. אַ פערד — אַ שטיק אומרו.

זי האָט אַ לאַנגן, גרויען ווײַדל, אַ געל־פאַרברודיקטן, אַ האַלב־אויסגעקראַכענעם, וואָס זאָגט עדות, אַז זי איז שוין נישט פון די מיידל־שע יאָרן. פונדעסטוועגן פאַרמאָגט זי אַ חנעוודיקע, לענגלעכע מאָרדע און קלוגע, לאַכנדיקע אויגן.

יאָרמע האָט פון דער דאָזיקער קאָבילע צו זינגען און צו זאָגן. עס ברענט אין איר אַ נישט־אויסגעלאָשן פייער. זי קאָן רואיק נישט איינ־שטיין אויף קיין אָרט. דאָ קאָפּעט זי, דאָ צעהאַקט זי די פּאָדקאָוועס, דאָ שטעלט זי זיך אויף די פאָדערשטע צוויי פיס און הירזשעט אינמיטן דער נאַכט פון שטאַל ארויס מיט אַזאַ ווילד, צעשיט געלעכטער, אַזוי ווי זי וואָלט פון זינען אַראָפּ.

אין שכנות מיט דער דאָזיקער בריה, שטייט אין שטאַל יאָרמע בעל־עגלהס צווייטער פּרנסה־געבער — דער קאַשטאַן. ער איז אַן אָגער, אָבער

זאט מיט יאָרן און זאט, זעט אויס, מיט קאַבילעס און מיט קליאַטשעס. ער פאַראַרבעט מער, ווי צוויי יונגע פערד. ער איז דויערעוודיק, ער קאָן פאַרטראָגן קעלט מיט היץ, ער קאָן זיך באַגיין אפילו אָן פרעסן, אבי מען זאָל אים לאָזן רואיק קוקן ערגעץ אין דער וועלט אריין און טראַכטן.

אָן אָנגער א חוש. עס ארט אים נישט דאָס ווילדע הירזשען פון זיין צערייצטער שכנטע. עס גייט אים גאָרנישט אָן, ווען די ווייסע ליגט ארויף די פייכטע מאָרדע אויף זיין אלטן קאַרק. זי צערטלט און גלעט אים מיט דער לאַנגער, חנעוודיקער מאָרדע, זי הירזשעט אים גלייך אין נאַריש־פאַרטראַכטן פרצוף אריין אָבער ער שטייט, ווי ער וואָלט נישט געווען קיין היגער.

יאַרמע בעל־עגלה כאַפּט טייל מאָל פּאַר כעס די בייטש און נעמט שפּיציק שמייסן דעם קאַשטאַן איבער די פּיס:

— מאַנספּאַרשוין מיינער! — וואָרטשעט ער — וואָס שטייסטו, ווי א ליימענער גולם, וואָס? אז אַן אונטערגאַנג זאָל אויף דיר קומען, רבש״ע...

אָבער דעם „מאַנספּאַרשוין״ נעמט אפילו נישט די בייטש אויך. ער האָט דאָרט עפּעס זיינס אין זינען. זיין האַרץ ווערט נישט גערירט נישט פון יאַרמעס כעס און נישט פון דער קאַבילעס פאַרבענקט געשריי.

מוז יאַרמע בעל־עגלה אָנקומען צו פרעמדע. ווינט טאַקע א גוי אויף דער „מאַריאַצקע״, אַן אַלטער גוי, א פאַרשימלטער. ער לאָמט אויף א פוס און קוקט אויף איין אויג. פאַרמאָגט דער דאָזיקער גוי אַן אָגער, וואָס טוט נישט מער, נאָר פרעסט און זויפט און פאָרעט זיך מיט פרעמדע פערד פון נקבהשן מין.

זאָגט מיר איינמאָל יאַנקל, דער חבר מיינער, אז היינט וועט יע־נער גוי אַהערברענגען דאָ דעם אָגער. כ׳זאָל נישט אַוועקגיין, וועל איך עפּעס זען.

געווען איז עס שבת. ס׳האָט געבלאָזן א ווינט. די מאַמע האָט גע־זאָלט גיין צו דער מומע מרים, האָט זי אָבער געהאַלטן אין מיטן לייענען א מעשה־ביכל און נישט געקאָנט זיך דערפון אָפּרייסן. דער טאַטע איז געשלאָפן צוגעדעקט מיטן איבערבעט איבערן קאָפּ. איך האָב שוין גע־האָט אָפּגעזאָגט „ברכי נפשי״ און געוואַרט, יאַנקל זאָל מיר געבן א צייכן, כ׳זאָל ארויס אינדרויסן.

הינטער די פענצטער האָבן זיך אומהדיק צערוישט די ביימער. א

קייטל פון לאָדן אין דרויסן האָט נישט אויפגעהערט צו קרעכצן און צו קלאַפּן אין דער וואַנט אריין. דער הימל האָט זיך פאַרצויגן מיט א געל־גרויער מראה. אָט הייבט אָן שנייען.

אָבער דער גוי האָט נישט געקוקט דערויף און געברענגט צו פירן דעם אָגער. יארמע בעל־עגלה איז שוין געווען נאָכן שלאָף און נאָך „ברכי נפשי". ער איז ארוים אויפן הויף אין א געקראַטעטן שפּאַנצער, א פּאַטש געטון דעם אָגער אין הינטן אריין, פון וואָס יענער האָט א צאַפּל געטון און גענומען אומרואיק ציטערן מיט די פיס.

פון שטאַל האָט זיך פּלוצלינג דערטראָגן א הירזשען. דער שוואַר־צער, אויסגעפּאַשעטער אָגער האָט גדלותדיק אויפגעשטעלט דעם האַלדז, גענומען ציטערן מיט די אויערן און צוריק געענטפערט מיט א הירזשען, מיט א געדיכטן, מיט א מאַנסבילשן.

איך מיט יאַנקלען האָבן זיך ארייַנגעכאַפּט אין שטאַל פריער. מיר האָבן זיך פאַרשטעקט אין א ווינקל. אין שטאַל איז געשטאַנען א וואַרע־מער ריח פון פערדיש מיסט. ס'איז געווען טונקל. אָבער, אַז מען האָט זיך גוט אייַנגעקוקט, האָט מען אַלץ געקאָנט זען.

די ווייסע קאָבילע האָט זיך נאָך אַמאָל צעהירזשעט, אומגעקוקט זיך מיט אירע קלוגע, לאַכנדיקע אויגן, א ווײַלע פאַרהאַלטן זיי אויף אונדז, אַזוי ווי זי וואָלט ביי אונדז, ייִנגלעך, עפּעס געמאָנט.

נאָר אָט האָט דער לאָמער גוי ארייַנגעפירט דעם בחור זייַנעם. די קאָבילע האָט זיך שוין נישט צעהירזשעט, נאָר צעשריגן, צעסאַפּעט זיך. זי האָט זיך געגעבן א שטעל אויף די פאָדערשטע פיס, גענומען קאָפּען, קלאַפּן אין א ברעט אריין, רייסן די קייט, אויף וועלכער זי איז געווען אָנגעבונדן.

ער, דער שוואַרצער אָגער, האָט אויך נישט געשוויגן. ער האָט א ריס געטון מיטן קאָפּ, פון די נאָזלעכער האָט א זעץ געטון מיט א ווייסער פּאַרע.

איך האָב מיך צוגערוקט נענטער צו יאַנקלען. כ'האָב מורא געהאַט, דער אָגער זאָל נישט ארויף אויף אונדז און צערייַבן אונדז אויף שטיק־לעך.

יאַנקל האָט געקוקט מיט איבערגעדרייטע אויגן. ער האָט מיך נישט געהערט, נישט געזען. איך האָב געפילט, ווי יאַנקל וואַרפט זיך אײַנגאַנצן.

אין שטאל איז געוואָרן הײס. ביידע פערד האָבן זיך מיטאמאָל צע־הירזשעט, צעלאַכט זיך אזוי ארום.

דער לאָמער גוי האָט אָפּגעלאָזט זיין בחור. די קאָבילע איז מיט־אמאָל נידעריקער געוואָרן, אראָפּגעזעצטער, ברייטער. דער אָגער האָט זיך אויסגעצויגן. ער איז געוואָרן גרעסער און לענגער. מיטאמאָל האָט ער זיך געגעבן א ריס אויף אויף די פאָדערשטע פיס, ארויפגעכאַפּט זיך אויף זיין קרבן, איינגעגעסן זיך אין קארק מיט די ציין.

איז געגאַנגען איבערן שטאל א געקלינגעריי פון קייטן, א רייסן פון ברעטער פון מיסט ארויס, פון די זשלאָבעס מיט היי. פון די פערדי־שע פעלן האָט געזעצט א פארע, א פרייכעניש, דעם אָטעם נישט צו כאַפּן.

מוז זיין, אז מיט מיר איז עפּעס געשען. דער קאָפּ, זעט אויס, האָט זיך מיר פארדרייט. כ׳האָב נישט געשפּירט ס׳הארץ. די הענט זע־נען געוואָרן שלאַבריק, שווער. צי האָט מיך יאַנקל ארויסגעפירט, צי וואָס? נאָר כ׳בין א לאַנגע צייט געזעסן אויפן הויף, אויפן ווינט און כ׳האָב נישט געוווּסט און נישט געזען, וואָס ס׳איז דאָרטן געוואָרן שפּעטער.

מיט יאַנקלען האָב איך מיך א פּאָר טעג נישט געטראָפן. די ווייסע האָט אויפגעהערט צו הירזשען. א צייט האָט זי נישט געקאָפּעט און נישט צעהאַקט די פּאָדקאָוועס.

נאָר אז זי האָט אויפסניי אָנגעהויבן ווייוועז, און דער לאָמער גוי מיטן אָגער איז ווידער געקומען — האָב איך שוין אין שטאל אריין מער נישט געוואָלט גיין.

איז אָט מיט דער דאָזיקער ווייסער קאָבילע און מיטן פארמרה־שחורהטן קאַשטאַן מאַכט יאַרמע בעל־עגלה צוויי מאָל „יאַזדעס" קיין וואַרשע. דאָרט, אינמיטן הויף, שטייט יאַרמעס אָמניבוס, וואָס די צוויי פּרנסה־געבער זיינע שלעפּן, אָנגעשטופּט מיט פּאַסאַזשירן.

דער אָמניבוס איז א הויכער, א לאַנגער, אזוי ווי יאַרמע בעל־עגלה אַליין. דער דאַך, צוזאַמענגעקלאַפּט און צוזאַמענגעסטריגעוועט פון אַלטע שטיקער בלעך, פאַלט אראָפּ פון ביידע זייטן קיילעכדיק. לינקס פאַרהאַלט ער זיך אינמיטן און מיידט אויס יענע וועגטל, וווּ ס׳איז אויסגעשניטן א טירל צוזאַמען מיט א פענצטערל אין דער וועלט אריין. דאָס פענצ־טערל, א חושכדיקס, אָן אָפּגעריסנס פון ווינטן און פון רעגנס, איז פאַר־שטעקט מיט שמאַטעס און פאַרקלאַפּט מיט ברעטלעך.

יארמע בעל־עגלה זאָגט, אז אַט פון דעם פענצטערל זעט ער די גאַנ־צע וועלט. ער זעט סטויגעס היי מיט פויערישע כאַטעס. ער זעט קי אויף לאָנקעס, הילצערנע בריקלעך איבערגעוואָרפן איבער שמאָלע וואסערלעך. דורך דאַנען זעט יארמע בעל־עגלה קליינע שטעטלעך מיט נאָך קלענערע יידן. שרפות אין דערפער, צלמים פון קלויסטערס, בית־עולמס מיט, להבדיל, צמענטאַרשעס.

פרייטיק פארנאַכט, סיי זומער, סיי ווינטער, א שעה פאר ליכט־צינדן, קומט יארמע בעל־עגלה צוריק פון ווארשע. ברודיק, גרוי פון שטויב, אזוי ער ווי די פערד, פארפאַרט יארמע אינמיטן הויף אריין און ווארפט אראָפּ פון זיך די גאַנצע וואָך וואלגערן זיך אין פרעמדע איינפאַר־הייזער און עסן פון פרעמדע שיסלען.

נאָך יעדער „יאַזדע" זעט יארמע בעל־עגלה אויס איינגעדאַרטער, עלטער. ער קומט מיט פארנעפּלטע, נישט אויסגעשלאָפענע אויגן. די פערד ברענגען צוריק איינגעפאַלענע ריפּן.

פונדעסטוועגן, כאָטש ער איז פארשוויצט און פילט נישט קיין איין גאַנץ אבר אין זיך — שפרינגט ער גיך אראָפּ, טוט־אויס די שווערע, האָ־ריקע „באָנדע" און צעשרייט זיך אין הויף אריין:

— יאנקל, ווו ביסטו, ווו? נו, א סוף, שפּאַן אויס די פערד. אַן אונטערגאַנג זאָל אויף דיר קומען. גיב זיי צו פּאָיען. ווארף אונטער אביסל אָבראָק. ריר דיך, ממזר!

קומט ארויס צוזאַמען מיט יאנקלען יארמע בעל־עגלהס ווייב, א יידענע פון א יאָר פערציק, א קיילעכדיקע, אַן אויסגעצוואָגענע לכבוד שבת. זי גייט אַקעגן איר מאַן מיט א ברייט־צעשמייכלט פנים:

— סקאָציל קומט, יארמע! וואָס עפּעס הייגט אזוי שפּעט?

— ווער זאָגט, אז ס'איז שפּעט?

— דאכט זיך מיר, אז ס'איז היינט שפּעטער, ווי פאראכטאָגן.

— ס'דאכט זיך דיר. ס'איז נישט שפּעטער.

זי העלפט אים ארויסשלעפּן פון אָמניבוס ס'ביסל צידה־לדרך, וואָס יארמע ברענגט מיט פון ווארשע: אביסל פייגן מיט טייטלען, א לאַנגן, הארטן ווורשט מיט א ווייס־פארשימלטער הויט. זי קריכט אין אָמניבוס אריין מיט אירע היים־געסקלאַרעוועטע פליישן, א ריינע, א וואַרעמע. פארגעסט יארמע, אז ער איז הונגעריק, אז ס'האַלט שוין ביי ליכט־

בענטשן, אַז ער איז נאָך אַפּילו נישט אַרומגעוואַשן. ער רוקט זיך צו נאָענט און פֿרעגט מיט אַ צעשמייכלט פּנים:

— ס'מאַכסטו, גאָלדע?

— אַ דאַנק פֿאַרן פֿרעגן. און דו וואָס מאַכסט?

— ש'קשה...

— כאַטש אַ גוטע „יאַזדע" געהאַט?

— ש'קשה... נאָר די קאָבילע זאָל איינגעמען אַ פּגירה.

— וואָס איז שוין ווייטער?

— אַ לאָסוך, האָב איר אַ שוואַרץ לעבן!

— אַזוי ווי אַלע נקבות... — צעלאַכט זיך דער גאַנצער גוף פֿון יאַרמע בעל־עגלהס ווייב.

— הע־הע — לאַכט צוריק יאַרמע. און אַזוי ווי ער שטייט און גייט, לייגט ער אַוועק אַ גרויסע האַנט אויף איר פּולער, אויסגעבוזעמ־טער בלוזקע — שוין האָבן אַזאַ יאָר, וואָס פֿאַר אַ שטיקל דו ביסט...

— הער אויף, משוגענער — רוקט זיך די יידענע אַביסל אָפּ — גיי שוין אַריין, וואַש דיך אָפּ.

אין דרויסן בלייבט יאַנקל, יאַרמע בעל־עגלהס אַ יינגל פֿון ערשטן ווייב. ער שפּאַנט אויס די פֿערד, ער גיט זיי צו פּאַיען, ער וואַרפֿט זיי אונטער אַביסל אָבראַק און בשעת מעשה זאָגט ער מיר, אַז היינט ביינאַכט וועט דער טאַטע זיינער שלאָפֿן מיט דער מומען אין איין בעט. אַלע פֿרייטיק־צונאַכטס שלאָפֿן זיי צוזאַמען.

איך העלף יאַנקלען וואַשן דעם אָמניבוס. יאַנקל האָט מיך אויס־געלערנט, ער זאָגט, יאַנקל, אַז ער וועט מיך אויסלערנען זיין אַ שמייִ־סער אויך. אַז כ'על קאָנען די מלאכה, זאָגט ער, וועלן מיר זיך אָנזאַמ־לען געלט און אַליין קויפֿן אַן אָמניבוס מיט אַ פֿערד. מ'ע'מיר אויך ווערן שמייסערס און מ'ע'מיר פֿאָרן מיט פּאַסאַזשירן קיין וואַרשע. אין וואַר־שע, זאָגט ער, וועט ער מיר ווייזן די שיף, אויף וועלכער ער איז געפֿאָרן און וועט מיך באַקענען מיט יענעם, וואָס פֿאַרמאָגט די קאַטאַרינקע מיט די ווייסע בערן.

דערווייל גיס איך אויף די פֿאַרבלאָטיקטע רעדער איין קובעל וואַ־סער מיט נאָך אַ קובעל וואַסער. יאַנקל ווישט די „סטריכעס" מיט גרויסע וויכעטשעס שטרוי. איך קריך אַרויף אין דער הויך, רייב דאָרטן דעם בלעכענעם, געלאַטעטן דאַך, ביז ער הייבט אָן אַזש גלאַנצן. דערנאָך קריכן

מירביידע אריין אין אויסגעקנוילטן שטרוי פון אמניבוס, וואס שמעקט מיט שווייסיקער אויסגעווארעמטקייט פון יידן און גויים, יאנקל רעדט ווידער וועגן זיין מומע, וואס שלאפט מיטן טאטן און וועגן ווייטן, שיינעם ווארשע.

***

אט אזוי איז עס געווען אין דער נייער דירה. וואס אן אמת, האט דער טאטע געהאט פאראיבל אויף דער מאמען. נישט, חלילה, צוליב דער דירה, נאר צוליב דעם, וואס ער האט אפילו נישט געוווסט, אז די מאמע האט זיך געהאט בדעה ארויסצוציען פון דער אלטער.

ער איז אהיימגעקומען אויפדערנאכט, אין דער אלטער דירה אריין, ווי געווענלעך. זעט ער, אז אין די פענצטער איז פינצטער און אז די טיר איז פארשלאסן. קלאפט ער:

— פרימעט, פרימעט!

פרימעט האט נישט געענפערט. האט עס אים אפילו גענארט, אבער חידושלעך איז עס אים נישט געווען, א סך מאל האט ער די מאמע נישט געטראפן אין שטוב און א סך מאל האט ער אזוי געקלאפט.

היינט אבער, ווי ער איז אזוי געשטאנען און געקלאפט, האט זיך געעפנט א שכנישע טיר.

אן אלטער, ווייבערישער קאפ האט זיך ארויסגעשטעקט און געפרעגט:

— פאניע קופיעץ?

— יא, איך. אפשר ווייסט איר פאני מארצינאווא, וווּ מיין ווייב איז אהינגעקומען?

— ארויסגעצויגן זיך.

— וואעס?

— היינט אינדערפרי ארויסגעצויגן זיך.

— מיינע שונאים!

— יא, פאניע קופיעץ. הינטערן קרימינאל ארונטער.

— וואס עפעס הינטערן קרימינאל ארונטער?

— ווייס איך? זי האט געהייסן זאגן, די פאני פרימעט, אז זי ציט זיך דארטן, ווו יארמע בעל־עגלה וווינט.

דער טאַטע האָט עס שפּעטער דערציילט דער גאַנצער משפּחה מיט פּאַראַיבל און מיט פאַרוווּרף. אין דער נייער דירה אַריין איז ער געקומען אַ ברוגזער, אַ פאַרמאַכטער.

אויף דער שפּיץ נאָז איז אים געלעגן דער הונגער. אויף די וואַנסעס, אין דער צעקנייטשטער באָרד האָט זיך געהאַלטן די קעלט פון די פעלדער, וווּ ער האָט זיך אַ גאַנצן טאָג אַרומגעוואַלגערט.

אין דער נייער שטוב איז שוין כּמעט אַלץ געווען צוזאַמענגעשטעלט. מנשה קלאַפּער מיט יאַנקל יאַרמע בעל־עגלהס האָבן צוגעהאָלפן. איך אַליין האָב אויך אונטערגעשפּאַרט אַן אַקסל, אַרונטערגערוקט דאָרט, וווּ מען דאַרף, אַ שטיקל האַלץ, צעבראָכן דאָס גלעזל פון לאָמפּ, אָבער מען האָט צוזאַמענגעשטעלט.

אַז דער טאַטע איז אַריין, איז אים די מאַמע אַנטקעגנגעלאָפן אַ צעשויבערטע, מיט פאַרשאַרצטע עלנבויגנס:

— נו, לייזער, וואָס זאָגסטו, העט? זע נאָר די דירה. ס'איז דאָך אַ מלכות, נישט קיין דירה!

— אָבער וואָס עפּעס?

— כ'האָב שוין נישט געקאָנט מער. ס'האָט מיך געשטיקט דאָרטן.

— האָסט דאָך געקאָנט זאָגן.

— אַז כ'האָב אַליין נישט געוווּסט. און ס'אַנדערע... כ'ווייס? אפשר וואָלסטו נישט געוואָלט. און אַזוי — שוין. פּטור. זאָל זיין מיט מזל.

די מאַמע האָט גערעדט גיך, געפּאָרעט זיך אַרום טאַטן, אַזוי ווי אַ פאַרשולדיקטע. דער טאַטע איז געשטאַנען ביי דער טיר מיט אַ שפּיץ צונג אין אַ ווינקל פון מויל. ער האָט דאָס שפּיצל איבערגעלייגט אין צווייטן ווינקל אַריין. אַ סימן, אַז דער טויש איז נישט קיין שלעכטער. נישט מער — פאַרוואָס האָט מען עפּעס נישט געוואַרט אויף אים? און ווער האָט דאָס צונויפגעשטעלט די זאַכן, ווער?

— מ'האָט שוין צונויפגעשטעלט.

— די בעטן אויך?

— זעסט דאָך.

— כ'זע טאַקע. אָבער צי האָט מען דאָרט עפּעס נישט אָפּגעבראָכן.

— חלילה.

— און די שאַנק ווער האָט אויפגעשטעלט?

— אויך דער אייגענער.

— ווער איז ער דאָס, דער אויפשטעלער?

— מנשה קלאַפּער.

— נגע... מנשה קלאַפּער. נאָר ער האָט דאָך געקאָנט אַ תל מאַכן פון דער שאַנק, האָט ער דאָך געקאָנט.

— מ'מאַכט נישט קיין תל. זי שטייט גאַנץ גוט. נו, שוין. טו דיך אויס. גיי, וואַש דיך. כ'האָב געקאָכט לעבער, האָב איך געקאָכט.

אָבער דער טאַטע האָט זיך אַזוי גיך נישט אויסגעטון. ער האָט צו־ערשט גוט באַטראַכט די אויפגעשטעלטע בעטן, אַרויפגעזעצט זיך אויף די באָקעס, דערנאָך האָט ער גענומען מעדיטירן איבער דער שאַנק. גע־עפנט און פאַרמאַכט די טירלעך, געדרייט מיטן קאָפּ, איינגעצויגן די נאָז און ווידער אַמאָל געפּרווט די טירלעך.

— וואָס גייט עס אַזוי שווער, וואָס? ס'סקריפּעט. מ יי ן שאַנק סקריפּעט נישט.

— וועסט שוין מאָרגן, מערטשעם, צורעכט מאַכן. גיי, וואַש דיך שוין, גיי.

אויפן טיש איז געלעגן אַ גרויס, קיילעכדיק ברויט מיט קאָפּער, אונטערגעשיט מיט אַ סך מעל. שמואל־שיעס ברויט. דעם טאַטנס גרעס־טע „עבודה זרה".

האָט שוין דער טאַטע נישט געזאָגט קיין חסרונות, נאָר געשניטן פון ברויט קליינע, קאַנטיקע כזיתן, געטונקט זיי אין דער ברוינער לע־בער־זויזע און נישט אויפגעהערט צו קוקן אויף דער שאַנק, וואָס עפּעס אַ מנשה קלאַפּער האָט צוזאַמענגעשטעלט, אָן זיין וויסן און אָן זיין הסכמה.

קאַפּיטל פופצן

דאַכט זיך, אַז פון דער דאָזיקער דירה זענען שוין אַלע צופרידן געווען. די מאַמע, דער טאַטע, איך — אַוודאי און אַוודאי. און אין אמתן, ווו איז נאָך געווען אַזוי טרוקן און וואַרעם, ווי דאָ?

אַז ס'וועט קומען זומער — זאָגט יאַנקל — וועט מען זיך נישט האָבן, ווו אַהינצוטון פון די אַלע עפּל מיט באַרנעס, פון די אַלע קאַרשן מיט ווייַנפּערלעך, וואָס וואַקסן דאָ. און גלאַט... יאַנקל אַליין, דער חבר

מיינער... ווער נאָך קאָן דערציילן אַזעלכע שיינע מעשיות פון וואַרשע, ווי ער? ווו נאָך האָב איך געהאַט אַזאַ גוטן חבר, ווי יאַנקל?

און דאָך, אַז ס'איז אַריבער אַ שטיקל צייט, האָט מיין מאַמע מיט־אַמאָל אָנגעהויבן קרימען מיט דער נאָז. די דירה הינטערן קרימינאַל איז איר עפּעס נישט איינגעגאַנגען. מען קאָן נישט זאָגן, זי זאָל, חלילה, האָבן צו דער דירה גופא. פּאַרקערט. אַ טרוקענע דירה. אַ ליכטיקע דירה. מיט די שכנים, סיי מיט יאַרמע בעל־עגלהס ווייב, סיי מיט איטעלע די מעל־הענדלערין און סיי מיטן סטאַרשי סטראַזשניקס משפּחה, האָט זיך די מאַמע גוט פאַרהאַלטן. נישט מער, דער צוגאַנג צו דער דירה, דאָס געסל הינטערן קרימינאַל האָט זי אָנגעהויבן אַרן. מילא, בייטאָג איז נאָך „יאַ־קאָש" צו דערליידן. נאָר אַז ס'רוקט זיך אָן די נאַכט, זאָגט די מאַמע, פעלט אויפן מענטש אַזאַ „מאַרקאָטנעקייט", אַז ס'איז זיך נישטאָ ווו אהינצוטון.

די מאַמע האָט נישט געזאָגט אויף קלאָר, מיט וואָס ס'איז איר דאָ אויפדערנאַכט אַזוי „מאַרקאָטנע", נאָר איך האָב מיך שוין משער געווען אַליין.

יאַנקל האָט מיר שוין פריער געהאַט דערציילט אַ גאַנצע מעשה, איז עס טאַקע געווען איבער דער טבע. ס'הייסט נישט אַזוי ווייט איבער דער טבע, ווי ס'האָט פּשוט געשראָקן די מעשה זיינע.

אַזוי, למשל, איז צווישן דער געלער מויער פון קרימינאַל און צווישן דעם פּאַרוואָרלאָזטן הייזל, ווו ס'האָט זיך אַמאָל אויפגעהאַנגען דער רוסישער קאַפּיטאַן, אויף ביינאַכט אַראָפּגעפאַלן אַזאַ פינצטערניש, אַז מען האָט זי געקענט אָנטאַפּן מיט די הענט. אין קיין איין גאַס אין שטאָט, אפילו אין שול־געסל, איז נישט געשטאַנען אַזאַ חושך, ווי דאָ. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער גאַנצער חושך גייט פון דער זעלנערישער בוד־קע, וואָס האָט געדינט בייטאָג פאַר אַן אָפּרו־אָרט פאַרן קרימינאַל־שומר, און ביינאַכט פאַר אַ מקום פון שדים.

ביינאַכט איז די דאָזיקע זעלנערישע בודקע געשטאַנען הפקר. מען האָט ביינאַכט דאָס קרימינאַל געהיטן. האָבן זיך טאַקע פון דער בודקע אַרויס געטראָגן הייזעריקע קרעכצן. אַמאָל האָט מען פון דאָרט אַרויס־געשריגן, אַרויסגעלאַכט, און טיילמאָל האָט מען בפירוש געהערט, ווי מען פאַרקייכט זיך מיט דערשטיקטע אָפּגעריסענע קולות.

תחילת, ווי נאָר מיר האָבן זיך אַריינגעצויגן, איז ביי מיר אויס־

געקומען, אז די אַלע געשרייען מיט די קרעכצן גייען פון די פּאַרקראַ־טעטע הויקערס איבער די קרימינאַל־פענצטער. כ׳האָב פאַרשטאַנען, אַז אין תפיסה, ווו מען האַלט מענטשן געקאַוועט אין קייטן, מוז מען זיי ביינאַכט שמייסן און אָנטון גרויסע יסורים. אַזעלכע רוצחים, ווי שטשעפּ־קע מיט שערמאַנען, וואָס האָבן אויסגעשאָכטן גאַנצע משפּחות יידן און אונטערגעצונדן אַ טוץ פּריצישע הייף, וועט מען דאָך נישט גלאַט האַלטן אין קרימינאַל!

שפּעטער אָבער בין איך דערגאַנגען, אַז מען האַלט זיי יאָ גלאַט. אפשר טוט מען זיי דאָרט אָן יסורים. אָבער מיר, דאָ אין דרויסן, הערן נישט.

די געשרייען מיט די קרעכצן, וואָס פאַלן אין דער פינצטערניש אַריין, גייען טאַקע פון דער הילצערנער בודקע אַרויס. יאַנקל, מיין חבר, האָט עס מיר קלאָר געמאַכט.

— דאָ, אויף דעם אָרט — האָט ער מיר שטיל דערציילט — האָט זיך געמאַכט אַן אָפּלאָג די הויכע יוזשקע, די הור. זי איז אַ געשטיפּלטע — האָט ער מיר זיך אָנגעמשלט — זי גייט פאַרשווירן מיט אַ גזשיוווקעלע, אַזוי ווי די שקצים, וואָס פירן זאַמד.

די זעלנער האָבן שוין געוווּסט, ווו מען קאָן די הויכע יוזשקע טרעפן. זענען זיי געקומען און געגאַנגען. געקנאַקט סעמיעטשקעס, גע־שפּיגן אין דער בודקע אַריין, געשפּיגן אויף דער הויכער יוזשקע און גע־דונגען זיך.

זי אַליין איז געזעסן אויף דער שוועל פון דער בודקע, ווי אַ הון אויף אויסגעבריטע אייער. זי האָט מיטגעקנאַקט די סעמיעטשקעס, אַרויסגע־שפּיגן זיי צוריק, די זעלנער, אין די רוסישע פּנימער אַריין און גע־פרעגט:

— וויפל קאָנסטו געבן, זעמליאַטשאָק טייערער?...

מן־הסתם האָט דער „זעמליאַטשאָק" צוגעזאָגט אַ קליינעם מקח. האָט זיך די הויכע יוזשקע געגעבן אַ שטעל אויף אין דער בודקע און מיטן הייזעריקן, שנאָפּלדיקן קול אירן צעשריגן זיך:

— צו דער מאַמען דיינער גיי, פאַרשאָלטענער מאַסקאַל, אין חזיר־לאַנד אַריין!

ס׳איז געווען פינצטער. וואָס ס׳איז דאָרט דערנאָך געשען, האָט מען

נישט געזען. נאָר נאָך אַזאַ פּלוצלינגדיק געשריי איז מיטאַמאָל שטיל געוואָרן.

אַרום דער בודקע האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטיל דעבעניש, אַ כאָרכלען מיט העלדזער, אַ סאָפּען מיט נעז. ס'גאַנצע געסל מיטן געמויערטן הייזל פון קאַפּיטאַן, מיט די ליפּע־ביימער, מיט די קרימינאַל־פּענצטער — אַלץ האָט געסאָפּעט, שווייסיק געאָטעמט און אָנגעיאָגט אַ גרויסע אימה.

איז טאָקע ווי געווען צו יענעם מענטש, וואָס האָט אין אַזאַ צייט באַדאַרפט דורך דאָנען אדורכגיין. קללות, אַזוי ווי דאָס בילן פון אָפּגעלאָזטע הינט, געמיינע רייד, האָבן גענומען פאַלן פון אונטער די שטיינער אַפּער.

אַמאָל האָט אויך אַ שטיין געטראָפן אין קעגנאיבערדיקן פּלויט אריין, אַמאָל — אין אַ מענטשלעכן קאָפּ.

— דאָ באַלערי טשענזשקעי! — האָט יוזשקעס הייזעריק קול געשניטן, אַזוי ווי מיט אַ טעמפּער זעג, און אַ טיף־רוסיש קול, אַ ברוסטיקס, האָט אונטערגעהאַלטן:

— סוקין סין! מאַט טוואָיו...

האָט מען אויסגעמיטן צו גיין ביינאַכט דורכן געסל. מען איז באַדאַי געזעסן אין דער פינצטער און נישט געוואָלט אַרויסלויפן אין געוועלבל אריין נאָך אַ קוואַטירל נאַפט.

אינדערפרי האָט מען אין דער בודקע געטראָפן אָנגעשיט שאָלעכטס פון סעמיעטשקעס, שטיקער אַלטן קעלבאַס, אויסגעליידיקטע פלעשלעך פון בראָנפן. איז ביינאַכט אָנגעפאַלן אַ שניי, האָבן זיך אַרום דער בודקע געצייכנט איינגעקנייטשטע פלעקן, אַזוי ווי מען וואָלט זיך דאָ געקוילערט.

יאַנקל איז אַלע אינדערפרי געלאָפן קוקן. ער האָט עפּעס געזוכט אין צעקנייטשטן שניי. ער האָט געהאַט אַ טויט פּנים מיט אַ פאַרגאַווערט מויל.

איך האָב פאַר יאַנקלען אין יענע פרימאָרגנס מורא געהאַט. כ'האָב נישט געקאָנט קוקן אין טויטן פּנים אַריין זיינעם. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז מען שפּירט פון אים אַ מיאוסן ריח.

איינמאָל האָט מיר יאַנקל געזאָגט, אַז נעכטן האָט ער גערעדט מיט דער הויכער יוזשקע. זי האָט אים מכבד געווען מיט סעמיעטשקעס. זי האָט אים געגלעט, זאָגט ער, אונטער דער גאָמבע און האָט געזאָגט, ער

זאָל ברענגען אַ גילדן, וועט זי מיט אים אַריינגיין אין דער בודקע. ער מוז זיך, זאָגט ער, אָנזאַמלען אַ גילדן, אַרויסגנבענען זיך ביינאַכט פון בעט און אַהערקומען דאָ צו דער בודקע.

איך האָב יאַנקלען קלאָר נישט פאַרשטאַנען.

— וואָס הייסט? האָסט גאָר קיין מורא נישט?

— פאַר וועמען זאָל איך מורא האָבן?

— כ'ווייס? פאַר די זעלנער, פאַר די הויכע יוזשקע...

— ביסט אַן אָקס! — האָט ער מיר געענטפערט און אַזאַ מאַך געטון מיט דער האַנט, אַז איך האָב מיך געפילט אַקעגן אים זייער שפּל און אָרעם.

אוודאי, וואָס בין איך אַקעגן אַזאַ יאַנקל? אַז געווען איז ער שוין אין וואַרשע, אַז גערעדט האָט ער מיט דער הויכער יוזשקע. ער איז שוין אַ מענטש אַ גאַנצער, און איך? איך בין דאָך אַנטלאָפן פון האָדלען. איך האָב שוין אַ סך מאָל געוואָלט דערציילן יאַנקלען די גאַנצע מעשה. אָבער נאָכדעם, ווי יאַנקל האָט אַליין גערעדט מיט דער הויכער יוזשקע, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז יאַנקל וועט מאַכן פון מיר חוכא־וטלולא.

איז טאַקע אפשר קיין וווּנדער נישט, וואָס די מאַמע האָט געוואָרפן אַן אומחן אויף דער שיינער, ליכטיקער דירה.

דעם טאַטן איז די גאַנצע מעשה נישט אָנגעגאַנגען. מען האָט אים אָנגעוויזן אויף דער בודקע, מען האָט אים דערציילט וועגן דער הויכער יוזשקע, מיט די זעלנער. אָבער ער אַליין האָט עס נישט געזען. אַז ס'איז אים אויסגעקומען דורכצוגיין ביינאַכט דאָס געסל און מען האָט גענומען צו אים אַרויסשרייען פון דער בודקע, איז עס צו זיין טויבלעך אויער נישט דערגאַנגען.

דאָס איז איינמאָל אַוועק. צווייטנס — האָט דער טאַטע אין דער נייער דירה געהאַט די מאַמע אין דער היים. זי איז נישט געלאָפן, נישט צו דער מומע מרים, נישט צו דער באָבע ראָכל. דער טאַטע האָט נישט באַדאַרפט אַליין וואַרעמען דאָס איבערגעשטאַנענע ביסל עסן. ער איז נישט געזעסן ביים טיש אַליין, ווי אין די אַמאָליקע דירות. נישט געמוזט כסדר קוקן אויף די ליידיקע פיר ווענט און אויפן טרויעריקן פלעמל פון נאַפט־לעמפל.

אין יענע דירות האָט דער טאַטע כמעט ווי נישט געלאַכט. ער האָט

געהאט טענות צו דער מאמען, פארוואס זי לאזט אים אזוי איינעם אליין, פארוואס ס׳איז אין שטוב קאלט. ער האט געזאגט דער מאמען, אז ס׳יאגט אים פון שטוב ארויס, ווען זי איז נישטא.

דא אבער, אין דער דירה הינטערן קרימינאל, האט די מאמע מורא געהאט אויף ביינאכט ארויסצוגיין פון שטוב. די מומע מרים האט געשיקט פרעגן, פארוואס מען זעט זי נישט, די מאמע. די באבע ראכל האט זיך אליין מטריח געווען צו אונדז געוואר ווערן.

האט די מאמע געוויינט פאר איר, אז זי איז ארייננעפאלן מיט דער דירה, אז נישט דארט, אין דרויסן, שטייט ס׳קרימינאל, נאר דא, ביי איר אין שטוב, איז עס.

זי האט זיך געסודעט מיט דער באבען. זי האט געוואונקען אויף מיין זיים. זי האט זיך אויך א סך געסודעט מיטן טאטן. אבער דעם טאטן האט עס פארט נישט גענומען.

— כ׳ווייס נישט, וואס דו ווילסט — האט ער געקנייטשט מיטן פנים — מ׳דארף דען א בעסערע דירה?

— וואס געפעלט זי דיר אזוי, וואס?

— ס׳איז טרוקן, ס׳איז ווארעם. וואס ווילסטו נאך, וואס?

— און איך זאג דיר, לייזער, מ׳זאל זיך ארויסציען. ס׳איז א העק. ס׳איז א קרימינאל.

— האסט זי דאך אליין אויסגעקליבן. ווער איז דיר שולדיק, ווער?

— ווען כ׳וואלט געוועז געוווסט, אז ס׳וועט אזוי זיין...

— תמיד ווייסטו נישט, אז ס׳וועט אזוי זיין.

די מאמע ענטפערט נישט. זי פארשנורעוועט די ליפן און ווערט ברוגז.

דער טאטע בענטשט שטיל און דרימלדיק. ער איז מיד, אנגעארבעט. די בעטן שטייען געבעט. אינמיטן בענטשן ווערט ער שטיל. דער קאפ וויגט זיך אין דער קרום. ער רייסט זיך אויף אויף א ווייל, כאפט ווידער דעם פאדעם פון בענטשן און דרימלט אויפסניי.

ס׳איז פרי. דער ווייזער אויפן זייגער רוקט זיך ארויף אויף דער אכט.

די מאמע וואלט נאך אצינד אריבערגעכאפט זיך צו דער מומע מרים, זי ווייסט, אז דארט נעמען זיך איצט צוזאמען שכנים. מען רעדט. די

קינדער שפּילן אין טערנישקע. ס׳קומט צו גיין יצחק לערער, וואָס לערנט אין נגידישע הייזער. איז היימלעך, ווארעם, ליכטיק.

ליגט אָבער אין דרויסן דאָס פאַרשאָלטענע, פינצטערע געסל. עס ליגט, ווי א וואַנט, ווי א צוים, וואָס טיילט אָפּ איין וועלט פון דער אַנדערער.

דרימלט אַזוי דער טאַטע. די מאַמע קאָן נישט גיין שלאָפן גלייך מיט די הינער. נעמט זי עפּעס אויף זיך און כאַפּט זיך אריין צום סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס וווינט מיט אונדז א טיר אין א טיר.

*****

דער סטאַרשי סטראַזשניק, א פּוילישער גוי, וואָס האָט ליב צו רעדן רוסיש, איז א מענטש מיט געלע וואָנסעס און מיט א סך קנייטשן אויפן פּנים.

ער איז אויך נישט פון הינטערן אויוון אַפּער. אויסגעוועזן שוין א וועלט. אָנגעהערט זיך כל המיני מעשיות. און אַליין איז ער א באַרעדעוודיקער. רעדט ער, דערציילט ער פון דער „פּאָווסטאַניע״, פון רוסישן בונט, פון דער טערקישער מלחמה, און דער עיקר האָט ער ליב צו דערציילן פון רוצח „שטשעפּקע״, וואָס זיצט אין קרימינאַל געקאָוועט אין קייטן.

— שטשעפּקען — זאָגט דער סטראַזשניק — האָט מען אין תּפיסה אָפּגעגאָלט א האַלבן קאָפּ מיט איין וואָנסע. ער איז אַזוי הויך, דער דאָזיקער שטשעפּקע, אַז ער וואָלט נישט אַריין אין דער הינעדיקער טיר.

— אַמאָל — דערציילט ווייטער דער סטראַזשניק — איז שטשעפּקע געווען א שטיין־האַקער, א מצבה־קריצער אַזעלכער. ער האָט געמאַכט „פּאָמניקעס״ אויפן צמענטאַזש אַרויס. פייגל אין דער לופטן האָט ער געקאָנט מאַכן. ווייסט מען נישט ווי אַזוי, נאָר ער האָט זיך פּלוצלינג אָנגעהויבן חברן מיט איינעם א „זשידעק״ — מיט שערמאַנען. און פון דעמאָלט אָן איז ער געוואָרן א רוצח.

שערמאַן זיצט אויך אין קרימינאַל. ער האָט א באָרד, דער שערמאַן, א געלע. האָט מען אים א האַלבע באָרד אָפּגעשוירן.

מען האָט אים אויך אָפּגעגאָלט נ׳קאָפּ און איין וואָנסע האָט מען אים אויך אַראָפּגענומען.

ביידע רוצחים. זומער וועט מען זיי אוועקשיקן קיין סיביר, אויף קאַטאָרגע.

דער סטראַזשניק ווייסט, אַז דאָרט, אין סיביר, וועט מען זיי צו־קאָוועןצו טאַטשקעס. זיי וועלן עסן און שלאָפן מיט טאַטשקעס, שטיין און גיין מיט טאַטשקעס, און אפילו נאָכן טויט וועט מען זיי באַגראָבן אויך מיט טאַטשקעס.

דער סטראַזשניק דערציילט, אַז דער אייגענער שטשעפּקע האָט אַ ווייב מיט צוויי קינדער. די קינדער, זאָגט ער, האָבן בלויע אויגן מיט פלאַקסענע האָר. אַז דאָס ווייב מיט די קינדער קומען צו אים אין קרימי־נאַל אַריין, וויינט שטשעפּקע.

מיר וואָלט נישט מיאוס געוואָרן צו הערן דעם סטראַזשניק בייטאָג און ביינאַכט. ער קאָן דאָס אַלץ אַזוי אַרויסלייגן אויפן טעלער, אַזוי געבן צו פאַרשטיין. מיין מאַמע קאָן אויך דערציילן, אָבער ווי קומט זי צום סטראַזשניק!

און צווייטנס — איז דאָ, ביי אים אין שטוב, וואָרעמער, ווי ביי אונדז, היימלעכער. אויפן פענצטער שטייען בלומען־טעפּ. אין אַ ווינקל, אויף דער וואַנט איבערן איינציקן בעט הענגט דאָס טונקעלע בילד פון דער הייליקער מוטער.

אָט זיצט דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב — אַ הויכע, אַ בלאָנ־דע. זי גייט פאַרקעמט מיט געדיכטע פלעכטן איבערן גאַנצן קאָפּ. תמיד זעט זי אויס, אַזוי ווי זי וואָלט זיך נאָר וואָס אַרומגעוואַשן און אויסגע־צוואָגן, עס שמעקט טאָקע פון איר מיט זייף און מיט שטייף־אויסגעפּרעס־טע וועש.

זי אַליין איז אַ רוסישע, פון וויטע מקומות. דאָ, אין פּוילן, וווינט זי שוין אַ צייט, אַ לאַנגע צייט. זי האָט זיך אויסגעלערנט פּויליש און רעדט אים פאַרצויגן, נישט פאַרענדיקט.

זי האָט אויך צו דערציילן מעשיות. זי רעדט אָפט פון איר היים, פון דאָרף, דאָרט ערגעץ ביים טייך דאָן. ער איז אַזוי בלוי, זאָגט זי, דער טייך, בלויער ווי דער הימל און בלויער, ווי דאָס בלויסטע אויג. ס'איז דאָ, זאָגט זי, דאָרט אַ קלויסטער מיט אַ קיילעכדיקן דאַך, מיט גאָלדענע צלמים — איז ער אויך בלוי, דער קלויסטער. ס'איז דאָ דאָרט, זאָגט זי, אַ פּאָפּ, אַ יונגער מיט אַ שוואַרצער באָרד, האָט ער זי געוואָלט נעמען פאַר אַ ווייב.

זי וואָלט געווען היינט אַ פּאָפּיכע. זי וואָלט געזעסן דאָרט אויף דער „פּלעבאַניע״, אַלע וואָלטן איר אָפּגעגעבן „טשעסט״. האָט זי נישט געוואָלט.

ס'איז בעסער געווען פאַר איר אָט דער פּאָליאַק, דער היינטיקער סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס האָט געדינט ביי זיי אין מיליטער. ער איז איר ליבער געווען, מער צום האַרץ איז ער איר געווען. האָט זי אים אויסגעקליבן.

יידן, זאָגט זי, זענען דאָרט, אין זייערע מקומות, אויך דאָ. נאָר אַנדערע זענען זיי דאָרט. זיי טראָגן נישט קיין לאַנגע קאַפּאָטעס, נישט קיין פּעיסעס (פּאות) און רעדן נישט אויפן יידישן לשון.

ס'האָט גאָר קיין שיעור נישט, וואָס דער סטאַרשי סטראַזשניק מיט זיין ווייב קאָנען דערציילן.

די שעהען רוקן זיך. די וואָגעס פון זייגער קרעכצן, פאַלן אַראָפּ פון איין רעדל אויפן אַנדערן אַרויף. אינעווייניק, אין די געדערים, נעמט עפּעס הייזעריק רוישן. ס'קלינגען אָפּ אויף דער גיך צוועלף אַלטע סלעפּ — אַ סימן, אַז מען דאַרף זיך געזעגענען און גיין שלאָפן.

אין שטוב ביי אונדז ציט זיך איין דאָס קנויטל פון פלעמל פון זיך אַליין. אויף די ווענט קריכן שטיקער שאָטנס, אַזוי ווי צעטרענטע זעק. דער טאַטע האָט אָנגעשפּאַרט נ'קאָפּ אויף אַ קאַנט פון טיש און שלאָפט מיט דער גאַנצער פּאַרע, מיט דער גאַנצער אָנגעאַרבעטקייט זיינער.

אַרום איז ליידיק, שוואַרץ. אין מיינע אויגן זעט עס אויס אַזוי, אַז די זאַכן האָבן זיך ערגעץ־ווו אַרויסגערוקט, געמאַכט אָרט פאַרן טאַטן, ער זאָל קאָנען גערוימער שלאָפן און מען זאָל אים מער אָנזען.

די מאַמע ציט שווער דעם אָטעם:

— אַך, ווי טרויעריק, ווי טרויעריק!

און איר שטים בלייבט הענגען איבערן טאַטנס שלאָפנדיקן קאָפּ, ווי אַ מאָנונג.

קאפיטל זעכצן

מ'עט פרעגן — ווי אזוי קומט מיין מאמע, וואס האט געהאט ביים ערשטן מאן, דעם רופא, מעשענע קליאמקעס ביי די טירן און געוווינט אין „פאקאיעס", ווי אזוי קומט זי צום טאטן, צום ייד פון „נייעם מילכל", וואס איז א מבין געווען אויף היי, וואס האט געגעסן זויער־מילך מיט סמעטענע פון גרויסע, ערדענע „זשיזשקעס", ליב געהאט צו באדן זיך אין דארפישן טייך און צו שלאפן אין וואלד הינטער א "כאאינע"? ווי אזוי קומט דאס איינער צום צווייטן?

האט מען דערציילט אזוי:

איידער דער טאטע מיט דער מאמען זענען געגאנגען חתונה האבן, האבן ביידע נישט געוווסט, וויפיל קינדער עס איז זיי געבליבן נאך זייערע ערשטע מאנען און ווייבער. ביים מאכן א „ווארט" האט מען פארגעסן צו דערמאנען די נעמען פון אלע יתומים. מען האט געשמועסט, אז עס זענען דארט געבליבן עפעס קינדער. אבער אלע זענען שוין לייט און קיינם דארף נישט אנקומען נישט צום טאטן און נישט צו דער מאמען.

האט מען געשטעלט א חופה. געמאכט א מאלצייט פאר א מנין יידן. דערנאך האט די מאמע פארפאקט אירע אלע זאכן אין קופערט אריין. ס'ביסל צירונג איבערגעלאזט ביי דער מומע מרים און אליין איז זי ארויסגעפארן אין „נייעם מילכל" אריין, ווו דער טאטע האט געוווינט נאכן טויט פון זיין ערשט ווייב. אז די מאמע איז אנגעקומען אהין, האט זי דערזען א גרויסע, פינצטערע שטוב מיט א ליימענער פאדלאגע. א סך ערדענע טעפ, צעשטעלט און צעווארפן אין די ווינקלען. צוויי אויסגעהאקטע שויבן פארשטעלט מיט קישנס, און פיר שווארצע, איינגעריסטע מיידן, דערוואקסענע, אין לויזע, בארכאנע בלוזקעס, האבן זיך באהאלטן צווישן די קאפ־שטיקן פון די בעטן און געקוקט מיט גרויסע, פארחידושטע אויגן אויפן נייעם ווייב, וואס דער טאטע האט זיך געברענגט פון שטאט.

אז די מאמע האט דאס דערזען, איז איר יונג פנים איינגעגאנגען, אזוי ווי א פייג. זי האט נישט ארפגענומען פון זיך די פישעי, נישט אויסגעטון דעם פאלטן, נאר אזוי ווי זי איז געגאנגען און געשטאנען האט זי געפרעגט:

— דאָס איז דער פּאַלוואַרק, וואָס דו האָסט געזאָגט, אַז דו האָסט?
— יאָ, דאָס איז דער פּאַלוואַרק — האָט דער טאַטע געענטפערט.
— און ווער זענען די מיידן, ווער?
— מיינע טעכטער!
— אַלע פיר?
— אַלע פיר, זאָלן געזונט זיין.
— האָסט דאָך נאָר גערעדט פון צוויי?
— מאַלע, וואָס מען רעדט!

האָט עס דער מאַמען צוגעדריקט ביים האַרץ. רעדן האָט זי נישט געקענט. וואָס וועט דאָ העלפן ס'רעדן? נאָר ווען זי שעמט זיך נישט, וואָלט זי געפאַלן אין חלשות.

האָט זי צוריק געעפנט די טיר און געזאָגט:

— ניין, ר' לייזער! אַזוי האָב איך מיך מיט אייך נישט אויסגע־נומען. האַלט אייך אייערע טעכטער געזונטערהייט, נאָר איך אייער ווייב וועל נ י ש ט זיין!

— ס'הייסט? און וווּ איז חופּה־וקידושין?

— וועט מען זיך גטן, ר' לייזער!

און די מאַמע, צוזאַמען מיטן קופערט זאַכן, איז צוריקגעפאָרן אין שטאָט אַריין.

פאַרפאָרן איז זי צו דער מומע מרים, צו דער יינגערער שוועסטער פון איר, מיט אַ געוויין און מיט אַ יאָמער:

— מרים־לעב, וואָס האָסטו געוואָלט פון מיר? וואָס האָסטו מיך צוגערעדט צום שידוך, וואָס? ער איז דאָך אַן אביון! פיר מיידן אין שטוב, ווי די דעמבעס! וואָס 'על יאַך טון מיט פיר מיידן, וואָס?

די מומע מרים האָט געוווּסט, אַז דער טאַטע האָט פיר מיידן אין שטוב. זי האָט אויך געוווּסט, אַז ר' לייזער פון „נייעם מילכל" איז אַן אביון גדול. דער פּאַלוואַרק זיינער, וואָס מ'האָט אַריינגעשדכנט אין נדן אַריין, איז נישט מער, ווי די שטוב מיט דער ליימענער פּאָדלאָגע און מיט די ערדענע טעפּ אויף זויערע מילך.

אָבער די מאַמע איז דאָך אויך געווען אַן אלמנה. און קיין געלט האָט ר' לייזער נישט פאַרלאַנגט, און קינדער פון ערשטן מאַן, זאָל זיין אָפּגעשיידט, איז דער מאַמען אויך געבליבן — טאָ וואָס איז דער יחוס מיט איר? וואָס קלאָגט זי אַזוי, וואָס?

— ווי אזוי זאָל זי נישט קלאָגן — האָט די מאַמע געענטפערט — אז פון אזעלכע „פּאַקאַיעס", ווי זי האָט געהאַט ביים ערשטן מאַן, וועט זי איצט מוזן גיין וווינען אין א פינצטערער שטוב אריין מיט א ליימע־נער פּאָדלאָגע...

דער מומע מרים האָט אויך געשניטן ס'האַרץ. און ווער ס'האָט גע־הערט, האָט באַדויערט די שיינע, יונגע פּרימעט.

אָבער ס'איז דאָך שוין געווען פאַרפאַלן. וואָס וועט דאָ העלפן ס'קלאָגן?

האָט מען זיך אריינגעלייגט. די מומע מרים, און רייזעלע איטשע ביקס. און דעם טאַטנס שוועסטער — די מומע נעמי, מיט די איידעלע ליפּן — האָט געגעבן צו פאַרשטיין, אז ס'מזל פון א מענטש הענגט אָפּ פון גאָט. אז מ'קאָן גאָרנישט וויסן. ס'קאָן גאָר זיין, אז אין דער מאַמעס זכות וועט דער טאַטע אויפגעריכט ווערן און אויך קאָנען קויפן פאַרן ווייב זיינעם „פּאַקאַיעס" מיט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

וואָס האָט די מאַמע געקאָנט טון? זי וועט דאָך נישט גיין מאַכן לייטיש געלעכטער — האָט זי געוויינט און געקלאָגט און סוף־כל־סוף געלאָזט זיך צורעדן. אָבער אין „נייעם מילבל" אריין האָט זי מער נישט געוואָלט ארויספאָרן. זאָל ער קומען אין שטאָט אריין, דער מאַן — האָט זי געזאָגט — סיי־ווי־סיי איז ער אַן אביון, וועט ער זיין אַן אביון אין שטאָט.

אזוי ארום האָט זיך דער טאַטע געזעגנט מיט די ערדענע טעפּ, מיט די לאָנקעס, מיטן וואַלד און געקומען אין שטאָט אריין. ער, צוזאַמען מיט זיינע פיר שוואַרצע, איינגעריסטע טעכטער.

אזעלכע פיר שוואַרצע, איינגעריסטע מיידן קאָנען דאָך נישט אייביק זיצן אויפן טאַטנס אָרעמע פּלייצעס? מען מוז דאָך עפּעס קלערן וועגן א תכלית פאַר זיי?

האָט די מאַמע ביסלעכווייז גענומען זיי באַזאָרגן און באַשטאַטן.

איטע, די יינגסטע, האָט געקאָכט אין רייכע וואַרשעווער שטובן. איינמאָל, אין א יום־טוב, אהיימגעקומען צום טאַטן און מיטגעברענגט מתנות.

חנה־שרה, די עלטסטע, א מויד, א שוואַרצע, א הויכע, מיט ברייטע, שטאַרקע הענט, האָט די מאַמע חתונה געמאַכט מיט א קצב אין א קליין שטעטל אריין. חנה־שרה האָט זיך נישט געהאַט צו באַקלאָגן. ס'איז איר

געגאַנגען גוט. וואָלף, דער מאַן איר, אַ נידעריקער, מיט אַן אָפּגעצויגן, שוואַרצלעך פּנים, האָט זיין ווייב ליב געהאַט. מיט דער צייט האָט זי אים געבראַכט אויף דער וועלט דריי טעכטער מיט פיר זין, זאָלן געזונט זיין. אַלע — שוואַרצע מיט גרינע אויגן און ברוינע לייבער, באַוואַקסענע, שווייגנדיקע, אַזוי ווי די מאַמע זייערע.

חנה־שרה אַליין פלעגט קומען אין שטאָט אַריין איינמאָל אין אַ יובל. זי איז געקומען איינקויפן אויף אַ „וויפּראַווע" פאַר אַ טאָכטער, אין איין וועגס זענען זיך מיטן טאַטן און אין איין וועגס... שווייגן.

דער טאַטע מיט דער עלטסטער טאָכטער זיינער,ביידע — הויך־פאַרריסענע, צעוואַקסענע, אַזוי ווי אַלטע, פאַרוואָרצלטע טאָפּאָליעס, זענען געזעסן איינער אַנטקעגן אַנדערן, געקוקט זיך אין די אויגן אַריין און... געשוויגן. פון מאָל צו מאָל איז נאָר צווישן זיי געפאַלן:

— ס'מאַכסטו, טאַטע?

— ס'לאָמיר מאַכן?

— ס'הערט זיך?

— אַזוי...

— ס'מאַכט וואָלף?

— ש'קשה...

— און די קינדער?

— געלויבט צו גאָט.

שוין. אָנגעקוקט זיך, אָנגעשוויגן און אַוועקגעפאָרן. אויף אַ יאָר, אויף צוויי, אויף פינף.

דער טאַטע האָט פון זיין עלטסטער טאָכטער געהאַט נחת. זי איז געווען אַ נגידיתטע. געהאַט די גרעסטע יאַטקע אין שטעטל. אויסגעגעבן קינדער אין פריידן, געפּראַוועט שלום־זכרים מיט בריתן, און אויף אַלע שמחות פאַרבעטן אַהין דעם טאַטן.

ער איז צוריקגעקומען פון דאָרט אַ זאַטער, אַן אויסגעשלאָפענער.

ער האָט דערציילט פון די סעודות, וואָס מען האָט דאָרטן געגרייט, פון די אייניקלעך זיינע, וואָס וואַקסן, קיין עין־הרע, צו גאָט און צו לייט. ער האָט אַ סך גערעדט פון איידעם זיינעם, פון וואָלפן, וואָס כאָטש ער איז קליינגעוויקסיק און האָט אַ שיטער בערדל, קאָן ער זיך פונדעסטוועגן איינער אַליין אַן עצה געבן מיט אַ צעיושעט ביקל און מיט די אָרומיקע פויערים, וואָס זענען גרויסע שונאי־ישראל.

אבער חנה־שרה איז געווען די איינציקע אויסגעגעבענע טאכטער. נאך איר איז געגאנגען ביילע. אויך א הויכע, א צעוואקסענע אין די אקסלען, מיט לאנגע, שמאלע הענט און מיט א ברייט־פארענדיקטער גאמבע.

ביילע האט שוין נישט געהאט אין זיך די אויסגעשטאנענע געלאסנקייט פון איר שוועסטער חנה־שרה.

זי, ביילע, האט גערעדט אפגעהאקט, שארף. ביי יעדער קלייניקייט האט זי געקריגן איבערגעבערענטע פלעקן אויף די קינבאקן.

זי האט געקוקט אויף דער וועלט מיט ביסטרע, אומרואיקע אויגן. פרעמדע האבן געקאנט מיינען, אז זי איז א מרשעת. אין אמתן אבער האט ביילע געקענט אוועקגעבן פון זיך ס'לעצטע העמד. זי איז געווען באקאנט צווישן פרעמדע און אייגענע מיט איר טון. מ'האט געזאגט, אז אזא ווערטאנים איז מיט שטורקאצן נישט צו געפינען.

נישט מער — איין פעלער האט ביילע געהאט. א שווערן פעלער. קיין זיץ־פלייש האט זי נישט געהאט. כאטש צעהאק און צעבראק זי, האט זי נישט געקאנט לאנג בלייבן אויף איין ארט. ס'האט זי געטראגן אין דער לופטן. זי וואלט נאר געלאפן, נאר געפארן. קיין ווארשע, קיין לאדזש, סתם אין א קליין שטעטל אריין, אבי נישט אויף איין ארט.

טיילמאל איז איר איינגעפאלן אראפצוגיין ערגעץ אין א קרעטשמע אריין, אנווארעמען זיך. אז ס'איז איר געפעלן דאס ארט מיט די מענטשן, האט זי זיך אנגעדונגען און איז געבליבן.

אין דער קרעטשמע האט ביילע געמאלקן קי, געקאכט גרויסע סאגאנעס עסן פאר יידן, פארבייפארער און פארבייגייער, צוגעשטעלט טעפלעך קלייען מיט קארטאפל פאר די בהמות. זי האט אויך געקאנט שפינען אויף א שפינדל, שטריקן, פארריכטן, פארנייען. און אפילו שמועסן מיט פריצישע זינדלעך, וואס זענען פארבייגעפארן פאר דער קרעטשמע אויף אויסגעפוצטע פערד, האט זיך ביילע אויך אונטערגענומען.

אלץ האט ביילע געקאנט. בלויז פאר זיך, פאר איר אייגן מזל, האט ביילע גארנישט געקענט טון. די יארן זענען געגאנגען. ביילע האט גענומען וואקסן אין דער ברייט — און קיין שידוך האט זיך אלץ נישט געמאכט.

בלויז איינמאל, אויך אין א קרעטשמע, האט עס שוין יא געהאלטן ביי א שטיקל שידוך. געקומען איז דארט צו פארן א ייד, א שווארצער,

א געזונטער. א ייד אין א „באנדע", מיט א פאר אויגנעס, ווי שטיקער קויל. אין א שמועס האט זיך דער ייד פארטרויט, אז דאס ווייב איז אים פון א קימפעט, נישט דא געדאכט, פון דער וועלט געגאנגען.

ביילע האט אים דערלאנגט א גרויסע שיסל גריץ. זי האט אים געגעבן צו טרינקען מילך גלייך פון דער קו. און — א ווארט פאר א ווארט, האט זי אים געפרעגט, וואס, א שטייגער, אזא ייד טוט? צי האט אזא ייד קינדער? וווּ וווינט אזא ייד?

האט ער געזאגט, אז קיין קינדער האט ער נישט. אז וווינען וווינט ער אויף יענער זייט פיליצע. אז קיין פרנסה, קיין עין־הרע, פעלט אים נישט. נישט מער — גאט האט געוואלט, ער זאל בלייבן אן אלמן.

האט ביילע געשוויגן און געקריגן איבערגעברענטע פלעקן אויף די קינבאקן.

אויף ביינאכט איז דער ייד געבליבן אין דער קרעטשמע נעכטיקן. ביילע איז געשלאפן אין הויז, אין א קעמערל. אינעווייניק, אין דער הויך אויף א „גזשענדע", האבן געדרימלט הינער. דאס טירל פון קעמערל האט נישט געהאט קיין קייטל. צו וואס? וואס וועט מען דא גנבענען, וואס?

איז ביילע אזוי געלעגן און געטראכט פון שווארצן ייד. זי האט געוואלט אנטשלאפן ווערן. באגינען מוז זי אויפשטיין. מ'דארף מעלקן די קו, צוגרייטן אנבייסן פאר די פארבייפארער. אבער דעם יידס שווארצע אויגן האבן ביילען נישט געלאזט איינדרימלען.

די הינער אויף דער „גזשענדע" האבן שוין באלד געהאלטן ביים אויפוועקן זיך. דערשפירט ביילע, ווי עפעס קיצלט זי אויפן פנים. זי וואלט געשווירן, אז א הון האט זיך אראפגעגליטשט און דאס גראבלט זי אזוי מיט א פיסל, צי מיט א פליגל, איבער ביילעס פנים.

— א־ששא! א־ששא! — האט ביילע גענומען שרייען אויף דער הון.

אבער לויט אלע סימנים האט זי מיטאמאל דערשפירט, אז ס'איז נישט קיין הון. ס'איז טאקע פינצטער אין קעמערל, אבער ביילע זעט באשיינפערלעך, ווי ס'קוקן אויף איר א פאר גרויסע, אויפגעריסענע אויגן.

ווערט איר שוין ענג הינטערן הארץ־גריבל און ס'גייט איבערן לייב א הייסער שוידער. זי זעט שוין, ווער ס'איז אריינגעקומען. פרעגט זי מיט א זייער שטיל קול:

— וואָס איז דאָס, ר׳ ייִד?
— וואָס זאָל זײַן?
— וואָס טוט איר דאָ, ר׳ ייִד?
— וואָס זאָל ער טון? גאָרנישט. זײַן ווײַב, לא עלינו, איז דאָך אים אַוועקגעקומען.
— קריכט איר צו פרעמדע?..
— חלילה! ווער זאָגט דען! נישט מער...
און די הענט זײַנע בריען נאָך הייסער, ווי די אויגן.
זאָגט ביילע ווידער שטיל:
— ר׳ ייִד, איר טראָגט זיך אָפּ פונדאַנען?
— פאַרוואָס? ער וויל דען, חלילה, ביילעשים שלעכטס?
„ביילעשי" רופט ער זי גאָר. וואָס פאַר אַ „ביילעשי" איז זי אים?
— אַז מען האָט ליב, פאַרציט מען דעם נאָמען.
— פון ווען אָן האָט איר דאָס מיך ליב?
— ס׳הייסט פון ווען? פון דער ערשטער מינוט אָן.
— און אַ חופּה וועט איר שטעלן, ר׳ ייִד?
— פאַרוואָס נישט? מען קאָן שטעלן אַ חופּה אויך.
— ווען?
— מ׳עט שוין שטעלן.

איז אין קליינעם קעמערל פּלוצלינג געוואָרן אַ מהומה. די הינער האָבן אויפגעצאַפּלט פון דרימל. אין דער פינצטער האָבן זיי געפּאַטשט מיט די פליגל, געשפּרונגען אויף קעפּ. ביילע אַליין האָט אויך אויפגע־צאַפּלט. זי האָט אויך געפּאַטשט אין אַ פּאָר אַנגעפּרעסענע באַקן אַריין, אויפגעעפנט דאָס הילצערנע טירל און געשריגן אין דער נאַכט אַריין:
— גוואַלד! האָב דיר אַ שוואַרץ לעבן! אַנדערש ווילסטו נישט?...

האָט מען אין דער קרעטשמע אויף דער גיך אָנגעצונדן אַ ליכט. ייִדן, אין פאַרפעדערטע קאַפּלען, האָבן אין אײלעניש אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער. ווײַבער, באָרוויסע, אין שלאָף־קופּקעס, באַרכאַנקעס, האָבן זיך געקנײַפּט די באַקן:
— און וויי איז מיר! אַזאַ ייִד... ווו איז דאָס געהערט געוואָרן...

פון די געשרייען האָבן זיך צעוויינט קינדער, ס׳האָט זיך צעבילט אַ הונט. און דער ייִד, דער שוואַרצער מיט די בריענדיקע אויגן, איז אײַנ־

מיטן דער נאַכט נעלם געוואָרן, איבערלאָזנדיק די „באַנדע" אין קרעטש־מע.

ביילע האָט די „באַנדע" באַזאָרגט אַהיים צום טאַטן מיט יאַרמע בעל־עגלה. זאָל דער טאַטע האָבן אין וואָס צו פאָרן ווינטער איבער די דערפער.

יאַרמע בעל־עגלה האָט דערציילט די גאַנצע מעשה פון אָנהויב אָן. ביילע אַליין האָט געהייסן. זאָל מען דאָרט, אין דער היים, וויסן, אַז זי, ביילע, כאָטש ווו זי נעכטיקט, טאָגט זי נישט, וועט דעם טאַטן אויף דער עלטער נישט פאַרשעמען.

און טאַקע. זי האָט אים נישט פאַרשעמט, דעם טאַטן. אַז ס'איז געקומען די צייט, האָט ביילע חתונה־געהאַט כדת משה וישראל.

דעם מאַן האָט זי זיך אַליין אויסגעשדכנט.

ער איז אויך געווען אַן אַלמן. אָבער נישט קיין שווארצער און נישט מיט קיין ברענענדיקע אויגן, ווי יענער דאָרט אין קרעטשמע. אַ ייד אַ גבור מיט אַ גרויסער, בלאָנדער באָרד, ווי ביים רוסישן קיסר אַלעקסאַנדער דעם דריטן.

אַזוי רייך, ווי דער קיסר, איז ביילעס מאַן נישט געווען. און אַ נאָמען האָט ער אויך נישט געהאַט קיין קייזערלעכן. וואָלף האָט ער גע־הייסן, אַזוי ווי דעם טאַטנס ערשטער איידעם. דערפאַר אָבער, האָט ער פאַרמאָגט זיין אייגנס אַ פערד־און־וואָגן. חוץ לזה האָט ער אַליין געקאָנט קאָווען פערד, פאַרריכטן רעדער, אונטערהייבן מיט אַן אַקסל אַ וואָגן מיט סחורה, ווען אַן אַקס האָט געפּלאַצט. אַמאָל, ביים ערשטן ווייב, האָט ביילעס מאַן פאַרמאָגט אַן אייגן שטיקל פעלד מיט אַ גערטנדל. נאָר זינט ער איז, נישט דאָ געדאַכט, געוואָרן אַן אַלמן, האָט ער דאָס שטיקל פעלד מיטן גערטנדל פאַרוואָרלאָזט. נישט געהאַט נ'קאָפּ צו די מייערן, מיט די ווייסע ריבן, וואָס ער האָט דאָרט פאַרזייעט. האָבן די חזירים גענומען באַלעבאַטעווען. פאַראומרייניקט, פאַרמושבט. איז מילא, וועט ער זיך ציען אין שטאָט אריין. אַ פערד און וואָגן האָט ער, קאָווען קען ער — וועט מיט גאָטס הילף זיין פרנסה.

האָט ביילע געוווינט מיט איר מאַן הינטער דער שטאָט, ווייט־ווייט אַראָפּ, אַזש ביי דער סקאַרשעווער ראָגאַטקע. איבער ביילעס דאַך זענען ביינאַכט אַרומגעלאָפן ווינטן. פורן זענען געפאָרן אריין און אַרויס פון שטאָט. בעלי־עגלות האָבן געשריגן הינטער די פענצטער. ביילע האָט גע־

קאָכט פֿאַר זיי גרויסע טעפּ גריץ. שבת געשטעלט טשאָלנט מיט קישקע. וואָלף, דער מאַן, איז געפֿאָרן מיט פֿערד־און־וואָגן אויף ירידים, אויף מערק. האָט זיך נישט געמאַכט קיין „יאַזדע״ — האָט ער געקאָוועט פֿערד. מ׳האָט געלעבט, „געזשיווייעט״ זיך. און אַלע יאָר האָט זיך אײַנ־מיטן דער נאַכט דערהערט אַ געשריי פֿון אַ ניי נפש, וואָס ביילע האָט געברענגט אויף דער וועלט.

וואָס מער קינדער — וויניקער פּרנסה אין שטוב. האָט ביילע פֿאַרדונגען אַן אַלקער און גענומען באַקן פּלעצלעך מיט מאָן פֿאַר די בעל־עגלה־יונגען. באַקלאָגט אָבער האָט זיך ביילע נישט.

זי האָט דאָך אַליין אַזוי געוואָלט. נישט מער, טײַלמאָל, ווען ביילע איז געקומען צו אונדז גוט־יום־טוב־ביטן, און די מאַמע האָט געפֿרעגט: וואָס ס׳הערט זיך, ווי ס׳דערגייט איר? — האָט זיך ביילע אַרויסגע־כאַפּט מיט אַ וואָרט, אַז ס׳טרעפֿט אַמאָל בײַנאַכט, ווען די קינדער שלאָפֿן, קומט איר אויפֿן זינען יענער שוואַרצער ייִד מיט די ברענענדיקע אויגענעס. זי זעט אים, ווי לעבעדיק. זי ווייסט אַליין נישט וואָס צו קלערן. נאָר נאָך אַזאַ נאַכט פֿילט זי נישט ס׳האַרץ אין זיך. די גריץ גע־ראָט נישט, די בעל־עגלה־יונגען קרימען מיט די נעז אויף די מאָן־קיכ־לעך, און זי אַליין, ביילע, קריגט זיך מיט דער שכנטע, וואָס וווינט בײַ איר אין אַלקער.

קאַפּיטל זיבעצן

אַזוי האָט געטון ביילע, די לויפֿערין, די אומרואיקע. אויף די שלום־זכרם און בריתן, וואָס ביילע האָט געמאַכט, האָט מען קיין פֿיש מיט „רע־שינקע״ (קיכן) נישט געגעסן. מען איז יוצא געווען מיט אויסגעזאָטענע, קיילעכדיקע אַרבעס, מיט אָפּגעשטאַנענע פּלאַטקעלעך (קליינע פֿישלעך) און מיט קאָפּ־פּלייש. דער טאַטע האָט פֿון צייט צו צייט אַריינגעשיקט ביילען אַ צווייער־גילדן פֿאַר די קינדער, אַ געבייטלט ברויט, פֿיש אויף שבת, מצות אויף פּסח. ביילע האָט דעם טאַטן אָפּגעדאַנקט מיט דעם, וואָס זי האָט געברענגט אירע קינדער צו אונדז שבת נאָכן עסן אויסגע־צוואָגענע, צוגעקעמטע און געהייסן קושן דעם זיידן אין האַנט אַריין.

אנדערש איז אָבער געגאַנגען מיט דער דריטער — מיט טויבען. טויבע איז געווען איינגאַנצן אַן אַנדערע, ווי אַלע אירע שוועסטערן. לויט דער הויך האָט זי די שוועסטערן איבערגעוואַקסן. זי איז געווען ברייטער פון זיי אין די אַקסלען, צענומענער אין די באַקעס. אַ גלייך־געשטעלטע, מיט אַן אָפן פּנים אויף זון און ווינט, האָט טויבע אויסגעזען, ווי יענע נגידישע טעכטער, וואָס עסן הינדלעך מיט יויך און נייען תפילין־בייטע־לעך פאַר זייערע חתנים.

טויבעס אויגן, גרויסע, אויפגעריסענע, אַזוי ווי זי וואָלט זיך אויף אַלץ און אויף אַלעמען געחידושט, זענען בייטאָג געווען בלוי, און בייַ־נאַכט האָבן זיי געכאַפּט די קאָליר פון שוואַרץ. די האָר, אויך שוואַרצע, געקאַרבטע, הויך־צעוואָרפענע, זענען אין זוניקע טעג אַריינגעפאַלן אין גראַנאַט.

אַז טויבע איז געגאַנגען, האָבן די שויבן אין די פענצטער געקלונ־גען. די פּאָדלאָגע האָט געקרעכצט. און כאָטש זי האָט געדינט אין אַ באַ־לעבאַטיש־גבירישן הויז, ווו זי האָט געוואַשן געפּעס, געשאָבן מייערן, געשיילט קאַרטאָפליעס — זענען אירע הענט געווען שמאָלע, אויסגע־איידלטע, מיט לאַנגע ריינע, פינגער.

שבת נאָכן עסן איז טויבע געקומען צו אונדז צו־גאַסט. זי האָט גערן געהערט, וואָס די מאַמע דערציילט פון וואַרשע. זי האָט ליב געהאַט צו דערמאָנען דער מאַמעס זון, משהן, וואָס איז אַזוי יונגערהייט אוועק־געריסן געוואָרן פון דער וועלט. זי האָט אויסגעהערט ביזן סוף די מעשה וועגן די מעשענע קליאַמקעס מיט די „פּאָקאָיעס“, וואָס די מאַמע האָט אַמאָל געהאַט.

זי איז געווען דויערעוודיק, טויבע, געדולדיק און אַלץ אָנגענומען מיט אַ גוטן שמייכל.

זי אַליין האָט אויך געהאַט, וואָס צו דערציילן. פון „נייעם מילכל“, ווו זי איז געבוירן געוואָרן, פון דער מאַמען אירער, וואָס האָט געקאָנט טראָגן צוויי קערץ קאַרטאָפל אויף די פּלייצעס. זי האָט דערציילט פון דער קליינער וואַסער־מיל, ווו דער טאַטע איז אַמאָל געווען מילנער. דאָרט, אין יענער מיל, האָט טויבע געזאָגט, האָבן זיך ביינאַכט באַהאַלטן שדים. זי אַליין האָט אַ סך מאָל געהערט, ווי אינמיטן דער נאַכט האָט זיך די מיל פּלוצלינג אָנגעהויבן דרייען פון זיך אַליין. דער טאַטע איז אַרויס־

געלאָפן אַ קוק טון, אָבער געזען האָט ער גאָרנישט. ער האָט נאָר געהערט אַ פּייפן און אַ לויפן און אַ יאָגעניש.

און איינמאָל, דאָס איז געווען שבועות־צייט, דערציילט טויבע, האָט זיך די מיל אַזוי גענומען דרייען, אַז דער טאַטע האָט געמוזט אויפוועקן דעם סטאַרשי מילנער, וואָס האָט דאָרט געוווינט מיט ווייב און קינד.

מען האָט אָנגעצונדן אַ לאָמפּ, דער מילנער האָט זיך איבערגעצלמט און מען איז אַריין אינעווייניק.

אַזוי ווי מען איז אַריין, האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ יאָגעניש און אַ לויפעניש. דער מילנער איז געווען אַ גוי אַ גבור. האָט ער גענומען נאָכלויפן, נאָכיאָגן, ביז ער איז אַרויסגעפאַלן אויף איינעם אַ פּאַראָבעק און אויף זיין אייגן ווייב. אַ יונגע איז זי געווען דאָס ווייב, אַ שיינע. נאָך וואָס זי איז געגאַנגען אינמיטן דער נאַכט אין מיל אַריין — ווייסט מען נישט. נאָר ווי דער מאַן אירער, האָט זי דאָ דערזען, האָט ער זי געטון אַ נעם ביי די האָר, אַ שליידער אויף דער ערד, דערנאָך ווידער אַ נעם און — אַ וואָרף אַרויף אויף די שטיינער.

די שטיינער האָבן זיך געדרייט, ס'וואַסער איז געלאָפן, האָט עס אַריינגעדרייט דעם מילנערס ווייב אין די שטיינער אַריין, ס'האָט גע־קנאַקט און געבראָכן זיך. ס'האָט געזעצט און געשפּריצט בלוט. די גאַנ־צע מיל מיטן מעל איז פאַרגאָסן געוואָרן דעמאָלט מיט בלוט.

דעם מילנער האָט מען דערנאָך אַוועקגעשיקט קיין סיביר, געקאָ־וועט אין קייטן, און דער טאַטע האָט מער אין דער מיל נישט געוואָלט אַרבעטן.

דאָס איז געווען לאַנג, שוין גאַנץ לאַנג. טויבע איז דעמאָלט געווען אַ קליין מיידל. זי געדענקט, אַז זי איז אַנטלאָפן אין וואַלד אַריין, אָפּ־געווען דאָרט אַ טאָג מיט אַ נאַכט. די מאַמע אירע איז געגאַנגען זי זוכן און האָט זי געפונען אַ פאַרחלשטע הינטער אַ בוים.

אַז טויבע איז גוט אויפגעלייגט, קאָן זי דערציילן נאָך מעשיות. טאַקע פון אייגענעם וואַלד, ווו זי איז אָפּגעזעסן אַ טאָג מיט אַ נאַכט. פון וועלף, וואָס זענען אין ווינטער־נעכט אַרום אויף די שאָסייען, באַ־פאַלן פערד און מענטשן. פון קאַרגע פּויערים, וואָס האָבן זיך אַ גאַנץ לעבן אַרומגעריסן צוליב אַ פּאָר מאָרגעס ערד. געשאָכטן אַן אייגענע מאַמע און צום סוף פאַרפוילט געוואָרן אין קרימינאַל.

לויטן פליען פון די פייגל, לויטן רויך פון קוימען, האָט טויבע גע־

ווסט, וואָס פאַר אַ טאָג ס'וועט מאָרגן זיין: צי וועלן פאַלן רעגנס, צי וועלן בלאָזן ווינטן, צי ס'וועט שיינען די זון.

איך האָב טויבען ליבער געהאַט, ווי אַלע מיינע שוועסטער. מיינע נעכט און טעג זענען אַריבער מיט טויבעס קאָרן־פעלדער, מיט איר וואַלד און טייך.

כ'האָב געטראַכט, אַז ווען טויבע זאָל דאָס אַלץ קאָנען אָנשרייבן, וואָלט מען געמעגט מאַכן דערפון אַ מעשה־ביכל. ס'וואָלט טויזנט מאָל שענער געווען, ווי די מעשה־ביכלעך, וואָס די מאַמע לייענט פאַר שבת נאָכן עסן פאַר שכנות און באַקאַנטע.

אָבער זינט טויבעס מאַמע איז געשטאָרבן און זינט שוועסטער און ברידער זענען זיך צעפאָרן און צעלאָפן איבער דער וועלט, האָט טויבע געמוזט פאַרלאָזן דאָס „נייע מילכל" מיט די פעלדער דאָרט און שטעלן זיך דינען אין שטאָט ביי באַלעבאַטיש־גבירישע מענטשן, ווו די טירן זענען געווען ביי טאָג און ביינאַכט פאַרריגלט און ווו מען האָט גערעדט איינס צו ס'אַנדערע מיט פאַרצויגענע שנאָבעלעך.

דאָס האָט שוין די מאַמע געזען, אַז טויבע, די שענסטע פון טאַטנס טעכטער, זאָל אָנקומען אין אַזאַ גביריש, שיין הויז אַריין.

דער ייד דאָרט, ווו טויבע האָט געדינט, איז נאָך נישט אַלט געווען קיין גאַנצע פערציק יאָר. ער האָט געהאַט אַ בלאַס, טונקל פּנים, אַ לומ־דיש פּנים, אַ קליין, שוואַרץ בערדל, געטראָגן אַ זיידן היטל אין דער וואָכן, אויסגעפּוצטע, קליינע, שטיוועלעך מיט סקריפּקעס, און געשטעלט דראָבנע, געמאָסטענע טריטלעך.

טויבעס באַלעבאָסטע, אַ יידענע פון בלוט און מילך, איז אַרומגע־גאַנגען אין אירע אויפגערוימטע, ליכטיקע שטובן, אין אויסגעפּופּלטע, אַ פּוילע, מיט אַ צוויי־דריי גוידערלעך און אונטערן פאַרנאַשטן גאָמבקעלע.

צו איר, צו טויבען, האָט זי געזאָגט:

— טויבעשי, בינד מיר נאָר אויף דעם גאָרסעט...

— טויבעשי, לויף נאָר אַראָפּ נאָך אַ צוויי־דריי פּאָמעראַנצן...

טויבעשי איז געלאָפן, טויבעשי האָט געצויגן די שיכלעך, געבונדן גאָרסעטן, געשיילט קאַרטאָפל, געהייצט אין די אויוונס, און דאָך, ביי דעם אַלעמען, האָט טויבע נישט פאַרלוירן דעם חן פון אירע שיינע, אויס־געצערטלטע הענט.

ס'קאָן זיין, אז צוליב די הענט טאַקע איז מיט טויבען געשען אַן אויסטערלישע און זייער טרויעריקע זאַך.

אַט, דער ייד דאָרט, טויבעס באַלעבאָס, מיטן בלאַסן, טונקעלן פּנים, מיטן זיידענעם היטל אין דער וואָכן, האָט אויף זיין דינסט־מויד נישט געקוקט, ווי עס קוקט אַ מענטש אויף אַ מענטש. אין קיך, ווו טויבע האָט אין די טעפּ אריין אויסגעריבן אירע יאָרן, איז דער איידעלער ייד נישט אַריינגעקומען. וואָס האָט ער דאָ געהאַט צו טון? נישט מער, אַמאָל אין אַ יובל, ווען זיין ווייב איז גראָד נישט געווען אין דער היים, איז ער פּלוצלינג אַנגעקומען. גלאַט אַזוי אַנגעקומען.

— נישטאָ די מאַדאַם? — האָט ער גיך געפרעגט און נישט געקוקט אויף טויבען.

— ניין. נישטאָ די מאַדאַם.

— אַזוי... נישטאָ... יאָ... וואָס האָב איך דאָס געוואָלט זאָגן? טויבע אַזוי גוט זיין...

ער האָט נישט דערזאָגט, וואָס טויבע זאָל אַזוי גוט זיין. אַן איידע־לער מענטש געווען, נישט געקענט רעדן הויך.

אָבער טויבע האָט דערפילט, אַז ווען ער קומט אַזוי אַמאָל אין אַ יובל אין קיך אריין, לאָזט ער נישט אַראָפּ די אויגן פון אירע שמאָלע, שיינע הענט.

טויבע האָט געהאַט גרויס דרך־ארץ פאַר איר איידעלן, זיידענעם באַלעבאָס. אַז זי האָט געפּוצט אינדערפרי די געהאַקטע קאַפּאָטע זיינע מיט די ווייכע, געפאַלדעוועטע שטיוועלעך, האָט זי געפילט, אַז עס גייט אויף איר זיין איידלקייט מיט זיין רייכקייט.

ס'איז טויבען גוט געווען דאָרט, אין יענעם הויז. זי האָט שוין גע־האַט אַן אייגענעם קופערט מיט וועש, העמדער מיט שפּיצן, ציכן מיט איינזאַצן. אפילו אַ ביכל פון דער קאַסע האָט שוין טויבע אויך געהאַט ליגן צווישן דער קלאָרער וועש.

אָבער אין די לעצטע וואָכן האָט טויבע אָנגעהויבן קומען צו אונדז נישט אַלע שבת.

— וואָס איז, טויבע? פאַרוואָס זעט מען דיך עפּעס נישט?

— זי האָט נישט געהאַט קיין צייט — ענטפערט טויבע — פאַראַכ־טאָגן געווען ביי אַ חברטע. פאַר צוויי וואָכן געגאַנגען אויף אַן אויפ־רופן.

— זעסט מיר, דאכט זיך, שלעכט אויס, טויבע?

— איך — שלעכט? עי...

מיר האָט זיך אויך אויסגעדאכט, אַז טויבע איז בלאַסער געוואָרן. כאָטש אַזוי אַרום האָט זי אויסגעזען שענער און איידעלער.

דערנאָך זענען ווידער אַוועק עטלעכע שבתים און טויבע איז אויפסניי נישט געקומען.

— עפּעס זעט מען נישט טויבען — האָט זיך דער טאַטע איינמאָל שבת נאָכן שלאָף אָנגערופן, זיצנדיק אויפן בעט און גענעצנדיק אין שטוב אריין.

— מן־הסתם קאָן זי נישט קומען.

טויבע האָט טאַקע נישט געקאָנט קומען. איר מאַדאַם, האָט זי געזאָגט, איז, נישט דאָ געדאַכט, שלאָף געוואָרן. פידלער דאָקטאָר איז געגאַנגען.

—פידלער דאָקטאָר? — פרעגט איבער די מאַמע מיט גרויס שרעק אין די אויגן — אַזוי שלעכט, חלילה, האָט שוין דאָרט געהאַלטן?

— יאָ, זייער שלעכט, מומעשי.

— און היינט? וואָס הערט זיך היינט?

— געליובט דער אויבערשטער. בעסער.

— וואָס איז איר געווען?

— אַ לונגען־אָנצינדונג, פאַר קיין שום ייד געדאַכט.

אויף טויבעס פּנים ליגט היינט אַ שוויים, אַ מידער, אַ חלשותדי־קער. ס'איז שוין נישט יענע איידעלע בלאַסקייט, וואָס מיט עטלעכע שבתים צוריק.

זי דערציילט היינט גאַרנישט. דאַכט זיך, אַז די אויגן אירע, וואָס זענען בייטאָג בלוי און ביינאַכט שוואַרץ, האָבן היינט אינגאַנצן קיין קאָליר נישט.

זיי קוקן איבער דער מאַמעס קאָפּ, צו דער קאָמאָדע אַהין, ווו עס הענגט די פאָטאָגראַפיע פון דער מאַמעס טאָכטער, פון ציפּען, וואָס האָט תנאים געשריבן אין וואַרשע מיט אַ באַרשטן־מאַכער.

— זי שרייבט עפּעס, ציפּע? — פרעגט טויבע.

— יאָ. זי שרייבט.

— ווען איז, מיט מזל, די חתונה?

— שוין באַלד, בלי נדר.

— אַ באַרשטן־מאַכער, דער חתן?

— יאָ, אַ באַרשטן־מאַכער.

די מאַמע ענטפערט פּאַמעלעך, פרעמד. עס זעט אויס, אַז בשעת זי רעדט, האָט זי נישט אין זינען, וואָס זי זאָגט.

זי קוקט עפּעס אַזוי אויף טויבען...

דאַכט זיך, אַז טויבעס פּנים איז רויט געוואָרן. נאָר דאָס מוז זיין פון דער זון. זי זעצט זיך דאָך, די זון. דאָס גאַנצע שטיק הימל, וואָס מען זעט דורך אונדזער פענצטער, ברענט צוזאַמען מיט טויבעס פּנים.

טויבע זיצט היינט לענגער, ווי אַלע שבת. פון בעליק קריכן אַראָפּ גרויסע שטיקער שאָטנס. מ'שפּירט אַ ריח פון הערינג און פון אַלט־געוואָ־רענער חלה. דער טאַטע זיצט איינער אַליין ביים טיש. ער קלאַפּט מיטן הענטל פון מעסער אין טיש אַריין. ער וויגט זיך פּאַמעלעך אין דער בריים און ברומט אַ לאַנגן, אויסגעצויגענעם „אתקינו סעודתא".

— ס'שטייען שוין שטערן?

טויבע קוקט פון הינטן אַרויף אין פענצטער אַריין.

— ניין, נאָך נישט.

— קענסט אַזוי זיצן דאָ, טויבע? — פרעגט די מאַמע.

— כ'גיי שוין טאַקע.

טויבע שטעלט זיך אויף פּאַמעלעך. די מאַמע קוקט אין דער טונקל־קייט אַריין, אַזוי ווי אַ מענטש מיט אַ קורצער ראיה.

— אַ גוטן שבת! — געזעגנט זיך טויבע און פאַרגעסט דאָס מאָל צו קושן זיך מיט מיר.

— אַ גוטן שבת, אַ גוט יאָר, זיי נישט קיין גאַסט.

אין שטוב בלייבט הענגען אַ שוואַרצע שטילקייט. אונטער דער קיך נעמט זען אַ גריל, שפּיציק, פאַרעקשנט.

— לייזער! — רייסט די מאַמע איבער — לייזער!

איר קול גייט טויבלעך, פאַרשטעלט, אַזוי ווי מען וועקט אַמאָל עמעצן פון שלאָף.

אָבער דער טאַטע קלאַפּט ווייטער מיטן איבערגעדרייטן מעסער אין טיש אַריין.

— ער איז דאָס אַביסל טויב — רעדט צו זיך די מאַמע און נעמט אַריינוויקלען איר כשרן „גאָט פון אברהם" אין טאַטנס „בני היכלא".

האָט מען ווידער טויבען אַ צייט נישט געזען. די מאַמע האָט גע־זאָלט אַהינגיין אין די רייכע שטובן אריין נאָכפרעגן זיך, צי טויבע איז, חלילה, נישט קראַנק. אָבער ס׳איז איר אַלץ עפּעס נישט אויסגעקומען.

*****

מאַכט זיך אַמאָל, אַ שבתדיקער נאָכן עסן. אויף די שויבן זענען גע־לעגן שאָטנס פון גרויסע, פוכענע וואָלקנס. דער טאַטע האָט זיך נאָר וואָס געהאַט ארונטערגערוקט אונטערן איבערבעט, און איז גלייך אַנטשלאָפן געוואָרן.

די מאַמע האָט ארויסגענומען פון ספרים־שענקל דאָס שיינע מעשה־ביכל „אַ זון פון צוויי מאַמעס", אויסגעווישט די גאָלדענע ברילן, וואָס זי האָט אַמאָל מיטגעברענגט פון וואַרשע און געגרייט זיך צו לייענען די וווּנדערלעכע געשיכטע פון רודאָלף דעם באַטריגער און דער שייגער, אומשולדיקער קאַראָלינע.

דאָ, אין דער דאָזיקער דירה, האָט די מאַמע געלייענט אַ סך ביכ־לעך. נישט אַזוי פאַר זיך, ווי פאַר ווייבער, שכנות, וואָס זענען זיך צו־זאַמענגעקומען צו אונדז אין שטוב אריין, אַזוי ווי הינער פאַרנאַכט אויף דער „גזשענדע" ארויף.

פאַראַכטאָגן איז די מאַמע שטיין געבליבן אויף יענעם אָרט, ווו די אומשולדיקע קאַראָלינע איז אויף אַ געהיימען אופן פאַרשוווּנדן געוואָרן פון איר פאָטערס פּאַלאַץ, פון דעם מיליאָנער דעם גראַף.

איצט האָט די מאַמע אויפגעמישט דאָס פאַרקנייטשטע בלעטל און געוואַרט, אירע צוהערערינס זאָלן זיך אָנהויבן צוזאַמענקומען. איך אַליין האָב אויך שוין געוואַרט מיט גרויס נייגיר און אומגעדולד אויפן סוף. און גלאַט... כ׳האָב ליב געהאַט צו הערן, ווי מיין מאַמע לייענט.

זי האָט געקאָנט איבערגעבן די ווערטער אַזוי קלאָר, אַז אפילו אַ קינד האָט פאַרשטאַנען. זי האָט געלייענט מיט אַ ניגון, מיט אירס אַן אייגענעם ניגון, וואָס איז געווען אַ געמיש פון סליחות און פון טייטש־חומש. ווען רודאָלף דער באַטריגער האָט געפייניקט די שיינע, איידעלע קאַראָלינע, האָט די מאַמע געשריגן און געמאַכט מיט די הענט. רבקהלע מאיר זעלנערס, אַ יונג ווייבל, וואָס האָט זיך מיטגעברענגט חלה און וואַרעמע טיי אין אַ פלעשל, האָט אַ סך מאָל נישט געקאָנט אויסהאַלטן:

— פרימעטל — האט זי זיך געבעטן — הערן זי אויף אויף א רגע! און ווי מיר, נעבעך, נישט געשען! ס'האט מיך אזש „פושיטשישניעט" ביים הארץ.

און אז די איידעלע קאראלינע איז געגאנגען שפאצירן מיט איר געליבטן דעם פירשט, און דער „מאנד" האט געשיינט און די פייגל האבן געזונגען — האט עס די מאמע איבערגעגעבן מיט אזא לויטערקייט אויפן פנים און מיט אזא איינגעהאלטן קול, אז נישט נאר מיר, נאר אלעמען האט זיך אויסגעדאכט, אז דאס גייען זיי אזוי שפאצירן מיטן געטלעכן פירשט. אז דאס שיינט אזוי דער „מאנד" פאר זיי, און אז די פייגל זינגען דאס פאר זיי.

איז אבער היינטיקן שבת נישט באשערט געווען צו וויסן דעם סוף פון דער אומשולדיקער קאראלינע.

ווייסט איין גאט, פארוואס דער מאמעס צוהערערינס זענען נישט געקומען. האבן זיי זיך אפגעשמועסט, צי וואס? אפשר זענען זיי ברוגז געווארן?

די מאמע האט נישט פארשטאנען. זי האט גענומען דערוויל לייענען אליין, פאר זיך. איבערגעמישט א בלעטל און צוריקגעמישט. אראפגענומען די ברילן און צוריק זיי ארויפגעזעצט, ס'איז נישט געגאנגען.

איז ווי די מאמע האט זיך אזוי נישט געקאנט קיין עצה געבן — האט זיך די טיר פון אונדזער שטוב אויפגעפראלט און ס'האט זיך אריינגעווארפן א קליינע, נידעריקע יידענע, מיט רויטע, איבערגעברענטע בעקלעך. אן אנדערע גאר. נישט פון יענע, וואס הערן לייענען.

ס'איז געווען רייזל איטשע ביקס, דער מאמעס א ווייטע קרובה.

זי פלעגט קומען צו אונדז אמאל אין זעקס וואכן. זי איז געווען אן אונטערגעהאקטע, א קורצע. אז זי איז געזעסן אויף א בענקל, האט זי געמוזט האלטן די פיס אין דער לופטן. די מאמע האט איר שטענדיק אונטערגערוקט א פיסבענקעלע, זי זאל נישט אויסזען אזוי נאריש מיט די באמבלדיקע פיסלעך.

רייזל איטשע ביקס האט ליב געהאט צו טרינקען ביי אונדז טיי מיט לימענע. אפרעדן זיך אביסל פון הארץ. זשאלעווען זיך, אז די אייגענע קינדער זענען זי מבייש. זי האט געשאלטן די שנורן מיט די איידעמס. און אלעמאל האט זי געהאט טענות צו דער מאמען, הלמאי יענע זעט נישט אויסצושדכענען פאר איר עפעס א לייטישן שידוך.

— כ'בין דאָך עלנט, ווי אַ שטיין — האָט זי געזופּט די קאַכעדיקע טיי, — ווי לאַנג איז דער שיעור צו זיצן אָן אַ מאַן, ווי לאַנג?

— אָבער, רייזלשי — האָט די מאַמע באַהאַלטן געשמייכלט — דאַכט זיך, אַז ס'וועט שוין, קיין עין־הרע, זיין דער פּערטער...

— איז וואָס? אַזוי אַלט בין איך דען?

רייזל איטשע־ביקס איז נישט אַלט געווען. זי האָט נאָר גע־ניין. רייזל איטשע־ביקס איז נישט אַלט געווען. זי האָט נאָר גע־

האָט רויטע, איבערגעבערענטע בעקלעך, וואָס האָבן תמיד געשמייכלט, דינע, פּאַרנאַשטע ליפּעלעך און אַ סך קייַלעכדיקע שניטן אויפן ווייכן, געפּאָלדעוועטן האַלדז. זי איז געגאַנגען מיט אַ טענצל, מיט אַזאַ מין וואַרפן זיך פאָרויס. און סיי זומער, סיי ווינטער, האָט זי געהאַט גרויסע טענות צום רבונו־של־עולם, הלמאי ער מאַכט אַזוי, עס זאָל איר זיין איינמאָל צו היים און איינמאָל — צו קאַלט.

רייזל האָט פון דער שיינער קאַראָלינע און פון רודאָלף דעם באַטרי־גער נישט געהאַלטן.

— באָבע־מעשיות! — האָט זי געזאָגט — נאַ דיר אַ דרייער פאַרן גאַנצן רודאָלף מיט דער גאַנצער... ווי הייסט זי דאָרטן — קאַראָלינע־שמאַראָלינע? ס'איז דען אמת?

איז אָט די דאָזיקע רייזל אַריינגעפאַלן צו אונדז דאָס מאָל אַ צע־גליטע, אַ פאַרבהלהטע.

— פרימעט!

די מאַמע האָט אויף דער גיך אַוועקגעלייגט ס'מעשה־ביכל, אויפ־געשטעלט זיך מיט אַ פאַרחידושט פּנים:

— גוט־שבת, רייזל!

— ביסט אַליין? — האָט רייזל נישט געענטפערט אויף דער מאַ־מעס „גוט־שבת".

— וואָס הייסט אַליין? — איז די מאַמע שוין שטיין געבליבן מיט אַ צוזאַמענגעצויגענער נאָז. אַ סימן, אַז זי האָט זיך דערשראָקן.

רייזלס קליינע אויגן האָבן זיך גלייך אָפּגעשטעלט אויף מיר. זי האָט אַ שאָקל געטון מיטן פּנים צו דער מאַמען. איך האָב געקוקט אויף ביידע, נישט פאַרשטאַנען דעם שטומען שמועס, וואָס זיי פירן מיט די אויגן.

— מענדל — האָט זיך די מאַמע אָנגערופן — גיי נאָר אַרויס אויף אַ מינוט.

— נאָך וואָס?

— אז מען הייסט דיך, גיי!

ס'האָט מיך נישט געגלוסט. כ'האָב נישט געוואָלט.

— גיי אויף א מינוט ארויס, גיי! — האָט רייזל געשאָקלט מיטן קליינעם, נארישן קעפּל.

זי אליין האָט פארמאכט נאָך מיר די טיר. כ'בין־שטיין געבליבן אויף יענער זייט פארשעמט און בייז. דער גוטער יאָר האָט אָנגעטראָגן די בהמהשע רייזל. ווער האָט געשיקט נאָך איר, ווער?

א סוד געברענגט. און אז א סוד, טאָר איך נישט הערן?

איך ווייס, אז ביי אלע סודות שיקט מיך די מאמע ארויס פון שטוב.

וועל איך דווקא נישט גיין. וועל איך מיך דאָ אוועקשטעלן און קיך הינטער דער טיר און הערן.

כ'האָב צוגעלייגט ס'פּנים מיט די אויערן צו דער פארמאכטער טיר. כ'האָב אריינגעקוקט דורכן לאָך פון שליסל. אָבער נישט כ'האָב געקאָנט עפּעס זען, און נישט כ'האָב געקאָנט עפּעס הערן.

מוז זיין, אז ס'איז א גרויסער סוד, אויב מען רעדט אזוי שטיל. ס'מוז אויך זיין א ביטערער סוד. מחמת די טיר גיט זיך א רייס אויף מיט א ירגזון, מיט א בהלה, און כ'זע, ווי די מאמע וואַרפט אויף זיך ארויף אין איין איילעניש די ווינטערדיקע שובע.

אין פארלויף פון די פּאָר מינוט, וואָס מען האָט זיך געסודעט, האָט די מאמע געקריגן א לאנג־אויסגעצויגן פּנים, א דערשראָקנס. רייזלס פּאר־נאשטע ליפּעלעך ציטערן, אזוי ווי אין פיבער. דער טאטע הערט נישט. ער ליגט מיט פאררייסענע נאָזלעכער צום בעליק.

פון גרויס איילעניש קאָן אַזש די מאמע נישט אריינטרעפן אין די לעכלעך פון דער שובע. די פישעי וויל זיך באַין אופן נישט האַלטן אויפן ארויפגערוקטן שייטל. זי לויפט, די מאמע, מיט האַלבע טריט איבער דער שטוב. אָט וואַרפט זי א בליק דעם שלאָפנדיקן טאטן, אָט דערזעט זי מיך און קוקט מיך אָן מיט א פּאָר צעטומלטע אויגן. נישט אנדערש, נאָר די מאמע האָט עפּעס אין זינען געהאַט. איצט וויל זי זיך דערמאָנען און קאָן נישט.

— מענדל! — גיט זי א שארפן, גיכן זאָג — זאָלסט נישט לאָזן די שטוב אליין, אז דער טאטע וועט אויפקומען, שטייט דאָרט אויף דער „פּולקע" בארנדלעך־יויך. כ'על באַלד צוריקקומען.

ס'האָט געמוזט, חלילה, עמעצער אוועקפאלן. די מאמע לויפט ארויס,

אַזוי ווי אַן אויסגעשאָסענע. רייזל איטשע־ביקס טאַנצט נאָך אויף אירע פאַרקירצטע פיסלעך.

אין שטוב בלייבט אַ ווינט, אַ ליידיקייט. מיך באַפאַלט אַ מרה־שחורהדיקע שרעק.

כ׳דאַרף טאַקע נישט לאָזן די שטוב אַליין. אָבער מיר ווייזט זיך אויס, אַז טאָמער בלייב איך, וועל איך דאָ אויסגיין.

איך האָב דער מאַמען נישט געפאָלגט. זאָל זיין, וואָס ס׳האָט צו זיין. אָבער כ׳מוז דערגיין, מיט וואָס פאַר אַ סוד רייזל איז דאָס צו אונדז געקומען, און וווּ איז דאָס די מאַמע אַצינד געלאָפן.

כ׳האָב געכאַפּט אויף מיר דאָס פאַלטנדל, נישט צוגעקנעפּלט, נישט צוגעהעקלט און בין אויך אַרויס אינדרויסן.

ביים דייטשישן קלויסטער האָב איך מיך פאַרשטעקט אין אַן אויסגעשניטן ווינקל אַריין. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז די מאַמע דרייט זיך אויס און קוקט, צי כ׳גיי נישט אַמאָל נאָך.

אויף דער וואַרשעווער גאַס האָב איך מיך נאָך אַמאָל באַהאַלטן אין אַ טויער אַריין.

די מאַמע מיט רייזלען זענען אַריין אין שול־געסל. איך בין זיי נאָך.

דאָס שול־געסל אַליין איז שמאָל, אויסגעבויגן, ווי אַ רייף, ענג און טונקל.

די ווייסע שול מיט די בלויע, רונדיקע פענצטער שפאַרט זיך אָן אויפן נידעריקן בית־מדרש, וואָס רוקט זיך אַביסל אַרויס אין געסל אַריין.

די איבעריקע הייזלעך ליגן אָנגעלענט איינס אויף ס׳אַנדערע. נישט אַנדערש, נאָר אַ שטורעם־ווינט האָט אַמאָל געמוזט איבער זיי אַ שפּרייז טון, האָבן זיי זיך אויסגעבויגן און קאָנען זיך שוין מער נישט אויסגלייכן.

זעט אויס, אַז ס׳האָט זיך דאָ געמוזט עפּעס פאַרלויפן.

גאַנץ שטאָט ווייבער מיט יידן האָבן פאַרוואָרפן דעם שבתדיקן דרימל און זענען אַהערגעקומען צו לויפן אויף עפּעס אַ בייז וואונדער. ס׳איז אַ שטופעניש און אַ געדראַנג. מען פאַררייסט פּנימער, מען ציט אויס העלדזער, מען שטעלט זיך אויף די שפּיץ נעגל אַ קוק צו טון איבער יענעמס קאָפּ.

אַלע פּאָר מינוט קומט צו לויפן פרישער עולם, פרישע ווייבערישע

קופּקעס. די מאַמע מיט רייזלען האָבן זיך פאַרפּלאָנטערט צווישן בערד און שייטלען. איך ווייס שוין לאַנג נישט, ווו זיי האָבן זיך ערגעץ אַהינ־געטון.

איך שטופּ מיך צווישן קאַלטע, מאַנסבילשע קאַפּאָטעס און אויסגע־וואַרעמטע, ווייבערישע ספּודניצעס. דורך פרעמדע פיס און עלנבויגנס וויל איך מיך אַדורכקריגן אַהין צו יענעם אָרט, ווו אַלע רייסן אַזוי די קעפּ מיט די פּנימער.

זעט אויס, אַז מען ווייסט נישט, ווער איך בין. מען גיט גאָרנישט אַכטונג אויף מיר. אַז נישט, וואָלטן זיך נישט געשיט אַזעלכע אָפּגעריסענע, שווערע רייד:

— יאָ. לייזער הוי־הענדלערס.

— אוודאי, אַז מ'האָט אַ שטיף־מאַמע!

— וואָס איז דאָ די שטיף־מאַמע שולדיק?

— ווער דען איז שולדיק, פעטער גרונם?

— אַז איינס איז נישט קיין לייט, ווערט אַן אייגענע מאַמע אויך נישט העלפן.

שטיקער האָגל זענען עס, נישט קיין רייד. מען רעדט, הער איך, וועגן מיין טאַטן, וועגן מיין מאַמען. הייסט עס, אַז דער גאַנצער געטומל, דאָס שטופּן זיך און דאָס ברומען האָט אַ שייכות מיט אונדז, מיט אונ־דזער שטוב.

איז, ווי כ'רייס מיך אַזוי, דורך די קאַפּאָטעס און ספּודניצעס, דער־טראָגט זיך מיטאַמאָל, איבער אַלעמענס קעפּ אַריבער, אַ לאַנגער, אויס־געצויגענער פייף, אַ מין געשריי מיט אַ יאָמער צוזאַמען:

—ליבער גאָט אין הימל, שיק מיר דעם טויט! נאָר דעם טויט שיק מיר!

עולם צערוקט זיך בהלהדיק. דאָס געשריי לאָזט אָפּ אויף אַ מינוט. ס'ווערט אַזוי ווי איינגעשרומפּן. אָבער באַלד גיט עס אויפסניי אַ רים מיט אַ ווידערקול:

— טאַטע דערבאַרעמדיקער, וואָס האָסטו געוואָלט פון מיר?

מענטשן דרייען אַוועק די פּנימער. איין ייִדענע, אַן אַלטע שוין, אין אַ קופּקע, רייסט זיך מיט אַן איינגעפאַלן מויל:

— מאַנסלייט, גייטס אַוועק פון דאַנען, מאַנסלייט!

נעמען זיך שאַרן הינטערוויילעכטס שטיול און שיך. עס ווערט

גערוימער. קום איך מיטאמאל אויס פון סאמע פארנט. טאקע דארט, ווו אלע האבן פאררוסן די קעפ מיט די נעז.

ערשט דא האב איך דערזען, אז ארום מיר און דארט, ווו דער גאנצער עולם האט זיך געשטופט, איז דער שניי רויט, די זון האט זיך נישט געזעצט. די שויבן פון דער שול זענען בלוי. טא פונוואנען איז דער שניי רויט?

עס רוקט זיך ווידער עמעצער אוועק .עפנט זיך פלוצלינג פאר מיין פנים א לאנגער, אויסגעצויגענער פלעק פון א מענטש, וואס טארעט זיך אין שניי.

אז ס'איז גאר קיין מענטש נישט און נישט קיין פלעק! ס'איז דאך טויבע. אונדזער טויבע!

זי ליגט דאס אזוי אין רויטן שניי, א צעריסענע אויף צוויי שטי־קער, אן אויפגעעפנטע. ביידע פיס, נאקעטע, זענען אויפגעשטעלט ווי העלצער, און פון די פיס ארויס, צי גאר פון בויך ארויס, גייט דאס אזוי דאס בלוט.

טויבע דערזעט מיך. כ'ווייס נישט, צי זי דערקענט, ווער איך בין. ס'פנים איר איז רויט, געשוואלן. זי קוקט אויף מיר מיט גרויסע, קייַ־לעכדיקע, איבערגעדרייטע אויגן, אזוי ווי א קעלבל.

מיטאמאל הייבט זי אונטער דאס געשוואלענע פנים, ציט אויס די נאקעטע פיס אין פארבלוטיקטן שניי אריין און צעשרייט זיך מיט א פארשפיצטן ניגון:

— מענטשן! גיטס מיר סם! האטס רחמנות!

אין דער רגע האב איך פונדערווייטנס דערזען די מאמע. זי איז געגאנגען אהער מיט אן אפן מויל. כ'ווייס נישט, צי זי האט נאר־וואס געהאט געשריגן, צי זי איז ערשט אצינד געגאנגען שרייען. כ'ווייס אויך נישט, ווו זי איז געווען ביז אצינד. נאר עולם ווייבער האט זיך גענומען אוועקרוקן. ס'איז געווארן שטיל. איבער די קעפ האט זיך איבערגעגעבן א טויב, איינגעהאלטן ווידערקול:

— פרימעטע!

— פרימעטע, דוד פרוזקעס!

— די שטיף־מאמע.

די מאמע האט זיך דורכגעשטופט א שווארצע, מיט אן איינגעפאלן פנים.

די פישעי איז איר געלעגן אויף די אַקסלען. זי האָט זיך אַראָפּגע־בויגן צו טויבען. מיך האָט זי, זעט אויס, נישט געזען. כ׳האָב נישט גע־הערט, זי זאָל האָבן עפּעס געזאָגט צו טויבען, אָדער טויבע צו איר. נאָר אויסגעוויזן האָט זיך מיר, אַז אַרום און אַרום איז איצט קיינער נישטאָ. בלויז די מאַמע און טויבע.

פון באָד־געסל, וואָס פירט צום שטאַטישן קאַנאַל, איז אָנגעפאָרן אַ שליטן, אַ לאַנגער, אַ פּויערישער.

אויף אַזאַ שליטן האָט מען אַמאָל, נישט דאָ געדאַכט, אַוועקגעפירט מיין ברודער משהן אין שפּיטאָל אַריין. ס׳איז, דאַכט זיך, דער אייגע־נער שליטן מיטן אייגענעם אָנגעפּעלצטן גוי.

— נאָבאָק, זשידקי! — שרייט דער גוי און שניידט זיך אַריין מיטן פערד צווישן די קאָפּאָטעס מיט די ספּודניצעס.

— יאַק יעדזיעש, כּאַמיע? — כאַפּט אַוועק אַ יונגע מויד דאָס פּנים פון פערדישן קאָפּ.

— נאָבאָק! ניע סטאָטש טוטאַי, פּשאַ מאַטש!

—סאַם פּשאַ מאַטש!

— שאַ! שאַ! — רופן זיך אָן שטימען פון דער מיט אַרויס — זי האָט זיך שוין נישט מיט וועמען צו קריגן, האָט זי זיך שוין נישט!

עולם האָט זיך צערוקט. דער שליטן איז שטיין געבליבן נישט ווייט פון יענעם אָרט, וווּ טויבע איז געלעגן.

דער אָנגעפּעלצטער גוי, צוזאַמען מיט נאָך אַ גוי, זענען אַרויסגע־קראָכן פון שליטן. איינער האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו טויבען און גע־וואָרטשעט:

— פּשאַקרעוו! ניע מאָגלאַ טאָ זאַטשעקאַטש!

— ניע מיאַלאַ טשאַסו... — האָט פון עולם ווער געענטפערט.

— ניע גאַדאַטש טאַם! — האָט זיך דער גוי געבייזערט.

די מאַמע איז געשטאַנען נאָענט נעבן אים. זי האָט אים עפּעס גע־זאָגט. ער האָט שטיל געשאָקלט מיטן קאָפּ.

דערנאָך האָבן ביידע גויים אונטערגעהויבן טויבען פון שניי. איצט האָט טויבע געהאַט אַ ווייס פּנים. זי האָט געהאַלטן די אויגן פאַרמאַכט. זי האָט נישט געשריגן. מען האָט זי צוגעדעקט, אַרומגעוויקלט און אַרומ־געלייגט מיט שטרוי.

צווישן עולם האָט מען געברומט. צו מיר זענען דערגאַנגען אָפּגעריסענע שטיקער קרעכצלעך, האַלבע קולות:

— ס'ממזר?

— טויט...

— אַ ייִנגל?

— אַ מיידל?

אַ פּרעמדער סטראַזשניק, אַ געקומענער פון דער צענטער גאַס, האָט זיך אָנגעקוועטשט צופיסנס פון שליטן, אַזוי ווי אַמאָל מיין מאַמע, ווען מען האָט געכאַפּט איר משהן אין שפּיטאָל אַריין.

איצט איז די מאַמע געגאַנגען אין אַ זייט. ביי די אייזערנע שטאַכעטן פון דער שול האָט זי זיך געשטעלט. איינע אַליין, אָן רייזלען איטשע־ביקס. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז איצט גייט נישט די מאַמע, נאָר מען שטופּט זי.

דער שליטן האָט גערירט. שטיקער רויטער שניי האָבן זיך אָפּגעזעצט אויף די ביינער. איבער דער שול איז געשטאַנען אַ אָנגעלאָפענער וואָלקן, אַ שוואַרצער, אַזוי ווי פון געזעצט בלוט.

קאַפּיטל אַכצן

טויבען האָט מען אוועקגעפירט אין גויאישן שפּיטאָל אַריין. אין איינעם שפּיטאָל אַריין, הינטער וועלכן איך בין אַמאָל, אין אַ ווינטערדיקן אויפדערנאַכט, שיער נישט פאַרפרוירן געוואָרן און מען האָט מיך געמוזט כאַפּן צו דער באָבען אין שטיבל אַריין.

אין דאָזיקן שפּיטאָל פירט מען אַריין קראַנקע דורך אַ רויט טויער. יידן זאָגן, אַז דורך דעם אייגענעם טויער גייען שוין די קראַנקע צוריק נישט אַרויס, נאָר מען פירט זיי טויטערהייט, דורכן שוואַרצן טויער, אין דער קאַזשעניצער גאַס אַריין.

אַ גאַנצע וואָך קוקן די לאַנגע שפּיטאָל־פענצטער אויף דער גאַס אַרויס מיט אַ ווייסער, אָפּגעהיטענער שטילקייט.

אַמאָל קומט צו גיין אַ גויעלע מיט אַ קויבערל עסן און וואַרט אָפּ אַ האַלבן טאָג, ביז מען נעמט עס פון איר צו. אַמאָל שלאָגט זיך אַ פויער־

טע הינטערן פארקאן קאפ און וואנט און פארגייט זיך מיט א גרויס געוויינעריי, און גאר אמאל שטייט א גויאישער מאנסביל מיט קינדער און בעט זיך, מען זאל אים אריינלאזן צום קראנקן ווייב.

נאר אז עס קומט זונטיק, אדער אזוי א חגא־טאג, ווערן די ווייסע, שטילע פענצטער באזעצט און באשטעלט מיט קראנקע שיקסעס. זיי שמועסן זיך איבער, די שיקסעס, דורך איבערווינקען און דורך האנטצייכנס, מיט די רוסישע זעלנער, וואס פארדרייסן די קעפ ארויף צו די פענצטער און שפייען די סעמיטעטשקעס־שאלן דורך די ווינקלען פון מויל.

אויף שטום־לשון זידלט מען זיך, אויף שטום־לשון מאכט מען חוזק, מען ווייזט פייגן, מען בלעזלט ארויס די צונג. און געפעלט וועמען פון די קראנקע שיקסעס — דרייט זי זיך אויס און דעקט אפ א ווייסן, גרויסן הינטן אין די שויבן אריין. די זעלנער אויף דער גאס צעשיטן זיך מיט א צעשפרייט, אנגעפרעסן געלעכטערל. עס הייבן זיך אן שיטן ארויף דריי־גארנדיקע, רוסישע נבול־פה־רייד. מען איז נישט יוצא מיט בלויז רייד, נאר מען ווייזט צוריק זעלנערישע הינטנס מיט אנדערע זעלנערישע מיאוסקייטן.

מיידן טאקע יידן אויס, אין די זונטיקדיקע טעג, דאס גויאישע שפיטאל. זיי האבן סתם נישט ליב דאס דאזיקע שפיטאל. דא — זאגן יידן — שעכט מען און מען קוילעט און מען האט אפילו נישט פאר וועמען זיך צו זשאלעווען. זיי האבן מורא, די יידן, נישט אזוי פאר די קראנקע שיקסעס און פארן שווארצן טויער, ווי פאר קאשיצקעלע דאקטאר, וואס האט א הארץ פון א טאטער און א ליאדע־וואס הייסט ער שניידן.

— א קוילער — זאגן יידן — איז ער, דער קאשיצקי דאקטאר. א בויך־שניידער.

איז מיר טאקע א גרויסע ווייטיק, ווען מען האט אפגעפירט טויבען אין יענעם שפיטאל אריין, צום בויך־שניידער קאשיצקי.

אליין, פון גוטן ווילן, וואלט זיך טויבע קיינמאל נישט געלאזט פירן אהין צום מלאך־המות קאשיצקי. איצט אבער, אז ס'איז מיט איר, נעבעך, געשען אזא אויסטערליש אומגליק, מוז זי הארט ליגן און ווארטן, אז ער, קאשיצקי, זאל זי צעשניידן און מען זאל זי ארויספירן דורכן שווארצן טויער.

ווער ווייסט, צי מען האט זי שוין, חלילה, נישט ארויסגעפירט.

אין די פענצטער האָט מען טויבען נישט געזען, נישט זונטיק און נישט קיינמאָל נישט. צו איר האָט מען נישט ארויפגעשריגן און נישט ארויפגערעדט. איר האָט מען קיין קויבערלעך מיט עסן נישט געטראָגן. קיינער איז נישט געקומען, קיינער האָט זיך נישט געפרעגט אויף איר.

די מאַמע איז פון יענעם שבת אָן ארומגעגאַנגען מיט אַ שווארץ פּנים. זי האָט אינגאַנצן אויפגעהערט צו רעדן, אויפגעהערט צו גיין צו שכנים און נישט פאַרענדיקט די טרויעריקע פּאַסירונג פון דער אומשולדיקער קאַראָלינע.

אויפן טאַטן האָט די מאַמע אַזוי ווי מורא געהאַט צו קוקן. פון צייט צו צייט האָט זי נאָר געכאַפּט אַ זייטיקן בליק אויף אים. אין דאָזיקן בליק איז תמיד געלעגן אַ צעשראָקענע פאַרחידושטקייט, אַ מין טויטשרעק פאַר דעם, וואָס מוז קומען.

— ווייסט ער גאָרנישט, לייזער? — האָט דער בליק געפרעגט און געוואַרט, דער טאַטע זאָל זיך אויפוועקן פון זיין טויבקייט, פון זיין נישט הי־זיין.

דער טאַטע, זעט אויס, האָט נאָך טאַקע גאָרנישט געוווּסט, ער איז געשלאָפן שווערער ווי אַלעמאָל. ער האָט געשנאָרכט העכער, ווי אַלעמאָל.

אַז ער איז אַהיימגעקומען אויפדערנאַכט אַ מידער, אַ געפרוירענער, האָט די מאַמע אים דערלאַנגט די וועטשערע וואָס גיכער. זי איז נישט געזעסן מיט אים צוזאַמען ביי איין טיש, נישט געפרעגט זיך, ווי ס'איז אים דאָרט היינט דערגאַנגען אין דאָרף.

ס'רוב איז זי געזעסן אין קיך. זי האָט זיך געפּאָרעט דאָרט ביים קוימען, געוואַשן די טעפּ, אויסגעשוווענקט זיי צו עטלעכע מאָל, ביז דער טאַטע האָט גענומען דרימלען מיט אַ שווער־געזונקענעם קאָפּ. דעמאָלט ערשט האָט זי אַראָפּגערוימט פון טיש און געשאָקלט דעם טאַטן ביי אַן אַקסל.

— לייזער, גיי, לייג דיך, גיי...

אָבער ווי לאַנג איז דער שיעור נישט צו וויסן? מן־הסתם, מעסטנדיק מיט די הענט די סטויגעס היי, אָדער אַרומקריכנדיק צווישן די פורלעך אויפן מאַרק, איז צו זיין טויבלעכקייט דערגאַנגען עפּעס אַ שאָרך. אפשר האָט אַ שלעכטער מענטש, אַ שונא, אַריינגעשריגן דעם טאַטן אין

אויער אריין די פינצטערע בשורה? אפשר האבן די ווינטן אין פעלד גע־ברענגט אים א גרוס פון זיין זונס טאכטער אין גויאישן שפיטאל?

ער האט עס אונדז נישט געזאגט. נאר איינמאל איז ער אהיימגע־קומען תחילת נאכט. ער איז נישט געגאנגען, ווי אלעמאל פאמעלעך און שווער, ווי ס'גייען אלע יענע מענטשן, וואס האבן צו טון מיט פויערים און מיט פעלד, נאר ער איז אריינגעפאלן.

ס'פנים צעטראגן, די בארד צעקנוידערט, אזוי ווי ער וואלט גע־שלאפן אויף איר. ס'מויל — קיילעכדיק געעפנט. נישט אנדערש נאר די פינצטערע בשורה איז אים אריין אין מויל און ער קאן עס נישט פאר־מאכן. דאס קעזן־זעקל פון דער „באנדע", וואס זיין טאכטער ביילע האט אים אמאל געשיקט מיט יארמע בעל־עגלה, איז אים איצט אראפגעפאלן פון קאפ, ווי א מיד, איבעריק אבר. דאס פליושענע היטל איז געשטא־נען בהלהדיק פאררוקט אויף א זייט.

די מאמע איז, גראד אין יענער מינוט, געזעסן ביים נאפט־לעמפל און פאררעכטן א העמד. אז די טיר האט זיך אזוי געגעבן א רוק אויף און דעם טאטנס לאנגער שאטן איז געפאלן ביז א שטיק אין שטוב אריין, האט די מאמע, זעט אויס, גלייך דערפילט, אז דאס האט אים די פינצטע־רע בשורה געברענגט אזוי צו טראגן. זי האט פלוצלינג א כאפ געטון א פינגער צום מויל, א נאג געטון און האסטיק אויפגעשטעלט זיך מיטן העמד אין דער האנט.

דעם טאטנס גרויסע, בלויע ווייסלעכטסער האבן איצט געהאט רויטע אדערלעך אין די ווינקלען. די מאמע איז געשטאנען פאר אים א גע־בויגענע, געמרוגעט מיט די אויגן, אזוי ווי נישט טויבע וואלט שולדיק גע־ווען, נאר זי טאקע, די מאמע אליין.

— פרימעט — האט דער טאטע מיט א שווערן אטעם ארויסגע־קרעכצט — קום נאר אויף א מינוט...

— וואס איז געשען, לייזער?

— קום נאר אויף א מינוט.

ער האט זי אריינגעפירט אין קיך אריין. דאס העמד, וואס די מאמע האט געהאלטן אין פאררעכטן, האט זיך נאכגעשלעפט מיט איין ארבל אראפ, אזוי ווי אן איבערגעדרייטע האנט פון א פארחלשטן מענטש.

זיי האבן צוגעלענט די טיר. אין קיך אריין האב איך נישט געהאט קיין מוט מיטצוגיין. בין איך צוגעפאלן צו דער האלב־אפגעלענטער טיר

און אויפגעשטעלט ס'פּנים. קיין רייד זענען צו מיר נישט דערגאַנגען, כ'האָב נאָר געהערט אַן אַנגעצויגענעם, סאַפּנדיקן אָטעם. ס'האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז דאָרט אין קיך קנעט מען גרויסע שטיקער טייג און מען וואַרפט זיי אויף דער פּאָדלאָגע.

נאָר אָט דערהער איך, אַזוי ווי אַ לייכטער ווינט וואָלט גערוישט צווישן פּאַפּיר.

— שאַ, לייזער, רעד גאָרנישט...

— כ'זאָל נישט רעדן, זאָל איך נישט? — פאַרדושעט זיך דער טאַטע מיט אַן ענג קול.

מיר איז אויסגעקומען, אַז דער טאַטע פאַרקייכט זיך דאָרטן און מען דאַרף אַריינלויפן אים דערמינטערן.

כ'האָב מיך איינגעשטעלט, אָפּגעלענט ברייטער די טיר און אַריינגעקוקט.

דער טאַטע איז געשטאַנען אינמיטן קיך מיט געליימטע, אַראָפּגעלאָזטע הענט. אַזוי גרויס און לאַנג זענען דעם טאַטנס הענט קיינמאָל נישט געווען. די מאַמע פּאָרעט זיך ארום אים, אַזוי ווי ביי אַ קראַנקן. מיט וואַרפנדיקע הענט ציט זי אים אַראָפּ די „באַנדע" פון די אַקסלען. ער שטערט איר נישט. זיין קאָפּ בייגט זיך וואָס אַמאָל מער אַראָפּ צו דער ערד. נישט אַנדערש, נאָר דער טאַטע איז שלאָף געוואָרן. אָט נעמט אים טאַקע די מאַמע אָן אונטערן אָרעם און פירט אים געלאַסן אריין אין שטוב. זי זעצט אים אַוועק ביים טיש. ער בלייבט זיצן שטייף, קאַלט, אַזוי ווי אויסגעגאָסן פון גלאָז. די מאַמע ברענגט גיך אריין פון קיך אַ קוואָרט וואַסער מיט אַ שיסל.

— נאַ, וואַש דיך, לייזער — רעדט זי אַזוי שטיל, פּונקט ווי זי וואָלט געהאַט טרערן אין האַלדז — כ'האָב געקאָכט לעבער מיט קאַרטאָפליעס.

אָבער דער טאַטע, זעט אויס, הערט נישט, אָדער פאַרשטייט נישט, וואָס מען וויל פון אים.

— נו, וואַש דיך שוין. ס'עסן ווערט דאָך איבערגעשטאַנען.

דעם טאַטנס הענט ציטערן. דאָס וואַסער פון דער קוואָרט גיסט זיך אַריבער איבער דער שיסל. די מאַמע ברענגט אריין די שוואַרץ־צוגעברוינטע לעבער מיט די צוגעריישטע קאַרטאָפל. איבער דער שטוב צעטראָגט זיך אַ זיסלעך־וואַרעמער ריח. דער טאַטע פּרוווט עסן. ער קייעט

פאמעלעך, לאנג און מיט שטייענדיקע אויגן קוקט ער אין פלעמל אריין פון לעמפל.

מיטאמאל בלייבט דעם טאטנס לעפל שטיין אין די צעריבענע קאר־טאפל.

די מאמע, וואס האט ווידער גענומען ס׳העמד צו פאררירכטן און נישט אראפגעלאזט דערביי קיין אויג פון טאטנס פנים, האט אויפגע־צאפלט, ווי א הון:

— וואס טוט זיך מיט דיר, לייזער! פארוואס עסטו נישט פאר־וואס?

אבער דער טאטע קאן זיך מער צום עסן נישט צורירן. דער שטייענ־דיקער לעפל בייגט זיך אויס אין א זייט און פאלט איננאנצן אוועק, אזוי ווי אן אונטערגעשניטן ביימל.

דעם טאטנס קאפ פאלט אויך עפעס אוועק אין א זייט.

אלץ איז שטוב, דאכט זיך, בייגט זיך אזוי אוועק אין א זייט, אפילו דאס פלעמל פון לעמפל שרומפט זיך אויך איין. איבער דער שווארץ־פארברויינטער לעבער פארציט זיך א גרינלעך־געדינצלט הייטל.

***

איז פון יענעם אויפדערנאכט אן האב איך דעם טאטן שוין אנ־דערש נישט געזען, ווי נאר מיט א געבויגענעם קאפ. וואס מער דער קאפ איז אראפגעפאלן, מער האבן זיך די אקסלען אויפגעהויבן.

ער האט אנגעהויבן רעדן שטילער. גיין שטילער און עסן גאר־גאר פאמעלעך.

טויבען האט מען א גאנצע צייט נישט געזען. מען האט נישט גע־רעדט וועגן איר. פארגעסן געווארן ביי אונדז אין שטוב. בלויז יאנקל יארמע בעל־עגלהס, דער חבר מיינער, האט מיך ארייגענומען איינמאל אין אויסגעווארעמטן שטרוי פון זיין טאטנס אמניבוס און מיט א הייס קול, וואס איז אים נעגאנגען נישט פון האלדז, נאר פון גאנצן לייב, האט ער מיר אריינגעאטעמט גלייך אין פנים אריין:

— האסט אליין געזען? מיט דיינע אייגענע אויגן?

— יא, מיט מיינע אייגענע אויגן.

— אין שניי אריין, זאגסטו?

— אין שניי אריין.

— ווי אזוי האָט עס אויסגעזען?

כ'האָב אים נישט געוווסט, וואָס צו ענטפערן. כ'האָב אים, אייגנטלעך, נישט געוואָלט ענטפערן. וואָס דאַרף ער וויסן, ווי אזוי ס'האָט אויסגעזען? וואָס איז זיין עסק? וואָס מישט ער זיך צו אונדזער טויבען?

ער האָט מיר צוגעזאָגט, אַז דער טאַטע זיינער וועט מיך מיטנעמען אין אָמניבוס ביז צו דער קרעטשמע.

אָבער דאָס מאָל בין איך אים מוחל געווען די „יאַזדע" און זאָל ער מיך געמאַך לאָזן.

איז שוין, אויס מיט טויבען. איר נאָמען הענגט אויף די ווענט פון אונדזער שטוב. ער ליגט אין די פאָרטראַכטע, מידע אויגן פון טאַטן, אין דער מאַמעס צוזאַמענגעשנורעוועטע ליפּן, אין מיין צעהיצטן, צעטראָגענעם דמיון. אָבער רעדן רעדט מען נישט וועגן טויבען. נישט טאַטע-מאַמע, נישט יאַנקל, נישט קיינער נישט.

קאַפּיטל ניינצן

אזוי־אָ איז מען ביסלעכווייז איבערגעקומען דעם ווינטער. די נעכט זענען געוואָרן קירצער. די באַגינענס זענען אויפגעשטאַנען פאַררויטלטע און אויסגעוואַרעמטע. אין גבירישע הייזער האָט מען שוין גענומען עפענען פענצטער, פּוצן שויבן.

ס'האָט אַ שמעק געטון מיט וואַרעמע וואַסערן. מיט געלופטערט בעטגעוואַנט.

אפילו ביי סימע־יוספן אין חדר האָט מען אויך געשפּירט, אַז עס גייט צו זומער. ער האָט אָנגעהויבן פאַרטייטשן מיט אונדז די מגילה. המנס צען בנים האָבן זיך שוין געבאָמבלט אויף דער תליה, ווי די הערינג. מרדכי הצדיק איז אַרומגעגאַנגען, ווי אַ שררה, אין קייזערלעכן פּאַלאַץ און גוטס געטון יידן. און אסתר המלכה איז זיך אַלע נאַכט געשלאָפן מיטן מלך אחשורוש.

צו יענער צייט האָט זיך יאַנקל, דער חבר מיינער, צו עפּעס צוגעגרייט. אַלע אויפדערנאַכט איז ער ערגעץ־ווו נעלם געוואָרן, געזוימט זיך

לאַנג און ערשט, ווען אַלע אין זיין שטוב זענען שוין געשלאָפן, און דאָס שענקל מיט ברויט איז געשטאַנען פאַרשלאָסן — איז ער צוריקגעקומען.

מיר איז איינגעפאַלן, אַז יאַנקל גרייט זיך צו אַנטלויפן. ס'איז אים שוין פאַרמיאוסט די שטיף־מאַמע זיינע, וואָס קנייפּט אים, מיטן טאַטן, דעם בעל־עגלה — וויל ער עוקר זיין. אַז נישט, וואָלט ער זיך דאָך נישט געהיטן פאַר מיר און וואָלט נישט אַרומגעגאַנגען מיט אַזאַ סוד אויפן פּנים.

ס'איז מיר אַ שאָד געווען יאַנקל. וועמען האָב איך דען אַ חוץ אים? נאָר אַז ס'איז געקומען די פּורים־וואָך און אין גאַס האָט שוין גע־שמעקט מיט המן־טאַשן — האָט מיך יאַנקל גענומען אויף אַ זייט און איינגערוימט אַ סוד, אַז היינטיקן שבת־צו־נאַכטס וועט מען אויף יאָסל צאַלעלס חתונה־סאַליע פאַרשטעלן מכירת־יוסף־שפּיל, און אַז ער, יאַנקל, וועט זיין יוסף הצדיק.

אַנדערש נישט, נאָר יוסף הצדיק. ער ווייסט דען, ווי יוסף הצדיק האָט אויסגעזען? ער האָט דען אַ כתונת־פּסים? און גלאַט — ווי קומט יאַנקל יאַרמע בעל־עגלהס צו יוסף הצדיק?

זאָגט יאַנקל, אַז מיין קאָפּ זאָל מיר נישט דאַרן. אַ כתונת־פּסים האָט אים אויפגענייט שבע די נייטאָרין. זי אַליין, שבע, וועט אויך פאַר־שטעלן. זי וועט זיין, זאָגט ער, די מאַמע רחל. און נאַטעלע בלעכער וועט שפּילן פאַר יעקב אָבינו. הערשל „מאָפּס" מיטן געלן וועלוול וועלן זיין פאַרשטעלט פאַר ראובנען מיט שמעונען. ס'וועט זיין, זאָגט יאַנקל, אַ מציאה. מ'עט ווייזן ארץ־ישראל, פּרעה מלך מצרים מיט די פּלשתים און מיט משה רבנו.

זע איך דאָך, אַז יאַנקל איז אַ נאַר און אַ גראָבער יונג. ווי קומען דאָ אַהער די פּלשתים? און וואָס האָט דאָ צו טון משה רבנו, אַז בסך־הכל, ווען יעקב אָבינו האָט אַראָפּגענידערט קיין מצרים, איז דאָך משה רבנו נאָך אינגאַנצן נישט געווען אויף דער וועלט?

ענטפערט מיר יאַנקל, אַז אַזוי שטייט געשריבן דאָרט אין אַ ביכל. פון יענעם ביכל טאַקע שפּילן זיי דאָס דעם מכירת־יוסף שפּיל.

יאַנקל זאָגט, אַז בחינם וועט מען דאָרט קיינעם נישט אַריינלאָזן. מ'עט מוזן אויסקויפן אַ קוויטל מיט אַ „פּעטשאַט" (שטעמפּל), און אַז אַזאַ קוויטל וועט קאָסטן צוואַנציק גראָשן.

וואָס טוט מען? ביז שבת־צונאַכטס וועל איך קיין צוואַנציק גראָשן

נישט אָנזאַמלען. ווען יאַנקל זאָגט מיר דאָס אינמיטן ווינטער, וואָלט איך געקליבן אַ גראָשן צו אַ גראָשן — און וואָלט שוין היינט געקאָנט האָבן אויף צוויי קוויטלעך. אָבער אַזוי?

האָט אָבער די מאַמע מיינע אויך געהערט פון מכירת־יוסף־שפּיל, וואָס מען גרייט זיך פאַרצושטעלן אויף יאָסל צאַלעלס סאַליע.

זי האָט עס שוין געהאַט אַמאָל געלייענט אין אַ מעשה־ביכל, און באַלד נאָך דער חתונה מיט איר ערשטן מאַן האָט זי עס געזען פאַרשטעלן פון די בראָדער זינגער. דעמאָלט, זאָגט די מאַמע, איז געווען ביליעטן צו נעמען. ווער קאָן דען היינט אַזוי שיין פאַרשטעלן, ווי יענע בראָדער זינגער? זי גלויבט נישט — עס זאָל זיין עפּעס דערפון. וואָרום, וואָס מישטיינס־געזאָגט, איז ווערט אַ יוסף־הצדיק — אַז עס וועט אים שפּילן יאַנקל. דאָרט, ביי די בראָדער זינגער, זאָגט די מאַמע, האָט יוסף הצדיק געהאַט אַ שוואַרץ־זיידן בערדל. אין זיין פּנים איז גאַרנישט געווען אריינצוקוקן. און דער יאַנקל דיינער — איז דאָך אינגאַנצן באַשיט מיט זומער־שפּרענקעלעך.

נו, יאָ. די מאַמע איז גערעכט. אָבער איך האָב דאָך די בראָדער זינגער נישט געזען. פאַר מיר וועט יאַנקל אויך גענוג זיין.

— מילא — זאָגט די מאַמע — אַז דו ווילסט דווקא, וועל איך גיין מיט דיר.

אַ גאַנצע וואָך בין איך שוין נישט געשלאָפן. אין דמיון איז געשטאַנען די מצבה, וואָס יאַנקל האָט מיר אויסגעמשלט. שבע די נייטאָרין, יאַנקל אַליין. ווו וועט ער טאַקע נעמען אַזאַ שוואַרץ־זיידן בערדל, ווי די מאַמע האָט געזען ביים בראָדער יוסף הצדיק?

שבת ביים דאַווענען איז מיר איינגעפאַלן, אַז נישט יאַנקל דאַרף שפּילן יוסף הצדיק, נאָר מענדל דעם פעטער בן־ציונס. יוסף הצדיק דאַרף דאָך, מן־הסתם, זינגען, און ווער האָט נאָך אַזאַ זיס קול־נגינה, ווי מענדל? נישט מער, מענדלען וואָלט, מן־הסתם, נישט אָנגעשטאַנען צו שפּילן מיט נאַטעלע בלעכער און מיט שבע די נייטאָרין.

נאָר וואָס איז דאָ צו קלערן, אַז היינט ביינאַכט שפּילט מען שוין. ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס דער שבת שטייט היינט צו לאַנג. די זון, אַ שוואַרצלעך־רויטע, וויל גאַרנישט אַפּטרעטן פון אונדזערע שויבן.

דער טאַטע עסט היינט שלש־סעודות לענגער, ווי אַלע מאָל. ער קלאַפּט נישט מיטן מעסער אין טיש אַריין, נאָר האַלט עס אויפגעשטעלט

ביים הענטל, מיט דער שארף צו דער פארגייענדיקער זון. מיר קומט אויס, אז זיין „בני היכלא" ווײַנט אראפ פון מעסער.

אויך די מאמע האט היינטיקן שבת לענגער געצויגן איר „גאט פון אברהם". זי האט צוגעגעבן נייע ווערטער מיט נייע ליובעניטשן און איבערגעחזרט צוויי מאל א שורה.

אלץ איז היינט צוגעגאנגען לענגער ווי תמיד. די שטערן האבן זיך פארשפעטיקט. דער טאטע האט זיך פארהאלטן אינמיטן הבדלה־מאכן. די מאמע האט נישט געקענט געפינען די פישעי. א נס, וואס מאטל שטרוי איז געקומען זיך חשבונען — האט זיך שוין די מאמע צוגעאיילט און מיר זענען מיט מזל ארוים פון שטוב.

דאס הויז, ווו ס'האט זיך געפונען יאסל צאלעלס סאליע און ווו מען האט היינט פארגעשטעלט דאס מכירת־יוסף־שפיל, איז געשטאנען קיילעכדיק־פארוונדיקט צווישן „וואעל" (א ברייטער מארק) און צווישן דער גאס, וואס האט געפירט אין שפיטאל אריין. דורך דאנען איז מען פרייטיק פאר ליכט־צינדן געגאנגען צו פיארסקים וואסער באדן זיך, און דורך דאנען האט מען זומער ביי זומער דורכגעפירט דעם קרבן, וואס דאס אייגענע וואסער האט יאר ביי יאר געמוזט צונעמען.

די סאליע אליין א גערוימע, א קיילעכדיקע, מיט רויטע ווענט און לאנגע פענצטער, האט באשיינט און באלויכטן א שטיק „וואעל" מיט נאך א גרעסער שטיק שפיטאל־גאס. אויבן־אן, אויף סאמע מזרח־וואנט, איז געשטאנען א ברייטע ווייך־געבעטע פאטער־שטול פון רויטן פליוש, אן אויסגעריבענע און א פארפעצטע פון כלערליי כלהשע געזעסן. פונדאנען האט מען חתן־כלה געפירט „לייגן־פירן". פונדאנען האבן חברה קצבים און גארבערס געפירט א ספר אין שול אריין. דא איז אמאל, אין אן עת־צרה אויף יידן, פארגעקומען א גרויסע אסיפה פון רבנים און גרטע יידן — און פון דאנען האט יאסל צאלעלס אליין, א ייד א קלעזמער מיט אן איידעלער שווארצער בארד, געלאזט הערן אויפן פידעלע זיינע שטייגערס מיט זיינע וואלעכלעך.

אצינד, אויף פורים, האט יאסל צאלעלס פארדונגען די סאליע צו שפילן מכירת־יוסף.

א שטיק „וואעל" מיט א האלבער שפיטאל־גאס איז געווען באדעקט מיט מענטשן. דער הימל איז געלעגן אויף די דעכער א שווארצער. יונגען האבן געשאקלט מיט שטעקנס אין דער לופטן און געסטראשעט, אז מ'עט

גנעדערים פון בייכער ארויסלאָזן. מיידן מיט צעשויבערטע קעפּ האָבן זיך נערים אין די יונגען אריין. אַ יידל אין אַ געהאַקטער קאַפּאָטע, מיט צע־פּאָרענע פּאָלעס, איז ארומגעלאָפן און געפּראַלט:

— ווער ס'האָט נישט קיין קוויטל, זאָל גיין „קיביני מאַטערי". מ'עט נישט אריינלאָזן.

האָט זיך אויפגעהויבן אַ ברומעניש מיט אַ געשריי.

— אַנדערש וויל ער נישט, נאָר קוויטלעך...

—משהלע משומד... אַ שוואַרץ קוויטל קאָן איך אים געבן.

איך מיט דער מאַמען זענען געשטאַנען אין אַ זייט. נישט ס'האָט געפּאַסט פאַר דער מאַמען צו שטופּן זיך און נישט זי האָט געהאַט כוחות דערצו. נאָר אַז משהלע משומד מיט די צוויי צעלאָפּענע פּאָלעס איז פאַר־בייגעפלויגן פאַר אונדז, האָט די מאַמע אים אָפּגעשטעלט:

—יונגערמאַן, זייט־זשע מוחל, יונגערמאַן!

— וואָסי? וואָס ווילן זי?

— כ'האָב קוויטלעך.

— מילא.

— ס'הייסט, מילא? כ'האָב דאָך באַצאָלט.

ער האָט זיך אַ ווײַלע מיישב געווען. ערשט אַצינד אַ קוק געטון אויף דער מאַמען:

— דאַכט זיך, אַז פרימעטל?

— יאָ.

— און דאָס איז אינם יינגל?

— יאָ.

— ער האָט אויך אַ קוויטל?

— אוודאי.

— קומען זי.

ער האָט אונדז אוועקגעפירט אין דער שפּיטאָל־גאַס אריין. דאָרט האָט ער אונדז אריינגעלאָזט אין אַ ביר־שענק, ווו עס זענען געזעסן גויים ביי גרויסע, אָפּגעטרונקענע קופּליעס שוים. דערנאָך זענען מיר אריין אין אַ שמאָל, פינצטער הייפל מיט אַ ריח פון אַ קו. משהלע משומד האָט אונדז ארויפגעפירט אויף ענגע, גרויע שטיגן און אַ זאָג געטון:

— דאָ ארום גייען זי.

מיר זענען אריין אין אַ בלוי־געווייסטער קיך, ווו אַ ברייטע יידענע

האָט געמישט מיט אַ הילצערנעם לעפל אין אַ גרויסן טאָפּ. אַ געלער ייִד מיט אַ נאַסער באָרד האָט ביי אַ חלבן ליכטל אַריינגעקוקט אין אַ ספר. די ברייטע יידענע איז אונדז נאָכגעגאַנגען און געוויזן:

— גלייך, גלייך.

אַזוי אַרום זענען מיר אַריינגעקומען אין יאָסל צאַלעלס סאַליע. ס'האָט אונדז אַרומגענומען אַ ריח פון שוויים, געמישט מיט קאַנדל־צוקער און פּאָמעראַנץ־שאָלן. עולם איז געשטאַנען אויף לאַנגע, הילצערנע בענק. מיידן האָבן פאַרוואָרפן די הענט אויף יינגלשע אַקסלען. אַ ייִד מיט אַ באָרד האָט זיך געשיבערט ביי דער וואַנט, ווייבער האָבן געפּרייכט און געגעסן פון פּאַטשיילעכלעך אַרויס שטיקער צעקוועטשטן פלאָדן.

דער שפּיל האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבן. דאָרט, וווּ עס שטייט תמיד די פּליושענע פּאָטער־שטול מיטן רויטן פּיסנבענקעלע פאַר די כלות, זעט אַצינד אויס, ווי אין אַ גויאיש פענצטער צו די חגאות. אַ גרויסע בליי־לאָמפּ, אַרומגעוויקלט מיט רויט־זיידן פּאַפּיר, הענגט איבער אַ מצבה. די מצבה גופא איז צוזאַמענגעקלאַפּט פון ברעטלעך און אָנגעשמירט מיט קאַלך.

צוויי פּאַרקרימטע הערשעלעך מיט פּנימער פון וויינענדיקע קעצלעך האַלטן הינטער די פאָדערשטע פּיסלעך דעם גאָלדענעם כתר־תורה. ביי די אונטערשטע פּיסלעך שטייט אויפגעשריבן שוואַרץ אויף ווייס:

פ"נ די מאַמע רחל

איך שטעל מיר פאָר, ווי שיין דאָס וועט אויסזען, ווען מ'עט דאָ באַלד דערזען יעקב אָבינו מיט זיינע זין, ווי זיי וועלן דאָס פאַרקויפן דעם ברודער יוסף צו די ישמעאלים; ווי זיי וועלן דאָס איינטינקען דעם כתונת־פּסים אין בלוט און דערנאָך קומען צום פאָטער און זאָגן, אַז אַ חיה רעה האָט פאַרצוקט זיין זון יוסף.

איז ווי איך שטעל עס מיר אַזוי אַלץ פאָר, באַווייזט זיך טאַקע ביי דער מצבה פון דער מאַמע רחל אַ הויכער ייִד מיט אַ לאַנגער, געלער קאַפּאָטע־באָרד, אין אַ ווייסן קיטל מיט אַ זילבערנער עטרה. דער ייִד האָט

א לאנגן, פארדרייטן שטעקן — מוז זיין דער אייגענער, מיט וועלכן משה רבנו האט געשפאלטן דעם ים און געשלאגן וואסער פון א שטיין.

איבער דער גאנצער סאליע גייט דורך א ברום:

— יעקב אבינו!

די בענק נעמען סקריפען. מען לייגט ארויף גאמבעס אויף פרעמדע אקסלען. עמעצער האט טענות, הלמאי מען זשאמושעט אזוי הויך מיט די מיילער.

ענטפערט מען אים, אז וועמען ס'געפעלט נישט, האט א ברירה נישט צו קוקן.

בלייבט מען נישט שולדיק און מען זאגט, אז ווער ס'האט גרויסע אויגן, מעגן זיי אים ארויס.

יעקב אבינו שטייט אלץ ביי דער מאמע רחלס קבר אוןווארט, עס זאל שטיל ווערן. נאר וואס לענגער ער שווייגט און וואס לענגער ער קוקט פון הינטער די געלע ברעמען אפער — שטארקער נעמט מען זיך דא שטופן און איבערוווערטלען זיך. גיט יעקב אבינו א קלאפ מיט משה רבנוס שטעקן אין דער פאדלאגע אריין און א ברום, ווי א לייב:

— שטיל זאל זיין, צו אלדי שווארצע יאר!

ווערט טאקע שטיל. דעמאלט הייבט יעקב אבינו אויף דעם שטעקן און זאגט אזוי:

—הערטס אויס, מענטשן — ווייבער און יידן. באלד וועט מען דא פארשטעלן פאר ענק:

„איינע בעגעבנהייט פון יוסף מיט די ברידער
מיט זיסע ווערטער און הערלעכע לידער.
צו זינגען אין פורים מיט דעם בעכער אין דער האנט.
אין יעדער שטאט, אין יעדער לאנד".

דעם דאזיקן פזמון זאגט נישט יעקב אבינו גלאט אזוי, נאר זינגט אים אויס אונטער דער נאז האלב־שנאפלדיק און מיט א קוויטשל:

אז ער האט שוין דעם פזמון אפגעזונגען, גיט ער א פאטש מיט די הענט און רופט אויס אין א פארמאכטער טיר אריין:

— „הערייַן, הערייַן, איר קינדער, די מייַן".

הויבן זיי אן קומען. די קינדער. ס'קומט ראובן און שמעון, יהודה און יששכר. זיי גייען שטייף, אזוי ווי ביידע וואלטן אראפגעשלונגען

שטעקנס. אַמ פאַלט אריין נפתלי, אַזוי ווי ס׳וואָלט אים ווער פון הינטן געגעבן אַ קאַפּ. דערנאָך לויפט אריין לוי — אַ יונג, ווי אַ מת, מיט לאַנ־גע, רויטע הענט, וואָס ער האָט נישט ווו אהינצוטון.

און ווי שיין זיי האָבן זיך דאָס אויסגעפּוצט, יעקבס קינדער!

ראובן גייט אין אַ זיידענער, שווארצער קאַפּאָטע. ער האָט זיך אונ־טערגעגארטלט, מעשה חסידישער ייד. ער טראָגט שטעק־שיך מיט ווייסע זאָקן. אַ דיין אַ גאַנצער. ס׳פעלט אים נישט מער, ווי אַ שטריימל.

שמעון האָט ארויפגעוואָרפן אויף זיך אַ בעל־עגלהשע קורטקע, אי־בערגעדרייט מיט דער וואַטענער פּאַדשעווקע ארויף, און אַזוי שוויצט ער. יהודה זעט אויס, ווי אַ תליון. וואָרום וועלכער בר־דעת טוט זיך דאָס אָן אין אַ רויט העמד? און ווו האָט ער עס גאָר גענומען, דאָס רויטע העמד! דערפאַר אָבער זעט שוין יששכר אויס, ווי אַן איידעמל אויף קעסט, מיט זיין וויך, איבערגעלייגט קעלנערל און מיטן שניפּסל. לויט מיין שכל האָט אַזוי געדאַרפט גיין אָנגעטון בנימין. גייט ער גאָר אין אַ ווייבערישן, ענגן סטאַניק, מיט געשנורעוועטע שיך.

אַלע שטעלן זיי זיך אויס ארום דער מצבה. אַלע מרוגען זיי מיט די אויגן. און אַלע האָבן אַזעלכע אויסגעקרימטע, פאַרשמירטע פּנימער, אַז ס׳איז זיי בשום אופן נישט מעגלעך צו דערקענען.

נאָר אָט קומט צו לויפן יוסף הצדיק אַליין.

נישט נאָר אין חומש, נאָר אַפילו דאָ איז ער אויך גאָר אַן אַנדערער, ווי אַלע זיינע ברידער.

איך ווייס, אַז דאָס איז מיין חבר יאַנקל — דער מיט די זומער־שפּרענקעלעך אויפן פּנים. פונדעסטוועגן זעט ער דאָ אויס זייער שיין.

ער טראָגט אַ סאַמעטן קאַפּעלע אַזוי ווי אַ רביש יינגל. פּאות האָט ער קליינע, שווארץ־געוויקלטע, גלאַנצנדיקע.

כ׳קען גאָרנישט פאַרשטיין, ווי ס׳קומען צו יאַנקלען אַזעלכע פּאות. אַז ערשטנס האָט ער קיינמאָל קיין פּאות נישט געהאַט און צווייטנס זענען דאָך יאַנקלס האָר הארט און געלבלעך?

נאָר וואָס איז איינגעטלעך די נפקא מינה, אַז שיין איז ער סיי־ווי־סיי. דאָס בלויזע זיידענע העמדל מיטן אויסגעשניטענעם האַלדז, ווי ביי אַ מיידל, קליידט אים צום פּנים. ס׳איז נאָר נישט גוט, וואָס מען האָט אים געלאָזט גיין באָרוועס. דער שטעקן זיינער האָט אויך אַ פעלער. ער

איז נישט אזוי פֿארבויגן אין דער הויך, ווי ביי יעקב אָבינו. ס'איז אַ פּראָסטער שטעקן. גאָרנישט קיין ארץ־ישראלדיקער.

איז מילא. דער עיקר — אַז זיי זענען דאָ, אַלע בנים און דער שפּיל הייבט זיך אָן אויף אַן אמת.

יעקב אָבינו באַטראַכט זיי, די זין, און רופֿט זיך צו זיי אַן אַזוי צו זאָגן:

הערטס נאָר צו, בני ישראל,
די גבורה פֿון אייבערשטן איז אָן אַ מאָס און אָן אַ צאָל.
ווער קאָן זיך דערמאָנען,
וואָס כ'בין ביי לבן הארמי אויסגעשטאַנען.
און אַצינד. קינדער מיינע, גייטס פּאַשן די רינדער.
און כדי כ'זאָל נישט אַראָפּפֿאַלן אין מרה־שחורה,
וועל איך בלייבן דאָ מיט יוספֿן און לערנען תורה.

גייען די קינדער אַוועק פּאַמעלעך, איינער הינטערן אַנדערן. עס בלייבט נישט מער, ווי איין יוסף הצדיק.

אַז יוסף הצדיק מיטן פֿאָטער בלייבן — שטעלט ער זיך אַרויף, יעקב אָבינו, אויף אַ בענקל און הייבט אָן זינגען מיט זייער אַ טרויעריקן ניגון:

לויף שוין גיך, לויף־זשע געשווינד,
לויף אַהין צו זיי, צו די קינדער —
גיב אַ קוק, צי פּאַשן זיי די רינדער.

בוקט זיך יוסף הצדיק צו זיין פֿאָטער יעקב און ענטפֿערט:

פֿאָטער, פֿאָטער, כ'טו דיין באַגער,
איך לויף צו די ברידער און ברענג זיי אַהער.

דרייט יעקב אָבינו אַראָפּ די בליץ־לאָמפּ, יוסף הצדיק לויפֿט אַוועק צו די ברידער און ביי דער מאַמע רחלס קבר ווערט פֿינצטער.

ווייסט מען נישט, צי האָט זיך שוין דער שפּיל געענדיקט, צי וואָס. עולם הויבט זיך אָן אויפֿסניי שטופּן. מען האָט טענות:

— ווו איז ער אַהינגעקומען, דער יוסף הצדיק?

— וואָס זוימט ער זיך אַזוי לאַנג, וואָס?

— כ'לעבן, מען קאָן אים שיקן נאָכן מלאך המות.

ס'געדויערט נישט לאַנג און די ברידער באַווייזן זיך צוריק. זיי שטעלן די שטעקנס פאַרויס און גייען האַפּערדיק. יוסף הצדיק זעט אויס קליין און דערשראָקן. נישט בחינם — ער האָט, נעבעך, פאַרוואָס אַזוי אויסצוזען.

וואָרום אָט גיט זיך אַ שטעל אַוועק איינער פון די ברידער, ער מאַכט אַ בייז פּנים און לאָזט אַראָפּ די ברעמען:

ברודער, יוסף — זאָגט ער — ברודער, יוסף.
וואָס איז דיין פאַרלאַנג, און וואָס איז דיין באַגער,
צו וואָס האָט דער טאַטע יעקב געשיקט דיך אַהער?

זעצט זיך דער ברודער יוסף אַוועק אויף אַ פּליושן פיסנבענקעלע, ווו די כּלות שפּאַרן אָן זייערע ווייסע חתונה־לעטשלעך. ער צעשאָקלט זיך, ווי אַ גמרא־ייִנגל און ענטפערט אַזוי:

ברידער, ברידער, הערטס אויס, וואָס כ'על ענק זאָגן:
ס'האָט זיך מיר געחלומט, נאָר ס'זאָלט מיך נישט שלאָגן.
אויף איין אָרט האָבן מיר געטון שטונדן.
און סנאָפּיקלעך אין פעלד האָבן מיר געטון בינדן.
מיר האָבן פון דעם אָרט געטון אַוועקגיין,
איז מיין סנאָפּיקל געבליבן שטיין.
האָט גאָט צו מיר געזאָגט: איך וועל דיך דערקוויקן.
האָבן זיך אייערע סנאָפּיקלעך צו מיינע געטון ביקן.

אַז די ברידער האָבן דאָס דערהערט, איז אַרויס שמעון אין דער בעל־עגלהשער קורטקע און מיט אַ גראָב קול, פול מיט געבייזער — אַזוי זיך אָנגערופן:

הער נאָר, דו!
מיט דיינע חלומות לאָז אונדז צורו.
וואָס נוצן דיר אַלע זאַכן,
מען מוז מיט דיר אַן ענדע מאַכן.

עולם און איך בתוכם האָבן איינגעהאַלטן דעם אָטעם. מען האָט שוין געזען, אַז ס'קומט, נעבעך, אַ סוף צו יוספן. ער אַליין, יוסף הצדיק, איז אַראָפּ פון פיסנבענקעלע, אַנידערגעקניט מיט אויפגעהויבענע הענט צו די ברידער און אָנגעהויבן זינגען:

די ענגעל ווערדען דעריבער וויינען און קלאגען,
ווי איין ברודער וויל דעם אנדערן טויט־שלאגען.

אבער שמעון איז געווען א שלעכטער מענטש. ער האט רציחהדיק א קלאפ געטון מיטן לאנגן שטעקן, און ווי א קייזער א באפעל געטון:

ברידער, ברידער, טוט אייך באמיען,
דאס זיידענע העמדל אים אראפצוציען.
לויפט, ברידער, ווי א ווינט,
און ווארפט אים ביז צום גרינט.

האט יוסף אויפגעהויבן די הענט צום הימל און געבעטן גאט, ער זאל פארשליסן די מיילער פון די שלאנגען מיט די עקדישן, זיי זאלן אים, חלילה, נישט טון קיין בייז.

און די ברידער האבן אים געטון א נעם, דעם יוסף הצדיק, א ווארף געגעבן אין לייבן־גרוב אריין, וואס האט זיך געפונען הינטער דער מאמע רחלס מצבה און אליין האבן זיי זיך געזעצט עסן און טרינקען.

און אזוי ווי זיי האבן געגעסן און געטרונקען, זענען אנגעקומען פון דער אנדערער שטוב ארוים די ישמעאלים. זיבן זענען זיי געווען. הויכע, מיט פלאקסענע בערד און גרויסע, רויטע נעז, ארומגעוויקלט די קעפ מיט ווייסע האנטיכער.

האט זיך ווידער אויפגעשטעלט שמעון, געבוקט זיך צו די „קויפ־לייטע" און אזוי זיך אנגערופן:

איר, הארן, פון ווייטן לאנד,
מיר ווילן יוספן פארקויפן צו שאנד.
ווי ס'איז אייך ליב דאס לעבן און די וועלט —
זאלט איר אונדז געבן פאר אים
צוואנציק טאלער זילבער־געלט.

די ישמעאלים האבן זיך נישט געדונגען און גלייך באצאלט די צוואנציק טאלער זילבער־געלט.

מן־הסתם האט עס יוסף דערהערט אין לייבן־גרוב. ווארום באלד האט ער גענומען ארויסזינגען פון דארט מיט גרויס געוויין און מיט גרויס קלאנג

מוטער, מוטער, הער אויס מײַן געוויין,
וואָס קען איך מיר העלפן, אַז כ׳בין דאָ אַליין.
דרום בעט און קלאָג, לויף, זוך און מי,
די ברידער, זיי זאָלן מיך לאָזן צורו.

האָט זיך די מצבה אַ שאָקל געטון. מיר איז קאַלט געוואָרן. מן־הסתם איז דעם גאַנצן עולם אַזוי קאַלט געוואָרן.

פון הינטער דער מצבה אַפּער איז אַרויס אַ געשטאַלט אַ ווײַס, אין אַ לאַנג העמד, מיט אַ טיולענעם וועלאָן איבערן פּנים, ווי אַ כּלה צום באַדעקנס.

ס׳האָט געציטערט דאָס געשטאַלט, ווי אַ בלאַט. אַלע האָבן געוווסט, אַז דאָס איז שבע די נייטאָרין, די אייגענע, וואָס האָט געקענט זינגען לידער פון ליבעס, פון יתומים און פון „אַ רויז אינמיטן וועג".

אין דער סאַליע איז אַזוי שטיל געוואָרן, אַז מען האָט געהערט אַפילו אַ פליג דורכפליען.

שבע אַליין האָט אַצינד אויסגעזען העכער, ווי אַלע מאָל. זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט איין האַנט אויף איר אייגענער מצבה און אָנגעהויבן זינגען מיט אַ געבראָכן קול:

יוסף ליבער, יוסף דו מײַן,
איך הער דײַן קלאָג און פאַרנעם דײַן געוויין.
אַך און ווײַ, ווײ און ווינד,
וואָס ווילן די מערדער פון מײַן ליב קינד!

פּאַמעלעך נעמען זיך אַרויסשאַרן די זין פון יעקב אָבינו. זיי גייען איינער הינטערן אַנדערן, אַזוי ווי געגנדז. פאַרן עולם בלײַבט די מאַמע רחל פּנים אל פּנים מיט די ישמעאלים.

דעמאָלט ציט זי אויס צו זיי די הענט און נעמט זיך בעטן מיט אַ מוטערלעך געוויין:

מענטשן ליבע, ווײ און ווינד,
האָטס רחמנות אויף יוסף, מײַן קינד.
הערטס מיך אויס, פאַרנעמטס מײַן געוויין,
ס׳איז דאָך אַ ברודער, אַן אייגן געביין.

האָבן אָבער די ישמעאלים נישט פאַרשטאַנען קיין יידיש. און די ברידער זענען אַהיימגעגאַנגען אָנזאָגן דעם טאַטן יעקב, אז אַ חיה רעה האָט פאַרצוקט זיין זון יוסף, און צוואַנציק טאָלער זילבער־געלט האָבן די „קויפלייטע" באַצאָלט — טאָ ווי אַזוי האָבן זיי געקענט רחמנות האָבן אויף דער אָרעמער מאַמע רחל?

זי האָט טאַקע געזונגען און געבעטן זיך — און זיי האָבן דערווייל געבונדן יוספן און אַוועקגעשלעפּט אים, ווי מען שלעפּט אַוועק אַ שעפּס.

ווייסט מען נישט, וואָס דאָ איז אינמיטן געשען. נאָר אַזוי ווי שבע די נייטאָרין האָט גענומען צוריק אַראָפּנידערן אין קבר אריין — איז פּלוצלינג אין דער סאַליע געוואָרן אַ טומל. מען האָט געטופּעט מיט די פיס, געשטופּט זיך צו דער טיר — און דאָרט ווייט ארויף, וו ס'האָבן זיך צונויפגעקנוילט ווייבערישע שייטלען מיט מאַנסבילשע היטלען — האָט זיך געלאָזט הערן אַ יאָמערלעך, ווייבעריש געשריי:

— ראַטעוועטס, און וויי איז מיר...

מיך האָט באַשלאָגן אַ קאַלטער שווייס. אַזעלכע קולות האָב איך גע־הערט פון טויבען, ווען זי איז געלעגן אין שניי.

זעט אויס, אז דער מאַמען האָט אויך געמוזט באַשלאָגן אַזאַ שווייס. וואָרום זי נעמט זיך שטופּן פאָרויס מער, ווי אַלע. זי צעשפּרייט דעם דורכגאַנג מיט די עלנבויגנס.

— לאָזטס מיך — בעט זי זיך — ס'איז מיר נישט גוט. לאָזטס מיך!

עולם האָט זיך ווי עס איז איינגעצויגן און געמאַכט דער מאַמען אַ דורכגאַנג, אַלע קוקן איר אין פּנים אריין. פּונקט אַזוי האָט מען געקוקט אויף איר, ווען טויבע איז געלעגן אַ צעריסענע אין שול־געסל.

אמת, דאָס מאָל איז עס נישט געווען טויבע. אָבער אונדז האָט עס דערמאָנט אָן יענעם פינצטערן שבת, ווען מען האָט געכאַפּט טויבען אין שפּיטאָל אריין.

דאָ האָט אויך געמפּילט אַ מויד. ווייבער האָבן זיך געקנייפּט די באַקן. מאַנסבילן האָבן זיך געחכמהט. איך מיט דער מאַמען זענען גיך אַהיימגעגאַנגען. די מאַמע האָט געשוויגן. ביינאַכט איז זי עטלעכע מאָל אַראָפּ פון געלעגער און געפּרוווט די פאַרשלאָסענע טיר.

צומאָרגנס האָט זי זיך געלייגט געריבענעם כריין צום שטערן. זי

האָט כּסדר אונטערגעקרעכצט און שטאַרק חרטה געהאַט, וואָס זי האָט זיך געלאָזט צורעדן און געגאַנגען אויף דעם מכירת־יוסף־שפּיל.

— ס'האָט נישט געלוינט — האָט־זי געזאָגט — ס'איז דען דער מכירת־יוסף פֿון די בראָדער זינגער?

אין שטאָט האָט מען שטאַרק גערעדט וועגן דער מויד, וואָס האָט געשפּילט אויף יאָסל צאַלעלס סאַליע. מען האָט דערמאָנט אונדזער טוי־בעס נאָמען. ווייבער האָבן געשפּיגן און געזאָגט, אַז די נייע מויד, די הור, וועט האָבן אַזאַ שוואַרצן סוף, ווי ס'האָט געהאַט טויבע. אַז נישט — ווייסט מען דען נישט, אַז קאָשיצקי דאָקטאָר האָט זי צעשניטן אויף שטיקער, און אַז זי איז אים געפּגרט אונטער די הענט?

די דאָזיקע רייד זענען אויך דערגאַנגען צו אונדז אין שטוב אַריין. דער טאַטע האָט זיי נישט געהערט. אָבער די מאַמע האָבן די שלעכטע רייד איינגעבויגן, ווי אַ קושאַק.

קאַפּיטל צוואַנציק

פּורים אינדערפֿרי איז דער טאַטע אין ערגעץ נישט אַרויסגעפֿאָרן. נאָכן אָנבייסן האָט ער אָנגעטון די שבתדיקע קאַפּאָטע מיטן טוכענעם היטל, גענומען דאָס שטעקעלע און, מעשה סוחר, אַוועקגעגאַנגען אין גאַס אַריין. די מאַמע האָט אים אָראָפּגענומען אַ פֿעדערל פֿון אַקסל, געזאָגט, ער זאָל למען־השם אַהיימקומען צו דער צייט, און אַליין האָט זי זיך צו־ריקגענומען צום געבעקס, וואָס זי האָט געהאַלטן אין פֿאַרקנעטן.

אין שטוב האָט געשמעקט מיט צימרינג און מיט אייל. די המן־טאַשן, גרויסע, דריי־קאַנטיקע, זענען אַרויס פֿון אויוון ברוינע, ווי די פּאַמעראַנצן. דער טאַטע האָט געברענגט פֿון גאַס אמתדיקע פּאָמעראַנצן, רויטע, אָנגעגאָסענע מיט בלוט. ער האָט אויך געקויפֿט אַ האַלב טוץ פּוילישע אותיות, געגאָסענע פֿון צוקער און פֿון קראָכמאַל, פֿאַרדרייטלטע און פֿאַרפּוצטע. ער האָט אַרויפֿגעשטעלט אויפֿן טיש אַ פֿלאַש פֿינקלדיקן ארץ־ישׂראל־וויין, אַ בייטעלע געטריקנטע ראָזשינקעס און עטלעכע גרוי־סע, טערקישע ניס, וואָס קיין שום מענטש אין דער וועלט איז נישט בכוח געווען זיי צו צעקנאַקן.

אויף דער נאכט צו דער סעודה איז געווען צוגערוימט און ליכטיק. די רויט־געשמירטע פאדלאגע, וואס די מאמע אליין האט זי היינט עטלע־כע מאל איבערגעווישט, האט געגלאנצט, אזוי ווי דער ווין אין דער ארץ־ישראל־פלאש.

די בליץ־לאמפ און די צווי פארזילבערטע לייכטערס האבן ארומ־גענומען די שטוב מיט א נגידישער ווארעמקייט. דעם טאטנס בארד, אן אויסגעקעמטע, א ריינע, האט פארנומען דעם גאנצן אויבן־אן ביים טיש. ווען נישט די מידע אויגן זיינע, וואס זענען, זינט דעם אומגליק מיט טוי־בען, געווארן דרימלדיקער, וואלט מען געקאנט מיינען, אז דער טאטע איז מיטאמאל באגליקט געווארן.

און אפשר טאקע?

אט האט די מאמע פארבעטן צו דער סעודה די אלטע גיטעלע יאסל־גלעזערס, די קליינע אלמנה, געבעך, וואס האט זומער און ווינטער גע־טראגן א לאנגע, שווארצע יופיצע, אזוי ווי א מאנסביל, און וואס האט זיך קיינמאל נישט געשיידט מיטן צעריסענעם פאראסאלקעלע אירן. די מאמע האט געזאגט, אז דאס דאזיקע פאראסאלקעלע דינט גיטעלען מער, ווי די אייגענע פיס, אויסער דעם, האט די מאמע געזאגט, איז גיטעלע א תלמידה חכמה. זי קען לערנען א פרשה חומש מיט רש״י און אפילו א בלאט גמרא. נישט מער, זי איז אן ארעם מענטש, דערפאר האלט זיך די מאמע פאר א כבוד, וואס גיטעלע האט זיך געלאזט פארבעטן צו אונדז צו דער סעודה.

זיצט זי דאס אצינד, די דאזיקע גיטעלע, אין דער שווארצער, לאנ־גער יופיצע מיטן רויטן שלייפל אויפן קאפ, וואס שאקלט זיך, ווי ביי א בייזן האן. דאס איינגעדארטע, גערינצלטע פנימל שאקלט זיך אויך. די ליפעלעך, דינע, פארטריקנטע, וואקסן איר שוין אין מויל אריין. זי איז אזוי קליין, די גאנצע גיטעלע, אז זי פארנעמט נישט מער, ווי א האלב בענקל. דאכט זיך, אז זי איז טויב אויך. בלויז די אויגן, שווארצע, קליי־נע, קוקן אפן און מיט א לעבעדיק פייערל.

די מאמע איז פאררויטלט. גביריש זעט אויס דאס ווייכע זשאַ־באטל אויף דער שווארץ־טאפטענער בלוזקע. מיט א ברייטער האנט איז זי מכבד די פארשטעלטע, וואס גייען אריין און ארויס און זינגען אפ אויף דער גיך דעם „גוטן פורים מלאך".

אַט שניידט די מאַמע אָפּ אַ שטיק פּלאָדן, נעמט אַראָפּ פון שאַנק איינעם פון די חשובסטע המן־טאַשן, לייגט צו אַ צוקערדיק, פּויליש אות, וואָס דער טאַטע האָט היינט געברענגט פון גאַס — און טראָגט דאָס אַלץ אַריין צום גויאישן שכן אונדזערן, צום סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס ווייסט, נעבעך, נישט פון קיין פּורים.

דער טאַטע לייגט אַרויף אויף אַ טעלערל אַ פּאָמעראַנץ, פאַרפּוצט זי מיט אַ צווייגל אויסגעטריקנטע ראָזשינקעס, פאַרשטעקט אין אַ זייט צוויי טערקישע ניס, מיט אַ שטיקל פּלאָדן. דעקט דאָס אַלץ צו מיט אַ ווייס טיכל, און צום סוף גיט ער מיר אין האַנט אַריין די איינציקע פלאַש וויין און הייסט מיך דאָס אַלץ אַוועקטראָגן שלח־מנות צום פעטער בן־ציון.

די מאַמע האָט פאַראיבל:

— וויפיל פלעשער וויין האָסטו דאָס, וואָס דו שיקסט עס אַוועק?

— וואָס זאָל איך טון, נישט שיקן?

— בן־ציון וועט זיך באַגיין אָן דיין וויין.

— דאָגה נישט — זאָגט דער טאַטע בנעימותדיק — בן־ציון וועט צוריקשיקן אַן אַנדער פלעשל, אַ בעסערס.

מיך אַרט אויך. אַ גאַנצע צייט האָב איך געוואַרט, מען זאָל עס שוין אויפקאָרקעווען, דאָס פלעשל, מען זאָל דערפון טועם זיין — נעמט ער און שיקט עס גאָר אַוועק צו בן־ציון קהל־שרייבער. ס'פעלט אים וויין, פעלט אים?

נאָר, אַז דער טאַטע שיקט, וועל איך דאָך נישט גיין זאָגן: כ'וויל נישט. האָב איך עס גענומען מיט האַרץ־ווייטיק און געגאַנגען דערמיט צום טאַטנס שוואָגער.

אויף דער גאַס גייען אַ סך יינגלעך. אַלע מיט איבערגעדעקטע, הויקערדיקע טעלערלעך. ס'גייען יידן מיט בערד אויך. ס'קומען אַקעגן פאַרשטעלטע מיט איינגעריסטע פּנימער און מיט רויטע, געשוואָלענע נעז.

ביי אונדז שטייט פאַר זיי די טיר אָפן. אָבער ביים פעטער בן־ציון איז די טיר פאַרשלאָסן. און כאָטש כ'בין נישט קיין פאַרשטעלטער, מוז איך אַריינשרייען, אַז כ'בין לייזער הויי־הענדלערס יינגל, און אַז כ'האָב געברענגט שלח־מנות. די דינסט־מויד קוקט אַרויס דורך אַ שפּאַרע און פרעגט מיך נאָך אַמאָל, ווער כ'בין. זי וויל וויסן, וואָס כ'האָב געברענגט און צו וועמען כ'דאַרף.

— צום פעטער בן־ציון דארף איך — זי ווייסט דען נישט, די נאַרישע דינסט־מויד?

ערשט דעמאָלט עפנט זי און גייט מיט מיר מיט ביז אין דער גרויסער שטוב אריין.

אַצינד איז ביי דער מומע נעמי נישט טונקל, ווי אין די אַנדערע טעג סוכות אָדער פּסח.

אַצינד שטייט דער טיש אינמיטן שטוב. ער איז גרויס, דער טיש, ווייס־געדעקט. צוויי בליך־לאָמפּן ברענען: איינע אויפן בעליק, די אַנדערע אויפן טיש. דאָ שטייען אמתדיקע זילבערנע לייכטער, שווערע, געשניצטע. די ליכט זענען גרעסער, ווי ביי אונדז, און גרעבער. פון טיש־טוך אראָפּ בלענדן און מיניען קלאָשן מיט פּאָמעראַנצן, מיט טייטלען, מיט כלערליי צוקערוואַרג. און פלעשער ווייַן שטייען, אַז מען קאָן זיי גאָרנישט איבערציילן. צו וואָס האָט מען נאָך באַדאַרפט אונדזער איינציק פלעשל?

פעטער בן־ציון זיצט אויבן־אָן אין אַ פאָטער־שטול. ער טראָגט אַ נייַ, אַכט־קאַנטיק, זיידלן קאַפּעלע, זייַן באָרד איז אַצינד ווייסער, ווי אַלע טאָג פון אַ גאַנץ יאָר. ער זיצט אַ זאַטער, אַ פוילער. דאָס יינגל זיינס, מענדל, איז אָנגעטון אין אַ שטייף, ווייס קעלנערל מיט אַ שוואַרץ שניפּסל. ער זיצט אויך אַזוי ברייטלעך, ווי דער טאַטע זיינער. ער האָט אַצינד אַ קלאָר, פאַרפלאַמט פּנים, מענדל. די הענט זענען ביי אים ווייסע, ריינע. נישט מער, די ליפּן האָט ער פאַרביסן, אַזוי ווי ס׳וואָלט אים עפּעס וויי געטון.

אויף מיר קוקט ער נישט. ער וועט דאָך נישט גיין קוקן אויף אַלע יינגלעך, וואָס ברענגען שלח־מנות.

פון דער מומע נעמי רוישט. עס טוישן זיך אין אויג די קנייטשן פון איר שוואַרץ־זיידן קלייד מיט די אויפגעשטעלטע בופן ביי די אַרבל. פון האַלדז גלאַנצט אַראָפּ אַ גאָלדענע בראָש, אַ געקייטלטע, ווי אַ צוזאַמענגעוויקלטע שלאַנג. איר טונקל, פרום פּנים מיט די שאַרפע ברעמען שמייכלען:

— אַזוי — זאָגט זי — שלח־מנות... געלויבט דער אויבערשטער. און וואָס מאַכט דער טאַטע? אַזוי... געלויבט זיין ליבער נאָמען. און די מאַמע, זאָל לעבן? אַזוי, נו, מילא...

איך שטיי אינמיטן שטוב, כ׳ווייס נישט, צי שעם איך מיך, צי האָב

איך מיך דערשראָקן פאַר די אויגן פון די פרעמדע מענטשן, וואָס זיצן אַרום טיש. כ'פיל, ווי ס'גאַנצע לייב ברענט אויף מיר. כ'וואָלט געוואָלט אַנטלויפן פונדאַנען. מיר איז דאָ נישט גוט.

די מומע נעמי לייגט אַרויף אויף אונדזער טעלערל צוויי קליינע פּאָמעראַנצן, עטלעכע פייגן, אַ צוויי־דריי איבערגעצויגענע מאַנדלען. דערנאָך, אַז איך האַלט שוין ביים אַוועקגיין, דערלאַנגט זי מיר פון טיש אַראָפּ אַ גרויסע פלאַש וויין, אַ פאַרשטויבטע — און שטופּט מיר אין האַנט אַריין אַ מטבע.

כ'שפּיר, אַז ס'איז צוואַנציק קאָפּיקעס. כ'פריי מיך. אָבער נאָך מער בין איך צופרידן, וואָס כ'בין שוין איבערגעקומען דאָס דאָזיקע שלח־מנות און כ'זע שוין נישט, ווי די פרעמדע מענטשן דאָרט לאָזן נישט אַראָפּ קיין אויג פון מיר. איך איַל מיך אַהיים. כ'מוז נאָך היינט אַוועק־טראָגן שלח־מנות צום זיידן און צו דער מומע מרים. דער עיקר גייט עס מיר אין דער מומע מרים. פון דאָרטן קום איך שוין נישט צוריק נעכטיקן. די מומע מרים אַליין, מיט אירע קליינע, וואַרעמע הענט, נעמט פון מיר אַראָפּ דעם פּאַלטן, זעצט מיך אַוועק צום טיש און לאָזט מיך שוין נישט אַהיים.

דאָרט, ביי דער מומע מרים, איז פּורים פריילעכער, ווי אומעטום. חיימל, דער מומעס איינציקער זון, טאַנצט אינמיטן שטוב, ווי אַ בער. ער ווייזט, ווי אַזוי אַ מאַלפּע טראָגט וואַסער, ווי אַזוי אַ האָן קרייעט און ווי אַזוי אַ קאַץ טשאַיעט זיך צו כאַפּן אַ מויז. לאה, דער מומע מרימס יינגסטע מיידל, זאָגט „וויערשעס" אויף פּויליש און זינגט אַ ליד פון דער שיינער וואַנדע, וואָס האָט נישט געוואָלט חתונה האָבן מיט קיין דייטש און געוואָרפן זיך בעסער אין דער ווייסל אַריין.

צוליב דעם אַלעמען און צוליב דעם, וואָס דער מומע מרימס פּלאָדן איז באַטעמטער, ווי אַלע פּלאָדנס פון דער גאַנצער שטאָט — וויל איך שוין וואָס גיכער דאָרט זיין.

אַז כ'קום צוריק פון פעטער בן־ציון, וואַרט מען שוין אויף מיר. די ליכט האָבן זיך שוין אָפּגעברענט ביז אין דער העלפט אַריין. גיטעלע יאָסל־גלעזערס דרימלט. איך שטעל אַוועק דער מומע נעמיס שלח־מנות און זאָג שטיל דער מאַמען, אַז כ'האָב דאָרט געקריגן צוואַנציק קאָפּי־קעס. די מאַמע פאַרקרימט מיט דער נאָז:

— נויטיק באַדאַרפֿט נעמען... — זאָגט זי און קוקט פֿון אַ זייט, ווי אַזוי דער טאַטע נעמט פֿאַרזיכטיק אַראָפּ ס׳פּאַטשיילעכל פֿון זיין שוועסטערס שלח־מנות.

— זע כאָטש — זאָגט ער מיט גדלות — וואָס פֿאַר אַ שיין שלח־מנות נעמי האָט מיר געשיקט.

ער הייבט אויף ס׳פּלעשל ווײַן צו דער ליכט. באַטראַכט עס פֿון אונטן און פֿון אויבן. דערנאָך שטעלט ער עס אַוועק אַזוי פֿאָמעלעך, ווי ער וואָלט געהאַט צו טון מיט אַ קראַנק קינד.

— טייערער ווײַן — פֿאַרקנייטשט ער מיט די ליפּן — ס׳מוז קאָסטן אַ הון מיט געלט.

— ס׳קלערסטו — חוזקט די מאַמע — גבירים האָבן אַן השגה אויסצוגעבן געלט. אַנדערש נישט.

— און איך זאָג דיר — נעמט דער טאַטע אויפֿסניי דאָס פּלעשל אונטער דער ליכט — אַז ס׳איז טייערער ווײַן.

— מאַך אים דיר איין זויערן...

דער טאַטע נעמט צוגרייטן אַ ניי טעלערל שלח־מנות. ער קלייבט אויס צוויי קליינע פֿייגן, אַ געריבטע פּאָמעראַנץ און אַ זייטיק שטיקל פּלאָדן. איך בין מיך משער, אַז דאָס וועל איך דאַרפֿן אַוועקטראָגן צו מאָטל שטרוי, צום טאַטנס שותּף.

די מאַמע פֿאַרבינדט מיר וואַרעמער דעם שאַליק אויפֿן האַלדז:

— עפּעס שיין דאָרט, ביי דער מומע נעמי? — פֿרעגט זי.

— זייער שיין.

— אַ סך געסט דאָ?

— אַ סך.

— וואָס האָט זי דיר געזאָגט, די מומע?

— כ׳זאָל ענק לאָזן גריסן.

— און דער תּכשיט זייערער, מענדל, האָסט אים געזען?

— יאָ. ער זיצט אין אַ ווייס קעלנערל מיט אַ שניפּסל.

— נאָר אין ווייסע קעלנערלעך סטראַיעט זי אים. וואָס איז ער אַ מיידל, צי וואָס?

דאָס שלח־מנות צו מאָטל שטרוי שטייט ישוין פֿאַרטיק. די מאַמע באַגלייט מיך אין סיך אַריין און זאָגט מיר אָן, כ׳זאָל למען־השם זען באַלד צוריקצוקומען. כ׳דאַרף דאָך נאָך גיין צו דער מומע מרים.

— אוודאי. וואָס דען, כ'וויים נישט?

איך האַלט שוין ביים אַרויסגיין. עפּנט זיך אין דער אייגענער רגע די טיר פון יענער זייט און ס'רוקט זיך אַריין אַ פאַרבאַבלטער קאָפּ.

אין קיך איז טונקל. ס'איז שווער צו דערקענען, ווער דער פאַר־באַבלטער קאָפּ איז. לויט אַלע סימנים זעט עס אויס צו זיין אַן אָרעמע יידענע. זי בלייבט טאַקע שטיין ביי דער טיר, אַזוי ווי זי וואָלט געקומען בעטן אַ נדבה.

איך קען נישט אַרויסגיין. דאָס אָרעמע מענטש האָט פאַרשטעלט די גאַנצע טיר. די מאַמע פרעגט נישט, וואָס יענע וויל. נאָר זי רוקט זיך אָפּ הינטערוויילעכטס אויף אַ פּאָר טריט צום פענצטער צו, און פון דאָרט גיט זי אַ קרעכץ אַרויס מיט אַ שטיל, פאַרהאַלטן קול:

— טויבע?...

מיר איז היים געוואָרן. ס'האָט ווייניק געפעלט, כ'זאָל אַראָפּלאָזן ס'טעלערל מיטן גאַנצן שלח־מנות אויף דער ערד. ערשט אַצינד האָב איך פון הינטערן פאַרבאַבלטן קאָפּ אָפּער דערקענט טויבעס פּנים. אַמאָל איז עס געווען ברוין, דאָס דאָזיקע פּנים, שיין. היינט איז עס שוואַרץ, איינגעפאַלן. טויבע אַליין איז, דאַכט זיך, העכער געוואָרן. די אויגן זענען שוין נישט בלוי־גרין. אַז מען זעט זיי גאָרנישט, די אויגן. פון הינטערן דערעלע קוקן אַרויס צוויי קיילעכדיקע, טיף־שוואַרצע רעדער. אפילו דאָס שטיין אירס איז אויך אַן אַנדערס — איבערגעבראָכן, קרימלעך.

און אפשר איז טויבען נישט גוט?

דער מאַמען מיינער, זעט אויס, האָט אויך געמוזט נישט גוט ווערן. מיר דאַכט זיך, אַז די הענט מיט די פיס זענען נישט אירע. דאָ וויל זי אַריינגיין אין דער אַנדערער שטוב, דאָ בלייבט זי צוריק שטיין. זי קוקט זיך אַרום איבער די ווינקלען, אַזוי ווי זי וואָלט עפּעס געזוכט.

אינמיטן פאַרהאַלט זיך איר בליק אויפן קיך־בענקל, זי גיט עס אַ שאַר מיט אַ פוס פון הינטערוויילעכטס צו דער טיר, וווּ טויבע שטייט, און אַליין שפּאַרט זי זיך אָן מיט ביידע הענט ביים טיש. אַזוי בלייבט זי מיטן פּנים צום פענצטער.

טויבע זעצט זיך נישט. זי קוקט מיט שטייענדיקע אויגן אויפן אונ־טערגערוקטן בענקל. כ'וויל איר זאָגן, זי זאָל צוגיין, אָפּרוען זיך, אָבער טויבע שפּאַרט אָפּ צוריק די טיר און וויל אַרויסגיין.

די מאַמע דערהערט. זי כאַפּט אַוועק די הענט פון טיש, דרייט זיך האַסטיק אויס און לויפט צו דער טיר:

— ווו גייסטו? — זאָגט זי מיט אַ פול האַרץ — קום אַריין.

די מאַמע האָט נישט, ווו די הענט אַהינצוטון. זי וויל אָננעמען טויבען און טרעפט גאָר אויף דער פּיטרינע אַרויף.

פון דער אַנדערער שטוב קומט פּאַמעלעך אַריינצוקריכן גיטעלע יאָסל־גלעזערס. זי קוקט זיך קורציזיכטיק אַרום איבער דער טונקעלער קיך און פרעגט מיט אַ צעצווייגן ניגונדל:

— פּרימעט?

— וואָס איז גיטלשי? — גייט די מאַמע צעטראָגן אַוועק פון דער טיר — איר האָט עפּעס געוואָלט?

— ניין קינד־לעבן. וואָס האָב איך דען צו וועלן? נאָר כ'על שוין גיין. ווער שטייט עם דאָרט ביי דער טיר, ווער?

די מאַמע ענטפערט נישט. זי שטעלט זיך אַוועק אין דער ברייט, אַזוי ווי זי וואָלט געוואָלט פאַרשטעלן טויבען פון גיטעלעס קליינע, לעבעדיקע אויגן.

דער טאַטע האָט געמוזט דערהערן. צי אפשר האָט ער עפּעס באַדאַרפט אין קיך? ער איז אַריינגעקומען גיך, אַ צעטראָגענער. ער האָט אויסגעזען צו זיין בייז.

— ביסט נאָך נישט געגאַנגען? — האָט ער קודם־כל דערזען מיך.

ער האָט פאַרשאַרצט ס'גאַנצע פּנים און אָנגעשטעלט אויף מיר די באָרד.

כ'האָב אים געוואָלט זאָגן, דעם טאַטן, אַז... נאָר זיין קאָפּ האָט זיך פּלוצלינג אויסגעגלייכט. ער האָט אויסגעשפּיצט די ברעמען צו דער טיר, ווו טויבע איז נאָך אַלץ געשטאַנען, ער האָט געשוויגן. אָבער מיטאַמאָל האָב איך דערהערט אַ קול, וואָס איז נישט געווען מיין טאַטנס:

— אַרויס פון מיין שטוב, הויכע יוזשקע!

צוזאַמען מיטן דאָזיקן פרעמדן קול האָב איך געזען אַ פּאָר אויפגעהויבענע פויסטן לויפן צו דער טיר.

— אין מיין שטוב אַריין וועסטו נאָך קומען? וואָן אַרויס פונדאַנען!

אין דער אייגענער רגע האָט זיך די מאַמע געגעבן אַ גליטש אַריין

צווישן טאַטנס אויפגעהויבענע פויסטן און צווישן דער צוזאַמענגעבראָ־כענער טויבע.

— לייזער! — האָט זי הויך אויפגעריסן די הענט — זאָלסט נישט דערוועגן, הערסט?

— שוין זאָל זי אַרויס פון מיין שטוב. איר געביין זאָל זיך דאָ מער נישט געפינען!

— לייזער, כ׳על נישט לאָזן... זי איז דיין קינד.

— אַ הונט איז זי, נישט מיין קינד. אַ הויכע יוזשקע. זי האָט נאָך ווייניק פאַרשוואַרצט מיר ס׳פּנים!

טויבע האָט זיך געבויגן וואָס אַמאָל נידעריקער. נישט אַנדערש, נאָר עמעצער האָט זי פאַמעלעך אונטערגעזעגט. די טיר האָט זיך, אַזוי ווי אַליין פון זיך, געעפנט. גיטעלע יאָסל־גלעזערס האָט זיך אַרויסגעשאַרט מיט דראָבנע, אַלטע טריטלעך. טויבע איז אַרויסגעגאַנגען אין דער קרום. דער טאַטע האָט געוואָלט פאַרשליסן די טיר, אָבער די מאַמע איז אים פאַרלאָפן דעם וועג און אַרויסגעכאַפּט דעם שליסל פון שלאָס.

— גיב אַהער דעם שליסל — איז ער געשטאַנען מיט אַ צענומען מויל ווייסע ציין.

— כ׳על דיר נישט געבן.

— גיב אַהער דעם שליסל, זאָג איך דיר.

— לייזער, הער אויף — האָט זיך די מאַמע פּלוצלינג אויסגע־גלייכט — הער אויף, זאָג איך דיר. אַז נישט, גיי איך שוין אַוועק און וועסט נישט וויסן, ווו מיין געביין איז אַהינגעקומען.

דעם טאַטנס ווייסע ציין האָבן זיך פאַרמאַכט. ער איז צוריקגע־גאַנגען אין שטוב אַריין מיט אַראָפּגעלאָזטע, טויטע הענט. אויפן וועג האָט ער געוואָרפן אַ מיאוס וואָרט אויף טויבען. נישט קיין וואָרט איז עס געווען, נאָר אַ שטיין. מיך האָט עס גענומען שטעכן אין די שלייפן. די מאַמע האָט אַ צי געטון מיט איין אַקסל, אַזוי ווי ס׳וואָלט איר דאָרט אַריין אַ שטעכעדיקער ווייטיק.

— מענדל — האָט זי מיר געזאָגט — לויף אַרויס. זאָג איר, זי זאָל וואַרטן.

אין דרויסן איז געווען קאַלט. אויף דער שוועל פון פאָדער־הייזל איז געזעסן טויבע, אַ קיילעכדיק־פאַרקנוילטע.

— טויבע — האָב איך מיך צוגעזעצט צו איר — די מאַמע האָט דיך געהייסן וואַרטן.

כ׳האָב דערשפּירט טויבעס האַנט אויף מיין פּנים.

— ביסט אפשר הונגעריק, הע?

— ניין, כ׳בין נישט הונגעריק — האָט זי געענטפערט מיט אַ הויל, פאַרטריקנט קול.

— כ׳האָב דאָ שלח־מנות. אפשר ווילסטו, טויבע?

— ניין, מענדלשי, כ׳דאַנק דיר זייער.

— כ׳האָב אַ פּאָמעראַנץ. נאַ, עס.

— מ׳דאַרף נישט, מענדל. טראָג עס אַוועק.

פון גאָרטן האָט געצויגן אַ ווינט. דער הימל איז געלעגן אַ שוואַר־צער. ביים סטאַרשי סטראַזשניק אין שטוב האָט זיך צעבילט אַ הינטל.

דאָס שלח־מנות צו מאָטל שטרוי האָב איך שוין נישט אַוועקגע־טראָגן. צו דער מומע מרים בין איך שוין אין יענעם פּורים אויך נישט געגאַנגען. כ׳בין געזעסן אינדרויסן מיט טויבען אַזוי לאַנג, ביז די טיר האָט זיך שטיל אָפּגעלעגט און כ׳האָב דערהערט דער מאַמעס קול:

— מענדל?

— יאָ, מאַמעשי.

— וווּ ביסטו?

— דאָ, מיט טויבען.

די מאַמע איז צו אונדז אַרויסגעקומען.

— טויבע — האָט זי זיך אַראָפּגעבויגן — קום אַריין, ער שלאָפט שוין.

— כ׳דאַנק דער מומע — האָט טויבע אָפּגעקרעכצט — כ׳על שוין דאָ צוּוואַרטן.

— רעד שוין נישט קיין נאַרישקייטן, בהמה. קום אַריין, כ׳על דיר אויסבעטן אין קיך.

— כ׳דאַנק זייער.

— וועסט מיר שוין שפּעטער דאַנקען. נו, קום, ביסט דאָך הונגע־ריק, מן־הסתם?

— ניין, ס׳הונגערט מיך נישט.

— נו, שטעל דיך שוין אויף. ס׳איז דאָך קאַלט.

טויבע איז געזעסן. דאָס הינטל ביים סטאַרשי סטראַזשניק האָט זיך נאָך אַמאָל צעבילט.

— קום טויבע, — האָב איך געגלעט מיין שוועסטער איבער די אויפ־געשטעלטע קניען — וועסט עסן. ס'איז דאָך פורים, קום!

טויבע האָט געוויינט. כ'האָב געשפּירט אירע טרערן אויף מיין האַנט. דערנאָך, אַז זי איז שוין אַריין אין קיך, און די מאַמע האָט איר געהאָלפן אַראָפּנעמען ס'דערלעגע מיט דער פּאַטשיילע, איז זי צוגעפאַלן צו דער מאַמעס הענט און געוואָלט זיי קושן.

— הער שוין אויף — האָט די מאַמע צעטומלט געפּאַכעט מיט די הענט — וועסט מיך שוין שפּעטער קושן. נאַ, עס עפּעס...

די טיר אין שטוב אַריין, ווו דער טאַטע איז שוין געשלאָפן, איז גע־שטאַנען פאַרמאַכט. די מאַמע האָט אַרויפגעדרייט ס'לעמפּל. טויבעס שיינע פּנים האָט אַצינד אויסגעזען גרין, איינגעפאַלן מיט אויסגעשפּיצ־טע קינבאַקן.

ס'איז גאָרנישט געבליבן פון טויבען. אויסער די האָר אירע, די גראַנאַטענע, וואָס זענען נאָך אַלץ געווען פאַרקעמט מיט אַ ווייסן שרינט אין דער מיט, אַזוי ווי ביי פרומע, נגידישע ווייבער.

***

טויבע איז געבליבן ביי אונדז אין שטוב. דעם טאַטנס קאָפּ האָט זיך אַראָפּגעלאָזט נידעריקער צו דער ערד. די אַקסלען האָבן זיך אויפגע־שטעלט, שפּיציק געוואָרן. דאַכט זיך, אַז אויך דאָס געהער זיינס איז געוואָרן טויבלעכער.

פון באַלעבאַטיש־רייכן הויז, ווו טויבע האָט געדינט, האָט די מאַמע געלאָזט ברענגען איר קופערט. טויבע האָט אים נישט געעפנט. נישט געוואָלט וויסן, וואָס אין אים איז. זי איז אַרומגעגאַנגען אַ שטומע, מיט אויסגעדאַרטע, אָרעמע ביינער. באַגינען, איידער דער פויער האָט נאָך באַוויזן צו קלאַפּן אין פענצטער און רופן דעם טאַטן — איז שוין טויבע אויפגעשטאַנען מאַכן פייער. מען האָט נישט געהערט, זי זאָל צעהאַקן האָלץ, אָדער אָנרייבן אַ שוועבעלע. דאָס פייער האָט זיך געמאַכט פון זיך אַליין. דאָס אָנבייסן, וואָס זי האָט געקאָכט פאַרן טאַטן, איז פון זיך אַליין פאַרטיק געוואָרן.

דער טאַטע האָט עס איינמאָל דערזען. ער איז אין יענעם פרימאָרגן אויפגעשטאַנען פריער פון טויבען. ער איז אַריין אין קיך מיטן צוזאַמענגעלייגטן טלית אויף אַן אַקסל.

טויבע האָט אַריינגעבלאָזן איר אָטעם אין דער קיך אַריין... אויף די פייערקעס איז שוין געווען צוגעשטעלט אַ טאָפּ וואַסער, ס'איז געשטאַנען אַ שיסל אָפּגעשיילטע קאַרטאָפל. האָט ער אַ זאָג געטון, דער טאַטע:

— גיטע, טריפהנע מויד. כ'על נישט עסן דיין חזיריש עסן.

דאָס אָנבייסן איז שטיין געבליבן נישט גערירט. די גרויע פּאַרע איז זיך צעגאַנגען אויף די שויבן אַרויף. אַרום די קאַנטן פון טעלער איז געקראָכן אַ פליג. דער טאַטע איז אַוועק אויפן גיכטערן האַרץ, און טויבע איז געבליבן זיצן אויף איר בעטל און געוויינט.

זינט זי איז צוריקגעקומען פון שפּיטאָל, האָט טויבע אַ סך געוויינט. די מאַמע איז ס'רוב געזעסן ביי דער מומע מרים, אָדער ביי דער באָבע ראַכל. טויבע האָט איינע אַליין געפּוצט און געראַמט די שטוב, אַליין געקאָכט, אַליין געמאַכט שבת און... געוויינט.

בשעת דער טאַטע האָט געגעסן, איז טויבע נישט געווען אין שטוב. זי איז געזעסן אין הויז, אויף דער שוועל. ערשט, אַז דער טאַטע האָט אָפּגעבענטשט און געלייגט זיך, איז טויבע אַריינגעקומען, אַראָפּגעראַמט פון טיש און אַליין געגעסן.

די שבתים, זינט טויבע איז צוריקגעקומען, זענען אויסגעפאַלן ביי אונדז טרויעריקע. דער טאַטע האָט טרויעריק געזונגען זמירות. די מאַמע האָט נאָך טרויעריקער געלייענט דאָס טייטש־חומש. טויבע אַליין איז ביים טיש נישט געזעסן. אירע שבתים זענען אַריבער אין קיך אויפן אייזערנעם בעטל.

אַפילו פּסח איז טויבע אויך נישט געזעסן ביים סדר. זי האָט דעם גאַנצן פּסח אַריינגעבראַכט אין אונדזער שטוב. זי האָט געמאַכט פון דער שטוב פּתום ורעמסס, אָבער דערלאַנגען צום טיש האָט געמוזט די מאַמע אַליין, און וויין פון די אַרבע כוסות האָט די מאַמע געמוזט אַריינטראָגן טויבען אין קיך אַריין.

ביי „שפוך חמתך", וואָס דער טאַטע האָט אין יענעם יאָר אַרויסגעשפּיגן פון זיך אַזוי ווי אַ שטיק בלוט, איז טויבע נישט געגאַנגען עפענען די טיר, נאָר די מאַמע.

טויבע האט געקוקט אין דער אָפענער, פינצטערער טיר אריין מיט גרויסע אויגן. דאכט זיך, אז ערשט אצינד האבן די אויגן אירע צוריק־געקריגן די טאָפּלטע פארב — די בלויע מיט דער גרינער. זי איז גע־שטאנען אזוי, ווי זי וואלט געהאפט, די אָפענע טיר זאָל איר ברענגען די ישועה. נאָר אז די טיר האט זיך צוריק פארמאכט און די ישועה איז נישט געקומען, האט טויבע געוויינט. די מאמע האט אויך געוויינט. בלויז דער טאטע האט ווייטער געזאגט די הגדה.

ווען מען זאָל אבער נישט ווייסן, אז דעם טאטנס קול איז אביסל צו שטיל, אזוי ווי ביי אלע טויבלעכע, וואלט מען געקענט מיינען, אז אויך אים ווערגן די טרערן.

קאפיטל איין און צוואנציק

נאָך פסח האט זיך דאָס ווייס־רויטלעכע בליעכץ אויף די קאשטאן־ביימער אויפגעשטעלט, אזוי ווי רערן פון מנורות. איבער די פלויטן ארי־בער, פון די געקאלכטע שטאכעטן־פארקאנדלעך אפער, זענען שוין ארי־בערגעהאנגען ווייסע און בלויע שטענגלעך בעז, אזוי ווי לעבעדיקע, פאר־ביקע פייגל.

אונדזער גרויסער, צעפארענער הויף מיט יארמע בעל־עגלהס אָמני־בוס, מיט די לאָדנס אויף די פענצטער האבן זיך געבאָדן אין זון און אין גרינס. פון חדר איז מען אהיימגעקומען, ווען די דעכער האבן נאָך געגליט מיט גין־גאָלד. אין דער לופט האבן געראַיעט מחנות ברוינע, האריקע כראבאנטשעס, וואָס האבן געשמעקט מיט האָניק.

איך מיט יאנקלען האבן אין יענעם זומער צוגעקריגן נייע חברים — יינגלעך פון פרעמדע הייף מיט פרעמדע נעמען. אין די פארנאכטן זענען זיי געקומען צו אונדז הערן די וואונדערלעכע מעשיות, וואָס יאנקל האט געקאָנט דערציילן.

כ׳האב גארנישט געוווסט, אז אָט דער יאנקל מיטן געשפרענקלטן פנים, וואָס די שטיף־מוטער זיינע רופט אים „גנב" — האט אזא אוצר מיט מעשיות. נישט בחינם האט מען אים אויסגעקליבן צו שפּילן יוסף הצדיק.

יאנקלס מעשיות האָבן געהערט נישט נאָר די נייע חברים, און נישט נאָר יאנינקע דעם סטאַרשי סטראַזשניקס, נאָר אפילו טויבע, די שוועס־טער מיינע, וואָס האָט שוין אליין געקאָנט האָבן אַ קינד, איז אויך גע־זעסן און געהערט.

און דערציילט האָט יאנקל פון קעלבלעך און ציגן, וואָס זענען נישט געווען — נישט קיין קעלבלעך און נישט קיין ציגן, נאָר פארשטעלטע שדים מיט רוחות. פון איינעם אַ ייד אַ נע־ונדניק, וואָס איז געגאַנגען צופוס איבער ימים און וואַסערן און האָט אפילו די פּאַלעס פון דער קאַ־פּאָטע נישט איינגענעצט. איין מעשה האָט יאנקל געהאַט פון אַ גזלן, אַ רוצח, וואָס האָט געהאַט אַ גאָלדענעם פּאַסיק מיט אַ גאָלדענער שווערד. דער דאָזיקער גזלן און רוצח האָט גענומען זיבן קייזערלעכע טעכטער פאַר זיבן קייבס־ווייבער. ער האָט אויסגעשאָכטן און אויסגעהרגעט זייע־רע טאַטעס, די קיסרים, און איז אליין געוואָרן קיסר איבער דער גאַנצער וועלט. די זיבן קייבס־ווייבער האָבן אים געבוירן זיבן מאָל צו זיבן קינ־דער — זכרים און נקבות. די זיבן מאָל זיבן קינדער האָבן אויך געבוירן יעדער צו זיבן מאָל זיבן קינדער אזוי לאַנג, ביז די גאַנצע וועלט איז פול געוואָרן מיט דעם גזלנס קינדער און קינדס־קינדער. אפילו אונדזע־רע טאַטעס — האָט יאנקל געזאָגט — מיט אונדזערע מאַמעס, מיט אונ־דזערע באָבעס — אַלע קומען ארויס פון יענעם גזלן. אַז נישט, וואָלט דאָך קיין וועלט נישט געווען.

יאנקל האָט זיינע מעשיות דערציילט האַלב אויף יידיש, האַלב אויף פּויליש. ער האָט עס געטון דערפאַר, אַז אויך יאנינקע דעם סטאַרשי סטראַזשניקס זאָל פארשטיין.

יאנינקע אליין איז איבערן ווינטער אויסגעוואַקסן. זי האָט געקריגן צוויי הון־גריבלעך אין די באַקן און אַ וואַרעמע, מילך־רויטלעכע הויט.

קיינעם איז עס, מן־הסתם, נישט איינגעפאַלן. נאָר מיר האָט זיך איינמאָל גענומען אויסדאַכטן, אַז יאנקל דערציילט זיינע מעשיות נישט פאַר מיר און נישט פאַר די נייע חברים; נאָר בלויז פאַר יאנינקען.

זי איז געזעסן ביי יאנקלען צופיסנס, ארויפגעקוקט צו אים מיט פאַרקלערטע אויגן. אַז יאנקל האָט פארענדיקט אַ מעשה, האָט זי אים געשאָקלט ביי אַ קני און געבעטן:

— יאנקל, נאָך איין מעשה... דערצייל.. יאנינקע בעט דיך...

איך האָב אַ פּאָר מאָל געזען, ווי יאנקל מיט יאנינקען זענען געזעסן

אויפן דישעל פון זיין טאַטנס אַמניבוס און געגעסן פון איין שקאַרמיץ אַרויס. יאַנקל אַליין האָט מיר איינמאָל דערציילט, אַז יאַנינקע האָט אים צוגערעדט, ער זאָל ווערן אַ גוי. ס'הייסט, נישט אַצינד, נאָר שפּעטער, ווען ער וועט אונטערוואַקסן. איר טאַטע האָט זי געזאָגט — וועט אים מאַכן פאַר אַ סטראַזשניק. זיי וועלן ביידע חתונה האָבן און וווינען אויף דער שפּאַציר־גאַס דאָרטן, וווּ עס וווינען אַלע גויים.

יאַנקל האָט עס מיר דערציילט בסוד־סודות. ער האָט געזאָגט, אַז ער וועט זיך נישט שמדן, ער וויל נישט ווערן קיין גוי. ווייל גויים האָט ער נישט ליב און ער האָט מורא פאַר זיי. אָבער מיט יאַנינקען וועט ער חתונה האָבן.

אין מיר איז געזעצט געוואָרן דאָס בלוט. ס'האָט זיך מיר געדאַכט, אַז שוין מאָרגן וועט יאַנקל אַוועקגיין אין „טומאָה" אַריין און וועט זיך אָפּשמדן.

האָב איך אים געזאָגט, אַז טאָמער, חלילה, שמדט ער זיך — פאַרלירט ער די וועלט און יענע וועלט. ער וועט ליידן חיבוט־הקבר. דער עונש אויף יענער וועלט — האָב איך געזאָגט — איז אַזוי גרויס, אַז ס'איז גאָרנישט אויסצוהאַלטן. מען בראָט און מען ברענט מיט אָנגעגליטע צוואַנגען. מען ציט אַרויס איינציקווייז די האָר פון קאָפּ און די נעגל פון הינטער די פינגער אָפּעך. מען ברענט אויס צווערשט איין אויג, דערנאָך — ס'אַנדערע. און אַז מען איז שוין אינגאַנצן בלינד, מאַכט מען דיך ווידער זעעוודיק און מען ברענט דיר אויפסניי אויס די אויגן. און ווייסטו וואָס נאָך — האָב איך אים געזאָגט — אויף יענער וועלט דרייט זיך אַרום אַ שד מיט אַ שער, וואָס שערט אָפּ די משומדים אַלע טאָג אַ שטיקל פון דער מילה.

יאַנקל האָט זיך באַגאָסן מיט אַ שווייס.

— פונוואַנען ווייסטו? — האָט ער אין איין אָטעם געפרעגט — ביסט געשטאַנען דערביי?

— ס'הייסט, פונוואַנען איך ווייס? און ווער ווייסט דאָס נישט?

יאַנקלען, זעט אויס, זענען מיינע רייד אַריין אין קאָפּ. ער האָט אָנגעהויבן אויסמיידן יאַנינקען. אין די פאַרנאַכטן איז ער מער נישט געקומען דערציילן קיין מעשיות. דאַכט זיך, אַז מיך האָט ער אויך גענומען אויסמיידן.

אַז ס'איז געקומען די וואָך פון גויאישן שבועות, איז די מאַמע

מיינע איינמאָל אַהיימגעקומען און דערציילט, אַז זי האָט געזען יאַנקלען בײם קלויסטער בשעת אַ פּראָצעסיע. ער איז געשטאַנען אָן אַ הוטל און געקוקט אויף די צלמים און אויף דער „מאַטקאַ באָסקאַ", וואָס קליינע שיקסעלעך אין ווייסע וועלאָנען האָבן געטראָגן. יאַנינקע איז אויך געגאַנגען אין דער פּראָצעסיע. זי האָט געטראָגן אַ רויט, סאַמעטן קישעלע, און אויפן קאָפּ האָט זי געהאַט אַ קרענצל פון בלויע בלימלעך.

מיר איז שטאַרק טרויעריק געוואָרן פון דער דאָזיקער בשורה. אויב יאַנקל איז געשטאַנען ביי דער פּראָצעסיע אָן אַ היטל, איז אַ סימן, אַז ער גייט זיך שמדן. און אפשר האָט ער זיך שוין געשמדט?

איך האָב אים געוואָלט פרעגן. כ'האָב אים אָפּגעוואַרט אַלע פאַרנאַכט ביי אונדזער טיר. אָבער ווער האָט געזען יאַנקלען? אַז ער איז ערגעץ פאַרפאַלן געוואָרן. אַז ער ווייזט זיך גאָרנישט.

ערשט, אַז ס'איז געקומען אונדזער שבועות, האָב איך מיך מיט אים געטראָפן.

ער איז ווידער געזעסן אויפן דישעל פון זיין טאַטנס אָמניבוס צוזאַמען מיט יאַנינקען. כ'האָב באַלד דערקענט און ס'האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז נאָך נישט געשמדט. ערשטנס, האָט ער גערעדט יידיש, און צווייטנס, ווען ער זאָל זיך, חלילה, האָבן געשמדט, וואָלט ער דאָ נישט געזעסן אַזוי פראַנק און פריי און געקנאַקט באַניקערן פון איין שקאַרמיץ ארוים.

כ'האָב געפרעגט יאַנקלען, ווו ער איז געווען. פאַרוואָס האָט מען נישט געזען, נישט אים און נישט יאַנינקען?

האָט דעם סטראַזשניקס שיקסל מיר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז בשעת מען גייט מיט די פּראָצעסיעס און מען „מאָדליעט" זיך אין „קאָשטשאָל", טאָר מען זיך נישט חברן נישט מיט מיר און נישט מיט יאַנקלען. ס'איז אַן עבירה — האָט זי געזאָגט — נאָר אַזוי ווי ס'איז שוין אויס מיט די פּראָצעסיעס, איז זי צוריקגעקומען צו אונדז.

האָט מען זי טאַקע ערב־שבועות מיטגענומען אויף דער „זאַמלינע" ארויסרייסן טאַטאַראַק.

יאַנינקע איז געקראָכן אין די סאַדזאַווקע אריין מיט אויפגעשאַרצטע קניען. איר לייב איז געווען ברוין און געהאַט קליינע, גאָלדענע הערעלעך. יאַנקל אַליין איז אין דער סאַדזאַווקע נישט אריינגעקראָכן. ער איז געלעגן אויפן גראָז אַ שווייגנדיקער און געקוקט, ווי איך מיט יאַ־

גינקען רייסן דעם טאַטאַראַק. אַז מיר זענען צוריק אַרויס מיט אַ גאַנצן בונט קוויטשערס, זענען יאַנקלס אויגן געווען פאַרלאָפן מיט רויך. ער האָט אונדז נישט געקוקט אין פּנים אַריין. יאַנינקע איז געשטאַנען אַ צע־לאַכטע מיטן אויפגעשאַרצטן קליידל און מיט די גאָלדענע הערעלעך. באַלד אָבער האָט זי אויפגעהערט צו לאַכן. דאַכט זיך, אַז זי האָט אויך גע־קריגן פאַרלאָפענע אויגן מיט רויך. זי האָט געשווינד אַראָפּגעלאָזט ס'קליידל און געפרעגט יאַנקלען, צי ער איז ברוגז מיט איר.

יאַנקל האָט נישט געענטפערט. ער האָט געהאַט אַ בייז פּנים. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז אין דער איצטיקער מינוט האָט יאַנקל נישט קיין זומער־שפּרענקעלעך, נאָר לעכער אין פּנים.

ער האָט גענומען פון אונדז דעם גאַנצן טאַטאַראַק און אַליין אים אַהיימגעטראָגן. אַ גאַנצן וועג האָט ער געשוויגן און יאַנינקע האָט שטי־לערהייט געהאַט טענות צו מיר — פאַרוואָס כ'האָב זי געהייסן רייסן טאַטאַראַק אָן יאַנקלען.

אַז כ'האָב זי גאָרנישט געהייסן. אַז יאַנקל אַליין האָט אויך נישט געוואָלט אַריינגיין אין וואַסער.

כ'האָב חרטה געהאַט, וואָס כ'בין מיטגעגאַנגען. מן־הסתם, בין איך געווען די סיבה פון יאַנקלס בייז זיין און שווייגן.

נאָר אַז מיר זענען אַהיימגעקומען און דערשפּירט דעם ריח פון די פּוטער־קוכנס אויפן הויף, איז יאַנקל צו זיך געקומען.

מען האָט גלייך אויסגעשיט און אויסגעהאַנגען דעם טאַטאַראַק אין אַלע שטובן — נישט פאַרגעסן אַפילו דעם סטאַרשי סטראַזשניקס שטוב.

יאַרמע בעל־עגלהס ווייב האָט אָריינגעברענגט צו אונדז ווייזן איר געראָטן געבעקס, און מיין מאַמע האָט געוויזן אירע קעז־קוכנס דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב, מכבד געווען און געזאָגט, אַז מאָרגן, מער־טשעם, וועט זי איר דערציילן די גאַנצע מעשה, פאַרוואָס ס'איז שבועות.

מיין מאַמע האָט זיך ליב געהאַט פאַרצושטעלן, זי האָט געקאָנט און געוווּסט.

האָט זי טאַקע דערציילט צומאָרגנס.

געווען איז שוין פאַרנאַכטלעך. דער הימל איז געשטאַנען אַ קילער, וווּ־נישט־וווּ פאַרוואָרפן מיט רויטלעכע וואָלקנדלעך. ביידע — די מאַמע מיט דער רוסישער גויע — זענען געזעסן אויף דער שוועל פון אונדזער הויז. די מאַמע האָט געגעבן צו פאַרשטיין אויף פּויליש, ווער ס'איז דאָס

געווען רות און וועד ס'איז געווען בועז. ווי אזוי רות, די גויע, האט גע־זאגט צו נעמי: „דיין גאט איז מיין גאט, און דיין פאלק איז מיין פאלק". ווי אזוי רות איז געקומען צו בועזן אין פעלד אריין קלויבן זאנגען, און ווי ס'איז דערנאך ארויסגעקומען דוד המלך, וואס האט געקאנט שפילן אויף א הארפע און זינגען, ווי א פויגל.

יאנקל, כאטש ער אליין האט געקאנט דערציילן די שענסטע מע־שיות, איז אויך אצינד געזעסן און געהערט. יאנינקע האט זיך אנגע־שפארט מיט דער גאמבע אויף מיין מאמעס א קני און ארויפגעקוקט מיט אויפגעריסענע, בלויע אויגן.

איך האב געקוקט אויף יאנקלען. מיר האט זיך אויסגעוויזן, אז ער האט אצינד געקריגן אויך אזעלכע בלויע אויגן, ווי יאנינקע, און ס'איז מיר איינגעפאלן, אז יאנקל איז נישט יאנקל, נאר בועז, און אז יאנינקע איז נישט יאנינקע, נאר רות. נישט מער, ביי אונדז אויפן הויף איז נישטא קיין פעלד און ס'וואקסן נישט קיין זאנגען. דא קאן רות נישט קומען צו בועזן.

איז עס דאך געווען יאנקל. אז ער האט געקאנט פארשטעלן יוסף הצדיק, פארוואס זאל ער נישט קאנען זיין בועז?

אין אנדערן טאג שבועות בין איך געזעסן מיט יאנקלען אויפן הויף און געקוקט אין סאד אריין, וווּ די זון איז געשטאנען איבער איין בוים, אזוי ווי א גרויס, אנגעצונדן ראד.

יאנקל איז געווען ברוגז אין שטוב. ער האט מיר געזאגט, אז אינ־דערפרי האט ער פארשפעטיקט צום דאווענען. איז געגאנגען דער טאטע זיינער און האט אים צווישן אלע מענטשן אין בית־מדרש אראפגעלאזט אזא פלאם, אז ער האט זיך שיער נישט באגאסן מיט בלוט. דעם טאטן, זאגט יאנקל, וועט עס נישט זיין געשענקט. ער וועט זיך נאך דערשפילן, דער טאטע, אז ער, יאנקל, וועט נעמען יאנינקען און ביידע וועלן זיי פונדאנען אנטלויפן, עלעהיי בועז מיט רות.

מיר איז אזש היים געווארן הינטערן הארץ. ערשט נעכטן האב איך דאך פארגלייכט יאנקלען מיט יאנינקען צו בועזן מיט רות. און זע נאר, ער זאגט דאך אויך ס'איינענע.

— אבער בועז האט זיך דאך נישט געשמדט.

— פונוואנען ווייסטו?

— ס'הייסט, פונוואנען כ'ווייס? ס'שטייט דאך אין דער תורה.

— יאך זאג דען, אז כ'על זיך שמדן?

— וואס דען וועסטו טון?

— יאנינקע וועט זיך מגייר זיין.

— און וואס וועט זאגן דער סטארשי סטראזשניק?

— ער דארף דען וויסן?

כ'וויים נישט פארוואס, נאר מיר האט זיך אין יענער מינוט דער־מאנט דאס טרויעריקע מעשה־ביכל פון רודאלף דעם באטריגער און פון דער שיינער קאראלינע, וואס מען האט ביינאכט ארויסגעגנבעט פון פא־טערס פאלאץ.

כ'האב געוווסט, אז בעלי־מלאכות מיט שניידער־מיידלעך פירן לי־בעס. זיי גייען אין די שבתדיקע פארנאכטן שפאצירן אויפן שאסיי ארויס. כ'האב אויך געהערט לידלעך פון ליבעס. נאר ווי אזוי די ליבע אליין זעט אויס — האב איך מיר נישט געקענט פארשטעלן.

אצינד, ווען יאנקל האט אזוי שטיל און פארביסן גערעדט, איז מיר קלאר געווארן, אז יאנקל מיט יאנינקען פירן א ליבע.

אמת, אין די שבתדיקע פארנאכטן האב איך זיי נישט געזען גיין אויפן שאסיי — דערפאר אבער האב איך זיי געטראפן אמאל הינטערן פארקאן פון סאד. אז זיי האבן מיך דערזען, האבן זיי זיך אויפגעריסן און אנטלאפן. א הונט האט זיך אויך פון ערגעץ אויפגעריסן און איז זיי נאכגעלאפן. אן אנדערשט מאל האב איך געזען, ווי יאנינקע האט גע־האלטן צווישן די ציין א קיכל און יאנקל האט געגעסן פון איר מויל ארויס. מוז זיין, אז דאס טאקע הייסט פירן א ליבע.

פונדערהויטנס איז אנגעקומען יאנינקע, אויף אירע פלאקסענע האר איז אצינד געפאלן די זון, וואס האט זיך ארויסגערוקט פון סאד. יאנינ־קע איז געגאנגען צו אונדז. באלד אבער האט זי זיך מיישב געווען, שטיין געבליבן א ווײַלע און איז צוריק אריין אין שטוב.

יאנקל האט א קוק געטון אויף מיר מיט א האלב פנים, נאך א ווײַלע שווייגן האט ער זיך געפרעגט:

— גייסט נישט אין ערגעץ?

— ניין, כ'גיי נישט. וואס איז דען?

— גארנישט. גלאט. נאר זעסט — איז זיין שטימע געווארן היי־זעריקער — איך מיט יאנינקען האבן מיר זיך אפגעשמועסט היינט צו קלייבן זאגגען.

— ס'הייסט, זאנגען? ווי קומען דאָ אהער זאנגען?

— כ'האָב איר געזאָגט — האָט יאַנקל שוין נישט גערעדט, נאָר בלויז געאָטעמט — אַז זי וועט זיין רות און איך — בועז. איך וועל שטיין אין פעלד און זי וועט קומען נאָך די זאנגען.

— ווו האָסטו דאָ אַ פעלד? ווו האָסטו דאָ זאנגען?

— ס'עט דאָך נאָר זיין אַזאַ שפּיל. דעם טאַטנס אַמניבוס האָבן מיר געמאַכט פאַר אַ פעלד, און דאָס שטרוי, וואָס ליגט דאָרט אינעווייניק, וועט זיין די זאנגען, פאַרשטייסט?

— כ'פאַרשטיי. נאָר דאָס פעלד געפעלט מיר נישט. פון די זאנגען דאָרט אין אַמניבוס שפּירט מען מיט שוויים. און גלאַט, וואָס איז דאָס פאַר אַ משוגענער איינפאַל?

— מ'עט זיך שפּילן, וואָס אַרט דיך?

— ס'אַרט מיך נישט. נאָר איך וויל מיך אויך שפּילן.

— וואָס וועסטו זיין? אַז דו ביסט נישט, נישט רות און נישט בועז?

נו, יאָ. ער איז גערעכט, יאַנקל. אָבער ווו וועל איך מיך אהינטון?

— באַהאַלט דיך ערגעץ — האָט יאַנקל גענומען רעדן גיך — דאָ, הינטער די ברעטער. אַז איך מיט יאַנינקען וועלן שוין זיין אין אַמניבוס, זאָלסטו דיך אַוועקזעצן אויפן דישעל. טאָמער גייט ווער, זאָלסטו געבן אַ הוסט.

יאַנקלס אויגן האָבן געקוקט אויף מיר מיט אַ גרינלעך פייערל. אַזעלכע אויגן האָט יאַנקל געהאַט, ווען דער לאָמער גוי האָט געבערענגט דעם אַנער צו זיין טאַטנס קאָבילע.

— ווייסטו וואָס נאָך? — האָט יאַנקל מיך אָנגעכאַפּט ביי דער האַנט — כ'על דיר געבן מיין קנייפּערל (מעסערל).

כ'בין אים מוחל געווען דאָס קנייפּערל. כ'האָב געשפּירט, אַז די רות מיט דעם בועז זענען נישט קיין פּאָר. אַז ס'איז אינגאַנצן אַן אויסטערלישער שפּיל. כ'האָב אָבער יאַנקלען ליב געהאַט. כ'האָב נישט געהאַט קיין כח אים אָפּצוזאָגן. און גלאַט, מיך אַליין האָט באַשלאָגן אַ היץ. ווען איך וואָלט מיר געקאָנט אָפּגעבן אַ קלאָרן חשבון, וואָלט איך, מן־הסתם, געזאָגט, אַז אויך איך וויל פירן אַ ליבע מיט יאַנינקען.

דער סוף איז געווען, אַז כ'האָב מיך באַהאַלטן צווישן די האַלב־פאַרפוילטע ברעטער. פונדאַנען אַרויס האָב איך געזען, ווי יאַנקל איז אַריינ־

געקראָכן אין זיין טאַטנס אָמניבוס. א רויטער פלעק פון דער זון איז אים נאָכגעקראָכן צופיסנס.

דערנאָך האָט יאַנקל געגעבן א פייף. דער פייף איז לאַנג געשטאַנען אין ליידיקן הויף. ס׳האָט געדויערט אביסל. ביז יאַנינקע איז אַרויסגעקומען פון זייער שטוב און אויך אַריינגעקראָכן אין אָמניבוס. זי איז געקראָכן נישט מסוגלדיק. ס׳קליידל האָט זיך פאַרריסן. דאָס אָפּגעדעקטע שטיקל לייב איז נישט געווען ברוין, ווי די פיס אירע, נאָר ווייס. ווי קעז.

אַז ביידע זענען שוין געווען אינעווייניק, בין איך אַרויס פון הינטער די ברעטער און איבערגעגאַנגען אויפן דישעל. אַזוי ווי יאַנקל האָט געהייסן.

פון דער גאַס איז אַריינגעקומען א הונט. דאַכט זיך, אַז ס׳איז געווען דער אייגענער הונט, וואָס איז אַמאָל נאָכגעלאָפן יאַנקלען מיט יאַנינקען. אַצינד איז ער אַרומגעקראָכן ביי די ווענט און געשמעקט. דערנאָך איז ער שטיין געבליבן אינמיטן הויף און גענומען זיך דרייען אַרום זיין אייגענעם ווידל.

איך האָב געהיטן בוזן מיט רות. אינעווייניק, אין אָמניבוס, איז געווען שטיל. דער הונט האָט זיך אָפּגערוקט אויף א פּאָר טריט און פאַרקוקט זיך אויף מיר. געקוקט אַזוי לאַנג, ביז איך בין אים נישט געפעלן. האָט ער א ביל געטון. צוערשט איינמאָל, דערנאָך וואָס אַמאָל געדיכטער און העכער.

אויף מיר איז געריגצלט געוואָרן די הויט. פון אָמניבוס אַרויס האָט מען זיך נישט אָפּגערופן. מיר האָט זיך גענומען אויסווייזן, אַז דער הונט רופט עמעצן, מען זאָל אַהערקומען און זען.

האָט זיך טאַקע געעפנט דעם סטאַרשי סטראַזשניקס טיר און ס׳איז אַרויסגעקומען זי אַליין, יאַנינקעס מאַמע. זי האָט זיך גיך אַרומגעקוקט איבערן הויף. דער הונט האָט געקריגן נאָך מער חוצפּה און גענומען שפּרינגען גלייך צום דישעל, ווו איך בין געזעסן אין העלישע פייערן.

כ׳ווייס נישט, צי האָב איך טאַקע געזען, ווי די רוסישע גויע גייט אַהער צום אָמניבוס, צי האָב איך עס מער דערשפּירט. נאָר כ׳האָב מיך געגעבן א ריס אָפּ פון דישעל און מיט א געשריי — „יאַנקל, מ׳גייט!“ — האָב איך גענומען אַנטלויפן.

נאָך מיר איז נאָכגעלאָפן דאָס צעשראָקענע קול פון יאַנינקעס מאַ־מע:

— סטאַי... סטאַי... ווו איז יאַנינקע?

נאָר דאָס האָט מיך אַזוי ווייט נישט געיאָגט, ווי דער הונט. ער איז מיר נאָכגעלאָפן מיט אַזאַ געבילערייַ און מיט אַזאַ רשעות, אַז דער קאָפּ פון הינטן האָט מיר אַזש אָנגעהויבן וויי טון.

כ׳האָב נישט געוווּסט, ווי אַזוי ס׳איז געשען. נאָר מיטאַמאָל האָב איך דערשפּירט אויפן גראָבן פלייש פון רעכטן פוס אַ שטאָך פון הונטס אַלע ציין.

כ׳בין געפאַלן מיטן פּנים אין אַ רינשטאָק אַריין. כ׳האָב געמוזט שרייען. ווער ס׳האָט מיך אויפגעהויבן, ווייס איך נישט. כ׳האָב גאָרנישט געזען, כ׳האָב נאָר געפילט אַ פּאָרע פון מיילער און אין די אויערן האָט טעמפּ אָפּגעקלונגען אַ האַרט, פאַרביסן קול:

— מערזאַוויעץ, סוקין סין. דאַ קרימינאַלו!

***

צומאָרגנס באַלד אינדערפרי האָט מען גערופן צו מיר איטשע רופא. ער האָט אַרייַנגעשטעלט צו מיר אין די פיס אַריין דעם שוואַרצן לעדער־נעם דאַשיק. ער האָט דאָרט געטאַפּט און געקוועטשט מיט די אַלטע, קישלדיקע פינגער זייַנע.

ביים בעט איז געשטאַנען די מאַמע מיט פלעקן אויף ביידע קינ־באַקן. צופיסנס האָט געקוקט אויף מיר טויבע.

די מאַמע האָט מיט אַ קורצן אָטעם נעפרעגט איטשע רופא, צי דער הונט איז, חלילה, נישט געווען משוגע. און וואָס זי האָט צו טון און ווו זי האָט צו לויפן.

איטשע רופא האָט אַרויסגערוקט דעם לעדערנעם דאַשיק און גע־בייזערט זיך:

— לויף נישט — האָט ער געשריגן מיט אַן ענג קול — אַז דו וועסט לויפן, וועסטו קריגן אַ שטיין אין בויך. נאַ — האָט ער געזאָגט — דאָ פאַרשרייַב איך דיר אַזאַ וואַסער. זאָלסט אים מאַכן קאָמפּרעסן אַלע זעקס שעה. אַז ס׳וועט אים נישט בעסער ווערן, זאָלסטו מיך רופן, וועט מען אים שטעלן אַ צוויי פּיאַווקעס.

— וואס עפעס פיאוועקס? — האט די מאמע פארקרימט ס'פנים
— מיין בערל, זאל זיין אפגעשיידט, האט קיינמאל קיין פיאוועקס נישט געהייסן שטעלן.

— דערפאר איז ער דאך טאקע געשטארבן, דער בערל דיינער — האט איטשע רופא געענטפערט שוין נישט דער מאמען, נאר טויבען.

דאכט זיך, אז ער האט בכלל נישט גערעדט צו דער מאמען, נאר צו טויבען.

כאטש דער פוס האט געברענט — האב איך עס פונדעסטוועגן געזען. ער האט געקוקט אויף טויבען מיט דער גאנצער ווייסער באָרד זיינער.

— ווי הייסטו? — האט ער אומגעריכט געגעבן א נעם טויבען אונטער דער גאמבע.

— טויבע — האט מיין שוועסטער דערשראקן געענטפערט.

— וועמענס ביסטו?

— א הינעדיקע — האט זי זיך פאמעלעך געוואלט אפרוקן פון אים. אבער דעם אלטנס קישלדיקע פינגער האבן זיך פון טויבעס גאמבע פלוצלינג אראפגעגליטשט אויף אירע פולע, גרויסע בריסטן.

זי האט זיך, אזוי ווי פארקרעקעט. און כאטש איטשע רופא איז געווען א שיינער ייד און איז אנגעגאנגען אין שטאט פאר א גרויסן מומחה — האט פונדעסטוועגן אונדזער טויבע געהאט די העזה אוועקצווארפן פון זיך זיינע הענט און בייז א זאג צו טון:

— איך בין נישט קראנק. מיך דארפט איר נישט „באַרען".

— האסט נישט קיין דרך־ארץ פאר קיין עלטערן ייד — איז איטשע רופא שטיין געבליבן מיט דער שיינער באָרד אין דער קרום.

— זאל דער עלטערער ייד נישט קריכן, ווו מען דארף נישט — האט זיך טויבע אויסגעדרייט מיטן פנים צום פענצטער און אפילו נישט געענטפערט, ווען דער אלטער רופא האט געזאגט „א גוטן־טאג".

מיר האט מען געלייגט קאמפרעסן. אויפן בעט איז געזעסן טויבע און געפירט איר ווארעמע האנט איבער מיין פנים. דער טאטע האט נישט געוווסט, ווי אזוי און פארוואס דער הונט האט מיך צעביסן. ווי נאר ער איז אהיימגעקומען, האט ער זיך אראפגעבויגן צו מיר אין בעט אריין. ער האט מיר געטאפט דעם שטערן און געזאגט, אז קיין היץ, חלילה, האב

איך נישט, נאָר אַ שטיקל ציבעלע וואָלט נישט געשאַדט צוצולייגן מיר צום פּוס.

— ווער מיט עפּעס, ער מיט זיינע ציבעלעס — האָט די מאַמע בײ־טולדיק אַ קנייטש געטון מיטן קאָפּ.

איטשע רופא האָט מען שוין מער צו מיר נישט גערופן. דער פּוס האָט זיך געהיילט אָן זיינע פּיאַוועס.

וועגן דעם, וואָס איז געשען, האָט מען אין שטוב נישט גערעדט. די מאַמע איז צום סטאַרשי סטראַזשניק מער נישט אַריינגעגאַנגען. כ'האָב געהערט, אַז צו יאַנינקען האָט מען גערופן פּזשילענצקי דאָקטאָר — זי האָט היץ, יאַנינקע — און דער סטאַרשי סטראַזשניק זוכט אַרום יאַנקלען. ער וויל אים איינזעצן אין קרימינאַל.

יאַנקל איז אָבער ערגעץ־ווו נעלם געוואָרן. טויבע זאָגט, אַז דער יאַנקל איז אַ משוגענער הונט, אַ לאָבוז, אַ גנב. ער האָט זי דאָך צעביסן, די יאַנינקע. וואָס האָט ער געוואָלט פון שיקסל, וואָס?

איך ווייס אויך נישט, פאַרוואָס ער האָט זי צעביסן. טאָקע עפּעס אַ משוגענער הונט. נישט בחינם איז ער נעלם געוואָרן.

קומט אָבער די מאַמע איינמאָל צו גיין און זאָגט, אַז יאַרמע בעל־עגלה האָט אים געפּאַקט, דעם תנא־ברא זיינעם. ער זאָל זיך האָבן אויס־באַהאַלטן אויף דער „זאַמלינע" ביי אַ גויע. זי האָט אים געגעבן צו עסן קעלבאַס, די גויע, געקויפט אים אַ גראַנאַטענעם קאַשקעט מיט אַ לע־דערנעם דאַשיק און צוגערעדט אים, ער זאָל זיך שמדן. יאַרמע בעל־עגלה איז דערפון געוואָר געוואָרן. גייט ער אַראָפּ אויף דער „זאַמלינע" און לאָזט דעם יונג אַראָפּ צוויי פייערדיקע פּעטש, און שלעפּט פון אים אַראָפּ די שטיוול מיטן גראַנאַטענעם קאַשקעט און בינדט אים, ווי אַ שעפּס. אַזוי אַרום, געבונדערהייט, האָט ער אים אַוועקגעפירט קיין וואַרשע.

ווער ווייסט, צי איך וועל שוין אַמאָל יאַנקלען זען. בפרט, אַז די מאַמע מיינע קלערט אויף אָן אמת אַרויסצוציען זיך פון דער דאָזיקער דירה.

קאפיטל צוויי און צוואנציק

מיין פוס האט זיך שוין געהאט אויסגעהיילט. פון הינטישן ביס איז געבליבן נישט מער, ווי א בלוי־רויטלעך גערינצלט הייטל, וואס איז פון טאג צו טאג בלאסער געווארן.

קומט אמאל, אין יענע טעג, אהיים דער טאטע תחילת נאכט, א פארשוויצטער, א צעפּארעטער, און הייסט זיך געבן א שיסל וואסער מיט זייף. ער ווארפט פון זיך אראפ דאס וועסטל מיטן העמד און שטייענדיק איבער דער שיסל, א האריקער, איינגאנצן א פארשוויצטער, זאגט ער, אז אי"ה נאך שבת פארן מיר אלע ארויס אין א דארף אריין.

די מאמע קוקט אים אן מיט א פארחידושט פנים. זי טראכט, מן־הסתם, אז איר מאן האט זיך געמוזט אנשיכורן. ווארום, ערשטנס, וואס איז דאס פאר א וואשן זיך אין א פראסטן מיטוואך אין א קאלטער שיסל מיט זייף, און צווייטנס, וואס איז דאס פאר א פארן אין דערפער אריין?

דער טאטע נורעט דאס פנים מיט דער בארד אין א לאנג האנטוך אריין. ער פארסקעט אויף דער שטוב ארויס, ער ווייזט זיין גאנץ מויל ציין און גיט צו פארשטיין, אז וואשן וועשט ער זיך דערפאר, וואס די אותו רגע קומט ער צוריק פון א ווייטער נסיעה. אויפן וועג איז געשטאנען א שטויב מיט א היץ, נישט אויסצוהאלטן. איז איינמאל אוועק. צווייטנס — זאגט ער — האט ער געמאכט א מסחר, א גרויס מסחר, איז צוליב דעם מסחר, וועלן מיר ארויספארן אין א דארף אריין.

די מאמע פארשטייט נישט. איך מיט טויבען פארשטייען אויך נישט. אז קיינמאל האט נאך דער טאטע נישט געמאכט קיין גרויסע מסחרים און קיינמאל זענען מיר נאך נישט געפארן אין קיין דערפער אריין.

זאגט שוין דער טאטע קלאר, אז ער צוזאמען מיטן שותף זיינעם, מאטל שטרוי, האבן געדונגען די לאנקעס אין „לעניווע", אן ערך זיבן מייל פונדאנען. אויף א גאנצן זומער געדונגען. מ'עט אליין דארט קאשען ס'היי. דערנאך וועט מען דארפן אראפנעמען דער „פאטראוו". ס'עט געדויערן ביז די ימים־טובים, מען זאל עס דערלעבן. מאטל שטרוי מוז בלייבן דא אין שטאט. ער, דער טאטע, מוז זיין אין „לעניווע". איז ביי אים געבליבן — וואס דארף ער אלע טאג פארן זיבן מייל אהין און זיבן מייל צוריק — ער וועט זיך איינגאנצן ארויסציען אהין און פטור.

די מאַמע הערט מיט פאַרמרוזשעטע אויגן. אין דער אָפענער טיר פון קיך קוקט אַריין טויבע. מען שווייגט. דערנאָך רופט זיך אָן די מאַמע מיט אַ גאוהדיק קול:

— וווּ ליגט עס, דאָס „לעניוווע״ דיינס?

— ס׳ליגט אין אַ געגנט, וועד מיר גוטס גינט. אַ וואַלד, אַ וואַסער, קעז, פּוטער, אייער — בחצי חינם.

— און ווו וועט מען דאָס וווינען אין דעם „לעניוווע״? — פרעגט ווידער די מאַמע מיט אַ יחסנישן אָנשטעל.

— מ׳עט שוין וווינען. דאגה נישט.

די מאַמע איז נישט צופרידן. עפּעס קרימט זי שוין צופיל מיטן מויל.

— אַ העק מוז עס זיין, דאָס דאָזיקע „לעניוווע״.

— וואָסער העק, אַז עס ליגט ביים סאַמע שאָסיי, און אין אַ שטעטל אַריין איז אַ וויאָרסט פיר, פינף.

— אויף אַ גאַנצן זומער? — פרעגט די מאַמע מיט שרעק אין קול.

— וואָס דען האָסטו געמיינט, אויף אַ טאָג? און ס׳אַנדערע, וועסט דאָך זיין אויף פרישער לופט.

— מוחל די פרישע לופט. טאָמער קאָנסטו ווּיסן. צווישן פּויערים.

— וואָס דען האָסטו געוואָלט — זאָגט שוין דער טאַטע בייזלעך — כ׳זאָל לויפן אַלע טאָג זיבן מייל?

— ווער הייסט דיך לויפן? פאָרסט דאָך מיט פערד־און־וועגעלע.

דער טאַטע ענטפערט נישט. ער עסט דאָס איבערגעבליבענע ביסל גריין פּאַמעלעך, אָן טעם. ער האָט עגמת־נפש, דער טאַטע.

מיר אַליין טוט אויך וויי ס׳האַרץ. דער זומער איז אַ הייסער. אין שטאָט איז זיך נישטאָ ווו אַהינצוטון, און אַז דער טאַטע זאָל אַפילו אַלע טאָג פאָרן — איז עס דען געמאַכט געוואָרן פאַר אַ מענטש? און גלאַט, פאַרוואָס זאָלן מיר זיך נישט טאַקע אַרויסציען קיין „לעניוווע״? ס׳איז דאָ, זאָגט דער טאַטע, אַ וואַלד און אַ וואַסער. מ׳עט קאָשען היי. ס׳וועט דאָך זיין גאָר אַן אַנדער לעבן.

סיי־ווי־סיי איז שוין יאַנקל נישטאָ. אויפן סטאַרשי סטראַזשניקס טיר טאָר מען אַפילו נישט קוקן. די בלאָנדע יאַנינקע דערקענט מיך שוין נישט. אין חדר ביי סימע־יוספן איז ענג, שוואַרץ. סימע־יוסף אַליין

קרעכצט און ליגט גאנצע טעג צו בעט. טאַ וואָס לוינט עס נישט דער מאַמען צו פאָרן קיין „לעניוווע"?

טויבע וויל אויך, מען זאָל פאָרן. זי ווייסט דאָך יאָ, וואָס ס'איז אַזעל־כעס אַ דאָרף. זי זאָגט גאָרנישט. זי טאָר זיך נישט אָנרופן, ווען דער טאַטע איז אין שטוב. אָבער לויט די אויגן דערקענט מען, אַז זי וואָלט זיך ש ו י ן איינגעפּאַקט און ש ו י ן געפאָרן.

— נו, און דו, מענדל? — דרייט דער טאַטע אוים די באָרד צו מיר — פאַר דיר איז עס אויך אַ העק?

— ניין — זאָג איך — איך וואָלט געוואָלט פאָרן.

— אים פרעגט ער — רייסט איבער די מאַמע דאָס שווייגן — עלעהיי ער וועט פאַרשפּאָרן צו גיין אין חדר אַריין.

— דער רבי לערנט מיט אונדז סיי־ווי־סיי נישט — ווער איך שוין דרייסטער — ער ליגט אַ גאַנצן טאָג אין בעט.

— טאַ פאָרטס, ווער האַלט ענק — שאָקלט די מאַמע בייז מיטן קאָפּ — איך האָב אויך ווו צו פאָרן. וואַרשע איז נאָך אַזוי שיין, ווי „לע־ניוווע".

— שוין ווידער וואַרשע?

— יאָ, שוין ווידער וואַרשע. כ'האָב דאָך, דאַכט זיך, אַ קינד אין וואַרשע, ניין?

— און מענדל — גיט דער טאַטע אַ וואָרף מיט דער גאַנצער באָרד — איז נישט דיין קינד?

— אָבער וואָס עפּעס קיין „לעניוווע", וואָס? מ'זאָגט באַטש קיין גאַרבאַטקע.

— גאַרבאַטקע איז פאַר גבירים, פאַר לעטניקעס. לייזער היי־הענדלער האָט נישט אויף קיין גאַרבאַטקעס.

שוין. מיט דעם האָט עס זיך דערוויילע געענדיקט. די מאַמע איז אַרומגעגאַנגען אַ ברוגזע. דעם טאַטנס בעט האָט גלייך געמאַכט טויבע. ס'עסן צום טיש האָט אויך דערלאַנגט טויבע. דער טאַטע האָט גאָרנישט גערעדט.

אין חדר אַריין האָב איך אינגאַנצן אויפגעהערט צו גיין. צום רבין מיינעם, צו סימע־יוספן, האָט מען געכאַפּט פידלער דאָקטאָר. מען האָט געזאָגט, אַז ער דאַרף האָבן גרויס רחמים, סימע־יוסף.

איך מיט נאָך יינגלעך האָבן זיך אַרומגעדרייט לײדיק צווישן פּויע־רישע פורלעך, געטאַפּט זעקלעך מיט ווייץ און געקנאַקט אַרץ־ישראל־ניסלעך. אין שטוב האָט מען נישט געוווּסט, צי בלייבט מען דאָ, צי פאָרט מען. שבת נאָכן עסן האָט דער טאַטע געכאַפּט אַ דרימל אויף דערוויילע און איז באַלד דערנאָך אַוועק צום שותּף זיינעם. טויבע איז געזעסן אויפן הויף. די מאַמע האָט אויך געוואָלט אַוועקגיין, איז געקומען צו גאַסט די באָבע ראָכל.

מער האָט די מאַמע נישט באַדאַרפט. זי איז אַרויס מיט אַ טענה און מיט אַ געוויין, אַז ער, דער טאַטע, הייסט עס, וויל זי אַוועקשיקן אויפן גאַנצן זומער ערגעץ אין אַ העק אַריין. אַז ער האָט נישט קיין רחמנות אויף אירע יונגע יאָרן. אַז ער איז אַ מערדער, נישט קיין מאַן, און אַז ס'איז אַ פאַל — זי זאָל זיך אָנטון אַ מעשה.

די באָבע ראָכל האָט פון תּמיד אָן נישט גוט געלעבט מיטן טאַטן. ס'הייסט, זיי האָבן זיך, חלילה, נישט געקריגט. נאָר סיי די באָבע און סיי דער טאַטע האָבן עפּעס געהאַט איינס צו ס'אַנדערע. דער טאַטע האָט נישט איינמאָל געזאָגט, אַז אַלדאָס שלעכטס, וואָס די מאַמע האָט אין זיך, שטאַמט פון דער באָבען. די באָבע ווידער האָט געהאַלטן, אַז נאָך די מע־שענע קליאַמקעס, וואָס איר טאָכטער האָט געהאַט ביים ערשטן מאַן — איז זי ביי מיין טאַטן אַריינגעפאַלן. אַצינד אַז די מאַמע האָט אַזוי גע־קלאָגט פאַר איר, איז עס דאָך געווען קלאָר, אַז די באָבע וועט אויך נישט הייסן פאָרן.

לאָזט זיך אויס, אַז איך האָב אינגאַנצן געהאַט אַ טעות אין דער באָבען.

— דאַרפסט דאַנקען גאָט — האָט זי זיך אָנגערופן נאָך דעם, ווי די מאַמע האָט שוין אַלץ געהאַט אויסגעוויינט. — דאַרפסט דאַנקען גאָט, וואָס עס מאַכט זיך אַזאַ געלעגנהייט.

דער מאַמעס פּנים איז געוואָרן צעמישט.

— דו אויך, מאַמע?

— וואָס הייסט, איך אויך? און ווער וואָלט דאָס געזאָגט ניין?

— אָבער אין אַזאַ העק אַריין?

— זומער איז צו זאָגן אַ העק? וואָס האָסטו דאָ, וואָס? און ס'אַנ־דערע — האָט די באָבע אויסגעדרייט דאָס פּנים צו מיר — זע נאָר, ווי

דער יונג זעט אויס. ר׳איז דאך אויסגעבליכנט. און דו אליין — זעסטו דען אוים בעסער?

— אז איך וויל נישט פארן אין קיין דערפער אריין.

— וואס הייסט, דו ווילסט נישט? ס׳איז דען אזוי, ווי מען וויל? און ס׳אנדערע, וואס לייגסטו דא צו, וואס?

די מאמע האט ברוגז געשוויגן. די באבע האט נאך גערעדט א סך. זי האט געלויבט דעם טאטן און געזאגט, אז איר מאן, דער זיידע, הייסט עס, וואלט זיך נישט געלייגט אין דער לענג און אין דער ברייט, אז זיין ווייב זאל קאנען ארויספארן אויף פרישע לופט.ביים אוועקגיין האט זי אנגעזאגט דער מאמען, זי זאל למען־השם נישט זען אנדערש צו טון.

אויפדערנאכט נאך הבדלה האט זיך דער טאטע אנגערופן:

— נו, פרימעט, וואס בלייבט?

— כ׳על מיך נאך מיישב זיין. ס׳ברענט דאך נישט.

זונטיק האט מען נישט געוווסט, צי זי האט זיך שוין מיישב געווען. נאר א גאנצן טאג האט זי געגראבלט צווישן דער וועש. זי האט געניית און פארראכטן. טויבע איז געשטאנען איבער א באליע גרעט, א רויטע, א צעגומענע. די מאמע האט אראפגענומען פון דער שאנק צוויי פאר־שטויבטע פלעשער מיט יאגאדעס־סאק און געפרעגט טויבען:

— ווי מיינסטו, זאל איך עס מיטנעמען?

— גלייכער וואלט געווען מיטצונעמען. זומער, ס׳גייען ארום שלאפ־קייטן.

ערשט מיטוואך אינדערפרי, נאכדעם ווי מען איז עטלעכע נעכט געלעגן אונטער אפגעצווינגענע, רויטע איינשיטן, איז צו אונדזער שטוב פארפארן א פויעריש פערד און וועגעלע, און א יונגער גוי, די גרוים פון א בוים, איז ארייגעקומען מיט דער אויפגעשטעלטער בייטש:

— יאדזשעם, טשי ניע יאדזשעם?

— יאדזשעם, יאדזשעם — האט דער טאטע פריילעך געענטפערט און צו טויבען — א שאקל געטון מיטן קאפ:

— נו, הויב אן ארויסטראגן.

ס׳איז געווען דאס ערשטע מאל, זינט טויבע איז צוריקגעקומען פון שפיטאל, דער טאטע זאל רעדן גלייך צו איר.

האט מען ארויפגעלאדעוועט ס׳רויטע, פארפעדערטע בעטגעוואנט. מען האט מיטגענומען א לאקשן־ברעט מיט א וואלגערהאלץ. און א קר־

בעל אריין האָט די מאַמע פאַרשטעקט די צוויי פלעשער מיט יאַגאָדעס־סאָק. אין בעטגעוואַנט אריין האָט מען פאַררוקט טעלערס, שיסלען. און זיי געזונט, גרויסער הויף — און דו, סאַד — און דו, יאַרמע בעל־עגלהס אָמניבוס...

דער טאַטע האָט נאָך געהאַט אַריבערצולויפן צום שותף זיינעם. ער האָט געהייסן וואַרטן אויף זיך ביי דער ראָגאַטקע. די מאַמע האָט נישט געוואָלט גלייך אויפזיצן. זי וועט דאָך נישט גיין שאָקלען זיך אויף אַ לייטער־וועגעלע איבער דער גאַנצער שטאָט. זי וועט אויך צוקומען צו דער ראָגאַטקע.

איז מילא. זיצן דערווייל אויפן וועגעלע איך און טויבע. טויבע האָט זיך געזעצט אויפן ווייכן בעטגעוואַנט, מיטן רוקן צום יונגן גוי, איך פון פאָרנט —ביים פערדל.

אויפן הויף איז געשטאַנען אַ בלויע לופט. די דעכער האָבן געגלאַנצט מיט טוי. צווישן די ביימער פון סאַד האָט געציטערט אַ שיטערע זון. ביים סטאַרשי סטראָזשניק איז דאָס פענצטער געווען פאַרהאַנגען מיט אַ לייַלעך. יאַנינקע שלאָפט, מן־הסתם. יאַנקל איז אויך נישטאָ. איך האָב נישט מיט וועמען זיך צו געזעגענען. כ'פאָר דאָך אין אַ דאָרף אריין, ס'דאַרף דאָך מיר זיין גוט אויפן האַרץ — ווייס איך נישט — ס'איז מיר נישט גוט.

יאַרמע בעל־עגלה מיטן ווייב זיינעם זענען אַרויסגעקומען געזעגענען זיך.

ער ווישט אָפּ די האַנט מיט אַ גאַרשטש שטרוי און זאָגט מיר — כ'זאָל פאָרן געזונטערהייט און כ'זאָל זיין אַ לייט — נישט אַזוי, ווי דער ממזר זיינער, יאַנקל.

יאַרמע בעל־עגלהס ווייב קושט זיך מיט דער מאַמען. זי ווינטשט אונדז אַ גליקלעכע רייזע, און מען זאָל זיך פרייען אויף שמחות. דאָס וועגעלע רירט.

די גאַסן ליגע קילע, האַלב־ליידיקע. אויף געוועלבער רוען שווער־פאַרשלאָסענע, אייזערנע פרענטן.

אַ יינגל פון סימע־יוספס חדר שפרינגט אַרויס פון אַ הויז און שרייט צו מיר אַרויף:

— מענדל, וווּ פאָרסטו?

— קיין „לעניוועו" — שטעל איך מיך אויף, ער זאָל מיך איינגאַנצן זען — אויף פרישע לופט.

ער זעט אויס אַצינד נאַריש, דאָס ייִנגל. ווען איך האָב אַ דעה און ווען זיין מאַמע גיט אים מיט צדה־לדרך — פועל איך ביים טאַטן, מען זאָל אים אויך מיטנעמען קיין „לעניוועו".

די שטאָט רוקט זיך אָפּ הינטערוויילעכטס. פון אַלע הייזער און דע־כער בלייבט נישט מער, ווי ס׳גויאישע שפּיטאָל מיט דער קופּעביימער, וואָס זעען אויס, ווי איין בוים.

די זון, אַ געדיכטע, שטייט שוין אויפן צלם פון בערנאַרדינער קלויס־טער. די שאָטנס אַרום די טאָפּאָל־ביימער אויפן שאָסיי גייען אַוועק אין די פעלדער אַריין. ס׳ווערט אָפּן אַרום און אַרום.

ביי דער ראָגאַטקע וואַרט שוין דער טאַטע. די מאַמע איז נאָך נישטאָ. דער טאַטע טאַפּט דאָס בעטגעוואַנט. ער באַקוקט אַרום דאָס וועגעלע פון אַלע זייטן. ער פּרוווט נאָך אַמאָל די שטריק און הייסט מיך אַראָפּוואַרפן ס׳כאַלאַטל. ס׳וועט זיין, זאָגט ער, הייס, כ׳על צעשמאַלצן ווערן.

מיר וואַרטן אַ שפּאַר שטיקל צייט, ביז עס באַווייזט זיך די מאַמע. זי קומט אַ פאַרסאַפּעטע, אַ צעוואַרעמטע. זי וואָלט, זאָגט זי, פריער גע־קומען, נאָר זי האָט זיך געמוזט שאַפן אַ פּאַראַסאָלקעלע.

איצט פאָרן מיר שוין אַלע. די מאַמע זיצט סאַמע אינדערמיט. אונ־טערן געעפנטן פּאַראַסאָלקעלע, וואָס וואַרפט אַ בלאַס־גרינע שיין, זעט די מאַמע אויס, ווי אַ שוואָס.

אויף די פעלדער שטייען שיטער צעוואָרפן הילצערנע הייזלעך מיט שטרויענע דעכלעך, אויך אַזוי ווי שוואָמען. די תבואה הייבט זיך אַ גרינלעכע. אָט שווימט אַרויס ס׳ייִדישע בית־עולם. דאָרט, צווישן די ביימער, ליגט אונדזער משה.

די מאַמע פאַרמאַכט ס׳פּאַראַסאָלקעלע און קוקט אַהין. זי דרייט זיך אויס עטלעכע מאָל, ביז דער פאַרקאָן ווערט קלענער און צעגייט אין דער היץ.

אָט איז אַ הילצערן בריקל אַריבערגעוואָרפן איבער אַ טייכל. באַר־וועסע גויעס, אין פאַרשאַרצטע באַרכאַנקעס, קלאַפּן מיט קיאַנקעס אין שטיקלעך גרעט אַריין. אונדזער פערד און וועגעלע שטעלט זיך אָפּ. דער פויער שפּאַנט אויס ס׳פערדל און פירט עס אַראָפּ צום טייכל „פּאָיען".

מיר שפּאַנען זיך אויך אוים. די מאַמע האָט מיטגענומען וואַרעמע טיי, ברויט מיט פּוטער, האַרטע אייער, אַפילו בראָנפן איז אויך דאָ.

זעצן מיר זיך אוים ביים וואַסער הינטערן איינציקן בוים, וואָס שטייט דאָ און נעמען זיך עסן אָנבייסן.

דער טאַטע טרינקט קליינע זיפּעלעך בראָנפן. דער פּויער פאַר־וואַרפט דעם קאָפּ אַרונטער און שלינגט איין ס׳גלעזל ביז צו דער דנאָ. די מאַמע טינקט אַ שטיקל זעמל אין קעלישיקל, איך און טויבע טרינ־קען צו האַלבע גלעזלעך. זאַטע, צופרידענע, סיי מיר און סיי דאָס פערדל — נעמען מיר זיך צו דער ווייטער נסיעה.

ס׳איז האַלבער טאָג. אויף לאַנקעס קריכן מידע, געלאַטעטע קי. אַ פּויער לייגט צו אַ האַנט צום שטערן און קוקט אין דער זון אַריין. די זון, אַ גרויסע, אַ ווייסע, ברענט אויף די אַקסלען.

אויפן שאָסיי איז ליידיק, ס׳איז היינט אַ פּראָסטער טאָג, פאָרט מען נישט אין שטאָט אַריין. אַ באָבע גייט מיט אַ קלומעקל. אַ בלאָנ־דער ייִד, אַ פאַרשוויצטער דרייט ביים ווידל פון אַן איינגעשפּאַרט, געל־געפּלעקט קעלבל.

אונדזער פערדל שטעלט זיך ווידער אָפּ.

— יאַנישעוו — זאָגט דער טאַטע און קריכט אַראָפּ פון וועגעלע.

פיר אָפּגעשיילטע דרענגלעך שפּאַרן אונטער אַ קליין פּאָדער־הייזל, וואָס פירט אין דער יאַנישעווער קרעטשמע אַריין.

אַ לאַנגער ייִד מיט אַ גרינגלעך־גרויער באָרד קומט אַרויס אויפן קרעטשמע־גאַניקל:

— שלום עליכם!

— עליכם שלום!

— ס׳מאַכט מען?

ס׳איז לאָזער קרעטשמער. ער העלפט אונדז אַראָפּקריכן פון אויס־געקנוידערטן בעטגעוואַנט און שרייט אַריין אין אַ פינצטערער טיר:

— שרהֹ, שרה!

— עס קומט אַרויס אַ דאַרע, הויכע מויד מיט בלויע, צעשראָקענע אויגן. זי מרוזשעט זיי, די אויגן, אַזוי ווי זי וואָלט אַרויס פון אַ פינצ־טערניש. אַז זי דערזעט, ווער עס קריכט אַראָפּ פון וועגעלע, גיט זי אַ פּאַטש מיט די הענט:

— און ווי מיר, נעבעך, נישט געשען! — און לויפט צוריק אריין אין דער פינצטערער טיר.

דא, אין דער קרעטשמע, קאן מען מיין טאטן גוט. צוליב אים פרייט מען זיך מיט אונדז אויך. מען איז אונדז מכבד, ווי היימישע. שרה, דעם לאנגן לאזערס טאכטער, וואס איז פריער ארויסגעקומען צו אונדז באר־וועס, פארעט זיך אצינד אין צוגעשנורעוועטע שיך, אין א רויט בלוז־קעלע. זי קלאפט מיט די הויכע אפצאסן איבער דער פאדלאגע. זי שטעלט אוועק בארשטש איבערגעשלאגן מיט סמעטענע, א גרויסן לאבן ברויט מיט קמינעק, פוטער, וואס זי האט אליין געשלאגן, קעז, און אפשר ווילן מיר מילך גלייך פון דער קו, און אפשר צווארעך?

— איז פארסטו, הייסט עס, קיין „לעניוווע״? — זאגט פאמעלעך דער לאנגער לאזער.

— יא, דו ווייסט דאך — ענטפערט דער טאטע.

— האסט א סך באצאלט פאר די לאנקעס?

— גענוג.

— און, ווי מיינסטו, ס׳עט זיין ריווח?

— כ׳מיין, אז צוליינגן, חלילה, וועט מען נישט.

— אזוי. און וואס הערט זיך נאך עפעס?

— אזוי, ווי ביי מיר...

לאזער דרייט א פאפיראס פון מאכארקע. נאך א פאר מינוט שווייגן פרעגט ער ווידער:

— קריגסט עפעס בריוו פון דיין לייבקען?

— ער שרייבט נישט קיין סך.

— ווען קומט ער שוין מיט מזל?

— איך רעכן, אז אויף די ימים־טובים, מען זאל עס דערלעבן.

— ער האט כאטש געמאכט געלט ביי „פאניע״?

— פונוואנען זאל איך ווייסן?

— כ׳קען אים, דיין לייבקע — פאררויכערט לאזער דעם פאפיראס — א גוטער בעל־מלאכה, האב איך געהערט.

— יא. ער װאלט שוין היינט געקענט זיין מייסטער, ווען נישט „פאניע״.

— מן־הסתם, וועט מען דאך אים זען, אז ער וועט קומען.

— מן־הסתם.

דער טאַטע בענטשט. פליגן קריכן אַרום קופּעסווייז אין אונדזערע אויסגעלייידיקטע שיסעלעך. דער פייער האָט שוין אַראָפּגענומען פון פערדס אויערן דאָס זעקל שעצקע. אַרום דער קרעטשמע האָט זיך אָפּגע־זעצט אַ גרויסער, צעווירענער שאָטן.

די מאַמע הייבט זיך אויף די ערשטע. זי עפנט אויף ס'פּאַראַסאָל־קעלע און גייט אַרום מיט אַ נגידישלעכער פּאַרריסנקייט.

די גאַנצע צייט, וואָס דער לאַנגער לאָזער האָט גערעדט מיטן טאַטן, האָט זיך די מאַמע נישט אָנגערופן. זי האָט געמאַכט ברוגזע חנדלעך — אַ סימן, אַז דער שמועס האָט איר נישט געשמעקט.

ערשט, אַז מיר זענען שוין צוריק געזעסן אויפן בעטגעוואַנט און דער לאַנגער לאָזער מיט דער טאָכטער זענען שוין צוריקגעגאַנגען פון באַ־גלייטן אונדז — האָט זיך די מאַמע אָנגערופן:

— וואָס האָט ער זיך אַזוי געפּרעגט אויף לייבקען, וואָס?

— אַ דאגה — האָט דער טאַטע אַ קוועטש געטון מיט אַן אַקסל.

— דאָס איז זיין טאָכטער, די דאַרע מויד?

— יאָ, אַ בת־יחידה.

— אַ וואַזשנע מצאָצע (מציאה).

דער טאַטע האָט געקוקט אין דער ווייטקייט אַריין. ס'פערדל האָט זיך אַפילו געהאַט אָפּגערוט, אָבער ס'איז געגאַנגען מיד.

— ער האָט נישט קיין ווייב, דער לאָזער? — האָט די מאַמע אויפסניי זיך אָנגערופן.

— אַן אַלמן, נישט דאָ געדאַכט — האָט דער טאַטע פאַרקלערט גע־ענטפערט און אַרויסגעצויגן אַ האַנט אין דער ווייטקייט אַריין:

— אָ, דאָרטן ליגט „לעניווע".

— ווו? — האָב איך מיך האַסטיק אויפגעשטעלט.

— דאָרטן, הינטער די טאָפּאָליעס.

— נאָך לאַנג צו פאָרן?

— אַ גוטע האַלבע שעה.

איך בין געוואָרן אומרואיק. כ'האָב מיך כסדר אויפגעשטעלט און געקוקט. דאָס פערדל האָט פאַרקירעוועט אויף אַ זאַמדיקן פּוילישן וועג אַרויף. די אַקסן האָבן שווער געקרעכצט. אונדזער פּויער האָט עטלעכע מאָל אַראָפּגענומען ס'היטל פאַר בלוי־געקאַלכטע מויערלעך, ווו ס'איז

געשטאַנען די הייליקע מוטער מיט פאַרדאַרטע בלימלעך ביי די באָרוויסע פיס.

די זון האָט זיך אין דער קרום געדוקט הינטער אַ סטאָדאָלע אַרונטער. וואָס מער זי האָט זיך געבויגן צו יענער זייט דאָך — מער איז דער הימל אַרומגענומען געוואָרן מיט צעשמאָלצן קופּער. הינט האָבן זיך גענומען רייסן פון פאַרקאַנדלעך אַפּער. קי זענען אַנטקעגנגעקומען און איבערגעלאָזט אין זאַמד גרויסע „פּעצענעס" מיסט. ס'האָט געקלונגען אַ קלויסטערל, ווייט און פאַרלאָזט. פון קוימענדלעך האָבן זיך געצויגן בלויע שנירלעך רויך. אין דער נאָז איז פאַרגאַנגען אַ ריח פון קלייען געמישט מיט וואַרעמער, נאָר־וואָס געמאָלקענער מילך.

קאַפּיטל דריי און צוואַנציק

דער טאַטע האָט געזאָגט, אַז ער האָט באַשטעלט אין „לעניווע" אַ דירה ביי אַ היימישן פּויער. אַ גאַנצע שטוב וועט עס זיין, מיט צוויי פענצטער, מיט אַ פאָדער־הייזל.

נאָר אַז מיר זענען פאַרפאָרן צום היימישן פּויער, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט זיך היינט נישט געריכט אויף אונדז. יענער „קופּיעץ", ס'הייסט מאַטל שטרוי, האָט אים געזאָגט, אַז מיר דאַרפן ערשט קומען אויף דער אַנדערער וואָך. נאָר גאָרנישט — אַז מען איז שוין דאָ — וועט ער זען, מיר זאָלן די היינטיקע נאַכט איבערנעכטיקן אין דער סטאָדאָלע. מאָרגן, זאָגט ער, וועט ער ריין מאַכן די „כאַלופּע", און מיר וועלן קענען וווינען אַ גאַנצן זומער.

די מאַמע איז געשטאַנען אַ שווייגנדיקע. שווער געווען צו וויסן, צי שווייגט זי פאַר כעס, צי פאַר עגמת־נפש.

אויפן דאָרף איז שוין גוט געלעגן די נאַכט. אָבער די מאַמע האָט נאָך אַלץ דאָס פאַראַסאָלקעלע אירס נישט פאַרמאַכט.

דער טאַטע האָט פאַראיבל געהאַט אויפן פּויער:

— ס'הייסט — ער האָט זיך נישט געריכט? ער, דער טאַטע, האָט דאָך בפירוש באַפוילן, אַז ער קומט היינט?

— ניין. יענער „קופּיעץ" האָט אים אַנדערש געזאָגט.

א הונט מיט א שטעקן צווישן די פֿאָדערשטע פֿיס, האָט זיך גע־ריסן אויף אונדז פֿון א „בודע” ארויס. צוויי ווייסע שקצימלעך אין לייוונטענע הייזלעך האָבן זיך באהאלטן הינטער א וואנט פֿון דער כאַ־לופּע און פֿון דאָרט ארויס בגנבה אפּערגעשטעקט די פֿארחידושטע פּנימער.

די פּויערטע, א יונגע, מיט אָנגעגאָסענע, שווערע בריסטן, האָט ארויסגעברענגט פֿון שטוב צוויי בענקלעך, אָפּגעווישט זיי מיטן פֿארטוך און געבעטן זיצן:

— פּראָסע — האָט זי געזאָגט — ניעך פּאנסטווא שאָנדזשע.

פֿאַר מיר האָט זי קיין בענקל נישט געברענגט. איז האָב איך א דאגה. שטייענדיקערהייט זעט מען בעסער דעם הימל מיט די שטערן. אז כ'האָב נאָך קיינמאָל אזא שווארצן הימל מיט אזוי פֿיל מילי־מיליאסן שטערן נישט געזען.

איז וואָס, אז מען וועט שלאָפֿן אין א סטאָדאָלע? מיר דאכט זיך, אז די מאַמע דארף זיין צופֿרידן. אייביק געשלאָפֿן אין בעט מיט פּליי און מיט וואנצן — וועלן מיר איינמאָל פּרווון ליגן אויף פֿריש־געקאָ־שעט היי. ס'מוז זיין אויסטערליש גוט.

טויבע זאָגט מיר טאָקע, אז ס'איז נישטאָ קיין גרעסער פֿארגעניגן, ווי איינצונורען דעם קאָפּ אין פֿרישן היי. ס'איז, זאָגט זי, אזוי ווי מען וואָלט געלעגן צווישן וויינטרויבן און צווישן עפּל.

איך קען נישט דעם ריח פֿון וויינטרויבן. אויף ראש־השנה, ווען ביי דער מומע נעמי האָט מען געמאכט א ברכה איבער וויינטרויבן, האָט מען ביי אונדז יוצא געווען מיט פֿלוימען. נאָר ווי עס זאָל נישט זיין, צי פֿריש היי שמעקט טאָקע מיט וויינטרויבן, צי נישט — בין איך דורכגע־שלאָפֿן די ערשטע נאכט אין „לעניווע” מיט איין אָטעם.

ווען כ'האָב אויפֿגעעפֿנט די אויגן, האָבן זיך פֿון שפּאַרעס געצויגן בלויע פּאָסיקלעך טאָג. דער טאַטע איז שוין נישט געווען. מיר האָט זיך אין דער ערשטער מינוט אויסגעדאכט, אז כ'האָב דאָס מאָל פֿארהערט דאָס קלאָפּן פֿון פּויער אין פֿענצטער אריין.

אָט זיץ איך גאָר אויף צעקנייטשט, אויסגעוואָרעמט היי, אין א טונקעלער, הויכער געביידע, ווו עס פֿליען ארום שוואַלבן.

אין יענעם ווינקל זע איך זיצן די מאַמע. זי איז שוין אָציגד אָן פֿאַ־,

ראסאָלקעלע. זי זיצט, ווי אַ הון אייננעטוליעט צווישן די אייגענע פעדערן און האלט איין מויל אַ פלעכט פון איר שייטל.

נישט ווייט פון מיר גראבלט זיך ארויס טויבע. איר שווארצער קאָפּ באשטייט אצינד מער פון היי, ווי פון האָר. זי גענעצט מיט אַ ברייט, צעעפנט מויל און מיט צענומענע הענט, ווי אַ צלם.

— ביסט געשלאָפן? — פרעגט די מאַמע און גיט אַ פיר מיטן קעמל איבערן פלעכט.

— אַ מין שלאָפן.

— און דו, מענדל?

— זייער גוט, מאַמע.

— ס'האָבן דיך נישט געביסן קיין פליי?

— ווער פליי? וואָס פליי?

— ווייסט, וואָס כ'על דיר זאָגן — רופט זיך אָן די מאַמע נאָך אַ ווײַלע שטילשווייגן — אז איך ווייס אויך נישט, וווּ די נאַכט איז מיר אהינגעקומען.

— זעט שוין די מומעשי — זאָגט טויבע — ניע טאַק דיאבעל סטראַשני, יאַק גאָ מאַלויאַן.

— נו, יאָ. אָבער אַלע נאַכט צו שלאָפן אין אַ סטאָדאָלע ווינטש איך נישט מיינע שונאים.

— ס'איז גאָרנישט אזוי שלעכט — רוף איך מיך אָן.

— ביי אים איז אַלץ גוט.

— אַז מ'עט נישט דאַרפן שלאָפן אַלע נאַכט — זאָגט טויבע — היינט וועט דאָך דער פויער אויסליידיקן די שטוב.

ער האָט טאַקע געהאַלטן וואָרט, דער פויער. ער האָט אַרויסגענומען זיין בעטגעוואַנט מיט זיינע טעפּ, מיט זיינע שיסלען. ער האָט נאָר איבערגעלאָזט די בעטן, מיטן טיש, די בענקלעך און די הייליקע בילדער אויף די ווענט.

ס'איז געווען שטאַרק איבער דער טבע. צו דער מאַמען אין בעט אריין האָט אַראָפּגעקוקט אַ רויט אייל־לעמפּל, וואָס האָט בייטאָג און ביינאַכט באשיינט דאָס טונקעלע, שוויינגנדיקע פּנים פון דער „שוויענטע פּאַננע" מיטן קינד ביי דער ברוסט. איבערן אַנדערן בעט, וווּ איך מיטן טאַטן זענען געשלאָפן, איז געהאַנגען אַ ברוינער, הילצערנער צלם, אַרומגענומען מיט שוואַרצע קרעלן.

דער דאַזיקער צלם האָט זיך מיר א סך מאָל געחלומט. ס'האָט זיך מיר אויסגעזען, אַז ער גייט אַראָפּ פון דער וואַנט: ער לייגט זיך מיר אַרויף אויפן סאַמע האַרץ און דריקט:

דער טאַטע האָט געהאַט בדעה צו זאָגן דעם פּויער, ער זאָל די ביל־דער אויפּרוימען. אָבער די מאַמע האָט אים אָפּגעהאַלטן דערפון.

— נו, הער שוין אויף — האָט זי געמאַכט א צעשראָקן פּנים — מער פעלט מיר שוין נישט.

האָט טאַטע דער טאַטע צוליבן צלם און צוליב דער „שוויענטע פּאַננע" געמוזט לייגן טלית און תפילין אין דרויסן.

די צוויי ווייסע שקצימלעך האָבן זיך אונטערגעגנבעט און שטי־לערהייט זיך געסודעט:

— זיד סע מאַדלי, אַבאַץ.

— א, ניעך סע מאַדלי — האָט זיך די מאַמע זייערע אָנגערופן — אַז א ייד דאַוונט — האָט זי געזאָגט — איז א סימן, אַז מען מעג אים גלויבן. און איר — האָט זי געזאָגט — ווינאַסטאַ סע סטאַנד.

— א טי סע מאַדליס? — האָבן די צוויי שקצימלעך מיך אַמאָל געפרעגט, ווען קיינער אַרום אונדז איז נישט געווען.

— אוודאי, וואָס הייסט? אַלע יידן מוזן זיך „מאַדליען".

— און פאַרוואָס טוסטו נישט אָן אַזאַ „ציצעלע", ווי דער טאַטע דיינער?

איך האָב זיי געזאָגט, אַז ווען כ'על, מיט מזל, חתונה האָבן, וועל איך אויך אָנטון אַזאַ „ציצעלע" — ס'הייסט א טלית. זענען זיי אַרוים מיט א גרוים געלעכטער און פון דעמאָלט אָן האָבן זיי מיך גערופן נישט אַנדערש, ווי „ציצעלע".

מיך האָט עס נישט געאַרט. כ'האָב דאָך פאַרשטאַנען, אַז זיי זענען אָרעמע שקצים, נעבעך, און הויבן נישט אָן צו ווימן, וואָס ס'איז אַזעל־כעס א טלית, און ס'אַנדערע — זענען זיי געווען גוטע שקצים. זיי האָבן געהאַט אָפּגעבּרענטע פּנימער און צעשראָקענע, בלויע אויגן. חברים זע־נען מיר געוואָרן באַלד אויפן אַנדערן טאָג. און חוץ לזה, פאַרוואָס זאָל מיך אַרן, אַז מיין טאַטע הייסט דאָ נישט לייזער הויי־העגדלער, נאָר „פּאַן קופּיעץ", און מיין מאַמע זיצט אין פעלד בשעתן קאַשען דאָס היי און לייענט ביכלעך.

דאָ, אין דאָרף, האָט מען זיך אויף מיין מאַמען גיכער דערקענט,

ווי אין שטאָט. מען ווייסט דאָ, אַז די „פּאַני קופּצאָווא" איז אַ געלערנ־טע. איר ערשטער מאַן, ווייסט מען, איז געווען אַ סטאַרשי פעלדשער, און אַז מען האָט געהאַט אַ מאַן אַ סטאַרשי פעלדשער, מוז מען זיך אַליין אויך קענען אויף אַ קרענק.

קומען טאָקע צו גיין פּויערטעס. ווען מען ס'שטעכט אַ זייט, ווער עס הוסט. ווער ס'איז גלאַט געל, ווי וואַקס. די מאַמע שטעלט באַנקעס, זי הייסט צולייגן אַ שפּאַנישע פליג צום לעפעלע, אויסשמירן די זייטן מיט חזיר־שמאַלץ. די פּויערטעס קושן די האַנט ביי דער „פּאַני קופּצאָווא". זיי גייען אַוועק און שיקן אַנדערע. וואַקסט טאָקע אין „לעניוווע" דער מאַ־מעס גרויסקייט מיט דער מאַמעס גדלות פון שעה צו שעה.

מען זעט עס איר אָן אויך. זי איז געוואָרן ברוין, די מאַמע. דאָס וואַרעמע גוידערל פּאָלדעוועט זיך טאָפּלט. זי גייט איבערן דאָרף אַ הויי־בע, אַ שטאָלטנע — כסדר מיטן אויפגעעפנטן, גרינעם פּאַראַסאָלקעלע און כסדר מיטן ווייסן זשאַבאָטל אונטערן האַלדז.

מיר איז אויך גוט אין „לעניוווע". אפשר נאָך בעסער ווי דער מאַ־מען.

באַגינען — די זון שלאָפט נאָך, די העגער קרייען אויס זייער ערשטן, געדריידלטן פּזמון, כאַפּן מיר זיך שוין אויף — איך און דער טאַטע. מען גיסט אָפּ נעגל־וואַסער, מען זאָגט אָפּ קריאת־שמע און באַלד דער־נאָך לאָזן מיר זיך אַרויס אויף די לאַנקעס.

נידעריק איבער די פעלדער ליגט אַ ווייסע פּאַרע, אַזוי ווי יעשען־צייט אויף שויבן. די תבואה, אַ גרינלעך־געלע, שטייט מיט שווער־געזונ־קענע קעפּ, פאַרדרימלט און מיד. איבערן וואַלד גייט אויף אַ גרויסע זון, אַזוי ווי אַ גאָלדענער טעלער. עס עפענען זיך שטאַלן. אויסגערוטע, פוילע קי נעמען זיך ציען אויף די „פּאַסטוויסקעס" אַרויף.

ביסלעכווייז גייט די פּאַרע אויף די פעלדער איין, אַזוי ווי שוים. פון די נידעריק־געזעצטע קוימענדלעך הויבן זיך אָן ציען בלויע שנירלעך רויך — אַ סימן, אַז עס קאָכן זיך דאָרט שוין גרויסע סאַגאַנעס קאַרטאָפל מיט באָרשט.

„לעניוווע" איז נישט גרויס. אַ צוואַנציק „כאַלופּעס", צוזאַמענגע־וואָרפענע איינס אויף ס'אַנדערע, אַזוי ווי נאַסע, אָנגעפּילטע זעק. פון דער פרי ביז ביינאַכט שטייען די שטובן ליידיק. ס'גאַנצע גייעס אַרבעט אויפן פעלד. דין און ווייט קלינגען אָפּ די בלוי־געשאַרפטע קאָסעס. אַ

שניט איין בייט, א שניט נאָך א בייט, און דאָס פּייכטע גראָז לייגט זיך אונטערטעניק אוועק, אַזוי ווי קראַנק־געוואָרענע, לעבעדיקע נפשות.

דער טאַטע דאַוונט אין וואַלד. ער שטייט אין טלית און תפילין א הויכער, א ווייסער. ער שאָקלט אַריין זיינע תפילות אין אַלטן סאָסנע־בוים, וואָס האָט נאָך, מן־הסתם, אַזאַ אויסטערליש „מאָדליען" זיך קיינמאָל נישט געהערט. ערגעץ אין דער טיפעניש קוקעט א קוקו. זי קלאַפּט הויל און סודותדיק. יונגע שיקסעס, פאַרהאָרעוועטע, הייבן אויף די פּנימער, שפּאַרן זיך אָן א ווייַלע אויף די גראַביעס און ציילן, וויפיל מאָל די קוקו קלאַפּט אויס איר פּזמון. לויטן חשבון ווייסן זיי, די שיקסעס, וויפיל וואָכן ס'איז נאָך געבליבן צו וואַרטן אויף א חתן, וויפיל קינדער גאָט וועט זיי שענקען, און וויפיל יאָר ס'איז זיי נאָך באַשערט צו לעבן.

נאָך האַלבן טאָג, ווען די זון שטייט א ווייס־צעברענטע אויף די איינגעבויגענע אַקסלען, קומט מען אָן פון די „כאַלופּעס" מיט ערדענע צווילינג־טעפּ — אָנבייסן פאַר די מענער אין פעלד אַריין.

צו יענער צייט קומט אויך אונדזער טויבע מיט א צווילינג־טאָפּ.

טויבע איז נאָך ברוינער געוואָרן, ווי די מאַמע. איר קאָפּ איז אַרומגעוויקלט מיט א פּויעריש־געבלימלט טיכל. זי איז דאָ, אין דאָרף, געוואָרן העכער, שטאַלטנער, ווי די מאַמע. זי קומט א באַרוויסע, אַזוי ווי אַלע פּויערטעס, א צעשמייכלטע. ביידע באַקעס וויגן זיך, אַזוי ווי ביי א יונג פערדל.

די מאַמע עסט נישט מיט אונדז צוזאַמען. זי זאָגט, אַז עס פּאַסט נישט פאַר איר צו עסן אין פעלד. זי מוז, זאָגט זי, האָבן א טיש מיט א טישטוך, עסן מיט א גאָפּל, און גלאַט — זי האָט נישט ליב, אַז פרעמדע, גויאישע אויגן זאָלן איר קוקן אין מויל אַריין. מילא, עסט זי אין שטוב.

ווען די מאַמע פרעגט אָבער מיך, וואָלט איך איר געזאָגט, אַז זינט איך לעב, האָב איך נאָך נישט געשפּירט אַזאַ טעם אין עסן, ווי דווקא דאָ, אין פעלד, צווישן די אַלע פּויערים און שיקסעס.

מע לייגט אוועק קאָסעס און גראַביעס. מען זעצט זיך אויס ביים ראַנד פון דער תבואה, אָדער אין וואַלד הינטער א בוים. די זון קוקט א צעברענטע אין די טעפּלעך אַריין. דער וואַלד רוישט אין דער טיף — איינגעהאַלטן און פאַרזאָרגט. אַלע מינוט אַן אַנדערער פויגל, אַן אַנדער געפּישטשעריי, און ס'גייט א שטיל, ערנסט זשאַמזשען מיט מיילער. שוויים, פּראַצע עסט...

דער טאַטע, פּונקט אַזוי ווי די פּויערים, אַ באָרוויסער, אין אַ צע־קנעפּלט וועסטל, אַ ברוינער, מיט דער שיינער, שוואַרץ־גרויליכער באָרד, זיצט צוזאַמען מיט די פּאַראָבקעס, צוזאַמען מיט די שיקסעס. די פּויערים צלמען זיך. דער טאַטע מאַכט אַ ברכה.

די מאַמע קומט אין פעלד אריין, ווען די זון האָט זיך שוין אוועק־געררוקט פון דער מיט הימל. זי פאַרשפּעטיקט אַלע טאָג דעם טוי אויף די גראָזן, דאָס רופן פון קוקו און דעם זאַטן ריח פון האָלץ, וואָס מען שפּירט אין די בלויע שנירלעך רויך פון די קוימענדלעך אַרויס.

זי קומט מיט איר פּאַראַסאָלקעלע, זעצט זיך אַוועק אין שאָטן ביים ברעג וואַלד און דאָרטן נעמט זי לייענען אירע מעשה־ביכלעך.

איך ווייס נישט, צו וואָס די מאַמע דאַרף האָבן אַצינד אירע מעשה־ביכלעך. לייענען איז גוט ווינטער־צייט, ווען די שויבן זענען פאַרקאַ־וועט און ס׳איז איינגעהייצט אונטער דער קיך.

אדרבא, זאָל זי זען, די מאַמע, ווי אַזוי איך מיט פּיעטרעקן און מיט יאַנעקן לעבן דאָס אָפּ אַ טאָג אויפן פעלד.

איך קוילער מיך אין די קאָפּקעס היי. כ׳קריך אַרויף אויף די סטוי־געס. איך העלף צוזאַמענשאַרן דאָס היי. און אָט גיט מיר איין פּויער אַ קאָסע און לערנט מיך, ווי אַזוי מען שניידט. די קאָסע איז צו לאַנג פאַר מיינע הענט. זי שווערט אַראָפּ ביים שפּיץ. אָבער איך אַרבעט — און פאַרפאַר מיט דער גאַנצער שאַרף מיר אין פוס אריין. עס פאַלט אַ בייט גראָז באַשפּריצט מיט בלוט.

אין יענער מינוט האָט זיך די מאַמע אויפגעהויבן פון איר לייענען מיט אַ געשריי, אַז זי דאַרף נישט קיין שום „לעניוועס". און וואָס האָט ער געוואָלט פון אירע יונגע יאָר, דער טאַטע. פון אַ נגידיתטע מיט מע־שענע קליאַמקעס ביי די טירן — איז זי געוואָרן אַ פּויערטע אין „לע־ניווע". און צו די צרות מוז זי נאָך צוקוקן, ווי איך האָב מיר צורעכט גע־מאַכט דעם פוס, און דווקא דעם אייגענעם פוס, וואָס דער הונט האָט מיר שבועות צעביסן.

דער טאַטע האָט איר פאַמעלעך געגעבן צו פאַרשטיין, אַז „לעני־ווע" איז דאָ גאָרנישט שולדיק. אַז איך אַליין קריך דאָרט, ווו מען דאַרף נישט. און אַז זי זאָל אויפהערן צו שרייען. מחמת ס׳גייעס קוקט און מאַכט חוזק.

און טאַקע — צו וואָס איז דאָס געשריי, אַז מיר האָט גאָרנישט

ווי געטון. כ'האָב נאָר אַ שטיקל צייט אונטערגעהאָפּסלט אויף איין פוס, ווי אַ געפּענטעט פערד. פאַר דאָס אָבער, ווי נאָר כ'האָב אָנגעהויבן גיין גלייך, האָב איך מיך אַרויפגעכאַפּט אויף אַ געל פערדל און אָן אַ זאָטל בין איך אַהיימגעריטן צוגלייך מיט פּיעטרעקן און מיט יאַנעקן.

ניין, מיין מאַמע איז נישט גערעכט. ס'איז בעסער דאָ, אין „לעניוווע", אין דעם העק, ווי דאָרט אין קאָנסקעוואָלע מיט די מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

נישט מער, אַז ס'איז געקומען שבת, איז געפאַלן אַ טרויער און אַ בענקלעכקייט אויפן האַרץ.

פריייטיק באַגינען, איידער איך מיטן טאַטן זענען נאָך אויפגעשטאַנען, איז שוין טויבע געלאָפן אין דערבייאיקן שטעטל אַריין איינקויפן אַ פונט פלאָטקעלעך, אַ שטיקל קעלבערנס, אַ צוויי־דריי חלהלעך. אָבער קיין טשאָלנט האָט מען דאָ נישט געקאָנט שטעלן. און כאָטש טויבע איז געווען אַ גרויסע בריה אין הלכות קאָכן, האָט פונדעסטוועגן דאָס עסן דאָ נישט געהאַט דעם שבתדיקן טעם מיטן שבתדיקן ריח.

ס'האָט געפעלט דער טיש מיטן ווייסן, שבתדיקן טישטוך, די צוויי איבערגעזילבערטע לייכטערס, דאָס געלע זאַמד אויף דער פּאָדלאָגע. ס'האָט אַפילו געפעלט די אַלטע פּאַוולאָווא, וואָס האָט געהייצט ביי אונדז אונטער דער קיך.

דאָ, אין „לעניוווע", זענען די פרייטיק־צונאַכטסן צוגעפאַלן שפּעטער, ווי אין שטאָט. מען האָט נישט געהערט פאַרקלאַפּן קיין געוועלבער, נישט געזען פאַרביילויפן קיין פאַרשפּעטיקטע יידן מיט נאַסע פּאות און אויסגעצוואָגענע בערד.

אַזוי ווי אַלע טאָג פון אַ גאַנצער וואָך, האָט זיך אויך פרייטיק פאַרנאַכט צעקלונגען דאָס קלויסטער־גלעקל. ס'גייעס איז זיך, ווי געוועגלעך, אַהיימגעגאַנגען מיט די גראַביעס און מיט די קאָסעס אויף די אַקסלען, זינגענדיק זייערע ניגונים. די קי האָבן געמעקעט, אַזוי ווי אַלע פאַרנאַכט פון אַ גאַנץ יאָר און אַפילו די זון, וואָס פרייטיק פאַר ליכטצינדן שטייט זי איבער דער שול אַ צאָרנדיקע — איז דאָ פאַרגאַנגען בלאַס, אַזוי ווי ס'וואָלט איר קאַלט געווען.

אונדז, די איינציקע יידן אין „לעניוווע", איז אויך קאַלט געווען, כאָטש דער ריח פון די געפעפערטע פיש מיטן געבראָטענעם קעלבערנס האָט זיך אָפּגעזעצט אויף אונדזערע גומענס. אונטערן אייל־פּלעמל פון

דער „שוויענטע פּאַננע" האָט געשמעקט מיט שבתדיק געקעכטס, אָבער געהאַלטן שבת האָבן מיר נ י ש ט אין דער דאָזיקער שטוב.

פאַרשוויצטע און פאַרברױנטע פון אַ גאַנצער װאָך זון, האָבן מיר זיך געזײפט ביי דער פױערישער פּלומפּ, געצוואָגן און געוואַשן. רײנע, אויסגעטוענע פון זעקס טעג גויאישקייט, זענען מיר אַרויס אויף דער אָפּגעשניטענער לאָנקע דאַרטן האַלטן שבת. פון איין זייט האָט זיך מנוחהדיק געוויגט די תבואה, פון דער צווייטער זייט — איז דער וואַלד פאַרגאַנגען אין בלויען דרימל. אונדזער שבתדיקער טיש איז געווען אַ שטיק פעלד צווישן וואַלד און צווישן קאָרן.

דאָ האָט די מאַמע אויסגעשפּרייט אַן אַלט טישטוך, דאָ האָט זי אַריינגעשטעלט פייער — דאַרע, קליינשטעטלדיקע ליכטלעך — אין פיר אויסגעהוילטע קאַרטאָפל, און דאָ האָט זי איבער זיי געבענטשט. נישט אַזוי ווי אין דער היים — שטייענדיק — נאָר זיצנדיק אויף דער ערד, אַרונטערגענומען די פיס הינטער זיך.

ס'קאָן אפשר זיין, אַז דאָ, אין הוילן פעלד, אַרומגענומען מיט אַ שוואַרץ־אויסגעשטערנטן הימל, האָט מען מיין מאַמעס ליכט־בענטשן מער אָנגענומען, ווי דאָרט, אין דער היים.

דאָס מקבל־שבת זיין פון טאַטן האָט מען אויך געמוזט אַנדערש אָננעמען.

אַ הויכער אַ צעוואַקסענער, איז געשטאַנען דער טאַטע אַרומגע־גאַרטלט, ס'פּנים צום שוואַרצן וואַלד און דאָרטן אַריינגעזונגען דעם „לכו נרננה" מיטן „לכה דודי".

דאָ איז דער טאַטע געווען נישט דער ר' לייזער מיט די שטאָטישע, גרוי־פאַרדרימלטע אויגן, וואָס האָבן קיינמאָל נישט פאַרלאַנגט מער, וויפל ס'איז זיי געווען באַשערט. נישט דער היי־הענדלער, וואָס האָט געלעבט אויפן פערד־און־וועגעלע. אויך נישט דער „פּאַן קופּיעץ", וואָס האָט באַרוויסערהייט, אין אַ פּאָר לייוונטענע הויזן, צוגעהאָלפן אַרבעטן אין פעלד.

איצט איז דער טאַטע געווען גאָטס אַ ייד. איינער פון יענע, וואָס זענען צוזאַמען מיט משה רבנו אַרויסגעגאַנגען פון מצרים און געשטאַנען אונטערן באַרג סיני.

איך האָב געקריגן גרויס אָפּשיי פאַרן טאַטן. כ'האָב מיטגעזונגען און מיטגעדאַוונט מיט אים אויך אויף אַזאַ צעשויבערטן שטייגער, און

כאַטש פּיִעטרעק מיט יאַנעקן, די דאָרפישע חברים מיינע, האָבן שטילער־הייט אונטערגעלאַכט, האָב איך פונד'עסטוועגן געפילט, אַז אַצינד בין איך גרעסער און שטאַרקער פון זיי.

טויבע, האָב איך געזען, האָט אויך געהאַט גרויס אַפּשיי פאַרן איצ־טיקן טאַטן.

איז ער דאָך דאָ, אין דאָרף, גאָר אַן אַנדערער געוואָרן צו איר. ער בייזערט זיך נישט און שרייט נישט. ער עסט פון איר געקעכטס. אַ סך מאָל פאַרקוקט ער זיך אויף איר לאַנג און וואַרעם.

טויבע אַליין איז אויך אַנדערש געוואָרן. תמיד גייט פון איר אַ ריח פון לופט און זון.

— טאַטעשי — זאָגט זי, ווען ער שטייט אַ צעפּאַרעטער אינמיטן פעלד — טאַטעשי, כ'האָב דיר געבראַכט עסן.

לאָזט דער טאַטעשי אַלץ שטיין, ער גייט מיט זיין טאָכטער צום וואַלד צו, ער קוקט אויף אירע שטאַרקע ברוינע פיס, אויפן גאַנצן גע־שטאַלט אירן; און אַז עס קומט שבת נאָכן עסן, ווען ער רוט ביים עק וואַלד און זאָגט שטילערהייט פּרק, רופט ער זיך אָן צו דער מאַמען:

— וואָס זאָגסטו צו טויבען?

די מאַמע נעמט נישט אַוועק די ברילן פון מעשה־ביכל. זי שאָקלט נאָר דאָרט אַריין מיט דער נאָז.

— וואָס זאָל איך זאָגן?

— אַ מויד, ווי אַ בוים, קיין עין־הרע...

און אין אַ ווײַלע אַרום גיט ער צו:

— עפּעס אַ שידוך אַ לייטישער, עס זאָל זיך טרעפן.

— דאָ, אין „לעניווע”, ווילסטו, ס'זאָל זיך טרעפן אַ שידוך, און דערצו אַ לייטישער?

— אומעטום איז איין וועלט, פרימעט.

— אין „לעניווע” זענען דאָ נאָר שקצים.

דער טאַטע ענטפערט נישט. ער זאָגט אַ ווייטערדיקן פּסוק און נאָך אַ פּאָר מינוט רופט ער זיך ווידער אָן:

— זי איז מיר אַ שאָד, די מויד.

— ווער האָט זי געהייסן?! — זאָגט שטיל די מאַמע.

פון וואַלד קומט טאַקע אָן טויבע, אַ שבתדיק־אָנגעטוענע, אַן אויס־

גערוטע, מיט אַ געבלימלט טיכל פֿאַרוואָרפֿן אויפֿן אַקסל — אַ שיינע, אַ צעבליטע, אָבער אַ טרויעריקע.

זי האָט דאָך דאָ קיינעם נישט אין דאָרף. שקצים וואַרפֿן אויגן פֿון הינטער די דאַשקעס אַפֿער. אָבער זי מיידט זיי אויס די שקצים. אַ גאַנצע וואָך איז זי פֿאַרהאָרעוועט אין שטוב. זי שלאָפֿט הויך, מיט אַ געזונטן, טיפֿן אָטעם. בלויז שבת, דווקא דעמאָלט, ווען זי האָט נישט צו טון, דרייט זי זיך אויפֿן געלעגער און רעדט אַ סך מאָל פֿון שלאָף. נאָכן עסן בלאָנקעט זי זיך אַרום אין וואַלד, אָדער צווישן דער תבואה. עס זעט אויס, אַזוי ווי זי וואָלט דאָרט עמעצן געזוכט, אָדער געוואַרט אויף עמעצן.

און אפֿשר האָט זי זיך טאַקע דערוואַרט?

קאַפּיטל פֿיר און צוואַנציק

געוועזן איז עס אָנהייב וואָך. טויבע האָט געקאָכט וועטשערע. אין פֿעלד, וווּ די אַרבעט איז געשטאַנען אינמיטן ברען, האָט אַ בלאָז געטון אַ ווינטל, אַ לייכטס — קוים וואָס מען האָט עס געשפּירט. ווייט אין הימל, איבער דער לעצטער כאַטע, האָט זיך פֿאַרהאַלטן אַ קליין, ווייס וואָלקנדל. ווען מען רייסט נישט אַרויף ס׳פּנים און מען קוקט זיך נישט איין דערין, וואָלט מען עס אפֿילו נישט אָנגעזען.

די פּויערים האָבן פֿאַרקנייטשט די פּנימער אין הימל אַריין און גע־זאָגט, אַז מען דאַרף זיך צואײַלן מיט דער אַרבעט, מחמת ס׳פֿאַרנעמט זיך אויף אַ שטורעם.

זיי האָבן טאַקע גענומען אַרבעטן גיכער. פֿון די צעוואָרעמטע לײַ־בער איז געגאַנגען אַ שווייסיקער ריח. בינו לבינו האָט זיך דאָס ווייסע וואָלקנדל איבערגערוקט אויף נאָך אַ כאַטע אַרויף. מיטן אויג נישט צו דערזען האָט עס זיך אָנגעגאָסן מיט בלויקייט. די זון האָט זיך עטלעכע מאָל אונטערגעטיקט אונטער אַ גרויסן, ברייטן שאָטן, אַזוי ווי אונטער אַ קיל ליילעך.

פֿון וואַלד אַרויס האָט אַ בלאָז געטון אַן אומרואיקער ברום. פֿייגל האָבן בהלהדיק גענומען קרייזלען איבער דער תבואה. אַ פֿערד האָט זיך

צעהירזשעט. פון אַ כאַטע איז אַרויס אַ פויערטע און מיט די פאַרשאַרצטע עלנבויגנס גענומען אייַלנדיק אַראָפּשלעפּן ס׳ביסל גרעט, וואָס האָט זיך געטריקנט אויפן פּלויטל.

די בלויע טונקלקייט, אונטער וועלכער די זון איז פריער אַרונטער, האָט זיך אָפּגעזעצט אויף די סטויגעס היי. פון שליאַך האָט זיך אויפגעהויבן אַ שטויב, געוויקלט זיך אין דער לופטן מיט אָפּגעפאַלענע בלעטער. ס׳גייעס האָט געכאַפּט די גראַביעס מיט די קאָסעס, איבערגעלאָזט דאָס אָפּגעשניטענע גראָז אויף גאָטס באַראָט, און אַליין געלאָזט זיך אין נאָענטן קלויסטערל אַריין, אָדער צו זיך אַהיים.

מיין מאַמע, מיטן אויפגעעפנטן פּאַראַסאָלקעלע, איז אַהיימגעלאָפן ביים ערשטן גערויש. איך מיטן טאַטן זענען געבליבן אין פעלד. מען האָט גערעכנט, אַז עס וועט אפשר איבערגיין.

אָבער מיטאָמאָל האָט פון איין עק הימל ביזן אַנדערן אַ שניט געטון אַ בליץ, אַ הייס־בלויער. אין אַ מינוט אַרום האָט דער וואַלד פון זיך אַרויסגעוואָרפן דעם ערשטן דונער — גראָב און קייַלעכדיק.

נישט געווען וואָס צו וואַרטן. איך מיטן טאַטן האָבן געכאַפּט, וואָס ס׳האָט זיך געלאָזט און אויך גענומען לויפן. נאָך אונדז איז נאָכגעלאָפן אַ צווייטער דונער — אַ שפּיציקער, אַ קורצער. דאַכט זיך, אַז ער איז געלאָפן דאָ נישט ווייט. אויפן גומען האָט זיך אָפּגעזעצט אַן אָפּגעזענגטער ריח פון שוועבל.

כ׳בין געלאָפן און געמאַכט ברכות. מיטאָמאָל, שוין נישט ווייט פון אונדזער כאַטע, האָט עס אַ פלייץ געטון מיט גאָס איבער אונדזערע קעפּ און גענומען פּאַטשן אין דער קרום, אַזוי ווי מיט אָנגעצויגענע בייטשן.

טויבע איז אונדז אַנטקעגנגעלאָפן מיט אַ זאַק. אין איין אייַלעניש האָט זי אים אַרויפגעוואָרפן אויף מיין קאָפּ, אָנגעכאַפּט מיך ביי דער האַנט און אַזוי אַרום אַרייַנגעשלעפּט מיך אין שטוב. דער טאַטע איז געקומען מיט עטלעכע מינוט שפּעטער, אַן אויסגעצוואָגענער, מיט אַ דורכגעווייקטער באָרד און מיט אַ צוגעקלעפּט העמד.

אין די שכנותדיקע פענצטערלעך זענען געשטאַנען צלמים. ביים קאָוואַל האָט עס פלוצלינג אַ ריס געטון דעם פּאַרקאַן, אונטערגעהויבן אים, ווי אַ שטשאָפּע קין און אַוועקגעשליידערט. קיינער איז נישט אַרויסגעגאַנגען אים גלייכשטעלן. ס׳גאַנצע דאָרף איז מיטאָמאָל אַזוי ווי אויסגעשטאָרבן.

נאָר אָט האָט זיך באַוויזן אַ לעבעדיקער מענטש, איינער אַליין אונטערן גאָס רעגן. ער איז געלאָפן מיטן קאָפּ אַראָפּ. אַזוי אַרום איז ער אַריינגעפאַלן צו אונדז אין פּאָדערהייזל. נישט אַנדערש, נאָר ער האָט געמוזט אַראָפּפאַלן פון הימל צוזאַמען מיטן רעגן. דער מענטש איז געווען אַ באָרוויסער, אַ דאַרער, אין אַ לאַנגער, צעווייקטער קאַפּאָטע, וואָס האָט געגלאַנצט, ווי שוואַרצע בלעך. איבער אַן אַקסל האָט ער געהאַלטן אַריבערגעוואָרפן אַ פּאָר שטיוול פול מיט וואַסער. ער אַליין, אַ צעקנוי־דערטער, האָט אויך אויסגעזען, ווי אַן אַלטער שטיוול.

— ניעך בעדזשע פּאָכוואַלאָני... — האָט ער געזאָגט אויף אַ פּויע־רישן פּויליש.

— נאַ וויעקי וויעקוו — האָט דער טאַטע געענטפערט אויפן אייגענעם פּויערישן פּויליש — אַ סקאָנד טאָ?

דער אַריינגעפאַלענער האָט אויפגעהויבן אַ מאָגער, ביינערדיק פּנים. מיר אַלע האָבן זיך אַ ווײַלע איינגעקוקט אין אים, און דער טאַטע האָט שטיל געפרעגט:

— דאַכט זיך, אַ יהודי?

— אַ יהודי, וואָס דען? — האָט יענער זיך אויסגעגלייכט און אָפּגעשאָקלט פון זיך ס'וואַסער, אַזוי ווי אַ הונט, ווען ער קומט אַרויס פון אַ טייך.

— שלום עליכם, אַ ייִד — האָט דער טאַטע צו אים אויסגעצויגן אַ האַנט.

— עליכם שלום. גיי, ווייס, אַז דאָ וווינען ייִדן.

— פונוואַנען זענט איר דען?

— פון בזשאָזאָווע.

— וווּ ליגט עס ערגעץ, דאָס בזשאָזאָווע?

— אַ וויאָרסט פיר פונדאַנען.

— איר זענט נישט אַמאָל אַ קלעזמער?

— חלילה. ווי קומט צו מיר קלעזמעריי?

דער טאַטע האָט געשמייכלט. פון תמיד אָן האָט ער געהאַלטן קלעז־מאָרים פאַר נאַראָנים און פאַר גרויסע לאָ־יצלחס.

— נו, קומט אַריין. נעמט אַראָפּ פון זיך די קאַפּאָטע. איר זענט דאָך אויסגעווייקט.

— ווער זאָל זיך ריכטן. אז כ'בין ארויס אינדערפרי, איז דאָך גע־וועזן א חמימה.

ער האָט אראָפּגעוואָרפן די פּאָר שטיוול פון אקסל. ס'וואסער האָט זיך אויסגעגאָסן פון זיי, ווי פון א קאַן. ער האָט שווער אויסגעטון די בלעכענע קאַפּאָטע און שטיין געבליבן אין אַן אַלט, אָפּגעריסן, נישט פאַר־קנעפּלט וועסטל.

— ווער איז א ייד?

— א שוסטער.

— א שוסטער גאָר. ווי קומט אהער א שוסטער אין אזא גאַס רעגן?

— כ'בין דאָ נישט צום ערשטן מאָל. כ'גיי ארום איבער די דער־פער נעמען „נאַפּראַוועקעס". גאָר גיי, זיי א נביא, אז דאָ ווינט א ייד. בנאמנות, ווי איך פריי מיך.

ער האָט געהאַט א שיטער בערדל, דער שוסטער. דארע געאָדערטע הענט. גערעדט האָט ער אויף ליטוויש לשון — מיט א שמייכעלע און מיט א הוסטל.

טויבע האָט אָנגעצונדן ס'לעמפּל. אין שטוב האָבן זיך צעלייגט וואַ־רעמע שאָטנס. די מאַמע איז געזעסן מיט א פארקנייטשט פּנים, געקוקט אויפן פרעמדן פון א זייט, אזוי ווי זי וואָלט זיך נישט צוגעגלויבט, אז ס'איז עמעצער אריינגעקומען און אז אַלץ, וואָס ער רעדט, איז אמת.

די דונערן הינטערן פענצטער האָבן זיך איינגעשטילט. דער שוסטער האָט זיך אביסל אָפּגעטריקנט. ער האָט שוין געזאָלט אוועקגיין, האָט אים די מאַמע געזאָגט, ער זאָל בלייבן. ער וועט עסן מיט אונדז וועטשערע.

ביים טיש האָט ער דערציילט, אז ער איז נישט קיין הי־געבוירע־נער. ער שטאַמט פון בריסק, שטאַמט ער. אליין איז ער נאָך א בחור. קיין מאַמע האָט ער נישט. ער האָט דאָ, אין פוילן, קיינעם נישט. בלויז אין לייפּציג, אין דייטשלאַנד, האָט ער א טאַטן — א ראש־ישיבה.

— אזוי גאָר? ווי קומט צו א ראש־ישיבה א זון א שוסטער?

ער ווייסט אליין נישט. נאָר אין שטוב ביי זיי זענען קיין עין־הרע געווען א סך קינדער, מיידלעך מיט יינגלעך. קיין פּרנסה איז נישט גע־וועזן. האָט אים די שטיף־מאַמע אוועקגעגעבן אויף דער לער צו א שוס־טער.

די מאַמע קנייטשט שוין נישט מיטן פּנים. זי קוקט שוין נישט אויף אים מן־הצד. אצינד הערט זי אים אָן אויפגערוימטע.

— ווי הייסט ער, דער טאַטע אייערער? — פרעגט זי מיט אַ וואַרעם קול.

— יעקב־יצחק.

— אַז אין דייטשלאַנד — זאָגט זי ווייטער — מוז ער דאָך קענען דייטש, דער טאַטע אייערער?

— מן־הסתם. וואָס דען, ער קאָן נישט?

— און ווי הייסט איר?

— וואָלף!

הער, וואָלף גאָר! מיין טאַטע האָט צוויי איידעמס, הייסן זיי ביידע וואָלף. איינער איז אַ קצב, דער צווייטער קאָן פאַרריכטן רעדער און אונטערקאָוועז פערד. אָבער דער דאָ, דער פרעמדער שוסטער, מיטן ליטווישן לשון, מיטן שמייכעלע אויף איין באַק, ער זאָל אויך הייסן וואָלף — איז אַ חידוש.

דער מאַמען, זעט אויס, איז דער נאָמען וואָלף נישט געפעלן געוואָרן. האָט זי אים באַלד צומאָרגנס משנה־שם געווען:

— ס׳שוסטערל — האָט זי געזאָגט און אַזוי איז ער שוין געבליבן לעולם ועד.

אין יענער נאַכט איז ס׳שוסטערל שוין נישט אַהיימגעגאַנגען. מען האָט אים אויסגעבעט אין אַ קעמערל, וווּ ס׳איז געשטאַנען אַ פעסל מיט איינגעזאַלצט קרויט, און ווו די הינער האָבן געהאַט זייערע „גזשענדעס״.

פאַרן שלאָפן גיין האָט ער זיך שיין באַדאַנקט. ער האָט געקוקט אויף אונדזערע באָרוויסע פיס און געפרעגט, צי מען דאַרף נישט אַמאָל אַ „נאַפּראַוקע״. ער איז אַ גוטער בעל־מלאכה, האָט ער געזאָגט, ער האָט שוין געאַרבעט אַמאָל אין וואַרשע אויך.

ביינאַכט האָט זיך טויבע געדרייט אויפן געלעגער. די מאַמע האָט עטלעכע מאָל גערופן:

— לייזער, דו שלאָפסט?

אָבער דער טאַטע האָט הויך און מיד געשנאָרכט. דאַכט זיך, אַז אין יענער נאַכט איז נאָר דער טאַטע אַליין געשלאָפן.

וואָרום איך האָב מיך אויך געדרייט. כ׳האָב געטראַכט, אַז דאָס שוסטערל, דאָרט אין קעמערל, מוז זיין איינער פון די ל״ו. ער זעט אויס, ווי אַזעלכער. דונערן מיט בליצן האָבן אים אַראָפּגעבראַכט. ער האָט אַ טאַטן אַ ראש־ישיבה. וועלכער שוסטער האָט דאָס אַ טאַטן אַ ראש־ישיבה?

און גלאַט — דאָס, וואָס ס'איז אַזוי אומרואיק געוואָרן ביי אונדז, און דאָס, וואָס טויבע דרייט זיך כסדר אויפן געלעגער — דאָס אַלץ איז נישט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין.

באַגינען, ווען דער טאַטע האָט אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער און דער מאַ־מעס פּנים האָט אַרויסגעקוקט פון בעט אַ פאַרשלאָפנס, איז שוין דאָס שוסטערל געווען גרייט אין וועג אַריין.

ער איז געשטאַנען אין שטוב מיט די נעכטיקע שטיוול אַריבערגע־וואָרפן איבערן אַקסל. ער האָט זיך נאָכאַמאָל שיין באַדאַנקט פאַר דער וועטשערע און פאַרן נאַכטלעגער. צו די שטיוול אויפן אַקסל האָט ער צו־געוואָרפן דער מאַמעס אַ פּאָר לעטשלעך, וואָס זי האָט אים נאָך נעכטן נעגעבן צו פאַרריכטן.

טויבעס פּנים איז געווען פאַרשטעקט אין די טעפּ אַריין. זי איז אַצינד געשטאַנען נישט אין איר רויטער, קורצער באַרכאַנקע, נאָר אין אַ לאַנג קלייד. נישט באָרוויס, נאָר אין די שבתדיקע, פאַרשנורעוועטע שיך. אַ הויכע, אַ צוזאַמענגענומענע, אַזוי ווי אַ שמאָל־אַרומגעריפּטע קאַן.

ס'שוסטערל האָט מיט אַן אויסגעשלאָפן קול גערעדט: דאָ צו דער מאַמען, דאָ צום טאַטן, אָבער געקוקט האָט ער אויף דער קיך, וווּ טויבע האָט געגרייט אָנבייסן.

ער האָט, אייגנטלעך, געקוקט אויף טויבעס שיך. וואָרום, אַז ער האָט שוין געהאַלטן ביים אַוועקגיין, האָט ער פּאַמעלעך געפרעגט:

— זי האָבן געקויפט די שיך, צי געלאָזט מאַכן?

טויבע האָט נאָך מער איינגעבויגן ס'פּנים אין דער קיך. זי האָט גענומען בלאָזן אין די פייערקעס אַריין.

— זי דאַרפן האָבן אַ פּאָר לעטשלעך, מיטן לעבן — האָט זיך דאָס שוסטערל מיט מבינות אַראָפּגעבויגן.

— ווער האָט געלט אויף לעטשלעך — האָט טויבע געענטפערט עפּעס בייזלעך און נאָך שטאַרקער אויפגעדראַלן די באַקן אין די פייער־קעס אַריין.

— אַז מען דאַרף גאָר קיין געלט נישט, כ'על מאַכן אָן געלט.

טויבע האָט אים נישט געענטפערט. דאָס שוסטערל האָט זיך גע־זעגנט צום דריטן, צי צום פערטן מאָל, און איז אַרויס אַ קלענערער, ווי נעכטן, מיט אַן אויסגעשפּיצטן אַקסל.

אין שטוב איז געבליבן אַ ווידער־קול פון זיין ליטוויש, טרוקן לשון.

טויבע האָט זיך אויסגעגלייכט. דער טאַטע האָט זיך געאײלט אין פעלד אַרײַן.

דאָס שוסטערל האָט שוין געמוזט זײַן ווײַט פון אונדזער כאַטע, ווען די מאַמע האָט פּלוצלינג איבערגעריסן דאָס שווײַגן.

— לייזער — האָט זי געזאָגט — אפשר זאָל מען אים פאַרבעטן אויף שבת?

דער טאַטע האָט נישט דערהערט. זײַן קאָפּ איז שוין געווען דאָרט אין פעלד, ביי די סטויגעס היי.

נאָר אַזוי ווי איך בין שוין געווען אַנגעטאָן, האָב איך מיך אָנגערופן, אַז איך וועל אַרויסלויפן אים זאָגן, ער זאָל קומען אויף שבת.

— ניטע — האָט דער טאַטע פּלוצלינג דערהערט — מען טאָרף נישט.

— פאַרוואָס טאָרף מען נישט?

— כ'ווייס, עפּעס אַ שוסטער דאָרטן.

— און אַז אַ שוסטער, איז ער שוין קיין מענטש נישט? האָסט דאָך געהערט, אַז ער האָט אַ טאַטן אַ ראש־ישיבה.

—נאַ דיר אַ דרייער פאַרן גאַנצן ראש־ישיבה. עפּעס דאָרט אין לייפּציג. ווו שטעקט עס, דאָס לייפּציג?

— ווו עס שטעקט, שטעקט עס. אָבער אויף שבת טאָרף מען אים פאַרבעטן, עלעהיי אַן אורח.

—פאַר מײַנעטוועגן... פאַרבעט אים.

— וואָס זאָגסטו, טויבע?

— וואָס זאָל איך זאָגן?

אין דרויסן האָט געשמעקט מיט „זשיוויצע". דאָס שוסטערל איז שוין געהאַט אַפּגעגאַנגען ביז צום גרויסן, הילצערנעם צלם, ווו די וועגן צעגייען זיך.

— איר — האָב איך אים נאָכגעשריגן — זאָגט נאָר, איר!

די שטיוול אויפן אַקסל האָבן זיך אויסגעדרייט צום צלם, דאָס שוסטערל האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ פאַרקלערט, אײַנגעפאַלן פּנים.

— כ'האָב אים געזאָגט, אַז די מאַמע האָט געבעטן, ער זאָל קומען צו אונדז אויף שבת, עלעהיי אַן אורח.

זײַן ביינערדיק, האַרט פּנים איז פול געוואָרן מיט חן־גריבלעך.

כ׳האָב ערשט אַצינד דערזען, אַז ער איז גאָרנישט אַזוי מיאוס, ווי ס׳האָט זיך מיר אויסגעדאַכט אין שטוב.

— עלעהיי אַן אורח, זאָגסטו?

— יאָ, עלעהיי אַן אורח.

— ווי אַלט ביסטו, בחורל?

—וואָס איז אייך די נפקא מינה?

— ס׳איז מיר אַ נפקא מינה.

— ווי אַלט איך בין, בין איך. אָבער די מאַמע האָט אייך געלאָזט בעטן.

— און ווי הייסטו?

— וואָס איז אייך די נפקא מינה?

— ס׳איז מיר אַ נפקא מינה.

— מענדל הייס איך.

— אַזוי. און יענע דאָרט, דאָס מיידל, איז דיין שוועסטער?

— יאָ, מיין שוועסטער. פון איין טאַטן.

— איז דיין מאַמע נישט איר מאַמע?

— ניין, אַ מומע.

— האָסט נאָך שוועסטערן?

— וואָס איז אייך די נפקא מינה?

ער האָט געלאַכט מיט אַ טיף געלעכטערל. גאָרנישט, ווי קיין ליט־וויש שוסטערל. ער האָט געזאָגט, אַז אויף שבת, מערטשעם, וועט ער קומען, און געהייסן גריסן די שוועסטער מיינע, דעם טאַטן און באַזונ־דער די מאַמע.

***

צו שבת איז נאָך געווען ווייט. טויבע איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַר־נומענע. זי האָט אַלע טאָג אינדערפרי אָנגעטון די געשנורעוועטע, שווערע שיך און צוריק זיי אויסגעטון. אַ סך מאָל, פאַרנאַכט, איז די מאַמע אַוועקגעגאַנגען מיט טויבען ווייט אין פעלד אַריין. זיי זענען צוריקגעקו־מען, ווען ס׳גייעם האָט שוין געהאַלטן די קאָסעס מיט די גראַביעס אויף די אַקסלען. טויבע האָט געשוויגן און באַלד נאָך דער וועטשערע איז זי געגאַנגען שלאָפן.

פרייטיק האט טויבע א גאנצן טאג געגליט. זי האט געבאקן גרויסע, געלע חלות מיט זאפערן. פון שטעטל האט זי געברענגט צו טראגן א גרויסן פיש, א פלאטשיקן, אן אפגעשטאנענעם. פאר ליכט־בענטשן האט זי זיך געוואשן ביי דער פלומפ מיט שמעקנדיקן זייף. זי האט זיך איבער־געטון. אן אויסגעצוואגענע, א שטייף־אנגעקראכמאליעטע, האט זי אויס־געזען, אזוי ווי זי וואלט באדארפט בענטשן ליכט, נישט די מאמע.

דאס שוסטערל איז געקומען, ווען מען האט שוין געהאט געצונדן ליכט. ער האט מיטגעברענגט דער מאמעס לעטשלעך שיין־פארראכטענע, מיט א בלישטשל. אליין האט ער אויך געבלישטשעט. ער האט שוין נישט געטראגן קיין אויסגעפעצטן אלטן דאשיק, נאר א נייִ שווארץ, טוכן היטל, א געהאקטע קאפאטע, א לאנגע ביז איבער די קנעבל, און א פאר קאמאשן מיט גרויסע, לאקירטע „נאסקעס". נישט קיין שוסטערל איז עס אצינד געווען, נאר א יונגערמאן א לייט, א טאטנס א קינד.

אין יענעם פרייטיק־צונאכטס האבן אין פעלד מקבל־שבת געווען דריי יידן. א ייִד א טאטע, א יונגערמאן א ייִד און איך — א קליין יידל.

דער טאטע האט זיך דאס מאל מער געשאקלט, ווי פאראכטאגן. דאס שוסטערל איז געשטאנען גלייך. ער האט מקבל־שבת געווען הויך, קלאר. געזאגט די ווערטער באזונדער, אפגעטיילט איינס פון ס'אנדערע. יעדעסווארט איז געפאלן, ווי אן אויפגעקנאקטע נוס.

די מאמע האט זיך איינגעהערט מיט מבינות. זי האט געהאלטן פאר־מאכט די ליפן, אזוי ווי זי וואלט געשפירט אויפן גומען א גוטן טעם און נישט געוואלט אים אזוי גיך ארויסלאזן.

טויבע האט געקוקט מיט א ווייט־פארהערט פנים. ס'איז שווער גע־ווען צו וויסן, צי זי הערט זיך איין אין פינצטערן גערויש פון וואלד, צי אין די ליטוויש־קנאקנדיקע, לשון־קודשדיקע ווערטער.

קידוש האט דאס שוסטערל געמאכט אויך אויף זיין ליטווישן שטייגער. ביי „מרנן ורבנן" האט ער געקוועטשט אויף די נונען אזוי, אז זיי זענען ארויס פון זיין מויל טאפלט.

צומארגנס האט מען געגעסן די שבתדיקע סעודה אין וואלד. אויף דער לאנקע האט ס'גייעס געארבעט אונטער א ווייס־צעגליטער זון. די קי, געפייניקטע פון דער היץ און פון די פליגן, זענען פארקראכן אין וואלד אריין. ס'שוסטערל האט הויך און מיט אטעם געזונגען זמירות. דער טאטע האט געברומט אונטער דער נאז. אויפן טישטוך האבן ארומגעזשמורעט

גרויסע, בלויע פליגן. עס זענען ארומגעקראָכן רויטע און שוואַרץ־געפּינ־טלטע „משה־רבינוס פערדלעך”. קיינער האָט זיי נישט אָפּגעיאָגט. אַז מען איז געווען פאַרהערט אין די שיינע, שוסטערישע, ליטווישע זמירות.

נאָכן עסן, ווען טויבע האָט שוין געהאַט אַלץ אָוועקגערוימט, האָט דער ליטוואַק ווידער דערציילט וועגן זיין טאַטן, דעם ראש־ישיבה. ער האָט געזאָגט, אַז דער טאַטע שרייבט אים לשון־קודשדיקע בריוו, אַז אין יעדן בריוו פרעגט ער אים, פאַרוואָס ער, וואָלף, ווערט נאָך נישט קיין חתן. ווי לאַנג איז דער שיעור צו וואַרטן?

ער אַליין ווייסט עס אויך. נאָר עס מאַכט זיך נישט קיין לייטישער שידוך. ער איז אַ גאַנץ גוטער בעל־מלאכה. ער האָט אַפילו אָפּגעשפּאָרט אַביסל געלט אויך. נאָר שוסטעריי — זאָגט ער — איז אַ מלאכה בזויה.

— און וואָס איז מכח מיליטער? — האָט די מאַמע אַוועקגענומען ס'פּנים פון מעשה־ביכל.

— פון מיליטער האָט ער נישט קיין מורא — זאָגט ער — ער איז באַפרייט.

שוין. מער האָט מען אים נישט געפרעגט און מער האָט ער נישט גערעדט.

שבת־צונאַכטס נאָך הבדלה האָט ער געבעטן — טויבע זאָל זיך לאָזן אַ מאָס נעמען אויף אַ פּאָר לעטשלעך. ס'גייט צו יום־טוב — האָט ער געזאָגט — ווו וועט זי זיך ווייזן אין שטאָט מיט אַזעלכע שיך?

טויבע איז געשטאַנען אַן אָנגעצונדענע, מיט שוואַרץ־אַראָפּגעלאָזטע אויגן. מיר איז געווען אַ חידוש, וואָס טויבע שעמט זיך אַזוי, וואָס זי רעדט גאָרנישט מיטן שוסטערל. אַ גאַנצן שבת האָט זי געשוויגן.

— נו, מילא — האָט די מאַמע זיך אָנגערופן — נעמט איר אַ מאָס.

טויבע האָט אַרויסגעשטעלט דעם רעכטן פוס. דאָס שוסטערל האָט אים געמאָסטן פון אַלע זייטן. קיין שום שוסטער אין דער וועלט נעמט נישט אַזוי לאַנג קיין מאָס. ער האָט געזאָגט, דאָס שוסטערל, אַז אַזאַ פיסל, מיט אַזאַ שיינעם שניט, האָט ער געזען נאָר ביי זיין אייגענער מאַמע, זאָל זיין אָפּגעשיידט; און אַז די לעטשלעך, וואָס ער וועט מאַכן פאַר די דאָזיקע פיסלעך, וועט מעגן טראָגן די קייסערינע.

ס'איז אמת געווען. אַ חוץ דאַווענען און שיין זינגען זמירות האָט ער אויך געקאָנט מאַכן לעטשלעך פאַר קייסערינס, דער ליטוואַק. שוואַר־

צע זענען זיי געווען די לעטשלעך, לאקירטע מיט א שפיצל; אויסגענייטע און אויסגעשניצטע, אויף הויכע אויסגעהוילטע קלעצלעך, גרינגע, ווי א פעדער.

טויבע האט אין זיי אויסגעזען העכער און שמעלער. דער גאנצער געשטעל אירער איז געווארן איינגעצויגענער. זי איז טאקע געגאנגען אין זיי אויפן אנדערן שבת שפאצירן צוזאמען מיטן שוסטערל.

זיי האבן זיך געזוימט לאנג. אויף די פעלדער האט זיך פאמעלעך אראפגעלאזט דער הימל. שוואלבן, ווי בלויע פיילן, האבן זיך שיף געטיקט אין דער אפגעקילטער לופט. ס׳האבן אפגעקלונגען די לעצטע שניטן פון די קאסעס. און טויבע מיטן שוסטערל האט מען נאך אלץ נישט געזען צוריק.

די מאמע האט פארמאכט ס׳ביכל. זי האט מיך געפרעגט, צי כ׳וויל מיך נישט אביסל איבערגיין מיט איר. מיר זענען געגאנגען אויף די אייגענע קארן־שטעגלעך, דורך וואנען טויבע מיטן שוסטערל האבן פריער שפאצירט.

די זון איז אונדז געשטאנען אין פנים אריין א געלע, זייער א גרויסע. אויף דער מאמעס נגידישלעכן גוידערל איז אצינד געלעגן א דאגה. מיט צוגעמרוזשעטע אויגן האט זי געקוקט אין דער געלער זון אריין. זי האט אפגעווישט דעם שטערן, אזוי ווי ס׳וואלט זי באשלאגן א שוויים. כ׳האב געפילט, אז די מאמע זארגט אצינד שטארק פאר טויבען.

נאר אט האבן מיר זיי דערזען, טויבע מיטן שוסטערל. זיי זענען געקומען נישט פון וואלד ארויס און נישט פון הינטער די סטויגעס היי, נאר פון פוילישן וועג אראפ, וואס פירט צום שאסיי.

טויבע האט גייענדיק געקוקט אויף די שפיצן פון אירע נייע, לאקירטע שיכלעך. זי האט געקייעט א בלימל. דאס שוסטערל, א קליינס, אן ארעמס, האט טויבען געהאלטן אונטערן ארעם און געשטעלט דראבנע, פאמעלעכע טריטלעך. ער האט ארויפגערעדט צו טויבען, אזוי ווי אין א הויך פענצטער אריין.

אז מיר זענען זיי אנטקעגנגעקומען, האט ס׳שוסטערל ארויסגעכאפט די האנט פון טויבעס ארעם. ער האט געשמייכלט מיט א דאר, נארישלעך פנים. טויבע האט אויסגעגלייכט נ׳קאפ, אויסגעשפיגן ס׳בלימל און מיט א צו הויך קול געפרעגט:

— ווו גייט דא די מומעשי?

— כ'גיי מיך אביסל איבער — האָט די מאַמע שאַרף געקוקט טוי־בען אין פּנים אַריין.

— מ'זעמיר געווען אין שטעטל — האָט טויבע געזאָגט מיט אַזאַ נישט־זיכער קול, אַזוי ווי זי אַליין וואָלט נישט געגלויבט אין אירע איי־גענע רייד.

— וואָס עפּעס אַזוי ווייט?

— ס'איז גאָרנישט ווייט — האָט ס'שוסטערל נאַרישלעך גע־שמייכלט — אַ שפּאַציר הין און צוריק.

צוריקגעקומען זענען מיר שוין צוזאַמען. ס'שוסטערל איז געגאַנגען נעבן מיר. פון זיין טוכענער, געהאַקטער קאַפּאָטע האָט געשמעקט מיט לעדער און מיט עפּל־שאָלעכטס.

ער האָט מיך אויסגעפרעגט, וואָס עס הערט זיך ביי מיר, צי כ'בין צופרידן פון „לעניוועו״, צי כ'וואָלט שוין געקאָנט אַליין אויפשטעלן אַ סטויג היי און צי ס'אַרט מיך גאָרנישט, וואָס כ'האָב דאָ נישט קיין יידי־שע חברים.

ניין. ס'אַרט מיך גאָרנישט. גיכער איז מיר איבער דער טבע, וואָס ער רעדט אַזוי פיל. די מאַמע מיט טויבען שווייגן. ער אַליין וואָלט אפשר אויך געוואָלט שווייגן, נאָר ער ווייסט נישט, ווי אַזוי מען הערט אויף.

ער קומט מיר אויס אַצינד זייער נאַריש, דאָס ליטווישע שוסטערל. ס'וווּנדערט מיך אויף טויבען. וואָס האָט זי זיך עפּעס געלאָזט פירן אונ־טערן אָרעם? וואָס איז ער איר — אַ חתן, אַ קרוב?

שפּעטער האָט ער אינגאַנצן נישט גערעדט. ער איז געזעסן אַ פאַר־הערטער אין טאַטנס „אתקינו סעודתא״, וואָס האָט זיך געלייגט אויף די פייכטע פעלדער מיט אַ שווערן זיפץ.

אין דער לופט איז געשטאַנען אַ ריח פון וואַסער, אויסגעמישט מיט אַ טעם פון הערינג. די מאַמע האָט איר „גאָט פון אברהם״ נישט גע־זאָגט. פון וואַלד האָט געקומען ציען. דער טאַטע האָט זיך צוגעאיילט מיט דער הבדלה, אָפּגעזונגען אויף דער גיך „ויתן לך״, און אַלע זענען מיר אַריין אין שטוב. ס'הייסט — נישט אַלע. טויבע איז געבליבן אין דרויסן. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער שוועל, אָנגעשפּאַרט ביידע הענט אויף די קניען און אַזוי פאַרגאַנגען זיך אין מחשבות.

אין שטוב האָט געשמעקט די וואָרעמקייט, אַזוי ווי ס'וואָלט שוין געגאַנגען צו יעשען. דאָס שוסטערל האָט זיך געגרייט אַוועקצוגיין. ער

האט היינט גארנישט געהאט מיטצונעמען, נישט קיין שטיוול און נישט קיין שיך, פונדעסטוועגן האט עס אויסגעזען, אזוי ווי ער וואלט עפעס געזוכט.

ס'איז נישט געווען קיין נאפט. אויפן טיש האט זיך געברענט איין חלבן ליכטל. דאס רויטע פלעמל ביי דער הייליקער מוטער איז גוססדיק איינגעגאנגען. ארום חלבן ליכטל האט זיך געדרייט א קאלירט זומער־פייגעלע. ס'איז צוגעפלויגן און אפגעשפרונגען. אלעמענס אויגן האבן געקוקט אויפן נארישן באשעפעניש, וואס קריכט גלייך אין פייער אריין.

פון דרויסן האט זיך דערהערט א לאנגער, רופנדיקער פייף. צי מען האט אזוי ארום געגעבן עמעצן „האסלע", צי א שייגעץ האט זיך סתם געלאזט ווילגיין — נאר דער דאזיקער אומגעריכטער פייף האט אויפגעבונדן ביים שוסטערל די צונג.

— פרימעטל — האט ער זיך אנגערופן מיט א פארשעמטן קול — זי האבן אפשר א מינוט צייט?

די מאמע האט גארנישט געטון. אוודאי האט זי געהאט צייט.

— וואס איז דען?

— כ'האב געוואלט מיט אין עפעס רעדן.

— מיט מיר? פון וואס א שטייגער?

— כ'האב געוואלט — האט זיך דאס שוסטערל געקרעקט — אז ר' לייזער זאל אויך הערן.

— מוזט איר רעדן אביסל העכער.

— מילא, ס'זאל גיין אין דעם.

דער טאטע האט געקוקט איבער די בלעכענע ברילן אין סידורל אריין.

ס'שוסטערל האט אפגעהוסט — טרוקן, הארט.

— איר זענט נישט אמאל צוגעקילט? — האט די מאמע פארדאגהט געפרעגט.

— חלילה. נישט מער, ער האט געוואלט זאגן, אז ער איז נישט, חלילה, אזוי ארעם, ווי ער זעט אוים. ער האט נאך איין קאפאטע, א שפאגל־נייע. ער האט צוויי פאר קאמאשן אויך נייע. ערשט נישט לאנג האט ער זיך געלאזט אויפנייען אביסל וועש. און וואס זאל ער דא לייקענען, ער האט א ביכל אין דער קאסע אויך. און קיין שלעכטער בעל־מלאכה איז ער אויך נישט, והא ראיה — טויבעס לעטשלעך.

— נישט קיין מיאוסע לעטשלעך — האָט די מאַמע אַ בויג געטון איין זייט פּנים מיט אַזאַ אָנשטעל, גלייך זי וואָלט נישט געווען מיין מאַמע, נאָר די גרעסטע יחסנטע אויף דער וועלט.

— אָ, טאַקע! פּרימעטל אַליין זאָגט אויך — האָט זיך דאָס שוס־טערל אָנגעכאַפּט — איז, אַז מען רעדט שוין, וואָלט ער געוואָלט זאָגן, אַז טויבע געפעלט אים. און לויט ווי אים דאַכט זיך, געפעלט ער טוי־בען אויך. איז ער גרייט צו נעמען טויבען, אַזוי ווי זי שטייט און גייט, אָן איין גראָשן נדן.

— נגע — האָט דער טאַטע פאַמעלעך אָוועקגענומען ס'פּנים פון סידורל און נאָך פאַמעלעכער אַרויפגערוקט די ברילן אויפן שטערן.

— אָן אַ גראָשן נדן — האָט ס'שוסטערל צעטומלט איבערגעחזרט — ער איז גרייט אפילו מוותר צו זיין אויף דער „וויפּראַווע".

— ווי אַלט ביסטו? — האָט דער טאַטע אויסגעשפּיצט די באָרד און מיט איינמאָל געזאָגט צום שוסטערל „דו".

ס'איז געקומען אַזוי אומגעריכט, אַז איך האָב אָנגעהויבן פינטלען מיט די אויגן. דאַכט זיך, אַז די מאַמע אויך.

— וואָס הייסט, ווי אַלט ער איז? ביי אַ מאַנספּאַרשוין איז דען געזאָגט, ווי אַלט ער איז?

— און מכּח פּרנסה וואָס וועט זיין?

— ס'הייסט, וואָס ס'וועט זיין? ער איז דאָך, געלויבט דער אויבער־שטער, אַ בעל־מלאָכה.

— אַ בעל־מלאָכה ביסטו טאַקע, אָבער אַ ווייב איז אַזוי ווי, להבֿ־דיל, אַ פערד. מען מוז עס כּסדר פּאַשן, אַז נישט פאַלט עס פון די פיס.

— טויבע איז, חלילה, נישט קיין פערד — האָט דאָס שוסטערל אין פאַרלעגנהייט געשמייכלט — און וואָס שייך פּרנסה — וועט ער אַרבעטן, און מיט גאָטס הילף וועט ער זיין בכּח מפרנס צו זיין אַ ווייב.

— אָבער זאָג מיר, כ'בעט דיך, — האָט דער טאַטע געצויגן יע־דעס וואָרט באַזונדער — ווער ביסטו דאָס פאָרט פאַר איינער? כ'קען דאָך דיך גאָרנישט.

— ס'הייסט, ווער ער איז? ר' לייזער דאַרף אים שוין אַביסל קע־נען. איי דאָס, וואָס ער איז אַ שוסטער, איז שולדיק די שטיף־מאַמע. דער טאַטע, דער ראש־ישיבֿה, האָט אים געוואָלט מאַכן פאַר אַ שוחט.

בשעת ער האָט אַזוי גערעדט, האָט דער טאַטע אים אויפסניי באַ־

טראַכט. ער האָט אים געקוקט גלייך אין דאַרן, בײנערדיקן פּנים אַריין. דערנאָך האָט ער אָנגעשטעלט די שטילע, פֿאַרדרימלטע אויגן אויף דער מאַמען:

— וואָס זאָגסטו, פּרימעט?

— כ׳ווייס, מען דאַרף דאָך פֿרעגן טויבען אויך.

— נו, אוודאי דאַרף מען פֿרעגן — האָט דער טאַטע אַראָפּגענומען די ברילן פֿון שטערן און צום שוסטערל האָט ער זיך אָנגערופֿן:

— זאָג מיר, כ׳בעט דיך: ביסט נישט אַמאָל אַ כעסן, אַ ראַפּטוס?

— חלילה.

— און וועסט זי כאָטש גוט באַהאַנדלען?

— ס׳הייסט גוט. ס׳טעלערל פֿון הימל וועט פֿאַר איר נישט זיין צו טייער.

— ס׳זאָל נאָר נישט זיין קיין ליידיק טעלערל.

— חלילה, ר׳ לייזער, וואָס רעדט איר?

— נו, מילא.

מיט דעם איז דאָס שוסטערל אוועקגעגאַנגען. ס׳ליכטל אויפֿן טיש האָט זיך בלוי געטיקט און אַלע ווײַלע אויפֿגעצאַפּלט אין גסיסה. פֿון דרויסן איז אַרײַנגעקומען טויבע און שווייגנדיק גענומען גרייט־מאַכן די געלעגערס. טאַטע־מאַמע האָבן געקוקט אויף איר פֿון אַ זייט. ס׳קען זיין דערפֿאַר האָט זיך טויבע טועה געווען מיטן אוועקלייגן די קישנס. און אפֿשר האָט דאָס שוסטערל געזאָגט איר עפּעס אין דרויסן? מען האָט געזען, אַז טויבע קאָן זיך אַצינד נישט געפֿינען קיין אָרט, פּונקט ווי אַ קראַנקע הון, וואָס גייט אַרום אין יסורים און זוכט, וווּ אוועקצולייגן איר איי.

דער טאַטע האָט זיך פּאַמעלעך אויסגעטון און געלייגט זיך. די מאַמע האָט אָנגעצונדן נאָך אַ ליכטל. טויבע האָט גלייכגעשטעלט די טעפּ אויפֿן קוימען. ס׳האָט נישט לאַנג געדויערט, און דער טאַטע האָט גענומען שנאָרכן. דעמאָלט האָט זיך די מאַמע אָנגערופֿן:

— טויבע?

— וואָס, מומעשי?

— ער האָט עפּעס גערעדט מיט דיר?

— וואָס האָט ער געזאָלט רעדן?

— כ׳ווייס, עטס זענט געגאַנגען אַזוי לאַנג.

— ער האָט גערעדט...

— אז?

— אז ער וויל מיך...

— נו?...

— כ'וויים אַליין נישט. ער איז אַזאַ קליינער.

— אין דעם זאָל עס דיר גיין. וואָס האָב איך דערפון, אז דיין טאַטע איז אַ גרויסער?

— וואָלט איך כאָטש אויך געווען אַ קליינע...

— עטס זענט אַלע קיין עין־הרע, הויך. אנדערע געזאָגט געוואָרן. אָבער, דאַכט זיך מיר, אז ער איז אַ גאַנץ אָרנטלעכער יונג.

— יאָ, ער זעט אויס צו זיין אָרנטלעך. אָבער ער רעדט ליטוויש. כ'על דאָך אים נישט פארשטיין.

— און אז איך פארשטיי נישט דיין טאַטן?

— מיין טאַטע איז דאָך נישט קיין ליטוואַק.

— איז ער עפּעס אנדערש. דער עיקר, צי געפעלט ער דיר?

— ר'איז אַזאַ דאַרער, אַ שוסטער...

טויבעס קול איז געגאַנגען, אזוי ווי נישט פון איר האַלדז. אַ פרעמד קול איז עס געווען, אַ געפאַלנס.

— הער מיך אויס, טויבע — איז דער מאַמעס קול אויך געפאַלן — גאָט איז מיין עדות, אז איך וויל דיין גוטס. נישט אַלץ איז אָבער אזוי, ווי דער מענטש נעמט זיך פאָר. אז ער איז אַן אָרנטלעכער יונג, דאָס זעט מען. אַ פאַרדינער מוז ער אויך נישט זיין קיין שלעכטער. שטאַמט פון אַ שיינער משפחה. אַ טאַטן אַ ראש־ישיבה. און אַליין איז ער אויך נישט קיין גראָבער יונג. האָסט דאָך געהערט, איז מיין עצה...

די מאַמע האָט איבערגעריסן. טויבעס אַקסלען האָבן זיך אַראָפּגע־לאָזט.

— מומע־קרוין — האָט זי אַ קרעכץ געטון און שוין מער נישט געקאָנט איינהאַלטן דאָס געוויין.

— נו, שוין, וואָס קאָן מען טון — האָט די מאַמע געגלעט טויבען איבערן אַקסל — כ'וויים, אין אַן אַנדער מעמד...

טויבע האָט נאָך מער געוויינט. ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אַריין האָבן זיך אירע אַקסלען געטרייסלט.

קאַפּיטל פֿינף און צוואַנציק

אינמיטן דער וואָך איז ווידער געקומען צו לויפֿן דאָס שוסטערל. פֿון ביינערדיקן פּנים האָט געררונען אַ ברודיקער שווייס.

ער איז געקומען געוואָר ווערן, וואָס עס הערט זיך. ס׳טרעפֿט זיך אים, זאָגט ער, צו דינגען אַ דירה אין שטעטל, מיט אַ גערטנדל. ער וויל אויך קויפֿן אַ ציג. אַן אייגן ביסל מילך מאַכט נישט קאַליע. איז, ווען ער וואָלט געוווּסט אויף זיכער, וואָלט ער געדונגען די דירה, אַריינגע־שטעלט אַביסל ווירטשאַפֿט און געגעבן האַנטגעלט אויף דער ציג.

טויבע איז, ווי געוויינלעך, געשטאַנען מיטן פּנים אַריינגעטון אין די טעפּ. זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופֿן. אַפֿילו נישט אויסגעדרייט זיך אויף דער שטוב אַרויס.

די מאַמע האָט אים אויסגעהערט ביזן סוף. דערנאָך האָט זי גע־זאָגט, אַז זי פֿאַרשטייט נישט, וואָס ס׳איז אַזוי ס׳געאײַלט. טויבע איז נישט, חלילה, קיין אַלטע מויד. און צווייטנס — צו אַ חתונה דאַרף מען דאָך האָבן אַ שטיקל העמד, אַ שיך. איז איר עצה: אַזוי ווי ס׳גייט צו ימים נוראים, זאָל ער אַראָפּקומען צו אונדז אין שטאָט אַריין אויף חול־המועד סוכות — וועט מען שמועסן דערפֿון.

דאָס שוסטערל איז שטיין געבליבן מיט אַן אויסגעלאָשן פּנים.

— אַזש ביז חול־המועד סוכות?...

— וואָס איז? ווי לאַנג איז עס דען?

— מען זאָל וועלן גוט איבעררעכענען, איז עס גאָר לאַנג.

אייגנטלעך, פֿאַרשטייט ער נישט, צו וואָס מען דאַרף עס אָפּלייגן אין דער לאַנגער באַנק אַרײַן. אַז ער וויל נעמען טויבען, אַזוי ווי זי גייט און שטייט. אַז ער דאַרף נישט דעם אויסשטייער אירן. אַז גאָט וועט אים העלפֿן און ס׳וועט אים בלייבן אַביסל געלט נאָכדעם, ווי ער וועט האָבן געדונגען די דירה און געקויפֿט די ציג — וועט ער אַליין מאַכן טויבען אַן אויסשטייער.

ביי דער וועטשערע האָט ער נאָך אײַנגעטענהט מיטן טאַטן. זיינע סמכן האָבן געזשומעט איבער דער שטוב, ווי אומרואיקע פֿליגן.

דער טאַטע האָט נישט געזאָגט — נישט יאָ און נישט ניין. ער

האָט געקוקט אויף דער מאַמען און מיט די טויבלעכע אויגן געעצהט זיך מיט איר.

— לאָמיר פרעגן טויבען אַליין — האָט די מאַמע ענדלעך געפונען אַן עצה — זי האָט דאָך אויך אַ שטיקל דעה...

אָבער טויבע האָט קיין אייגענע דעה נישט געהאַט. אַ טרויעריקע, אַן חשק — האָט זי דערלאַנגט װעטשערע צום טיש. דאָס שוסטערל האָט נאָכגעפירט דעם בליק איבער טויבעס יעדן קער און װענד. אָבער טויבע האָט געשוויגן.

האָט דער טאַטע געפּסקנט, מען זאָל צוװאַרטן נאָך אַ װאָך. ער װעט זען, האָט ער געזאָגט. ער װעט געװאָר װערן, װער ער איז, דער װאָלף. אפשר איז ער גאָר קיין בחור נישט.

דאָס שוסטערל האָט געשמייכלט. ערשט אַצינד האָט מען געזען, אַז ער האָט אַ מויל מיט שיטערע, שוואַרצע ציין. ס'קאָן זיין, אַז אַ שטיק צוליב די דאָזיקע ציין, האָט טויבע נישט געזאָגט, צי זי װיל אים יאָ, צי זי װיל אים נישט.

— ער איז מיר נישט צום האַרץ — האָט זי שפּעטער גערעדט צו דער מאַמען — נאָר אַז די מומעשי װיל...

— איך װיל גאָר — האָט זיך די מאַמע גיך פאַרענטפערט — װי פאַלט דיר איין? נישט מער, קיין נדן האָסטו נישט און די יאָרן שטייען נישט.

— כ'װייס — האָט טויבע פאַרקרימט ס'פּנים — אָבער װאָס װעט זיין?

די מאַמע האָט זיך אַרומגעקוקט איבער דער שטוב, אַזוי װי זי װאָלט געגאַנגען זאָגן אַ סוד, דערנאָך צוגעבויגן זיך צו טויבען.

— ניין — האָט טויבעס קול דערשראָקן געציטערט — ניין, מו־מעשי, װאָס ס'האָט צו זיין, זאָל זיין...

און שוין. פון שידוך איז געװאָרן.

די מאַמע איז געפאָרן אין שטאָט אַריין. אָפּגעװען דאָרט אַ טאָג מיט אַ נאַכט. געקויפט דאָרט אַ שטיקל לייװנט, סחורה אויף צװיי קליי־דער און אַ שטיק גאַזע אויף אַ װעלאָן.

זי האָט נישט אָפּגעטרעטן דאָרט ביי קיינעם, נישט דערציילט קיי־נעם און אויף אַ פרעמדער פור איז זי צוריקגעקומען קיין „לעניװע" צו־גרייטן טויבעס חתונה.

די פעלדער זענען שוין אין יענע טעג געשטאַנען אָפּגעשניטענע, האַרט־האַריקע, אַזוי ווי באַרשטן. די שפּייכלערס זענען פול געווען מיט אָראָפּגענומענער תבואה. פון די פויערישע קוימענס האָט זיך דער רויך געקייקלט אויף דער ערד. די פאַרנאַכטן זענען צוגעפאַלן קאַלטע מיט פייכ־טע, פאַרבלוטיקטע פלעקן פון דער זון. אין אַ מיטן מיטוואָך האָט מען דערזען באַטשאַנעס אוועקפליען אין די וואַרעמע לענדער אַריין.

דעמאָלט איז דאָס געווען טויבעס חתונה.

אין טאָג פון דער חופּה האָט די מאַמע גערעדט צו טויבען לאַנג און שטיל. טויבע האָט איבערגעטון אַ נײַ העמד מיט אַ ווײַסער האַלקע אין שפּיצן, לאַטשן האָט זי אויך אָנגעטון ווײַסע. דאָס האָט איר דאָס שוסטערל אין חופּה־טאָג געשיקט. דעם וועלאָן האָט די מאַמע אַליין אויפגענייט — מיט אַ קרענצל ווײַסע קאַרשן פון פאָרנט און מיט אַ שלעפּ פון הינטן.

אַז טויבע, אַ בלייכע, מיט פאַרטריקנטע ליפּן, האָט אים אָנגע־מאָסטן, האָט זי אויסגעזען נישט, ווי לייזער היי־הענדלערס טאָכטער, נאָר ווי אַ דיינס אַ בת־יחידה. די מאַמע אַליין האָט אויך געזאָגט, אַז טויבעס הענט, די אייגענע, מיט וועלכע זי האָט אַ גאַנץ לעבן געשיילט קאַרטאָפל און געוואַשן געפעס — זענען אין חופּה־טאָג געווען אַזוי ווײַס און קליין, ווי צוויי איידעלע פייגל.

דער טאַטע האָט אָנגעטון די טובענע, שבתדיקע קאַפּאָטע מיטן נייעם, טובענעם היטל. די מאַמע האָט פאַרלייגט אויפן שוואַרץ טאַפ־טענעם סטאַניק אַ פרישן, ווייסן זשאַבאָט. טויבע אין אַ לאַנגן מאַנטל אויפן חופּה־קלייד אַרויף, איך אין אַ פּאָר נייע שטייפע הויזן — זענען מיר אויפגעזעסן אויף אַ פויעריש לייטער־וועגעלע און געפאָרן אין שטעטל אַריין.

פאַר די שוועלן האָט זיך אויסגעשטעלט ס'גייעס. מען נעמט פאַר אונדז אַראָפּ די היטלען און מען שיקט ברכות. יאַנעק מיט פּיעטרעקן, די חברים מײַנע, כאַפּן זיך אויף און פאָרן מיט אַ שטיקל וועגס. אויפן לייטער־וועגעלע צווישן די געזעסן זענען פאַררוקט טעפּ. די מאַמע האַלט אויף די קניען אַ גרויסן, געלן צוקער־לעקעך. דער ריח זיינער זעצט זיך אָפּ אויפן גומען מיט אַ פייכטער זיסקייט.

אַז מען קומט אין וואַלד אַריין, זעצט זיך שוין די זון. שיטערע, צע־שטויבטע פלעקן פאַלן אויפן פערדל.

דער טאַטע קריכט אַראָפּ פון וועגעלע און שטעלט זיך דאַווענען מנחה. אויף זיין שבתדיקער קאַפּאָטע פאַלן אויך די שיטערע פלעקן פון דער זון. דער פויער שיט אונטער זיין בהמהלע א ביסל אָבראָק. ס'ווערט וואָס אמאָל טונקעלער, פייכטער.

— לייזער, מאַך עס בקיצור — רופט זיך אָן די מאַמע — ס'ווערט דאָך נאַכט.

ס'ווערט טאַקע נאַכט. נישט מיטן אויג צו דערזען גיסן זיך די ביימער צוזאַמען. ס'ווערט שוואַרץ פון אַלע פיר זייטן. טויבע האָט אַראָפּגענומען דעם מאַנטל. איר איז היים. אין שוואַרצן וואַלד זעט אויס טויבע, אין איר ווייס חופּה־קלייד, ווי א מת.

נאָך מנחה איז מען ווייטער געפאָרן. ס'פערדל האָט געטאַפּט אין דער פינצטער. די מאַמע האָט זיך געשראָקן פאַר גזלנים. פונדעסטוועגן איז אונדז גאָרנישט געשען, און מיר זענען אָנגעקומען אין שטעטל אריין צו דער צייט.

ס'איז שוין געווען גוט נאַכט. פון דער פינצטערניש זענען אויסגע־וואַקסן שאָטנס. ס'האָט א זעץ געטון א קאַפּעליע.

— די כלה איז געקומען — האָבן זיך דערהערט קולות, אזוי ווי פון אונטער די ערדער אפּער. א טיר האָט זיך אויפגעפּראַלט מיט א פּאַרע. פון א געוועלב האָט עמעצער אַרויסגעטראָגן א לעמפּל און געהויבן עס איבער אונדזערע קעפּ.

— דאָ, דאָ — האָט מען אין דער פינצטער געפירט אונדזער וועגעלע, און דער באַס פון דער קאַפּעליע האָט צוגעברומט:

— דאָרט, דאָרט...

מיר האָט זיך געגלוסט צו לאַכן. ס'האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אז די טרומפּייט טוט צו להכעיס דעם באַס און שרייט:

— נישט דאָ און נישט דאָרט...

ביז מען האָט אונדז אַריינגעפירט אין א גרויסער, ווייס־געקאַלכ־טער שטוב אָן בעטן און אָן שענק. א צעגליטע בליץ־לאָמפּ איז געהאָנגען אינדערמיט בעליק, פרעמדע ווייבער מיט מיידן — פרישע, אויסגע־קעמטע און אויסגעצוואָגענע האָבן זיך געפּאָרעט, ווי די געשטאָפּטע גענדז.

אַנטקעגנאיבער דער אויסגעקאַלכטער שטוב, אָפּגעטיילט מיט א פּאַ־

דער־הייזל און מיט שיפּע שטיגן אויף א בוידעמל ארויף, איז געשטאנען אויפגעפּראלט א טיר אין נאָך א שטוב אריין, א בלוי־געווייסטע, מיט צוויי טונקעלע בעלקעס אויפן פּולאָפּ.

דאָ האָבן זיך פאַרזאַמלט די מאַנסלייט מיטן חתן בראש, וואָס איז געקומען ערשט שפּעטער.

אויף די שויבן האָבן געקלעפּט צעפּלאַטשטע נעז מיט פאַרחידוש־טע אויגן. טויבע, א מידע, מיט האַלב־פאַרמאַכטע ברעמען, איז געזעסן אויף אַן אַלטער, דיינישער פּאָטער־שטול.

א נידעריקער ייד, א קיילעכדיקער מיט אַן אונטערגעשוירן בערדל, האָט מיט כעס געגרימפּלט אויפן באַס. אים האָט צוגעמרוטשעט אויף א לאַנגער טרומפּייט א הויכער, אָפּגעריסענער יונג מיט קורצע אַרבל. איי־בער זיי ביידע איז זיך פאַרגאַנגען מיט קלעמעניש אונטערן האַרץ א שוואַרצער בחור אויף א פידל.

די מיידן מיט די ווייבער זענען ביים טאַנצן געשוומען, אַזוי ווי קאַטשקעס. נאָכאַמאָל אריין אין ראָד, און אָבער אַמאָל ארויס פון ראָד. צענומען זיך, צעגאַנגען זיך, אַזוי ווי די ברוגזע אינדיקעס.

מיין מאַמע, א צערוישטע, מיט א פאַרוואָרפענעם לאָק אויפן שייטל, איז מיטגעשוואומען מיט די טאַנצנדיקע, מכבד געווען מיט באָקאַליעס און מיט טיי. געווונטשן די פרעמדע מיידן: מערטשעם ביי זיי אויף שמחות, די פרעמדע ווייבער — אויף בריתן און בר־מצוהס. איידל, אַזוי ווי מיין מאַמע האָט געקאָנט: מיט א פאַרצויגן מויל און מיט יענעם נגי־דישלעכן אָנשטעל, וואָס האָט געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אַמאָל האָט די מאַמע געהאַט אַן אייגן הויז מיט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

שפּעטער האָט די מאַמע „איינגעוואָרפן", און דער שוואַרצער בחור האָט אויפגעשפּילט א וואַרשעווער וואַלס.

די מאַמע האָט געטאַנצט מיט טויבען.

האָבן זיך די מיידן מיט די ווייבער אָפּגערוקט. פון דער אַנדערער שטוב זענען אריינגעקומען מאַנסלייט. די צעפּלאַטשטע נעז אויף די שויבן זענען געוואָרן געדיכטער. דאָס אַלץ, כדי צו זען, ווי אַזוי די מחותניתטע, שוין נישט קיין יונג מענטש, טאַנצט דאָס מיט דער כלה. און ס'איז טאַקע געווען, וואָס צו זען. מיט א פאַרבויגענעם קאָפּ אויף א זייט, מיט א פול זאַט פנים, יחסניש און גרויסשטאָטיש, האָט די מאַמע געפירט טויבען. זי האָט גרינג געשאָרט מיט די שפּיץ פיס, איבערגע־

וואָרפן זיך פון איין טאַקט אין אַנדערן אַריין — מיט אַ באַחנט, ווייבע־ריש קנייטשל. אָט האָט זי זיך פאַרנומען לינקס, דאָס זיידענע קלייד האָט זיך אָנגעבלאָזן. אַ בויג דעם קאָפּ אַהין, אַ בויג צוריק — נישט אַנדערש, נאָר די מאַמע הנדלט זיך און שפּיגלט זיך אין אַ שפּיגעלע.

טויבע איז אויך נישט אָפּגעשטאַנען. העכער ווי די מאַמע, מיטן לאַנגן, ווייסן שלעפּ, וואָס זי האָט געהאַלטן אויף איין האַנט, האָט זי זיך געלאָזט פירן און בייגן. זי האָט זיך צעיאָגט אויף די הויכע, אויסגע־הוילטע אָפּצאַסלעך. דאָס טונקעלע פּנים האָט שטיל געפלאַמט, דער קאָפּ איז געווען אַביסל פאַרוואָרפן, ס׳מויל האַלב געעפנט. נישט ס׳האָט גע־לאַכט און נישט ס׳האָט געוויינט נאָר גערופן האָט עס עמעצן.

נאָכן וואַלס האָט זיך דער שוואַרצער בחור מיט דער פידל פאַר־נויגט פאַר דער מאַמען. ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט שוין געשפּילט אין גרויסע שטעט, נאָר אַזוי טאַנצן, ווי די מחותניתטע — האָט ער נאָך נישט געזען.

עולם ווייבער האָבן געשנורעוועט די מיילער. מיט צעשמייכלטע, נישט־דרייסטע פּנימער האָבן זיי באַוווּנדערט די מאַמע:

— קיין עין־הרע. ביסט אַ מבין...

שפּעטער האָט מען טויבען צוזאַמען מיט דער דיינישער פּאָטער־שטול אַרויסגערוקט אינמיטן שטוב אַריין. די ווייבער מיט די מיידן האָבן זיך אַרומגעשטעלט. אַ קורץ יידל, וואָס האָט געהאַט מער באָרד, ווי פּנים, האָט מיט אַ הייזעריקלעכן ניגון אַ רוף געטון:

— קלעזמאָרים, אויפגעשפּילט זאָל ווערן!

האָט זיך צעברומט דער באַס און צעבלאָזן די טרומפּייט, און ס׳פּי־דעלע האָט זיך צעוויינט אויף אַ וואָלעכישן שטייגער. ער אַליין, דאָס קורצע יידל, האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ בענקל און פון דאָרט אַראָפּ גענומען באַזינגען די כלה.

מיט אַ פולן, ענגן האַלדז האָט דאָס קורצע יידל געזאָגט, אַז היינט איז אַ טאָג, וואָס איז געגליכן צו יום־כפור. היינט — האָט ער פאַר־קנייטשט מיט דער נאָז — איז דיין שענסטער און ביטערסטער טאָג, כלה. וואָרום היינט שטייסטו פאַרן מלכות־שמים, ווי אַ זעלנער שטייט, להבדיל, פאַר זיין קייסער. ווי אַזוי שטייט דאָס אַ זעלנער פאַר זיין קיי־סער? מיט גוטע מדות, מיט מעשים טובים און מיט גרויס פּורכטיקייט.

דעריבער — זאָגט ער — דאַרפסטו היינט תשובה טון און בעטן צום אויבערשטן, זאָלסט געפינען חן און לייטזעליקייט אין זיינע אויגן.

אינמיטן האָט זיך דאָס קורצע יידל פאַרקרעקט. זיין באוואקסן פנים איז אָנגעגאָסן געוואָרן מיט א דושנער רויטקייט. מען האָט געמוזט וואַרטן, ביז ער האָט אָפּגעאָטעמט, אָפּגעווישט דעם שוויים און ווייטער אָנגעהויבן:

— היינט — האָט ער געזאָגט — ביסטו, כלה, געגליכן צו א בוים, וואָס וואַקסט ערשט אַרויס פון דער ערד און טראָגט נאָך נישט קיין פירות. אָבער, אַז די זון הייבט אָן דערוואַרעמען די וואָרצלען פון בוים, נעמען אַרויסשפּראָצן בלעטלעך, קומט אַרויס ס׳בליעכטס און ערשט שפּעטער ווערט פון בליעכטס פּירות. אַזוי ביסטו אויך, כלה. היינט ביסטו נאָך גאָרנישט. א שטויבל. א פּלעווע. אָבער אַז גאָט ברוך־הוא'ס רצון וועט זיין — וועלן אָנהויבן שפּראָצן דיינע בלעטלעך און בליען דיינע פּירות.

טויבע האָט שטיל געציטערט מיט די אַקסלען. די מאַמע האָט געוויינט מיט א טיכל ביי די אויגן.

ביים חתן האָט דאָס קורצע יידל געמאַכט בקיצור. דער חתן אַליין, אין א טוכענער קאַפּאָטע, קלענער, ווי ער איז אַלע מאָל געווען, איז געזעסן אויבן־אָן מיטן פנים אין טישטוך אַריין. אַרום אים — יידן אין וואָכנדיקע מלבושים, שווערע, מיט פאַרוויקלטע, האַרטע בערד.

דאָס קורצע יידל האָט געמאַכט אַן „אל מלא רחמים" דעם חתנס מאַמע, דער צדיקת, געלויבט אין הימל אַריין דעם טאַטן זיינעם, דעם ראש־ישיבה.

— און כאָטש דו ביסט — האָט ער געזאָגט — נישט מער, ווי א שוסטער, ביסטו אָנגעלייגטער ביים רבש"ע, ווי דער גרעסטער גביר, וואָרום דער תנא ר׳ יוחנן איז אויך געווען א שוסטער. דעריבער, חתן, נעם דיר אַראָפּ אביישפּיל פון ר׳ יוחנן הסנדלר, וועט דיר ווויל און גוט זיין, ובא לציון גואל, אמן.

נאָר, אַז ס׳איז געקומען קודם החופּה און דער טאַטע מיינער האָט אַרויפגעלייגט זיינע גרויסע הענט אויף טויבעס קאָפּ, איז נישט געווען קיינער, וואָס זאָל בענטשן דאָס קליינע, איינגעדאַרטע שוסטערל.

אָן איינגעפאַלענער, א שמאָלער איז ער געשטאַנען אונטער די פיר דרענגלעך אין א פרעמדן פאַלטן, אַריבערגעוואָרפן איבערן קיטל. ער האָט געזאָגט דעם „הרי את" מיט א ניכטערן, אויסגעהונגערט קול. אין

גלאַז, וואָס מען האָט אים אונטערגעלייגט, האָט ער אַזוי גיך נישט אַריינ־געטראָפן. אויף זיין האַרט, פאַרדאַרט פּנים איז געלעגן אַ קרענקלעכע גרינקייט.

די קלעזמאָרים האָבן אויפגעשפּילט אַ מאַרש צום מזל־טוב. פון פאָדער־הייזל האָט אַריינגעטאַנצט די מאַמע מיינע מיט אַ גרויסער, ברוין־געפלאָכטענער חלה. זי האָט געהאָפּסט אין דער ברייט, געשאָקלט מיט דער חלה איבער אַלעמענס קעפּ, אַזוי ווי מיט אַ פּיצל קינד, ווען מען פאַרשפּילט עס טאַנצנדיק.

עולם האָט זיך צענומען. די מאַמע האָט אַצינד אויסגעזען גאָרנישט נגידיש און גאָרנישט יחסניש. אַ גוטע יידענע איז עס געווען, אָן אַ גויי־דערל. אַ צדקה־געבעריןֹ, וואָס איז געקומען משמח זיין אָרעמע חתן־כלה און קויפן זיך דערמיט אַ מצוה.

אַזוי האָט זי אויך געטאַנצט דאָס מצוה־טענצל מיט טויבען. אָנגע־נומען ס'ווייסע טיכל ביי איין עק, טויבע — ביים צווייטן. אַ בויג מיטן קאָפּ פאָרויס, און ווי אונטערגעטיקט זיך אין וואַסער, אַ דריי זיך אַרום איינער ביי דער אַנדערער, און צוריק אויסגעגלייכט די קעפּ, אַזוי ווי מען וואָלט שוין אַרויסגעקומען פון וואַסער. ס'האָט געהייסן, אַז זי טוט עס פון גאַנצן האַרץ, אַז נישט קיין שטיף־מאַמע איז זי געווען טויבען, נאָר טאַקע אַן אייגענע מאַמע.

גאָר אַנדערש האָט דער טאַטע געטאַנצט ס'מצוה־טענצל מיט זיין שיינער טאָכטער טויבע. ער האָט נישט געקוקט אויף איר. ער האָט נישט געטיקט דעם קאָפּ, נאָר געבויגענערהייט האָט ער אָנגענומען ס'טיכל ביים עק. מיט שווערע טריט, פּאַמעלעכע און אויסגעהאַרעוועטע, האָט ער זיך עטלעכע מאָל אַרומגעדרייט. נישט זיכער געשאַרט מיט די פיס, געווען אין פאַרלעגנהייט. און מיר האָבט זיך, אַז ווען דער טאַטע שעמט זיך נישט, וואָלט ער, מן־הסתם, געזאָגט: טויבע, טאָכטער, אפשר האָב איך דיך אַמאָל מצער געווען, טאָ זיי מיר מוחל. כ'בין דאָך אַ טאַטע. כ'האָב געוואָלט דיין גוטס. נישט מער, דו אַליין האָסט דיך פאַרזינדיקט.

און האָט ער עס נישט געזאָגט, האָט ס'פידעלע געזאָגט פאַר זיינעטוועגן. אַז ס'איז גאָרנישט צו פאַרשטיין, ווי אַזוי דער קלעזמער־יונג האָט עס אַרויסגענומען פון טאַטנס מויל און פון מיין האַרץ.

טויבע האָט געוויינט. אויפן ווייסן חופּה־קלייד האָבן זיך צעשמירט גרויסע פייכטע פלעקן. אפשר האָט זי אויך געהערט די רייד פון קלעז־

מער־יונגס פידעלע און אפשר האט זי דערשפירט עפעס נישט גוטס?

ס'האט שוין געטאגט אינדרויסן, א דינע בלויקייט האט זיך געלייגט אויף די שויבן. די מיידן מיט די ווייבער זענען געזעסן שווערע און הויך גענגעצט. מען האט שוין געהאט גערופן דרשה־געשאנק, עולם האט גע־האלטן אינמיטן בענטשן — איז פלוצלינג געווארן א רעש — דער חתן איז, לא־עלינו, אוועקגעפאלן.

די מאמע, אן אפגעשטאנענע, האט זיך די ערשטע אויפגעכאפט פון בענקל. הויבנדיק דאס זיידענע קלייד, איז זי געלאפן אין דער מאנסביל־שער שטוב אריין. נאך איר האבן זיך א שטופ געטון, ווי שעפסן, די מיידן מיט די ווייבער. ס'איז געווארן ענג איןביידע אויפגעפראלטע טירן. מען האט געשריגן איבער די קעפ אריבער:

— וואסער! אפשר א פעלדשער? זאל מען לויפן נאכן פעלדשער!

נאר קיינער איז נישט געלאפן. קיין וואסער האט אויך קיינער נישט געברענגט. מען האט נאר גערעדט, אז ביים טיש האט דער חתן געוויכערט א סך פאפיראסן. די, וואס זענען געזעסן נאענט, האבן געזען, ווי ער ווערט גרין, אויסטערליש גרין.

— אן אנדערער, זאג, וואס ס'איז דיר? ניין, זיצט ער. און איידער וואס־ווען, לאזט ער ארויס דעם פאפיראס פון מויל, גיט זיך א גליטש אראפ פון בענקל און פאלט אויף דער פאדלאגע מיטן פנים ארויף.

עמעצער האט אים גענומען שרייען אין גרין־טויטן פנים אריין. א ייד, אין א געהאקטער קאפאטע, האט אים געקוועטשט ביי די שלייפן, געפרוווט אים אויפרייסן ס'מויל, אבער ס'האט קיין שום פעולה נישט געהאט.

אז ס'איז געווען גאר אן אנדער מין אוועקפאלן. ער האט געצי־טערט מיט ביידע אויפגעשטעלטע קניען, צעלייגט די הענט ווי אויף א צלם, געדרייט הין און צוריק מיטן קאפ, און אויפן מויל האט געקאכט און געבלעזלט זיך א ווייסע שוים.

— ניטע — האט א ייד אנגעכאפט א פרעמדע האנט, וואס איז געקומען צו לויפן מיט וואסער — עטס זעט דען נישט, אז ס'איז די שווערע קרענק? לייגטס אים אונטער א שליסל צוקאפנס.

דעם שליסל האט אונטערגעלייגט דער טאטע. ער איז געשטאנען איבער זיין איידעם אן איבערגעבויגענער, אזוי ווי ער וואלט געוואלט יענעם בעטן מחילה. מיר האט זיך געדאכט, אז פון היינט אן וועט שוין

דער טאַטע קיינמאָל נישט קאָנען אויפהייבן דעם קאָפּ און קוקן גלייך אַ מענטש אין פּנים אַריין.

דער מאַמעס אַקסלען האָבן זיך אויך אַראָפּגעזעצט. זי האָט זיך אַרויסגעשאַרט אין דרויסן. אויף דער שוועל איז געשטאַנען אַ בלויער טאָג. פון דער ווייס־געקאַלכטער שטוב, וווּ מען האָט אַ גאַנצע נאַכט גע־טאַנצט, איז אַצינד געגאַנגען טויבעס קלאָגנדיק געוויין. זי האָט אַראָפּ־געריסן פון זיך דעם וועלאָן, גענומען דעם שיינעם, שוואַרצן קאָפּ אירן אין ביידע הענט אַריין, און אַזוי אַרום האָט זי זיך געוויגט אין דער ברייט.

— וואָס האָט עטס געוואָלט פון מיר? — האָט זי געגרופן צום טאַטן, צו דער מאַמען, צו אַלעמען, צו אַלעמען — פאַרוואָס קומט מיר אַזאַ פאַרשע־מונג? אַ חולה־נופל פאַר אַ מאַן? פאַר אַ דינסט וועל איך מיך שטעלן. פאַדלאָגעס וועל איך וואַשן, און מיט אים וויינען — וועל איך נישט גיין...

פאַר אַ דינסט האָט זיך טויבע נישט געשטעלט. ווייניק האָט זי שוין געוואַשן פרעמדע פאַדלאָגעס? ווייניק האָט זי געקאָכט און געבאַקן פאַר איידעלע, חסידישע יידן מיט העלפאַנט־ביין שטעקעלעך? איז זי גע־בליבן אין שטעטל.

וואָלף, דער מאַן אירער, איז אַוועקגעפאַלן פון צייט צו צייט. טוי־בע האָט אים געלייגט שליסלען צוקאָפּנס, געבערענגט אויף דער וועלט איין יונג מיט אַ גרויסן, בלאָנדן קאָפּ און נאָך אַ יונג אַ שוואַרצן. דער־נאָך האָט טויבע געהאַט אַ טאָכטער מיט אויגן, וואָס בייטאָג זענען זיי געווען בלוי און ביינאַכט גרין. דאָס זענען געווען טויבעס אויגן, וואָס האָבן פאַרלוירן די קאָלירן דורך דער צייט, ווען זי האָט געלייגט שליסלען איר מאַן צוקאָפּנס.

קאַפּיטל זעקס און צוואַנציק

נאָך טויבעס חתונה האָט מען אַראָפּגענומען דעם צווייטן היי־שניט. די זון איז שוין אונטערגעגאַנגען נאָך האַלבן טאָג, געל און קאַלט. פון דער ערד האָבן געצויגן פייכטע, פאַרפוילטע ריחות. די שפּייבלערס מיט

די סטאָדאָלעס האָבן זיך געבראָכן פון דער אַראָפּגענומענער תבואה. וואָס איז אַצינד געבליבן אונדז צו טון אין „לעניוועץ"?

האָט מען איינגעפּאַקט ס׳ביסל בעטגעוואַנט, מיט די טעפּ, מיט די שיסלען, און — אָפּגעברענטע, אויסגערוטע — איז מען צוריק געפאָרן אין שטאָט אַריין.

אויפן וועג האָבן שוין פּויערים געהאַלטן אין איבערוואַרפן די ערד אויפן אַנדערן יאָר אַרויס. נאָכן אַקער־אייזן זענען קופּעסווייז נאָכגע־לאָפן שוואַרצע במאַרעס קראָען. ס׳האָט געשמעקט מיט אויסגעשטאַנענע עפּל, מיט איינגעזאַצט קרויט און מיט וואַרעמען קלייען.

לאָזער דער לאַנגער האָט צוריקוועגס אויך אָפּגעשטעלט אונדזער פערד־און־וועגעלע, אָפּגעגעבן דעם טאַטן מזל־טוב, אויסגעפרעגט זיך, ווי ס׳איז דערגאַנגען דער זומער, צי ס׳וועט בלייבן ריווח. אין איין וועגס האָט ער אָנגעזאָגט, אַז טאַמער וועט לייבקע צוריקקומען פון „פאָניע" — זאָל מען אים למען־השם געבן צו וויסן.

לאָזערס טאָכטער, שרה, וואָס האָט איבערן זומער געקריגן אַ קלאָר, געסקלאַרעוועט פּנים און געגומען אויף זיך ברייטע באַקעס, האָט אונדז דערלאַנגט שיסעלעך קנאָבל־באָרשט מיט צוגעריישטע קאַרטאָפל, שטיקער פעטע שפּאָנדרע, מכבד געווען אונדז מיט ווישניאַק, וואָס זי אַליין האָט איינגעלייגט.

נאָכן כיבוד, אַז מיר זענען שוין געזעסן צוריק אויפן וועגעלע, האָט זיך די מאַמע אָנגערופן, אַז די מויד דאָרט, אין קרעטשמע, דאַרף זיין אַ בריה און אַ באַלעבאָסטע און, אַז דער לאָזער מוז האָבן אַ גרויסן טייסטער מיט געלט, און אויב לייבקע וועט צוריקקומען פון „פאָניע" — דאַרף מען אפשר אַ שמועס טון מיט אים...

דער טאַטע האָט זיך נישט אָנגערופן. ער האָט אויסגעזען צו זיין טרויעריק. מיר אַליין איז אויך נישט גוט געווען אויפן האַרץ. אויפן וועגעלע האָט געפּעלט טויבע. כ׳האָב נאָך אַלץ געזען דעם מאַן אירן ליגן אויף דער פּאָדלאָגע מיט שוים אויף די ליפּן. דאָס פערדל אונדזערס האָט זיך נישט־ניחאדיק געשלעפּט. פון די טאָפּאָליעס האָבן אַראָפּגעשריגן וואָראָנעס. אונטערן בריקל האָט מען שוין נישט געפּאָיעט דאָס פערדל. אפילו דאָ האָט מען געשפּירט, אַז עס רוקן זיך אָן די „ימים־נוראימדיקע טעג" מיט זייער גאַנצער מרה־שחורה און פּחד.

אין שטאָט האָבן שוין ייִדן טאַקע אויסגעזען צעטראָגן. אויף זייערע

פנימער איז שוין געלעגן די נישט־אויסגעשלאָפנקייט פון די סליחות־נעכט, די פאַרדאַגהטקייט פון די עשרת ימי תשובה.

כ'האָב זיי נישט ליב, די דאָזיקע טעג. ס'קומט אַ צייט, ווען דער טאַטע וועט מיך אויפרייסן אינמיטן שלאָף און שלעפּן מיך אין פינצ־טערן שול־געסל אריין צו סליחות. כ'וועל כסדר הערן מאַשקע חזנס געשפּאָלטן קול. אין שטוב וועט מען ארומגיין פאַרזאָרגט. כ'וועל מוזן לויפן אינדערפרי דאַווענען אין בית־מדרש אריין, הערן דאָס וואָכנדיקע, קאַלטע שופר־בלאָזן, וואָס דערמאָנט מיך תמיד אין טויט.

וואָס וואָלט דאָס עמעצן געאַרט, טראַכט איך מיר, ווען ס'קאָן זיין זומער אַ גאַנץ יאָר. וואָלט דען נישט שענער געווען, מען זאָל זאָגן סלי־חות, ווען אויף די פעלדער שטייט נאָך די תבואה? און וואָלט דען דעם רבש"ע נישט ליבער געווען, אז דאַווענען פאַרן עמוד זאָל אַ יונגער חזן מיט אַ באַטעמטן קול, נישט מאַשקע גאַרקיבער, וואָס קרעכצט, אזוי ווי פון אַ טעמפּער זעג ארויס? און גלאַט — פאַרוואָס האָבן זיך יידן אויס־געקליבן אַזעלכע טרויעריקע ימים־טובים, אַזעלכע שוואַרצע?

אָט זענען מיר שוין פאַרפאָרן אין אונדזער גרויסן הויף אריין.

יאַרמע בעל־עגלה מיטן אָמניבוס האָט געמוזט זיין אין וואַרשע. ס'איז קיינער נישט ארויסגעקומען אונדז באַגעגענען.

דער סאָד איז געשטאַנען אַ פּייכטער. אז מען האָט געעפנט די שטוב, האָט אַ שלאָג געטון אַ ריח פון מייז און פון שפּינוועבס. פון אַלע ווינק־לען האָבן זיך אַ לאָז געטון ווערים, שוואַרצע, געלע, אויסגעפּאַשעטע פון גאָרנישט.

די מאַמע, צוזאַמען מיט אַ געדונגענער גויע, איז ארומגעגאַנגען מיט פאַרשאַרצטע עלנבויגנס, מיט פלעדערווישן, מיט שטשערקעס — מען האָט געראַמט און געוואַשן אויף יום־טוב.

איך האָב מיך ארומגעדרייט ליידיק. אין חדר אריין איז מען שוין פאַר די ימים־נוראים נישט געגאַנגען. און ס'אַנדערע — סימע־יוסף, דער רבי מיינער, איז דאָ געשטאָרבן, ווען מיר זענען געזעסן אין „לעניווע".

יאַרמע בעל־עגלהס ווייב האָט דערציילט, אז נאָך דער לויה פון סימע־יוספן איז נאָכגעגאַנגען דער רב און ר' אהרן מורה־הוראה. מען האָט גאָרנישט געוווסט, וואָס פאַר אַן ערלעכער ייד דער סימע־יוסף איז געווען. מען האָט אים געפירט צו דער שול. דער רב אַליין האָט אים מספּיד געווען. די געוויינען מיט די געשרייען זענען געגאַנגען עד לב

השמים. בלויז די תלמידים זיינע, די נאַרישע, לאַבוזעוואַטע ייִנגלעך, האָבן נישט געוויינט.

איך וואָלט, מן־הסתם, אויך נישט געוויינט. וואָרום סימע־יוסף, דער ערלעכער ייִד, האָט ביים לעבן געהאַט אַ טבע צו קנייפּן די ייִנגלעך אין ווייכן פליש אַריין פון געזעס. ער האָט געהאַט אַ טבע, דער ערלעכער ייִד, אין אַ מיטן מיטוואָך אַרויסצוטרייבן אונדז אַלע פון חדר מיט אַ פּאַטשיילע, אַזוי ווי מען טרייבט אַרויס הינער, און אַליין פּאַרקייטלען די טיר. וועלוועלע „גוי", אַ ייִנגל, וואָס האָט שוין געהאַט געגעסן חזיר, האָט געזאָגט, אַז דער רבי טרייבט אונדז אַרויס דערפאַר, ווייל ער לייגט זיך מיט דער רביצין אין בעט אַריין. ער, וועלוועלע, האָט עס אַליין געזען. און נאָך אַ טבע האָט ער געהאַט, דער רבי סימע־יוסף צוצונעמען ביי די ייִנגלעך ס'עסן, באַרגן ביי זיי געלט און נישט אָפּגעבן.

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, איז שוין סימע־יוסף אויפן עולם האמת. כבוד האָט מען אים באַדאַרפט אָפּגעבן, ער איז דאָך פאָרט געווען אַ ייִד אַן אביון.

איך ווייס נאָך נישט, אין וועלכן חדר אַריין מען וועט מיך אָנדינגען. איך אַליין וואָלט געוואָלט צו פּאָמעראַנצן אין „שקאָלע". אָבער דאָרט לערנען בלויז גבירישע ייִנגלעך. מענדל דער מומע נעמיס לערנט אויך דאָרטן.

דערווייל טו איך גאָרנישט. יאַנקל איז נישטאָ. מען רעדט גאָר נישט פון יאַנקלען. יאַרמע בעל־עגלהס ווייב דרייט זיך אַרום מיט אַן אויפגעבלאָזענעם בויך.

— זי מוז טראָגן — זאָגט די מאַמע און וואונדערט זיך — אין די יאָרן, ביסט אַ מבין?

דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב גייט אויך פאַררימן. זי האָט אַ פול פּנים מיט געלע פלעקן. די מאַמע קוקט נישט אויף איר. די רוסישע גויע דרייט אויך אַוועק דעם קאָפּ. זי רעדט נישט מיטן גאַנצן הויף, דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב. דער מאַן אירער גייט מיט ברייטע שפּרייזן, ער קלינגט מיט דער שווערד און ענטפערט נישט אויף קיין „גוט־מאָרגן".

און איך וואָלט אים דווקא געוואָלט פרעגן, וואָס עס הערט זיך דאָרט אין קרימינאַל, וואָס מאַכן דאָרט שטשעפּקע דער מערדער און שערמאַנדל דער רוצח. האָט מען זיי שוין אַוועקגעשיקט קיין סיביר? איך

וואָלט אויך געוואָלט רעדן מיט סטאַרשי סטראַזשניקס שיקסל, מיט יאַנינקען. זי איז אויסגעוואַקסן איבערן זומער. די אויגן אירע זענען געוואָרן טונקל־בלוי. זי גייט פאַרפלאָכטן אין די לאַנגע, פלאַקסענע האָר אַריין אַ בלויע, זיידענע סטענגע.

ס'איז אָבער גאָרנישט צוצושטיין אַצינד צו יאַנינקען. זי טראָגט אַ גראַנאַט־קליידל מיט אַ שוואַרץ פאַרטיכל. יאַרמע בעל־עגלהס ווייב זאָגט, אַז יאַנינקע גייט שוין אין דער מיידלשער גימנאַזיע אַריין. זי איז אַ סטודענטל געוואָרן.

איך פיל, אַז איך וועל שוין צו יאַנינקען קיינמאָל נישט צוקומען. וואָס וועל איך רעדן אַצינד מיט איר? ווי וועל איך מיך געפינען, אַז מער, ווי אַביסל חומש מיט רש״י, קען איך נישט. אין „לעניווע״ האָב איך שוין באַלד דאָס אויך פאַרגעסן, נאָך גוט, וואָס עס גייט צו יום־טוב. אין די יום־טובדיקע טעג קלערט מען נישט פון קיין תכלית.

***

לכבוד יום־טוב איז אין שטוב ליכטיק געוואָרן. די מאַמע האָט געקויפט וויינטרויבן, האָניק, גרויסע געפלאָכטענע חלות, אַזוי ווי פייגל.

אין אַ שיסל וואַסער פּאַטשט אַרום אַ לעבעדיקער קאַרפּ. מען שפּירט אַ ריח פון אויסגעזאָטענער הון. ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס היי־יאָר ראש־השנה איז צו אונדז קיינער נישט געקומען. נישט פון וואַרשע און נישט פון לאָדזש. אפילו טויבע איז שוין אויך נישטאָ.

איז טאַקע ביי דער גאַנצער אויפגערוימטקייט און ביי דער גאַנצער באַטעמטקייט פון די מאכלים טרויעריק אין אונדזער שטוב. ביים טיש זיצן מיר נישט מער, ווי דריי. מען עסט שווייגנדיקערהייט. מען קוקט אין די קלאָר־געוואַשענע פענצטער אַריין, אַזוי ווי מען וואָלט פון דאָרטן עמעצן אויסגעקוקט.

איך טרייסט מיך דערמיט, וואָס אין „לעניווע״ מוז אַצינד זיין נאָך טרויעריקער. די פעלדער — שוין לאַנג אָפּגעשניטן. דער וואַלד — שוואַרץ, נאַס. אין שטוב דאָרט ברענט אַ נאַפט־לעמפּל, אָדער אַ חלבן ליכטל. און ווי עס זאָל נישט זיין, איז דאָך ביי אונדז ליכטיק. פון טיש שמעקן אַראָפּ די וויינטרויבן מיטן האָניג. און אַז מען וויל, איז גאָר־נישט אַזוי טרויעריק.

אָט האָט דער טאַטע אין אַנדערן טאָג יום־טוב מיטגעבראַכט פון בית־מדרש אַן אורח. אַ יונג זעלנערל פון ראָסיי, מיט שוואַרצע וואָנסעלעך, מיט רויטע, אויסגעקנייפּטע בעקלעך. ווען נישט דאָס, וואָס דער קאָפּ זיינער איז געווען נידעריק אָפּגעשוירן, אַזוי ווי ביי אַ גנב, וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז ס'איז מיין פאַרשטאָרבענער ברודער משה.

ער האָט גערעדט טיף ליטוויש, דאָס זעלנערל, מיט אַ סך געדרייטע רישן. עס האָט אים אָפּטמאָל פאַרפעלט אַ ליטוויש וואָרט, האָט ער זיך אַרויסגעהאָלפן מיט אַ רוסיש.

— דאַ — האָט ער געזאָגט — טאַק טאָטשנאָ, באַריניאַ.

און די „באַריניאַ", ס'הייסט די מאַמע, האָט גערן מיט אים איינגעטענהט. זי האָט אים אויסגעפרעגט, פונוואַנען ער איז און וואָס זיין טון איז און ווי לאַנג ער האָט נאָך צו דינען. דערביי האָט זיך דאָס גוידערל אירס נגידישלעך־אויפגעבלאָזן געקנייטשט.

דאָס זעלנערל האָט דערציילט, אַז אַליין שטאַמט ער פון קיעוו, אַז זיין טאַטע איז דאָרטן „פּערוואַי גילדי קופּיעץ", אַז אַ שוועסטער האָט ער אַ „זובנאָי וורטש" און אַז איין ברודער, דער עלטערער פון אים, איז אַן אַפּטעקאַר.

— אַ וואָס? — האָט דער טאַטע פאַרקנייטשט ס'גאַנצע פּנים.

— אַן אַפּטעקאַר.

— וואָס איז עס אַזעלכעס?

— אַפּטעקאַר — גיט דאָס זעלנערל צו פאַרשטיין — נו, אַזעלכער, וואָס מאַכט „לעקאַרסטוועס".

— אפשר מיינט איר אַן אַפּטייקער? — האָט זיך די מאַמע אַריינגעמישט.

— דאַ, דאַ, באַריניאַ, אַפּטעקאַר.

— קען אַ ייִד אין ראָסיי זיין אַן אַפּטייקער.

— קאָניעטשנאָ.

— הער אַ מעשה — חידושט זיך דער טאַטע — גיי, ווייס. ביי אונדז אין פּוילן איז עס גאַרנישט געמאָלט.

— אפילו אין וואַרשע — זאָגט די מאַמע — איז אויך נישטאָ קיין ייִד קיין אַפּטייקער.

— ניעאָוזשעלי? — פאַרציט דאָס זעלנערל די שוואַרצע וואָנסעלעך.

— דא, דא — ענטפערט שוין די מאַמע אויך אויף רוסיש און דער־צײלט, אַז זי אַליין האָט אַ שטיקל שייכות מיט אַפּטייקערס מחמת איר זעליקער מאַן איז געווען סטאַרשי פעלדשער. און אַן עלטערן זון האָט זי, לערנט ער זיך אויך זיין פעלדשער.

דער טאַטע קוקט אַריין אין זעלנערל מיט איינגעהערטע אויגן, דאָס זעלנערל רעדט נאָך אַ סך פון זיין שטאָט, פון אַ גאַס וואָס הייסט קרעש־טשאַטיק. ער דערציילט, אַז יידן טאָרן נישט וווינען אין קיעוו, אַז זיי מוזן האָבן „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ", אַז עס קאָסט ממון מיט דמים, מען זאָל מעגן וווינען. און דער טאַטע קוקט אים אַזוי אין מויל אַריין, קוקט פאַרטון, ביז ער רייסט אינמיטן איבער:

— קאַטערינאָסלאַוו איז עפּעס ווייט פון קיעוו?

— ווייט, אוודאי ווייט.

— אַזוי — בלייבט דער טאַטע צוריקגעזעצט — כ'האָב געמיינט, אַז ס'איז נישט ווייט.

— צו וואָס דאַרפט איר עס וויסן?

— כ'האָב דאָרט אַ זון, אין קאַטערינאָסלאַוו.

— אין סלוזשבע?

— יאָ. ביי „פּאַניע".

— שוין לאַנג?

— ער האָט שוין באַדאַרפט אַהיימקומען.

— ווען?

— לויט מיין חשבון האָט ער שוין דאָ באַדאַרפט זיין.

— ער וועט, מן הסתם, קומען נאָך יום־טוב. „פּאַניע" לאָזט אָפּ ערשט אין אָקטיאַבער.

— טאַק טאַטשנאָ.

— חשון־צייט צו רעכענען.

***

„פּאַניע" האָט אָבער אָפּגעלאָזט דעם טאַטנס זון פריער. ער האָט אויסגערעכנט, „פּאַניע", אַז לייבקע זאָל אַהיימקומען גראַד אין ערב יום כפור.

ס'איז געווען נאָך מנחה. אויפן טיש, אין אַ מערזשער מיט זאַמד,

איז געשטאַנען אַ לאַנג, אויסגעדאַרט ליפּט. אויף די אויבערשטע שויבן האָט זיך אַרויפגעצויגן אַ קילער, בלויער שאָטן. מען האָט געגעסן יויך מיט לאָקשן, אויסגעזאָטענע הון און צעקאָכטע עפּל.

דער טאַטע איז נישט מער ווי טועם פון יעדן מאכל.

— וואָס קנאַפּער מען עסט — זאָגט ער — לייכטער קומט אָן דער תענית.

די מאַמע האָט שוין אָפּגעשפּילעוועט דאָס ווייסע זשאַבאָטל אויף דער שוואַרץ־טאַפטענער בלוזקע. איך העלף איר צו אַראָפּרוימען פון טיש. דאָס לאַנגע, טויטע ליכט ברענט מיט אַ געל פלעמל אין שפּיגל אַריין. דאָרט, אין שפּיגל, איז דאָס ליכט ווייסער, און דער גאַנצער שפּיגל איז געל.

דער טאַטע זוכט דאָס ימים־נוראימדיקע קאַפּל, דאָס באַנייטע מיט זילבערנע פּעדים, וואָס זענען שוין דורך דער צייט געל געוואָרן.

— גיי, ריכט זיך, אַז אין יענער מינוט וועט זיך עפענען די טיר און ס'וועט אַריינקומען אַ פרעמדער מענטש מיט אַ וואַליזקעלע, אין אַ שוואַרצן, קורצן פּאַלטן מיט אַ שוואַרצן, האַרטן קאַפּעלוש.

ס'האָט אויסגעזען צו זיין אַ דאָקטאָר.

אין פלוג דאַכט זיך מיר אויס, אַז דער שוואַרצער, קורצער פּאַלטן הענגט אויף אים, אַזוי ווי ער וואָלט נישט געווען זיינער. דער קאַפּעלוש פּאַסט אים אויך נישט צום פּנים.

דער טאַטע זוכט נאָך אַלץ דאָס קאַפּל. דער פרעמדער שטעלט אוועק פּאַמעלעך דאָס וואַליזקעלע, קוקט אַזוי אויפן טאַטן, ווי ער פּאָרעט זיך פאַרטראַגן, און רופט זיך אָן מיט אַ שמייכל אויף די שפּיציק־פאַרשוי־רענע וואָנסעלעך:

— גוט יום־טוב!

דער טאַטע האָט געמאַכט אַ טריט הינטער זיך. ער האָט אויסגע־זען, ווי דערשראָקן. זיין קול האָט זיך אויך דערשראָקן. מיט אַ האַלב־דערשטיקט קרעכצל האָט ער ראַפּטום אַ זאָג געטון:

— לייבקע?

— איך, טאַטע — האָט לייבקע געמאַכט אַ דרייסטן טריט אין שטוב אַריין.

דער טאַטע האָט געוואָלט נאָך עפּעס זאָגן, נאָר צי ס'האָט אים

פארפעלט אָטעם, צי וואָס — ער האָט מער נישט, ווי אַ וויש געטון מיט דער האַנט איבערן שטערן, און נאָך אַמאָל ארויסגעקרעכצט:

— לייבקע?

די מאַמע האָט זיך, זעט אויס, אויך נישט צוגעגלויבט. זי איז געשטאַנען אַ גאַנצע צייט פרעמד און פארחידושט. נאָר, אַז זי האָט געהערט דעם טאַטן איבערחזרן צוויי מאָל זיין זונס נאָמען, האָט זי אָפּ־געענטפערט, ווי מיט אַ ווידער־קול:

— לייבקע? ס׳קאָצל קומט. זע נאָר, אַ גאַסט!

פון מיר האָט זיך, אָן מיין ווילן און אָן מיין ווילן, אויך ארויס־געריסן:

— לייבקע!

די גאַנצע שטוב איז פול געוואָרן מיט לייבקען.

דעם טאַטנס גרויסע באָרד האָט זיך פארקנוילט אין לייבקעס פאַר־שפּיצטע וואָנסעס אריין.

— ביסט אַ מבין? — האָט דאָס קול זיינס געציטערט — אַזוי אומגעריכט. און וואָס מאַכסטו? ווייז נאָר, ווי זעסטו עפּעס אויס?

די מאַמע איז געשטאַנען אָפּגערוקט. זי האָט געוואַרט דער טאַטע זאָל אָפּלאָזן דעם זון זיינעם, זי זאָל זיך אויך קענען מיט אים פרייען.

איך האָב אויך נישט געוווסט, וואָס כ׳האָב צו טון, צי זאָל איך צוגיין צו לייבקען, צי זאָל איך אים ארומנעמען, קושן זיך מיט אים. אָבער לייבקע אַליין האָט זיך אין אונדז דערמאָנט.

— מומע! — האָט ער שווער ארויסגערעדט די מם — וואָס מאַכט עפּעס די מומע?

— אַ דאַנק פאַרן פרעגן. און דו?

ער האָט אַ קוש געטון דער מאַמען אין דער האַנט אריין. מיך האָט ער ארומגענומען, ווי גרויס איך בין געווען. ער האָט מיך געקושט גלייך אין מויל אריין און איבערגעלאָזט מיר אונטער דער נאָז אַ ריח פון טיטון.

— מענדל! קיין עין־הרע, אויסגעוואַקסן. זע נאָר, זאָלסט אַזוי גע־זונט זיין — אַ גאַנצער חתן־בחור.

מיר איז וואַרעם געוואָרן אין לייבקעס גרויסע הענט. כ׳האָב אים דערפילט, דעם ברודער. אַ סך מער, ווי יונהן, ווען ער איז אַמאָל אהיימ־געקומען צו אונדז אויף פסח.

— ביסט דאָך, מן־הסתם, הונגעריק — האָט זיך די מאַמע ערשט אצינד דערמאַנט — נאַ, זעץ דיך. עס עפּעס, ס'איז דאָך פּאַר כּל־נדרי.

— זאָל זיך די מומע נישט מטריח זיין. כ'האָב שוין געגעסן.

— ווו האָסטו דאָס געגעסן? ביסט דאָך נאַר־וואָס געקומען?

— כ'בין שוין דאָ אַ פּאָר שעה. כ'בין צוערשט פאַרפאָרן אין אַן אכסניה. אָרומגעוואַשן זיך, אָפּגעגעסן און אַהערגעקומען אַ גרייטער.

— אין אַן אכסניה גאָר? האָסט נישט קיין היים, צי וואָס?

— ס'מאַכט נישט, מומע. אַזוי איז גלייכער.

— ווילסט דיך, מן־הסתם, איבערטון? — האָט דער טאַטע געפרעגט — טאָ אייל זיך צו. ס'ווערט שפּעט.

— ניין, כ'דאַרף מיך נישט איבערטון.

— וועסט אַזוי גיין צו כּל־נדרי?

— פאַרוואָס נישט? ס'איז דען מיאוס אַזוי?

דעם טאַטן, זעט אויס, איז עס געווען איבער דער טבע. ווען לייבקע איז אַוועק צו „פּאַניע", איז ער נאָך געגאַנגען אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע מיט אַ יידיש היטל. אצינד איז ער געקומען אַ שוואַרצער, אַ האַרטער, אַ דייטש אַ גאַנצער. ווי אַזוי וועט זיך דאָס דער טאַטע מיט אים ווייזן אין בית־מדרש?

פונדעסטוועגן איז ער געגאַנגען מיט זיין זון איבער דער גאַס אַקסל ביי אַקסל. איך האָב מיך אויך געשאַרט נאָענט ביי לייבקעס שוואַרצן פּאָלטן. ער איז דאָך עפּעס געקומען פון קאַטערינאָסלאַוו. אדרבא, זאָל מען זען, ווי אַזוי מיין ברודער זעט אויס.

דער טאַטע האָט זיך אַלע ווייַלע אָפּגעשטעלט, דאָ מיט דעם. דאָ מיט יענעם, געווונטשן אַ גמר חתימה טובה און אָנגעוויזן אויף לייבקען.

— מיין זון, לייבקע. געקומען פון „פּאַניע".

— אַזוי. ליב דיר דיין גאַסט. און וואָס הערט זיך דאָרט? וואָס מאַכט מען?

מען גיט לייבקען אָפּ „שלום־עליכם", מען קוקט אים אין פּנים אריין. מען קוקט אים נאָך. אונדז אַלע קוקט מען נאָך.

אפילו אין בית־מדרש, וואָס איז שוין פול מיטן אויג, דערזעט מען אויך לייבקען. צווישן אַזוי פיל קיטלען און טליתים איז ער דאָ דער איינציקער אין זיין האַרטן, שוואַרצן קאַפּעלוש.

ס'קאָן זיין, אַז ס'איז אפשר נישט גלייך געווען, וואָס לייבקע איז

געקומען אין בית־מדרש אריין אזוי דייטשיש אנגעטון. ער האט באַ־דאַרפט גיין אין שול אריין. דאָרטן זענען דאָ אַ סך אַזעלכע האַרטע קאַפּעלושן.

נאָר צי האָט זיך דער טאַטע געקאָנט אָפּזאָגן פון גרויסן נחת — נישט צו ווייזן זיך מיט זיין איינציקן זון פון ערשטן ווייב, וואָס איז די אותו רגע געקומען פון קאַטערינאָסלאַוו?

דאָס שטילע, צעקרעכצטע קול פון ר׳ אהרן מורה־הוראה האָט גאָר־נישט פאַרלוירן פון זיין צעבראָכנקייט און פחד, ווען מ׳האָט מיט גרויס ציטערניש און אימה געזאָגט:

— על דעת המקום ועל דעת הקהל...

לייבקעס האַרטער, שוואַרצער קאַפּעלוש האָט מיט גאָרנישט גע־שטערט מאָשקע חזן טועה צו זיין זיך אין די „יעלהם" און פאַרפאָרן אויף אַ זייטיקן וועג.

לייבקע האָט געשמייכלט אין די וואָנסעלעך אריין, ער האָט גע־זאָגט, אַז דאָרט, אין קאַטערינאָסלאַוו, אין דער סינאַגאָגע, קאָן גאָר אַזעל־כעס נישט געמאָלט זיין.

— ניעוואָזמאָזשנאָ — האָט ער געזאָגט — דאָרט איז אַזוי ווי אויף סלוזשבע. מען טאָר נישט כאַפּן און מען טאָר זיך נישט איילן. מען מוז הערן דעם סטאַרשי פעלדפעבל — דעם קאַמערטאָן.

— אַהאַ — זאָגט לייבקע — ס׳איז דאָרט „סאָוסיעם דרוגאָי מאָ־לעבען אי סאָוסיעם דרוגאַיאַ זשיזן".

ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אריין האָט אונדז לייבקע דערציילט, ווי אַזוי ס׳איז דאָרט דאָס אַנדערע לעבן.

דער טאַטע, אין לאַנגן טלית־קטן, איז געזעסן אויפן קאַנט פון בעט און געעסקט זיך מיט זיין קראַנקן פוס. די מאַמע, אין אַ ווייס נאַכט־קופּקעלע מיט אַ פּריזע חינטערן האַלדז — אויפן אַנדערן בעט, איך נעבן לייבקען — האָבן מיר אַלע געהערט, אַז אין קאַטערינאָסלאַוו זענען דאָ אַ סך „באַרינס" מיט „באַריניעס". יידן זענען אויך „באַרינס". זיי טראָגן דאָרט גרויסע פעלצן מיט שמוישענע שטריימלען. שבת האַלטן יידן אָפּן די געוועלבער און דאַווענען דאַוונט מען נאָר אין די ימים־טובים.

— און דו האָסט אויך נישט געדאַוונט? — האָט דער טאַטע אויפ־געהויבן ס׳פּנים פון קראַנקן פוס.

— אז ס'איז געווען צייט, האָט מען געדאַוונט.

דער טאַטע האָט אָפּגעזיפצט:

— אַ ווילד לאַנד, אַ חזיריש לאַנד!

— ס'איז גאָרנישט אַזוי ווילד, טאַטע. די מענטשן דאָרט זענען רייכע „קופּצי". „פּערוואַי גילדי". „וטאָראַי גילדי".

— און ווי אַזוי איז עס דיר דערגאַנגען?

—כּאָראָשאָ — זאָגט לייבקע מיט אַ זאַט קול — דער קאָמאַנדיר פּאָלקאָ וואָלט פאַר מיר קיין זאַק באָרשט נישט אַוועקגעגעבן. ליאָווקאָ — זאָגט ער — גיב נאָר אַ לויף. ליאָווקאָ — ברענג מיר נאָר אַ פלאַש ספּירט. ער האָט ליב געהאַט די כוסה, דער קאָמאַנדיר, היינט דער סטאַרשי פעלדפעבל — מיט אים בין איך גאָר געווען פאַן־בראַט. פאַר אַ „גריוועניק" האָט מען מיט אים אַלץ געקאָנט מאַכן.

— און פון קעסל האָסטו געגעסן? — האָט דער טאַטע מיט צער אין קול געפרעגט.

— קאַקאַי טעביע קעסל? פון קעסל האָט געפרעסן איוואַן. איך האָב געגעסן אין שטאָט.

— האָסט כאָטש געמאַכט געלט ביי „פּאָניע"?

— ווער דאַרף געלט? צו וואָס האָט מיר געטויגט געלט?

לייבקע האָט געפּראַלט שוין נאָך דעם, ווי די מאַמע האָט זיך אויס־גערדרייט צו דער וואַנט און דער טאַטע איז פאַרטיק געוואָרן מיט זיין קראַנקן פוס. ער האָט נאָך גערעדט, ווען ער איז שוין געלעגן צוזאַמען מיט מיר אין אייזערנעם בעטל. פון זיין לייב איז געגאַנגען אַ ריח פון דזשעגעטש. דעם אייגענעם ריח האָט מען אויך געשפּירט פון יענעם זעלנערל, וואָס האָט געגעסן ביי אונדז דעם אַנדערן טאָג ראש־השנה.

איך בין שווער געשלאָפן. דער דזשעגעטש האָט זיך מיר אָפּגע־זעצט אויפן גומען. לייבקעס ראָטני קאָמאַנדיר, די „באַרינס" מיט די „באַריניעס" — דאָס אַלץ האָט זיך געפּלאָנטערט אין מיין דמיון, אויס־געמישט זיך צוזאַמען מיט לייבקען און מיט טאַטע־מאַמע.

צומאָרגנס בין איך אַרומגעגאַנגען מיט אַ גלעזערנעם קאָפּ. אין בית־מדרש איז געשטאַנען אַן ענגער, הייסער ריח פון די האַלב־אָפּגע־טריפטע ליכט. דער גוי מיטן הויקער איז אַרומגעקראָכן צווישן די שלחנס, אָרומגעציפּט דאָס חלב, גלייכגעשטעלט אַ ליכט און געווען טויב

צו די אַלע געוויינען און בקשות, וואָס די עדה יידן האָט אריינגעקרעכצט אין די מחזורים אריין.

פישל שוחטס יינגל, וואָס האָט שוין געלערנט גמרא מיט תוספות, האָט צוגעהאָלפן ביים עמוד צו שחרית. ער האָט געזונגען שענער, ווי מענדל דער מומע נעמיס, באַטעמטער, פרומער.

אָבער מיך האָט דאָס היי־יאָריקע דאַוונען נישט גענומען. מאָש־קע חזן האָט געהאַקט עברי, ווי אַ גוי. ס'האָט מיך געצויגן אין שול אריין. כ'האָב געוואָלט הערן דעם אַלטן ליטווישן חזן, און דער עיקר — כ'האָב געוואָלט זיין צוזאַמען מיט לייבקען, וואָרום לייבקע איז טאַ־קע היינט געגאַנגען אין שול אריין.

צום „אויסנעמען" האָב איך מיך טאַקע אהין אריינגעכאַפּט. מען האָט געלייענט. לייבקען האָב איך נישט געזען. אין דרויסן זענען געזעסן פאַרשוויצטע יידן, ווייסע, און געקרעכצט. אַנדערע זענען געגאַנגען משתין זיין אויף דער קענגנאַיבערדיקער מויער אַרויף. יונגען האָבן געגעסן גרוי־סע המוציאס חלה מיט האָניג, און לייבקע איז אין ערגעץ נישט גע־ווען.

דער טאַטע האָט מיך דערנאָך געפרעגט, צי כ'האָב אים געזען דאָרט, לייבקען.

— אוודאי האָב איך אים געזען. וואָס דען, כ'האָב אים נישט געזען?

נאָר ס'האָרץ האָט מיר וויי געטון, וואָס אום יום־כפור מוז איך אָפּנאַרן דעם טאַטן.

צו נעילה בין איך ווידער געווען אין שול. אָבער אויך דאָס מאָל האָב איך לייבקען נישט געזען.

מיר איז געווען אַ גרויסער שאָד, וואָס מיין ברודער איז אצינד נישטאָ.

וואָרום נעילה האָט געדאַוונט דער רב אַליין. אָן משוררים און אָן נגינה. ער האָט נאָר בלויז געזאָגט. איז עס געווען אַזאַ מין זאָגעכטס, אַז די לייבן מיט די הירשן, די פּליטן מיט די פידלען, די פייקלעך מיט די טרומפּייטן, וואָס זענען געווען אויסגעשניצט אויף דער מזרח־וואַנט, זענען אַראָפּגעגאַנגען און געדאַוונט צוגלייך מיט אַלע יידן.

לייבקע וואָלט שוין נישט געזאָגט, אַז דאָרט, אין קאַטערינאָסלאַוו,

אין יענער סינאגאגע, ווו מען דארף האבן א סטארשי פעלדפעבל — איז שענער.

אבער גיי זוך אים, אז ער איז אינגאנצן נישטא. כ'האב אים געזען ערשט מוצאי־יום־טוב אין שטוב. ווער ווייסט, צי ער האט גאר אינגאנצן געדאוונט, צי ער האט געפאסט? אז אנגעהויבן האט ער פון פלוימען. ווער עסט דאס פלוימען אויפן ניכטערנעם מאגן? און נאכן גאנצן עסן האט ער ווידער פארזוכט פון די פלוימען.

ס'האט מיך געארט. וואס עסט ער עפעס אזוי פיל פלוימען, וואס?

אפילו, ווען עס זענען געקומען געסט, האט ער אויך נישט אויפ־געהערט צו קייען די פלוימען. און געקומען איז אונדזער שוועסטער ביי־לע מיט איר הויכן, בלאנדן וואלף, יארמע בעל־עגלה מיט זיין טראגנ־דיקן ווייב. לייבקע האט זיך געקושט מיטן שוואגער, ארומגענומען די שוועסטער, וואס האט אים געגלעט איבער די אקסלען, ווי מען גלעט א חיה, און אליין האט ער געכאפט א פלוים פון טיש אראפ.

דער שוואגער אונדזערער און יארמע בעל־עגלה זענען געזעסן מיט צענומענע פיס. פארגאפיעטע האבן זיי זיך איינגעהערט אין די קאטע־רינאסלאווער גליקן, וואס לייבקע האט פאר זיי פארגעשטעלט. זיי האבן געהאלטן אין איין פרעגן לייבקען, צי ער האט עפעס געמאכט געלט ביי „פאניע". אבער לייבקע האט נישט קיין צייט געהאט און אפשר נישט געוואלט זיי אויסזאגן דעם סוד. ווארום, וואס וועט ער דא גיין רעדן מיט פראסטע לייט, אז אין שטוב ביי אונדז האבן זיך פלוצלינג בא־וויזן דער סטארשי סטראזשניק אליין מיט זיין שיין רוסיש ווייב.

די גויים, זעט אויס, האבן פארגעסן, אז זיי זענען ברוגז מיט דער מאמען. זיי זענען געקומען נישט־געבעטענע, צעשמייכלטע און אין גרויס פארלעגנהייט.

— זדראסטיע — האבן זיי געזאגט און שטיין געבליבן נישט זיכער ביי דער טיר.

די מאמע האט זיך מיט די ברוגזע שכנים דערפרייט מער, ווי מיט די אייגענע געסט און מער אפילו, ווי מיט לייבקען.

זי איז אנטקעגנגעגאנגען, ווי מען גייט אנטקעגן ליבע מחותנים. זי האט זיי אונטערגערוקט בענקלעך, און מיט נאך מער פארלעגנהייט, ווי די גויים, האט זי צעטראגן גערעדט צו זיך און צו קיינעם נישט:

— ביסט א מבין. זי האָט זיך גאָרנישט געריכט. אַזעלכע אַנגע־לייגטע געסט.

— ניטשעוואָ — האָט דער סטאַרשי סטראַזשניק מבטל געמאַכט מיט דער האַנט און ברייטלעך זיך צעזעצט, אויך מיט צענומענע פּיס.

די יידישע געסט זענען שטיל געוואָרן. זיי האָבן גענומען רוקן מיט די בענקלעך.

לייבקע האָט דערפילט, אַז עס זענען געקומען זיינע מענטשן. האָט ער אין איין אויגנבליק פאַרגעסן אין זיין אייגענער שוועסטער, אָן טאַטן מיט דער מאַמען — און גענומען דערציילן זיינע מעשיות אויף רוסיש, שוין נישט פאַר אונדז, נאָר פאַרן סטראַזשניק מיט זיין שיין ווייב.

ער האָט אויפסניי אָנגעהויבן וועגן זיין ראָטני קאָמאַנדיר. ווי אַזוי יענער האָט אים גערופן „ליאָווקאַ", און וואָס פאַר אַ בריליאַנטישער מענטש דאָס איז געווען. דער סטראַזשניק האָט זיך אויך דערמאָנט וועגן זיין ראָטני און וועגן זיין וזוואָדני און וועגן איינעם אַ גענעראַל, וואָס זיין אייגן ווייב איז אַנטלאָפן מיט אַ ליובאָווניק.

דערנאָך האָט די רוסישע גויע געפרעגט לייבקען, צי ער קען נישט אַמאָל דאָס שטעטל אירס, דאָרט אויפן דאָן.

— אוודאי קען ער עס! וואָס דען, ער קען עס נישט? ער איז דאָך דאָרט געווען אויף מאַניעוורעס.

— אַזוי, טאַקע? — האָט זיך די גויע טיפער אוועקגעזעצט אויפן בענקל — טאָ וואָס הערט זיך דאָרט? האָט ער נישט געזען אַמאָל דעם דאָרטיקן פּאָפּ?

— אוודאי האָט ער אים געזען! וואָס דען, ער האָט אים נישט גע־זען? אַן אַלטער שוין דער פּאָפּ.

— אַן אַלטער זאָגסטו? ווי אַלט איז ער דען אינגאַנצן? אַז ווען זי איז אוועק פון דער היים, האָט ער דאָך געהאַט אַ שוואַרצע באָרד, דער פּאָפּ.

— אָ, ניין, סודאַריניאַ. ער איז שוין אַלט, ער האָט שוין היינט אַ ווייסע באָרד.

— אפשר איז עס אַן אַנדערער?

— ניין, ס'איז דער אייגענער, סודאַריניאַ.

יאַרמע בעל־עגלה מיטן הויכן וואָלף האָבן זיך געוואָלט אַריינמישן.

זיי האָבן דאָך אויך אמאָל געדינט ביי „פּאַניע". אָבער דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב מיט לייבקען זענען אוועק אויף אַ ווייט, טיף רוסיש. ווער האָט זיי געקענט נאָכיאָגן?

בלויז דער טאַטע האָט געהאַט נחת. אַז מען שטעלט צו היי פּאָר רוסישע פערד, פאַרשטייט מען רוסיש.

איז ער טאַקע געזעסן מיט ווייסע, צעשמייכלטע ציין און אַלע פּאָר מינוט אַ קוק געטון צו דער מאַמען:

— הע, פרימעט. וואָס זאָגסטו עפּעס צו לייבקען? האָסט דיך גע־ריכט?

די מאַמע האָט געשוויגן. אַזוי ווי זי האָט זיך פריער דערפרייט מיט די גויאישע שכנים, אַזוי איז זי אַצינד שטיל געוואָרן. ס'איז נישט גע־ווען אין איר טבע, אַנדערע זאָלן רעדן און זי זאָל שווייגן. זי האָט ליב געהאַט — מען זאָל זי אָנזען, מען זאָל זי הערן. אַצינד האָבן אַנדערע גערעדט. מען האָט זי נישט געזען.

האָט זי טאַקע צומאָרגנס, ווען לייבקע איז נישט געווען אין שטוב, עטלעכע מאָל געזאָגט, אַז דער לייבקע דערציילט און דערציילט פון דעם קאַטערינאָסלאַוו, ווי ער וואָלט געקומען פון מעבר לים. און אַז אַ ראָט־ני קאָמאַנדיר רופט שוין „ליאָווקע", איז וואָס אַזוי די גדולה?

— נאַרעלע — האָט דער טאַטע געענטפערט — ס'איז דען נישט טשיקאַווע?

— איינמאָל. אָבער כסדר: ביי אונדז אין פּאָלק אַהין, ביי אונדז אין פּאָלק אַהער — קאַפּהענער ווערן דאָך אויך צוגעגעסן.

— און יאָך וואָלט אים געהערט און געהערט — האָט דער טאַטע געענטפערט מיט אַ וואַרעמען שמייכל אין דער באָרד אַריין.

— געזונטערהייט. ווער ס'פאַרגינט דיר נישט, זאָל אַליין נישט האָבן.

זי איז געווען געקרענקט, די מאַמע. ס'איז איר צו ענג געווען מיט לייבקען. ער איז נישט געווען איר זון. ער האָט זי נישט גערופן, אַזוי ווי טויבע — מומעשי, נאָר פּראָסט — מומע. ער איז איר נישט געגאַנגען אונטער די נעגל, אַזוי ווי טויבע. דערפאַר, מוז זיין, האָט זי געהאַט טע־נות, אַז ער שנאָרכט ביינאַכט, אַז ער קומט נישט אַהיים עסן צו דער צייט. זי איז דאָך נישט מחויב צו היטן אים די טעפּ.

דאָס אַלץ איז אָבער מיט איינמאָל אָפּגעווישט געוואָרן, ווען פון וואַרשע איז געקומען אַ קאַרטל, אַז ציפּע, דער מאַמעס איין־און־איינציקער טאָכטער פון ערשטן מאַן, קומט צו פאָרן אויף סוכות.

פון קאַרטל האָט מען נישט געקאָנט וויסן, צי קומט זי אַליין, צי מיטן חתן, דעם באַרשטן־מאַכער. די מאַמע האָט בכלל נישט געוווּסט, וואָס ס'איז דאָרט געוואָרן מיטן חתן.

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, דאַרף מען אָנגרייטן און שיין אָנגרייטן.

האָט זיך די מאַמע גענומען פאָרען. זי האָט אויפסניי גערוימט און געפּוצט. מיט די אייגענע הענט, מיט וועלכע זי האָט אַמאָל געקוועטשט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן, האָט זי איצט געוואַשן די פּאָדלאָגעס. אַז דער טאַטע האָט איר איבערגעלאָזט געלט אויף יום־טוב, האָט זי נישט ציילנדיק אפילו גערונגען זיך:

— וויפיל לאָזטו מיר עס איבער?

— וויפיל זאָל איך דיר איבערלאָזן?

— דו פאַרגעסט, אַז לייבקע איז אויך דאָ.

— כ'פאַרגעס גאָרנישט. כ'האָב דיר טאַקע איבערגעלאָזט מער.

די מאַמע האָט אויף דער גיך איבערגעציילט דעם טיטל קופּערנע מטבעות, און איידער דער טאַטע האָט נאָך צייט געהאַט אַרויפצוציען אויף זיך די קאַפּאָטע, האָט זי שוין אַ וואָרף געטון מיטן אויפגעוויקלטן טיטול צעשיטע מטבעות.

— וואָס לאָזטו מיר איבער, וואָס? וואָס זאָל איך צוערשט קויפן?

— וואָס וואַרפסטו דיך? וויפיל איז דער שיעור איבערצולאָזן?

—ס'הייסט? ווייסט דען נישט, אַז פאַר יום־טוב איז אַ יקרות? און דיין לייבקע האָט ליב אַ בעסערן ביסן, און מיין ציפּעלע, זאָל געזונט זיין, קומט דאָך אויך אויף יום־טוב.

— דיין ציפּע? — האָט דער טאַטע טויבלעך געפרעגט — וואָס עפּעס?

— פאַרוואָס נישט? זי איז נישט מיין קינד?

— כ'נעם זי, חלילה, נישט צו ביי דיר. אדרבא, פאַרוואָס נישט? אָבער ווו ועסטו זי לייגן?

— ווו כ'על זי לייגן? וואָס רעכנסטו, זי וועט שוין נישט האָבן קיין אָרט ביי איר מאַמען?

— כ׳זאָג נישט. נאָר מען מוז דאָך, פונדעסטוועגן, קלערן וועגן א געלעגער.

— כ׳האָב שוין געקלערט. זי וועט שלאָפן אין מענדלס בעטל.

— און ווו וועט שלאָפן מענדל?

— מיט דיר.

דער טאַטע האָט א ווײַלע געשוויגן, געקוקט אויפן צעוואָרפענעם טיטל מטבעות און געפרעגט, אזוי ווי מיט א פארמאַכט מויל:

— און לייבקע?

— לייבקע קאָן גיין שלאָפן צו דיין שוועסטער, צו נעמי.

— צו נעמי גאָר? וואָסי? ער האָט נישט קיין טאַטן ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר? פאַרוואָס זאָל דיין ציפּעלע נישט גיין צו מרימען שלאָפן?

— טרייבסט זי שוין? זי איז נאָך אפילו נישטאָ, טרייבסטו זי שוין?

— כ׳טרייב זי נישט, נאָר מיין לייבקע איז ביי מיר אזוי טייער, ווי ביי דיר דיין ציפּע.

— לייבקע איז א מאַנסביל. ער קאָן שלאָפן, ווו ער וויל. און מיין ציפּעלע איז דיר נישט דיין טויבע.

דער טאַטע האָט נישט אריינגעטראָפן מיט דער האַנט אין אַרבל פון דער קאַפּאָטע. אזוי ווי ער איז געשטאַנען, הויך, ברייטפּלייציק, האָט עס אים אראָפּגעזעצט.

ער האָט שוין מער נישט געפרעגט. מיט א קרעכץ האָט ער אָנגעטון די קאַפּאָטע, ארויסגענומען פון זיין טיפער הויזן־קעשענע נאָך א פאַר־וויקלטן טיטל מיט מטבעות, איבערגעלאָזט א העלפט אויפן טיש און איז אוועקגעגאַנגען א שווערער, און איבערגעבויגענער, מיט א גרויס שווייגן אויף די אראָפּגעלאָזטע אקסלען.

די מאַמע האָט נאָך זיין אוועקגיין גענומען רוימען גיכער, פאַרבי־סענער. זי האָט הויך און א סך געשנייצט די נאָז. זי האָט באַהאַלטן ס׳פּנים אין די זאַכן אריין, וואָס זי האָט געפּוצט. די מאַמע האָט גע־וויינט.

און צו וואָס האָט מען עס אינגאַנצן באַדאַרפט, אז לייבקע אַליין האָט געזאָגט, מען זאָל אים אויסבעטן אין קיך אויף בענקלעך און ציפּען זאָל מען אָפּגעבן ס׳בעטל.

קאפיטל זיבן און צוואנציק

געקומען איז ציפּע ערב יום־טוב אינדערפרי, א רויטלעך־פּארגאַל־דעטע, א יונגע, מיט פרעמדע, גרויסשטאַטישע ריחות, און מיט א פרעמדן, גרויסשטאַטישן רעש. די גאַנצע שטוב איז מיט איינמאָל פול געוואָרן מיט ציפּען. זי האָט אַנגעשטעלט פּודלעס, קיישלעך, צעוואָרפן אויף די בעטן וואַלקעס, הענטשקעס, בייטעלעך. זי איז געפלויגן איבער דער שטוב, ווי א צעפלאַשעטע הון, אַנגעמאַכט א שטויב און באַלד פון ערשטן טאָג אָן געהאַט טענות צו דער מאַמען, הלמאי דער שפּיגל הענגט אַזוי הויך און הלמאי מען קריגט אין אים א בלוי פּנים.

ביי דער מאַמען האָט זיך ארויפגערוקט ס׳שייטל. זי האָט זיך נישט געהאַט, ווו אהינצוטון.

— ציפּעשי — האָט זי זיך געדרייט א פּאַרטראַגענע — און וואָס מאַכסטו עפּעס? און ווי גייט עס דיר? און ווי דינט דיר דאָס געזונט? כ׳האָב געהערט, אַז דו האָסט, נעבעך, געהוסט.

— כ׳בין געזונט, מאַמע — האָט ציפּע גיך געענטפערט — כ׳האָב נישט געהוסט.

— טאָ פאַרוואָס זעסטו מיר אַזוי שלעכט אויס? האָסט נישט, חלילה, קיין עגמת־נפש?

— ניין, מאַמע. פון וואָס זאָל איך האָבן עגמת־נפש?

— כ׳וויים. ביסט אַזוי אַליין אין וואַרשע... — האָט די מאַמע געקרימט ס׳פּנים און דווקא געוואָלט, ציפּע זאָל שלעכט אויסזען.

אָבער ציפּעס פּנים האָט געשיינט מיט אויסגעקנייפּטע פלעקן פון בלוט און פון מילך. א בלאָנדער טוי איז געלעגן אויף איר שיין גאָמבע־לע. דאָס גאָמבעלע איז געווען געשפּאָלטן אינדערמיט מיט א חן־גריבל, וואָס האָט געשמייכלט פון זיך אַליין, אַפילו ווען ציפּע האָט נישט גע־וואָלט. און האָט ציפּע געעפנט די קליינע פרישע ליפּן, האָבן זיך צע־שמייכלט נאָך צוויי חן־גריבלעך פון ביידע זייטן פּנים.

טויבע, וואָס האָט חתונה געהאַט מיטן ליטווישן שוסטערל, האָט געהאַט קליינע ציין, קלאָר־געוואַשענע, ווייסע, אַזוי ווי דער טאַטע. צי־פּעס ציין זענען געווען גרויסע, ברייטע. ווען נישט די דאַזיקע ציין, וואָלט מען ציפּען נאָכגעלאָפן אין די גאַסן.

מען איז איר סיי־ווי־סיי נאכגעלאָפן. ס'בלויזע געשטעל אירס — דאָס גלייך־גשניטענע מיט די הויכע פיס און שמאָלע באַקעס, וואָס האָבן זיך געוויגט, ווי לעבעדיקע באַשעפענישן — האָבן צוגעצויגן אַלט און יונג. חוץ לזה האָט ציפּען באַשיינט דער געדיכטער קאָפּ האָר, טונקל־ברוין און פייכט, אַזוי ווי די קאַשטאַנעס, וואָס פּלאַצן אַרויס פון דער שאָל.

האָט טאַקע לייבקע נישט אַראָפּגענומען פון איר זיינע קליינע, שוואַרצע אויגן און נישט אויפגעהערט צו שמייכלען אין גרויס פאַר־לעגנהייט.

צוליב ציפּען האָט לייבקע באַנייט אויף סוכות א פּאָר לאַקירטע שיך מיט גרויסע, פּלאַטשיקע נעז. דעם שוואַרצן קאַפּעלוש האָט ער פאַר־רוקט אויף א זייט. אינדערפרי האָט ער זיך געוואַשן מיט שמעקנדיקן זייף, באַגאָסן זיך מיט א וואַסער, וואָס האָט געקיצלט אין דער נאָז. ער האָט זיך פאַרקעמט מיט א שרינט אינדערמיט און נישט אויפגע־הערט אַראָפּצונעמען פעדערלעך פון זיין נייעם אַנצוג.

מיט ציפּען האָט ער גערעדט רוסיש. זי האָט אויך געקאָנט דאָס דאָ־זיקע לשון. אז נישט, וואָלט זי דאָך נישט געווען קיין פאַרקויפערין פון דאַמען־מלבושים אין גרעסטן געשעפט אין וואַרשע.

ציפּע האָט טאַקע געזאָגט, אַז אין יענעם געשעפט רעדט מען א גאַנצן טאָג אָדער רוסיש, אָדער פּויליש. עס קומט אויס צו רעדן פראַנ־צויזיש אויך. ווער עס רעדט פראַנצויזיש, האָט ציפּע נישט געזאָגט. נאָר, מן־הסתם, אויך ציפּע. עס קומען דאָרט קויפן בלויז ווייבער פון גענע־רעלער, פון כראַביעס, טענצערינס פון גרויסן טעאַטער — און ווער נישט?

ציפּע דערציילט, אַז דער גענעראַל־גובערנאַטאָר פון וואַרשע האָט א „ליובאָווניצע", איז זי די שענסטע אין גאַנץ קרוין־פּוילן. זי, ציפּע, קען זיך מיט יענער, אַזוי ווי זי קען זיך, א שטייגער, מיט דער מאַמען. אפשר נאָך בעסער. אויף אַלע אָפּערעס און אויף אַלע טעאַטער־שטיק גייט ציפּע אָן א גראָשן געלט. זי איז שוין מיד פון דעם גיין אין די טעאַ־טערס אריין. חוץ לזה מוז זי אויפשטיין אין וואַרשע פרי, גיין אין געֿ־שעפט אריין, אכטונג געבן, צוגרייטן — זי איז דאָך די „סטאַרשע פּאַננע".

דערפאַר שלאָפט ציפּע ביי אונדז ביזן גרויסן טאָג אריין. די טיר פון שטוב שטייט פאַרמאַכט. מען גייט אויף די שפּיץ נעגל. דער טאַטע

מוז דאַווענען פון פאַרנט אין קיך. לייבקע דרייט זיך אַרום אַ שטייפער, אַ שוואַרץ־אָנגעטוענער, אַזוי ווי אַ גאַסט אויף דערוויילן. די מאַמע קאָכט פאַר ציפּען מילך מיט קאַקאַאָ. זי דערלאַנגט ציפּען אין בעט אַריין לעקעך. ציפּע וואַשט זיך נישט אין קיך, ווי מיר אַלע, ביים גרויסן פּאַמיעשאַף — נאָר דאָרט אין שטוב, אין אַ בלויע שיסל אַריין, וואָס די מאַמע באָרגט אַלע טאָג ביים סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב.

ביז ציפּע שטייט אויף, געדויערט לאַנג. נאָך לענגער געדויערט, ביז זי טוט זיך אָן. זי האָט אַ סך שפּיגעלעך מיט אַ סך קעמעלעך. אויפן טיש און אויפן פענצטער וואַלגערן זיך האָר־נאָדלען, שפּילקעס, בראַשקעס, פלעשעלעך. פון דעם אַלעמען שלאָגט אַן ענגער, זיסלעכער ריח, וואָס מען שפּירט אים אַפילו אין עסן.

אַ גאַנצן אינדערפרי זינגט ציפּע לידלעך אויף פּויליש און אויף רוסיש. נישט אַזוי ווי איטע, וועגן אַ יינגעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן קיין ווין — נאָר וועגן איינער, וואָס האָט געהייסן „פּיענקנע העלענאַ" און וועגן נאָך איינער, וואָס מען האָט געמיינט, אַז זי איז אַ גלחס אַ טאָכטער, און ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ס'איז גאָר אַ יידיש קינד. ציפּע זאָגט, אַז דאָס איז אַזאַ אָפּערע, „זשידאָווקאַ" הייסט זי. מען שפּילט זי אין וואַרשע אין גרויסן טעאַטער. ציפּע זאָגט אויך, אַז זי קען איינעם אַ זינגער — באַטיסטיני — זינגט ער שענער, ווי די גאַנצע וועלט. מלאָכים זינגען נישט אַזוי, ווי דער דאָזיקער באַטיסטיני.

— דאַ, דאַ, — שאָקלט לייבקע מיטן קאָפּ — אין מאָסקווע איז ער אויך געווען, דער דאָזיקער באַטיסטיני.

—ער איז אומעטום — זאָגט ציפּע — אַ קלייניקייט, ער זינגט דאָך פאַרן קייסער.

— אַ ייד? — פרעגט די מאַמע מיט גרויס דרך־ארץ, נישט אַזוי פאַר באַטיסטיני, ווי פאַר איר איינציקער שיינער טאָכטער.

— אַנדערש נישט, נאָר אַ ייד. אַ ייד וועט מען לאָזן זינגען אין גרויסן טעאַטער?

די מאַמע קריגט אַ שמאל פּנים. דאָס, וואָס באַטיסטיני איז נישט קיין ייד, און נאָך מער דאָס, וואָס ציפּע מאַכט אַזוי אַוועק יידן מיט דער האַנט, פאַרשאַפט דער מאַמען עגמת־נפש.

— און דאַווידאָוון האָט ציפּע געהערט? — גיט זיך אַ רוק אַרויס

לייבקע — קודי באַטיסטיני. ער, דאַווידאָוו, זינגט דאָך טאַקע פאַרן קייסער, פאַרן צאַר באַטיושקאַ אַליין.

— און לייבקע האָט יאָ געהערט דאַווידאָוון? — פרעגט ציפּע מיט אַ צוריקגעזעצטער שטים.

— אוודאי, וואָס דען כ'האָב נישט געהערט? — גיט לייבקע אַ שטעל אַרויס אַ פוס, אַ מאַך מיט דער האַנט אינדערלופטן, אַ וויג מיטן קאָפּ און נעמט אויף אַ מוח־שטימע:

— וואָלגאַ, וואָלגאַ, מאַט ראָדנאַיאַ...

נאָר יענער דאָרט, דער דאַווידאָוו, האָט געמוזט אַנדערש זינגען. וואָרום ציפּע גיט ביטולדיק אַ מאַך מיט דער האַנט:

— זאָל שוין לייבקע בעסער אויפהערן...

שטענדיק מאַכט זי אַזוי. אַז לייבקע גייט דערציילן וועגן זיין קאַטערינאָסלאַוו, וועגן זיין פּאָלק מיטן ראָטני קאָמאַנדיר — פאַרקנייטשט ציפּע מיטן נעזל און גיט אַ זאָג אין דער זייט אַריין:

— מ'האָט שוין דאָס געהערט.

בלייבן לייבקעס ליפּן אַראָפּגעלאָזט. דער האַרטער קאַפּעלוש פאַררוקט זיך אויפן שטערן, און דווקא אין יענע מינוטן דערזעט מען, אַז לייבקע האָט שווערע, האָריקע הענט און איין „באַבע"־נאָגל.

ציפּע זאָגט, אַז מאַנסלייט מיט גרויסע הענט זענען איר נישט צום האַרץ.

ס'איז צו פאַרשטיין. זי אַליין איז דאָך איידל. זי קען פאַרציען ס'מויל אַזוי קליין, עס זאָל אויסזען, ווי אַ גראָשן. נישט נאָר זי אַליין איז איידל, נאָר אַפילו דער גרויסער הוט, וואָס דערמאָנט אָן אַ שוואָם, אַפילו די פאַלדיקע קליידער, וואָס רוישן מיט זיידנס, די לאַקירטע שיכלעך אויף די הויך־אויסגעהוילטע אָבצאַסן — אַלץ מאַכט ציפּען איידל און באַחנט. און אַז ציפּע טוט אָן דאָס קורצע זשאַקעטל מיטן אויפגעשטעלטן קאָלנער, וואָס זי רופט „מאַריאַ סטיואַרט" — גיט זיך לייבקע אַ דריי ביי אַ וואָנסע, אַ שאַר מיט אַ פוס און פרעגט אויף זיין קאַטערינאָסלאַווער רוסיש:

— מאָזשעט פּאַגוליאַט פּאָידיאָם?

— ספּאַסיבאָ — ענטפערט ציפּע מיט אַ שמאָל מיילכל און גייט אוועק אַליין.

די מאַמע גייט אַרויס פאַר דער טיר נאָכקוקן. יאַרמע בעל־עגלהס

ווייב שטעלט זיך אויך אוועק מיט פארלייגטע הענט אויפן מעוברתדיקן בויך. דעם סטארשי סטראזשניקס ווייב קוקט דורכן פענצטער, און די נייע שכנטע, וואס וווינט איבער אונדז אין אן אויפגעשטעלט דאך־פענצטערל, שאקלט אראפ מיטן קאפ:

— א מלכותדיק מענטש דאס איז, קיין עין־הרע.

פון א זייט קומט צו גיין יארמע בעל־עגלה מיט פאמעלעכע, אויסגערוטע טריט.

— וואס עפעס אליין? — פרעגט ער — פארוואס נישט מיט ליבקען?

— ווי קומט לייבקע צו איר? — פרעגט צוריק די מאמע מיט אזא גדלות, אזוי ווי זי וואלט געהאט שטיין אן אייגענע שיף אויפן ים.

פונדעסטוועגן, כאטש ציפע איז אזוי שיין, און כאטש לייבקע קומט נישט צו איר, איז אין שטוב קאלט מיט ציפען, פרעמד.

מ י ך זעט זי אינגאנצן נישט. פון ווארשע האט זי פאר מיינעטוועגן גארנישט געברענגט. זי האט פאר קיינעם גארנישט געברענגט. אירע לידלעך פון דער „פיענקנא העלענא" און פון „זשידוווקא" זענען ווייטע, נישט מיינע. מיר איז ליבער געוועזן איטעם שיין יינגעלע, וואס איז אוועקגעפארן קיין ווין זען זיינע עלטערן.

און גלאט, אין דער גאנצער שטוב איז נישטא קיין אנדערער, אויסער ציפע. די מאמע הערט נישט אויף צו רעדן וועגן איר. מען קאכט און מען באקט פאר ציפען. די מאמע רייבט אליין די טעפ מיט די שיסלען, און ציפע שפיגלט זיך און פוצט זיך. די מאמע טראגט אליין עסן אין סוכה אריין, און ציפע זאגט נישט: „לאז מאמע, כ'על דיר צוהעלפן".

אפילו ביינאכט, ווען ס'גאנצע הויז שלאפט שוין. גייט די מאמע אראפ פון געלעגער א קוק טון צו ציפען. זי פרווט די פארמאכטע טיר, וואס פירט אין קיך אריין, וווּ לייבקע שלאפט. זי קוקט צו ציפען אין בעט אריין און הערט זיך איין אין איר אטעם.

ציפע אליין איז גאוהדיק, פאררייסן. זי ווייסט אויך, אז לייבקע קומט נישט צו איר. מיטן טאטן רעדט זי אינגאנצן נישט. אז זי איז געקומען, האט זי נישט געפרעגט:

— וואס הערט זיך, פעטער? וואס מאכט איר, פעטער?

נאר פונדערווייטנס, שטייענדיק איבערגעבויגן איבער אירס אן אפענער וואליזקע, האט זי דארטן אריינגעפרעגט:

— ווי גייט עס עפּעס, ר׳ לייזער?

דער טאַטע האָט נישט געענטפערט. די מאַמע האָט געשריגן צו אים:

— לייזער, מען פרעגט דאָך דיך עפּעס. פאַרוואָס ענטפערסטו נישט?

אָבער דער טאַטע האָט נישט געהערט. א גאַנצן יום־טוב האָט ער אַזוי נישט געהערט און — געשוויגן.

***

מוצאי יום־טוב האָט די מאַמע פאַרפּאַקט ציפּעס פּודלעס. יאַרמע בעל־עגלה, וואָס האָט שוין תחילת נאַכט געשפּאַנט די פערד, האָט גע־וואָלט פאַר דער „יאַזדע״ קיין וואַרשע זעקס גילדן. מיט דער באַן האָט געקאָסט א רובל מיט פּופציק קאָפּיקעס. האָט ציפּע בעסער אויסגעקליבן די באַן. זי וועט דאָך נישט גיין זיך „טליקען״ א גאַנצן מעת־לעת מיט עפּעס א יאַרמע בעל־עגלה. וואָס וועט מען זאָגן אין וואַרשע?

נישט מער, כדי צו פאָרן מיט דער באַן האָט איר צוגעפעלט א גאַנצער רובל, די מאַמע האָט נישט געהאַט, דער טאַטע האָט נאָך הבדלה אַרויפגעצויגן די יום־טובדיקע קאַפּאָטע און געקליבן זיך אוועקצוגיין אין גאַס אַריין. האָט אים די מאַמע פאַרשטעלט דעם וועג.

— לייזער — האָט זי געזאָגט — האָסט אפשר א רובל מיר צו געבן?

— א וואָ־עס?

— כ׳דאַרף האָבן א רובל.

דער טאַטע האָט נישט געענטפערט. ער האָט איינגעקנייטשט דעם קאָפּ אין קאָלנער אַריין און איז שטיל אַרויסגעגאַנגען. ציפּע האָט אים נאָכגעקוקט מיט אירע שיינע מאַנדל־אויגן, און גאַרנישט מאַנדלדיק אים נאָכגעוואָרפן:

— לייזער יאָלאָק!

מיר איז ס׳בלוט געקומען אין פּנים אַריין. „יאָלאָק״ איז געווען א צונאָמען אויפן טאַטן. די מאַמע האָט טיילמאָל אויך געוואָרפן דאָס דאָ־זיקע וואָרט. איז ערשטנס — איז זי געווען א ווייב — אפשר האָט זי געמעגט, און צווייטנס, האָט די מאַמע ס׳גאַנצע לעבן געהאַלטן, אַז זי

האָט אַ טובה געטון דעם טאַטן, וואָס זי האָט חתונה געהאַט מיט אים.

אָבער ציפּע, וואָס איז דאָ געווען אַ גאַנצן יום־טוב און געגעסן פון טאַטנס האָראָוואַניע — וואָס פאַר אַ העזה האָט זי צו וואַרפן דאָס דאָ־זיקע וואָרט?

אין יענער מינוט, ווען כ'קען צוגיין צו דער שיינער ציפּע, וואָס האָט געגריזשעט די מאַמע, אַז זי, ציפּע, וועט פאַרשפּעטיקן די באַן — ווען כ'קען אַזוי צוגיין און געבן איר אַ פּאַטש אין געשליפענעם מויל אַריין, וואָלט מיר צוגעקומען צען יאָר לעבן.

כ'האָב געהאַט אַ שטאַרקע הנאה, וואָס דער טאַטע האָט זיך נישט געמאַכט הערן און דעם רובל נישט געגעבן. כאָטש ציפּע איז סיי־ווי־סיי אָוועקגעפאָרן און טאַקע מיט דער באַן.

דעם רובל האָט געגעבן לייבקע. אַ קאַטערינאָסלאַווער איז ער געווען, דער רובל, אַ נייער, אַ קנאַקעדיקער. לייבקע האָט אויך געהאָלפן אַרויס־טראָגן ציפּעס פּודלעס אויף דער דראָשקע אַרויף.

מען איז געפאָרן איבער דער לובלינער גאַס. די מאַמע מיט ציפּען אויפן הויכן געזעס, איך מיט לייבקען — אויפן קליינעם בענקעלע. ביי דער באַן האָט לייבקע געקויפט אַ בילעט פאַר ציפּען, ער האָט אַריינגע־טראָגן די פּודלעס אין וואַגאָן אַריין. אַ גאַנצע צייט האָט ער געשאַרט מיט די פיס, כסדר געשטעלט זיך פאַר ציפּען, ווי אַן אָפיציר. אַז די באַן האָט גערירט, איז ער נאָכגעגאַנגען, געפאָכעט אין דער לופט מיטן הארטן קאַפּעלוש און גערעדט אויף רוסיש:

— דאָ סווידאַניאַ, דאָ סווידאַניאַ!

די מאַמע האָט געווישט די אויגן. זי האָט זיך געקושט מיט ציפּען אַ סך מאָל און אָנגעזאָגט איר, זי זאָל האָבן גאָט אין האַרצן און נישט פאַרדרייען זיך קיין קאָפּ. מחמת ציפּע האָט יום־טוב דערציילט, אַז דער חתן אירער, דער באַרשטן־מאַכער, איז איר נישט צום האַרץ. ער איז אַ גרוביאַן, האָט זי געזאָגט, ער קען נישט קיין וואָרט פּויליש. ער קען זיך נישט געפינען צווישן מענטשן.

האָט די מאַמע געקרעכצט און געזאָגט, אַז זי, ציפּע, האָט זיך באַ־דאַרפט פריער אַרומזען. אַצינד, ווען זי גייט שוין מיט אים אַזוי לאַנג, איז שוין שפּעט. און ס'אַנדערע, ער נעמט זי דאָך אָן אַ גראָשן נדן.

אָבער ציפּע האָט געטענהט, אַז זי ווייסט נאָך נישט. עס טרעפט

זיך איר, האָט זי געזאָגט, אַ בעסערער שידוך — אַ געלערנטער מענטש — אַ קאָנטאָזשיסט (בוכהאַלטער).

אַזוי איז זי אָוועקגעפאָרן אין לעצט־געלט און אין געזעגענען זיך מיט מײַן טאַטן.

די מאַמע האָט שווער אָפּגעזיפֿצט. אַ סך טעג האָט זי אַזוי געזיפֿצט. דאָס זיפֿצן צוזאַמען מיטן ריח פֿון ציפּעס פּודעלעך און פֿלעשעלעך איז געהאָנגען בײַ אונדז אין שטוב ביז אַ שטיק אין ווינטער אַרײַן.

קאַפּיטל אַכט און צוואַנציק

נאָך יום־טוב איז דער סאָד אויף אונדזער הויף געוואָרן נאַס און שוואַרץ. זײַנוול סאַדאָווניק האָט אַהיימגעפֿירט אַ רויט, אויסגעקנוידערט איבערבעט און דאָס לעצטע וועגעלע ווינטער־עפּל. די פֿאַרנאַכטן זענען אַראָפּגעפֿאַלן אינמיטן טאָג — גערדיכטע, נעפּלדיקע מיט געלע בלעטלעך אויף פֿאַרהויכטע שויבן.

דער טאַטע איז אין די פֿאַרנאַכטן געזעסן אין שפּאַנצער און מיט קרייד אויפֿן טיש געחשבונט זיך פֿון „לעניוווע” מיט זײַן שותּף מאָטל שטרוי.

לייבקע איז שוין נישט געווען אין שטוב. ער האָט געזאָלט פֿאָרן קיין וואַרשע זוכן אַרבעט. ער האָט נאָר געוואַרט אויף אַ בריוו פֿון ציפּען. זי האָט אים צוגעזאָגט צו שרײַבן און אָפּצושיקן דעם קאַטערינאָסלאַווער קנאַקנדיקן רובל. אָבער ציפּע, זעט אויס, האָט פֿאַרגעסן. איז ער אַרומגעגאַנגען, לייבקע, איצט אַ שטילער, אַ פֿאַרמחטער. ער האָט שוין נישט דערציילט מער וועגן „פֿאַניע” — דער דזשעגעטש האָט אויסגעוועפּט פֿון זײַן לייב — ביז ער איז איינמאָל אַהיימגעקומען און געזאָגט, אַז ער גייט וווינען פֿאַר זיך. ער האָט געקריגן, האָט ער געזאָגט, אַרבעט בײַ פּנחס שלאָסער. ער באַקומט דאָרט שכירות זעקס רובל אַ וואָך מיט מיטאָג.

האָט ער זיך אַרויסגעצויגן. שבת נאָכן עסן איז ער געקומען צו גאַסט. געברומט אונטער דער נאָז און צוגעטופּעט מיט אַ פֿוס. ער האָט

זיך געפרעגט אויף ציפּען, צי זי שרייבט, צי זי האָט שוין חתונה געהאַט — און געבעטן די מאַמע, זי זאָל צושרייבן פון אים אַ גרוס.

ליבקע האָט געמוזט זען, אַז אין שטוב ביי אונדז שווימט מען נישט אַרום אין קיין געלד. האָט ער איינמאָל געזאָגט דער מאַמען, אַז אויב זי דאַרף, קאָן זי ביי אים באָרגן עפּעס געלט.

די מאַמע האָט טאַקע באַדאַרפט. נישט, חלילה, פאַר זיך און נישט אויף קיין אויסטערלישע זאַכן, נאָר פאַר מיר. איך בין דאָך אין יענעם נאָך־יום־טוב געוואָרן אויס חדר־ייִנגל. די מאַמע האָט מיך אָנגעדונגען אין דער נייער „שקאָלע", וווּ ס'קאָסט טייער שכר־לימוד און וווּ מען לערנט רוסיש און דקדוק.

דער טאַטע האָט אַפילו נישט געוואָלט. ער האָט געזאָגט אַז אין דער נייער שקאָלע מאַכט מען די קינדער פאַר גויים און מען לערנט מיט זיי אין די בלויזע קעפּ. האָט זיך אַריינגעמישט ליבקע. ער האָט געגעבן אַ משל פון קאַטערינאָסלאַוו — פון דאָרטיקן „קאַזיאָנני ראַווין", וואָס איז אויך געגאַנגען אין אַ שקאָלע אַריין. מען קאָן גאָרנישט וויסן, האָט ליבקע געזאָגט, אפשר וועל איך אויך אַמאָל ווערן אַ „קאַזיאָנני ראַווין".

ליבקע האָט, מן־הסתם, חוזק געמאַכט, אָבער אין דער נייער שקאָ־לע האָט מען טאַקע גאָר אַנדערש געלערנט. אַז מען איז אַרויס פון דער נייער שקאָלע, האָט מען געקאָנט לייענען דאָס ספר מיטן טראָפּ, מען האָט געקאָנט אַריינקוקן אין אַ „הצפירה" און מען האָט געקאָנט עוסק זיין אין ציונות.

ס'איז דאָ אינגאַנצן אַנדערש געווען, ווי ביי סימע־יוספן. נישט איין טונקעלע שטוב מיט פאַרשוויצטע בענק אַרום די ווענט, נאָר צוויי גרויסע, געראַומע חדרים מיט אַ סך קלאָר־געוואַשענע שויבן און מיט אַן אייזערנעם באַלקאָן אויף דער גאַס אַרויס. אינמיטן פון די צווייטע חדרים זענען געשטאַנען אַזוי ווי זעלנער איינער הינטערן אַנדערן, בענק: שוואַר־צע, קורצע, מיט לעבלעך אויף טינט און מיט קעסטלעך, וווּ יעדער איי־נער האָט געקאָנט באַהאַלטן ס'עסנוואַרג און די שרייב־מכשירים.

פון איין וואַנט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַן אַלטע, גרויסע מאַפּע, אַ בלויע, אַ האַלב־אָפּגעשיילטע, מיט שטעט און דערפער, מיט וואַסערן און ימען. פון דער אַנדערער וואַנט האָבן אַראָפּגעקוקט חיות מיט בהמות, פיש און עקדישן, געוויקסן און פירות.

און גאָר פון אויבן־אָן, דאָרט, וווּ ס'איז געהאַנגען דער געלער קייִ־

סער מיטן בלויען זיידענעם פּאַס אויפן האַרץ, זענען געהאָנגען נאָך צוויי פּאָרטרעטן.

איינער — פון א דיקלעכן פּאַרשוין אין אַן אַכט־קאַנטיק, זיידן קאַפּעלע מיט אַן אונטערגעשוירן, גרוי בערדל, און מיט א קורצן האַלדז, פון וועלכן ס׳האָט אַרויסגעשטעקט א ווייס זשאַבאָטל. מען האָט געזאָגט, אַז דער דאָזיקער פּאַרשוין הייסט משה מאָנטעפיאָרע און איז א גרויסער שררה.

איך האָב אים ליב געקריגן דערפאַר, וואָס ער טראָגט אַזעלכע ווייסע זשאַבאָטלעך, ווי מיין מאַמע.

דער צווייטער פּאָרטרעט איז שוין געווען פון אַן אַנדערן מין. דאָ איז געשטאַנען א מענטש אָן א באָרד, מיט א גויאיש פּנים, ביסטרע אויגן, און שוואַרצע, אויפגעשטעלטע וואָנסעס.

מיר איז געווען חידושלעך: ווי קומט אַזאַ בייז, גויאיש פּנים אין דער נייער שקאַלע אַריין? אָבער די ייִנגלעך האָבן מיר קלאָר געמאַכט, אַז דאָס איז, חלילה, נישט קיין גוי, נאָר א ייִד, א מאַגנאַט א גרויסער, א שני למלך — ס׳איז דער באַראָן הירש אַליין, וואָס וויל, אַז יידן זאָלן אויסגעלייזט ווערן פון גלות.

כ׳האָב מיר נישט געקאָנט צוגלויבן, און נישט געקוקט דערויף, וואָס ער איז געווען א שני למלך, האָב איך דעם דאָזיקן באַראָן נישט פאַרטראָגן. ער האָט שוין צופיל געשטאָכן מיט די שוואַרצע, אויפגעשטעלטע וואָנסעס זיינע. א מענטש זאָל דיר כסדר קוקן אין פּנים אַריין. און נישט גלאַט אַזוי קוקן, נאָר שרויפן, אַזוי ווי מען וואָלט אים געדונגען — ער זאָל היטן יעדן טריט אונדזערן. יעדן קער און ווענד.

אַז אָן אים האָט מען אונדז אויך געגוג געהיטן. ער האָט זיך געקאָנט פאַרלאָזן, דער דאָזיקער באַראָן, אויף אונדזער רבין ר׳ דוד.

ער, דער רבי ר׳ דוד, איז געווען א מין סימע־יוסף אויף אַן אַנדערן שטייגער. א ייִד א פּראָסטער, אין א פּראָסט, מעלאַנזשן כאַלאַטל, מיט א פּראָסטער, שיטערער באָרד, מיט א פּראָסטן, קורצן פּוס — האָט ער, א חוץ מלמדות, פאַרמאָגט זיין אייגנס א שפּייז־געוועלבל, א טאָכטער א בוגרת און א קיילעכדיק רימענדל פון א ניי־מאַשין אַראָפּ.

דער דאָזיקער רבי האָט געלערנט מיט אונדז חומש מיט רש״י אַזן מעביר זיין די סדרה. אייגנטלעך, האָט נישט ער געלערנט, נאָר דאָס

קיילעכדיקע, בויגעוודיקע רימענדל, וואָס ער האָט געוויקלט צווישן די פינגער, אַזוי ווי אַ ווייכע שלאַנג.

ער האָט געהאַט אַ ברייט, נידעריק געזעס, דער רבי ר׳ דוד. דאָס דאָזיקע געזעס האָט ער אַרויפגערוקט אויף אַ „סקאַמעיקע", דעם קורצן פוס — אָנגעשפּאַרט אויף אַ נידעריק בענקעלע און אַזוי אַרום אַריבערגע־קוקט איבער די קעפּ פון אַלע תּלמידים. ער האָט פאַרמאָגט קליינע, פאַר־זשמורעטע אויגן מיט שפּיציקע, רבנישע ברעמען. פונדעסטוועגן האָט ער געזען, וואָס עס טוט זיך ביי יעדן אין טאָפּ. און האָט ער עפּעס דערזען, האָט ער אַראָפּגענומען ס׳געזעס פון דער באַנק, געמאַכט זיך מכּלומרשט אַוועקקוקן, און צוהינקענדיק איז ער יענעם אונטערגעקומען מן הצד, ווי אַ שטילע קאַץ — אומגעריכט אַראָפּגעכאַפּט ס׳היטל פון יענעמס קאָפּ און אַ פּלי געטון מיטן לעדערנעם שלענגל איבער דער גאַנצער ברייט פון אָפּגעדעקטן קאָפּ.

— אַ כאַ־אַ־לערע זאָל דיך טרעפן — האָט ער פאַרקרימט ס׳מויל אין אַ זייט — וועסט מיר נישט אויפהערן צו שפּילן אין קנעפּ, ממזר איינער?

אויפן ממזרס קאָפּ איז אויפגעשפּרונגען אַ „פּרענגע". די פּרענגע האָט זיך אַריבערגעכאַפּט אויף אַ שטיק באַק אַרויף, און דאָרט שטיין געבליבן, ווי אַן אויפגעלאָפענער, פאַרבלוטיקטער אָדער.

מען האָט געזאָגט, אַז דער רבי ר׳ דוד האָט שוין דאָס דריטע ווייב, און אַז אויך זי וועט ער באַגראָבן. מען האָט געוווּסט אין שטאָט, אַז ער האָט זי פיינט, אַז ער רופט זי מנוּבּלת און ווייל פונדעסטוועגן האָבן מיט איר קינדער, כאָטש ער האָט שוין געהאַט פון ערשטן ווייב אַ טאָכטער אַ בוגרת.

אין שקאָלע אַריין איז דער רבי ר׳ דוד געקומען שפּעטער, ווי די תּלמידים. ער האָט אונטערגעהינקט אין אַ פּאָר אַלטע, פאַרדאַרטע לאַטשן, אין אַלטע צייגענע הויזן, פאַרדרייטע, אַזוי ווי רערן. אַליין האָט ער זיך געהאַלטן פאַר אַ ייד אַ תּלמיד־חכם, אין די סליחות־טעג געריסן זיך צום עמוד, און שבת געלייענט דאָס ספר ביי די ציונים.

מען האָט אויך דערציילט, אַז דער רבי ר׳ דוד איז אַ גרויסער מתנגד, אַז ער האַלט נישט פון רביים און האָט זיי פיינט. ער זאָל האָבן אַמאָל בקול רם געשאָלטן אַ גוטן ייד — איז ער פון דעמאָלט אָן היני־קענדיק געוואָרן.

מילא, איז ער געווען אַ פּראָסטער ייִד און אַ רבי אַ שלעגער. אָבער איין מעלה האָט ער געהאַט, וואָס צוליב איר האָבן מיר אים מוחל גע־ווען נישט נאָר זיין מתנגדות, נאָר אפילו דאָס פאַרשאָלטענע, קיילעכדי־קע רימענדל.

אַזוי לערנען חומש, ווי דער רבי ר׳ דוד, האָט קיינער נישט גע־לערנט. ער האָט געהאַט אַ ניגון, גאָר נישט קיין מתנגדישן און גאָרנישט פון קיין שלעגער. ער האָט די ווערטער צענומען, אַזוי ווי מען צענעמט אַ שאָל פון אַ נוס אַראָפּ. ער האָט אונדז די יאָנדרע אַריינגעלייגט אין מויל — מיר זאָלן פילן דעם אמתדיקן טעם.

ביים רבין ר׳ דוד איז יוסף הצדיק אויסגעקומען אַ הויכער, שוואַר־צער בחור, אַזאַ שיינער, אַז מען האָט נישט געקאָנט אין זיין פּנים אַריינ־קוקן. ס׳איז נישט געווען יעקב אבינוס זון נאָר אַ פּרינץ, אַ פירשט, וואָס האָט געשפּייזט גאַנץ מצרים און אַליין געהאַלטן זיך פאַר אַ גרויסן עני.

משה רבנו האָט נישט געהאַט קיין ווייסע באָרד, אַזוי ווי אויפן פּאָרטרעט, וואָס הענגט ביי דער מומע מרים. ס׳איז גאָר געווען אַ יונגער־מאַן מיט אַ געקרויזלטן קאָפּ האָר, אַזוי ווי אַ שעפּס, הויך און שטאַרק, ווי אַ צעדערבוים. והא ראיה — פּרעהס אייגענע טאָכטער, די פּרינצע־סין פון מצרים, האָט דאָך אים געוואָלט פאַר אַ מאַן.

גאָר שיין איז געווען צו הערן, ווי אַזוי דער רבי ר׳ דוד האָט אונדז פאַרטייטשט פּרשת בשלח. ס׳איז געוואָרן פון אים אַן אַנדערער ייִד, שוין נישט יענער מיטן פּראָסטן פּנים און מיטן מעלאַנזשענעם כאַלאַט.

ביי פּרשת בשלח איז דעם רבינס קול שוין נישט געווען אַזוי קאַרג און געשפּאָלטן, ווי אַלע מאָל. האָפערדיק האָט עס געקלונגען, רחבותדיק. ס׳איז געגאַנגען נישט פון מויל, נאָר פון גאַנצן גוף זיינעם. ער האָט גע־זאָגט און אויסגעזונגען די פּסוקים נישט צו אונדז, נאָר ערגעץ אין דער ווייטער וועלט אַריין.

דאָ זענען מיר אַרויסגעגאַנגען פון מצרים צוזאַמען מיט משה רבנו. מיר האָבן געהערט דאָס גיין, דאָס פאָרן פון פּרעהס רייטוועגן, פאַר אונדזערע אויגן האָט זיך געשפּאָלטן דער ים. מיר האָבן געקוקט, ווי די מצרים מיט זייערע וועגענער און פערד זענען איינגעזונקען געוואָרן אין די וואַסערן, געהערט, ווי משה רבנו האָט געזונגען מיטן פאָלק ישראל „אז ישיר“ און ווי מרים הנביאה האָט צוגעקלאַפּט מיט דער פּויק.

ווען מען לערנט מיט אונדז א גאנץ יאָר פרשת בשלח, וואָלט עס אונדז קיינמאָל נישט פאַרמיאוסט געוואָרן. בפרט, אַז דער רבי ר׳ דוד האָט דעמאָלט פאַרגעסן אין זיין לעדערנעם רימענדל און אין די כאַלע־רעס, וואָס ער האָט געשיט אויף אונדזערע קעפּ.

אָבער נישט אַלץ האָט דער רבי ר׳ דוד געלערנט. און אַחוץ חומש מיט רש״י האָט מען נאָך עפּעס באַדאַרפט קענען.

איז געווען נאָך איין רבי. שוין גאָרנישט קיין פראָסטער ייד און שוין גאָרנישט אין קיין מעלאַנזשן כאַלאַטל — דער רבי ר׳ יאַנקעלע.

אין די ווינטערדיקע פאַרנאַכטן, ביי די צוויי רויט־צעגליטע בליך־לאָמפּן, האָט דער דאָזיקער ייד געלערנט מיט אונדז „פּסוק״ און דקדוק. ביי דער שיין פון טאָג האָט ער דעם פּסוק נישט געקאָנט לערנען. זיין קול, זיין גאַנץ געשטעל זענען געווען אַזוי טונקל און שאָטנדיק, ווי די ווינטערדיקע פאַרנאַכטן.

א הויכער, מיט איבערגעבויגענע אַקסלען, אַרומגענומען דאָס בלייכע פּנים מיט א קליין, חריפותדיק, שוואַרץ בערדל — איז דער רבי ר׳ יאַנקעלע געקומען אין שקאָלע אריין פון גאַנץ ווייט — אַזש פון דער סקאַרשעווער ראָגאַטקע. ער האָט נישט געטראָגן קיין פאַרדאַרטע, אַלטע לאַטשן, ווי דער רבי ר׳ דוד, נאָר א פּאָר קליינע, אויסגעפּוצטע, נגידיש־לעך־סקריפּנדיקע שטיוועלעך־שבתדיקע, וואָס זענען אים נאָך געבליבן פון דער צייט, ווען ער האָט געהאַנדלט מיט וואַלד. דאָס שוואַרצע העבאַן־שטעקעלע מיטן וויסן, ביינערנעם הענטל איז אים אויך געבליבן פון יענער צייט. דאָס פאַמעלעכע, ישוב־הדעתדיקע גענגל, דער ווייסער, איבער־געלייגטער קאָלנער מיטן שוואַרצן שניפּסל — דאָס אַלץ איז אים געבליבן פון יענע יאָרן, ווען זיינע טראַטוועס זענען געגאַנגען איבער דער ווייסל קיין דאַנציג.

יענע יאָרן זענען שוין לאַנג אַריבער. דער רבי ר׳ יאַנקעלע האָט דעמאָלט געערדט הויך. ער האָט געקלאַפּט מיטן העבאַן־שטעקעלע אין דער פּאָדלאָגע אַריין, ווען אַן אָרימאַן איז געקומען נאָך א נדבה. ער האָט דעמאָלט נישט געהאַט אַזא בלייך פּנים און אַזעלכע איינגעפאַלענע, פייכטע אויגן, ווי ער האָט היינט.

פון די אַמאָליקע וועלדער און טראַטוועס איז דעם ייד געבליבן נישט מער, ווי דער איידעלער נאָמען ר׳ יאַנקעלע, און די נאָך איידעלערע יידישע נביאים ישעיהו און יחזקאל.

מען האָט געזאָגט, אַז ר׳ יאַנקעלע איז אויף דער עלטער געוואָרן אַ מלמד נישט מחמת פרנסה און אויך נישט מחמת דעם, וואָס ער האָט אַמאָל געהאַט צער גדול בנים, נאָר פון גרויס ליבשאַפט צו תנ״ך.

אַז ער האָט אָנגעהויבן מיט אונדז דעם ערשטן פסוק פון ישעיהו, האָט מען געזען, ווי דער ייד, דער געוועזענער עושר און תקיף, האָט זיך אינגאַנצן אויסגעטון פון דער וועלט. נישט ישעיהו הנביא האָט גע־שטראָפט דאָס זינדיקע פאָלק ישראל, נאָר אונדזער רבי ר׳ יאַנקעלע. זיין קול איז דעמאָלט געוואָרן שוואַרץ, אַזוי ווי ער אינגאַנצן.

— בנים גדלתי ורוממתי! — האָט ער אַ וואָרף געטון דעם קאָפּ אַרונטער — והם פשעו בי — און זיי האָבן אין מיר ווידערגעשפעניקט — האָט ער אָפּגעקרעכצט אין דער שטיל, אַזוי ווי ער וואָלט זיך מיט עמעצן אויסגעטענהט און באַקלאָגט זיך אויף זיין אייגן ביטער מזל.

האָט ער געלערנט מיט אונדז איכה — איז ער געוואָרן קליין און איינגעפאַלן, אַזוי ווי דער נביא ירמיהו. ער האָט נישט אויסגעשריגן דאָס אומגליק פון חורבן, נאָר געברומט אין זיך אַריין, אַזוי ווי טויבן פאַרטאָג הינטער פאַרמאַכטע פענצטער.

דער ר׳ יאַנקעלע האָט געוווינט אין אַ באַזונדער אַלקער ביי זיין יינגסטער טאָכטער דבורה, וואָס האָט חתונה געהאַט, ווען דער טאַטע איז שוין געווען פאַראָרעמט און געמוזט דעריבער נעמען אַ יונגנמאַן נישט פון גרויסן יחוס.

זי, דבורהלע, האָט אַלע טאָג געפוצט די סקריפּנדיקע שטיוועלעך פון איר טאַטן. זי האָט אָפּגעווישט פון שטויב דאָס שוואַרצע העבאַן־שטעקעלע זיינס — און כאָטש זי האָט שוין געהאַט צוויי דערוואַקסענע יינגלעך, וואָס האָבן זיך געגרייט צו באַלייגן עקזאַמען אין דער גימ־נאַזיע — האָט זי נאָך אַלץ גערעדט צום פאָטער:

— טאַטעשי, אפשר וועט דער טאַטעשי עפּעס מיטנעמען? אַ קיכל, אַן עפּעלע?

מיין שוועסטער ביילע, וואָס וווינט אין שכנות מיטן רבין ר׳ יאַנ־קעלע, דערציילט, אַז גאַנצע נעכט זיצט ער, דער ייד, ביי אַ חלבן ליכטל און שרייבט עפּעס. מען זאָגט, אַז ער מאַכט אַ ספר. אַלע שכנים ווייסן דערפון און אַלע דערציילן עפּעס אַנדערש וועגן אים. ער אַליין אָבער דערציילט גאָרנישט.

ער גייט אַרום אין שקאָלע אָנגעשפּאַרט אויפן העבאַן־שטעקעלע מיט

די איבערגעבויגענע אקסלען פאַראויס, אַ שטילער, אַן איינגעהערטער אין די פסוקים פון תנ"ך, אַ פאַרנומענער מיט זיינע אייגענע המיונות. און כאָטש עס דאַכט זיך, אַז ער ווייסט נישט, וואָס אַרום אים טוט זיך, זעט ער פונדעסטוועגן ,ווער עס גיט אַכטונג און ווער עס שפּילט אין קנעפּ־לעך.

גייט ער דעמאָלט שטיל צו — נישט מיטן לעדערנעם רימענדל, ווי דער רבי ר' דוד, און נישט מיט דער כאַלערע אויפן אויסגעקרימטן מויל, נאָר גלאַט אַזוי שפּאַרט ער זיך אָן מיט איין האַנט אויפן שטעקעלע און מיט דער צווייטער אויף דער באַנק — און פרעגט:

— ווי מענס ביסטו, בחורל?

— איטשע שניידערס.

— ווי הייסט די מאַמע דיינע?

— פריידל.

— זאָג זשע דער מאַמען דיינער, און דער טאַטע מעג אויך הערן, אַז ס'איז אַ שאָד זייער טרחה. דיין טאַטע, מן־הסתם, האָרעוועט שווער אויפן שטיקל ברויט. די מאַמע, פאַרשטיי איך, קלויבט אַ גראָשן צו אַ גראָשן אויף שכר־לימוד, קומסטו און מאַכסט אַ תל־עולם פון זייער האָ־רעוואַניע. דו מיינסט, אַז די נביאים האָבן גערעדט גלאַט אין דער וועלט אַריין? זיי זענען געווען אַזעלכע אָרעמעלייט, ווי דיין טאַטע. קיין פּרנסה האָבן זיי פון זייערע רייד נישט געהאַט. נישט מער, זיי האָבן געוואָלט, מען זאָל זיי הערן. גייסטו און שפּילסט אין קנעפּלעך? אדרבא, זאָג אַליין, זינדיקסטו נישט דערמיט?

ער איז דאָך כשר געווען, דער רבי. ווי קאָן מען דאָס שפּילן אין קנעפּלעך, בשעת ער לערנט מיט אונדז תנ"ך? און איז דען נישט שע־נער און בעסער צו הערן דעם ניגון זיינעם, ווי צו געווינען ביי אַ חבר נאָך עטלעכע נאַרישע קנעפּלעך? נאָר איטשע דעם שניידערס אַ יינגל און נאָך אַזעלכע יינגלעך זענען געבליבן שוטים, ביז מען האָט זיי געלייגט שערבע־לעך אויף די אויגן.

זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען, אַז אַן קלעפּ און אַן קללות קאָן מען זיך אויך עפּעס אויסלערנען. פאַר זיי איז גוט געווען דער רבי ר' דוד אָדער מאַטיאַס לערער.

מוז זיין, אַז נאָר צוליב די דאָזיקע יינגלעך האָט מען דעם מאַטיאַס לערער צוגענומען אין דער נייער שקאָלע אַריין. וואָרום ס'איז גאָרנישט

צו פאַרשטיין, ווי אַזוי ס'האָבן אונטער איין דאַך געקאָנט לעבן אַזאַ רבי ר' יאַנקעלע און אַזאַ פאַרשוין, ווי ס'איז געווען מאַטיאַס לערער.

נישט קיין ייִד און נישט קיין גוי, נאָר אַ מאָסקאָוויטער, אַ קאַצאַפּ, נישט אַנדערש.

ער האָט געלערנט מיט אונדז רוסיש, „טשיסטאָפּיסאַניע" און חשבו־נען. דאָס אַלץ — מיט אַ שיכור, הייזעריק קול, מיט שיכורע הענט און מיט אַ שיכורן קאָפּ.

מאַטיאַס לערער האָט ביים לערנען געדרייט אַ פּאַפּיראָס נאָך אַ פּאַפּיראָס. ער האָט זיך פאַרהוסט און געשפּיגן אין די ווינקלען אַריין. ער האָט געהאַט אַ טבע אַרויפצושאַרצן די קינבאַקן. זיין צעקנייטשטע, נישט אויסגעשלאָפן פּנים האָט געקריגן דעמאָלט אַ מראה פון איינגע־לאָפן געוואַנט. די פּאַפּיראָסן האָט ער נישט געהאַלטן צווישן די ליפּן, נאָר אויף די געלע, איבערגעבערענטע ציין, שפּיציקע און הויליקע, ווי ביי אַ וואָלף.

ער איז טאַקע אַרומגעגאַנגען אין שקאָלע, ווי אַ וואָלף. ער האָט נאָר אויסגעקוקט די מינוט צו קענען עמעצן פון אונדז באַפאַלן און פאַרציקן. ס'איז נישט געווען משיג צו זיין מיטן שכל, פונוואַנען אין אַזאַ טרו־קענעם, דאַרן גוף האָט זיך גענומען אַזוי פיל כעס און רציחה.

מען האָט דערציילט, אַז מאַטיאַס לערער שלאָפט שוין נישט מיטן ווייב אַ סך, אַ סך יאָרן. ער שלאָפט איינגאַנצן נישט. ער שפּילט אין קאָרטן. זי, דאָס ווייב זיינס, איז אַ גרינע. זי טראָגט אַ לאַנגע, געלע שובע פון פּאַניאַטאָווסקיס צייטן און גייט אין די אייגענע האָר.

אַלע אין שטאָט האָבן געוווּסט, אַז מאַטיאַס לערערס ווייב קויפט פלייש אין די גוייִשע יאַטקעס, זי מאַכט נישט כשר און זאַלצט נישט אויס. אין דער ניטל־נאַכט שטעלט זי אויף ביי זיך אין שטוב אַ כאָאינ־קע און צלמט זיך. מאַטיאַס לערער אַליין, האָט מען דערציילט, אַז ער קומט אַהיים פאַרטאָג פון קאָרטן־שפּילן, שלאָגט ער דאָס ווייב. ער שפּייט אויף דער לאַנגער, געלער שובע און צעברעכט אַלץ, וואָס עס קומט אים אונטער דער האַנט.

דאָס אַלץ האָט מען אין שטאָט געוווּסט — מען האָט געהאַט פאַר־איבל און אויסגעמיטן דאָס הויז, וווּ מאַטיאַס לערער האָט געוווינט.

פונדעסטוועגן האָבן אַלע מאַמעס געוואָלט, אַז זייערע קינדער זאָלן דווקא גיין אין דער נייער שקאָלע אַריין, וווּ מאַטיאַס לערער לערנט.

מיין מאַמע האָט זיך פאַרענטפערט, אַז ערשטנס, ווען מען „סקינ־טשעט" די נייע שקאָלע, קאָן מען „לייענען דאָס ספר"; צווייטנס — ווייל זי טאַקע, כ'זאָל קאָנען גראַמאַטיקע מיט „טשיסטאָפּיסאַניע". זי אַליין האָט זיך אויך אַמאָל געלערנט „טשיסטאָפּיסאַניע". קען זי טאַקע היינט שרייבן בריוו פאַר כלות צו זייערע חתנים וואָס דינען ביי „פּאַניע", און פאַר ווייבער, וואָס זייערע קינדער זענען אין אַמעריקע.

די מאַמע זאָגט, אַז עס וועט מיר גאָרנישט זיין. שלמה המלך אַליין האָט געהייסן אַמאָל אַ זעץ טון אַ קינד, און אַז מען שלאָגט אַמאָל אין הינטן אַריין — גייט עס אין קאָפּ אַריין.

איז ערשטנס — בין איך שוין נישט אַזאַ קינד, מען זאָל מיר דאַרפן אַ זעץ טון, צווייטנס — שלאָגט נישט מאַטיאַס לערער אין הינטן אַריין, נאָר טאַקע אין קאָפּ אַריין, און דריטנס — וועט שוין דאָס שלאָגן אויך נישט העלפן, וואָרום אַזוי שרייבן, ווי די מאַמע שרייבט, וועל איך שוין קיינמאָל נישט קענען.

די מאַמע האָט געלערנט ביי אַן אַנדערן לערער. ער האָט געמוזט זיין אַ געלאַסענער, יענער לערער. מן־הסתם האָט ער נישט געהאַט קיין שיכורע הענט — אַז נישט, ווי אַזוי וואָלט ער געקאָנט לערנען „טשיס־טאָפּיסאַניע". דאָ דאַרף מען דאָך אָוועקשטעלן די אותיות מיט ישוב־הדעת: אַמאָל גראָב און אַמאָל דין, אַן אַנדערש מאָל קיילעכדיק אָדער פאַרשפּיצט.

ווי אַזוי האָב איך דאָס אַלץ געקאָנט טון, אַז שוין די טריט אַליין פון מאַטיאַס לערער זענען געהאַנגען איבער מיין קאָפּ, ווי אַ חלף, און גע־מאַכט ציטערן אין מיר די נשמה מיטן גוף.

אָט האָט ער אָוועקגעוואָרפן אַ פּאַפּיראָס און פאַררויכערט אַ צווייטן. מיר אַלע זיצן מיט פאַרבויגענע קעפּ אויף אַ זייט און ציען מיט קלאָפּנדיקע הערצער די אותיות אויפן בלוי־געווירנטן פּאַפּיר.

דעם לערערס שיך סקריפּען אימהדיק איבער דער שטיל־אָטעמדי־קער שטוב. אפילו זיי, ד שיך, זענען אויך שיכורע.

ס'באַגיסט מיך אַ שוויים. כאָטש צו מיר, אייגנטלעך, קאָן ער גאָר־נישט האָבן. איך האָב אויסגעקיילעכדיקט און אויסגעדריידלט אַלע אות־יות, וואָס שענער קאָן עס שוין נישט זיין, סיידן מיין מאַמע אַליין וואָלט זיי אויפגעשריבן.

אָבער אינמיטן דערפיל איך אַ ביטערן ריח פון פּאַפּיראָסן. עס

כאַרכלט עפּעס איבער מיר פון אַ צעריסענעם האַלדז אַרויס. כ'האָב אַפילו נישט קיין צייט אויפצוהויבן ס'פּנים, גיט מיר פּלוצלינג אַ קלונג אין קאָפּ אַן אומגעריכטער זעץ מיט אַ פויסט אונטער אַ גאָמבע.

— סוואָלאָטש — שרייט ער, דער לערער, און פאַרהוסט זיך — סוקין סין! אַזוי שרייבט מען אַ „שטשאַ”? אהין צו דער „דאָסקע”. נאָכאַמאָל שרייב אויף, דו הונט איינער!

ער שלעפּט מיך אַרויס פאַר אַן אויער. ס'גאַנצע פּנים רייסט מיך. עס האַקט אין די שלייפן. פונקען פליען פאַר די אויגן.

די קעפּ פון אַלע מיינע חברים האָבן זיך איינגענורעט אין די אַקס־לען אַריין. זיי זענען אצינד שוואַרץ, די קעפּ, אַזוי ווי אָפּגעזענגטע הייפּטלעך קרויט.

די „דאָסקע”, דאָס שוואַרצע ברעט דאָרט, אויף די דריי צעשפּריי־טע, הילצערנע פיס — איז אצינד נישט קיין „דאָסקע”, נאָר אַ טהרה־ברעט.

פאַר איר, פאַר דער „דאָסקע”, האָט מען מער מורא, ווי פאַר מאַ־טיאַס לערער. זי איז זיינער אַ לייבלעכער ברודער. זי שטייט אויך אַזוי, ווי זי וואָלט געווען שיכור. דאָ קאָן מען זיך אין ערגעץ נישט אויסבאַ־האַלטן. דאָ שטייט ער, מאַטיאַס לערער, אָנגעצויגן, מיט צענומענע פיס. ער טשאַיעט זיך, ווי אַ וואָלף אויפן שעפּסל. ס'וועט שוין גאַרנישט העלפן. מעג מען שוין גוט אויפשרייבן די „שטשאַ” — דער זעץ אונטער דער גאָמבע מוז קומען, די ציין אין מויל מוזן זיך צעקלינגען.

ביים קליינעם יאָסעלע האָט זיך אַנומלט איין צאָן אויסגעקרימט. ער האָט אים דערנאָך אַרויסגעגראַבלט מיט דער צונג אַ פאַרבלוטיקטן. ביי מיר — נאָכדעם, ווי כ'האָב געהאַט אויסגעשריבן אַ האַלבע „דאָס־קע” מיט „שטשאַס”, צוגעפּוצט מיט אַלע חזיר־ווידעלעך — איז דאָס לינקע אויער געווען אונטערגעריסן. אין האַלדז אַריין איז גערונען אַ וואַ־רעם ריוועקל בלוט. מאַטיאַס לערער האָט געהאַט ווייסע ליפּן. דאָס ריי־וועקל בלוט האָט אים נישט געאַרט. ער האָט מיר נאָך געגעבן אַ צולאָג מיטן פוס אין געזעס אַריין און אַ ריטשע אין אויער:

— פּאַשאָל וואָן, סוואָלאָטש!

אַזוי איז עס געגאַנגען אַלע טאָג. אַמאָל בין איך געפאַלן דער קרבן, אַמאָל — אַן אַנדערער. בלויז איין משהל שענקערס האָט נישט געפילט אויף זיך דעם טעם פון מאַטיאַס לערערס שיכורע הענט.

דער דאַזיקער משהל, כאָטש ער האָט געהאַט אַ פּנים פון אַ מיידל און כאָטש ער איז תמיד אַרומגעגאַנגען מיט פאַרנאַשטע ליפּן, איז ער פונדעסטוועגן געווען ביי מאַטיאַס לערער דער ערשטער תּלמיד.

ער האָט גענעסן אַ סך, דער דאָזיקער ערשטער תּלמיד, הויך און נאָס געזשאַמזשעט מיטן מויל. פון צופיל עסן האָט ער געקריגן אַן אויפגעבלאָזענעם בויך און ווייסע, קישלדיקע הענט.

ס'האָט אים אָבער נישט געשאַדט גוט צו קענען „טשיסטאָפּיסאַניע", צו וויסן וויפיל ס'איז ניין מאָל ניין, און וואָס אַזעלכעס עס איז „אימיאַ פּרילאַגאַטעלנאַיע".

אַלע אין שקאָלע האָבן משהלען פיינט געהאַט. ערשטנס דערפאַר, וואָס ער האָט טאַקע געקענט, צווייטנס, וואָס ער האָט קיינעם נישט געוואָלט צווייזן און דריטנס, וואָס ער האָט אויף אונדז געמסרט.

אין שקאָלע האָט ער געהאַט נישט מער, ווי איין חבר — אַן אָרעם, דאַר ייִנגל, יוקעלע. ער האָט נישט געהאַט קיין טאַטן, דער יוקעלע. די מאַמע זיינע, אַ יונג, רויט ווייבל, איז געגאַנגען אין די הייזער און געזאָגט, אַז אים, יוקעלען, האָט זי געהאַט פון אַ בוים.

יוקעלע האָט נישט געצאָלט קיין שכר־לימוד. מען האָט אים אַריינגענומען אין דער נייער שקאָלע פון רחמנות.

איז אָט מיט דעם יוקעלע האָט זיך משהל שענקערס שטאַרק געחברט. ער האָט זיך געשפּאַט מיט אים, ווי מיט אַן אייגענעם משרת. ער האָט אים ליב געהאַט צו קניפּן און צו קיצלען. פון קנייפּן אין יוקעלעס פאַרגרינט פּנים פאַרגאַנגען מיט אַ ווייסער אויפגעלאָפנקייט. ער האָט אָבער געקריגן דערפאַר פון משהלען אַ קאַלט פּופּיקל, אַ גענדזן לעבערל, אַ האַרט איי, און טיילמאָל האָט אים משהל מיטגענומען צו זיי אין שענק אַריין, אים מכבד געווען מיט דער שוים פון ביר, וואָס בעלי־עגלה־יונגען האָבן איבערגעלאָזט אין די גלעזער.

צוליב משהל שענקערס האָט מען יוקעלען אויך פיינט געהאַט, כאָטש ער איז געווען אַזוי פאַרדאַרט און כאָטש ער האָט געהאַט אַ בוים פאַר אַ טאַטן.

קיינער האָט מיט זיי נישט גערעדט. זיי זענען געגאַנגען תמיד צוזאַמען. און האָט זיך עמעצן פון אונדז פאַרגלוסט מיט זיי צו טשעפּען, האָבן זיי זיך קיינמאָל נישט געוועהרט, שטענדיק אַנטלאָפן. ערשט צו־

מאַרגנס, ווען מאַטיאַס לערער איז געקומען, האָט זיך משהל אויפגע־שטעלט און געמסרט:

— גאָספּאָדין אוטשיטעל, זיי האָבן געוואָרפן אין מיר נעכטן שטיי־נער.

— ווער האָט געוואָרפן? — האָט מאַטיאַס לערער אָנגעשטעלט זייז־נע אונטערגעזעצטע, געלע וואָנסעס.

— איציק האָט געוואָרפן, מענדל האָט געוואָרפן. אַלע האָבן גע־וואָרפן.

מאַטיאַס לערער האָט געזעצט מיט דער פויסט אונטער דער גאָמ־בע, געריסן אויערן און געבאַרכלט מיטן שיכורן האַלדז:

— סוואָלאַטש פּאַרשיוואַיאַ! יאַ טעביע פּאָקאַזשו...

ס'איז געווען ביטער ס'לעבן. אַלע האָבן געבעטן, אַז מאַטיאַס לע־רער, משהל שענקערס און די שוואַרצע „דאַסקע" זאָלן איינגעמען אַ מיתה משונה.

אָבער וואָס האָט געהאָלפן אונדזער בעטן, אַז מאַטיאַס לערער האָט ווייטער געטרונקען ביי משהלס טאַטן אין שענק, די שוואַרצע „דאַסקע" איז ווייטער געשטאַנען אויף אירע צעשפּרייטע, שיכורע פיס, און משהל האָט נאָך מער געמסרט, ווי פריער.

קאַפּיטל ניין און צוואַנציק

דעם מאַטיאַס לערער האָבן אונדזערע קללות גאָרנישט געשאַדט. ער איז נאָך געזונטער געוואָרן. אָבער דעם רבין ר' יאַנקעלע האָט דער טויט יאָ אוועקגעריסן, כאָטש מיר האָבן אים אַלע געבענטשט.

אין יענעם טאָג איז געגאַנגען אַ שניי מיט אַ רעגן. דער לאָדן ביי אונדזער פענצטער האָט זיך געריסן אויפן קייטל און געקרעכצט, ווי אַ קראַנקער מענטש. דער טאַטע איז נישט אַרויסגעפאָרן אין ערגעץ. מיך האָט די מאַמע נישט געלאָזט גיין אין שקאָלע אַריין.

— וועסט דיך נאָך, חלילה, צוקילן — האָט זי געזאָגט — בלייב אין שטוב.

אָבער מיך האָט דווקא אין יענעם טאָג געצויגן אין שקאָלע אַריין.

ביינאַכט נאָך האָט מיך אויפגעוועקט אַ שווערונג אויפן האַרץ. ס'האָט זיך מיר געדאַכט, אַז דער געשטאָרבענער ברודער מיינער, משה, דרייט זיך אַרום אין קיך און זוכט דאָרט אין די טעפּ. כ'האָב געהערט גראַבלען פּייז, און כ'האָב בשום אופן נישט געקאָנט דערגיין, צי דער זייגער שטייט, צי ער גייט.

אין שטוב האָב איך נישט געזאָגט, וואָס ס'האָט זיך מיר אויסגע־דאַכט ביינאַכט, נאָר אַז די מאַמע האָט מיך נישט געהייסן גיין אין שקאָלע אַריין, האָט מיך אַרומגענומען אַ פּחד.

כ'האָב געענטפערט, אַז כ'מוז גיין. היינט וועט דער רבי ר' דוד מיך אויסרופן און הייסן פאַרטייטשן די סדרה פון דער וואָך.

דער רעגן מיטן שניי האָבן ביז מיר געפּאַטשט אין פּנים אַריין. דער ווינט האָט מיך געשטופּט צוריק, אַזוי ווי ער וואָלט אויך נישט געוואָלט, כ'זאָל היינט זיין אין שקאָלע.

אָבער איך האָב מיך איינגעעקשנט.

די שווערונג פון ביינאַכט איז מיר נאָך אַלץ געלעגן אויפן האַרץ. כ'האָב מיך זייער געאיילט — און פונדעסטוועגן פאַרשפּעטיקט. אָבער אין שקאָלע האָט מיר קיינער גאָרנישט געזאָגט. מען האָט מיך אפילו נישט געזען אַריינקומען.

די שקאָלע האָט אַצינד אויסגעזען אויסטערליש. קיין איין יינגל איז נישט געזעסן אויף זיין אָרט. מען האָט נישט געלערנט. אַלע זענען אַרומ־געלאָפן. טירן זענען געשטאַנען אָפן. דער רבי ר' דוד האָט גיך געהינקט אויף זיין קורצן פוס און געמאַכט עפּעס מיט די הענט. מאַטיאַס לערער איז שוין אויך געווען. אַ שוואַרצער האָט ער אַצינד אויסגעזען, אַן איינ־געפאַלענער. ער האָט גערוויכערט פּאַפּיראָסן און נישט דעררויכערט זיי ביזן סוף. אַלע מינוט איז געקומען צולויפן אַן אַנדער יינגל, געזאָגט עפּעס דעם רבין ר' דוד און געוואָרט מיט אַ צעטראָגן פּנים. דער דאַרער, גרוי־נער יוקעלע האָט שטיל געוויינט. זאָל אים משהל שענקערס האָבן אַזוי שטאַרק געקנייפּט?

נאָר אָט גייט טאַקע משהל אַליין. עס זעט אויס, ווי ער וואָלט גע־גאַנגען צו מיר. איך בין דאָך מיט אים ברוגז, וואָס גייט ער עפּעס? אָבער משהל שטופּט זיך מיטן אויפגעבלאָזענעם בויך. זיין ווייך, מיידלעריש פּנים איז ווייס, ווי טייג. ער פאַרקרימט זיך:

— ווייסט — זאגט ער מיט אן ענג קול — דער רבי ר׳ יאנקעלע איז געשטארבן.

— אוי ווי איז מיר!...

כ׳ווייס נישט, צי האב איך דאס אזוי אויסגעשריגן, צי משהל אליין. נאר די שווערונג אויפן הארץ איז מיר פלוצלינג צוגעקומען צום האלדז און ס׳האט מיך גענומען שטיקן. כ׳האב נישט געזען, ווען יוקעלע איז צו אונדז צוגעקומען. כ׳האב נאר דערפילט זיין קליינע, גרינע האנט אויף מיין אקסל.

— דער רבי ר׳ יאנקעלע, דער רבי ר׳ יאנקעלע — האט ער זיך צעהעשעט.

ער איז אויסגעגאנגען, דער רבי ר׳ יאנקעלע אינמיטן דער נאכט. טאקע פון א שווערונג אויפן הארץ. ס׳איז אים צוגעקומען, האט מען גע־זאגט, צום האלדז און ס׳האט אים דערשטיקט.

— אלע זענען דא? — האט זיך פלוצלינג דערהערט דעם רבין ר׳ דודס צעשפאלטן קול.

— אלע!

— שטעלטס ענק אויס. זאל זיין שטיל.

מאטיאס לערער איז געשטאנען מיט א געזונקענעם קאפ און גע־קוקט אונדז אויף די פיס.

— רינט קיינעם נישט ארײן אין די שיך? — האט ער געפרעגט אויף יידיש מיט א טיף קול, גארנישט קיין פארשיכורטס.

— קיינעם נישט.

— מ׳עט דארפן גיין צו דער לויה.

— מ׳עמיר אלע גיין.

דער רבי ר׳ דוד האט אויפגעהויבן א האנט, א לײדיקע, אן דעם לע־דערנעם רימענדל.

— קינדער — האט ער אויסגערופן — אייער רבי, דער רבי ר׳ יאנ־קעלע, איז געשטארבן.

— נפטר געווארן — האט יוקעלע א כליפע געטון.

דער רבי ר׳ דוד האט פארמאכט די אויגן, א וויש געטון דעם שטערן און שטיל צוגעשאקלט מיטן קאפ:

— יא. נפטר געווארן.

מאטיאס לערער האט אונדז געהייסן גיין צו דער סקארשעווער רא־

גאַטקע. דאָרטן זאָלן מיר זיך אויסשטעלן צו דריי ייִנגלעך אין איין שורה און וואַרטן, ביז ער מיטן רבין ר׳ דוד וועלן אונטערקומען.

נאָך האַלבן טאָג האָט מען דעם רבין ר׳ יאַנקעלע אַרויסגעטראָגן פון זיין טאַכטערס שטוב. דער לאַנגער ייִד מיט די איבערגעבויגענע אַקסלען איז אַצינד געלעגן אין אַ שמאָלן, קליינעם אָרון, וואָס האָט זיך געוויגט אינדערמיט פון אַ מחנה שוואַרצע, גייענדיקע היטלען. צום העכסטן האָט זיך געהויבן דעם רבס אַטלאַסענער צילינדער און ר׳ אהרן מורה־הוראהס געל, אויסגעקנייפּט שטריימל.

ס׳איז געווען פרייטיק. דער ווינט, וואָס האָט אינדערפרי געהאַט געריסן די בלעך פון די דעכער, האָט זיך אַצינד איינגעשטילט. דער שניי מיטן רעגן האָבן זיך פאַרהאַלטן איבער דעם קליינעם, שוואַרצן אָרון, אַפּגעוואָרט — מן־הסתם, די קבורה.

געוועלבער האָבן זיך אויף דער גיך פאַרמאַכט. ייִדן זענען מיטגעגאַנגען בעטן מחילה — ווער אין דער צווייטער גאַס אַריין, ווער ביז צו די „דריי ביימער״.

די גאַנצע שקאָלע מיטן רבין ר׳ דוד און מיט מאַטיאַס לערער בראש זענען געגאַנגען פאַראויס פאַר דער מטה, צו דריי אין אַ שורה. מיטן גאַנצן הארץ, מיט אַלע אונדזערע חושים האָבן מיר געזאָגט אין די נאַסע, קאַלטע גאַסן אַריין:

— צדק לפניו יהלך, צדק לפניו יהלך...

אין יענעם טאָג בין איך צום ערשטן מאָל געווען אויפן בית־עולם. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז אַפילו די לעבעדיקע קאָנען שוין נישט פונדאַנען צוריקקומען, און כ׳האָב נאָר געקוקט, צי פאַרמאַכט מען נישט אַמאָל דאָס בית־עולם־טויער.

דאָ, ביי דעם בוים, וועט ליגן דער רבי ר׳ יאַנקעלע, דער געוועזענער וואַלד־סוחר, דער בעל־תנ״ך, דער גרויסער משכיל. מן־הסתם וועלן אים אַנטקעגנקומען די צוויי נביאים זיינע, ישעיהו און יחזקאל; מן־הסתם וועט דער נביא ירמיהו וויינען אויפן טויט פון אַזאַ ערלעכן, שיינעם ייִד.

אָבער פאַרוואָס לייגט מען דעם דאָזיקן שיינעם, ערלעכן ייִד אין אַזאַ נאַסן, שמאָלן גרוב אַריין? וואָס איילט זיך אַזוי דער גרעבער? ווייסט ער דען נישט, דער פאַרגרעבטער ייִד, אַז אַזאַ נפטר דאַרף מען באַהאַנדלען איידל, אַזוי ווי ער איז אַליין געווען?

ס׳איז אָבער געווען פרייטיק. דער ווינט האָט געוואָרט. דער רעגן

איז שטיין געבליבן אינמיטן. דער רב מיטן מורה־הוראה זענען שוין לאנג געהאט אוועקגעגאנגען. די איבערגעבליבענע יידן איילן זיך שוין אויך צו־ריק אין שטאט אריין. ווייבער זעצן זיך איין אין די בריטשקעס. בעלי־עגלה־יונגעט דינגען זיך. און דער ווינט האט זיך אויך דערמאנט, אז ס'איז שוין נאך דער לויה. ער האט א פייף געטון צווישן די טאפאליעס. פון דארט האט גענומען יאגן מיט שניי און מיט רעגן. פון קבר גייען שוין צוריק דעם רבין ר' יאנקעלעס טאכטער, דער איידעם און די צוויי יינגלעך זייערע. בלויז מאטיאס לערער, מיטן קליינעם, פארגרינטן יוקעלע — זיי שטייען אזוי לאנג, ביז אין פענצטערל פון זלמן גרעבערס קברים־שטיבל באווייזן זיך צוויי חלבנע שבתדיקע ליכטלעך.

***

אין שקאלע האט מען נאך א צייט דערנאך געהערט די טריט פון רבין ר' יאנקעלעס סקריפנדיקע שטיוול. די בליץ־לאמפן האבן נאך זיין טויט געברענט מיט געלע פלעמלעך. ס'האבן נישט געהאלפן די נייע גלעז־לעך, וואס מען האט אריינגעשטעלט, ס'האט אויך נישט געהאלפן דער נאפט, וואס מען האט געקויפט אין אן אנדער געוועלבל. עפעס איז אלץ אין אונדזערע אויגן געווארן געל. די ווענט מיט דער מאפע, דער פאר־טרעט פון משה מאנטעפיארע, אפילו דער רבי ר' דוד האט אויך געהאט א פארגעלט פנים מיט אונטערגעשלאגענע אויגן.

מאטיאס לערער האט נאך מער געדרוכעווערט און הייזעריקער גע־כארכלט מיטן האלדז. געפאטשט און אונטערגעריסן אויערן האט ער ווייטער. נישט מער, משהל שענקערס האט אויך פון מאל צו מאל דער־שפירט דעם טעם פון לערערס האנט. און ער אליין, דער לערער, איז דורך דער צייט געווארן מיט א האלבן קאפ נידעריקער.

תנ"ך האט אצינד מיט אונדז געלערנט דעם רבין ר' יאנקעלעס איי־דעם, דער בלאנדער יונגערמאן, דער משכיל און ציוני.

ער האט געהאט א ווייס פנים, דער דאזיקער איידעם, א פארמאכטס, א שיטער, ארעם בערדל. זיין קול איז געווען א פלאכס. אז ער האט פאר־טייטשט א פסוק, איז ער ארויסגעקומען טרוקן און קאלט. מען האט גע־זאגט אויף אים, אז ער פאשעט אונדז מיט פאסטנע חלה און מיט אי־בערגעשטאנענער גריץ.

ס׳איז אמת געווען. אין זיין הארט, ניכטערן קול האבן די רייד פון די נביאים אויסגעזען, ווי מידע פליגן, וואס האלטן זיך מיט די לעצטע כחות אויף אפגעקילטע שויבן. ער האט נישט געשלאגן קיינעם, נישט גע־זאגט קיינעם קיין מוסר. ער איז נאר ארומגעגאנגען צווישן די בענק מיט א ווייך יאמשן־שטעקעלע און געקלאפט דערמיט איבער די טישן.

מען האט נישט געוווסט, ווי אזוי ער הייסט. אין די ערשטע וואכן האט מען אים גערופן — דעם רבין ר׳ יאנקעלעס איידעם. שפעטער אריין האט עמעצער געלאזט פאלן א ווארט — „פאסטנע חלה" — און אזוי איז עס שוין געבליבן.

מען האט אים נישט ליב געהאט און נישט פיינט געהאט. געקומען איז ער מיט א טענצלדיק טריטל, אפגעקלאפט א פאר שעה מיטן יאמ־שענעם שטעקעלע, אפגעמאלט די פאר פסוקים און אנטלאפן מיטן איי־גענעם טענצלדיקן טריטל אן א „גוטע־נאכט".

מען האט געזאגט, אז די „פאסטנע חלה" לערנט מיט אונדז אויף דערוויילע. אז צום נייעם זמן וועלן מיר קריגן אן אנדערן רבין — איי־נעם מיט א שארפן קאפ, וואס האט שוין „געסקינטשעט" די גימנאזיע און פאר וועמען מיין זיידע האט אמאל גענייט בלויע מונדירלעך מיט זילבערנע קנעפ.

אבער צום נייעם זמן איז ווידער געבליבן די „פאסטנע חלה", און מיין זיידע האט שוין אינגאנצן אויפגעהערט צו נייען די בלויע מונדיר־לעך.

***

ס׳איז שוין געווען נאך פסח. איבערן סאד זענען שוין געשטאנען בלויע,ווארעמע פרימארגנס. אין שטוב האט מען נאך געשפירט דעם ריח פון קלאר־איבערגעצויגן בעטגעוואנט און פריש־געוואשענע פאדלאגעס. ווער זאל זיך ריכטן, אז אין אזעלכע בלויע פרימארגנס זאל מיין זיידע קענען שטארבן? אז איך האב שטענדיק געמיינט, אז דוד פרויקע, מיט זיינע לידלעך, מיט זיין פריילעכקייט, וועט שטארבן דער לעצטער אין שטאט.

צום סוף איז ער נאך געלעגן אויף דער פאדלאגע לאנג און שמאל, אזוי ווי אן אפגעשטאנענער שלייען.

די טיר פון זיידנס שטיבל איז געשטאַנען אויפגעפּראַלט. פרעמדע יידן האָבן זיך געדרייט אַריין און אַרויס. אויף דער פּלומפּ פון הויף איז געזעסן וואַדעק, דער נארישער גוי, מיט זיינע צוויי לייזיקע קאַנען, גע־שאָקלט מיט דער פאַרקנוילטער באָרד און געברומט אין זיך אַריין:

— נימאַ פּאַנאַ קראַוועצאַ, נימאַ.

די מאַמע, וואָס איז אַרויס פון שטוב באַגינען אַ צעשויבערטע, מיט נישט־פאַרקנעפּלטע שיך, איז אַצינד געלעגן אויף דער באָבעס צעוואָר־פענעם בעט מיטן פּנים אין קישן אַריין און נישט זי איז געשלאָפן און נישט זי האָט געוויינט. זי האָט נאָר אַרויסגעגעבן פון זיך הייזעריקלעכע גרעבצן און אָפּגעאָטעמט מיט אַ שלוקעכטס.

די מומע מרים, דעם זיידנס אַנדערע טאָכטער, איז געשטאַנען איי־בער איר טאַטנס וואַרשטאַטל און געערדט דערצו מיט אַ גראָב קול, אַזוי ווי מען רעדט צו אַ לעבעדיק באַשעפעניש:

— און ווער וועט ביי דיר אַרבעטן? און ווער וועט ביי דיר זינ־גען?

זי האָט עס איבערגערעדט אַ סך מאָל. ס'האָט אויסגעזען אַז עס רעדט שוין עפּעס אַליין אַרויס פון איר, אַז זי איז נישטאָ דערביי. אינ־מיטן האָט זי זיך אַזוי ווי אין עפּעס דערמאָנט, צעוואָרפן די הענט אויף דער שטוב אַרויס און שטייענדיק אויף איין אָרט געררופן:

— לאָזט מיך, לאָזט מיך צו צום טאַטן מיינעם.

נאָר וואָס האָט איר שוין געקענט העלפן דער טאַטע אירער, אַז ער איז שוין נישט געווען אין אונדזער רשות. ס'איז שוין נישט געווען נישט איר טאַטע און נישט מיין זיידע. נאָר אַ גוף, אַ בר־מינן.

פון אונטער דער שוואַרצער דעק האָבן אַרויסגעקוקט צוויי גראָבע פינגער פון די פיס, געלע, איינגעדאַרטע, אַרומגעבונדן מיט שטרוי.

אין שטוב זענען געזעסן פרעמדע ווייבער. מען האָט דערציילט די שבחים פון זיידן. אויף דער קיך זענען די טעפּ געשטאַנען קאַלטע, אָפּגע־שפּרונגענע. אָבער דאָס אַלץ אַרום האָט מען נישט געזען. מען האָט נאָר געזען די צוויי גראָבע, טויטע פינגער און די באָבע ראכל.

אַ קליינע, אַן איינגעשרומפּענע, איז זי געשטאַנען איבער איר טויטן מאַן און געשאָקלט מיטן דראָבנעם קעפּל אין דער שוואַרצער דעק אַריין:

— דוד — האָט זי זיך אויסגעטענהט — ביי וועמען לאָזטו מיך איבער, דוד? ווער וועט קידוש מאַכן, העי? ביסט דאָך אויסגעגאַנגען, ווי

א ליכט. וואָלסטו מיר כאָטש געזאָגט: „ראָכל, ס'איז מיר עפּעס נישט גוט" — נעמסטו און דרייסט דיך אויס צו דער וואַנט און... שוין. אויף דעם האָב איך באַדאַרפט אָפּלעבן מיט דיר אַ לעבן, כ'זאָל דיך אַפילו נישט קענען ראַטעווען?

זי רעדט שוין אַזוי אַ גאַנצן טאָג, די באָבע. זי רעדט וואָס אַמאָל שטילער, וואָס אַמאָל טויבלעכער. זי וויל גאָרנישט נעמען אין מויל אַריין, אַפילו קיין גלעזל טיי נישט. זי בלייבט שטיל ערשט אויפדערנאַכט, ווען די צוויי ווייסע ליכט ביים זיידן צוקאָפּנס נעמען ברענען מיט אַ געלער פאַרנעפּלטקייט.

די נאַכט קומט אַריין שוואַרץ, אַזוי ווי די דעק אויפן בר־מינן. אַ שוואַרצער ייד מיט אַן אונטערגעבונדענער באָרד זאָגט תהלים. די מאַמע שפּאַרט אָן דעם קאָפּ אויף אַ קאַפּ־שטיק פון דער באָבעס בעט. די מומע מרים — אויפן צווייטן, איך צוזאַמען מיט דער מומע מרימס קינדער קנוילן זיך איין אין דער ברייט פון אייגענעם בעט. די באָבע אַליין רוקט צו איר קופּערטל נענטער צום בר־מינן — זי בלייבט דאָרט אַ גאַנצע נאַכט היטן די צוויי געלע, טויטע פינגער...

צומאָרגנס נאָך האַלבן טאָג איז געווען די לויה. מען האָט געוואָרט אויפן זיידנס צוויי זין: אויפן פעטער אברהם־אייזיק פון וואַרשע, וואָס האָט געקאָנט מאַכן פייגל אין דער לופטן און איז געווען אַ ביטערער אָרעמאַן, און אויפן פעטער לייזער פון לאָדזש, וואָס האָט נישט געקאָנט מאַכן קיין פייגל אין דער לופטן און איז געווען אַ ייד אַן עושר.

דער לאָדזשער איז געקומען מיט אַ נגידישלעך הוסטל, מיט אַ שניי־ווייס טיכל, וואָס ער האָט כסדר גענומען צו דער נאָז. דער וואַרשעווער — אין אַן אכט־קאַנטיק היטל, אין ברילן, אַ דאַרער, מיט אַ בלאָנדער, אויסגעקעמטער באָרד. ער האָט אַרויסגעלייגט ביידע הענט צוזאַמען מיטן קאָפּ אויפן אָרון. פעטער לייזער פון לאָדזש איז געגאַנגען מיט פאַמעלעכע טריט און פון צייט צו צייט אומגעקוקט זיך אויף צוריק.

דער רב מיטן מורה־הוראה זענען נאָך מיין זיידנס לויה נישט נאָכגעגאַנגען. קיין געוועלבער האָט מען נישט פאַרמאַכט. קיין חדר־יינגלעך האָבן נישט געזונגען „צדק לפניו יהלך". מען האָט נישט געוווסט, ווער ס'איז געשטאָרבן. אַ גאַנצע שטאָט יידן האָט נישט געוווסט. בלויז די זון, קאָן זיין, האָט יאָ געוווסט. זי איז געלעגן אויפן אָרון, אויף די אַקסלען,

פאר די טריט פון די פערד — א שטייגער, ווי דער עמוד האש, ווען די יידן זענען ארויסגעגאנגען פון מצרים.

קאפיטל דרייסיק

נאכן טויט פון זיידן איז טרויעריק געווארן אין אונדזער משפחה. דער רייכער פעטער לייזער איז נאך אין אייגענעם טאג צוריקגעפארן קיין לאדזש. דער ארעמער אברהם־אייזיק איז געבליבן זיצן שבעה ביי דער באבע ראכל אין שטיבל. מען האט דערציילט מעשיות פון זיידן. פעטער אברהם־אייזיק, וואס איז אליין געווען א שניידער, האט א טאג נאך דער שבעה ארויסגעפארטיקט דאס לעצטע בלויע מונדירל, וואס דער זיידע האט געהאט אנגעהויבן.

אויפדערנאכט איז ער איינגעזעסן אין יארמע בעל־עגלהס אמניבוס און אוועקגעפארן צוריק קיין ווארשע צו זיין ווייב און קינד.

די באבע איז געבליבן איינע אליין אין קליינעם, ווייסן שטיבל. עס האט קיינער נישט געפרעסט. ס'האט קיינער קיין לידלעך נישט געזונגען. דער איינציקער אפהיטער אירער איז געווען וולאדעס, דער נארישער גוי.

האט די באבע גענומען אביסל אויספארקויפן און אביסל צעטיילן פון דער ירושה, וואס איז געבליבן פון זיידן. פעטער אברהם־אייזיק האט מיטגענומען קיין ווארשע טלית־און־תפילין, א פאר מחזורים, וואקס און א טעוועלע נאדלען. מיין מאמע האט געקריגן ס'פסחדיקע געפעס מיט אליהו הנביאס כוס. די באבע אליין האט איבערגעלאזט פאר זיך נישט מער, ווי דעם זיידנס ווארשטאטל און איר אייגן קופערטל. מיטן דאזיקן ביסל ווירטשאפט האט זי זיך געברענגט צו ציען צו דער מומע מרים.

די מומע מרים האט שוין דעמאלט געוווינט אין א גרויס געמויערט הויז מיט א לאנגן, פיר־קאנטיקן הויף. איר שטוב מיט דער קיך איז געהאנגען אויף א גאניק. ס'איז געווען ענג. אבער פאר דער באבעס א בעט, פאר איר קופערטל און פארן זיידנס אויסגעהארעוועט ווארשטאטל האט זי נאך געפונען אן ארט.

דאכט זיך, אז אצינד, נאכדעם ווי די מומע מרים האט אויך גע־

טוישט איר דירה און נאָכדעם ווי די באָבע איז אויף אירע אַלטע יאָר פארוואַנדלט געוואָרן צו אַ קינד, איז נישט געווען קיין שום שכל, מיר זאָלן נאָך אַלץ בלייבן אין קרימינאַל־געסל. מכל־שכן, אַז די מאַמע האָט שוין לאַנג געוואָרפן אַן אומחן אויף אונדזער דירה.

האָט זי זיך גענומען נאָכפרעגן אויף אַזאַ דירה, וואָס זאָל זיין טרוקן און וואַרעם און זאָל נישט קאָסטן טייער.

דאָס נאָכפרעגן זיך האָט דאָס מאָל געדויערט לענגער ווי תמיד. נאָר אַז ס'האָט אָנגעשלאָגן דער גויאישער „שוועגטי יאַן" און ס'האָבן זיך געשטעלט גרויסע היצן — האָט מען אויפסניי פאַרלאָדעוועט אונ־דזער ביסל ווירטשאַפט אויף אַ וועגעלע אַרויף, געזעגנט זיך מיט די שכנים און מיטן שיינעם סאָד, און פאַרקליבן זיך מיט מזל אויף דער איינגענער גאַס אַרויס, וווּ ס'האָט געלעבט און ס'איז געשטאָרבן דער זיידע דוד־פּרויקע.

אַז איך האָב אַ קוק געטון אויף דעם נייעם מקום, ווּהין מען האָט אַרויפגעטראָגן אונדזער שאַנק מיט די בעטן, איז מיר פאַרגאַנגען אַ גע־וויין הינטערן האַרץ. דער טאַטע, וואָס האָט דאָס מאָל געהאָלפן איבער־ציען זיך, איז אַ ווײַלע שטיין געבליבן מיט אַ פאַרלוירן פּנים. נישט אַנ־דערש, נאָר ער איז על־פּי־טעות אַריין אין אַ פרעמדער שטוב און געטראָפן אויסטון זיך אַ נקבה.

וואָס איז דאָ דער מאַמען געפעלן געוואָרן? פאַרוואָס האָט זי אויס־געטוישט דעם סאָד מיטן גאָרטן אויף דער דאָזיקער צעפּאָרענער קרעטש־מע? די פענצטער דאָ זענען דאָך גאָר קיין פענצטער נישט. צוויי טויבענ־שלאַגן שטייען אויפגעשטעלט אויפן דאַך. ס'ברענט אַ העלישע היץ אויף דער בלעך. איז וואָס, אַז מען זעט פונדאַנען די גאַנצע וואַרשעווער גאַס מיט אַלע קוימענס אויף די דעכער? אָבער פון אונטן, ווו עס שטייען די שטאָט־דראָזשקעס, שלאָגט דאָך אַרויף אַ ריח פון פערדישער השתנה!

אפשר איז דער מאַמען געפעלן געוואָרן דאָס, וואָס אונדזערע פענצ־טער זענען געווען די איינציקע אויפן דאַך? און אפשר דאָס, וואָס אונטן, אויף דער גאַס, האָט דער משוגענער לייבל אַ גאַנצן טאָג אונטערגע־שפּאַרט די מויער און געקייעט פערדיש מיסט?

אַז אפילו קיין געשמירטע פּאָדלאָגע האָט די נייע דירה אויך נישט געהאַט. און ווו איז אַהינגעקומען די קיך? ס'איז דאָך גאָר קיין קיך נישטאָ. איין שטוב איז עס. אַ גרויסע, ווי אַן איינפאָר־הויז, מיט אַ ני־

דעריקן בעליס, מיט א צעשוומענעם, אלט־פרענקישן לייםענעם אויוון, מיט צוויי קעמערלעך אויף ביידע זייטן ווענט, פונוואנען עס גייט א ריח פון קעז.

מוז זיין, אז דער מאמען איז געפעלן דאס ווינקל צווישן אויוון און צווישן דער וואנט, וואס זי רופט עס אן אלקיר.

— אז מען וויל — זאגט זי — איז עס נישט קיין אלקיר, נאר א גאנצע שטוב. מען קאן דא — זאגט זי — אוועקשטעלן צוויי בעטן מיט א קאמאדע, פארהענגען מיט א פארהאנג און פארדינגען עס פאר א שטוב. און אונטן —זאגט די מאמע — אויפן ערשטן שטאק, וווינט דער נאטשאלניק פון פאוויאט און די שטיגן זענען געפארבט אויף רויט.

דער נאטשאלניק פון פאוויאט וווינט טאקע אויפן ערשטן שטאק, אבער די שטיגן זענען געפארבט אויף רויט נאר ביז צו זיין טיר.

צו אונדז האט מען שוין געמוזט ארויפקלעטערן דורך קרומע, פאר־שטויבטע טרעפ. מען האט געמוזט פארבייגיין פאר א בוידעם, וווּ עס זע־נען געהאנגען שטיקער פרעמדע וועש און געשראקן מיט זייערע הוילע גופים. מען האט געמוזט שארן מיט די פיס, טאפן מיט די הענט, מען זאל נישט אנטרעפן אויף די קעז, וואס זענען דא ארויפגעקומען אפוויי־נען זיך און אפשרייען פון הארץ.

אפילו דער הויף אין דער נייער דירה איז אויך נישט געווען יענער, וואס אין קרימינאל־געסל. דא איז ער געווען אן ענגער, א פארמאכטער, מיט מויערן, מיט גאניקלעך, וואס האבן געפירט אין קעמערלעך אריין פון האלץ און פון הינער. די איינציקע באשיינונג דא איז געווען די קיילעכ־דיקע, גרינע פלומפ.

דא, האב איך געטראכט, אויף דעם הויף, קאן מען שוין קיין מעשיות נישט דערציילן. דא וועל איך שוין קיין יאנקל יארמע בעל־עגלהס נישט האבן. קיין אמניבוס אוודאי און אוודאי נישט — טא וווּ וועל איך מיך דא אהינטון?

מיר איז שטארק טרויעריק געווען אויפן הארץ. אזוי טרויעריק, אז א סך מאל האב איך מיך ארויסגעכאפט אין קרימינאל־געסל אריין א קוק טון אויפן סאד דארט, אויפן גארטן און אויף אונדזערע פענצטער, וווּ עס זענען שוין אצינד געשטאנען גויאישע בלומען־טעפ.

נאר גאט פארלאזט נישט. אז מען האט אפגעוווינט א שטיקל צייט, האט די מאמע געשלאסן קאנטשאפט מיט איינער א שכנטע, וואס אין

גאַר געווען אַן אַנדער מענטש, מיט גאָר אַן אַנדער געשטעל, ווי אַלע ביז־איצטיקע אונדזערע שכנטעס.

— ס'איז נישט קיין יידענע — האָט די מאַמע געזאָגט — נאָר אַ פרוי.

די דאָזיקע פרוי איז געגאַנגען אין די אייגענע האָר, נישט געבענטשט קיין ליכט און קיינמאָל נישט געגאַנגען אין שול אַריין. פונדעסטוועגן האָט מיין מאַמע און נאָך אַנדערע ווייבער געזאָגט, אַז רייזעלע די וויין־הענדלערין איז אַ צדיקת און אַ כשרע יידישע נשמה.

רייזעלע אַליין איז געווען אַ נידעריקע, אַ דיקלעכע, מיט אַן אויסגעפּופּלט גוידערל. זי האָט גערעדט מיט אַ נגידישלעך שלוקעכצל און אַליין געפירט אַ געוועלב פון וויין, פון קיכלעך און פון צוקער־לעקעך.

רייזעלע, די פרוי, האָט געקענט רעדן דייטש און שרייבן פראַנצויזיש. אין איר וויין־געוועלב איז זי געזעסן אין אַ שוואַרץ, אַלפּאַגן פאַרטוך, פאַרמאַכט פון אויבן ביז אַראָפּ, און דורך אַ פּאָר גאָלדענע ברילן האָט זי געלייענט ביכלעך אויף פרעמדע לשונות.

פון יאָר צו יאָר איז רייזעלע געפאָרן אין די וואַרעם־בעדער, צוריקגעקומען פון דאָרט אַן אָפּגעצערטע. אין שטוב האָט זי געהאַלטן אַ גויאיש דינסטמיידל, און כאָטש זי אַליין איז געווען געלערנט און האָט געקאָנט שמועסן אַפילו מיטן גובערנאַטאָר, האָט זי פונדעסטוועגן דעם דינסטמיידל נישט געזאָגט „דו", נאָר „פאַני".

נגידישע ווייבער האָבן עס איר פאַרגעהאַלטן:

— רייזעלע — האָבן זיי געטענהט — ווו איז דאָס געהערט געוואָרן? זי מאַכן דאָך קאַליע די דינסטן!

האָט רייזעלע געענטפערט, אַז דער רבש"ע האָט באַשאַפן אַלע מענטשן גלייך. נישט מער, די מענטשן האָבן זיך אַזוי איינגעטיילט מיטן וועלטל, אַז איינעם זאָל זיין גאָר גוט און דעם אַנדערן — גאָר שלעכט. וואָס איז, נעבעך, דאָס שיקסל שולדיק, אַז זי מוז זיין אַ דינסט ביי יענעם? און איז זי שוין יאָ אַ דינסט — פאַרוואָס קומט איר, מען זאָל זי מבייש זיין?

די נגידישע ווייבער האָבן געהאַלטן רייזלען פאַר אַ שטיקל חסר־דעהטע. זיי האָבן אין דער שטיל געמאַכט פון איר חוזק און געזאָגט, אַז דאָס מאַכט זי אַזאַ אָנשטעל — כדי מען זאָל מיינען, אַז זי איז טאַקע עפּעס.

פאַר דאָס אָבער האָבן די אָרעמע ווייבער שוין גאָרנישט חוזק גע־מאַכט פון רייזעלען די פרוי.

זיי האָבן געזאָגט, אַז אַזאַ רייזעלע מיט אַזאַ מאַן, ווי זי האָט, דאַרף מען זוכן אויף דער גאַנצער וועלט מיט ליכט.

ס'קאָן טאַקע זיין, אַז אַזאַ ייד, ווי ס'איז געווען ר' מנחם, רייזע־לעס מאַן, האָט מען אויף אַן אמת באַדאַרפט זוכן מיט ליכט.

קודם־כל דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַן אויסטערליש הויכער. פון הויכקייט האָט ער זיך אַזש איבערגעבויגן. ביי דער גאַנצער הויכקייט האָט ער נאָך געהאַט אַ הויקער.

דער איינציקער הויכער הויקער אין אונדזער שטאָט און אפשר גאָר אויף דער גאַנצער וועלט.

אַ ייד, אַ כהן, אַ בייזער, אַ למדן און אַ משכיל, האָט ער געמוזט אויף זיינע עלטערע יאָרן ווערן אַ בוכהאַלטער ביי איינעם אַ ייד אַן עושר, מיט אַ ריין צעקעמטער באָרד, מיט אויסגעפוצטע, סקריפנדיקע שטיוועלעך און מיט אַ פּויערישן קאָפּ.

ר' מנחם האָט, פונקט אַזוי ווי זיין ווייב, אויך נישט געהאַלטן פון ליכט־בענטשן און נישט פון גיין דאַווענען.

— זאָל גיין — האָט ער געזאָגט — מיין בעל־הבית. ער איז אַ גנב און גנבים האָבן מורא פאַר גאָט.

אַז מען האָט אים פאַרגעהאַלטן, הלמאי ער רעדט אַזוי אויס אויף אַן אייגענעם בעל־הבית, האָט ר' מנחם פאַרקנייטשט זיין ביינערדיק פנים און געענטפערט:

— כ'האָב אים דען געבעטן, ער זאָל ווערן מיין בעל־הבית? און צווייטנס, דער רבש"ע האָט אים אויך פיינט. דריי זאַכן האָט דער רבש"ע פיינט: משומדים, חזירים און גבירים.

ר' מנחם האָט געטראָגן אַ האַרטן, שוואַרצלעך־פאַרשטויבטן קאַפּע־לוש, אַ סוחרישן, לאַנגן סורדוט מיט אַ שפּאַלט פון הינטן און אַ פּאָר נישט־אויסגעפוצטע שטיבעלעטן. ער האָט אָבער דעם הילוך זיינעם נישט איבעריק ליב געהאַט.

— אַ מענטש — האָט ער געטענהט — זאָל דיר נישט טאָרן גיין אָנגעטון, אַזוי ווי ער וויל און אַזוי ווי אים געפעלט.

— אוודאי — האָבן באַלעבאַטישע יידן אַביסל אָפּגעחוזקט פון אים

— פאַרוואָס זאָל אַזאַ ייִד, ווי ר' מנחם, נישט טראָגן קיין סאַמעטן היטל מיט קיין זיידענער קאַפּאָטע?

ר' מנחם האָט פאַרשטאַנען דעם חוזק און אָפּגעענטפערט, אַז אין אַ סאַמעטן היטל איז גוט אַריינצוטלאָכהנען און פון די אַטלאַסענע קאַפּאָטעס דאַרף מען מאַכן אונטערהויזן פאַר ווייבער.

— ייִדן זענען דען אַזוי אַמאָל געגאַנגען? — האָט ער זיך געקאָכט

— אדרבא, ווייזט מיר, וווּ שטייט עס אין דער תורה, אַז ייִדן זענען פאַר־צייטנס געגאַנגען אין אַטלאַסענע קאַפּאָטעס מיט סאַמעטענע היטלען? ס'איז דען נישט שענער און געזונטער צו גיין אין בלויזן קאָפּ, אָן שיך און אָן די אַלע נאַרישע בגדים?

— איר גייט דאָך שוין אין אַ סורדוט, וואָס ווילט איר נאָך?

— דער סורדוט טויג אויך אויף כפרות. דאָס האָט מיך מיין ווייב אַזוי אויסגעשלייערט. ווען מען זאָל פרעגן מיך, וואָלט איך אַלע געהייסן גיין אין פעלערינעס. נישטאָ קיין בעסערס, ווי פעלערינעס. ס'איז פריי, לופטיק און מען האָט ווו די הענט אַהינצוטון.

— פונקט ווי טשאַפּעלע דער קונצנמאַכער, אָדער ווי דער שניידער דוד־פּרויקע — האָבן ייִדן געשמייכלט אין די בערד אַריין און שטילער־הייט געסודעט זיך, אַז מנחם בוכהאַלטער איז אויך אַ שטיק חסר־דעה.

— טשאַפּעלע דער קונצנמאַכער און דוד־פּרויקע דער שניידער — איז ר' מנחם רויט געוואָרן — זענען דעם רבש"ע ליבער, ווי איר מיט אייערע פאַרשמאָלצענע קאַפּאָטעס און גנבהשע שטיקלעך. טשאַפּעלע קאָן כאָטש ווייזן קונצן, דוד־פּרויקע — אויפנייען אַ מלבוש, און וואָס קאָנט איר? אַז אַפילו אַ פרשה חומש מיט רש"י קאָנט איר רעכט נישט פאַר־טייטשן.

ר' מנחם אַליין האָט יאָ געקענט. מען האָט געזאָגט, אַז פון צופיל קענען איז ער געוואָרן אַן אפיקורס און גענומען עוסק זיין אין ציונות. מיט יאָרן צוריק האָט ער זיך געחברט מיט איינעם ר' ישראל לערער, וואָס האָט פאַרלייגט די נייע שקאָלע און אַרויסגעלאָזט אַ דור „גויים". ר' מנחם מיט ר' ישראלן האָבן אַ גאַנץ לעבן גערעדט פון ספרים, טאָג און נאַכט זיך מתוכח געווען און געריסן זיך ביי די בערד בשעתן שפּילן אין שאָך.

נאָר זינט ר' ישראל לערער איז געשטאָרבן, האָט ר' מנחם מיט

קיינעם קיין קאנטשאפט נישט געפירט, אויסער מיטן ליטווישן מלמד, וואס האט גערויכערט א לולקע ציביק און געהאלטן אין איין פרעגן:

— צי ס'איז דא א רבש"ע, צי ס'איז נישטא קיין רבש"ע?

איז א וואונדער, וואס אויף מיר האט געמאכט א גרויסן רושם די קאנטשאפט מיט עוזרן, מיטן יינגסטן זון פון ר' מנחם בוכהאלטער און פון רייזעלע די ווייןהענדלערין?

פון עוזרן האב איך געהערט נאך ביי סימע־יוספן אין חדר. מען האט דערציילט, אז ער איז אזא בייזער, ווי דער טאטע זיינער, אז ער וואשט זיך נישט צום עסן און גייט ארום אין בלויזן קאפ. אויך אים, עוזרן, האט מען אין שטאט געהאלטן פאר א שטיקל חסר־דעה. אבער, אז כ'האב געשלאסן קאנטשאפט מיט אים, האב איך איינגעזען, אז אלץ, וואס מען האט גערעדט אויף אים, איז שקר וכזב.

ער איז גאר געווען אן אנדערער, דער דאזיקער עוזר. גארנישט פון יענעם שנים, וואס יאנקל יארמע בעל־עגלהס און גארנישט ווי די יינגלעך פון דער נייער שקאלע.

עוזר איז געווען דאר און הויך, שוין באלד אזוי הויך, ווי דער טא־טע זיינער. ער האט געהאט יענעמס ביינערדיק פנים און יענעמס שוואר־צע אומרואיקע אויגן. קיין הויקער האט עוזר נישט געהאט.

אז איך האב מיך באקענט מיט אים, איז ער שוין געגאנגען אין דער רוסישער גימנאזיע. ער האט געטראגן א בלוי מונדירל מיט זילבער־נע קנעפ וואס מיין זיידע האט געהאט אמאל פאר אים אויפגענייט. מיט דער צייט זענען די זילבערנע קנעפ געווארן געל, ווי מעש. דאס מונדירל אליין האט געביטן די קאליר פון בלוי אויף גרין. אבער עוזרן האט עס נישט געארט. ס'האט אים אויך נישט געארט, וואס פון זיין גערדיכטער, שווארצער טשופרינע איז געגאנגען א טרוקענער שטויב. ער האט זיך נישט ליב געהאט צו קעמען. ער האט אויך נישט ליב געהאט דעם וויין מיט די קיכלעך פון זיין מאמעס געוועלב. ער האט געהאלטן, אז ס'בעס־טע עסן אויף דער וועלט זענען טרוקענע זעמל, קנאקנדיקע, גאר־וואס פון אויוון ארויס.

ער האט טאקע געברענגט א סך זעמל אויפן הויף ארויס, אוועקגע־לייגט זיי אויף דער פלומפ, אדער אויף די שטיגן, ארויפגעזעצט זיך אויף זיי, ווי א הון אויף אייער, און פון דארט ארויס געקנייפט און געלייגט אין מויל אריין.

ער איז, חלילה, נישט געווען קיין פרעסער, עוזר, קיין הונגער האָט ער אויך נישט געליטן.

— נאָר אַזוי — האָט ער געזאָגט — איז אים בעסער צו קלערן און צו רעדן.

און רעדן האָט עוזר ליב געהאַט.

אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן, ווען די זון איז אַ צעשטויבטע אַריינ־געפאַלן צו אונדז אין הויף אַריין, און איך בין שוין געהאַט געקומען פון שקאָלע — האָבן מיר זיך ביידע געטראָפן ביי דער פייכטער פלומפּ, אָדער אויף איינעם פון די גאַניקלעך, וואָס פירן אין די קעמערלעך אַריין.

עוזר האָט גערעדט פאַמעלעך. ער האָט צוערשט געטראַכט, דערנאָך געזאָגט. ער האָט, אייגנטלעך, מער געפרעגט, ווי גערעדט.

כ'האָב קיינמאָל נישט געזען, עוזר זאָל לאַכן, אָדער ער זאָל דער־ציילן אַ מעשה צום לאַכן. ער האָט בכלל נישט געהאַלטן פון קיין מע־שיות. ער האָט געזאָגט, אַז אַלע מעשה־ביכלעך זענען אויסגעטראַכט פון קאָפּ.

כ'ווייס נישט, צי האָב איך עוזרן ליב געהאַט. כ'האָב מיר קיינמאָל נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון. נאָר, אַז עס ציט מיך צו אים שטאַרקער, ווי אַמאָל צו יאַנקל יאַרמע בעל־עגלהס און ווי היינט צו די חברים פון שקאָלע — דאָס האָב איך יאָ געשפּירט. אַ סך מאָל, אין שלאָף, צי אַפילו אין שקאָלע, זענען עוזרס רייד געלעגן מיר אויפן האַרץ ווי אַ שטיין. כ'האָב געפילט, אַז ס'איז מיר שווער מיט עוזרן, אָבער נאָך שווערער איז געווען נישט צו טרעפן זיך מיט אים.

— דו גלויבסט אין גאָט? — האָט ער מיר איינמאָל אין אַ פאַר־נעם פאַרנאַכט אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף אַן אַקסל און אַ קוק געטון גלייך אין פּנים אַריין.

כ'ווייס נישט, צי מיר איז געוואָרן ענג פון דער היץ, צי פון עוזרס קשיא. איבערן רוקן איז מיר דורכגעלאָפן אַ שוידער פון קאָפּ ביז אין די פינגער פון די פיס.

וואָס האָב איך געקענט עוזרן ענטפערן? זינט איך לעב האָט מיך נאָך קיינער אַזאַ קשיא נישט געפרעגט. און קאָן מען דען אינגאַנצן אַזאַ קשיא פרעגן? וואָס הייסט, צי כ'גלויב אין גאָט? און ווער גלויבט דאָס נישט?

— האָסט מורא צו זאָגן?

— כ'האָב נישט קיין מורא. פאַר וועמען זאָל איך מורא האָבן? נאָר מען טאָר דאָך נישט.

— ווער האָט דיר געזאָגט, אַז מען טאָר נישט?

— ס'שטייט אין דער תורה.

— וואָס מיינסטו, איז די תורה?

— הייליק.

עוזר האָט זיך אַביסל אָפּגערוקט פון מיר. אין הויף אַריין איז מיט געלאַסענע טריט אַריינגעקומען דער משוגענער לייבל, דער אייגענער, וואָס שטייט אַ גאַנצן טאָג אויף דער גאַס און קייעט דעם אָפּפאַל פון די פערד.

צווישן מיר מיט עוזרן איז געוואָרן זייער שטיל. מיר האָבן דעם משוגענעם לייבל נאָכגעקוקט, ביז ער איז פאַרשוונדן אין זיין טאַטנס שטוב אַריין. דערנאָך האָט זיך עוזר אָנגערופן:

— ווייסטו, פאַרוואָס ער איז משוגע געוואָרן?

— כ'ווייס נישט.

— ווייל ער האָט געוואַרט אויף משיחן און האָט זיך נישט געקאָנט דערוואַרטן.

— אַלע יידן וואַרטן אויף משיחן.

— וועלן אַלע יידן משוגע ווערן.

ס'האָט מיך אָנגעהויבן שווינדלען. נישט אַנדערש, נאָר עוזר איז טאַקע אַ שטיק חסר־דעה. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז כאָטש אויפן הויף איז קיינער נישטאָ און כאָטש קיינער הערט אונדז נישט — וועט זיך פונדעסטוועגן אַ ליאַדע מינוט אַראָפּלאָזן אויף אונדז אַ האָגל מיט פייערדיקע שטיינער.

כ'האָב מורא געהאַט מיט עוזרן לענגער צו זיצן. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך געזען עוזרן מיט אַן אויסגעקרימטן מויל. כ'האָב אים געזען אַרומלויפן איבער די גאַסן מיט הערנער און מיט אַ קאָזע־בערדל. איך בין נאָכגעלאָפן און געבילט אויף אים. נישט אַנדערש, נאָר עוזר איז מגולגל געוואָרן אין אַ שד, און איך — אין אַ הונט.

צומאָרגנס האָבן מיר זיך ווידער געטראָפן. איך האָב עוזרן וועגן מיין חלום נישט דערציילט. אָבער כ'האָב גוט אַכטונג געגעבן, צי האָט ער טאַקע נישט קיין הערנער און קיין קאָזע־בערדל.

אַ צווייט מאָל האָט מיר עוזר אַ נייע קשיא געשטעלט:

— האסט געלערנט חומש?
— כ׳האב געלערנט.
— ווי אזוי די וועלט איז באשאפן געווארן, ווייסטו?
— כ׳ווייס. ס׳שטייט אין „בראשית״.
— און מיין טאטע זאגט, אז קיינער ווייסט נישט. דאס, וואס עס שטייט אין „בראשית״, איז א מעשה.
— א מעשה?
— יא. א מעשה. מיין טאטע זאגט, אז ס׳איז א שיינע מעשה, אבער זי איז נישט אמת.
— און דו גלויבסט, וואס דיין טאטע זאגט?
— מיין טאטע קען גאנץ חומש מיט רש״י, מיט תנ״ך, אפילו גמרא מיט תוספות קען ער אויך. ער זאגט, אז דאס אלץ האבן געשריבן מענטשן.
— און דו וואס זאגסטו?
— איך ווייס נישט. מיין טאטע לערנט מיט מיר תנ״ך. ער זאגט, אז א ייד דארף אלץ קענען. כ׳מעג נישט האלטן דערפון, אבער קענען מוז איך.
— און תפילין וועסטו לייגן?
— כ׳ווייס נישט. נאר דער טאטע לערנט מיך די דינים.
איך האב סיי־ווי־סיי געוווסט, אז עוזר קען א סך מער פון מיר. אבער צו וואס פרעגט ער אזעלכע אויסטערלישע קשיות? האט ער גאר קיין מורא נישט?
— אדרבא, אז דיין טאטע איז שוין יא אזא חכם, טא זאל ער מיר זאגן, ווער עס האט באשאפן די וועלט.
— קיינער נישט — ענטפערט עוזר — זי האט זיך אליין באשאפן.
— וואס הייסט אליין? וועלכע זאך טוט זיך דאס אליין?
— זעסט דאך.
— כ׳זע גארנישט.
— און אז כ׳על דיר שוין זאגן — ווערט עוזר אין כעס — וועסטו דען וויסן?
— אוודאי וועל איך וויסן.
—נו, שוין. די נאטור האט באשאפן די וועלט.

— די נאַטור? — בלייב איך צוריקגעזעצט — ווער איז עס נאַטור?
— זעסטו שוין, אַז דו פאַרשטייט נישט?
כ׳פאַרשטיי טאַקע נישט. אָבער כ׳גיב מיך אַזוי שנעל נישט אונ־טער:
— און משה רבנו? און די לוחות?
— מען ווייסט נישט, צי ס׳איז געווען אַ משה רבנו.
ער האָט מיך אין דער מינוט אָנגעכאַפּט ביי דער האַנט און צוגע־דריקט זיך צו מיר. פון זיין מויל איז געגאַנגען אַ הייסער ריח. אין די אויגן איז געווען עפּעס אַזעלכעס, וואָס כ׳האָב נישט געקענט אָנרופן מיט קיין קלאָרן נאָמען. נאָר אַזוי, מוז זיין, זעט אויס איינער, וואָס גייט משוגע ווערן.
כ׳האָב מיך דערמאָנט, ווי אַזוי דער רבי ר׳ יאַנקעלע ע״ה האָט גע־לערנט מיט אונדז תנ״ך. זיין ישעיהו און זיין יחזקאל האָבן דאָך יאָ גע־לעבט. און דעם רבין ר׳ דודס משה רבנו האָבן מיר דאָך אַלע געזען. און גלאַט, ווי אַזוי קאָן עוזר זאָגן, אַז משה רבנו איז גאָרנישט געווען, אַז ביי אונדז אין שטוב און אין אַ סך אַנדערע יידישע שטובן הענגט זיין פּאָרטרעט אויף דער וואַנט. און חוץ לזה — ווער איז געגאַנגען צו פרעהן? ווער האָט די יידן אַרויסגעצויגן פון מצרים? ווער האָט צעבראָכן דעם עגל־הזהב? שוין־זשע זאָל אַ גאַנצע וועלט יידן זיין משוגע, נאָר איין עוזרס טאַטע איז דער מיושבדיקער?
איך האָב פאַר דעם ייד מורא געקריגן. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער הויקער זיינער איז אַ לעבעדיק נפש, ער קוקט אויף מיר מיט לע־בעדיקע אויגן און לאַכט מיר גלייך אין פּנים אַריין:
— אוודאי זענען אַלע יידן משוגע. וואָס דען, זיי זענען נישט משוגע?
עוזר אַליין איז געוואָרן אין מיינע אויגן אויך אַ בייזער הויקער. זיי־נע רייד האָבן מיך געפּייניקט. זיי האָבן מיר צוגענומען דעם טאַטן מיט דער מאַמען, די וועלט און יענע וועלט. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז שבת איז קיין שבת נישט, און יום־טוב איז קיין יום־טוב נישט.
און דאָך האָב איך מיך פון עוזרן נישט געקאָנט אָפּרייסן, ער האָט מיך געשראָקן און געצויגן. און אַ חוץ לזה, האָט עוזר אַ סך מאָל פאַר־געסן אין זיין טאַטנס רייד און איז געוואָרן אַ חבר מיט חברים גלייך, אַ יינגל, ווי אַלע יינגלעך.

ער איז דאָך שוין געגאַנגען אין גימנאַזיע, און מען האָט אים דאָך געהאַלטן פאַר אַ סטודענטל — פונדעסטוועגן איז ער אַרויסגעקומען צו אונדז אין שטוב אַריין, שפּילן שבת־צונאַכטס אין „טערנישקע", און ווען די מאַמע איז נישט געווען — אין „פאַרשטעלטע".

דאָס איז געווען איינע פון אונדזערע שענסטע און בעסטע שפּילן. עוזר האָט אַרויסגעבריינגט פון זיין מאַמעס געוועלב קאָלירטע פּאַפּיר־לעך. מיר האָבן די פּאַפּירלעך באַשפּיגן, איז געגאַנגען פון זיי פאַרב. מיט דער דאָזיקער פאַרב האָבן מיר זיך באַשמירט די פּנימער, די נעז, איבער־געדרייט די בגדים אויף דער לינקער זייט, און מיט בעזימער אין די הענט האָבן מיר געשפּרייזט איבער אונדזער גרויסער, צעפאָרענער שטוב. עוזר איז געווען משה רבנו, איך — דאָס פאָלק ישראל. דאָס האָט ער מיך אַצינד אַרויסגעפירט פון לאַנד מצרים.

— קום — האָט ער געזאָגט — לאָז איבער פּיתום מיט רעמסס און לאָמיר גיין אין לאַנד, וואָס פליסט מיט מילך און מיט האָניק. גענוג גע־האָרעוועט פאַר פּרעהן, גענוג געווען קנעכט.

ער האָט מיך אָנגענומען ביי דער האַנט און געזאָגט:

— אַסטראָזשניע, פאָלק ישראל. דאָס איז דער ים. פאַל נישט אַריין. באַלד וועט ער זיך שפּאַלטן. אָ, זע, די וואַסערן צערוקן זיך שוין אויף רעכטס און אויף לינקס. קום, האָב נישט קיין מורא.

מיר זענען אַריין אין ים. ס'הייסט — אַריבערגעשפּרייזט דאָס לאָקשן־ברעט, וואָס איז געלעגן אינמיטן שטוב. אַז מיר זענען שוין גע־ווען אויף יענער זייט ים, טרוקענע און גאַנצע, האָבן מיר זיך אָוועקגע־שטעלט זינגען שירה און צוגעקוקט זיך, ווי אַזוי די מצריים מיט זייערע פערד און רייטוועגן ווערן פאַרגאַנגען.

דאָס שפּיל איז געווען גאַנץ שיין. אָבער מיך איז אַ סך מאָל באַפאַלן אַן אויסטערלישע שרעק.

עוזר האָט אין יענע מינוטן געהאַט לעכער אין די באַקן און געלע ווייסלעכטסער אין די אויגן.

כ'האָב אָוועקגעשלידערט דעם בעזים, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די שמאַטעס און נישט מיט מיין קול געשריגן:

— עוזר, מען טאָר נישט חוזק מאַכן. עוזר, מ'עט אונדז ברענען און בראָטן אויף יענער וועלט.

עוזר, זעט אויס, האָט אויך מורא געקריגן. ער האָט גלייך אָוועקגע־

וואָרפן דעם בעזים, איבערגעדרייט צוריק ס׳היטל אויף דער רעכטער זייט, געשטאַנען אַ צעטומלטער אינמיטן שטוב מיט בלויע ליפּן און קרענקלעך שווער געאָטעמט.

נישט אַלע מאָל אָבער האָבן מיר זיך פאַרשטעלט פאַר משה רבנו און פאַרן פאָלק ישראל.

טײלמאָל האָט עוזר פאַרגעשטעלט דעם רב, ווי אַזוי יענער גייט שטייף אין גאַס מיטן פאַראַסאָל פאַראויס, און ווי בן־ציון קהל־שרייבער לויפט אים נאָך מיט אָפּגעהאַקטע, קורצע טריטלעך.

ער האָט נאָכגעמאַכט, ווי אַזוי מענדל דער מומע נעמיס בלאָזט זיך אָן ביים זינגען, ווי אַזוי ער קריגט רויטע בעקעלעך און ארויסגעזעצטע אויגן.

איך האָב געקייכט פון געלעכטער. מיר האָט אַ הנאה געטון, וואָס עוזר האָט נישט קיין מורא חוזק צו מאַכן פון רב, פון בן־ציון קהל־שרייבער, פון מענדל דעם זינגערל און אַפילו פון אַזאַ גביר, ווי ס׳איז געווען ראובעלע בעקערמאַן.

צום שטאַרקסטן אָבער איז מיר געפעלן, ווען עוזר האָט אַראָפּגענומען אַ קאָלדרע פון בעט, איינגעהילט זיך אין איר, אַרויסגעשטעלט אַ פוס פאָראויס און אויפגעהויבן אַ האַנט אין דער הויך. זיין צעשויבערטער, שוואַרצער קאָפּ האָט אויסגעזען אין אַזאַ מינוט, ווי אַ פריש־געקויפטער בעזים.

מיך האָט עוזר געהייסן שטיין רואיק און קוקן אויף אים. און אַליין, נאָכדעם ווי דער האַלדז האָט זיך אים אָנגעגאָסן מיט בלוט, האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ שטייף קול און מיט אַ ציטערדיקער גאָמבע:

קאַק ניניע סביראַיעטסיאַ וויעשטשי אַלעג
אַטאַמסטיט ניעראַזומנים כאַזאַראַם,
איך סיאַלאַ אי ניווי זאַ בויני נאַביעג
אָבריאַק אָן מיעטשאַם אי פּאַזשאַראַם.

זיין קול איז געשטיגן וואָס אַמאָל העכער און קלאָרער. ער האָט שוין נישט געזאָגט, נאָר געזונגען. אַצינד איז עס נישט געווען יענער עוזר, וואָס פרעגט ווילדע קשיות און ווייסט אַליין נישט, ווי אַזוי צו פאַרענטפערן. אַן אַנדערער עוזר איז געשטאַנען. אַ העכערער, אַן עלטערער, אַ פרעמדער און אַ שיינער.

— ווייסט, וואָס דאָס איז?

— כ׳ווייס נישט.

— ס׳איז „סטיכי״. פושקינס „סטיכי״. ווייסט, ווער ס׳איז געווען פושקין?

— כ׳ווייס נישט.

— און לערמאָנטאָוו ווייסטו, ווער ס׳איז געווען?

— כ׳ווייס גאָרנישט. מאַטיאַס לערער לערנט נישט מיט אונדז, נישט פושקין און נישט לערמאָנטאָוו. מיר האַלטן ערשט ביי „טשיס־טאָפּיסאַניע״.

— וואַרט — גיט עוזר אַ צעפּאָר מיט די הענט — כ׳וועל דיר באַלד זאָגן לערמאָנטאָוו.

און ער שטעלט זיך אויפסנײַ אַוועק מיט איין פוס אַרויסגעשפּאַרט. ער גיט אַ שאָקל מיטן צעשויבערטן קאָפּ און הייבט אָן מיט אַ מין גדלות און חוצפּה, אַז עס פינקלט אזש פאַר די אויגן:

סקאַזשי־קאַ, דיאַדיאַ, וויעד ניעדאַראָם
מאָסקוואַ ספּאַליאָננאַיאַ פּאָזשאַראָם
פראַנצוזו אָטדאַנאַ.
וויעד בילי־זש סכוואַטקי באָיעוויע,
דאַ גאָוואָריאַט יעשטשאָ קאַקיע...

כ׳פאַרשטיי ווידער גאָרנישט. איך פיל, אַז ער רעדט מיט עמעצן, אָבער כ׳ווייס נישט מיט וועמען. ע ר איז עוזר און ע ר איז דער פרעמדער. ער פרעגט און ענטפערט זיך אַליין. ער שפּאַרט זיך און גיט נאָך.

ערשט שפּעטער דערציילט מיר עוזר, אַז דאָס איז אַ מעשה פון קייזער נאַפּאָלעאָן, וואָס איז געגאַנגען קיין מאָסקווע מיט זיינע חילות. רוסלאַנד האָט מען נישט געקענט בייקומען. ערשט, ווען נאַפּאָלעאָנס חילות זענען געפרוירן געוואָרן, האָבן זיי געמוזט אָפּטרעטן, און נאָך דער־ציילט מיר עוזר, אַז דער פושקין פון די „סטיכי״ — איז געווען אַן איינ־גייער אין קייזערלעכן הויף — אַז ער האָט פאַרפאַסט אַ מעשהלע פון אַ גאָלדן פישעלע און פון איינער, וואָס האָט געהייסן מיט אַ מיאוסן נאָ־מען, מאַזעפּאַ, און פון נאָך איינעם אַ פּריצישן זון יעווגעני אָניעגין —

און אַז בסך־הכּל איז דער גאַנצער פּושקין אַלט געווען עטלעכע און צוואַנ־ציק יאָר און איז דערשאָסן געוואָרן פון אַ פּיסטויל.

עוזר זאָגט, אַז ווען ער וועט אויפוואַקסן, וואָלט ער געוואָלט זיין אַזעלכער, ווי פּושקין.

אָבער מיך גייט נישט אָן דער גאַנצער פּושקין. סיי־ווי־סיי ווייס איך נישט, ווער ער איז געווען. מיר איז גוט צו הערן עוזרן. אַצינד איז ער מיר נאָענט, ליב. ער זאָגט, אַז ער וועט מיך אויסלערנען די אַלע „סטיכים", ער וועט מיר ברענגען ביכלעך פון איינעם אַ טאָלסטאָי, וואָס איז פון אַ גראַף געוואָרן אַ פּראָסטער פּויער.

אַלץ ווייסט עוזר. אָבער מיר, זעט אויס, איז נישט באַשערט געווען צו וויסן. מחמת צווישן אונדז איז דורכגעלאָפן אַ שוואַרצע קאַץ און אויף אַ סך, אַ סך יאָרן איבערגעריסן אונדזער קאַנטשאַפט.

קאַפּיטל איין און דרייסיק

כ'האָב פאַרגעסן צו דערציילן, אַז אַ חוץ די אַלע קעמערלעך מיט די גאַניקלעך און אַ חוץ דער גרינער פלומפּ האָט אונדזער הויף נאָך פאַר־מאָגט אַ קליין מויערל, אַ זייטיקס, וואָס האָט געהאַט צוויי פענצטער און אַן אָפּגעשיילטע טיר אָן אַ קליאַמקע.

די צוויי פענצטער זענען געשטאַנען בלינדע, פאַרשטויבטע. מען האָט דערציילט, אַז אַמאָל האָט אין דעם דאָזיקן מויערל געוווינט אַ ייד אַ זייגערמאַכער. ער האָט אַ גאַנץ לעבן געקוקט דורך אַ שפּאַקטיוו. קוקנדיק אַזוי, האָט ער זיין ווייב אַלע יאָר מכבד געווען מיט אַ בן־זכר. אָבער די זכרים האָבן זיך נישט לאַנג געהאַלטן ביי אים. מען האָט געזאָגט, אַז אויף דעם דאָזיקן זייגערמאַכער איז נגזר געוואָרן מן השמים, אַז גראָד אין דער וואָך־נאַכט זאָל אַוועקגענומען ווערן דאָס נייַ־געבוירענע נפש. מען האָט נישט געוווסט, צי האָט עם פאַרצוקט אַ שוואַרצע קאַץ, צי די מוטער אַליין האָט עס דערשטיקט מיט אירע בריסטן. גענוג איז, אַז אַ גוטער ייד האָט געהייסן דעם זייגערמאַכער אַרויסציען זיך פון דעם מויערל, מחמת פאַרצייטנס איז דאָ געווען אַ בית־זונות.

דער זייגערמאַכער האָט זיך אַרויסגעצויגן. פון דעמאָלט אָן שטייט

דאָס מויערל פאַרהאַקט מיט די צוויי בלינדע, פאַרשטויבטע פענצטער, אַזוי ווי מיט צוויי אויסגעברענטע פלעקן אויף אַ קלאָר לייב.

נישט קיין גוי און נישט קיין ייד ווילן זיך דאָ אַריינציען. ביינאַכט רוישן דאָ פלעדערמייז. ווייבער זאָגן, אַז דאָס זענען די נשמות פון יענע אומגעקומענע, נישט־געיידישטע קינדער.

האָט זיך געמאַכט, אַז גראָד דעמאָלט, ווען מיר האָבן דאָ געוווינט, איז דאָס פאַרשאָלטענע מויערל אויפגעריכט געוואָרן.

פרעמדע מענטשן האָבן אויפגעריסן די טיר. עס זענען געקומען סטאָ־ליאַרעס מיט מולאַזשעס. מען האָט געקלאַפּט און געזונגען, געשמירט און געזאָגט ראש־השנהדיקן יוצר.

דער גאַנצער הויף שכנים איז זיך צונויפגעלאָפן קוקן, ווער עס שטעלט זיך דאָס איין ס'לעבן און גייט זיך דאָ אַריינציען.

עוזרס טאַטע האָט אַריינגעשטעקט נ'קאָפּ און געזאָגט, אַז ס'איז גאַנץ גלייך, וואָס מענטשן ציען זיך דאָ אַריין. ער אַליין וואָלט זיך אויך דאָ אַריינגעצויגן — אויף צופּיקעניש אַלע בטלנים און שוטים, וואָס גלויבן אין רוחות און אין שדים.

די בעלי־מלאכות האָבן געאַרבעט בייטאָג און ביינאַכט. דער גאַנצער הויף האָט מיט גרויס נייגעריקייט געוואַרט, ווער עס וועלן דאָס זיין די נייע שכנים. זענען עס אַמאָל נישט קיין גויים?

ניין, קיין גויים זענען עס נישט געווען.

אין אַ ווינטערדיקן פרימאָרגן האָט זיך געברענגט צו ציען איינע מיט ווייסע, פאַרשאַרצטע הענט, געקנעטענע, אַזוי ווי פון ווייצן־מעל מיט מילך. ס'איז געווען חנטשע די אַלמנה, אַ ווייבל אָן אַ שייטל, מיט אַ שוואַרץ־פאַרקעמטן לאָק, אין דער גרויס פון אַ שוואַלב, אויפן סאַמע שטערן.

אין הויף האָט מען געוווסט, ווער חנטשע די אַלמנה איז. איר טאַ־טע, אַ ייד אַ האַלב־בלינדער, האָט געלייגט לאַטעס אויף חסידישע יופּי־צעס. די מאַמע אירע, אַן אויסגעקרימטע, אַזוי ווי אַ גויעלע פאַרן קלויס־טער, האָט ליב געהאַט צו קויפן מציאות ביי פויערישע וועגעלעך און דינגען זיך אַזוי לאַנג, ביז דער פויער האָט פאַרלוירן דעם חשבון.

חנטשע אַליין איז יאָרנלאַנג געזעסן אין וואַרשע. מען האָט נישט געוווסט, וואָס זי טוט דאָרט, אין דעם וואַרשע. נאָר אַז דאָס זיצן איז איר פאַרמיאוסט געוואָרן, איז זי צוריקגעקומען אַהיים מיט אַ גרויסן,

גרינעם קופערט אויף רעדער, מיט טישטיכער און לײלעכער, מיט העמ־דער און האנטיכער און מיט א סך זײדענע קלײדער.

פון װארשע האט חנטשע מיטגעברענגט א טאכטער פון א יאר פופצן. מען האט געזאגט, אז ס'איז נישט קײן טאכטער, נאר א ממזר. דאס „ממזר" האט געהאט פרישע, אויסגעקנײפטע בעקלעך, חן־גריבעלעך אין דער גאמבע און א גרויסן קאפ גראנאטענע האר.

פאר חנטשען מיט דער טאכטער האט מען דאס אזוי געקלאפט אין פארשאלטענעם מויערל, געזונגען זמירות און געהובלעװעט ברעטער. פאר זײ האט מען געלײגט א נײע, װײסע פאדלאגע, געקיטעװעט שויבן, גע־שמירט די טירן, און אז ס'איז געקומען דער ערשטער אויפדערנאכט — נאכדעם, װי זײ האבן זיך ארײנגעצויגן — האט א שלאג ארויס געטון אויפן הויף א פײער פון צװײ בליץ־לאמפן, נישט אויסצוהאלטן. די שכנים האבן געמוזט פארהענגען די פענצטער מיט לײלעכער און פא־טשײלעס, װארום װער האט עס געקענט צוטון אן אויג בײ אזא ליכ־טיקײט?

חנטשע די אלמנה האט אין פארשאלטענעם מויערל געמאכט זיך א טשאיניע. זי האט געלאזט אײנמויערן אין דער װאנט ארײן א גרויסן קעסל מיט שװערע, מעשענע קראנען, אזוי װי ברונז־אראפגעלאזטע קעפ. זי האט אװעקגעשטעלט לאנגע, געהובלטע טישן מיט בענק, און אין מויערל ארײן האבן אנגעהויבן קומען זעלנערלעך, בעלי־עגלה־יונגען מיט כלות און סתם יונגעלײט, װאס האבן נישט געהאט װו צו רויכערן אום שבת.

פון װײסע, גלאנצנדיקע קריגן, געבײיכטע, האט מען געכלעפטשעט טײ מיט לימענע, צוגעביסן מיט גרויסע אײל־קיכלעך, מיט שטיקער פלאדן, װאס חנטשע אלײן האט געבאקן, צוגעקנאקט טרוקענע באניקערן און געזונגען לידער — פון װארשע און פון ראסײ, פון בוענאס־אײרעס און פון אמעריקע.

פאר מיר מיט עוזרן האט זיך געעפנט א נײע װעלט. מיר האבן אויפגעהערט צו זיצן אויף דער גרינער פלומפ און סודן זיך. עוזר האט שוין מער נישט געפרעגט, צי כ'גלויב אין גאט און צי משה רבנו איז טאקע משה רבנו. אז ער האט גאר קײן צײט נישט געהאט צו אזעלכע קשיות. גאנצע אויפדערנאכטן זענען מיר געשטאנען הינטער די פענצ־טער פון דער טשאיניע און געהערט די שײנע, װײטע לידער.

כ׳ווייס נישט, צי עוזרן האָט זיך אויך אַזוי אויסגעדאַכט. נאָר ביי מיר איז אויסגעקומען, אַז קיין שענערס און קיין בעסערס, ווי חנטשעס טשאַיניצע, איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ.

ס׳קאָן זיין, אַז ס׳איז געווען דערפאַר, וואָס צוזאַמען מיט די אַלע ניגונים און מיט דער גאַנצער פריילעכקייט, האָבן מיר ליב געהאַט צו קוקן אויף רוכטשען, דער אַלמנהס מיידל.

איך האָב עוזרן גאָרנישט געזאָגט. עוזר מיר — דעסטגלייכן נישט. נאָר בשעת מירביידע זענען אַזוי געשטאַנען הינטער די האַלב־פאַרהאַנגענע פענצטער, האָבן מיר שטילערהייט געזוכט יענץ געשטאַלט, וואָס האָט געשוועבט אין אונדזער דמיון אפילו דעמאָלט, ווען מיר האָבן געהאַלטן די אויגן פאַרמאַכט.

— ס׳איז דיר קאַלט? — האָט עוזר געפרעגט.

— ניין, מיר איז נישט קאַלט — האָב איך איינגענורעט דעם קאָפּ אין קאַלנער אריין.

— מיר אויך נישט — האָט עוזר געטופּעט מיט די פיס אויפן אָפּגעזעצטן שניי.

— זעסט זי? — האָט עוזר שטיל געפרעגט.

— יאָ, כ׳זע זי — האָב איך נאָך שטילער געענטפערט, כאָטש כ׳האָב אַ סך מאָל רוכטשען נישט געזען.

— איך זע זי גאָרנישט — האָט עוזר געפירט דאָס פּנים איבער דער קאַלטער שויב און געזוכט אַ ברייטערע שפּאַרע.

איך האָב געטראַכט, אַז ווען גאָט העלפט מיר און כ׳קען אַזוי אַביסל אוועקרוקן די פאָרהאַנג און זען רוכטשען אינגאַנצן, ווער וואָלט צו מיר גלייך געווען!

עוזר האָט זיינע מחשבות אַרויסגעזאָגט הויך. ער האָט געזאָגט, אַז ווען ער זאָל קיין מורא נישט האָבן, וואָלט ער אַ זעץ געטון אין דער שויב אריין און אַראָפּגעריסן די פאָרהאַנג.

— אינעווייניק זיצן רשעים — האָב איך מיך אָנגערופן — וואָס וואָלט זיי געאַרט, די פענצטער זאָלן נישט זיין פאַרשטעלט?

האָט מיר אָבער עוזר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז ס׳מוז אַזוי זיין. אַז נישט, וואָלט אויפן הויף געווען שוואַרץ.

— זעסט דאָך — האָט ער צוגעגעבן — אַז עס זיצן דאָרטן יונגען

מיט מיידן. ער, עוזר אליין, האט געזען, ווי א זעלנער האט ארומגענו־
מען א מויד און געקושט. אלע זעלנער האבן א טבע צו קושן מיידן.

כ׳ווייס נישט, וואס מיט מיר האט זיך אין יענער מינוט געטון.
ס׳איז מיר היים געווארן. מוז זיין, אז פון דער הייסקייט האט זיך ביי
מיר ארויסגעריסן:

— עוזר, דו וואלסט געוואלט א קוש טון רוכטשען?

— ביסט משוגע געווארן? דו מיינסט, זי איז אבי ווער?

— חלילה, ווער זאגט עס דען? כ׳ווייס דען נישט. ווער זי איז?

— דו קענסט זי נישט — האט עוזר פארריסן נ׳קאפ — זי איז
גאר אן אנדערע. נישט גלאט אזוי א מיידל.

ער האט עס געזאגט מיט אזא זיכערן אנשטעל, אז מיר האט זיך
אויסגעוויזן, אז עוזר קען שוין רוכטשען מי יודע ווי לאנג; ער האט שוין
גערעדט מיט איר, ער איז שוין געגאנגען מיט איר שפאצירן, און ס׳קאן
זיין, אז ער האט זי שוין געקושט אויך.

אין יענעם אויפדערנאכט בין איך אוועקגעגאנגען פון עוזרן מיט א
שווער הארץ.

ס׳האט מיך עפעס געפייניקט און כ׳האב נישט געוווסט וואס. וואס
האט עוזר אזוי פארריסן דעם קאפ? איז ער טאקע געגאנגען מיט רוכ־
טשען? האט ער שוין טאקע גערעדט מיט איר? אויב אזוי, פארוואס היט
ער זיך פאר מיר? און איז ער שוין יא געגאנגען, פארוואס שטייט ער
הינטערן פענצטער און גייט נישט אריין אינעווייניק?

ס׳איז געווען פאר מיר א שווער רעטעניש. און נאכמער רעטעניש
איז מיר אויסגעקומען דאס, וואס עוזר האט מיך איינמאל געבעטן, איך
זאל אים מיטנעמען שבת אין דער טשאיניע אריין.

שבת בין א י ך געווען דער תקיף, איך — דער גאנצער דעה־
זאגער. שבת האב איך געזען רוכטשען אינגאנצן, ווי גרויס זי איז גע־
ווען.

ס׳האט זיך גענומען דערפון, וואס שבת נאכן עסן האט מיך די מא־
מע אראפגעשיקט צו חנטשען נאך א טשאיניק געקאכט וואסער.

עוזרן האט זיין מאמע נישט געשיקט. ערשטנס — איז ער געווען
א סטודענטל, צווייטנס — האט ביי זיי די גויאישע דינסט געקאכט און
געבאקן אום שבת.

האָב איך מיך אָפּגעשמועסט מיט עוזרן, ער זאָל שבת פריער אַהיימ־קומען פון גימנאַזיע, וועל איך אים מיטנעמען.

די ביכלעך מיט די קאַיעטן האָט ער באַהאַלטן הינטער די שטיגן. דאָס היטל מיטן קריינדל האָט ער פאַררוקט אין אַ קעשענע אַריין, און אַזוי זענען מיר אַריין צו חנטשע אין דער טשאַיניע. ער — אין בלויזן קאָפּ, מיט דער צעשויבערטער, שוואַרצער טשופּרינע, איך — אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע מיטן טשאַיניק אין דער האַנט. עוזר האָט גאוהדיק אַ שאָקל געטון מיט דער טשופּרינע און איז שטיין געבליבן ביי דער טיר, איך — כאָטש ס'האַרץ האָט געקלאַפּט, ווי אין אַ גזלן, בין געגאַנגען גלייך אַהין צו די צוויי מעשענע קראַנען.

רוכטשע אַליין האָט מיר אָנגעצאַפּט דאָס וואַסער. אַ הויבע מיט די חן־גריבעלעך אין דער גאָמבע, אין אַ ווייס בלוזקעלע, וואָס האָט גע־שמעקט מיט שבת־אויבס און מיט האָניג־קיכלעך, איז זי געשטאַנען אַביסל אָפּגעבויגן און געוואַרט, ביז דער טשאַיניק וועט פול ווערן. ביי די טישן זענען געזעסן מיידן מיט יונגען, רויטע, צענומענע. רוכטשעס מאַמע, חנטשע די אַלמנה, איז אויך דאָרט געזעסן מיט אַ יונג און אַריינ־געלאַכט אים אין פּנים. איך האָב אָבער דאָס אַלץ נישט געזען, אויסער רוכטשעס גראַנאַטענעם קאָפּ און אויסער די קליינע, ווייסע הענט אירע. כ'האָב אויך געזען, אַז בשעת דאָס קאָכנדיקע וואַסער איז געלאָפן אין טשאַיניק אַריין, האָט רוכטשע עטלעכע מאָל אויסגעדרייט ס'פּנים צו דער טיר, וווּ ס'איז געשטאַנען עוזר.

האָט זי זיך איבערגעוווּנקען מיט עוזרן? קענען זיי זיך טאַקע?

מיר איז הייס געוואָרן אין די אויגן. ווי דורך אַ נעפּל האָב איך גע־זען, ווי פון טיש אַוועק האָט זיך אויפגעהויבן אַ זעלנערל מיט אַ נידעריק־געשוירענעם קאָפּ און געשאַרט זיך אַהער צו רוכטשען. ער האָט גע־מוזט זיין שיכור. אַז נישט, וואָלט ער זיך אַזוי נישט געוואַקלט און וואָלט נישט געהאַט די העזה — אַרויפצולייגן אַ האַנט אויף רוכטשעס טאַליע און שטופּן די שוואַרצע וואָנסעלעך איר אין פּנים אַריין.

— קום — האָט ער געלאַכט מיטן גאַנצן מויל ציין — קראַסאַ־וויצע מיינע, גיב די מאָרדאָטשקע, פּרעלעסט מאָיאַ...

איך האָב שוין געהאַלטן דעם טשאַיניק וואַסער אין ביידע הענט. ער איז געווען שווער, אַזוי ווי אָנגעפּולט מיט זאַמד. אָבער נאָך שווערער איז געווען דאָס געפיל, וואָס האָט מיך צוגעדריקט ביים האַלדז. ווען כ'האָב

נישט קיין מורא, נעם איך דעם טשאַיניק און גיב אים אַ גאָס אויס אויפן קאָפּ פון געמיינעם זעלנערל...

ערגער אָבער איז געווען מיט עוזרן. ער איז געשטאַנען ביי דער טיר מיט איבערגעברענטע פּלעקן אויפן אויסגעצויגענעם פּנים. ער איז אַצינד געווען העכער, ווי שטענדיק. אַזוי פּלעגט ער אויסזען, ווען ער האָט גע־זאָגט „סטיכי".

כ'ווייס נישט, ווי אַזוי. נאָר מיטאַמאָל האָב איך דערזען עוזרן שטיין נעבן קעסל. ער איז געווען ווייס, ווי די קרוגן אויפן טיש. די אויבערשטע ליפּ זיינע האָט געשוויצט.

— סוואָלאָטש! — האָט ער פּלוצלינג אַ וואָרף געטון ביידע הענט אין דער לופט אריין — סוואָלאָטש, מערזאַוויעץ!

ס'האָט זיך דערהערט אַ רוקן מיט בענקלעך. עמעצער האָט לאַנג און פויל אַ שנאָפּל געטון אונטער דער נאָז:

— טששטאָ־אָ־אָ?...

און געלאָזט זיך גיין מיט ברייטע טריט אויף עוזרן און אויף מיר.

עוזרן האָט חנטשע די אַלמנה געגעבן אַ נעם אָן פון הינטן און גיך ארויסגעשטופּט. איך בין אַליין ארויסגעפאַלן. פון טשאַיניק האָבן גע־שפּריצט הייסע טראָפּנס וואַסער. כ'האָב נישט געזען, וווּ כ'גיי. נאָך אַ מינוט, און כ'וועל פאַלן. נאָך אַ מינוט, און כ'וועל זיך אָפּשרפּענען אויף ס'טוים.

אין דרויסן האָב איך שוין עוזרן נישט געזען. הינטער מיר האָב איך געהערט אַ געלעכטער, אַ פּרעמדס, אַ שפּיציקס. דאָס דאָזיקע געלעכטער האָט נאָך ערגער געבריט, ווי דער קאָכנדיקער טשאַיניק.

אַ גאַנצן שבת האָב איך מיך געשעמט און מורא געהאַט אַראָפּצוגיין. ערשט אויפדערנאַכט, נאָך הבדלה, האָב איך מיך, אַזוי ווי אַראָפּגע־גנבעט.

אַז כ'האָב דערזען עוזרן, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ער איז קלע־נער געוואָרן.

עוזר האָט מיר געזאָגט, אַז ס'האָט ווייניק געפעלט, ער זאָל דאָס זעלנערל דערשטיקן. און אַז ער וועט אים נאָך דערשטיקן אויך. וואָרום, וואָס פאַר אַ „פּראַווע" האָט אַזאַ ליטוואַק־חזיר ארומצונעמען רוכטשען ביי דער טאַליע?

עוזר האָט אין יענעם אויפדערנאַכט אַ סך געשוויגן, זיין צעשווי־

בערטע טשופרינע האָט אויסגעזען צו זיין נישט־זיינע. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ס'איז אים אַ רחמנות אויף רוכטשען. ווען ער זאָל האָבן געלט, וואָלט ער אויף גאָרנישט געקוקט און חתונה געהאַט מיט איר. ער וואָלט מיט איר אַוועקגעפאָרן אין אַ ווייט לאַנד אַריין. זי וואָלט נישט באַדאַרפט דערלאַנגען קיין טיי. ער, עוזר, וואָלט איר געזאָגט אַלע „סטיכים" פון אויסנווייניק, ס'וואָלט געווען גוט, זייער גוט.

כ'פאַרשטיי, ס'וואָלט טאַקע גוט געווען. אָבער וואָס וואָלט איך געטון איינער אַליין? צי וואָלט מיר אויך אַזוי גוט געווען? און גלאַט, וואָס הייסט, ער וואָלט חתונה געהאַט מיט רוכטשען? וואָס איז ער שוין ראוי לחופה? און ווו וועט ער נעמען אויף פרנסה? און וואָס וועט ווערן מיט דער גימנאַזיע?

מיר איז רוכטשע אויך אַ שאָד. כ'האָב אויך רחמנות אויף איר. ווען איך זאָל האָבן געלט, וואָלט איך מיט רוכטשען נישט חתונה געהאַט. ס'איז דאָך נאַריש צו רעדן. איך וואָלט איר געגעבן דאָס גאַנצע געלט — זאָל זי זיך אַרויסציִען פון דער טשאַיניע אין אַ שענערער גאַס אַריין. זאָל זי דאָרט וווינען, עסן, טרינקען און שוין.

זאָגט מיר אָבער עוזר, אַז איך בין אַ שוטה און אַ בהמה. וואָס וועט זי טון איינע אַליין אין יענער דירה?

— וואָס זאָל זי טון? זי וועט עסן, טרינקען און לאָזן זיך ווילגיין.

— אַזוי ווי אין דער הגדה שטייט — מאַכט עוזר חוזק — דאָס איז גאָרנישט. דער עיקר איז, מען זאָל זי ליב האָבן.

— ווער זאָל זי דאָס ליב האָבן?

— איך — גיט עוזר אַ נעם צו די פויסט צום האַרץ.

מיך דריקט ווידער עפּעס אין האַלדז. עס ווערט נאָך שווערער, ווי היינט בייטאָג, ווען דאָס זעלנערל האָט אַרומגענומען רוכטשען. איך פיל, אַז אַצינד וואָלט איך עוזרן געקאָנט אַראָפּלאָזן אַ פּאַטש.

— איבעראַכטאָג שבת וועסטו ווידער גיין נאָך טיי? — פרעגט מיך עוזר זייער שטיל.

— כ'ווייס נישט. מן־הסתם.

— זאָג זשע רוכטשען — רעדט עוזר פאַרקלערט — אַז איך וויל מיך זען מיט איר.

— וועסט דען נישט מיטגיין?

— ניין. זאָלסט איר זאָגן, אַז כ׳על וואַרטן אויף איר שבת־צונאַכטס אויף דער וואַרשעווער גאַס, ביים קרימינאַל.

ער געזעגנט זיך נישט מיט מיר. ער לאָזט מיך זיצן איינעם אַליין אויפן גאַניקל און גייט אַראָפּ מיט פּאַמעלעכע טריט. ער גייט ווי אַ דער־וואַקסענער מענטש, וואָס האָט גרויסע דאגות.

***

צו שבת איז נאָך געבליבן אַ גאַנצע וואָך. אַז מען זאָל וועלן איבער־ציילן וויפיל שעה און וויפיל מינוט ס׳איז נאָך געבליבן צו שבת, קען מען אַראָפּ פון זינען.

סייז־ווי־סיי וויים איך נישט, וואָס עס טוט זיך מיט מיר. אומעטום גייען מיר נאָך רוכטשע מיט עוזרן. איך זע זיי אויפן אויפגעמישטן חומש, אויף דער רוסישער גראַמאַטיקע, אויף דער שוואַרצער „דאָסקע" — אומעטום.

מאַטיאַס לערער רייסט שטאַרקער ביי די אויערן און שלאָגט מיט אַן אייזערנער פויסט אונטער דער גאָמבע. דער רבי ר׳ דוד האָט אָנגע־הויבן לערנען מיט אונדז דקדוק: פּקד, פּקדתי... מען ברעכט זיך אויס די ציין. ביי מיר אין קאָפּ קלינגען כסדר עוזרס רייד:

— זאָלסט איר זאָגן, אַז כ׳על וואַרטן ביים קרימינאַל — פּקד, פּקדתי — אויף דער וואַרשעווער גאַס.

קאַפּיטל צוויי און דרייסיק

אויפן אַנדערן שבת בין איך ווידער געגאַנגען נאָך קאַכנדיק וואַ־סער. אין דער טשאַיניע איז געווען אויסגעשיט מיט טרוקן זאַמד. פון די צוויי לאַנגע טישן האָבן אַראָפּגעפּאַכלט פריש־געוואַשענע טישטיכער. ס׳האָט דאָ היינט אויסגעזען, אַזוי ווי מען וואָלט געוואַרט אויף מחותנים.

ביי איין טיש, אין סאַמע שפּיץ, איז געזעסן אַ יונג מיט אַ מויד, זיי האָבן גערעדט צו זיך זייער שטיל און געקוקט זיך אין די פּנימער אַריין. מער קיין געסט זענען אַצינד נישט געווען. פון הינטער אַ רויט־געבלימטער פאָרהאַנג, וואָס האָט געפירט אין אַ טונקל אַלקערל אַריין, האָט זיך געשטיקט אַן איינגעהאַלטן, נחתדיק געלעכטערל.

— ער שוין אויף — האָט דאָס געלעכטערל געזאָגט — וואָס האָס־טו נישט קיין צייט, וואָס?

לויטן קול האָב איך מיך משער געווען, אַז דאָס מוז זיין חנטשע די אַלמנה אַליין. רוכטשע האָט היינט אויסגעזען בלאַס. זי האָט מיר אָנ־געצאַפּט וואַסער און אַלע פּאָר מינוט אומרואיק אויסגעדרייט ס׳פּנים צו דער געבלימטער פאַרהאַנג.

דאָס וואַסער אין טשאַיניק אריין האָט זיך געגאָסן פּאַמעלעך. איך בין געשטאַנען, אַזוי ווי אויף הייסע קוילן. כ׳האָב דאָך היינט געהאַט עפּעס צו זאָגן רוכטשען. אָבער ווי אַזוי זאָגט מען עס איר? פון וואָס הייבט מען אָן? און אפשר אינגאַנצן נישט זאָגן? וואָס בין איך עפּעס עוזרס שליח?

נאָר אָט האָט רוכטשע אויפגעהויבן אויף מיר איר בליק, באַטראַכט מיך מיט פאַרמרוזשעטע אויגן. מיר אָבער האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי קוקט נישט אויף מיר, נאָר צו דער טיר.

ס׳האָט מיר ווייגעטון דאָס גאַנצע לייב. כ׳האָב איר געוואָלט זאָגן, אַז עוזר וועט היינט נישט קומען, ער וועט שוין קיינמאָל נישט קומען, עוזר איז געשטאָרבן. נאָר אינמיטן האָב איך ווידער דערהערט פון הינ־טער דער געבלימטער פאַרהאַנג אַפער:

— וואָס טוסטו, פאַלעק? נו, הער שוין אויף...

רוכטשע האָט זיך אַ שאָקל געטון.

— ווי הייסטו? — האָט זי מיך צו הויך געפרעגט.

— מענדל.

— וועמענס ביסטו?

— פרומעט דוד־פרויקעס.

— עטס וווינט אויף דעם הויף?

— יאָ.

— און יענער דאָרט, מיט דער טשופּרינע, איז דיין חבר?

— יאָ. מיין חבר, עוזר.

— פאַרוואָס איז ער היינט נישט מיטגעקומען?

— ער גייט אין גימנאַזיע. ער האָט נישט קיין צייט. ער לערנט זיך.

— וואָס לערנט ער זיך?

— „סטיכי".

— וואָס? — האָט רוכטשע פאַרשאַרצט ס'גאַנצע פּנים און פון אַלע קנייטשעלעך האָט אַרויסגעשטיקט אַ געלעכטער.

כ'האָב נישט פאַרשטאַנען, פון וואָס ס'איז דאָ אַזוי צו לאַכן. כ'האָב אויך נישט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס רוכטשע האָט אין אַ מינוט אַרום געזאָגט:

— זאָג אים, דעם חבר דיינעם, אַז ער געפעלט מיר.

איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר איז אין יענער מינוט געווען. צי דער טשאַיניק איז געוואָרן צו שווער, צי איך אַליין. נאָר כ'האָב מיך בשום אופן נישט געקאָנט רירן פון אָרט.

— האָסט נאָך עפּעס געוואָלט?

איך האָב געפילט, אַז אַצינד וועט געשען אַן אומגליק. אָדער כ'וועל אַנידערפאַלן און צעוויינען זיך, אָדער כ'וועל מיטן טשאַיניק עמעצן פּלעטן נ'קאָפּ.

רוכטשעס אויגן האָבן געקוקט אויף מיר גרויס און וואַרעם. פון איר ווייס בלוזקעלע איז אויך געגאַנגען אַזאַ וואַרעמקייט.

זי האָט זיך צו מיר צוגעבויגן און נאָכאַמאָל, אָבער מיט אַן איינגעהאַלטן פאַרסודעט קול, געפרעגט:

— האָסט נאָך עפּעס געוואָלט?

— עוזר — האָב איך גענומען שטאַמלען — עוזר וויל רעדן.

כ'האָב נישט געקענט ענדיקן.

—ער האָט געזאָגט — האָב איך מיך געקרעכצט מיט יעדן וואָרט — אַז ער וועט היינט אויפּדערנאַכט וואַרטן ביים קרימינאַל.

ביים טיש האָט זיך די מויד צעלאַכט. הינטער דער געבלימטער פאָרהאַנג איז געווען צו שטיל. רוכטשען האָב איך שוין אינגאַנצן נישט געזען. כ'האָב נאָר געפילט אונטער דער גאָמבע אַ וואַרעמע האַנט, אַ גלאַטע, אַזוי ווי סאַמעט.

— כ'על קומען. זאָג עוזרן, אַז כ'על קומען.

ווי אַזוי איך בין אַרויס, ווייס איך נישט. דאַכט זיך, אַז עמעצער האָט מיר נאָכגעוואָרפן דעם טשאַיניק.

אויף אונדזערע שטיגן האָב איך געטראָפן עוזרן.

— האָסט געזאָגט? — איז ער כמעט ווי אַרויפגעפאַלן אויף מיר.

— כ'האָב געזאָגט — האָב איך בייז געענטפערט.

— נו?

— זי וועט קומען.

ער האָט געקריגן אַ רויט פּנים מיט נאָך רויטערע אויגן.

— מענדל — האָט ער גענומען שפּרינגען — מענדל, וועסט זען, וועסט מיטפּאָרן מיט אונדז. מ'עט דיך מיטנעמען.

זיין פרייד האָט מיך נ י ש ט געפרייט. פאַרקערט, אין מיר האָט געברענט, אַזוי ווי אין קאַכנדיקן טשאַיניק. כ'האָב פּלוצלינג גענו־מען לויפן אַרויף אויף די שטיגן, און ווען כ'בין שוין געווען נאָענט פון אונדזער שטוב, האָב איך מיטן גאַנצן כעס אַראָפּגעשריגן:

— גוי, אַפּיקורס! כ'וויל נישט מיטפּאָרן. כ'האָב דיך אין דער ערד מיט דיין רוכטשע.

ער איז נאָכגעלאָפן:

— מענדל, מענדל! וואָס טוט זיך מיט דיר?

אָבער כ'האָב אים אַצינד אַזוי פיינט געהאַט, אַז מיך וואָלט גאָר נישט געאַרט, ווען ער פאַלט אַראָפּ און צעברעכטביידע פיס.

אַ גאַנצן נאָכמיטאָג בין איך געלעגן אין שטוב. כ'האָב אָפּגעמאַכט ביי מיר, כ'זאָל אויפדערנאָכט אויך נישט אַראָפּגיין. בכלל, וועל איך מיך שוין מער אויפן הויף נישט ווייזן. די שוועל פון דער טשאַיניע וועט מיין פוס מער נישט איבערטרעטן. אויס. אויס מיט עוזרן, אויס מיט רוכ־טשען. כ'דאַרף זיי ביידע אויף כפּרות.

צו שלש־סעודות האָט זיך אויף אונדזער דאַך־פענצטער אַרויפגע־רוקט אַ בלויער שאָטן. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז ס'איז עוזר. אין שטוב האָט מען געשפּירט אַ ריח פון הערינג. די מאַמע מיט אַ שכנטע זענען געזעסן ביים אויוון און איינס ס'אַנדערע עפּעס איינגערוימט.

כ'האָב געקוקט אין הימל אַריין, צי מען זעט שוין שטערן. גלאַט אַזוי געקוקט. פאַר מיינעטוועגן האָט מען היינט אינגאַנצן נישט געמעגט אָנצינדן קיין ליכט. אַז סיי־ווי־סיי וועל איך נישט אַראָפּגיין.

אָבער נאָך הבדלה, ווען דער טאַטע אַליין האָט אַראָפּגענומען דאָס שבתדיקע טישטוך און אויפן נאַקעטן טיש אוועקגעלייגט אַ שטיקל קרייד, און די מאַמע האָט זיך געגרייט אַוועקצוגיין צו דער מומע מרים, האָב איך שוין לענגער אין שטוב נישט געקענט איינזיצן. כ'האָב געכאַפּט אויף מיר דעם פּאַלטן און בין געלאָפן צו דער טיר.

— וווהין לויפסטו דאָס אַזוי? — האָט די מאַמע מיך אָפּגעשטעלט אינמיטן.

— כ'לויף נישט, כ'גיי אראפ צו עוזרן.

— זע נאר, ווי דאס האט קיין צייט נישט. ער וועט נישט אנטלויפן, דער עוזר דיינער.

— ער ווארט אויף מיר אונטן.

— וועט ער ווארטן נאך א מינוט. קנעפל דיר צו ביים האלדז. זאלסט נישט לויפן, הערסט?

— ווער לויפט דען?

כ'בין טאקע ארויסגעגאנגען פון שטוב זייער פאמעלעך. אבער פון די שטיגן האב איך מיך געגעבן אזא לאז אראפ, אז כ'האב געהערט, ווי אין דער הויך, דארט ביי אונדז, רייסט זיך אויף די טיר.

די לבנה זעט אויס, האט היינט געשיינט אומישנע. א גאנצע, ארומ־גענומען מיט א ווייטער, קאלטער בלויקייט, איז זי געגאנגען איבער די דעכער און איבער די גאסן, ווי א ווייסער שטורקאץ. ס'איז געווען בלוי אויף די שויבן, ווייס אין די רינשטאקן און בלוי אויפן צלם פון דער רו־סישער צערקווע.

די געוועלבער זענען אלע געשטאנען אפן. יידן זענען אויף דראזש־קעס געפארן צו דער אכטער באן. איך האב מיך געשארט צווישן די גע־וועלבער אהין צום קרימינאל. כ'האב אינגאנצן פארגעסן, וואס כ'האב היינט געהאט אפגעמאכט ביי מיר. אז כ'האב גאר אינגאנצן נישט גע־טראכט דערפון אצינד. כ'האב נאר געוואלט זען, צי רוכטשע מיט עוזרן וועלן זיך טאקע טרעפן.

פונדערווייטנס זע איך, ווי אויפן טראטואר פאר דער רוסישער צערקווע ליגט א גרויסער, ווייס־בלויער פלעק. שווארצע פיס שניידן אים פון צייט צו צייט דורך. דאס גערטנדל ארום קרימינאל פארשטעלט מיך. איך קאן אלץ זען, מיך זעט קיינער נישט.

זע איך טאקע, ווי אין גרויסן, בלוי־ווייסן פלעק האבן זיך אוועקגע־שטעלט א פאר לאנגע פיס, קיינער אין שטאט האט נישט אזעלכע לאנ־גע פיס, ווי עוזר.

ער שטייט און קוקט זיך ארום אויף אלע זייטן. אז איך רוק מיך ארויס אביסל מער פון הינטערן גערטנדל, זע איך אפילו עוזרס פנים. עס איז פארריסן ארויף. ער זעט אויס, עוזר, ווי א גרויסער פויגל אויף א בארג.

צום ערשטן מאל, זינט איך קען עוזרן, זע איך אים מיט א שטע־

קעלע. ער גיט אזא דריי מיטן שטעקעלע אין דער לופטן, גיט אזא גיי הין און צוריק איבערן טראָטואַר און פאַררייסט נאָך מער דאָס פּנים אויף דער לבֿנה אַרויף.

איך אַליין רייס אויך מיט ס'פּנים. נישט אַנדערש, נאָר פון דאָרטן טאַקע דאַרף אַראָפּפאַלן רוכטשע.

עוזר אַליין אַרט מיך נישט אַצינד. אין דער איצטיקער מינוט האָב איך אים אפילו נישט פיינט אויך. עס גיט מיר נאָר אַ ברי אונטערן האַרץ דאָס ווייל־יונגערישע שטעקעלע זיינס און דאָס דרייען דערמיט אין דער לופטן.

רוכטשע, זעט אויס, איז נישט געקומען. אַנדערש נישט, נאָר קום אים אָהער צום קרימינאַל.

כ'האָב אַ נקמה אָן עוזרן. זאָל ער נישט האָבן די חוצפּה צו זאָגן, אַז ער וויל חתונה האָבן מיט איר און נאָך דער חתונה וועט ער איר זאָגן אַלע „סטיכים" פון אויסנווייניק.

לאַנג אָבער האָט מיין נקמה מיך נישט געוואַרעמט, רוכטשע איז יאָ געקומען.

אָט גייט זי אַריבער די וואַרשעווער גאַס. נישט זי גייט, נאָר זי לויפט אַריבער.

מיך זעט זי נישט, כאָטש זי גייט פאַרביי פאַרן גערטנדל פון קרי־מינאַל. עוזר שטייט שוין נישט אין סאַמע מיט פון פּלעק, נאָר אַביסל אָפּ־גערוקט. מיטן שטעקעלע פאָכעט ער שוין נישט.

מיר דאַכט זיך, אַז וואָס נענטער רוכטשע דערגייט צו עוזרן, מער דערווייטערט ער זיך, עס קומט אויס, אַזוי ווי ער וואָלט זיך גערוקט הינטערווייל עכטס.

איך גיי הינטער רוכטשעס פּלייצעס. זי בלייבט שטיין אין בלוי־ווייסן פּלעק, וווּ עוזר איז מיט עטלעכע מינוט פריער געשטאַנען. ער האָט זיך אַצינד אַריינגערוקט אין דער שפּאַציר־גאַס. רוכטשע גייט אויך אַהין.

אָבער מיט אַמאָל גיט זיך עוזר אַ דריי אויס מיטן רוקן צו רוכ־טשען. ער וואַרפט אַוועק דאָס ווילערישע שטעקעלע אינמיטן גאַס אַריין, און אַליין, גאָרנישט מיט זיינע כּחות, נעמט ער לויפן אַראָפּ צום אַלטן גאָרטן צו. נישט אַנדערש, נאָר ער האָט עמעצן דערזען, אָדער ער איז משוגע געוואָרן.

איך אַליין האָב אויך געמוזט משוגע ווערן. אַז נישט, וואָלט איך מיך

נישט געלאָזט לויפן נאָך עוזרן און וואָלט אים נישט נאָכגעשריגן מיט אַזאַ בהלהדיק קול:

— עוזר, עוזר!

— שטיי, וווּ לויפסטו? — האָט מיך רוכטשע אָנגעכאַפּט ביים קאָל־נער און גענומען מיט מיר שאָקלען, ווי מיט אַ לולב.

זי איז אויך געלאָפן. אויפן אָרט, וווּ זי האָט מיך געכאַפּט, איז גע־ווען טונקל. כ'האָב רוכטשעס פּנים נישט געקאָנט זען. כ'האָב נאָר גע־פילט, אַז עס גייט פון איר אַ היץ און אַ כעס.

— לויף נישט — האָט זי שווער געזאָגט — ער איז אַ ראָצפּאַס, דער חבר דיינער. דו דאַרפסט נישט לויפן, דו האָסט דאָך מיך ליב.

איך האָב איר נישט געוווּסט, וואָס צו ענטפערן. פון אירע רייד איז מיר געוואָרן הייס אין די פּיס. גאָט איז מיין עדות, אַז איך אַליין וואָלט אויך אַצינד אַנטלאָפן.

— קום אַביסל — האָט זי געזאָגט און גענומען מיך אונטערן אָרעם.

אַצינד איז מיר שוין הייס געוואָרן אין קאָפּ אויך. כ'בין געגאַנגען לעבן איר און געפילט, אַז אַהיימגיין וועל איך שוין היינט נישט. ס'וועט דאָ זיכער אַן אומגליק געשען.

— פאַרוואָס איז ער אַנטלאָפן, דער דרעקמאַן? — האָט זי ביין געזייעט צווישן די ציין.

איך האָב אויך נישט געוווּסט, פאַרוואָס ער איז אַנטלאָפן. נישט אַנדערש, נאָר ער האָט געמוזט דערזען דעם טאַטן זיינעם, אָדער עמעצן פון דער גימנאַזיע.

— וואָס האָט ער מורא געהאַט, דער ראָצער? — האָט זיך רוכטשע אַלץ נישט געקאָנט שטילן.

איך האָב זי געוואָלט פרעגן, צי עוזר האָט איר טאַקע געזאָגט, אַז ער וועט חתונה האָבן מיט איר און אַוועקפאָרן אין ווייטע לענדער אריין. כ'האָב אויך געוואָלט וויסן, צי זיי פירן אַ ליבע. אָבער אינמיטן האָט זיך רוכטשע אָפּגעשטעלט, אַרויסגעלאָזט מיין אָרעם און געפרעגט:

— ווי אַלט איז ער, דער יאַט?

— ער לייגט שוין תפילין.

— און דו?

— כ'על שוין באַלד אויך לייגן.

פון אונטערן קרימינאל־פארקאן איז ארויס די לבנה. די גאנצע שפאציר־גאס איז געווארן בלוי.

— לאמיר זיך זעצן — האט רוכטשע געזאגט און צוגעפירט מיך צום דייטשישן קלויסטער.

ארום איז געלעגן א בלויער שניי. מיר האבן זיך געזעצט אויף די ברייטע טרעפ, וואס פירן אין קלויסטער אריין. רוכטשע האט מיך ארומגענומען ביים אקסל און צוגעלייגט איר באק צו מיינער.

כ'האב מורא געקריגן. כ'האב נישט געוווסט, וואס צו טון. כ'האב אבער געוואלט, אז עוזר זאל אצינד פארבייגיין און זען.

— האסט שוין געקושט אמאל א מיידל? — האט רוכטשע געפרעגט.

— ניין.

— און מיר וואלסטו געוואלט א קוש געבן?

כ'ווייס נישט, צי כ'האב איר געענטפערט. כ'האב גאר קיין צייט נישט געהאט צו ענטפערן. רוכטשע האט שוין געהאלטן איר ווארעם מויל אויף מיינע ליפן. צי אפשר איז גאר געווען פארקערט.

כ'ווייס אויך נישט, צי האב איך עפעס געטראכט אין יענער מינוט. דער קאפ איז מיר געהאט אוועקגעפאלן. כ'האב נאר געהערט א שטיל, היים קול:

— פאמעלעך. ביים נישט. דו, ממזר דו, ווער האט דיך אויסגעלערנט אזוי קושן?

ס'האט מיך קיינער נישט אויסגעלערנט. כ'האב צום ערשטן מאל אין מיין לעבן אויף אן אמת געקושט א מיידל.

— האסט מיך ליב? — האט רוכטשע געוויקלט די הענט ארום מיין האלדז און ארום מיין פנים.

זי האט אצינד געהאט נישט צוויי הענט, נאר הונדערט הענט. אדער מעטום זענען זיי געווען, די הענט אירע.

— כ'האב דיך ליב.

— וועסט חתונה האבן מיט מיר?

— כ'על חתונה האבן.

— וואס וועלן מיר טון נאך דער חתונה?

— מ'עמיר אוועקפארן אין א ווייט לאנד אריין — האב איך שוין נאכגעזאגט עוזרס רייד — קיין אמעריקע וועלן מיר פארן, כ'על דיר זאגן פון אויסנווייניק אלע „סטיכים"...

— וואָס? וואָס וועסטו טון?

— כ׳על אַרבעטן — האָב איך מיך צוריקגעכאַפּט — כ׳על דינגען אַ דירה. וועסט גאָרנישט טון, נאָר עסן און טרינקען און לאָזן זיך וווילגיין.

רוכטשע האָט זיך ווי אַ קאַץ, אָפּגערוקט פון מיר, פּאַמעלעך און פויל.

כ׳האָב זי געוואָלט צוציען, נאָך איין קוש געבן. אָבער מיט איר איז אין איין רגע געשען אַן אויסטערלישער שינוי. זי האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט. אַז איך האָב געוואָלט זיין שטאַרקער פון איר, האָט זי מיך געגעבן אַ שטופּ אָפּ פון זיך און מיט אַ פרעמד קול, אַ בייז, אַזוי ווי ביי אַן אַלטער גויע, האָט זי אַ וואָרף געטון:

— פּאַשאָל וואָן, ממזר איינער!

כ׳האָב נישט פאַרשטאַנען. ביזן היינטיקן טאָג איז עס מיר נישט קלאָר. מוז זיין, אַז דאָס פאַרשאָלטענע וואָרט „סטיכי” האָט אויף אייביק צעשטערט מיין חלום וועגן רוכטשען.

זי האָט זיך אַפילו נישט געזעגנט מיט מיר. זי איז אַנטלאָפן, אַזוי ווי עוזר איז אַנטלאָפן פון איר.

אויף דער גאַנצער שפּאַציר־גאַס בין איך אַצינד געשטאַנען איינער אַליין. הינטער מיר — דער שוואַרצער דייטשישער קלויסטער; פאַר מיר — דאָס שלאָפנדיקע קרימינאַל, איבער וועלכן די לבנה רוקט זיך, ווי הינטער אַ הייטל.

אַ גאַנציע נאַכט האָט מיך רוכטשע געקושט אין חלום. אינדערפרי האָט מיר די מאַמע געקוקט אין די אויגן אריין און מיט אַנגסט געפרעגט, וואָס כ׳האָב אַזוי געשריגן אין שלאָף און פאַרוואָס כ׳האָב געשאָלטן עוזרן.

כ׳האָב אים טאַקע געשאָלטן נישט נאָר אין חלום, נאָר אויף דער וואָר אויך. כ׳האָב זיך מער נישט געוואָלט זען מיט אים. דאָס איינציקע, וואָס מיך איז אָנגעגאַנגען, איז געווען רוכטשע. כ׳בין געלאָפן צום דייטשישן קלויסטער, אפשר וועט זי קומען. כ׳בין שבת געגאַנגען נאָך קאָכנדיק וואַסער, אָבער רוכטשע האָט מיר דאָס וואַסער נישט אָנגעצאַפּט. זי האָט זיך אַרומגעדרייט מיט צעשויבערטע האָר, מיט נאַקעטע הענט. זי איז פאַרבייגעגאַנגען פאַר מיר און האָט מיך נישט געזען.

קאַפּיטל דריי און דרייסיק

ס'קאָן זיין, אז אַ שטיק האָט עס זיך גענומען דערפון, וואָס אין דער טשאַיניע גופא איז איבערן זומער געשען אַ גרויסער שינוי.

עפּעס פון זיך אַליין האָבן צו חנטשע דער אַלמנה אָנגעהויבן קומען ווייניקער יונגען מיט ווייניקער מיידן. חנטשע אַליין האָט שוין נישט גע־באַקן קיין האָניק־לעקעך און נישט אַכטונג געגעבן די קרוגן מיט די גלע־זער זאָלן גלאַנצן. מען האָט שוין נישט געזונגען קיין לידער, און קיין פּריש־געפּרעסטע טישטיכער זענען שוין אויף די טישן אויך נישט גע־לעגן.

מיר האָט זיך געדאַכט, אַז חנטשע איז ברוגז מיט רוכטשען. כ'האָב געזען, ווי דער יונג פּאָלעק, מיט די פּאַרדרייטע, שטייענדיקע וואָנסעס, זיצט שוין נישט מיט חנטשען הינטער דער געבלימטער פּאַרהאַנג, נאָר מיט רוכטשען. ער זיצט מיט איר ביים טיש און קוקט אין איר אַריין, ווי אין אַן אבן טוב.

כ'האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז עפּעס נישט פּראָסט. האָט זיך מיין שנאה, וואָס כ'האָב ערשט נישט לאַנג געהאַט צו עוזרן, אַריבערגעטראָגן אויף דעם דאָזיקן שוואַרצן יונג. כ'האָב אים טויזנט מאָל מער פיינט גע־האַט ווי עוזרן. ער האָט דאָך אַפילו קיין „סטיכי" אויך נישט געקענט. טאָ וואָס פאַר אַ העזה האָט ער צו קוקן אַזוי אויף רוכטשען? ער עסט זי דאָך אויף מיט די אויגן.

חנטשע די אַלמנה האָט אים אויך געמוזט פיינט האָבן. אין מיינע אויגן האָט זי אים גערופן: „שנאָרער", „לויזן־פּויקער", גיי אַרבעטן, האָב דיר אַ שוואַרץ לעבן.

דער יונג האָט געלאַכט מיט אַ פול מויל ציין. ער האָט זיך נישט געבייזערט, נישט צוריקגעזידלט, ער האָט נאָר געזאָגט, אַז אויב זי וועט נישט אויפהערן, וועט ער מאַכן פון איר קרעפּל־פלייש.

אין הויף האָט מען געוווּסט, אַז חנטשע קריגט זיך אַרום מיט פּאַ־לעקן. מען האָט געהערט די געשרייען און די קולות. מיין מאַמע האָט אָבער געהאַלטן, אַז כאָטש זיי רייסן זיך אַרום, וועט דער שוואַרצער פּאַ־לעק אינגיכן חתונה האָבן מיט חנטשען.

זי האָט נישט געזאָגט קיין ליגנט די מאַמע. אין אַ שיינעם פרי־

מאָרגן האָט חנטשע געקויפט ביי זישע סופר אַ טלית מיט אַ בלוי־זיידע־נער עטרה. די געוועלבער אויף דער וואַרשעווער גאַס האָבן געלייזט פאַר שטיקלעך לייוונט און פאַר איבערציג. אויפן אייגענעם הויף האָט חנטשע געדונגען אַ שטוב מיט אַ קיך. נאָך דער חתונה וועט זי דאָך נישט גיין ווינען אין דער טשאַיניע.

אברהמל דער מעבל־סוחר האָט אַריינגעשטעלט צוויי יעשענאָווע בעטן מיט אַ דעמבענער שפיגל־שאַנק.

חנטשע אַליין, כאָטש זי איז געווען פאַרטון און פאַרפאַרעט, האָט זי, פונדעסטוועגן, אין יענע טעג אויסגעזען ווייסער און נעסקלאַרעווע־טער.

זי האָט געלאָזט אויפנייען פאַרן יונג אירן אַ קאַמגאַרענעם אַנצוג, באַשטעלט פאַר אים נאָך אַ פּאָר קאַמאַשן, מושווה געוואָרן מיט סימעק קלעזמער און צעשיקט חתונה־בריוולעך צו אַלע זעלנערלעך און צו אַלע יונגעז מיט מיידן, וואָס זענען געווען איינגייער צו איר אין דער טשאַיניע אריין.

נאָר פּלוצלינג, אַ טאָג צי צוויי פאַר דער חופּה, ווען חנטשע האָט שוין געהאַט אָנגעבאַקן צוויי גרויסע צוקער־לעקעכער, און אין אַ באַליע זענען אַרומגעגאַנגען לעבנדיקע קאַרפּן — איז געשען אַ בראָך.

געוואָר געוואָרן איז מען באַלד אינדערפרי. ביי אונדז אין שטוב איז מען נאָר וואָס געהאַט אויפגעשטאַנען. דער טאַטע האָט געדאַוונט פון פאָרנט. אויף די שויבן איז געלעגן אַ גאָלדענער פּאַס הימל. די מאַמע איז אַרומגעגאַנגען אין נאַכט־קופּקעלע און שטילערהייט אונטערגע־קרעכצט. זי האָט זיך נישט גוט געפילט, די מאַמע. זי האָט נאָר געוואָלט צוגרייטן אָנבייסן און לייגן זיך צוריק אין בעט אריין.

ס'איז געווען שטיל. מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אויף די שטיגן אַ געלויפעריי, עטלעכע קולות האָבן געדיכט גערעדט.

— ווער רעדט דאָס אַזוי געדיכט באַלד אינדערפרי? — האָט די מאַמע געמאַכט אַ טריט צו דער טיר.

די טיר האָט זיך אָבער אַליין אויפגעפראַלט. אַ פרעמד ווייבל מיט אַ טיכל אויפן קאָפּ האָט אין איין אָטעם אַריינגעוואָרפן:

— פרימעטל, גייען זי נאָר אַראָפּ. ס'איז דאָך איר אַ ווייסטע בראָך געשען.

ווען מען ס'איז אַזאַ בראָך געשען, האָט דאָס ווייבל נישט געזאָגט.

זי האָט, זעט אויס, נישט קיין צייט געהאַט. אַ זאָג געטון — און צוריק אַראָפּגעלאָפן פון די שטיגן.

די מאַמע האָט גענומען פּאַכען מיט די הענט, אַזוי ווי אַ גאַנז, ווען מען יאָגט זי אונטער.

— און ווי מיר, נעבעך, נישט געשען — איז זי געלאָפן און גע־זוכט עפּעס צו נעמען אויף זיך — מענדל, לייזער, לויף נאָר אַראָפּ, זעטס נאָר, וואָס דאָרטן איז געשען?

דער טאַטע האָט געפירט זיינע טויבלעכע אויגן איבער דער צעטראָ־גענער מאַמע. ער האָט נישט געהערט, אָדער נישט פאַרשטאַנען. איך — אַ האַלב־אָנגעטוענער — האָב גיכער גענומען קנעפּלען די שיך, אַרויפציען די שעלקעס. אָבער ווי אויף להכעיס, איז מיר אַלץ געפאַלן פון די הענט.

פון הויף האָבן זיך געטראָגן געשרייען מיט געוויינען. נישט אַנ־דערש, נאָר עמעצער איז, חלילה, געשטאָרבן. איך האָב מיך ווי עס איז אָנ־געטון און מיט איין שפּרונג אַראָפּגעגליטשט זיך אויפן פּאַרענטש.

דער גאַנצער הויף איז פול געווען מיט מענטשן. פון אַלע גאַניקלעך און פון אַלע שטיגן זענען געלאָפן ווייבער מיט קינדער. אַלע האָבן גע־רעדט, אַלע האָבן געפרעגט און אַלע האָבן זיך געשטופּט אין דער אָפע־נער טיר אַריין פון דער טשאַיניע.

חנטשע די אַלמנה, אַ צעשויבערטע, אין אַ וויים, קורץ הינטער־קלייד, אין אַ פּאָר רויטע נאַכט־לעטשלעך מיט פּאָמפּאָניקלעך, איז גע־לאָפן ווי אַן אונטערגעצונדענע.

— מענטשן! יידן! דערבאַרעמט אייך — האָט זי פאַרבראָכן מיט די הענט — זיי האָבן דאָך מיך איבערגעלאָזט אין איין העמד, דער גנב און די הור. זיי האָבן דאָך מיך בדלות געשטעלט. און ווי איז מיר, און אַ בראָך איז צו מיין לעבן... מענטשן, וואָס טוט מען?

זי האָט געקנייפּט שטיקער פון די באַקן, אויפגעפּראַלט די נייע דעמד בענע שפּיגל־שאַנק, אויפגעהויבן דאָס דעקל פון קופערט און געוויזן:

— מיין שווערע האַרעוואַניע, מיין ביטערע פּראַצע. נעכט נישט גע־שלאָפן, נישט דערעסן, נישט דערטרונקען.

— ממזר! — האָט זי גענומען טופּען מיט די פיס — געמיינע הור, וואָס האָסטו געוואָלט פון דער איינגענער מאַמען, וואָס?

די ווייבער מיט די מיידן האָבן געשטעקט די נעז אין אָפענעם קו־

פערט אַריין, אין דער ליידיקער שאַנק אַריין, געפרעגט, ווי אַזוי עס האָט געקענט געשען. האָט זי דען נישט געוווּסט, צי וואָס?

ווי אַזוי האָט זי געקענט וויסן, אַז זי האָט זיך גאָר געגרייט צו אַ חתונה. פונוואַנען האָט איר געזאָלט איינפאַלן, אַז דאָס טעבטערל אירס, די הור, פירט גאָר אַ ליבע מיטן הינטישן יונג! ווער האָט זיך געזאָלט ריכטן אויף אַזאַ צאָרן, אויף אַזאַ פינצטערן גזר פון הימל...

חנטשעס פּנים איז געשוואָלן געוואָרן פון וויינען. זי האָט שוין נישט געהאַט קיין כּח צו שרייען. זי איז געזעסן איבערן ליידיקן קופערט, ווי מען זיצט איבער אַן אבֿל. פרעמדע מענטשן זענען געלאָפן נאָך פּאָליציי. נאָך איידער פּאָליציי איז געקומען, האָט זיך חנטשע אויפגעריסן פון ליידיקן קופערט און גענומען שמעטערן די ווייסע טיי־קרוגן, די טשאַיניקלעך מיט די גלעזער. זי האָט אַראָפּגעריסן די געבלימטע פאָרהאַנג פון אַלקירל און געוויזן אַ צעקנוידערט אייזערן בעטל:

— דאָ איז זי געפּופן, דאָס ממזרת — האָט זי אַ כאַפּ געטון דאָס איבערבעט און צעריסן עס אויף צוויי שטיקער.

די גאַנצע טשאַיניע איז ווייס געוואָרן פון פעדערן. די פעדערן זענען דורך די אָפענע פענצטער אַרויס אין הויף אַריין, אָפּגעזעצט זיך אויף דער פלומפּ, אויף די גאַניקלעך, אויף מענטשן. ווען פּאָליציי איז געקומען, איז חנטשע געלעגן אויף דער פּאָדלאָגע, צווישן די פעדערן און צווישן די צעהאַקטע שאַרבענעס, און אַריינגעקלאָגט דאָרטן, ווי מען קלאָגט אַריין אין אַ קבר.

***

זי האָט, נעבעך, געהאַט אויף וואָס צו קלאָגן, די אָרעמע חנטשע. מען האָט געזאָגט, אַז לאַ די, וואָס דער שוואַרצער פאַלעק האָט זי באַגנבֿעט און איז אַנטלאָפן מיט רוכטשען, האָט ער נאָך די אַלמנה איבערגעלאָזט מיט אַ בויך.

פון דער טשאַיניע איז קיין שריד ופּליט נישט געבליבן. חנטשע איז געלאָפן צום נאַטשאַלניק פון פּאָוויאַט, זי האָט אָנגעשפּאַרט אפילו ביים גובערנאַטאָר, אָבער דער יונג מיט דער מויד זענען, ווי אין וואַסער אַריין.

מען האָט געזאָגט, אַז זיי זענען אַוועק קיין פּאַריז. מיין מאַמע איז אפילו געוואָר געוואָרן, אַז פאַלעק האָט פאַרקויפט רוכטשען קיין בוענאָס־

איירעס, אָבער חנטשע האָט נאָך אַליץ נישט גערוט. געשריבן פּראָשע־ניעס קיין וואַרשע, געלאָפן צו אַדוואָקאַטן, ביז דאָס מויערל אויפן הויף האָט זיך איינגעצן פאַרמאַכט.

קיינער האָט עס מער נישט געוואָלט דינגען. די קלאָר־געפּוצטע שויבן זענען שטילערהייט פאַרגאַנגען מיט שוואַרצן שטויב. עמעצער האָט אַראָפּגעריסן די קליאַמקע פון דער טיר. אויפן דאַך זענען געזעסן קעץ. חנטשע אַליין איז אויפסניי אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע.

אויפן הויף איז געוואָרן אַ פּוסטקע. אין די אויפדערנאַכטן האָב איך שוין מער נישט געקענט קוקן אין די פענצטער אַריין פון דער טשאַיניע.

מיט עוזרן האָב איך נישט גערעדט. נישט געטראָפן זיך מיט אים. כ'האָב נאָר געזען, אַז ער איז אויפגעוואַקסן. ס'האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ער איז צו הויך לויט זיינע יאָרן. נאָך אַ טאָג, און ער וועט קריגן אַ הויקער, אַזוי ווי דער טאַטע זיינער.

איך האָב מיך נישט געהאַט ווו אַהינצוטון. נאָכן אומגליק מיט חנ־טשען איז אין שטוב ביי אונדז אויך געוואָרן מרה־שחורהדיק. אין די שבת־צונאַכטסן איז מאָטל שטרוי, דעם טאַטנס שותף, נישט געקומען מער זיך חשבונען. ס'איז נישט געווען, וואָס צו חשבונען, דאָס היי אויף די לאָנקעס איז פאַרפוילט געוואָרן, ס'איז נישט געווען, וואָס צו קויפן און וועמען צו פאַרקויפן.

דער טאַטע איז, ווי געוועלנלעך, אויפגעשטאַנען פאַרטאָג. ער האָט זיך לענגער געעסקט מיט זיין קראַנקן פוס, לענגער געזאָגט תהלים און גע־דאַוונט פון פאַרנט. מען האָט געגעסן אָפּגעברענטע זופּ מיט זעלנעריש ברויט.

אויף שבת האָט די מאַמע געקויפט אַ שטיקל קאָפּ־פלייש, און אַנ־שטאָט פיש — געשטעלט אויפן טיש הערינג.

דער יעשען האָט זיך געשטעלט אַ שווערער, אַ רעגנדיקער. די קליינע שויבן האָבן בייטאָג און ביינאַכט געוויינט. אויפן דאַך האָט כסדר גע־קאַפּיעט.

די מאַמע מיט טונקעלע קנייטשן אַרום מויל האָט געקרעכצט:

— מיט וואָס האָב איך מיך פאַרזינדיקט, אַז איך דאַרף אָפּקומען מיינע יאָרן אין אַזאַ בוידעם? לייזער, ווי לאַנג איז דער שיעור דאָ צו זיצן, לייזער?

כ'האָב די מאַמע נישט פאַרשטאַנען. ערשטנס האָט זי דאָך דעם דאָזיקן בוידעם אַליין געדונגען, און צווייטנס, וואָס האָט דער טאַטע גע־קענט העלפן, אַז ס'היי איז אין דער גאַנצער געגנט געווען פאַרפוילט, און אַז פּאָניע האָט גענומען קויפן געפּרעסט היי, וואָס מען האָט צוגעשטעלט פון רוסלאַנד.

האָט זיך אָפּגעטון פון אונדזער שטוב די פּרנסה. דער טאַטע איז געגאַנגען צו מאָטל שטרוי באָרגן אַ גמילות־חסד, האָט מאָטל שטרוי גע־קנייטשט מיט די אַקסלען. פונוואַנען זאָל ער האָבן, אַז מען האַנדלט נישט?

אויפדערנאַכט איז דער טאַטע אַהיימגעקומען אַן איינגעפאַלענער. פון שפּאַנצער זיינעם האָבן אַרויסגעקוקט שוואַרצע שטיקלעך וואַטע. די מאַמע האָט נישט געהאַט נ'קאָפּ צו פאַררעכטן דעם שפּאַנצער. ס'האָט זי געיאָגט פון שטוב. אַז סיי־ווי־סיי איז נישט געווען וואָס צו קאָכן, וואָס וועט זי זיצן?

מיך האָט מען אַהיימגעשיקט פון שקאָלע.

האָט די מאַמע איינמאָל אָנגעשריבן אַ בריוו, קיין לאָדזש, צום רייכן ברודער אירן. זי האָט אים געשריבן, דעם ברודער, אַז איך, דאָס יינגל אירס, זיץ אין דער היים, מחמת זי האָט נישט צו באַצאָלן קיין שכר־לי־מוד, אַז אין שטוב גייט מען אויס פון קעלט, אַז דער מאַן אירער, ליי־זער, פאַרדינט נישט. — בעט זי אים, דעם ברודער, ער זאָל זיך מרחם זיין און אַרויסהעלפן איר אין דער נויט.

קיין תשובה איז נישט געקומען. די שאָטנס אין שטוב זענען געוואָרן גרעסער און קעלטער. אין גאַס זענען שוין געפאָרן שליטעלעך. די גלעקלעך האָבן פריילעך אַרויפגעקלונגען, כ'זאָל אַראָפּקומען. אָבער כ'האָב מיך געשעמט צו ווייזן אין גאַס, מען זאָל מיך נישט פרעגן, פאַרוואָס איך קום נישט אין שקאָלע אַריין.

ערשט ביים לעצטן חנוכה־ליכטל האָט זיך איינמאָל נאָך האַלבן טאָג געעפנט די טיר און ס'איז אַריינגעקומען דער בריווטרעגער מיט דער ווייסער, יידישער באָרד.

— פּאַני לייזעראָווא — האָט ער גערעדט אויף דריי לשונות — דיענגי, געלט, פּיעניאָנדזע...

די מאַמע איז רויט געוואָרן. מיך האָט אָנגעהויבן דריקן הינטערן

הארץ־גריבל. נישט אנדערש, נאָר די ווייסע, יידישע באָרד פון בריוו־טרעגער געהערט צו אליהו הנביא.

ער האָט געברענגט אַ קוויטל, דער בריווטרעגער, אָפּצונעמען דאָס געלט אויף דער פּאָטשט.

די מאַמע, אַ קרענקלעך־פאַררויטלטע, איז גלייך אַהינגעלאָפן. ס'איז שוין אָבער געווען צו שפּעט. מען האָט שוין היינט נישט אויסגעצאָלט. פונדעסטוועגן איז די מאַמע צוריקגעקומען אַן אויפגעהייטערטע. זי האָט גלייך געמאַכט פייער, צוגעשטעלט באָרשט מיט קאַרטאָפל, וואָס האָבן היינט געשמעקט ווי וויין. די לאָמפּ האָט געברענט ליכטיקער. אויפן קענגאיבערדיקן דאַך איז געשטאַנען די לבנה, און פון אונדזערע שייבלעך איז פאַמעלעך אַראָפּגעקראָכן די פראָסט.

איך האָב שוין מער גאָרנישט אין זינען געהאַט, ווי דאָס געלט, וואָס די מאַמע וועט מאָרגן אָפּנעמען פון דער פּאָטשט. כ'בין זיכער געווען, אַז אַצינד זענען מיר רייך געוואָרן. מען וועט זיך ציען אין אַ שיינער דירה אַריין. די מאַמע האָט אויך דערמאָנט וועגן אַן אַנדערער דירה און וועגן אַ פּאָר נייע שטיוול פאַר מיינעטוועגן.

בלויז דער טאַטע איז ביי דער היינטיקער וועטשערע געזעסן שווייגנ־דיקער ווי אַלע מאָל, ער האָט געגעסן געלאַסענער און געקוקט אין די שויבן אַריין מיט שטייענדיקע אויגן.

צומאָרגנס באַלד אינדערפרי איז די מאַמע געלאָפן אויף די פּאָטשט. איך האָב געוואַרט אין שטוב מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ. עטלעכע מאָל געעפנט די טיר און אַראָפּגעגאַנגען אויף די שטיגן.

ער האָט אָבער נישט געשיקט קיין סך, דער רייכער ברודער פון לאָדזש. ער האָט זיך פאַרענטפערט, אַז ס'איז אַ שלעכטע צייט, אַז ער האָט אַ טאָכטער חתונה צו מאַכן.

אָבער די שטיוול מיינע האָט מען פאַרראָכטן. שכר־לימוד האָט מען באַצאָלט און פאַרן טאַטן האָט די מאַמע געקויפט אַ נייעם שפּאַנצער.

— וואָס עפּעס? — האָט דער טאַטע געפירט מיט דער צונג פון איין ווינקל מויל אין צווייטן אַריין.

— אַ שפּאַנצער.

— כ'האָב דאָך אַ שפּאַנצער.

— מ'שטיינס געזאָגט. ס'פאַלט דאָך פון אים שטיקער.

— נגע... אן איינפאל. — האט ער דעם שפאנצער פאמעלעך אוועק־געלייגט און א שפארע ווײלע געקוקט אויף אים פונדערווייטנס.

ער האט אים אבער נישט אנגעטון. א פאר טעג איז ער אזוי גע־לעגן, דער שפאנצער, און קיינער האט זיך נישט צוגערירט צו אים.

ערשט שבת אינדערפרי, ביים איבערטון די וועש, ווען די מאמע האט געהאט אויפגערוימט דעם אלטן, צעריסענעם שפאנצער — האט זיך דער טאטע לאנג געדרייט הין און צוריק און סוף־כל־סוף אנגעטון דעם נייעם, דעם געקויפטן.

איך האב אין יענע טעג אויך עפעס באנייט. כ'מיין נישט די פאר־ראכטענע שטיוול און אויך נישט דעם שכר־לימוד אין דער שקאלע, נישט אפילו די וואלענע הענטשקעס, נאר עפעס אזעלכעס, וואס כ'האב גאר קיין נאמען נישט דערפאר.

אפשר איז עס געווען דאס שטילע קול פון טאטן, וואס זינט איך געדענק — איז עס נאך אזוי שטיל נישט געווען. און אפשר זענען דאס געווען דער מאמעס פארטרערטע אויגן, ווען אין א וואכנדיקן טאג האט דער טאטע מיר געהאלפן אנטון דעם פאלטן און איז געגאנגען מיט מיר אין בית־המדרש אריין צו א געלן ייד מיט גרינע וואנסעס, ביי וועמען איך האב אנגעהויבן לערנען די דינים פון לייגן תפילין...